

२-१०१७५०

म. ग्रं. सं. ग्रामें

विषय

सं. क्र.

२०००

२०००
५५५

2-10-1964

Sp. 1 = 120

३३७

ऐतिहासिक पत्र

भारतीय विद्यापीठ संस्था

१७८०

१७८०

३३७

३३७

श्रीशंकर

नेकल फर्मान वालाशान बनाम बाळाजी बाजीराव व बलकाबहेकी या दिवसांत अहदनामा मल्हारराव होळकर व बलकाबे व जयाजीराव शिंदे व बलकाबरुफकाये आंक्वुलासहऊसीपाहचे मजमूनहे की श्रीमहादेव व खंडेराव व धर्म व आईन आपले दरमीयान व जामीन आहेत

राजश्रियाविराजित बाळाजी बाजीराव यांस दिलेल्या उच्च फरमानाची नकल.

प्रस्तुत राजश्री मल्हारराव होळकर व पातशहाचे दोस्त आणि वीरशिरोमणि जयाजीराव शिंदे यांच्याशीं तह येणेंप्रमाणें केला जातो कीं—

१ हा अहदनामा ह्यणजे करारनामा दिल्लीचा पातशहा आणि मराठ्याकडाल सरदार मल्हारराव होळकर व जयाप्पा शिंदे ह्यांच्यामध्ये झाला, असें ह्या करारनाम्यांतच लिहिलें आहे. हा करारनामा बहुशः १७५० सालांत झाला असावा. ह्यावेळीं दिल्लीचा पातशहा अहमदशहा तख्तावर होता.

पातशहाचा मुख्य वजीर सफदरजंग ह्यानें रोहिल्यांचा व अहमदशहा अवदाली ह्याचा दंगा मोडण्याकरितां मराठ्यांना मदतांस बोलाविलें. ह्या अहदनाम्यांत नबावबहादर व वजीरबहादर ह्यणून जें नांव येतें तें ह्या सफदरजंगाचें होय. मुल्तान, पजाब, सिंध, रजपुताना व रोहिलखंड इतक्या विस्तीर्ण प्रदेशांवर चौथ बसविण्याचा हक्क मराठ्यांना ह्याच करारनाम्याच्या जेरावर प्राप्त झाला व ह्या हक्काच्या संरक्षणाथ पुढे सहा वर्षे अवदालीशीं, रोहिल्यांशीं व रजपुतांशीं त्यांना झुजावे लागले.

मुळांत ह्या अहदनाम्याचे दोन भाग केलेले आहेत. पूर्वार्धाला अर्जी ह्यणून म्हटलें असून, उत्तरार्धाला अर्जाचें उत्तर ह्यणून म्हटलें आहे. पूर्वार्धांत अमुक अमुक कामगिन्या अमुक अमुक किर्यायती करिता आम्हीं करूं असा मराठ्यांच्या तर्फेनें अर्ज केला आहे व त्याचें उत्तर उत्तरार्धांत दिलें आहे. पूर्वार्धाची उत्तरार्ध बहुतेक पुनरावृत्ति आहे. “ आम्हीं करूं ” हें पूर्वार्धांत वाक्य आहे व “ तुम्हीं करावें ” हें उत्तरार्धांत आहे. मूळ करारनामा फारशींत लिहिलेला असावा. त्याचें भाषांतर मराठ्यांच्या सरदारांना कळण्याकरितां मराठींत केलेलें आमच्या जघजील दफतरांत होतें. अहदनाम्यांतील मराठी भाषा बहुतेक फारशीच आहे. क्रियापदे मात्र मराठा आहेत. विभक्त्यांचे प्रयोग देखील फारशीच्याच धर्तीवर केले आहेत; ह्यणून ह्या उत्तर

को मादाम हयात दरफरमानारदारी व अंतायत व बंदगी व दफेकदन दु-
शमनां अजदिलवजां सई करूं; काय अबदाली, वची राजहा, वची जमीदा-
रान, व काय लहान काय थोर जे कोणी की अमुल हुकूमवालाचा करील
तंबीह करूं; आणि हुजूर दरमीयान आणूं; व एकसर मुहुकम अकदखासी त-
फावत व तजावज न करूं. ज्यांत सबब खेरीयत सलतनतचा व लकाय दौ-
लत अबदमुदतचे होय त्याच प्रोा कोशीश करूं. आणि ज्यांत सबब रजा-
मंदी जनाब अकदसअलाची व रजामंदी नवाबबहादराची होय व इतफाक
वजीरुलमुमालिकबहादराचे त्याप्रमाणे अमलांत आणूं. व जो कोणी दोस्त
हजरत जनाब अकदस व दारत नवाबबहादराचा होय तोच दोस्त आमचा
आणि जो मुखालिफ व दुशमन सलतनत व नवाबबहादराचा होय तोच
मुखालिफ व दुशमन आमचा व जे कोणी की दरहुकम पातशाईचे

श्रीमहादेवाची व खंडरावाची व धर्माची व स्मृतीची शपथ व साक्ष तुझा
आह्वास आहे कीं—आह्मीं आमरणांत तुमची आज्ञा व सेवा व चा-
करी व तुमच्या शत्रूंचें पारिपत्य करण्याचा मनापासून प्रयत्न करूं—मग
तो शत्रू अबदाली असो किंवा दुसरा कोणी राजा असो अथवा एखादा
लहान मोठा जमीदार असो—सारांश, जो कोणी सरकारचा हुकूम मांडील
त्याला तंबी देऊं व हुजूरच्या पृढ आणूं, आणि आपल्या हुकूमाच्या
एक केसभरही कमजास्त वर्तणूक करणार नाहीं. जेणेंकरून आपल्या
अखड राज्याचें व खुद्द हुजूरचें कल्याण होईल अशीच तजवीज करूं; आणि
जेणेंकरून हुजूरचें व नवाबबहादराचें समाधान व वजीरबहादराची
मर्जी राहिल त्याच गोष्टी अमलांत आणूं. आणि जो कोणी हुजूर-
जनाब यांचा व नवाबबहादराचा दोस्त असेल त्याला आह्मीं आमचा

हिंदुस्थानांतल्या वेळच्या मराठीचें सध्यांच्या मराठींत आह्मीं भाषांतर केलें आहे.
उत्तरार्ध पूर्वार्धाची पुनरावृत्तीच असल्यामुळे हें भाषांतर पूर्वार्धापुर्वेच केलें आहे.
दिल्लीच्या पातशाहशीं वरोवरांच्या नात्यानें करारनामा करण्याचा अधिकार त्या-
वेळीं हिंदुस्थानांत कोणालाच नाहीं असा सार्वत्रिक व लोकमान्य समज असल्या-
मुळे, या करारनाम्याला अर्जाचें स्वरूप आलें आहे हें उघड आहे.

तनदरबंदगीत न देत नाबंदहा त्याला तंबीह करूं व मिनजुमले पन्नाम लक्ष रूपयाचे अज हजूर मोअला मुनालग तीस लक्ष रुपये कारणे तंबीह अबदालीचे मरहमत जाल व दरसुने मुलतान व पंजाब व थटा व भकर मये फौजदारीहा, व चारमहाल मजारीफ काबील, व फौजदारी हिसार व संबल व मुरादाबाद व बदाऊंचे चौथ कारणे खर्च सीपाह बंदहाचे मुकरर जाहाली; व दोन हिस्से बराय सरकारवाला दाखल खालसे शरीफे व्हावे आणि एक हिस्सा बराय खर्च सीपाह पातशाही हमराह वजीरुलमुमालीक बहादरचे व हमराह नवाबबहादराचे आहे. करार पावे. आणि सुबेदारी सुबे हजरत अजमेरची व फौजदारी नारनोल व सांभर वगैरे फौजदारीहा मृतआलीक त्याचे व सुबेदारी सुबे मुस्तकरुलखेलफत अकबरा-

दास्त हणूं व जो काणी हुजूरचा व नवाबबहादराचा शत्रू व दुष्मन असल त्याला आहीं आपला शत्रू समजूं; आणि जा कोणी सरकारच्या हुकूमिं आपलें तनमन खर्चणार नाहीं त्याला आही शिक्षा करूं. आणि पचास लक्ष रुपयांपैकीं अबदालीच्या पारिपत्याकरितां तीस लक्ष रुपये आह्वास पावते झाले, व मुलतान, पंजाब, थटा व भकर या सुभ्यांची व त्यांच्या फौजदारीची व चारमहालांच्या सान्याची व हिसार, संबल, मुरादाबाद व बदाऊंचे फौजदारीची चौथ आमच्या सैन्याच्या खर्चाकडे लावून दिली आहे. आणि दोन भाग हजूरच्या खालराकडे लावून दिली आहे. आणि एक हिस्सा वजीरबहादर व नवाबबहादराजवळ असणाऱ्या पातशाही सैन्याच्या खर्चाकडे लावून दिली आहे. येणेप्रमाणे करार केला

ह्यावेळीं दिल्लीच्या पातशहाचा मोठा विपन्न स्थिती झाली होती हें ह्या करारनाम्यादहन दिसून येईल. वाजीरावाने इंग्रजांना जसें सर्व राज्य दान दिलें त्याप्रमाणेंच दिल्लीच्या पातशहाने सर्व हिदुस्थान ह्या सनदेनें पेशव्यांना देऊन टाकिलें. ह्या सनदेत सातारच्या महाराजांचें नांव नाहीं!

२ थटा, व भकर हे प्रांत प्रस्तुतच्या सिंध प्रदेशांत मोडतात.

३ चारमहाल कोणत्या प्रांताला हणतात तें कळत नाहीं.

४ हिसार, संबल, मुरादाबाद, नारनोल व बदाऊं हे प्रांत अंतर्वेद व रोहिलखंड ह्या प्रदेशांत आहेत.

५ अजमेर व सांभर उत्तर राजपुतान्यांत आहेत.

बाद मये फौजदारी मथुरा वगैरे फौजदारीहा मुतआलीक त्याची मये म-
शरुत सुबेदारीहा व फौजदारीहा व पेशकशात सुबेदारीहा व फौजदारीहा
बंदेदरगाहास मुकरर जाहाली व मरहमत जाहाली. करार करितों व श-
पथपूर्वक कौल करितों की, माफक मामूल मशरुत व पेशकशात सुबेदारीहा
व फौजदारीहा लायक अहवाल राजहा व जमीदाराचे आणि शिवाय त्याचे
जे कांहीं लवाजीम व लवाहक सुबेदारी व फौजदारीचे होत असेत काबीज
व मुतसरीफ होऊं. आणि बंदोबस्त सुबेजात व फौजदारीहा बवाकई करूं.
आणि जे मुलूक की सीवाय तसरूफ पातशाईसी की दर तसरूफ राजहा व
जर्मादारात लहान मोठे सीवाय जमीदारी कदीम त्याची की
मुलक पातशाईस तसरूफ केला आहे त्याचे हातांतून खलस करून व
काढोन अर्धा दर तसरूफ मुतसदीयान पातशाईचे करूं व अर्धा कारणे
खर्च सीपाह आपलीचे घेऊं. आणि हंगाम खलस करणें, मुलक व पारपत्य
करणें मुफसीदांचे ज्या प्रो फौज व सीपाह व सरदार व तोफखाना अफ-
जुदरकाबाचे विज्ञप्त करूं हजुरांतून तैनात होत असावे व बदस्तुर उमरा-

आहे. आणि पवित्र अजमीर सुभ्याची सुबेदारी व नारनोल व सांभर वगै-
रेची फौजदारी व त्यांच्या मुतालिकी आणि अकबरावादेची सुबेदारी व
मथुरा वगैरे यांची फौजदारी व मुतालिकी व दुसऱ्या शर्तीतल्या सुबेदान्या
व फौजदान्या व त्याचे नजराणे सेवकास मुकरर केले आहेत व बक्षिस दिले
आहेत. ह्मणून आह्मी शपथपूर्वक कौलकरार करितों की ह्या सुबेदारीतील
व फौजदारीतील राजांच्या व जमीदारांच्या अब्रूपमाणें मामूल वहिवाटीला
अनुसरून सर्व अटी पाळीत जाऊं व त्या सुबेदारीचे व फौजदारीचे जे
हक्क व लवाजम असतील त्यांचा कवजा घेऊं व सुभ्यांचा व फौजदान्याचा
पक्का बंदोबस्त करूं व पातशाही राजेरजवाड्यांचे ताब्यांतील मुलुखांपैकीं जुना
प्रांत कोणी बळकाविला असेल तो त्याच्या ताब्यांतून काढून अर्धा सरकारांत
देऊं व अर्धा सैन्याचे खर्चाकरितां आह्मी आपलेकडे ठेवूं. आणि एखादा प्रांत
खालमा करण्याचे वेळेस व किमाद्यांचें पारिपत्य करण्याचे वेळेस जी अधिक

यान उजाम आह्मी दोणी फिदवीयाम मये फौज वरीय बंदगी हुजूर राहूं. आणि जें कामें की कारणें पारपत्य अबदाली वगैरेंचें आज्ञा होय जर योग्य ऐकिलें आमचेंच असलें तरी आह्मीच बजाऊं; आणि जर लायक मुदवजह होणें रायात खीलाफात जाहाबाजीचे होत असेल तरी हमरकाब होऊन मसदर तरदुदेचे होऊं. आणि जर काबिल तई फरमूदन उमरायाचे होत असले तरी ज्यांत अमिराविषयीं विनंति करूं तोच तैनात होय की बइतफाक त्याचे त्या कामाचा सरंजाम करूं. ज्या वेळेस हुकम होईल ते समयीं हुजतबोजा दरमयान न आणूं. आणि आज्ञा जनाब अकदसेस बजाय कौल करार आणि शपता आपलीचे बलकजादा धर्म आईन आपल्यासी जाणोन लिहिण्यापूर्वीं या अहदनामयाचे ज्या जागा की अमील सरकारवालाचे खुद अमल व दखिलकाम आहेत त्या जागा दखल न करूं; व मदत व कृमक त्यांचीं करूं. व बंदहाय पातशाई की जे कोणी जागीरात खात असतां चाकरी नाहीं करीत जागीरात त्याची दाखल सरकारवालांत करवूं आणि त्यांतून चौथ आपली घेऊं; व आपले कौल करारासी

फौज, सरदार, शिपाई व तांफखाना आह्मी ठेवूं ती हुजूरतैनातींतील समजत जावी. आह्मी दोघे व इतर अमीरउमराव नित्याप्रमाणें हुजूरच्या सेवेत हजर राहूं. आणि अबदाली वगैरेंचें पारिपत्य करण्याचे कामीं आमचाच सल्ला हुजूर ऐकतील तर तें काम आह्मी स्वतःच बजावूं, आणि तें काम करण्यास हुजूरची स्वारी स्वतःच जाणें जरूर पडेल, तर आह्मी आपल्या स्वारीबरोबर येऊं आणि जिवापाड मेहनत करूं. अथवा तें काम अमिरांच्या हातून होत असल्यास आह्मी विनंति करूं त्या अमिरांनाच पाठवावें, किंवा त्यांची सल्ला घेऊन तें काम आह्मी करूं. आपण आज्ञा कराल त्या वेळेस हुजूरत घालणार नाहीं. आणि केलेल्या कौलकराराखेरीज हुजूरवालाची आज्ञा विशेष मानून व धर्म व स्मृति ह्यांचे जागीं आपली आज्ञा मानून, ह्या तहाच्या पूर्वीं ज्या जागा हुजूरच्या खास ताब्यांत होत्या त्या आह्मी आपल्या ताब्यांत घेणार नाहीं इतकेंच नव्हे तर त्या जागांचा बंदो-

न फिरू; आणि जनाब अकदस व नवाबबहादरासी एकसर मुतफावत न करू; व जन्मपरियंत तावेदार व फर्माबरदार राहू. व जर आह्लास दक्षणेस जावयाचा अगत्य पडला तरी कारणं वंडगी जनाब अकदस व तंत्रीह व पारपत्य मुफतीदाचे कार्यकारण फौज सोडोन जाऊं; व आह्ली ज्या वायद्याचा करार करून जाऊं; त्याच कराराप्रों घेऊं व सीपारस लहानथोरासी समजोनच करू. आणि एहकाम शरीयतचे जारी राहत आह्ली मुकब्बी राहूं, व रसमीयात हिंदूचीहि आमचे धर्माप्रों जारी राहात, कोणही मुजाहीम त्यांचा न होय. आणि तीस लक्ष रुपये की कारणं मोहम अबदालीचे इनायत जाहाले काय येदा व काय आइंद की ज्यावेळेस अबदाली येईल आज्ञेप्रमाणं त्याचे पारपत्यास यत्न करू, व चौथ सुभेजात पंजाब व मुलतान व थटा व भकर व चार महाल मजारफ काबील व मुरादाबाद व संबल व हिसार व बदौळ की मरहमत जाहाली, दोन हिस्से बराच सरकारवाला व एक हिस्सा कारणं फौज वजीरुलमुमालीकबहादर आणि नवाबबहादराचे मुकरर जाहाले, बंदोबस्त मुलक मजकुराचा केलिया उपरांतिक घेतले जाईल. आणि पेशकशात मुकररी पातशाई जमीदारान व राजवाड्यासी

बस्त ठेवूं. जे जहागीरदार सरकार चाकरी करीत नसतील त्यांच्या जहागिरी सरकारांत दाखल करू, व त्यांतून आपली चौथ काढून घेऊं; आणि केलेल्या कौलकराराशीं कधींहि फिरणार नाहीं. तसेंच हुजूरशीं व नवाबबहादराशीं कधींहि तफावत करणार नाहीं. आणि जन्मपर्यंत आपले तावेदार राहूं. आह्लास जर दक्षणेस जाण्याचें अगत्य पडलें तरी हुजूरच्या चाकरीकरितां व शत्रूच्या पारिपत्याकरितां येथें फौज ठेवून जाऊं. तसेंच जो वायदा करून जाऊं त्याप्रमाणं बिनचूक परत घेऊं. लहानथोरांची शिफारस आपल्यापाशीं विचारपूर्वक करू. आह्ली मुसलमानांच्या व हिंदूंच्या धर्मांचें संरक्षण करू. कोणाला अडयळा करू देणार नाहीं. ज्याअर्थी अबदालीवर मोहीम करण्याकरितां तीस लक्ष रुपये आपण आह्लास दिले आहेत त्या अर्थी अबदाली ह्या अगर पुढील वर्षी आल्यास पारिपत्य करण्यास यत्न करू पंजाब, मुलतान, थटा, व भकर व चार

सावाय पेशकश सुबेदारीचे जे कांहीं मुतसदी पातशाई त्याचे जिम्मे सावीत करून देतील ते तहसील करोन, चौथ आपली वजा करून, बाकी सरकारांत पोहचती करीत जाऊं. व दरसुबेजात व फौजदारीहा दरोगे अदालतचे तरफ सरकारवालासी राहात आणि किल्लेदार ही बदस्तूर सरकारवालाचे राहात तगीरीवहाली किल्लेदाराची तालूक हजूर मोअकसी आहे; आह्मी हरगीज किल्लेजात व देहात पशरुत किल्लेदारां आणि दिवाणी व बुताती वंगरे खिदमता पातशाई आणि लवाहक त्याचे व बागात व इमलाक पातशाईत तसरुफ व दखल न करूं. व भांगवटा प्रांत तसरुफ मुतसदीयान पातशाईचे सोडूं व मदत व कुमकी राहूं व राहाणार. व वस्त व अज शहर पातशाईस राजी ठेवूं; व तंबीह व पारपत्य किल्ले आणि हरामजादे रासत्यांत उपद्रव करणार व वाट मारणार आणि चोरांचा करूंकी व्यापारी व मुसाफर पनाहात राहत. व बंदाहय पातशाईसी की जे जागीरदार जागीर ठेवीत असतां चाकरींत हाजीर नाहींत, माफक मुकम कुदसीचे

महाल मजारफ काबील व मुरादाबाद, संबल, हिसार व बदाऊं ह्या सुभ्यांची चौथ आहाला आपण दिली आहे ती हुजूरचे दोन हिस्से व वजीरबहादुर व नवाबबहादुर ह्यांच्या फौजेच्या खर्चाकरितां एक हिस्सा देण्याचें ठरलें आहे; तर मुलूख मजदूरचा बदोबस्त केल्यावर आह्मी आपली चौथ घेऊं. सुबेदारी पेशकशाशिवाय पातशाही जमेदार व रजवाड्यांच्या पेशकशांच्या ज्या बाबती हुजूरचे कारकून लोक द्राखवून देतील त्या वसूल करून, त्यांतून आपली चौथ काढून घेऊन बाकी सरकारांत पोचती करूं. सुभ्यांतील व फौजदारींतील अदालतींचे जे हुजुरनीं किल्लेदार व दरोगे नेमले आहेत त्यांच्या नेमणुका व बदल्या हुजूरनींच कराव्या. किल्लेदारांना सोपविलेले किल्ले व गांव आणि दिवाणी व खानगी पातशाही खिदमता, तसेच त्यांचे लवाजमे व लवाहक व बागा व इमले ह्यांच्यावर आह्मी जबरदस्तीने हक्क सांगणार नाहीं. पातशाही मुत्सद्यांच्या भोगवट्यास अडथळा करणार नाहीं. त्यांना मदत करूं व करीत जाऊं. पातशाही शहराच्या

जागीर त्याची दाखल सरकारवालांत करूं व त्यापैकीं आपलीं चौथ घेऊं. दीन व धर्म व महादेवजी व खंडेरावजी दरमयान आहेत.

आंतबाहेरचा बंदोबस्त करूं आणि रस्त्यांत उपद्रव करणाऱ्या व वाट मारणाऱ्या चोरांचे व हरामखोर किलेदारांचें पारपत्य करूं; जेणेंकरून व्यापारी व मुशाफर सुरक्षित रहातील. जे जहागिदार जहागिरी खाऊन आज्ञेत रहात नाहींत त्यांच्या जहागिरा हुकमाप्रमाणें जप्त करूं, व त्यांतून आपली चौथ काढून घेऊं. दीन व धर्म व महादेवजी व खंडेरावजी दरमयान आहेत.

अर्जांचें उत्तर

बवसीले दखल पावणार अस्तानसी पेहर निशाचे नजर अनवार आजहर जीयागुस्तरसी गुजरला आणि करार केले कीं जन्मपरियेंत बालाजी बाजीराव व अवलाद बालाजी बाजीराव व कौम बालाजी बाजीराव आणि आह्मी उभैता फिदवी मये रुफकाये व अवलाद व कौम जे काण्ही की जनाब-अकदसअला आणि नवाबबहादरासी अमुलहुकूम व तखलूफ करीत व वेवफाई करीत त्यांजला शपथ महादेवजी व खंडेरावजी व बेलभंठारची आहे. आणि याच कौला प्रो पोथी व गंगाजळ रूबरू नवाबबहादरावर आणि रूबरू वकीलान व मुतसदीयान आपलेचे उचले यास्तव माफकं फजल व बकशीश पातशाहाचे सुबेदारी सुबे मुसत करून खिलाफत अकबराबाद सुबेदारी व सुबे दारुलखैदर अजमेर व फौजदारीहा मुतआलीक त्याची व दर सुबेदारी व सुबे मुलतान व लाहोर व थटा व फौजदारी भकर व आणीक फौजदारी तालूक त्याचे तिन्ही सुब्यांत व चार महाल मजारीफ काबील व फौजदारी हिसार व संबल व मुरादाबाद व बदाऊ यांत चउथ-अैष हिस्सा आंखुलासहसीपाहात मरहमत व मुकरर केले पो की शुकरवसी यास या बकशीश उजमाचा बजावून भोगवट्याप्रमाणें मशरुत सुबेदारी अकबराबाद आणि अजमेर व मथुरा व नारनोळ व संबल वगैरे फौजदारी तालूक त्याचे एकून दोणी सुबे व पेशकशात सुबेदारी व फौजदारी

माफक अहवाल रजवाडे व जमींदाराचे आणि सीवाय त्याचे जे
 लवाजम व लवाहक सुबेदारी व फौजदारीचा होत असेल, काबीज व मुत-
 सरीफ होऊन बंदोबस्त दोनी सुबे आणि फौजदारीचा की मुतआलीक
 त्याचे आहेत करारवाके करावे. आणि जे मुलक की या दोन्ही सुब्यांत
 तसरुफ करिंदे पातशाहीसी तसरुफ राजहा व जमींदारान लहानथोरांचे
 सीवाय जमींदारी कदीम त्याची की गेला असेल खलश करोन व सोडोन
 अर्धा अख्तयार मुतसदीयान पातशाईचे सोडावे आणि अर्धा कारणें खर्च
 सिपाह आपलीचे घ्यावा व दर सुबेदारी सुबे मुलतान व लाहोर व थटा
 व फौजदारी भकर वगैरे मुतआलीक तिन्ही सुब्याची आणि चार महाल
 मजारफ काबील व फौजदारी हिसार व संबल व मुरादाबाद व बदाऊं यांत
 दोन हिस्से बराय खालसे शरीफे आणि एक हिस्सा कारणें खर्च सीपाह
 पातशाई की हमराह वजीरुलमुमालिकबहादर बाअलकाबे व नवाबबहादर
 बाअलकाबेचे येक हिस्सा याने चउथअैष कारणें खर्च फौज हम-
 राही आं खुलासहउसीपाचे करार पावले. बंदोबस्त केलीया उपरांतिक
 दोन हिस्से अख्तयार मुतसदीयान खालसे शरीफेचे आणि एक हिस्सा
 कारणें फौज वजीरुलमुमालिकबहादर व नवाबबहादराचे सोडावे आणि
 बाकी एक हिस्सा तुह्नी घ्यावा. हरवख्त खलस करणें. मुलुक आणि पारपत्य
 करणें. मुफसीदाचे जितकी फौज आणि सीपाह व सरदार व तोफखाना
 अफजुदरकाब विनंति कराल मरहमत केले जाईल. बदस्तूर उमराय उनाम
 फौजेसहित बंदगीत हाजीर होऊन जे काम की मानंद पारपत्य
 अबदाली वगैरेचे आज्ञा करूं, करीत राहावें. आणि जर काबील
 ऐकिलें आं खुलासहउसीपाहचे न होय, माफक दरखास्त त्यांचे सरदार तंई
 केला जाईल. जरी लायक माबादौलतचे असेल तरी मुतवजह होऊं. सादर
 होण्यापूर्वी फर्मान वालाशानचे ज्या जागा की अमील सरकारवालाचे अमल
 आणि दखल राखितात त्या जागेंत कोणही वजह दखल न करावें व मदती
 व कुमकी त्याचे राहावें. आणि बंदहापातशाहीसी जे कोणही की जागीर
 खाऊन चाकरी न करीत ज्यावेळेस हुकम करूं जागीर त्यांची तगीर

करून तीन हिस्से दाखल खालसे शरीफेत करणें. आणि एक हिस्सा तुर्ही घेणें आणि पेशकशात मुकररी पातशाईची रजवाडे व जर्मीदारान सीवाय पेशकशात सुवेदारी आणि फौजदारीचे जे कांहीं की मुतसदी निमे त्याचे साबीत करून देतील, तहसील करून, आपली चौथ वजा करोन बाकी सरकारवालांत पोहचावीत राहावे व दरसुजेजात व फौजदारीत दारोगा भदालतीचा सरकारवालासी राहे आणि किल्लेदार ही बदस्तूर साबीला सरकारवालासी राहेत आणि तगीरी तहदिली त्याची तालूक हजूर मोअलाचे राहे व हरगीज किल्लेजात आणि जागीर मशरूत किल्लेदारासी आणि दिवाणी बुताती वगैरे खिजमता पातशाई आणि लवाजमा व लदाहक त्यांचे आणि बागात व मीलीक पातशाईत तसरूफ व दखल न करावें. आणि राहाणार शहरान पातशाईस राजी ठेवावे व पारपत्य किल्ले व हरा-मजादान व रासत्यांत उपद्रव करितात त्यांचा कराधें की मुसाफर व व्यापारी खातरजमेनें आमदरफ्त करीत राहात, की मुजरा हुसनखिदमतेचा जाहीर होय आणि पात्रा नेकीनतीजेचा होय आणि मेहेरबानी व तफजुलात अकदसअलाची आपलेविसी फार जाणावी.

[२]

॥ श्री ॥

२ जुलै १७५०.

सेवेसी विज्ञापनाः देशीं भल्हारवांनीं व आपणाकडील लोकांनीं किल्ले

६ ह्या पत्राची पैवस्ती ८ सावान आहे. हा ८ सावान कोणत्या सालचा? “ रघोजी भोंसल्यास भोगलानें दववून राखिलें, ” ह्या उक्तीवरून हें पत्र रघोजी भोंसले जिवंत असतांना लिहिलें आहे हें स्पष्ट आहे. रघोजी ११६२ (११६१ ह्यणून भोंसत्यांच्या कागदपत्रांत चुकून पडलें आहे). फसलीच्या फाल्गुन शुद्ध ३ स (ना. भो. का. लेखांक १) ह्यणजे इ. स. १७५३ च्या ८ एप्रिलास वारला. तेव्हां ८ एप्रिल १७५३ च्या अगोदर हें पत्र लिहिलें असलें पाहिजे. आतां ८ एप्रिल १७५३ च्या अगोदरचा ८ सावान म्हणजे ३ जून १७५० ला पडतो. ह्या ३ जून १७५० ला खालील गोष्टी घडून आल्या

घेतले. मल्हारबा मजलदरमजल संध्यास आले. मोगलाकडे त्यांचे राज-
कारण आहे. त्याच्या सूत्रे किल्ले घेऊन आपण हिंदुस्थानास जातोत. इकडे
मोगलाने सल्ला विचडावा. रघोजी भोसल्यास मोगलाने दबवून राखिले.
पुढे खामखा सैदलष्करखान, जानवा यांच्या मनांत एकवेळ उत्पात करून
दिल्ली जहागीर फिरोन घ्यावी अथवा कांहीं तरी आपलेसे करावे हा मन-
सर्वा परस्परे कळों आला. दुसरे सांप्रत जायाप्पाचे कागद येतात त्यांत
मल्हारबाची व त्याची चित्तशुध नाही; वोढ करून, स्वतंत्र जाऊन उत्पात
करावा ऐसे दिसते. याचप्रमाणे मल्हारबाकडीलहि पत्रे येतात त्यांतहि
भाव हान आहे. जायाप्पाचे केले शेवटास न जावे. ऐसे परस्परे स्वजन-

असल्यास ही तारीख ह्या पत्राची होय हें ठरेल. (१) रघुनाथराव तापीतीरावर प्रकाशा-
जवळ असला पाहिजे; (२) शिंदे होळकर दक्षिणेंतून हिंदुस्थानांत परत जात असले
पाहिजेत; व (३) जातांना त्यांनीं देशीं मोगलाचे किल्ले घेतले असले पाहिजेत. पैकीं
१७५२ च्या जूनांत शिंदे होळकर हिंदुस्थानांत परत न जातां उलटे गाजुद्दिनाला घेऊन
दक्षिणेंत देशीं येत होते (पत्रे व यादी ५।६।७). तेव्हां १७५२ तला हा सावान नव्हे.
आतां १७५२ च्या अलीकडला ८ सावान २१ जून १७५१ ला पडतो. परंतु १७५१ च्या
जूनांत शिंदे होळकर अंतर्वेदींत लढत होते (पत्रे व यादी १६२।१६३). तेव्हां १७५१
चाहि सावान ह्या पत्राचा महिना नव्हे. आतां १७५१ च्या अलीकडील ८ सावान २ जूलै
१७५० ला पडतो. शाहूमहाराज १७४९ च्या डिसेंबरच्या २३ व्या तारखेला वारले
(थो. शा. च. पृ. १०१). त्यावेळीं शिंदेहोळकर दक्षिणेंत सातान्यास आले होते (धा. रा.
च. पृ. ३). त्यांनीं परत जातांना निजामाचे धोडप वगैरे किल्ले घेतले व ते घेऊन ते माळ-
व्यांत उतरले. पुढे लवकरच रघुनाथरावाला गुजराथच्या कामगिरीला प्रथमच नाना साहे-
बांनीं पाठविले. इतक्यांत प्रतिविधि, ताराबाई, मोगूल, इत्यादींनीं अगदीं गहजव करून
सोडला. तेव्हां सरदारांना परत आणावे असें नानासाहेबांनीं रघुनाथरावास लिहिले; परंतु
अनेक हरकती घेऊन सरदारांना परत येतां आले नाही. येणेप्रमाणे देशीं घेऊन परत
जाण्याची, किल्ले घेण्याची व रघुनाथराव तापीतीरावर असण्याची संधि एकाच कालें
आली असें ह्या १७५० च्या जुलैतच झाले. तेव्हां ह्या पत्राची पैवस्ती २ जूलै १७५० ची
आहे हें स्पष्ट आहे. नानासाहेब १७५० च्या जुलैत पुण्यास होते; तेव्हां तापीतीराहून त्यांना
पत्र पोहोचण्यास फार झाले तर एक आठवडा लागावा. अर्थात् हें पत्र १७५० च्या जून.
महिनाच्या शेवटास लिहिले असावे. पत्रावरती तारीख पैवस्तीचीच दिली आहे.

विरोध व परराज्यांतील कलहाचें मूळ अजीपासूनच लागलें आहे. आह्मी भोर्डगांवास आलों तों राघो लक्ष्मण मल्हारबाचे सूत्रें गंगोबांनीं पाठविलें. त्यांनीं कित्येक मजकूर सांगितले. त्यांत सारांश पाहतां जायाप्पाच्याच पेचाचा मजकूर आहे. आह्मांस येथून नेऊन त्यास दबवावें; आपली मातब्बरी हिंदुस्थानांत आहेच; आमची भेटी झाली, एकत्र झालों ह्मणजे खावंद हातास आले; सर्व गुंता उरकला; पुढें चित्तास मानेल तो मनसबा केला तरी कार्यास येईल; ऐमें दिसोन आलें. आह्मीं आपले जागा विचार पाहतां केवळ जायाप्पाचें कार्य नच व्हावें; मल्हारबाकडे होऊन त्यांसच खालें आणावें तरी त्यांचेहि स्वरूप रहात नाही, व सांप्रत देशींहि पेच मातबर. मोगलाच्या विचारें पहातां हे उभयता सरदार देशीं असावे ह्मणजे मोगलाशीं सालजाब होऊन बंदोबस्त होईल. दुसरे दोषांचा पेच आहे तोहि वारेल. जायाप्पास दुराभिमान रामसिंगांचा आहे. तरी जशी स्वामीची मर्जी असेल तसें शेवटास न्यावें लागेल. यासाठीं तुर्त राघो लक्ष्मणास सांगितलें कीं मल्हारबांनीं चार मजली माघारें यावें; आह्मी तापीतीरास येतो तेंथें भेटी व्हावी; जायाप्पासहि बोलावणें पाठवितों; हरप्रकारें मल्हारबास सांगावें आणि तीर्थरूपाकडे घेऊन जावें; दोन महिन्यांत इकडील बंदोबस्त होऊन पुढें जो मनसबा करणें तो करावा.

८ सध्यांचें भडगाव.

९ ताराबाईचा व वारामतीकराचा.

१० मारवाडचा राणा अजितारिंग यास अभयसिंग व बख्तसिंग असे दोन पुत्र होते. अभयसिंगानें १७५० पर्यंत राज्य केलें. त्याच्यापुढें त्याचा मुलगा रामसिंग यास गादी न मिळतां बख्तसिंगास ह्मणजे रामसिंगाच्या चुलत्यास मिळाली. अर्थात् रामसिंगास मराठ्यांची ह्मणजे जयाप्पाची मदत मागणें जरूर पडलें. येणेंप्रमाणें १७५० पासून जयाप्पाला रामसिंगाचा ओढा होता; परंतु पुढील दोन तीन वर्षे इतर गडबडीमुळें जयाप्पाला रामसिंगास मदत करण्यास फावलें नाहीं. नंतर १७५३ त बख्तसिंग वारला. तेव्हां त्याचा पुत्र विजेसिंग गार्दविर बसला व रामसिंगाला पुन्हां जयाप्पाकडे धांव घेणें भाग पडलें. १७५३।५४।५५ ह्या सालीं मराठ्यांनीं हिंदुस्थानांत जंगी मोहीम केली त्या संधीस रामसिंगाचेंहि कार्य अर्धेमुर्वें घडून आलें.

याप्रमाणें बोलोन आजीच पत्रें त्यांजकडे रवाना केलीं. आह्मी रनाळ्या
 आसपास चार मुक्काम करून राहातां. भेटी होतील. चार गोष्टी बोलोन
 तहास आणावें. स्वामींनीं पत्र गंगोबास लिहिलेंच आहे. त्याचअन्वये
 दुसरीं पत्रें गंगोबास व मल्हारबास ल्याहावीं कीं चिरंजीव पाठविले आहेत;
 इकडे दोन महिने राहून एकदा भेट घेऊन जावें. ह्मणोन याअन्वये-
 करून एकामागें एक दोन चार पत्रें ल्याहावीं. त्याचप्रमाणें जायाप्पासहि
 ल्याहावीं. मल्हारबा स्वामखा येतीलसें दिसतें. परंतु जायाप्पाची मर्जी
 कळत नाही. स्वामींनीं त्यास क्षेपनिक्षेप ल्याहावें. ह्मणजे उभयतांसहि
 घेऊन येऊं. जर जायाप्पा न आले तर मल्हारबा कांहीं अगोदर
 येणार नाहीत. ऐसें आहे. तरी जायाप्पास पत्रें परस्परेंहि पाठवावीं व
 आह्मांकडेहि दोन तीन पाठवावीं. ऐसें आहे. सारांश, इतका अटाहशा न
 करावा. परंतु तुर्त हे दोघेजण परस्परें कलह करून कोणी एक तरी बुडतो.
 दुसरें आपणास देशीं पंच मोगलाचा. दोन्हीहि गोष्टी दोलतेस पंच पडा-
 वयाच्या आहेत. तुर्त आढळला मनसबा ट्राकून यावें हें कामाचें नाही.
 यासाठीं आठपंधरा दिवस तापीतीरें आहां. पत्रें वरचेवरी पाठवावीं.
 साहित्य करावें. इतकें करून कदाचित् दोघांतून एक ना एके तरी कसें
 करावें तें सविस्तर ल्याहावें. इकडे हाईल तें वर्तमान वरचेवरी लेहून
 पाठवूं. तेथून माणसें पाठविणें तीं जलद पाठवीत जावीं. दोघांसहि
 चार चार पत्रें देशीं येणें ह्मणोन आह्मांकडे पाठवावीं. ह्मणजे आह्मीं
 याचा उपर त्यास, त्याचा उपर यास दाखवून घेऊन येतो. नाही तरी
 मोगलासीं तोऽ कलह होईलसें वाटतें व हे मदतीस येत नाही. रघोजी-
 बाबाचा यंदां संशयच आहे. आह्मी दोघांमध्ये शिरोन दोघांसहि परस्परें
 उपर दाखवून आणितों. काम मातब्बर. पुढें हातचें जाईल. हे भांडले तरी
 मग दोघांचा एकच होईल. तें कामाचें दिसत नाही. यास्तव याप्रमाणें
 करतां. उदक कुच करून प्रकाशाकडे तापीसुमारें तीन कोस जाऊं.

मल्हारबा आठा दिवशीं तेथें येतील. आमची त्यांची भेटी होत्ये तो आपले कागद यावे कीं दादा बराबर खामखा येणें. पुढें घरचेदारचे किल्याकोटाचे सारेच पेंच एका जागा झाल्यावरी वारतील. बहुत काय लिहिणें. हे विनंति. चहूं मजलीवरी मल्हारबा असतां व त्याणीं बलाविलें असतां न जावें तरी तोहि शब्द कीं आपल्यामध्ये गृहकलह असतां समजावीस कशी न केली. यास्तव आठपंधरा दिवस गुंता पडेल. हे विज्ञापना.

पै॥ छ ८ सावान.

[३]

॥ श्री ॥

७ सप्टेंबर १७५१

श्रीमंत राजश्री पंतप्रधान स्वामीचे सेवेसीः—

विनंति सेवक शामजी गोवंद साष्टांगनमस्कार विज्ञापना. येथील कुशल

१२. १७४९ त शाहू राजे मुमूर्षु असतांना नासरजंग यानें दक्षिण कर्नाटकांत स्वारी केली त्यावेळीं निजामाच्या ताब्यांतील दक्षिण महाराष्ट्र स्वारी करण्यास अगदीं मोकळें होतें. ही गोष्ट नानासाहेब पेशव्यांच्या ध्यानांत येऊन चुकली होती. परंतु, शाहूराजाच्या मृत्युमुळे सातारा येथें स्थिरस्थावर करण्यांत त्यांचा वराच काल गेल्यामुळे ही उत्तम संधि त्यांना साधवी तशी साधली नाही. तरी शाहू राजाच्या मरणानंतर त्यांनीं रघुनाथरावाला तापीतीरावर पाठवून (लेखांक २) ते स्वतः नासरजगावर चालून गेले. इतक्यांत डिसेंबर १७५० त नासरजंगाचा वध झाला व मुजफरजंग नवाबपदाप्रत पोहोचला. पुढें १७५१ च्या जानेवारींत मुजफरजंगाचाहि अंत झाला व सलाबतजंग मसनदीवर बसला. ह्या संधीस नानासाहेब पेशव्यांनीं निजामाच्या राज्यावर स्वारी केली. परंतु, मसलत रंगारूपास कोठें नुकती येत चालली होती नव्हती, इतक्यांत तारावाड्याच्या व गायकवाडाच्या कारस्थानाची बातमी येऊन पोहोचली. तेव्हां मसलत तशीच बंद ठेवून नानासाहेबांस सातान्यास १७५१ च्या एप्रिलांत (पत्रें व यादी १६८) परत यावें लागलें. इकडे नाना पुरंदच्यांनीं व बापूजी खंडेरावांनीं गायकवाडाचा पराभव सातान्याजवळ गंड्याच्या माळावर (पत्रें व यादी १६८ ओळ ८) केल्या. तागवाड्याला चूप करण्यांत पुढील चार पांच महिने जाऊन निजामावरील मस

नागाईत छ २७ माहे शौर्वेल मंदवार पावेतां औरंगाबादेस स्वामीचे कृपा-
दृष्टीकरून यथास्थित असे. विशेष. राजश्री नारो शंकर याजकडून रा॥ बाळाजी
महादेव खजाना घेऊन येत होते. त्यास बऱ्हाणपुरीं अबदुल खैरखान याणीं
खजाना अटकाविला. तें वृत्त सविस्तर पूर्वीं विनंतिपत्रीं लिहिलें आहे त्यावरून
कळों येईल. त्याउपर नसीरजंग यास सेवकांनं चार गोष्टी सांगणें त्या सांगोन
याजकडून रायनथदल यांस राजे रघुनाथदास यांजकडे पाठविलें आणि त्यास
आपले घरीं बोलाविलें. त्यावरून छ २६ रोजीं राजाजी नसीरजंग याचे घरीं
आले. उभयतांचें भाषण होऊन त्यांनीं सेवकास व रा॥ राघो गणेश यांस
बोलाऊं पाठविलें. नसीरजंग याणीं राजाजीस सांगितलें कीं तुह्यास आपणाकडून
ब्रिगाडाची शुरुवात करणें असेल तर हें कर्म सुखरूप करणें; नाहीं, तेव्हां
गोष्ट कार्याची नाहीं. त्यावरून राजाजी हणों लागले कीं, आह्मासहि आधीं
आपणाकडून अंतर पाडणें नाहीं. त्याजकडूनच हरयेक विशई जाजती होत्ये.
खजान्याचे कामाची इतल्ला अबदुल खैरखान याणीं आह्मास दिधली नसतां
बेजा केलें. याउपर त्यास मार्कूल करून लिहोन खजाना वगैरे परतोन देवितां.
भाप्रकारें निश्चय होऊन त्याणीं सांडणीस्वार बऱ्हाणपुरास ताबडताब रवाना
केला व आह्मास आज्ञा केली कीं तुह्मी श्रीमंतास लिहिणें. त्यावरून राजेश्री
राघोपंत याणीं सविस्तर सेवेसी विनंतीपत्र लिहिलें आहे. सेवकास वकालती-
चे जाबसाल लिहावयास प्रयोजन नाहीं. परंतु नसीरजंग यांस व राजाजीस

लतीला १७५१ च्या सप्टेंवरांत पुन्हां प्रारंभ झाला. ह्या वेळीं लढाईला प्रथम कारण नि-
जामाकडूनच झालें. ह्या कारणाचा उल्लेख ग्रॉंटडफनें केला नाहीं. नारो शंकराकडील ख-
जाना बऱ्हाणपुरीं आला असतां तो अबदुलखैरखान याच्या हस्ते राजा रघुनाथदास,
निजामाचा दिवाण, यानें लुटविला. हेंच लढाईला मुख्य कारण झालें. पेशवे आपल्या प्रांतांत
चालून आले आहेत असें पाहून, मुसा बुसीच्या सल्यावरून निजामानें पुण्यावर चाल
केली. ह्या लढाईच्या प्रारंभाचीं हें व पुढील कांहीं पत्रें आहेत.

१३ सवाल.

१४ नसीरजंग शौकतजंग

१५ राजाजी, रघुनाथदास, रामदासपंत ही सलाबतजंगाच्या दिवाणाची निरनिराळी
तांबें आहेत.

१६ माकूलमुचितं भवेत्.

स्वामीचीं पत्रें पावतीं करून आज्ञेप्रमाणें सविस्तर स्नेहाच्या अभिवृद्धीचा अर्थ निवेदन केला. त्याचें उत्तर प्रत्योत्तर उभयतांपासून घ्यावें तों हा मजकूर दरम्यान आला. यास्तव विनंतिपत्रां लिहिणें लागला. हें वर्तमान राजश्री बगाजीपंत वकील येथें आले आहेत त्याणीं व त्यांचे पुत्रांहीं सविस्तर लिहिलेंच असेल. राजाजी व नसीरजंग या उभयेतांपासून उत्तर प्रत्योत्तरें दो चौ दिवसांत घेऊन मुफसल सेवेसी लिहितां. सेवेसी विदित होय हे विज्ञप्ती.

[४]

॥ श्री ॥

७ सप्टेंबर १७५१

यादी नबाब सलाबतजंग याचे सरकारांत आज ता॥ निगादास्तशिवाय मनसबदार यवन व मराठे.

फौज रिसाले नवनिर्गोंदास्त व कॅदीमी मिळोन.

६००० नि॥ नसीरजंग बहादुर	२००० रिसाला मीरशमशुद्दीखान
१५०० रिसाला अल्ली	बक्षीसायेर
आस्करखान	१५०० रिसाला शेषाचार्य शिवाय
५०० रिसाला तुरशं म-	बरकंदोज १०००
हंमदखान	२००० रिसाला याकुब मीरखान
१००० रिसाला अकबरबेग	पीसर तुरक तामानखान
१५०० रिसाला मानखान	१००० रिसाला हकीम महमद अ-
१५०० रिसाला खोजेशहा	लीखान
६०००	१५०० रिसाला फत्तेखान
६००० नि॥ अब्दुल खैरखान	१००० रिसाला सफीउल्लाखान
१००० शहरीं मीरगवासखान	५०० रिसाला नजर मा॥ खान
आले त्याबरोबर	१००० मराठे जगताप व साळोंकी
५००० बन्हाणपुरीं आहेत	व बाबर वर्गरे जमातदार
६०००	१५०० रिसाला मिरन पामाखान

४००० खुदावंदखान भागानगरीहून
बोलाविले आहेत त्या बा॥

५०० खोजम कुलीखान

१६५००

१२०००

२८५००

वगैरे बन्हाणपुरीये

साडे अठ्ठावीस हजार याचा तपशील.

येणार—

येथे आहेत व चारणीस व
तैनाती गेले आहेत ऐसे

५००० अबदुलखैरखान

४००० खुदावंदखान

१९५००

जिनसी तोफखाना वगैरे हमराही.

कित्ता

कित्ता

३२०० जेजालंदाज बलंथे जेजाला

१८०० खासबारंदोर

२२००० बारकंदाज, प्यादे, पूर्वीचे
व कर्नाटकी

५०० बाणदार असामी.

३००० कामाठी व खारवे बंखाणी
बेलदार सुतार वगैरे.

३१०४ कित्ता जिन्नस.

१०० उंट बाणास व सु-
बाबिरूप वगैरेस.

४ हत्ती तोफा लोंटायाचे

३००० बैल तोफांचे.

५०० गृदस्तापैकीं त-

१० तोफा मोटाल्या फुलचारी-
कडे राहिल्या. मध्यम प्र-
तीच्या समागमें आहेत.

१५० रेहकले.

१० हतनाळा.

२५ सुतरनाळा.

१५००० बाण सुमार

१४ फिरंग्याबरोबर सरंजाम.

३ तोफा कळेंनें चालतात.

१ कि। तोफ कळेंनें सोडावयाची

१० तोटे बंदुखाचे व तो-

फाचे. संदुका ठेवाव-

२० करितां.

२१ खासदारस्तु अश्वधरो.

यार होते.

यास छकडे.

२५०० नवखरीद.

१४

३०० नासरजंग असत।
 वराडांतून आणविले
 होते. ते येऊन हैदरा-
 बादपावेतां गेले तां
 नासरजंगाचें वर्तमान
 आलें. त्यावरून राहि-
 ले. ते सेहलीस व चा-
 र्णीस होते. हल्लीं आ-
 णविलें. वरकड भार-
 दारदारी आणविली
 त्याबराबर तेहि ये-
 तील.

३०००

३१०४

येणेंप्रमाणें तूर्त बराबर घेणार. गाखेरीज येथें किल्ले अंकांत तोफा पांच
 सात आहेत व अमदाँनगर पेडगाँव येथें साहिःय फार आहे. काम पडल्यास
 त्यापैकीं आणवितील.

[५]

॥ श्री ॥

७ सप्टेंबर १७५१.

पुरवणी श्रीमंत राजश्री पंतप्रधान
 स्वामीचे सेवेसीः—

विज्ञापना ऐसीजे. सेवक येथें आलिया उपर नसीरजंग याच्या चार भेटी

२२ औरंगाबादेतील एका किल्लेवजा इमारतीचें नांव. २३ अहमदनगर. २४ दौंडापाशीं आहे.

जाल्या. त्याचा आशय मनास आणितां स्वामीसीं कोणेहि प्रकारें बिघाड न करावा व होऊं न द्यावा; दारमदारानें चालावें; ऐसें दृष्टीस पडलें. राजाजीच्या दोन भेटी जाल्या. त्याचा आशय अंतस्थ मनास आणितां बिघाडाची बहुतशी खुरखुर आहे. नसिरंजग सेवेसीं मिलाफी आहेत ऐसें लेखोन, याचें वजन बहुत भार यास्तव दाह्यात्कारें यासी बहुतसी लोलिंगतां करितात. परंतु अंतर्थां यासहि दुजाणेंत नाहींत. वराडाची सुभेदारी यास दिल्ली, याचा सबैब या राखिलेंतून कोणेहि प्रकारें यांस काढावें. याच प्रकारें राजश्री जानोजी निवाळकर यांसहि जाणतात. परंतु दोषेहि मातबर आहेत. पुढें अमलांत काय येतें तें अढळलियावर सेवेसीं लिहिलें जाईल. राजाजीचे सलाहकार मोठे अबदुलखैरखां व खुदावंदखां आहेत; त्यांस पाचारणीं गेलीं आहेत. दसऱ्याअलीकडे तेहि येऊन पांचतील. आणि त्यांचे विचारें कुच करणार. वरकड राजाजींहीं निगादांस्त केली व करणार. त्याचा अंतस्थ शोध करितां आजतागायत फौजेचा व जिनसीचा बंदोबस्त व निगादास्त केली आहे, त्याची याद अलाहिदा जिन्नूस पाठविली आहे त्यावरून कळों येईल. बाणदार दर असामी दरमहा रु. १० प्रा॥ करार करावा. दहा असामींपासून वीसपर्यंत ठीक केले आहेत. माणसें कसबी आहेत. त्यांस दुमहा येथें खर्चास द्यावा लागतो. त्यास जामीन देतील. स्वामीची आज्ञा हाईल त्याप्रमाणें खर्चास देऊन रवाना करून. व शिसंहि ठीक केलें आहे. येथून गंगेपर्यंत पावतें होईल. तेथून पुढें न्यावयाम पूर्वीं रा. राघो गोविंद यांस पत्र आणिलें आहे त्याप्रमाणें पाठविलें पाहिजे. स्वामी समर्थ आहेत. सेवेसीं श्रुत होय हे विज्ञप्ति.

२५ पुढें पुढें करणें. † करूं

२६ मान देणें.

२७ याचें कारण.

२८ मार्गंतून.

२९ स्या वर्षीं दसरा १९ सप्टेंबराला होता.

३० नवीन फौज ठेवणें.

३१ दुमार्हा दीडमाही पगार देण्याची चाल असे.

[६]

॥ श्री ॥

८ सप्टेंबर १७५१.

पु॥ श्रीमंत राजश्री पंतप्रधान
स्वामीचे सेवेसीः—

कृतानेक विज्ञापना. शहराबाहेर लश्कर कितीक उतरलें ह्मणोन पहाव-
यास मुजरद जासूदजोडी पाठविली होती. त्यास जयसिंगाच्या तळेयावर
रायचूर आदवानीवाला, आचार्या दि॥ राजे रघुनाथदास, त्याचे स्वार दोन
हजार अजमासें आहे. व भावसिंगपुरेयांत फतेसिंग सिंगरवाला दोनसें
स्वारानसीं आहे. व भानजी खताल दि॥ गायकवाड दोनशें राऊतांनसीं
जैसिंगपुरेयाबाहेर उतरला आहे. येकूण बाहेर शहराचे जमाव सदहूर्प्रमाणें
आहे. बाकी स्वार शहरांत जागा जागा आहे, त्याचा सुमार कळत नाहीं.
व दिल्लीदरवाजाबाहेर गाडदी फिरंगी याचा प्यादा अडीच तीनेक हजार
आहेत. त्यामध्ये प्यादा पंचमेळ, परदेसी, मराठे, मुसलमान वगैरे असे
आहेत. नवाबाचे कारखाने दद्याप आले नाहीं. आणावयाची ताकीद जाली
आहे. नवाब छ २७ सवालीं शनवारीं सीकारास महमुदी बागांत गेले
आहेत. समागमें खान वगैरे अमीर गेले आहेत. सेवेसीं श्रुत जालें पाहिजे.
हे विज्ञापना

[७]

॥ श्री ॥

४ अक्टोबर १७५१.

श्रीमंत राजश्री पंतप्रधान
स्वामीचे सेवेसीः—

विनंति सेवक रघुनाथ गणेश चरणावरी मस्तक ठेऊन सानमस्कार.
कृतानेक विज्ञापना. स्वामीचे कृपादृष्टीनें सेवकाचें वर्तमान त॥ छ २४
माहे जिल्कादपावेतों मे॥ शहर औरंगाबादेस यथास्थित अस. स्वामीचीं आज्ञा-

पत्रें छ १४ मिनहूचीं खासदस्तुराचीं दोन-येक राजश्री नांवाचें व येक सेवकाचे नांवाचें—सादर जालीं, तीं छ १९ मिनहूचीं दोनप्रहरां प्रविष्ट जालीं. स्वामीचे आज्ञेचा अर्थ सविस्तर विदित जाला. स्वामीची आज्ञा कीं किंवहुना हें पत्र खानास दाखवणें. आज्ञेप्रमाणें शामजीपंत व सेवक ऐसे खानाकडे जाऊन दोहों आज्ञापत्रांचा अर्थ सविस्तर खानास अवगत केला. खान बोलिले कीं आह्वास समजाविलेंयाप्रमाणें तुहीं उभयतां जाऊन राजाजीस समजावणें. इतकें बोलोन नथमल वकील यांस समागमें देऊन राजाजीकडे पाठविलें. छ २२ मिनहूस तृतीय प्रहरीं नथमल व आह्मी उभयतां सेवक ऐसे राजाजीस भेटलों. खलवत जालें. खलवतात स्वामीचे आज्ञापत्राचा अर्थ सविस्तर राजाजीस निवेदन केला. पत्रें दाखविलीं नाहीं. राजाजी बोलिले कीं खजानेयाकरितां कलह प्राप्त जाला ह्मणोन श्रीमंत आज्ञा करितात; तर खजाना आह्मी द्यावा हे गोष्ट आह्वास योग्य नाहीच. अबदुल खैरखानाजवळोन बेज्या गोष्ट जाली. आह्वास गोष्ट कळतांच आह्मी कोणे वजानें त्यांस ताकीद लेहून पाठविली आहे हें पर्तमान बाळाजीपंतास जाहीर असेल. या गोष्टीची लाज आह्वास जाली आहे. आह्मी न बोलतां खजाना देत आहों. तीन लाख रुपये तो बन्हाणपुरीं देवविले. राहिले दोन लाख श्वैतीस हजार ते उदैक येथें देववितों. तांडानें देतां ह्मणावें आण देऊं नये हे गोष्ट सहसा घडणार नाहीं. पांच लक्षांचा विषय तो काय ? याजकरितां श्रीमंतीं संशय मानावों ऐसें नाहीं. श्रीमंत आज्ञा करितील तर सहज पांच लक्ष रुपये पाठऊं, सकतां. तेथें खजाना न देऊं हे गोष्ट कसी घडेल ? या गोष्टीवरून कलह वाढावा ऐसें नाहीं. श्रीमंतांस अबरूची गरज आण आह्वास आपले अबरूची शरम आहे कीं नाहीं ? गोष्ट अनुचितच जाली आहे. श्रीमंतीं आज्ञा केली कीं दिल्लीहून बाहालीची सनद आलियावर आह्मी जागीर देऊं ऐसें आमचें वचन गुंतलें आहे. तर हे गोष्ट यथार्थ व श्रीमंताचेंहि वचन आह्माजवळ गुंतलें आहे कीं मोगलाई व गनीनाई दोन नाहीत. एकच आहेत. हा आमचा करार याजकरितां जें आहे तें श्रीमं-

तांचेंच आहे. येकात्मतेस पडदा नाही. श्रीमंताचे कमाविसदार आहेत. त्याजप्रमाणें आह्मी कमाविसदार आपल्यास समजोन हिशेब रुजू करितों तो श्रीमंतीं पाहावा. आमचे खर्चाचा सरंजाम करून द्यावा. राहिला ऐवज त्यांचाच आहे. दुसरा पदार्थ नाही. बरकड हरएक गोष्टीनें अडचण जालियास मग आमचा उपाय नाही. रघोजी भोसले यांस आमचे सिफारसीवरून जागीर दिली, आण आह्मास साफ जाब द्यावा हें उचित कीं काय ? ह्मणोन श्रीमंत आज्ञा करितात. तर रघोजी येथें यावा हे खाईष आह्मास नव्हती. श्रीमंतींच त्यांस पाठवून दिला. येविषईचीं श्रीमंतांचीं पत्रें आहेत. रघोजी येथें आला त्यास आह्मी पुढें आणावयासहि कोणी पाठविला नाही, व वरचेवर त्याची मुलाजमातहि करविली नाही. पंधरा दिवस पडोन राहिला होता. मग त्याची मुलाजमत जाली. दाराजवळ भिकारी भीक मागावयास येतें त्यास मूठभर अन्न द्यावें लागतें. त्या प्रकारें रघोजीचें विचार जाणोन त्यास जागीर दिली. ते त्याची अजिजी जाणोन दिली. त्याचें रहस्य कोणते गोष्टीनें राहिलें हें श्रीमंत जाणतच असतील. असें असोन आतां आज्ञा करितील तर त्याची जागीर जम करावयास विलंब आहे ऐसें नाही. खजाना खर्च करून फौज ठेविली ह्मणोन श्रीमंतांची आज्ञा. तर कितेक काजकामें कर्तव्य आहेत तीं श्रीमंताचे सेवेसीं विदितहि असतील. यास्तव फौज जरूर ठेवावीच लागली. अबदुलखैरखान बिघाडाची मसलहत देतील ह्मणोन तर खान मारनिलेनें बिघाडाची मसलहत काय देणें आहे ? तेथें सर्वांचा भाव कीं जानबास हलकें पाडावें, ह्मणोन श्रीमंतांस भास जाला. तर जानबास येथून आह्मी होऊन पाठविलें नाही. श्रीमंतीं खाहीष करून बोलाविलें ह्मणोन

३२ “ आह्मा जवळोन रघोजी बावा भोगलाकडे गेले. भोगलांनीं त्यास जहागीर करार करून क्रिया करून आपलेसें केलें ” (पत्रें व यादी १६८). पेशव्याचा जोर पाहून रामदासपंतानें रघोजीची पायधरणी करून त्यास फितविलें व जहागीर दिली ही गोष्ट पेशव्यांचे वकील आपल्या आर्गी लावतात हें पाहून रामदासपंत रघोजीला भिकाऱ्याची उपमा देतो.

३३ कमजास्त फौज ठेविली असतां परस्पर कारणें विचारण्याची सध्यांप्रमाणें पूर्वीहि चाल असे.

गेले. जानबावरच येथून सारा यख्तीयार आहे ऐसं असतां श्रीमंतांकडून पृथक् पृथक् पैगाम येतात, तेथें पैगामांत विपर्यास पडतो. आह्मी जाबसाल कोणाजवळ करावा ? जानबास फिकें पाडावें हे गोष्ट आह्माकडून नाही. आतांच तुह्मी श्रीमंतांचे आज्ञापत्राचा अर्थ सांगितलांत आण आजच माहाराव यांचें पत्र गोविंदराव वकिलास आलें. त्याणें आह्मास दाखविलें. त्यामध्ये अभिप्राय भिन्नच आहेत. यास आह्मीं काय करावें ? एकाजवळ जाबसाल असेल तर बोलावें. याजकरितां जानबाचे फिकेपणाचा अर्थ तिकडूनच आहे. आह्माकडून नाही. इतकी बोली जाहाली. बाळाजी महादेवहि आह्मा उभयतांसमागमें गेले हांते. परंतु खलवतसमयीं बाहेर बैसले होते. सदहूर्प्रमाणें खलवतांत बोली जालियावर मग राजाजीनें बाळाजीपंतास बोलाऊन सांगितलें कीं तीन लाख रुपये तों बऱ्हाणपुरीं तुमचे पदरीं पडिले असतीलच. राहिले दोन लाख चौतीस हजार रुपये उदैक तुह्मास सावकाराजवळोन निशा करून देववितों. इतकें बोलोन आह्मां त्रिवर्गांस रुखसत करून आणण मिसला पहावयास गेले. तदनंतर आह्मी सेवक नसीरजंग याजकडे येऊन तेथील मजकूर सविस्तर निवेदिला. नथमलाहि आले हांते. खान बोलिले कीं राजाजीचे जाबसाल जे जाले आहेत ते रावसुहेबांस लेहून पाठवणें ह्मणून बोलिले त्याजप्रमाणें जाला मजकूर सविस्तर सेवेसी विनंति लिहिली आहे. अबदुलखैरखान व महमद अनवरखान काल गुरुवारीं छ २३ मिनहूस दोनप्रहरां शहरास आले. हरसुलाअलीकडे सराई आहे. ते सराईजवळ शहरचे महमुदां बागापलीकडे त्यांची फौज उतरली आहे. हरदाखान मारनिले××××दाखल राहिले आहेत. शहरांत आले नाहीं. अबदुल खैरखानाबराबर फौज पांच हजार स्वार आहेत. त्यामध्ये चारशे करोल आहेत. हत्ती तीन आहेत, निशाणाचा एक व नगारेयाचा एक, व खासा खान मारनिलेचे स्वारीचे हौदेयाचा एक, ऐसे तीन आहेत. बाणांचे कैच्यांचे उंट सात व रहकलें बारा व दमानची सवाशे आहेत महमद अनवरखानाबराबर स्वारीचा हत्ती एक व स्वार चाळीस

व पंचवीस करोल आहेत. खान मारनिले डरदाखल जालियावर राजे रघुनाथदास भेटीस गेले होते. अबदुलखैरखानांहीं दोन घोडे निळे व दहा खोन पारचे राजाजीस नजर केली. पैकीं एक घोडा व पांच खोन पारचे घेतले. महमद अनवरखानांनीं दोन घोडे व कांहीं वस्त्रं नजर दाखविलीं. त्याज-
पा एक घोडा व वस्त्रं घेतलीं. तदनंतर राजे शहरांत आपले हवेलीस आले. खान मारनिलेची फौज बाळाजी महादेव यांनीं पाहिली. ते फौजेचा मार बाळाजी महादेव येथें सांगत होते कीं तिसा रुपयांचे किमतीपासून पांचशें रुपयांचे किमतीपावेतो घोडी आहेत. बहुतकरून खोगीरभतीच फार आहे. सेवेसी विदित व्हावयाकरितां विनंति लिहिली आहे. काल संध्या-
काळीं छ २३ मिनहूस खानाकडे गेलां होतीं. तेथें खानाजवळ मोगलीये आले हांते. त्याजमध्ये एक मोगल अबदुलखैरखानास भेटोन आला. तो खाना-
जवळ पारसी भाषेंत बोलत होता कीं खान मारनिले बहुत मुमूर्षु आहेत. आह्मी भेटावयास गेलां तेव्हां निद्रिस्त होते. आह्मी गेलियावर उठान बैसले. नेत्र पीतवर्ण जाले आहेत. तदीयत बहाल नाहीं. दोन तीन दिवस तबियत बहाल होतपर्यंत नवाबाची मुलाजमत करीत नाहीं. समाधान जा-
लियावर नवाबाची मुलाजमत करतील ह्मणोन बोलत होता. सेवेसी विदित व्हावयाकरितां विनंति लिहिली आहे. राजश्री मोरोपंत महायात्रेस परवांचे दिवशीं येथून रवाना जाले. संन्यास द्यावयाचा विचार होता परंतु राहिला. सेवेसी विदित जालें पाहिजे. नासरकुलीखान मोगल मातबर येथें आहे. त्याणें कमाणगराचे चौधरी धांस कांहीं चीज विकावयास दिली होती. रुपये न पावले ह्मणोन त्याचे घरास चौकी पाठविली. चौधरी सांपडला नाहीं ह्मणोन त्याचे बायकोस नेऊन कैद केलें आण घरीं चौकी बसविली. हें वर्तमान राजेयांस विदित जालियावर राजाजीनें बकशीस आज्ञा करून नासरकुलीखान यास बेअब्रू करून पादचारी नेला. पालखींत बैसां दिला नाहीं. नेऊन फजित करून सोडिला. नेते समयीं दोन चार माणसें जखमीं

जालीं. हंगामा जाला होता. सेवेसी विदित व्हावयाकरितां विनंति लिहिली आहे. सेवेसी श्रुत जालें पाहिजे हे विज्ञापना. राजश्री शामजीपंत येहीं सेवेसी विनंतिपत्र लिहिलें आहे त्याजरून विदित होईल, हे विज्ञापना.

[८]

॥ श्री ॥

९ अक्टोबर १७५१.

श्रीमंत राजश्री पंतप्रधान
स्वामीचे सेवेसी:—

विनंति सेवक रघुनाथ गणेश चरणावरी मस्तक ठेऊन सा॥ नमस्कार कृतानेक विज्ञापना. स्वामीचे कृपादृष्टीनें सेवकाचें वर्तमान ता॥ छ २९ माहे जिल्काद पावेतो मे॥ शहर औरंगाबादेस यथास्थित असे. स्वामीचीं आज्ञापत्रें छ १८ जिल्कादचीं किचे दोन तीं छ २४ जिल्कादीं प्रविष्ट झालीं. तेथें आज्ञा कीं खजाना देविला हणतात आण देत नाहीं याचा विचार काय ? महाराव जानोजी जसवंत निंबाळकर यांस निरोप देणें लागतो. खराखुरा खजाना देवविला असिला व पदरीं पडत असेल तर तैसेंच लिहिणें. मारनिलेस निरोप देऊं. खानासीं इतकेंच बोलणें कीं येथून खजाना रवाना जाल्यास पुढील स्नेहांत मजा पडेल. देतो देतो ऐसें मात्र बोललां आण मातबर इकडून येईल तेव्हां यावा ऐसें मनांत असिलें तर तें उत्तम नाहीं. खजाना येऊन पावलियावर अगर तथून रवाना जालियावर सर्व जाबमालांत जीव पडेल. लौकिक विरुद्धचा वारेल. विठलराव येऊन पावले नाहींत हणोन तपशिलें स्वामीची आज्ञा. आज्ञेप्रा! अर्थ सविस्तर खानास विदित केला.

३५ जानबा निंबाळकर ह्या वेळीं पुण्यांत बसले होते. “ जानबा आमचे मित्र पुण्यांत तीन महिने येऊन बसले आहेत. ” (पत्रें व यादी १६८) हणून ह्याच जानबाविषयीं नानासाहेब वक्रोक्तीनें पत्रें व यादींतील १६८ व्या पत्रांत लिहितात. जानबा निजामाकडून पुण्याचे दरबारीं बकीलीस आले होते.

खान बोलिले कीं खजाना देतात यांत संदेह नाहीं. परंतु अद्याप निशा करून देत नाहीं. यास्तव राजाजीस पैगाम पाठवून निशा करून देववितां. बऱ्हाणपुरास तीन लाख रुपये देवविले ते पदरीं पडिले कीं काय ह्मणोन खानांनीं सेवकास पुसतां उत्तर दिलें कीं बराणपुरीं तीन लाख रुपये देवविले त्याजपैकीं एक लक्ष चाळीस हजार रुपये मात्र वकिलास मोजून दाखविले. परंतु पैका अबदुलखैरखानाचे हवेलींतच आहे. वकिलाचे तावडीला पैका जाला नाहीं. खानांनीं स्वामीचे आज्ञेप्रे॥ अर्थ राजाजीस नथमल वकिलाबराबर सांगोन पाठविला. सेवक खानाजवळ या गोष्टीचा मजकूर नित्य करितो कीं जासूद जोडी रवाना व्हावयास खोटी आहे. आपण सांगतील त्याप्रे॥ लेहून पाठवितों. या मजकुराचा जबाब जलद आणविला आहे. छ २७ जिलकादीं खान सेवकास खलवतांत बोलिले कीं खजाना देतात, परंतु थोडकीसी दिकत आहे. तो मजकूर उदैक सांगों. छ २८ जिलकादीं खानाकडे गेलों. मजकूर पुसतां बोलिले कीं खजाना खामखा देतात. दिकतीची गोष्ट आहे ते तुह्माजवळ सांगतां येत नाहीं. परंतु तुमची निशा झाली पाहिजे याजकरितां बोलतों. परंतु तुह्मी हे गोष्ट कोणाजवळ न बोलाली व रावसाहेबांस लेहून न पाठवावी. खुलासा हाच कीं येथें खजानेयांत पैकां नाहीं. इतकी दिकत. खजाना आणविला आहे. चहूं पांचां रोजांत येऊन पांचेल. आलियावर निशा करून देतील. पांचा सातां रोजांची दिरंगी खजानेयाचे येण्याकरितां मात्र आहे. याजकरितां तुह्मी रावसाहेबांस मोघमच लिहिणें कीं पांचासाता रोजांत खजाना देतात, संशय नाहीं. हे हलकी गोष्ट न लिहिणें ह्मणोन बोलिले तें वर्तमान सेवेसी विदित व्हावयाकरितां विनंति लिहिली आहे. मग त्यांचा अंतर्भाव काय आहे तो कळत नाहीं बहुधा एवज नसेल हेंच खरें. येथे सिबंदीकरितां बहुत गवगवा आहे. खान बालत हाते कीं रावसाहेबांचे डेरे जालयाचें

३६ ह्मणजे बोलावी.

३७ पेशव्यांना ह्या वेळीं खर्चाची टंचाई होती त्याला टोचून हें रामदासपंताचें वरक-
रणी आपल्या स्वतःला उद्देशून बोलणें आहे.

वर्तमान येथें आलें आहे. आतां नवाबहि लवकरच कुच करणार आहेत. सेवेसी विदित जालें पाहिजे. छ सविसांचे रोजीं रविवारीं फिरंगी यांचा सण होता. फिरंगी येथें आमखासांत राहतात. रविवारीं प्रातःकाळीं फिरंगी यांनीं वीस एकवीस तोफा सोडिल्या. तदनंतरें सर्व फिरंगी पैठणंदरवाजाबाहेर बाग आहेत त्या बागांत गेले होते. तेथें आपला सण केला. नृत्यांगना नेल्या होत्या. संध्याकाळचे समयीं राजे रघुनाथदासाहि नृत्य पहावयास गेले होते. तिकडून दीड प्रहर रात्रीस मोठे जुलूसानें फिरंगियांसह वर्तमान शहरांत आलें. सेवेसी विदित व्हावयाकरितां निनंति लिहिली आहे. दुसरी उडवार्ता ऐकिली कीं राजश्री मल्हारबा होळकर फौजसुद्धां झांसीसै' दाखल जाले. बऱ्हाणपुरीं खजाना अटकाविला हें वर्तमान ऐकोन बहुत संतप्त आहेत. जरीदा होऊन बऱ्हाणपुराचे पारिपत्यास येणार झणोन वर्तमान आढळलें. स्वामींचे सेवेसी कासीदहि आले आहेत. आढळलें वर्तमान सेवेसी विनंति लिहिली आहे. सत्य मिथ्य कळत नाहीं. सेवेसी श्रुत जालें पाहिजे. दमाजी गाईकवाड यांचा भाऊ केदारळी झणोन कोणी गुजराथेंत आहे. त्याणें व बाणराव दि॥ मजकूर या दोघांनीं फौजबंदी बहुत केली आहे' झणोन येथें दाट अवई आहे. सेवेसी श्रुत होय हे विज्ञापना.

३८ अंतरर्वेदीतील पठाणाशीं लढाई आटपून होळकर १७५१ च्या अक्टोबरांत झांसीस आले.

३९ ह्यावरून दमाजी १७५१ च्या अक्टोबरांत कैदेतच होता व त्याचा कोणी कदोरजी नांवाचा भाऊ त्याच्याकरितां गुजराथेंत फौज जमवीत होता असें दिसतें. रघुनाथ रावाच्या बरोबर दमाजीला देऊन गुजराथेंत नानासाहेबांनीं कधीं पाठविलें ह्याचा उलगडा करणें जरूर आहे. १५ मार्च १७५१ त दमाजीचा सातान्याजवळ गेंड्याच्या माळावर पराभव झाला (पत्रें व यादी १६८). पुढें महिन्या पंधरा दिवसांत नानासाहेब पुण्यास येऊन त्यांनीं दमाजीला कैदेत ठेविलें. तो १७५१ च्या अक्टोबरांत कैदेतच होता. पुढें १७५१ च्या नोव्हेंबरांत व डिसेंबरांत पेशव्यांच्या निजामाशीं कुकडी नदीवर झटापटी झाल्या व १७५२ च्या जानेवारींत तह झाला (पत्रें व यादी १६१). तह झाल्यावर लवकरच रघुनाथरावदादांना गुजराथच्या स्वारीस पाठविलें (पत्रें व यादी ३५५, १६१).

पु॥ श्रीमंत राजश्री
स्वामीचे सेवेसीः—

पंतप्रधान

कृतानेक विज्ञापना. अबदुल खैरखान नवाबास भेटले. ते समयीं खान मशारनिल्लेने नवाबास बिगाड करावया मजकुरांत नवाबास सला दिला कीं गनीमाईत या दिवसांत फिनुर आहे. प्रधानपंतहि बेफाम आहेत. हा समय उत्तम आहे. आपण सर्व गोष्टींनीं सगुंदां आहों यास्तव साधले प्रसंगांस आळस न करावा. आह्मी जईफं जालों आहें. बहुत दिवस वाचत नाहीं. सरकार कामावर खर्च व्हावें हे आपली उमेद आहे. येन्हीं तन्हीं आपण बहुत दिवस वाचत नाहीं. व्यर्थ मरावें ते सांहेब चाकरीवर हक व्हावें यांत उत्तम आहे, ह्मणोन कितेक प्रकारें मसलहत दिली. नसीरजंग व राजाजीहि

१० वीं “ दमाजी गायकवाड यांनी वर्तणूक बहुत गुरळीतपणाची होती (पत्रें व यादी ३८३) असें नानासाहेबांचे प्रत्ययास आल्यावरून व दमाजीनें ताराबाईची बाजू सोडून दिली ह्मणून रघुनाथरावाबरोबर (धा. रा. च. पृ. १८) किंवा बहुशः रघुनाथरावाच्या अगोदर (ग्रांट डफ भाग १८ टीप) दमाजीला नानासाहेबांनीं गुजराथेंत पाठवून दिलें. ही रघुनाथरावाची गुजराथेवरील, ग्रांट डफ ह्मणतो त्याप्रमाणें दुसरी स्वारी नसून, तिसरी स्वारी होय. रघुनाथरावाची गुजराथेवरील पहिली स्वारी १७५० त झाली (लेखांक २). परंतु ह्या स्वारींत गुजराथेंत त्यांच्या हातून फारसें काम झालें नाहीं. रघुनाथरावाची गुजराथेवरील दुसरी स्वारी १७५१ त झाली. ह्या स्वारींत कांहीं काम करावयाचें तों निजाम पुण्यावर चाल करून आला; तेव्हां दादांना देशीं परत यावें लागलें. नंतर देशीं स्वस्थता झाल्यावर दमाजी गायकवाडाला पुढें पाठवून रघुनाथरावदादा गुजराथेवरील तिसऱ्या स्वारीस गेले. रघुनाथरावाच्या ह्या गुजराथेवरील तिसऱ्या स्वारीच्या १७५२ सालावरून ग्रांट डफनें जी उडी मारिली आहे ती १७५५ सालावर एकदम उतरली आहे. मधाल तीन सालांचा इतिहास ग्रांट डफनें अर्जावात माळला आहे. १७५२, १७५३, १७५४, १७५५ सालांत रघुनाथरावानें केलें काय ह्याचा पत्ता मुद्दा ग्रांट डफला बिलवुल लागला नाहीं. त्यामुळें त्याच्या इतिहासाला बहुत कमीपणा आलेला आहे. ह्या कमतरतेचा विशेष प्रपंच पुढील एका टीपेंत योग्य स्थळीं केला आहे.

४ - सपन्न. ४१ वार्धक्यानें क्षीण. ४२ धन्याच्या सेवेत मरावें.

होते. खान मशारनिले दुर्बुद्धि मांगोन गेलियावर मागे नसीरजंग व राजाजी बैसोस महसलत करितां, नसीरजंगांनीं बहुत प्रकारें परिमार्जन केलें कीं हे गाष्ट उन्नमांत दिसत नाहीं. मागे थोरले नवाबानें बहुत यत्न केला होता तो व्यर्थ जाला ह्मणून सख्य संपादून होते. आतां तुह्मी विरुद्ध करूं ह्मणतां; ऐशास तुमच्यानें गनीमाई मोडवत नाहीं व गनीमाच्यानेंहि तुह्मांस मोडवत नाहीं. नाहक लौकिक करून घ्यावा. सीबंदी खालें यावं. मुलुकाचा पाटावरवंटा होईल. बरा दिसत नाहीं. ऐसें बहुत प्रकारें परिमार्जन केलें. हें वर्तमान दरबारचें शहरांत आवई फुटली. पांचासाता ठायीं आईकिलें. खरें खोदें कळत नाहीं. बहुतां मृखीं आईकिलें ह्मणून सेवेसी विनति लिहिली आहे. अबदुल खैरखानाजवळ पांच हजार फौज आह. म्यामध्ये कांहीं लोक राजश्री हरी दामोदर याजकडील आहेत व कांहीं मानाजी निकमाकडील आहेत. राऊत चांगले नाहींत. बारगीर भरतीचा आह ह्मणोन लोक बोलतात. सेवेसी विदित व्हावयाकरितां विनति लिहिला असे. अबदुल खैरखानहि व्यथेंत आहेत; आरोग्य नाहीं. समीप होतील ह्मणोन लोक बोलतात. सेवेसी विदित जालं पाहिजे. हे विज्ञापना. सरकारची कांसीद जोडी हुजरून राजश्री मल्हारजी

४३ निजामुल्मुल्कानें.

४४ हा शब्द सन्यासी, साधु, संत यांच्या मृत्यूला लाविण्याचा प्रघात आहे. परंतु तो येथें द्वेषजन्य थट्टेनें खैरखानाला लाविला आहे.

४५ पुण्याहून उत्तर हिंदुस्थानांत जातांना कासीद औरंगाबादेवरून जात. पुणे, नगर, कायगाव, औरंगाबाद, अजटा, बन्हाणपूर, हांडिया, सिद्धूर, सिरोंज आणि झांशी; हा हिंदुस्थानांत जाण्यास अगदी जवळचा रस्ता होय. मराठ्यांची राजधानी पुणे. तेव्हां पुण्याहून झांसीस जाण्यास कायगावटोक्यावरून व अजंठ्याच्या घाटांतूनच रस्ता जवळ असे. पुण्याच्या पश्चिमेस इंग्रजांची राजधानी मुंबई आहे. तेव्हां, कासारघाटानें नाशीक, मनमाड; धुळे, हा रस्ता घेऊन मग बन्हाणपुराला इंग्रजी रस्ता मिळतो. भाऊसाहेब पानिपताला उदगिरीहून अजंठ्याच्या घाटांतून हांडियावरूनच गेले. महाराष्ट्रांतून हिंदुस्थानास जाण्यास एकंदर तीन मार्ग आहेत. एक कोंकण गुजराथेंतून अमदाबादेवरून रजपुतन्यांत जातो. दुसरा घाटमाथा व वेरुळचे डोंगर ह्यांच्यामधून मालेगावावरून, सैधऱ्याच्या घाटांतून महेश्वर, इंदूर, उज्जैन इत्यादि शहरांवरून रजपुतान्यांत जातो. तिसरा पुणे, औरंगाबाद, अजटा व हांडियावरून हिंदुस्थानांत जातो.

होळकर याजकडे जात होती ते येथें शहाचे चौकीवर आढळली. तें जोडी थक व मल्हारबा कडून कासीद जोडी हुजूर जात होती तेहि येथें चौकीस आढळली. येकूण दोन्ही कासीद जोडिया राजे रघुनाथदास यांहीं अटकवून बैसविल्या आहेत, ह्मणोन सरकारचे जासूद दरबारचे बातमीवर असतात त्यांनीं सांगितलें. जासूद बोलिले कीं हें वर्तमान मनोहरपंतास विदित केलें. मनोहरपंत बोलिले कीं दरबारास गेलियावर मनास आणूं. सेवेसी विदित जालें पाहिजे. हे विज्ञापना.

[१०]

॥ श्री ॥

९ अक्टोबर १७५१.

पु॥ श्रीमंत राजश्री पंतप्रधान
स्वामीचे सेवेसी:—

कृतानेक विज्ञापना. नळदुर्गवाले यांचा कासीद दिलीस गाजुदीखानाकडे कागद व पांच मोहरा नजर व कांहीं वस्त्रें घेऊन जात होता तो गन्हाणपुरास आढळला. तेथून येथें पाठविला. त्याचा शिरच्छेद करावयाची आज्ञा राजाजीनें केली. नवाब बोलिले कीं इतका त्याचा अपराध नाही. शिरच्छेद न करावा. मग त्यास गाढवावर बैसवून विपत्य करून सांडिला. नळदुर्गवाले यांचा कासीद ह्मणून लोक ह्मणतात. सत्य मिथ्या कांहीं कळत नाही. आढळलें वर्तमान सेवेसी विनंति लिहिली आहे. राजश्री शिवराम गोविंद भिडे यांचे मारिफत कांहीं बाणदार सरकारांत चाकर आहेत. त्यांजपैकीं चौघेजण बाणदार तनखा न पावली ह्मणोन निघोन आले. ते येथें राजे रघुनाथदास यांजकडे नोकर जाले. ते चौघेजण आपले बराबर दुसरे वीस पंचवीस बाणदार घेऊन शिवगम नाइकाचे दुकानीं जाऊन मारानिलेचे गुमास्ते चिंतामण केशव यांजपाशी तनखेकरितां बहुत हंगामा केला. त्यांनीं

जावसाल करावयाचा तो करून पधरा रोजांचा वाइदा केला आहे. हें वर्तमान सेवकास विदित जालें त्याजवरून सेवेसी विनंति लिहिली आहे. चिंतामण केशव यांनींही सेवेसी विनांत लिहिलीच असेल. पाजी लोकांचा विचार आहे. त्यांची तनखा राहिली असली तर देववणार खामी धनी आहेत. हे नाजूक गोष्ट येथें बाभाट जालियास अब्रुसी गाठ पडेल. खामीधनी समर्थ आहेत. सेवेसी श्रुत व्हावयाकरितां विनंति लिहिली आहे. नासरकुलीखान याची अप्रतिष्ठा राजाजीनें केली, हें वर्तमान पूर्वील विनंतिपत्रीं सेवेसी विनंति लिहून पाठविली आहे, त्याजवरून विदित झालें असेल. अलीकडे शोध मनास आणितां निजामअली नवाबाचे बंधु हे राजे रघुनाथदास यांजवर रुष्ट आहेत. त्यांनीं राजेयांस मारावयाचा प्रयोग करून महजर केला. त्याजवर मातबराच्या मोहरा घेत चालिले. या प्रयोगास पांच सातजण मिळोन मोहरा केल्या. त्यामध्ये नासरकुलीखानानें मोहर केली होती. पुढें ही गोष्ट प्रकट होऊन राजेयांस विदित जाली. त्याजवरून निजामअली यांस निग्रह केला व नासरकुलीखानास बेवकर केलें. वरकडांचे तलाक्षांत राजे आहेत. हें वर्तमान एका मातबर कायतानें सांगितलें. तें सेवेसी विदित व्हावयाकरितां विनंति लिहिली आहे. येथें शोध घेतां राजाजीवर अवंध रुष्ट आहेत. कोण प्रसंगीं काय होईल कळत नाहीं. राजाजांस मोठा भरवसा फरंगीयाचा आहे. सेवेसी विदित जालें पाहिजे हे विज्ञापना. नवाब आज बुर्धवारिं प्रतिपदेस राजेयांस जाणार होते, परंतु आज राहिले. उदैक जाणार आहेत. सेवेसी विदित व्हावयाकरितां विनंति लिहिली आहे. हे विज्ञापना.

श्रीमंत राजेश्री पंतप्रधान
स्वामीचे सेवेसी:—

विनंति सेवक रघुनाथ गणेश चरणावरी मस्तक ठेवून सा॥ नमस्कार कृतानेक विज्ञापना. स्वामीचे कृपादृष्टीनें सेवकाचें वर्तमान ता॥ छ ५ माहे जिल्हेज पावेतो मे॥ शहर औरंगाबादेस यथास्थित असे. स्वामीचे आज्ञापत्र खासदस्तूरच्या पुरवण्या दोन—एक राजेश्री शामजी गोविंद यांचे नांवची व एक सेवकाचे नांवची—छ २९ जिल्हादच्या सादर त्या छ ३ जिल्हेजीं चतुर्थ प्रहरीं प्रविष्ट जाल्या. लखोटा फोंडून शामजीपंताची पुरवणी त्यांस दिली. सेवकांनं आपले नांवची पुरवणी अक्षरशा वाचून धनन करून कृतार्थता मानिली. आज्ञेप्रमाणें कोणाजवळ कांहीं बोलत नाहीं. खानाजवळ नित्य जाऊन आज्ञेप्रे॥ स्नेहभाषणच करितों. व जें वर्तमान आढळतें तें विनंतिपत्रां लेहून पाठवितों. स्वामीचे आज्ञेविरहित अणुप्रमाण कार्य करीत नाहीं. पूर्वील खासदस्तुराचे पुरवण्यांचा अर्थ शामजीपंतांचे विचारें विदित करावयाचा जाला तो मारनिलेहींच खानांस व राजाजीस निवेदिला. सेवक सन्निध मात्र होतो. मारनिलेनें आपले व सेवकांचे आज्ञापत्रांचा अर्थ एकत्र करून निवेदिला. सेवकांचे आज्ञापत्रां आज्ञाच होती कीं हें पत्र वाचून दाखवणें. सेवकास स्वामीचे आज्ञेविना दुसरें कर्तव्य नाहीं. सेवक अज्ञान आहे. स्वामी कृपादृष्टीनें पालन करून परवर्दा करीत आहेत वरकड येथील वर्तमान तर नवाब रोजेयांस छ १ जिल्हेजीं गेले ते छ ३ मिन्हूस रात्री शहरदाखल जाले. आतां बाहेर डेरे करावयाची बोली आहे. जागा जागा तयारी होत आहे. कोणी ह्मणतात कीं उदैक सावे तेरिखेस पेशखाना बाहेर निघणार. कोणही ईद जालियावर ह्मणतात. या प्रकारचें येथील वर्तमान. परंतु येथें सिबंदीचा गवगवा बहुत जाला आहे. सिबंदी दिलियाविरहित फौज बाहेर पडत नाहीं. सिबंदी घावयास येथें

ऐवज नाही. खुदावंदखान हैदराबादेहून चाळीस लक्ष रुपये खजाना घेऊन येत आहेत. ते आलियावर सिबंदी देतील. येथूनहि कांहीं लोक खुदावंदखानास आणावयास रवाना होत आहेत. येथें आज दोन तीन दिवस हुल्लड झाली आहे कीं श्रीमंतीं यशवंतराव पवार दहा हजार फौज जरीदा करून खुदावंदखानावर पाठविले आहेत. खजाना अटकावून आणावा हे वार्ता येथें दाट राजाजी पावेतो आहेत. या वर्तमानावरून कितेकांचा आव गेला आहे. जर हे गोष्ट सत्य असली, खजाना सरकारांत हस्तगत जाला, तर हे सहजच गर्वहत होत आहेत. व येथें लोक ह्मणतात कीं दोन महिने श्रीमंतीं असेंच यांस दबकाऊन राखिलेयास हे आपलेयांत आपण मरतात. यांस मारावें लागतच नाही. लौकर दारमदार जाला तर यांची स्थिती राहेल ह्मणोन सर्वत्र ह्मणतात. यांस सिबंदी व खानगी खर्च मिळोन निःशुल्क लक्ष रुपये खर्च आहे. दरमहा तीस लक्ष रुपये पाहिजेत. खजान्यांत तो पैका नाही. हैदराबादचा खजाना आणविला आहे. द्यावा तर तोहि आला तरी तितक्याने बेगमी होत नाही ह्मणोन लोक ह्मणतात. यास्तव या दिवसांत यांस प्रतापाचें दर्शन जालियांने याचा गर्व हत होईल. स्वामींचा पुण्यप्रताप यांजवर गालीब आहेच. काल छ ४ रोजीं सलाबतजंग व राजाजी ऐसे अबदुलखैरखानाकडे गेले हाते. डेरे बाहेर करावयाचे विचारांत आहेत. नवाबाचे बहिणीचें लग्न आहे व नवाबहि आपलें लग्न करणार. हीं कार्ये करून घ्यावी; ईद करावी; पश्चात् निवावे ह्मणोन घालमेल आहे. काय करितील पाहावे. रिक्तपाणी पडिले आहेत. उगाच आव मात्र धरितात. प्रसंगास गंधर्वनगराभास दिसतो. याजकरितां यांजवर या दिवसांत सलाबत गालीब जालियांने यांची गुनीं राहणार नाहीं ऐसे आहे. स्वामी समर्थ आहेत. सरकारच्या कासीद जोडिया दोन येथें राजाजीनें अटकावून ठेविल्या आहेत. हें वर्तमान सेवकानें खानास हटकिलेयावर बोलिले कीं आह्मास विदित नाही. याउपर

राजाजीस सांगोन सोडवितों. आज उद्यांत कासीद सोडवून घेतों. येथें राजा-
जीने शहरचे गर्दनवाईस मोठी खबरदारी मांडिली आहे. चौकीदारांस
ताकीद जाली आहे कीं कोणाचा जासूद येईल अगर शहरांतून
जाईल त्यास रुजू करावें यास्तव लोकांस कागदपत्र पाठवावयाचा
संशय निर्माण जाला आहे. कालच सरकारची जोडी खासदस्तुराच्या
पुरवण्यांचीं आज्ञापत्रे घेऊन आली. त्या जासुदांनीं शोळणे बाहेर ठेऊन
सडे होऊन चौकीवरून निभाऊन शहरांत आले. त्यास वाजपूस चौकी-
दारांनीं केली. खाली पाहिलें ह्मणोन सोडिलें. ऐसा प्रसंग येथें जाला आहे.
याजकरितां हुजूरून जोडी रवाना होईल तिणें सातारेयास यावें. तेथें शोळणें
ठेऊन खालीं होऊन पत्र येथें पांचवावें. ऐसी आज्ञा जासुदास जाली
पाहिजे. येथूनहि याच रीतीनें विनंतिपत्रांची रवानगी करीत जाऊं. सेवेसी
श्रुत जालें पाहिजे. येथें एक पडेगोसावी बेगमीबेगमपुरियांत आहे. खाना-
कडे जातां वाटेवर आढळतो. त्याणें अकस्मात् एक दिवस सेवकास सांगि-
तलें कीं तुम्ही पेशवे यांचे वकील आहां. आम्हीं स्वप्न पाहिलें कीं बारी-
मतीवाला कोणी आहे तो घालमेलींत आहे. तर हें वर्तमान तुम्ही जरूर
आमचें नांव घालून श्रीमंतास लेहून पाठवणें. त्याजवरून सेवेसी विनंति
लिहिली आहे. राजश्री बाबूजी नाईकांकडील वकील कृष्णाजी रघुनाथ
राजाजीकडे जात येत असतां कांहीं उत्तेजन देतात ह्मणूनहि येथें लोक बोल-
तात. सारांश येथें वळवळ करीत आहेत. सप्तर्षीवरील मातुंश्रींचेहि येथें
कागदपत्र येतात. जावसाल जात असतात. लक्ष्मण खंडागळा नवाबकडील
याचा व रघूजी भोसल्याचा हर्षामर्ष जाला ह्मणोन येथें गप उठली आहे.

४८ बाबूजी नाईक बारामतीकर. ४९ क्षुद्र किल्यांसारखी. ५० सातारा.

५१ येथें ताराबाईची नाजूक थड्या केली आहे. डोंगरांवरून जशा, सोनजाई, वनजाई,
इत्यादि आया असतात तशी सप्तर्षी ह्मणजे सातारच्या किल्यावरील आई ह्मणजे ताराबाई.
ताराबाई ह्या वेळीं वृद्ध झाली असून झोताच्या शांजराप्रमाणें फार खुनशी झाली होती.
तेव्हां लोक तिला रानच्या देवीची उपमा देत.

५२ तंटा, लडाई.

सथ्य मिथ्य कळत नाहीं. गायकवाडाचे भोंवांनीं सोनगडाकडे फौज जमविली आहे. दहा वीस हजार जमा झाला आहे. नवावास सामील होणार. त्यांचा भरोसा राजाजीस बहुत आहे ह्मणोनहि येंथें लोक बोलतात. मार्गे सेवेसी विनंति पत्रीं लि। होती कीं नळदुर्गवाल्याचा कासीद दिल्लीस गाजूदीखानाकडे जात होता तो बन्हाणपुरीं सांपडला. येथें आणून गाढवावर बैसवून सोडिला. ऐशास वर्तमान मनास आणितां तो कासीद चित्रदुर्गवाल्याचा होता. पांच मोहरा नजर व पत्र घेऊन जात होता. चौघेजण होते. त्यांत तिघे पळाले. त्यांत एक सांपडला. त्याची गत येथें सदरहू प्रे। जाली. सेवेसी विदित व्हावयाकरितां विनंति लिहिली आहे येथें शहरांत सुसजगूरजांघळें दर रुपयास तीस शेर मिळतात. हरभरे पंधरा शेर, गहू १६ शेर, सूप भाद्रपदांत रुपयाचे निम शेर होतें. मग पाऊण शेर जालें. मग शेरभर, मग सवा शेर, आतां दीड शेर आहे. तेल चार शेर आहे. दूध नवदहा शेर. लांकडें रुपयाची एक मण. चारा फार महर्ग झाला आहे. एका जनावरास पावल्याची वैरण पुरत नाहीं. याप्रे। वर्तमान आहे. राजश्री शामजीपंत सांगत होते कीं राजाजीचे चित्तांत बिगाड करणें हा निश्चय जाला आहे. खान मध्यें परिमार्जन करितात यास्तव यांस हरएक मसलहत कळों न देतां कलह आरंभावा. निमित्त्य कीं पेशवे नित्य दबावितात. आज समय आहे. या समयीं अनमान केलियास पुढें पेशवे यांच्या फौजा जमा जालियावर आह्वास सोडितात हें होत नाहीं. यास्तव कलह करावा. मग होणें तें होऊंवे. हा निश्चय झाला आहे. शाहनवाजखान व राजाजीचें एक मत आहे. शहानवाजखानाकडील एका मातबर गृहस्थानें सांगितलें ह्मणोन बोलत होते. ते सेवेसी विनंति ल्याहावी लागली. सेवेसी श्रुत जालें पाहिजे. स्वामी धणी समर्थ आहेत. हे विज्ञापना.

५३ केशरजी इत्यादिकांनीं. § बाजरी, जोधळे.

५४ राजाजीस सहा मुसाबुसीकडून मिळे. अर्थात् राजाजीचे बेट ह्मणजे मुसाबुसीचेच बेट होत. बुसीच्याच सत्यावरून मराठ्यांच्या हद्दींत लढाई नेण्याचा घाट निजामानें घातला.

पुरवणी श्रीमंत राजश्री पंतप्रधान
स्वामीचे सेवेसीः—

कृतानेक विज्ञापना. खजाना येथे दोन लक्ष अठ्ठावन हजार रुपये पोता-
पैकीं देववून मग नवाब रोजेयांस गेले. त्यापैकीं दहा हजार रुपये मात्र
राजश्री बाळाजी महादेव यांहीं मोजून घेतले. अरकाटी, गंजीकोटी रुपये
देतात. तदनंतर खजानेयाचा दरोगा रोजेयांस गेला होता तो अद्याप आ-
लाच नाही. खजाना याबयाची घालमेल दिसते. परंतु देतील. बऱ्हाणपुरी
पावणेतीनलाख रुपये देवविले ते हरबाजीराम वकील याचे मारीफत बाळाजी-
पंताचे कारकून व खजानची याचे पदरीं पडिले. तेथून हरबाजीरामाने अहमद
मीरखानाचे दस्तक घेऊन बदरका मागोन खजाना रवाना करावा ते त्यां-
च्याने न जाले. नवाबाचे दस्तक पाठवाल ह्मणोन त्यांणीं बाळाजीपंतास
लिहिले. येथे खानास वर्तमान विदित करितांच खानांनीं राजाजीस सांगोन
दस्तक व अहमद मीरखानास बदरकेयाबाबे पत्र ऐसीं राजाजीचीं घेतलीं.
राजाजीने आपले मोहरेनसीं दस्तक व अहमद मीरखास पत्र दिले. हीं
पत्रे नवाब रोजेयांस गेले होते तेथे राजाजी व खान गेले होते तेथे घेतलीं.
छ ४ तेरीखेस बाळाजीपंती आपले पंचवीसेक राऊत व पन्नास प्यादे देऊन
दोन कागद बऱ्हाणपुरास पाठविले आहेत. या उपरी खजाना येईल. राजश्री
मानाजी निकम यास बदरकेयास स्वार पाठवावयाकरितां बाळाजीपंती
लिहिले होते व सेवकाजवळोन लेहविले होते. त्याचा जाब काल आला,
मशारनिल्लेचे कारकुनाचा. त्यांत लिहिले आहे कीं आह्माजवळ राऊत ना-
हींत याच प्रकारचे वर्तमान आहे. मशारनिल्लेचे राऊत व प्यादे गेले
आहेत स्वामीचा पुण्यप्रताप समर्थ आहे. खर्जांना येईल व कितेक जिन्नस
सुटीत गेला त्याची यादवस्त खानाचे मारीफत राजाजीजवळ गेली आहे.

त्याचा जावसाल करून देतो हणोन राजाजी बोलत आहेत. वळ या गोष्टीकरितां नित्य बाजीद आहेच. आजहि बाळाजीपंताचे कारकून खजानेयांत पैका द्यावयास गेले आहेत. दहा वीस हजार आज पदरीं पडि- तील हणोन बोलत होते. खजानेयांन ऐवज नाहीं. मेळवामेळव करितात. हैदराबादेचे खजानेयाची वाट पाहत आहेत. हा ऐवज आठा चहूं रोजांत देतील हणून बाळाजीपंत बोलत होते. हे विज्ञापना.

[१३]

॥ श्री ॥

१३ नोवेंबर १७५१.

श्रीमंत राजश्री पंतप्रधान
स्वामीचे सेवेसीः—

विनंति सेवक रघुनाथ गणेश कृतानेक विज्ञापना. स्वामीचे कृपादृष्टीनें सेवकाचे वर्तमान तागाथत छ ५ मोहरम पावेतो मे॥ लष्कर नवाब सला- बतजंग यथास्थित असे. छ मारीं मौजे कुंपटीहून लष्कराचा कुच जाला सानवाकोशाचा. मौजे केदल व पाबल मुलखडीचे तीरीं मुक्काम जाला. दर- कुच अहंमदनगरास जातात. तेथें जनाना ठेवून व बहुतेक बाहेर ठेवून जरीदा होहून पुण्यास येणार. खानअजम सैकलस्करखान यांचे डेरे दोन होते. पैकीं आजच येक माघारा पाठविला. कायगांवीं अगर पुढें दरयेक गांवीं ठेवावयास सांगितला आहे. राजाजीनें खानास येक लक्ष रुपये पेशगी आज प्रातःकाळीं पाठविली. आज्ञा केली कीं स्वारास एकेक महिना पेशगी विलाकसूर देणें. दोन महिनेयांची तलब राहिली तो ऐवज खजानेयावर

५६ हें पत्र लिहिल्यापासून नवव्यादिवशीं २२ नोव्हेंबरास पेशव्यांची व निजामाची कुकडीनदीवर प्रहणाच्या दिवशीं गांठ पडली. पेशवे कळस, खेड व वडगांव या गांवांवरून कुकडीवर गेले व निजाम कुपटी, केदल, पाबळ, व नगरावरून कुकडीवर आले.

देवविला आहे. याजप्रमाणे लष्करांत वांटणी केली व करीत आहेत. हण-
 वंतराव निंबाळकर काल छ ४ रोजी लष्करदाखल जाले. दोन हजार राऊत
 बराबर आले आहेत. काल संध्याकाळापूर्वी महमदअनवरखान नवाबाने
 पुढे पाठविलेयावर रावमशारनिल्हे नवाबाचे मुलाजमतीस आले. सेवेसी
 विदित जाले पाहिजे. सुभानजी थोरातहि दोन कोस स्वारांसि कालच आले.
 पांढरेहि आले. सासात कोस स्वार आहेत. आघाडीस राहिले आहेत.
 हणवंतराव निंबाळकर यांची फौज खुदावंदखान खजाना घेऊन आले त्याज-
 बराबर आली. हालीं खासा दोन हजार फौजेसि आले. येकूण चार हजार
 फौज आहे. नवाबाची फौज जमावत चालली. आजता वीसेक हजार फौज
 जमा जाली आहे. आणीकहि जमा होतच आहे. आणीक वर्तमान आ-
 ढळले कीं राजाजीने महाराव यांस पत्र पाठविलें कीं तुम्ही फौजसुद्धां येणे;
 सठवाजी जाधवराव यांस निरोप देणे व स्वामीसहि पत्र पाठविलें कीं तयार
 व्हावे; व खानास हरकारेयाने खबर दिली कीं महाराव जाधवराव यांस
 घेऊन लष्करांत येत आहेत. ही गोष्ट खानच बोलत होते. स्वामीजवळ
 फौज जमा जाली नाही. चार पाचेक हजार स्वार आहेत. स्वामीचा
 मुकाम पुण्यासमीप कळसावर आहे हणोन येथे बातमी आहे. स्वामीचा
 पाचप्रमाणे बोलत होते. सेवकाने जाधवराव यांकडे पत्र लेहून जासूदजांरि-
 काल पाठविली ते अद्यापवर आली नाही. आज संध्याकाळपावेतो आली
 तर येईल. विनंतिपत्र लिहित असतांच जाधवराव यांकडे जोडी पाठविली
 होती ते आतांच आली. जाधवराव यांनीं सेवकास पत्र पाठविलें. तेथे लि-
 हिले आहे कीं तुम्ही वर्तमान लिहिले तें कळलें; स्नेहाचे विचारें त्यांनीं आ-
 स्नास बोलविले त्यावरून आलों; आम्ही जवळच आहों; भेटीचे विचारें क-
 डून जाल्यास होईल; न होय तर उत्तम; येथील बातमी मात्र वरचेवरी
 अंतस्थाची खबर आह्यांस व श्रीमंताकडे रोजच्या रोज लेहून पाठवीत जाणें,
 हणोन छ ४ मोहरमचे पत्र आलें. जाधवराव व महाराव एकत्र आहेत.
 सिंगवेंपिंपळगावास उभयता होते. तेथून कालच कुच करून सातआठ कोश

बरते निंबदेव्हारेयाचे रुखें मौजे राजेवार्डीवर मुकामास आले हणोन जासूद सांगत होते. विनंतिपत्र लिहित असतां दर्याजी जासूद खानाचे जासुदाकडे पाठविला होता. त्यानें येऊन वर्तमान सांगितलें कीं खानाचे बातमीचे जासूद स्वामीचे लष्करांतून आतांच आले ते सांगत होते कीं स्वामीचा मुकाम खेडानजीक वडगांवावर आहे. बराबर फौज वीसेक हजार आहे. हें वर्तमान आतांच कळलें तें सेवेसी विदित व्हावयाकरितां विनंति लिहिली आहे. नवाबानें खानास आघाडी सांगितली. परंतु अद्याप आघाडीस गेले नाहीत. पिछाडीसच राहत असतात. खान आज जरीदा जाले. बहुतेक वस्त-भाव माघारी लाविली. तुरकाबादेस ठेवावयास सांगितली आहे. नवाबा-बराबर फौज पंचवीस हजार पावेतो जमा जाली आहे. भाडळलें वर्तमान सेवेसी विनंति लिहिली आहे. सेवेसी श्रुत जालें पाहिजे हे विज्ञापना. या मुकामाहून वामोरी खालती तीन कोश आहे. विदित जालें पाहिजे. राजश्री शामजी गोविंद शहरांतून काल लष्करांत आले हे विज्ञापना. राजेश्री मनो-हरपंती आज प्रातःकाळीं विनंतिपत्र लेहून दिलें. सेवक मजलेंस आलि-यावर विनंतिपत्र लिहिलें आहे. सेवेसी श्रुत जालें पाहिजे हे विज्ञापना.

[१४]

॥ श्री ॥

१३ सप्टेंबर १७५३.

पुरवणी श्रीमंत राजश्री पंतप्रधान
स्वामीचे सेवेसी:—

कृतानेक विज्ञापना. छ ११ माहे जिलकाद सोमवारी नासरजंगपेठेहून निघोन शहर दाखल व्हावयास आलों. गोलकुंडा किल्ला पाठीमागे टाकून

५७ मुकामास ५८ १७५१ तील ह्या लढाई संबंधी आमचे जवळील पत्रे येथे संपलीं.
५९ हें पत्र १७५३ च्या सप्टेंबरांत लिहिलें आहे. कारण ह्याच्याच जोडीच्या लेखाक

कारवानाममीप येतां तेथें चौकीवर नवाबगजफरजंग मुसाबुसी यांचा हरकारा संवकाचा मार्ग लक्षित बैसला होता. त्याची भट हातांच बोलिला कीं तुम-
चेंच खबरकरितां मजला येथें बैसविलें आहे, नवाब तुमची वाट पहात
आहेत, एसें बोलोन जलदीनें खबर पांचवावयास गेला. सेवक कारवानाचें
सिरें यास येऊन मुचकुंदा नदीचे पुलाममीप गोसावी यांचा मठ होता. रम्य
स्थल पाहोन स्नानसंध्येस उतरलों. दोघे लढाईत व दोघे जासूद नवाबाकडे
पाठविले. मागितलें कीं आमची सलाम सांगावी आण आह्मांन रहावयास
जागा शहरामध्यें मागोन जागा करार करतील तो पाहोन येणें. येथोन
निघोन शहरांत जाऊन लढाईत जासूद नवाबाकडे गेले. नवाब चारमहाली-
मध्ये राहिले आहेत. खबर पांचतांच बहुत संतोष मानून तोफा मारविल्या.
लढाईत जासूदास पांच रुपये इनाम दिधला. सेवकास रहावयास जागा
तयार करविला. राजश्री दीनानाथ गोविंद यास बालावून आणून सेवकाकडे

सोळा ह्या पत्रांत रघुनाथराव थालनेरास असल्याचें लिहिलें आहे. १७५३ च्या एप्रिलांत
अमदाबाद सर करून हिंदुस्थानांत जाण्यास रघुनाथराव थालनेरास आले होते. तेव्हां
१७५३ हा सन ह्या पत्राचा खास होय. ह्या पत्रांत ११ जिलकादीं सोमवार, १२ जिलकादीं
मंगळवार, १३ जिलकादीं बुधवार, १४ जिलकादीं गुरुवार दिला आहे. व हे वार व
तारीखा बरोबर आहेत. मोडकांच्या जत्रांत ११ जिलकादीं रविवार दिला आहे. त्याचा
अर्थ खालीं दिल्याप्रमाणें समजावयाचा. मुसलमानी दिवस अस्तमानीं सुरू होतो ह्यणजे
हिंदूच्या रविवारीं अस्तमानीं ११ तारीख सुरू होते व हिंदूच्या सोमवारीं दुपारीं ११ तारीख
असून सूर्यास्ताला संपते. ह्यणजे मोडकांची जत्री वाचतांना मुसलमानी पत्रांतील तारखा
व दिवस बरोबर आहेत किंवा नाहीत ह्याचा पडताळा पाहावयाचा असल्यास, दिवसा
घडलेल्या गोष्टीचा संबंध येईल तेव्हां मोडकांच्या जत्रांतील तारखेच्या पुढील वारचा दिवस
तारखेचा घ्यावा व रात्रीं घडलेल्या गोष्टीचा संबंध असेल तेव्हां तारखेच्या समोरीलच
वाराची रात्र घ्यावी.

६० नवाब गजफरजंग हा किताब मुसाबुसीला औरंगाबादेच्या दरबारांत मिळाला होता.
सध्याच्या इजिप्तांत कांहीं इंग्रजांना पाशा, सरदार वगैरे किताब मिळविण्याची हौस वाटत अस-
लेली आपण पहातां त्याप्रमाणेंच गेल्या शतकांत फ्रेंच लोकांना निजामच्या दरबारांत मुस-
लमानी पदव्या मिळविण्याची मोठी फुशारकी वाटे. इजिप्तांत मुसलमानी पदव्या प्रथम
नेपोलियनच्या वेळीं फ्रेंच लोकांनीं घेतल्या. त्यांचेंच अनुकरण इंग्रजांनीं प्रस्तुत केलीं
केले आहे.

पाठविलें. मागितलें कीं वकील कोठें उतरले आहेत तो जागा पाहोन आजचा रोज त्यांस तेथेंच असों देणें. आजचे रोजांत जागा तयार होईल. उदैक रुमीखानास पाठवून त्यांस भेटिस आणवूं ह्मणोन सांगोन पाठविलें. मानिले आह्वास भेटले. बोलिले कीं तुमचे येण्याची प्रतीक्षा बहुत करीत होते. तुम्ही आले ऐकोन बहुत संतोष पावले. यांचा मनोभाव श्रीमंत स्वामींच्या ठायीं दृढतर आहे. आज तुम्ही येथेंच राहुटी देऊन राहावें. उदैक रुमीखानास घेऊन येतां. समारंभें भेटिस +नेऊन ऐसें बोलोन गेले. छ १२ रोजीं भोमवारीं प्रातःकाळीं राहुटीमध्ये सेवकानें बिछाना टाकून सिद्धता केली. विडे, पान वगैरे साहित्य आणिलें. प्रातःकाळचा घटिका सासात दिवस आला तों दिनानाथपंत रुमीखानाकडे आले. रुमीखानाची स्वारी तयार जालियावर पंत मानिले सेवकाजवळ आले. बोलिले कीं रुमीखान भेटिस येतात त्यांस वस्त्रें दिलीं पाहिजेत. बोलिलों कीं खान मानिलेच्या वस्त्रांविषयीं हुजूर विनंति केली होती, परंतु सिरिस्ता नाहीं ह्मणोन दिलीं नाहींत. प्रस्तुत प्रसंग संपादिला पाहिजे. तर नवाबास दहा वस्त्रें दिधलीं आहेत. त्यांजमध्ये लाल दुपटा सवाएकसष्टांचे आंखचा आहे तो द्यावा. ऐसा करार करोन दुपटा काढून ठेविला. इतकेयांत रुमीखानाची स्वारी आली. पालखींत बसोन आले. बराबर दोन तीन कसेबरखंदाज, गाडदी व निशाण व वाद्ये ऐसे समारंभानें आले. भेट जाली. बहुत संतोष पावले. समाधानाच्या गोष्टी केल्या. स्वामींच्या प्रतापाचें स्तोत्र बहुत केलें. रामदासांमंताचें दुराचरण आठविलें. नवाबगजफरजंग यांचा स्वामींच्या ठायीं निखालस स्नेह तेंहि वृत्त सांगितलें. तदनंतरें त्यांस दुपटा पांघरविला. विडे, पान देऊन त्यांजबराबर सेवक व दिनानाथपंत ऐसे निघाले. खान मानिलेनें अवघे आपले लोक उभयतां सेवकांचे घोडेयांपुढें लावून आपली पालखी घोडेयांमार्गे चालविली. याप्रमाणें समारंभानें भेटिस आणिलें. नवाबानेंहि चारमहालीमध्ये समारंभ केला. तमाम गाडदी फरंगी कमरबस्ता करून दुतर्फा उभे केले होते चारमहालीचे तला-

वाचे पाळीवर एकीकडे वीस तोफा गाडियावर मांडिल्या आहेत; दुसरेकडे वीस गाडे दारूचे संदुखाचे आहेत; गरनाळाचे कितेक गोळे पडले आहेत; उभयतां सेवक व खान मारनिले चारमहालीस आलियावर खान मारनिले येहीं उभयतां सेवकांस पुढे करून आपण पाठीमागे राहोन पार्श्वतः चक्राम-धोन माडीवर दर्शनास नेले. सेवकाबराबरील लोक अवघेच समागमें घेतले. कोणास मना केलें नाहीं. माडीवर गेलों. वरती फिरंगीयांची मजालीस केली होती. खुरशा मखमालजरबाबी मढोन मांडिल्या होत्या. उभयतां सेवकांकरितां दोन खुरसिया नवाबाचे खुरसीनजीक ठेविल्या होत्या. नवाब अंदर होते. सेवक खुरसीयांवर बैसलों. क्षणैकानें नवाब आले. सेवकास भेटले. सन्मान करून बैसविलें. सेवकानें एक मोहोर व पांच रुपये नजर दाखविली. ते कबूल केली. तदनंतरें उभयतां स्वामीची दुवा सांगोन, पत्राची थैली होती ते रुजू केली. ते स्वहस्ते घेतली. त्याउपर सरकारांतून वस्त्रें दिलीं. तीं सनगें दहा. त्याजपैकीं दुपटा रुमीखानास दिला. बाकी नव सनगें होतीं. ते खानामध्यें घालून रुजू केलीं. बहुत संतोष मानून मान्य केलीं. स्वमुखें स्वामीचा कुशलार्थ पुशिला. घटिका एक बैसले होते. तदनंतर उठोन खलवतांत सेवक उभयतांस घेऊन गेले. बोलिले कीं रावसाहेबांजवळ आमचा दुसरा विचार नाहीं. आह्मी एकवचनी आहों. जो स्नेह संपादिला त्याचा दुसरा विचार नाहीं. प्रस्तुत मजकूर बोलावें तर तुह्मी श्रमानें आले आहां यास्तव तुह्मीं आश्रमास जाऊं उदैक परस्परें बोलणें तें बोलोन सैद लश्करखान व रावअजम यांचा सांप्रत स्नेह कसा आहे तो सांगावा. सेवक बोलिला कीं स्नेह राहणें तो खरेपणावर राहतो. दगाबाजीचे कर्तृत्वास स्नेह कळतच आहे. प्रस्तुत त्यांचे स्नेहाचा विचार असाच कांहीं आहे. सविस्तर विदित केला जाईल या गोष्टीवरून संतोष पावोन सेवकास रुखसत केलें. ते समयीं बोलिले कीं हिंदुस्थानचे राजेयांचीं आर्हास पत्रें आलीं आहेत. ऐसें बोलोन

६२ तत्कालीन वस्तुस्थितिदर्शक वर्तमानकाल. ॥ वुसी

६३ पाश्चात्यांच्या चालाप्रमाणें रचलेल्या सैन्याच्या चक्रव्यूहांतून.

६४ घाबरून मुसाबुसीचा पत्रव्यवहार हिंदुस्थानांतील राजेरजवीज्यांशीं होता असें

खुरसीवर सातआठेक पत्रांच्या थैल्या होत्या त्या हातीं घेऊन दाखविल्या. बोलिले कीं आह्मांस रावसाहेबांजवळ प्रपंच नाही. इतकें बोलिले. मग विडे दिधले. अत्तर लाविला; गुलाबदानी स्वहस्तें घेऊन गुलाब सेवकाच्या आंगावर घातला. ते समयीं सेवकास चार वस्त्रें—येक दुलोसी चिराव, गोश-पेश व पटका सफेद दुलोसी किनारेयाचा व महमुदी जरीबुटेयाचा—ऐशीं दिलीं. नवाबानें आपले खजमतगाराजवळ देऊन सेवकाचे बिराडीं पांचवावयास सांगोन रुखसत केले. उभयतां सेवक निघोन शहरामध्यें बागांत बंगला आहे तें स्थळ सेवकास नेमिलें. तेथें येऊन राहिलों. दिनानाथपंत आपले बिराडास गेले. तदनंतरें घटकादोहोनीं खासा रुमीखान पालखींत बसोन सेवकाजवळ आले. पांचशें रुपये नवाबानें जियाफत मेजवानी पाठविली ते सेवकास दिधली. विडे घेऊन गेले. छ १३ जिलकाद बुधवार पौर्णिमा भेटीस जावें तां नवाबानें सांगोन पाठविलें कीं आज दिवस फटकाळ आहे. उदक भेट होईल. याजकरितां भेटीस न गेलों. छ १४ जिलकादीं गुरुवारीं दोनप्रहरां सेवकास चोपदार पाठवून ओलावून नेलें. दिनानाथपंतहि हांते. भेटीनंतरें जाबसाल जाले ते अलाहिदा पुरवणीचे विनंतिपत्रीं लिहिले आहेत त्याजवरून सेवेसी विदित होतील. सेवेसी श्रुत होय हे विज्ञा-

दिसतें. १७५२ सालापासून बुसीचे वजन निजामाच्या दरबारीं पराकाष्ठेचें वाढलें होतें. फार काय, तोच तेंथील मुख्य सूत्रधार होता. बुसी जर पंधरा वीस वर्षे निजामाच्या दरबारी रहातां व लालीनें बेवकूवपणानें त्याला परत बोलविलें नसतें व पारिस येथील त्यावेळच्या मुत्सद्यांनीं लालीच्या कृत्याला अनुमोदन दिलें नसतें, तर फ्रेंच लोकांच्या राज्याची हिंदुस्थानांत सध्यां आहे ह्याहून शतपट जास्त मर्यादा असती. बुसीनें नानासाहेब पेशव्यांकडेहि संधान वांधिलें होतें. परंतु नानासाहेबांच्या अलौकिक मुत्सद्देगिरीपुढें बुसीला नमूनच वागावें लागें. गाजुद्दिखान मेल्यावर व भालकीची लढाई झाल्यावर सलावतजंगाला पेशव्यांशीं तह करावा लागला. त्यांत मुसावुसीनें पेशव्यांस निजामाचें नुकसान करून नानासाहेबांचें प्रेम संपादण्याकरितां एक संबंद सुभाच्या सुभा देवविला. इतकें झाल्यावर बुसीशीं वरकरणी प्रेम दाखविण्यास पेशव्यांनीं यत्किंचित्हाहि कमी केलें नाही. शेवटीं बुसीची अंतस्थ भूतृष्णा केवढी आहे हें नानासाहेबांनीं ओळखून, त्याला निजामाच्या दरबारांतून वर्षादी षवर्षांत पिटाळून लाविलें.

पना. छ १३ जिलकादीं रुमीखान नवाबाजवळोन आपले घरास आले. त्यांस शरीरीं विकृती जाली. यास्तव छ १४ जिलकादीं खलवतांत बोलीचे प्रसंगीं खान मारानिले दरबारास आले नव्हते. नवाबाचे मुनशी अबदुल रहिमानखान मात्र होते. छ १४ जिलकादीं अगोदर दीनानाथपंत नवाबाजवळ गेले होते. सेवकांस पाचारणें आलियावर गेलों. सेवेसी वि॥ न्हावयाकरितां वि॥ लि॥ आहे. हे विज्ञापना.

[१५]

॥ श्री ॥

१५ सप्टेंबर १७५३.

पुरवणी श्रीमंत राजश्री पंतप्रधान
स्वामीचे सेवेसी:—

कृतानेक विज्ञापना. छ १६ जिलकादीं दोन प्रहरां राजश्री दीनानाथ गोविंद व सेवक ऐसे नवाब गजफरजंग यांचे मुलाजमतीस गेलों. छ १४ जिलकादीं बोली जाली ते मजकूर अलाहिदा विनंतिपत्राचे पुरवणींत लिहिले आहेत. तें पत्र त्यांस अक्षरशा सार्थ वाचून दाखवून समजाविलें. अबदुल रहिमानखान मुनशी समीप होते. पत्र आइकोन बहुत संतोष पावले. बोलिले कीं ज्याप्रमाणें तुम्ही आह्लाजवळ बोलिलेस व त्याचे जबाबांत आह्ला तुम्हाजवळ बोलिलों तेच मजकूर जरा तफावत न करितां कलमबंद केलें; सदरूप्रमाणें आमचा करार आहे ह्मणोन रावसाहेबांस लिहिणें. आणीक बोलिले कीं कर्नाटक नवाब सलाबतजंगांहीं आमचे खावंद्यास दिधलें; आह्ला आइकतो कीं रावसाहेब महमद अल्लीखानाची कुमक करणार; कर्नाटकांत

६५ १७५३ च्या प्रारंभास सलाबतजंगानें डुप्रेला कर्नाटकचा नवाब नेमिलें व महमद अल्लीला काढून टाकिलें. महमदअल्लीच्या बाजूला इंग्रज होते. महमदअल्लीच्या विरुद्धपक्षाला निजामाची मदत होती तेव्हां अर्थात् महमदअल्लीची बाजू नानासाहेबांनी घेतली. ह्या पत्रांत बुसी जिचा उल्लेख करतो ती होळीहोन्नूरची स्वारी होय.

फौज पाठवणार; याजकरितां रावसाहेबांस ल्याहावें कीं महमदअल्लीखान तगीर. सनद आमचे खावंदास जाली. मुलुक आमचे हाताखालें आला. महमदअल्लीखानाकडे त्रिचनापल्ली व अर्काट मात्र आहे. त्याजवळ फौज नाही. सर्वा गोष्टींनीं अजीज आहे. रावसाहेबांची आमची दोस्ती. रावसाहेबीं येक गुमास्ता आमचे खावंदाजवळ पाठवावा. चौथ सरदेशमुखीचा पैका होईल तो आह्मी देऊं. याजमुळें मुलुक आबाद राहिल. दुतर्फी किफायत आहे. महमदअल्लीखानास आमचा वसवाद असिला तर आपण त्यास कौल देऊं न बोलवावें. आह्मी नवाब सलाबतजंगजवळोन त्यास दुसरा मुलुक देवूं; हा आमचा करार आहे; ह्मणून बालिले. व्यापमाणें सेवेसी विनंति लिहिली आहे. काय आज्ञा ते करावयास स्वामी समर्थ आहेत; भेविसीं त्यांहींहि सेवेसी विनंति लिहिली आहे. दुसरें बोलिले कीं गोवर्दनदोर यांहीं आह्मांस लिहून पाठविलें आहे. साता रोजांनीं खत आलें. लिहिलें आहे कीं मुरारराव घोरपडे यांहीं तीरचनापलीस आमचे फौजेबराबर राहोन बहुत ज्यांफीशानी केली. सुभानराव मुरारराव यांचा छऊ कामास आला. याजकरितां तुह्मी रावसाहेबांस लेहून पाठवावें कीं मुरारराव आपले जाणोन यांजवर मेहेरबानी करावी, ह्मणोन लिहिलें आहे; तर तुह्मी हे गोष्ट रावसाहेबांस लेहून मुरारराव याजवर नेकनजर धरीत तें करावें व आमचें गोवर्दनदोरास रावसाहेबांचें खत आणवावें कीं तुमचे लिहिलेप्रमाणें मुसाबुसी यांहीं मुरारराव यांविषयीं आह्मांस सांगितलें. आह्मी त्याजवर खुष आहों. येखलासांत तफावत होणार नाही. ऐशें पत्र आलियांनें आमचे खावंद

६६ महमदअल्ली ह्या वेळीं इंग्रजांच्या हातांत होता. त्याच्या स्वाधीन अर्काट व त्रिचनापल्ली हे दोन किल्ले मात्र होते. तेथें इंग्रजांचा वर्चस्व होता तो अजीबात नाहोंसा व्हावा ह्या हेतूनें पेशव्यांकडून महमदअल्लीस कौल देऊन आणवावें ह्मणजे इंग्रजांना ह्या दोन किल्यांत रहाण्याचें कांहीं एक कारण रहाणार नाही अशी योजना वुसीनें घाटिली होती.

६७ डुप्रे.

६८ १३ जून १७५२ त क्लाइवनें त्रिचनापल्लीचा किल्ला घेतला. तोंपर्यंत मुरारराव घोरपडे महमदअल्ली व इंग्रज ह्यांच्या बाजूला होता. पुढें तो डुप्रेच्या विनवणीवरून फ्रेंचाना मिळाला.

आह्मावर संतोषी होतील ह्मणून बोलिले. त्याजवरून विनंति लिहिली आहे. कृपा करावयास स्वामी समर्थ आहेत. दुसरें बोलिले कीं नसीरजंगामध्ये व आह्मामध्ये पहिली नाखुषी बहुत होती. हल्लीं त्यांहीं महमद हुसेनखान दिवाण याजबराबर कसम खाऊन सांगून पाठविलें कीं तुम्हाजवळ आमचा दुसरा विचार नाही. तुम्ही आह्मी एक आहों. हा आपला करार आहे ह्मणोन ऐशास त्यांहीं कसम खाऊन सांगोन पाठविलें. त्याप्रमाणें आह्मीं त्यास वचन दिधलें कीं तुम्ही निखालस असलियास आमचाहि तुम्हाजवळ दुसरा विचार नाही. हे गोष्ट रावसाहेबांस आह्मी लिहितों. तुम्ही लेहून नसीरजंगाशीं रावसाहेब बेवसवास राहात ते गोष्ट करावी. आधीं तर नसीरजंग निखालस आहेत. ॥ मबादा त्याजवळोन कांहीं तफावत नजरेस आला तर आह्मास सांगावें. आह्मी त्यास राहावर आणूं, निदान तंबी करूं, ह्मणोन बोलिले. त्याप्रमाणें सेवेसी विनंति लिहिली आहे. दुसरें बोलिलें कीं गुदस्ता आमचे मारिफतीनें तह जाला त्याप्रमाणें करार असावा. तुमचे दोस्त ते आमचे दोस्त. आमचे दोस्त ते तुमचे दोस्त. आमचे दुशमन ते तुमचे दुशमन. तुमचे दुशमन ते आमचे दुशमन. याप्रमाणें खातरिस आणोन अमलांत आणावें ह्मणून बोलिले. तें प्रमाणें सेवेसी विनंति लिहिली आहे. सदहूँ विनंतिपत्र नवाब गजफरजंग यांहीं अक्षरशा आइकिलें. सेवेसी श्रुत जालें पाहिजे हे विज्ञापना आणीक बोलिले कीं नवाब सलाबत येहीं आह्मांस लिहिलें आहे जे रावअजम फौज जमा करितात. गुदस्ताहून ज्याजती फौज धरिता याच सबब काय ? ह्मणोन येविषई रावसाहेबांची मर्जी काय आहे ह्मणोन पुसिलें. सेवक बोलिलों कीं फौज सालाबाजप्रमाणेंच आहे. रावसाहेबांस काजकामें बहुत आहेत. येक तर मोगलाचा दगाबाजीचा रूख नजरेनें पाहिला तर याजकरितां हि खबरदार राहावें लागलें. दुसरें गृजरार्थेंत व दिल्लीस फौज रवाना करणें. ऐसीं कितेक कामें आहेत परंतु फौज अद्याप जमा जाली नाही, व रावसाहेबहि डेरे दाखल जाले नव्हते. फौजेस ताकीद जाली आहे. फौज जमा केलीच पाहिजे. फौजेखरीज काजकामें कसीं होतील ? ह्मणोन बोलिलों. आणीक मुसाबुसी बोलिले

कीं नसीरजंगांनीं आह्वांस लिहिलें आहे कीं सालमजकुरीं आह्वास पेशक
सीच्या ऐवजाकरितां श्रीरंगपट्टणास जावं लागतें. सरकारांत खजाना नाही.
सीबंदीस ऐवज पाहिजे. याजकरितां श्रीरंगपट्टणास जाऊन ऐवज आणून सर-
जाम करावा लागतो ह्मणोन लिहिलें आहे. हें वर्तमान तुम्ही रावसाहेबांस
लेहून पाठविणें. त्याजवरून सेवेसी विनंति लिहिली आहे. सेवक बोलिला कीं
रावसाहेबांचा ऐवजहि पट्टणवाले याकडून येणें आहे. सालगु॥ पेशजीची
बाकी होती त्यापैकीं कांहीं ऐवज आणिला. सेवेसी विदित जालें पाहिजे
हे विज्ञापना.

[१६]

॥ श्री ॥

१७ सप्टेंबर १७५३.

पु॥ श्रीमंत राजश्री पंतप्रधुज
स्वामीचे सेवेसी:—

कृतानेक विज्ञापना. छ १८ जिलकादीं दोन प्रहरां नवाब गजफरजंग
भुसाबुसी यांचे भेटीस गेलों ते समयीं सरकारचे पत्राचे जाब तयार करून
थैली करून सेवकाजवळ खानगीस दिली. ते समई बोलिले कीं आह्वास
रुकुनुदौला नसीरजंग यांहीं पत्र पाठविलें तें तुम्हा आइकिलें आहे; त्याची
नकल रावसाहेबांस पहावयास पाठवितों. सेवक बोलिला कीं उत्तम आहे.
मग तेच समई अबदुल रहिमानखान येहीं त्या पत्राची नकल करून
सरकारचे थैलींत घालून सेवकाजवळ दिली व बोलिले कीं तुम्ही रावसाहे-
बांजवळोन आलेस, हें वर्तमान नवाब सलाबतजंग व रुकुनुदौला नसीरजंग
यांस कळलें असेल व लोकांचे लिहिलेयावरून कळेल, परंतु आह्वास लिहिलें

६९ ह्यांनाच धाकटे नासीरजंग म्हणण्याची चाल असे. धोरले नासीरजंग १७५० च्या
डिसेंबरांत मारले गेले.

पाहिजे; काय ल्याहावे ? सेवक बालिला कीं आह्वास पुसता तर इतकें ल्याहावे कीं आह्मी दूरदस्त होतीं; मागे कितेक वसवासाच्या गोष्टी जाल्या; याजकरितां आह्मी रावसाहेबांस लेहून वकील आणविला. वकील आलियावर रावसाहेबांचे तर्फेनें कितेक वसवास होता तो दूर झाला याजवरून संतोषी जाले. बोलिले कीं याप्रमाणें लिहितों, व बोलिले कीं औरंगाबाजेहून सफी-उल्लाखान व परशरामपंत ऐसे थालनेरास रावअजम रघुनाथराव यांजकडे जावसालास गेले आहेत. तुह्मी रावसाहेबांस लिहून पाठवावे कीं साहेबीं राव-अजम रघुनाथराव यांस लिहून पाठवावे कीं मोगलाकडून जावसालास वकील आले आहेत, त्याजवळ जावसाल न करावा. नवाब गजफरजंग मुसाबुसी यांचे मारीफत जावसाल करावा लागतो. तह त्यांचे मारीफत जाला ह्मणून लिहून पाठवून जावसाल मौकूफ करवावा. आह्मीहि नवाब सलाबतजंग व रुकुनुदौला यांस लिहितों कीं आह्मी रावसाहेबांस लिहून रघुनाथराव यांस लेहविलें कीं जावसाल करणें तो गजफरजंग यांचे मारीफत करावा लागतो. त्याचे मारीफत जावसाल हईल. शहराहून जावसालास वकील आले असतील त्यामारीफत त्याजवळ जावसाल न करावा. त्याप्रमाणें तिकडून आमचे मारीफतीखेरीज जावसाल होणार नाहीं. तुह्मीहि याप्रमाणेंच अमलांत आणावे. आह्मी औरंगाबाजेस आलियावर जें करणें तें करूं ह्मणोन लिहून पाठवितों. आह्मीं आपले मारीफतीखेरीज कोण्हांचें चालों देत नाहीं. मध्यें कोणी जो दिगर करील त्यास तें करूं ह्मणोन बोलिले. त्याजप्रमाणें सेवेसी विनंति लिहिली आहे. मुसाबुसी येथून विजयादशमी जालियाउपर कुच करितील. कुच करून निघालियावर स्वामीचे दर्शनलाभास यावे हा त्यांचा इरादा आहे. सेवेसी श्रुत जालें पाहिजे हे विज्ञापना. मुसाबुसी यांहीं सेवेस

७० रघुनाथराव हिंदुस्थानांत जाण्याकरितां अमदाबादेहून १७५३ च्या भाद्रपदांत म्हणजे सप्टेंबरांत थालनेरास आले होते.

७१ ह्यावेळीं बुसीनें सलाबतजंगाला अगदींच संपुष्टांत आणिलें होतें. सर्व तहरह बुसीच्या मारीफत झाले पाहिजेत इतकी व्यवस्था झाल्यावर निजाम फ्रेंच लोकांचा अंकित झाला नाहीं असें कोण न म्हणेल ?

पत्राची थैली दिली ते जासुदाबराबर सेवेसी पाठविली आहे. सेवेसी श्रुत जालें पाहिजे हे विज्ञापना. रुमीखानाहीं सेवकाची व गजफरजंग याची भेट केली आण घरीं आले. आजारी पडिले आहेत. अद्याप बाहेर निघाले नाहीत. जाबसालासमई हाजीर नव्हते. सेवेसी श्रुत जालें पाहिजे हे विज्ञापना. मुजफरखान गाडदी यांहीं मुसाबुसी यांस पत्र पाठविलें होतें, त्याचें उत्तर मारिले येहीं लेहून सेवकाजवळ रवाना करावयास दिधलें तें रवाना केलें आहे. मुजफरखानास प्रविष्ट होय ते आज्ञा करावयास स्वामी समर्थ आहेत. हे विज्ञापना.

[१७] पै॥ छ २६ मोहरम. ॥ श्री ॥ १६ नोव्हेंबर १७५३.

श्रीमंत राजश्री पंतप्रधान
स्वामीचे सेवेसी:—

विनंति सेवक रघुनाथ गणेश चरणावरी मस्तक ठेऊन साानमस्कार कृता-
नेक विज्ञापना. स्वामीचे कृपादृष्टीनें सेवकाचें वर्तमान ता॥ छ २० माहे
मोहरम पावेतो यथास्थित असे. येथील वर्तमान ता॥ छ १३ मोहरम
सविस्तर विनंतिपत्रीं लिहून जासूदजोडी सेवेसी पाठविली. त्या विनंति-
पत्रावरून सविस्तर वृत्त सेवेसी विदित होईल. मुसाबुसी मजलदरमजल
छ १९ मोहरमीं राक्षसभुवनास गौतमीचे उत्तरतीरीं मुकामास आले. छ १८
रोजीं गेवराईचे मुकामीं नवाब सलाबतजंगांहीं. सीतुरस्वार पाठविला; मुसा-
बुसी यांस लिहिलें कीं जलद येऊन पोहचणें. मुसा मरलो फरासीस दहा
स्वारांनसी हैदराबादेहून दोन मजला करून भालकीवर मुसाबुसी याजवळ

७२ ज्यानें भाऊसाहेबांस पुढें मारण्याचा प्रयत्न केला तो मुजफरखान हाच. कुकडी
नदीवर लढाई झाल्यानंतर मुजफरखान पेशव्यांच्या नोकरीस राहिला.

आला. तें वर्तमान पूर्वी सेवेसी विनंतिपत्रीं लिहिलें आहे. त्याजबुराबरील फरंगी मागाहून येत होते. ते फरंगी शंभर, त्याजमध्ये चार सरदार, ऐसे छ १७ रोजीं आले. मुसाबुसी मागे येतां मौजे पिंपळनेर बीबीचें येथील गांवकरी यांनीं मुसाबुसी यांचा बैल संदुकांचा नेला. मागाहून गारदी येत होते त्यांस कळतांच गांवचे पाटलास सदरू बैल सुद्धां घेऊन आले. पाटला-जवळोन दीडशें रुपये गुन्हेगारी घेऊन सोडिला. सेवेसी श्रुत होय. खाजे न्यामदुलाखान यांजकडे हस्तनापुरचें वर्तमान लिहिलें आलें. बोलत होते कीं जयसिंग याचा लेकर पातशाहास भेटला. त्याचे मारीफतीनें जांटेहि पातशाहास मिळाले. फेरोजजंग याचा लेकर वजिराजवळ युद्धप्रसंग करीत आहे. अद्याप लढाई काईम आहे. कितेक हत्ती व उंट वजिराचे फेरोजजंगाचे लेकांन आणिले. वजीर सफैजंग लढाई लढत नाहीं याजकरितां फैसला होत नाहीं. प्रस्तुत पातशाहाचा जोरा आहे ह्मणोन बोलत होते. सेवेसी विदित व्हावया-करितां विनंति लिहिली आहे. मुसाबुसी कितेक गोष्टी बोलिले ते मजकूर अलाहिदा विनंतिपत्राचे पुराणीत लिहिले आहेत. त्याजवरून त्यांहीं सेवेसी पत्र दिल्लें. ते थैली सेवेसी पाठविली आहे त्याजवरून विदित होईल. सेवेसी श्रुत होय. हे विज्ञापना.

७३ सुरजमल जाट हा सफदरजंगाला मिळाला होता. वजीर सफदरजंगाचें व फेरोजजंग-गाचा लेकर जो मीरशाबुद्दिन अथवा धाकटा गाजुद्दिन याचें वाकडें होतें. पातशाहा गाजु-दिनाच्या तंत्रानें चालत असे. गाजुदिनाच्या घरबुडव्या पोरकटपणाला त्रासून सफदरजंग लखनौला निघून गेला. तेव्हां सुरजमलजाट मात्र गाजुदिनाच्या तडाक्यांत सांपडला. गाजु-दिनाचे साहाय्यकारी होळकर व शिंदे होते. त्यांच्या साहाय्यानें पुढें गाजुदिनानें पातशाहा-लाहि पदच्युत केलें व दुसरा अलमगीर नांवाचा पातशाहा तख्तावर बसविला.

§ माधोसिंग.

[१८] पै॥ छ २६ मोहरम ॥ श्री ॥

१९ नोव्हेंबर १७५३.

पुरवणी श्रीमंत राजश्री
स्वामीचे सेवेसी:—

पंतप्रधान

कृतानेक विज्ञापना मुसाबुसी सेवकाजवळ बोलिले कीं नवाब सलाबत-जंग यांहीं रुकुनुदौला यांचे मसलहतीनें आमचा गिळ्ळा गोरंदोर यास बहुत लिहिला कीं मुसाबुसी यांहीं आमचा मनसबा खराब केला; मुलुक गनीमास दिधला; गनीमाचा घावडाव यांस कळत नाहीं; गनीमास दबाऊन हाल-खुद राखावें तेव्हां गनीम रास येतील; राव प्रधान यांस येक सुबा दरो-वस्तव आणिखी मुलुक दिधला. याजकरितां मुसाबुसी यांस खुबवजा ता-कीद करून रवाना करावें हणोन कैवजां लिहिलें. आह्मांवर येतराजी व्हावी आह्मी फिरोन न यावें, ऐसाच सलाबतजंग व रुकुनुदौला यांचा मनसबा होता. आतां आमचे गोरंदोर थोर. त्यांस सारा मजकूर उमजला होता. सबब त्यांहीं जबाब लेहून पाठविला कीं मुसाबुसी आहेत ते आमचे बेटे आहेत. त्यांहीं राव प्रधान यांसीं सुलुख केला तो तुमचे रजामंदीनें जाणो-नुच केला. त्यांहीं जें केलें तें फिरत नाहीं. तुम्ही त्यांचे कराराप्रमाणें राव-

७४ भालकीच्या लढाईपासून मुसाबुसीचें वजन निजामाचें दरबारांत अती वाढलें. सर्व तहरह बुसीनें करावें असें झालें. पेशव्यांशीं तह करण्याचें वेळ आला त्यावेळीं बुसीनें पेशव्यांस निजामच्या राज्यांतील संवद एक सुभा दिला. त्यामुळें निजाम फारच हलका झाला. निजामाला हलका करावा हा बुसीचा बेटच होता. तोच बेट नानासाहेब पेशव्यांचाहि होता. ह्या दोघांनीं गुप्त तह करून निजामाला पुष्कळच बुचाडिलें. तेव्हां निजामानें दुप्लेकडे अर्ज केला; परंतु बुसी दुप्लेच्याच मतानें चालत असल्यामुळें, दुप्लेनें बुसीस संभाळून घेतलें व ह्यापुढें अशा तक्रारी आणूं नयेत हणून वरती आणखी धमकी दिली. येणें-प्रमाणें निरुपाय होऊन सलाबतजंगाला बुसीची खुशामत करणें भाग पडलें. ही खुशामत वरकरणी होती हें जाणून बुसी आपले वरिष्ठ दर्जाचे यजमान व स्नेही जे नानासाहेब पेशवे त्यांच्यापाशीं मोगल लोकांच्या लुच्चेगिरीचें व फ्रेंच लोकांच्या सचोटीचें वर्णन ह्या पत्रांत करित आहे.

प्रधान यांसीं सुलुख राखाल तर बेहतर बात आहे. कांहीं नौदीगर करून बिघाड करूं म्हणाल तर आह्मी तुमचे रफीक नाहीं, रावप्रधान यांचे रफीक आहों, ह्मणोन लिहिलें व आह्मांसहि लिहिलें त्याजरून सलाबतजंग व रुकुनदौला बहुत पस्तावलें कीं आह्मांस सर्व प्रकारें भरंवसा तुमचा असतां तुम्ही ऐशा गोष्टी करिता. अज्याईब आहे! हालीं सलाबतजंग यांहीं रुकुनदौला यांचे मसलहतीनें आह्मांस कितेक समाधानाच्या गोष्टी लिहिल्या कीं तुमचा गिला लिहिला नाहीं. गनीमाचा घावडाव तुम्हांस कळत नाहीं. तुम्ही येतच आहां. तुमची आमची मुलाजमत लौकरच होईल. जें करणें तें तुमचे मसलहतीनें करूं म्हणोन कैवजा लिहिलें. ऐसें बोलोन तें पत्र सेवकास वाचूनहि दाखविलें. त्यानंतर बोलिले कीं आह्मी लोक कोणे करीनेयाचे व मोगललोक व मोगलाईचे मराठे सरदार कोणे करीनेयाचे हे रावसाहेब बेहतर जाणत असतील व रावसाहेब आह्मांस कलमीं करीत असतात कीं मोगल लोक मनांत खोटे, बाहेर नीट, याजरून रावसाहेब खुब जाणतात. आह्मी लोक एकवचनी, जो करार केला तो केलाच, त्यांत तफावत होऊं देणार नाहीं. आपले सुखुनावदल दौलतेनसी व ज्यानानसीं कोसीस करूं. मोगल लोक काबुची आहेत. रावसाहेबांचे दौलतेचीं रोजबरोज तरकी होते, हे गोष्ट त्यांस खुष लागत नाहीं. वेळ पाहोन दगा करावयास जपतच आहेत. ईलाज न चाले; तेव्हां खुशामतीसहि हजीर. ऐसे या लोकांचे करीने आहेत. रामदासपं.चे हंगामेयांत काय काय दगाबाजी केली तें अलमावर रोशन आहे. रावसाहेबांचे ताळे बुळंद ह्मणोनच ते बाजी सर केली. सालगुदस्तां महाराव येहीं मल्हारराव होळकर यांस फोडावयाचा मनसबा केला. लेकिन शेवटास न गेला. मग पस्तावोन खुशामतीस लागले. पुढेहि दगाबाजीस चुकणार नाहींत. आह्माजवळहि येखलास करावयास चाहतात. आतां आह्मी कोणास पछाणत नाहीं व आह्मांस दगाबाजीचा येखलास करितां येत नाहीं. आह्मी रावप्रधानसाहेबांस मात्र जाणतो. रावसाहेबांचे दौलतेची तरकी पाहोन खुशवस्त होतो. व याहून तरकी व्हावी ऐमें चाहतो. याजक.

रितां रावसाहेबीं या लोकांस नजरंतच धरावं. रावसाहेबांचा व आमचा येख-
 लास एक विचार असतां दुसरेयाची गुंजाईष आहे ऐसें नाहीं. हे गोष्ट तर
 काय ? कित्येक उमदे उमदे मनसुबे खार्तारखाह होतील. तूर्त आह्मी शह-
 रास जात आहों. यस्तीयार आमचाच आहे. आह्मी रावसाहेबांजवळ निखा-
 लस येखलास राखितां. ह्मणूनच दिलांतील मजकूर खोलून बोलतां. व पेस्त-
 राहि ज काम करणें तें रावसाहेबांचे इतिलासिवाय करणार नाहीं. आह्मी राव-
 साहेबांजवळ येखलास केला तो थोडके रोज चालावयाचा केला नाहीं. पुस्त-
 दरपुस्त चालावा ह्मणोन केला. आह्मी गेलों, आमचा भाऊ दुसरा आला, तर
 हाच करार आहे. इतकें बोलोन सेवकास बोलिलें कीं रावसाहेबांचे तर्फेनें
 आह्माजवळ वकिली तुमची आहे. तुह्माशिवाय दुसरा वकील आह्मी चाहत
 नाहीं. परशरामपंत वकील रावसाहेबांचे नवाब सलाबतजंगाजवळ आहेत
 त्यांम आह्मी बहुत चाहते होतो. आतां त्याजवळोन तफावत दिसोन आला.
 याजबद्दल आमचे दिल त्यास चाहत नाहीं. तफावत कोण तो ह्मणाल तर
 आह्मी हैदराबादेस आलों, तसेंच औरंगाबादेस येत होतो. आह्मास लेहून
 पाठविलें कीं तूर्त न यावें, तेथेंच राहावें. येथें आलियानें रुकुनदौला यास
 वसवास येईल ह्मणोन कैवजा लिहिलें. आह्मी सचोटीचा माणूस जाणून रा-
 हिलां. पेस्तर रुकुनदौला याचे मारिफत सुलह करून मग आह्मास लिहिलें
 कीं आतां तर काम जालें; तुह्मी आले असतेत तर खूब होतें. याजवरून
 दगाबाजी कळली व आणीकहि कित्येक गोष्टी आहेत. याजबद्दल त्यास आ-
 मचे दिल चाहत नाहीं. याप्रमाणें तुह्मी रावसाहेबांस लेहून पाठविणें ह्मणोन
 बोलिले. त्यावरून सेवसी विनंति लिहिली आहे सदहूर् विनंतिपत्र अक्षरशा
 सार्थ मुसाबुसी यांहीं आईकिलें. सेवसी भुत जालें पाहिजे. छ १९ रोजीं
 शहरांतून नथमल दी ॥ सैदलस्क खान व ग़लाममहमदखान ऐसे उभयता

७४ फ्रेंच किंवा उर्दू भाषेंत तर्जुमा केलेलें. बुसीचा दुभाषा अबदुलराहिमानखान नांवा-
 चा होता. त्याला फ्रेंच भाषा येत असे.

मुसाबुसी याजकडे आले आहेत. गोटाबाहेर राहिले आहेत. अध्याप भेट जाली नाही. सेवेसी श्रुत होय. हे विज्ञापना.

[१९] पै॥ छ १० रावल. ॥ श्री ॥

५ जानेवारी १७५४.

श्रीमंत राजश्री पंतप्रधान
स्वामीचे सेवेसी:—

विनंति सेवक रघुनाथ गणेश चरणावरी मस्तक ठेऊन साष्टांग नमस्कार कृतानेक विज्ञापना. स्वामीचे कृपादृष्टीने सेवकाचे वर्तमान त॥ छ ४ माहे रबिलावल पावेतो मे॥ काळाचांतरा समीप शहर औरंगाबाद येथे यथास्थित असे. येथील वर्तमान त॥ आयत छ २३ सफर हुजूर विनंतिपत्रीं लेहून पाठविले आहे त्यावरून विदित जाले असेल. नवाब सलाबतजंगांहीं त्वरेने बाहेर निघावे हा मुसाबुसी यांचा विचार. याजकरितां नवाबाने छ २७ सफरीं वेदमूर्ती राजश्री सखंभट जोशी व उमापती जोशी वगैरा जोशी ऐसे पुणतांबेकर चार पांच जोशी मेळऊन मुहूर्त पाहिला. जोशांनीं छ १९ रावल व छ २५ रावल ऐसे मुहूर्त सांगितले. हे मुहूर्त लांब. यास्तव शहानवाजखान वंगरे मोगलिये येथीं छ ३० सफर करार केला. छ ३० सफरीं डेरे बाहेर होतात ह्मणोन आवई गरम होती. निदान ते दिवशीं बाहेर निघाले नाहीं. मुख्य गोष्ट द्रव्य नाहीं. याजकरितां बाहेर निघणे होत नाहीं. फीलखाना व अस्तबालास व उंट्यास दाणा नाहीं. फाके गुजरतात. सफसीलानखानास हैदराबादचा मामला सांगितला. सालाख रुपये तूर्त ध्यावयास करार केला; पै॥ तीन लाखाच्या कबजा व तीन लाख रुपये राख. त्याचा सरंजाम अध्याप नाहीं. कालिकादास, नवानाचा मोंधी, त्याचे देणे पांचसालाख रुपये नवाबाकडे आहे. ध्यावयास ऐवज नाहीं. यास्तव कालिकादासास सफसीलान-

खानाची पेशकारी सांगितली. इतकेयानेंच तूर्त त्याची समजावीस केली. लष्करास तूर्त दुमाहा तलब देणें. नवाबाचा खास खर्च दरमहा लाख सवा-
लाख. रुपयेयास जागा नाहीं. याजकरितां बाहेर निघत नाहीं. पुढें काय
मनसबा करितील तो पाहावा. नवाब सलाबतजंगाच्या चित्तांत बाहेर
निघावयाचें नाहीं. मुसाबुसी नवाबास बाहेर काढणार. मीरमहंमदहुसेन-
खान यांचा पेशकार ब्रीजलाल व त्याचा भाऊ गुलाबराय उभयतांस छ १
रावलीं शहानवाजखानांहीं कैद करून मुसाबुसी यांजकडे पाठविलें. पेश-
कार मजकुरानें हैदराबादेस पैका बहुत मेळविला आहे. याजकरितां त्याज-
जवळ पैका मागत आहेत. सेवेसी विदित जालें पाहिजे. सुरतेकडून फरासि-
साचा सामान पांच सात हजार बंदुका व चाळीस पन्नास तोफा व गरनाळा
ऐसा सरंजाम येत आहे. सुरतेहून सामान निघाला ह्मणोन छ २ रावलीं
मुसाबुसीकडे पत्रें आलीं. त्याजवरून खुशबाली केली. दाहावीस तोफा
मारिल्या. सेवेसी विदित व्हावयाकरितां विनंति लिहिली आहे. हे विज्ञापना.

[२०] पै॥ छ १० रावल ॥ श्री ॥

५ जानेवारी १७५४.

पु॥श्रीमंत राजश्री
स्वामीचे सेवेसी:—

पंतप्रधान

कृतानेक विज्ञापना. माधवसिंग जयनगरास आले. सरकाँरची फौज
जयनगरासमीप आठदाहा कोशांचे अंतरायानें आहे. जाबसालास माधव-
सिंगाकडून वकील आले आहेत ह्मणोन सराफेयांत लिहिलीं आलीं. आढ-

७५ ह्यावरून दादासाहेब १७५३ च्या डिसेंबरांत जयनगरासमीप आले होते असें
होतें. दादा थालनेराहून १७५३ च्या सप्टेंबरांत निघाले.

ळलें वर्तमान सेवेसी विनंति लिहिली आहे. मुसाबुसी यांचे अंतर्ग्राम तो सरकारतर्फेसी निःकपट आहे. परंतु प्रस्तुत नौनिगादास्त करीत आहेत. सुरतेकडून बंदुका वगैरे सामान येत आहे. मुसा मरलोहि फुलचरीस गेला. पुढें काय मनसबा करणार आहेत कळत नाहीं. राजश्री नागोराव राहुजी प्रस्तुत येथें मुसाबुसी व शहानवाजखान वगैरे यांजवळ जाबसालांत आहेत. मारानिलेचा सेवकाचा परिचय नव्हता. राजश्री शामजीपंत टकले यांहीं सेवकांस सांगितलें कीं नागोरावजी सरकारतर्फेचे आहेत. सालगुदस्ता यांहीं सरकारकामांत कोसीस बहुत केली. हुजूरहि रुजू आहेत. तुह्यास हरथेक गोष्ट पुसणें तर यांस पुसावी. सांगतील ह्मणोन बोलिले. व नागोरावजी प्रस्तुत येथें बहुत पेश आहेत. स्वामीचे प्रतापाचा स्तव बहुत करीत असतात. मारानिले येहीं सेवेसी विनंतिपत्र लेहून दिल्लें तें सेवेसी पाठविलें आहे. त्याजवरून विदित होईल. नागोराव याचे पत्राचें उत्तर पाठवावयाची आज्ञा करावयास स्वामीधर्णी समर्थ आहेत. मार्गशीर्षमासांत ये जागा तीन वेळां पर्जन्यवृष्टी जाली. पौषमासींहि सप्तमी इंदुवारीं पर्जन्यवृष्टी जाली. सेवेसी श्रुत जालें पाहिजे. राजश्री परशरामपंत वर्तमान लिहीत असतील. त्या गोष्टी प्रमाणांत आहेत. सेवकास आढळले मजकूर विनंति लिहिली आहे. राजश्री शामजी गोविंद येथून छ २ रावलीं स्वार होऊन टुजूर आले आहेत. येथीं विस्तर वर्तमान विदित करितील. सेवेसी श्रुत होय हे विज्ञापना.

[२१] पै।छ १० रा।वल एकादशी ॥ श्री ॥

५ जानेवारी १७५४.

पु। श्रीमंत राजश्री पंतप्रधान
स्वामीचे सेवेसी:—

कृतानेक विज्ञापना. छ ३ रबिलोवलीं तृतीयप्रहरानंतरे त्रिचनापल्लीहून चार जोडिया हरकारे आले. फरासिसांचा मोर्चा त्रिचनापल्लीस होता. फरासिसांहीं त्रिचनापल्ली फते केली. कोटांत लोक शिरले; ठाणें काईम केलें; ह्मणोन वर्तमान आलें. त्याजवरून मुसाबुसी यांहीं बहुत खुशहाली केली. पन्नास पाऊणशें तोफांचे आवाज केले. सेवेसी विदित व्हावयाकरितां विनंति लिहिली आहे. प्रस्तुत मुसाबुसी काहीं नौनिगादास्त ठेवीत आहेत. हजारेंक गाड्डी नवे ठेवितात ह्मणोन वर्तमान आहे. ख्वाजे कलंदरखानास पेशजी नवाबाचे अमलांत मचलीबंदरचा मामला सांगितला होता. त्यांजकडे नव दाहा लक्ष रुपयांची तकरीर निघाली. वाजपुस व्हावी तो खानमारनिले पळोन फुलचरीवालेयाचे आसरेयास गेले. पुढें नवाब वारला. नासरजंग ठिकाणीं लागले. प्रस्तुत खानमारनिले मुसाबुसीसमागमें हेदराबादेस आले. दोनेक महिने जाळियावर मृत्यु पावले. त्यांचे पुत्र अब्दुलरहिमानखान मुसाबुसी यांजवळ कुल यख्तीयारी. त्यांस सीहजारी मनसब व नोबत मिशाण व कलंदरखान किताब दिधला. तें वर्तमान हुजूर विनंतिपत्रीं लेख पाठविलें आहे. ख्वाजे अबदुलरहिमान यांहीं बापांचे मामलेयाची फरारखती सलाबतजंगाजवळोन घेतली. छ १ रबिलोवलीं नथमलांनीं आणून दिली. सेवक समीप होतों. सेवेसी विदित जालें पाहिजे. राजश्री परशरामपंत अबदुलहादीखानाचे कामकाजांत बहुत बाजीद होते. शेवट त्यांचे चालिलें नाहीं. तो मामला न्यामदुलखानास जाला. विदित जालें पाहिजे. मुसाबुसी व न्यामदुलखान सरकारांत लग्नकार्याचे आहेरांचीं वस्त्रे पाठवीत आहेत.

७७ अबदुलरहिमानखानाचा हा पूर्ववृत्तांत इंग्रजी इतिहासकारांनीं दिला आहे.

येकादो रोजां रवानगी होईल. साल गु॥ भालकीचे मुकामावर मोगलानें सला केला त्या दिवसांत सैदलस्करखानांनीं आपणाकडील भीलालखान दिल्लीस पाठविला होता. हालीं त्यांस फरोजजंगाचे लेकानें कैद केलें ह्मणून वर्तमान आलें तें सेवेसी विदित व्हावयाकरितां विनंति लिहिली आहे. सैदल-स्करखान अद्याप वसवासांतच आहेत. मुबारजखान व महमदअनवरखान व हैदरयारखान वगैरे तमाम खाजे अबदुलरहमानखानाकडे येत जात असतात. प्रस्तुत येथें प्राबल्य मुसाबुसी यांचे आहे. नवाब सलाबतजंगास कोणी पुस्त नाही. तुरत नवाबास बरें वाटत नाही. छ १९ रावल व छ २५ रावल दान तेरिखा डेरे बाहेर करावयास करार केल्या आहेत. निघतील तेव्हां खरें. आढळलें वर्तमान सेवेसी विनंति लिहिली आहे. सेवेसी श्रुत जालें पाहिजे हे विज्ञापना.

[२२] पै॥ छ १० रावल

॥ श्री ॥

५ जानेवारी १७५४.

पु॥श्र्जान राजश्री पंतप्रधान
स्वामिंत सेवेसी:—

कृतानेक विज्ञापना. अबदुलहादीखानाजवळोन जबरदस्तीनें मुसाबुसी यांहीं मुकाम करविला. तेव्हां अबदुलरहमानखानास नवाबानें बोलावून नेलें. मजकूर मनास आणितां नवाब बोलिले कीं आह्मी त्यास रुखसत केलें नाही. जागा मळीच झाली ह्मणोन दुसरे जागा रहावयास जात होते ह्मणोन संपा-दणी केली. अबदुलहादीखानानें अडीच लाख रुपयांच्या कबजा छ २ रावलीं प्रहररात्रीं शहानवाजखानाजवळ रुजू केल्या. त्या कबजांमध्येहि दिकत निघाली व दीडलाख रुपयास जागा नाही. सबब शहानवाजखान

रागास आले. हादीखानानें अजीजी बहुत केली कीं या मामलेयाकरितां कर्जबाजारी जालीं. अतःपर मामला न सांगा, तेव्हां जीव द्यावा लागेल. याउपर शहानवाजखान यांहीं मुसाबुसीचें मनोगतानुरूप सदहूँ अदबानीचा मामला ख्वाजे न्यामदुलाखानास करार केला. हादीखानास नांदेड माहोरा-कडे मामला सांगणार. ख्वाजे न्यामदुलाखानास आजउद्यां खलअत होईल. सेवेसी श्रुत जालें पाहिजे. सफसीलानखानास हैदराबादचा मामला सांगितला. कालिकादास पेशकार जाला. खानमानिलें छ २ रावलीं मुहूर्तानें प्रस्थान करून आपले बागांत जाऊन राहिले. तीन लाख रुपये रोख व तीन लाख रुपयाचा कबजा येकूण सालाख रुपये द्यावयाचा करार जाला. त्याचा सरंजाम हांत आहे. येकदो रोजा ऐवजाची निशा करून देऊन मग हैदराबादेस जातील. ब्रीजदास हैदराबादचा पेशकार व त्याचा भाऊ गुलाबदास या दोघांस शाहानवाजखानांनीं कैद करून मुसाबुसीचे स्वाधीन केलें. ब्रीजदासावर तकरीर निघाली आहे. जाबसाल अद्यापवर कांहीं नाहीं. पुढें काय निकाल पडेल त्याप्रमाणें सेवेसी विनंति लेहून पाठवितों. नवाब सलाबतजंगाचे शरिरीं सावकाश नाहीं. गोंवर निघतो ह्मणून आवई बोलतात. समाचार घेतां गोंवर नाहीं, ज्वरच आहे. छ ३ रोजीं कांहीं उपशम जाला ह्मणून लोक बोलतात. कोण्ही बोलतात कीं नवाबानें धास्ती घेतली सेवेसी श्रुत जालें पाहिजे. छ २७ सफरीं मुसाबुसी सैदखानाचे परामर्शास गेले होते. प्रस्तुत खानमानिले आजाराची सबब व घरांत आहेत. शहानवाजखानाचा व खानाचा येक विचार आहे. परस्पर येकयेकाकडे जात येत असतात. सेवेसी विदित जालें पाहिजे हे विज्ञापना.

[२३] पै॥ छ २७ रा॥खर. ॥ श्री ॥

२० जानेवारी १७५४.

श्रीमंत राजश्री पंतप्रधान
स्वामीचे सेवेसी:—

विनंति सेवक रघुनाथ गणेश चरणावरी मस्तक ठेऊन साष्टांग नमस्कार कृतानेक विज्ञापना. स्वामीचे कृपादृष्टीनें सेवकाचें वर्तमान ता॥ छ १७ माहे रबिलाखर पावेंतों फरासिसांचे सैन्यांत समीप शहर औरंगाबाद येथें यथास्थित असे. येथील वर्तमान आढल्याप्रमाणें ता॥ ७ रबिलाखर सेवेसी विनंतिपत्रीं लेहून पाठविलें आहे त्याजवरून विदित होईल. छ ९ रबिलाखर शनवारीं काळेचौतरेयाहून मोगलाचा कुच जाला. ते दिवशीं अभ्रागमानें दुर्दिन जाला; वायु झडाडी सुटला व वातचक्राकरितां धुळारा उठला. अंधीं झाली. त्यालु संधीस मुसाबुसी यांचा दमरनवीस जगन्नाथराव याजवर गाडदी यांहीं दगा केला. चारमाही तलब देणें राहिली आहे याजकृतिं हंगामा झाला. जगन्नाथरायास मारकूट जाली त्याचा डेरा फाडीत होत. चार घटिका मोठा कजिया झाला. गाडदी बोलत होते कीं रामदासपंत मेला ते ऐकीं अशीच वांभळ पडली होती. आजहि ताच प्रकार आहे. यांस मातें टाकावा. ऐशींहि दुर्वाक्यें बोलिले. व लोक बोलत हांते कीं आज मोगलाचा कुच जाला आहे. हा मोगल माघारा यत्त नाही. मृन्य पावेल. ऐशीं नावाप्रकारचीं दुश्चिन्हें जालीं. येका कोशाचं कूच करून इंग्रंवेडेयावर मुकामास आले. रामदासपंतहि याच मार्गे वाळजेचें रुखें कूच करून निघाले होते. खाजे न्यामदुलाखान येहीं कुच केलेंच नाही काळे-चातरेयावरच आहेत प्रस्तुत फरासीस हरावलीस आहेत. नवाबाचें डेरे मात्र आहत सभावती फरंगी, गाडदी यांची चौकी आण कोणही नाही. शहानवाजखान छ ७ रोजीं संध्याकाळीं काळेचौतरेयावर डरदाखल शाले बाकी लोक अद्याप शहरांतच आहेत. शागीर्दपशा कितेक शह-

रांतच आहेत. सैदलष्करखान याजबराबर निघत नाहीं, शहरांत राहतात. त्यास शहरांत सुबदारी सांगोन ठेवितात ह्मणून बोली आहे. दोन हजार स्वार तैनात करून ठेवणार याप्रमाणें करार होता. मागती मनसबा फिरला. सैदलष्करखानास वराडचा सुभा सांगितला. औरंगाबादेस अद्याप कोण्ही सुभेदार करार जाला नाहीं. सेवेसी विदित होय. सुभानजी थोरातानें छ १० रबिलाखरीं नवाबाची मुलाजमत केली. बराबर पंचवीसक घाडीं होतीं. सेवेसी विदित व्हांवयाकरितां विनांति लिहिली आंह हे विज्ञापना.

[२४] पै॥ छ २७ राखर ॥ श्री ॥

२० फेब्रुवारी १७५४.

पु॥ श्रीमंत राजश्री पंतप्रधान
स्वामीचे सेवेसी:—

कृतानेक विज्ञापना. मोगलाचा कुच काळेचौतरेयाहून पुण्याचे रुखें ईटखंड्यावर जाला होता. छ ९ राखरीं ईटखंड्याचा आले. येथें मनसबा घाटत होता कीं रावप्रधान सालगुदस्ताहि करार घेत गेले. सालमारीं हि तिकडेच मृतवजे जाले. तेव्हां आह्मी मुरुकगिरी कशाची करावी ? याजकरितां पुण्याचे रुखें दबाव टाकीत जावं ह्मणजे सहजेच माघारें फिरान येतील. पुण्याकडे काय ह्मणोन दबाव टाकिला ह्मणतील तर त्यांस जाव आहे कीं तुह्मी आह्मा शिवाय काय ह्मणोन कर्नाटकांत जाता ? सालगुदस्तां तुह्मी गेलेत. सालमारी आह्मा जाऊ. ऐस ऐस मनसबा करीत होते. फार-करून न्यामदुल्लाखान तहवरजगाचा विचार होता. सामर्थ्य तो नाहीं. परंतु

७८ ह्या पुण्यावर चालून येण्याच्या हुलकावणीचा वृत्तांत ग्रांटडफ्ल्या इतिहासांत दिला नाहीं.

उगेच मनसबे करीत हांते. सेवक मुसाबुसीजवळहि बोलिलों. ते बोलिले कीं आली सहसा हे गोष्ट होऊं देणार नाहीं. प्रस्तुत धारूरचे घाटे जावयाचा करार केला. ईटखेडेयावर सात मुकाम हांते. छ १६ रबिलाखरीं शनवारीं ईटखेडेयाहून कूच केलें. सातारेयाचा डोंगर डावा टाकून पांच कोश जळगांवावर मुकामास आले. कुचाचे समई सैदलप्करखान शहरांतून दोन तीनशे स्वार व पांचसातशें गाडदी इतके जमावानसी आले. नवाबाजवळोन वराडांत जावयास रुखसत जाले. नवाब स्वार होऊन निघालेयावर सैदलप्करखान मुसाबुसीचे डेरेयास आलें. मुसाबुसी येहीं खानास घोडा एक व वस्त्र दिलीं. तदनंतरें खानांहीं ईटखेडेयाचे मुकामी डेरा उभा केला होता. त्या डेरेयास मुसाबुसी आले. तेथें चार घटिका हांते. खानांहीं वस्त्र दिलीं. मग खान शहरांत गेले. मुसाबुसी मुकामावर आले. आज रविवार छ १७ रोज लप्करचा मुकाम जाला. अद्याप शहरांतून बहुत लोक येणें आहेत. कर्नाटकांत जावयाचे दिवस राहिले नाहीं. हैदराबादस छावणीस जातील असं दिसतें अद्याप नवाबाच्छे फौज जमा जाली नाहीं. फौजेचा दंगा चुकला नाहीं. खाजे न्यामदुलाखान अद्याप काळेचौतरेयावरच आहेत. त्यांचा कूच जाला नाहीं. मुसाबुसी यांहीं खानास घोडा एक व शिरपेंच दिधला. तसाच खानांहीं मुसाबुसीस घोडा एक व शिरपेंच दिधला ह्यणोन अबदुलरहिमानखान बालत हें ज. मसलहतीचा विचार अबदुलरहमानखान यांस पुशिला कीं कर्नाटकांत त्यांचे दिवस राहिले नाहीं; काय विचार केला? बोलिले कीं तूर्त कृष्णातीर पधितों जातां, पुढें विचार करणें तो केला जाईल. सेवेसी श्रुत जालें पाहिजे हें विज्ञापना.

[२५] पै॥ छ २७ राखर ॥ श्री ॥ २० फेब्रुवारी १७५४.

पु॥ श्रीमंत राजश्री पंतप्रधान
स्वामीचे सेवेसीः—

कृतानेक विज्ञापना. मिरजाअबदलाबेग व यादगारबेग व ईनायदुलाबेग हे तिघे भाऊ शिकंदर पातशहाचे घराण्याचे सीपाही चांगले व खुदा-तरसी फकीरी तौरानें राहतात. रामदासपंताचे हंगामेयांत मोगलाचे लष्करांत सेवकास भेटले होते. कितेक भविष्याच्या गोष्टी सेवकाजवळोन हुजूर लेहविल्या होत्या. त्याप्रमाणें घडोनहि आलें. सांप्रत छ ९ रविलाखरीं मिरजा अबदलाबेग सेवकास भेटले. बोलत होते कीं आपला धाकटा भाऊ यादगारबेग रावसाहेबांचे बांदगीस गेला आहे. त्यास जाऊन दोन महिने जाले. आपण दोघे भाऊ ये जागा आहों. मोगल लोक आह्वास चाहत नाहीं व आह्मीहि त्यांची परवा धरित नाहीं. तूर्त मोगलांचे दौलतेची अखेरी आली. रावसाहेबांचे ताले बुलंद. दीनबदीन दौलतेची तरकी आहे. याजबदल पांच वखत उजू नमाज करून ईलाहीनजीक रावसाहेबांचे हक्कामध्ये दुवायाद करित आहों. प्रस्तुत आह्वास बशारत जाली आहे कीं लढाईमध्ये तमाम मोगल मारले गेले. ^{जा} अवरंगजास कबरेमध्ये गाडावयास नेलें. शहानवाजखानास जखम लागल्या. बहुत जेर जाले. लोंडांत पाणी घालितात. मुसाबुसीचें शीर कापिलें. लष्कर गारत जालें. रावसाहेबांचे झेंडे औरंगाबादेत दाखल जाले. अवरंगबादचें अलम तमाम

७९ १७५४ पूर्वी शिकंदर नांवाचे पातशाहा दिल्लीचे तख्तावर दोन होऊन गेलेः— शिकंदरलोदी व शिकंदर सूर. पैकीं शिकंदर लोदीनें इ. स. १४८८ पासून १५१८ पर्यंत राज्य केलें. हा पातशाहा मोठा तेजस्वी होता. तो हिंदूंचा अतिशय छळ करित असे. अर्थात्, मुसलमान लोकांत त्याला फार पूज्य मानीत असत. त्याच्या वंशांतील हे तिघे बंधू असावेत. ह्या शिकंदराचा पुत्र जो इब्राहिम त्याला बाबरानें पानिपत येथें १५२६ त मारून टाकिलें. तेव्हां त्याच्या घराण्यांतील पुरुष व स्त्रिया दक्षिणेंत पळून आल्या असाव्या.

हवेलीधावेयावर चढून तमाशा पाहते. मोगलाई बुडोन राहिली. अतःपर फूत्ते रावसाहेबांची आहे. आजच मोगलाचा कुच जाला. अंधी आली. बाद केले. दीन गाईब जाला. बावजनुन सुटला. गरद बहुत उठला. याचा विचार हाच कीं प्रस्तुत मोगल निघाले आहेत हे जिवंत नाहीं; मुर्दे जात आहेत. बारा कोसहि निमत नाहीं. आपआपल्यांत कटोन मरतील. निजामअल्ली व सलाबतजंग या दोघांतून येक जण पळोन रावसाहेबांचे आसरेयांत जाईल. यामध्ये खता नाहीं. आतां रावसाहेबां ढील न करावी. [दक्षणेचा बंदोबस्त करावा. आमचे दिलांत रावसाहेबांचे कदम पहावयाची उमेद बहुत आहे. लेकिन बेसरजाम आहों. मेहेरबान होऊन थोडाबहुत सरजाम फर्मावितील तर जाऊन मुलाजमत करूं हणोन बोलिले. हें वर्तमान हुजूर विदित व्हावयाकरितां विनंति लिहिली आहे. याचा विचार पाहतां मिरजाअबदला बहुत थोर आहे. शिकंदरचे घराणेयाचा खरा. मनसुबबाज, चतुर आहे. हुजूर दृष्टीस पडिलिया ध्यानास येईल. कृपाळू होऊन आज्ञा केली तर हुजूर येईल. बेखर्चा आहे. माणुस माकुल दिसतो. सेवेसी विदित व्हावयाकरितां विनंति लिहिली आहे. सेवेसी श्रुत होय हे विज्ञापना.

“ [दक्षणेचा बंदोबस्त करावा; ” “ दक्षण सारी मोकळी करावी, ” हीं वाक्य १७५० पासून १७६० पर्यंत अवधीत महाराष्ट्रांत सर्वांच्या तोंडीं झालीं होती. सलाबतजंगाचें पारडें इतकें हलकें झालें होतें कीं, त्याच्या राज्यांतील मुलसमानास देखील मोगलांचें राज्य बुडतें असें वाटूं लागलें; इतकेंच नव्हे, तर तें बुडावें अशी इच्छाहि पुष्कळांस झाली. सलाबतजंगाच्या घरांत भावाभावांत कलह होता. शहानवाजखानासारखे राजद्रोही मुसुलमान व जानवा निंबाळकरासारखे दुष्टपी मराठे सरदार त्याच्या दरवारांत होते; अशी स्थिति सलाबतजंगाची होती. तशांत बुसीसारख्या भुकेल्या परद्वीपस्थाच्या हातीं राज्याचीं मुख्य सूत्रे होती. तेव्हां ह्या संधीस निजामाचें राज्य बहुतेक लयास जाण्याचीच वेळ आली होती, ह्यांत कांहीं नवल नाहीं; परंतु इतकें होऊनहि सलाबतजंग वाचला तो एका गोष्टीनें वाचला. ती गोष्ट ही कीं, बुसीला घालवून देण्याची बुद्धी त्याला ह्याच वेळीं झाली. नाहीतर नानासाहेब व बुसी ह्या दोघांनीं मिळून सलाबतजंगाची राळ उडवून दिली असती.

[२६]

श्री ॥ १ ॥

३० जानेवारी १७५०

श्री

राजा शाहु नरपति
हर्ष निधान बाळाजी
बाजीराव प्रधान.

आदनापत्र राजश्री पंडित मुख्य प्रधान वचनात. बकसीरामको मालम होय संमत १८११^{८२} सुहुरसन खमसैनमयावआलीफ. तुम और पंडेत बाबू-

८० इचलकरंजी येथील रा. रा. रघुनाथ पांडुरंग दातार यांच्या दफतरांतील लेखांक २६ पासून लेखांक ५० पर्यंतचीं पत्रें आहेत. लेखांक ४८ हें पत्र मात्र ह्या दफतरांतील नाही. रा. रघुनाथ पांडुरंग दातार ह्यांचे खापरपणजे बाबूराव महादेव दातार हे होत. हे गोपाळराव गणेश वरें ह्यांच्या दिमतीस होते. गोपाळराव गणेश वरें व त्यांचे बंधू ह्यांना हिंदुस्थानांत बऱ्याच कामगिन्या केलेल्या आहेत असें अनुमान आहे. त्या कामगिन्या कोणत्या ह्याचा विशिष्ट निर्देश उपलब्ध असलेल्या कोणत्याहि महाराष्ट्राच्या इतिहासांत केलेला नाही. गोपाळराव गणेश, रामार्जा अनंत, नारो शंकर, लक्ष्मण शंकर, अंताजी माणकेश्वर, खंडागळे, पांढरे, गोविंदपंत बुंदेले, विठ्ठल शिवदेव व त्यांचे बंधू, मल्हारराव होळकर, जयाप्पा, दत्तार्जा, जनकोजी, इत्यादि अनेक महाराष्ट्रीय वीरांचीं व मुत्सद्यांचीं चरित्रें मुद्देसूद व तारीखवार अशी अद्याप लिहावयाचींच आहेत. गोविंदपंत बुंदेले, विठ्ठलशिवदेव, मल्हारराव होळकर, व शिंदे घराणें यांचे इतिहास लिहिले गेले आहेत. परंतु ह्या इतिहासांत व चरित्रांत मुद्देसूद, तारीखवार व विस्तृत अशी माहिती मिळत नाही.

८१ शाहूमहाराज १७४९ च्या डिसेंबराच्या १५ व्या तारखेस वारले व हें पत्र नानासाहेब पेशव्यांनीं अंतर्वेदींतील बक्षीराम नांवाच्या जर्मनदाराला ३० जानेवारी १७५० त लिहिलें आहे. धाकटे रामराजे ह्यांचा अभिषेक ४ जानेवारी १७५० ह्यणजे शके १६७१, शुक्ल (विकारी ह्यणून धाकटे रामराजे ह्यांच्या चरित्रांत चुकून पडलें आहे) नाम संवत्सरे, पौष शुद्ध अष्टमास झाला. तेव्हां हें पत्र शाहूराजाच्या मृत्यूनंतर ४५ दिवसांनीं व रामराजाच्या अभिषेकानंतर २५ दिवसांनीं लिहिलें आहे. ह्यावरून रामराजाचा शिक्रा अभिषेकानंतर २६ दिवस तरी चालू झाला नव्हता असें दिसतें.

८२ हें पत्र लिहिण्याच्या तारखेस सुहुरसन खमसैनांत विक्रमसंवत् १८०६ होता, १८११ नव्हता. हें पत्र खरें असल्यास संवत् चुकणें सर्वस्वीं आश्चर्यकारक आहे. शाहूराजा वारला अमतांही त्याचा शिक्रा चालविणें व संवत् चुकणें, ह्या दोन चुकांमुळे ह्या

राय वैसे येकादिल होय के सीरकारका कामकाज करना. बाबूरावके कहा-
माफीक तुमने रहना या मे अछा हे. यो बातका बुभाट आवे तो मुलाजा नु
होगा. ताकीद जाणावी. जाणिजे. छ ४ रबिलावल. आज्ञाप्रमाण.

लेखन सीमा

[२७]

॥ श्री ॥

३ सप्टेंबर १७५३.

राजश्री गोपाळराव गणेश स्वामी गोसावी यांसि:—

विनांति उपरि— थालनेरीहून भाद्रपद शुद्ध त्रयोदशीस खासास्वारी मुहूर्ते
डेरे दाखल होईल. पुढें मजल दरमजल उभयता सरदार सहवर्तमान फौजे-
निसीं हिंदुस्थान प्रांतीं येत असो. याजउपरि इकडील कांहीं गुर्तां राहिला
नाहीं. तुह्नीं आपल्याकडील वर्तमान वरचेवरी लिहीत जाणे. जाणिजे. छ ५
जिलकाद. ते प्रांतीं लौकरच येतों. सर्व बंदोबस्तें होऊन येईल. हे विनांति.

पत्राच्या खरेपणाचा संशय येतो. कदाचित् नकल करणाऱ्याचा संवत् लिहितांना हस्तदोष
झाला असावा. तरी मूळपत्र पाहिल्या शिवाय ह्या संबंधीं ठाम असें कांहींच लिहितां येत
नाहीं.

८३ १० सप्टेंबर १७५३ ला रघुनाथराव थालनेराहून हिंदुस्थानास जाण्यास डेरेदाखल
होणार होते.

८४ झणजे अमदावाद सर करून गुजराथेचा बंदोबस्त झाला.

८५ श्रीक्षेत्र काशी व अंतर्वेदींतील स्थलें ह्यांचा.

राजश्रिया विराजित राजमान्य राजश्री
गोपाळराव गणेश स्वामी गोसावी यांसि:—

पोष्य रघुनाथ बाजीराव नमस्कार विनंति उपरि येथील कुशल जाणून
स्वकीय लिहीत जाणें. विशेष. सरकारांत पुस्तकाचें प्रयोजन आहे. त्यास,
पुस्तकें वितपशिल:—

शिरोर्मणी	सांख्यसूत्र व भाष्यप्रस्थान
१ लीलावतीशिरोमणी	१ सूत्रें
१ बौध्याधिकारशिरोमणी	१ भाष्य
	२

१ प्रत्यक्षशिरोमणी

स्मृती:—

१ गुणशिरोमणी

मनुस्मृति, याज्ञवल्क्य, पाराशर वगैरे
स्मृति १८

१ पदार्थखंडणशिरोमणी

वेदभाष्य चहूँवेदीचें त्यांत

५

जें मिळेल तितकें येकूण कलम १

येणेंप्रमाणें पुस्तकें मेळवून उत्तम अक्षर आणि वित्पन्न ब्राह्मणाचे हातें
प्रती करून सदहूँ पुस्तकें लेहून पाठविणें. जाणिलें छ ३ जिल्हेज. बहुत
काय लिहिणें हे विनंति.

पै॥ छ १ मोहरम, कार्तिक शु॥ २ भाबुवासर, द्वितीय प्रहर.
मु॥ नजीक अवन्या प्रांत अंतर्वेद.

८६. शिरोमणीभट्टानें केलेला ग्रंथ तो शिरोमणी. हा ग्रंथ तर्कशास्त्रावरील आहे. मु-
ळांत खाली दिलेले पांच शिरोमणी त्याचे भाग होत. मनु, याज्ञवल्क्य, नारद, विष्णु,
शंख, आपस्तंब, इत्यादि १८ स्मृती. विद्यारण्याचें चारी वेदावरील भाष्य.

राजमान्य राजश्री बाबूराव महादेव दि॥ गोपाळराव गणेश
गोसावी यांसि:—

सेवक रघुनाथ बाजीराव नमस्कार. सु॥ अर्बा खमसेन मया व अलफ.
तुह्नी पत्र पाठविलें, प्रविष्ट जालें. सफदरजंग श्री क्षेत्रीचे अंमलाची पेरवी
होऊं देत नाहीं, हा मजकूर विस्तारें करून लिहिला तो कळला. ऐशास,
येथील उपराळा ठरावयाचा मजकूर लालानरसिंगदास यास ताकीद कर्तव्य
तें करीत आहों. परस्पर ते सफदरजंगास लिहीतच असतील. तुह्नी त्यासी
शोरश्य राखोन अंमलाची पेरवी हांय तें करणें. जरी अमल ते चालो न
देत तरी तुह्नी आह्लाकडे उठोन येणें. पांच शिरोमणी व पद्मपुराण संपूर्ण
व यजुर्वेदभाष्य व सामभाष्य हे तुह्नी लिहिविले आहेत. ते तयार जाले
असले तरी पाठवणें. तयार जाले नसले तरी खामखा तयार जलदीनें कर-
विणें. पुस्तकें तयार जाल्याशिवाय क्षेत्रीहून न निघणें. जाणिजे. छ १२
जमादिलावल आज्ञाप्रमाण. पुस्तकाची जरूर दरकार आहे तरी तुह्नी खामखा
श्रीस जाऊन लेहून घेऊन येणें. त्याखेरीज आल्यास बरें नाहीं. आणि
श्रीचे अमलाविशीं जसें केलें तसें बोलून जाहलें तरी करणें. वर्तमान लिहित
जाणें.

लेखन सीमा

८७ ह्यावरून सफदरजंगानें १७५४ साला पूर्वी काशी क्षेत्रीं अंमल बसवून देण्याचें
कबूल केलें होतें असें दिसतें; परंतु श्रींत अंमल बसविण्याकरितां बाबूराव महादेवास जे-हां
पेशव्यांनीं पाठविलें तेव्हां तो अळमटळम करूं लागला. ज्याप्पाच्या मनांत श्रींत अंमल
बसविण्याचें फार होतें हें पुढील कांहीं पत्रांवरून दिसून येईल; परंतु पुढें लवकरच १७५५ त
ज्याप्पा वारल्यामुळें काशीकडे मोहीम करण्याचें तहकूब राहिलें तें दोन तीन सालें तसेंच
राहिलें. नंतर १७५८/५९ त दत्तार्जा शिंद्यांच्या मनांत काशी घ्यावयाचें आलें; परंतु अब-
दालीच्या दंग्यामुळें व पानिपतच्या गर्दीमुळें तें काम तहकूब करावें लागलें. पुढें केव्हांहि
भराठ्यांच्या हातीं तें क्षेत्र आलें नाहीं.

[३०]

॥ श्री ॥

९ मार्च १७५४.

राजश्री बाबूराव महादेव गोसावी यांसि:—

ॐ अखंडित लक्ष्मी अलंकृत राजमान्य राजश्री जयाजी शिंदे दंड-
वत. सु॥ अर्बा खमसैन मयावअलफ. तुह्नीं पत्र पाठविलें तें पावलें. सविस्तर
कळलें. ऐशियास, राजश्री गोपाळराव गणेश येथें येऊन सविस्तर वर्तमान
श्रीमंत राजश्री दादास्वामीस निवेदन केलें. तदनुसार तिकडील बंदोबस्त
होणें तो थोडक्याच दिवसांत होऊन येईल. तुर्त मा॥निलेस अंतर्वेदीत सर-
कार कोळें येथील मामलत सांगोन पाठविले असेत. त्यांणींहि तुह्नास सवि-
स्तर लिहिलें असेल. तुह्नीं कोणे गोष्टीची चिंता न करणें. जाणिजे. छ १४
जमादिलावल. बहुत काय लिहिणें. हे विनंति.

शिक्रा.

मोर्तब सुद.

[३१] पै॥ छ १ जमादिलाखर. ॥ श्री ॥ २६ मार्च १७५४ पैवस्ती.

राजश्रियाविराजित राजमान्यराजश्री बाबूराव स्वामीचे सेवेसी:—

सेवक रामाजी अनंत साष्टांग नमस्कार श्रुति उपरि येथील कुशल
जाणोन स्वकीय कुशल लिहीत जाणें. विशेषतः तुह्नीं पत्र पाठविलें तें पावोन
लिहिलें वर्तमान सविस्तर कळलें. ऐशियास, तुमचा उपराळा करून श्रीचें
काम शेवटास न्यावें यापरतें दुसरें अधिकोत्तर नाहीं. त्या प्रे॥ येथें राजश्री
गोपाळराव आलियावर श्रीमंतास व सरदारांस जे विनंति करण्याची ते केली.
व येथून नवाब सफदरजंग यास लेहून त्याजकडून वकिलास सांगोन त्याजक-

८८ जयाप्पा व मल्हारराव दादासाहेबांपाशीं कुंभेरीस असतांना हें पत्र लिहिलें आहे
(लेखांक ३३ पहा)

८९ कोकजकेश्वर.

होन नवाबास अर्जी लेहविली. परंतु त्याजवरच मदार नाहीं. राव मशारनि-
लेस अंतर्वेदींत मामलत सांगोन पाठविलें. तेथील बंदोबस्त करून मशारनिले
येथें लवकरच येतील. उपरांतिक पका विचार होणें तो होऊन येईल. तुम्ही
आपली खातरजमा राखोन कोणेविसी चिंता न करणें. येविसी श्रीमंतांनीं
तुम्हास लिहिलें असेल त्याजवरून कळेल. ज्या प्रे॥ श्रीमंतांची आज्ञा होईल
त्या प्रे॥ च वर्तणूक करावी. येथील सर्व वर्तमान तुम्ही जाणतच आहा. बरें,
इतके दिवस झाले. आतां थोडक्यासाठीं उतावळी न करावी. हे या प्रांतांत
आहेत तों पावेतों वाट पाहावी. नाहीं तरी मग पुढें जें होईल तें पाहतच
आहों. बहुत काय लिहिणें. लोभ असो दिजे. हे विनंति.

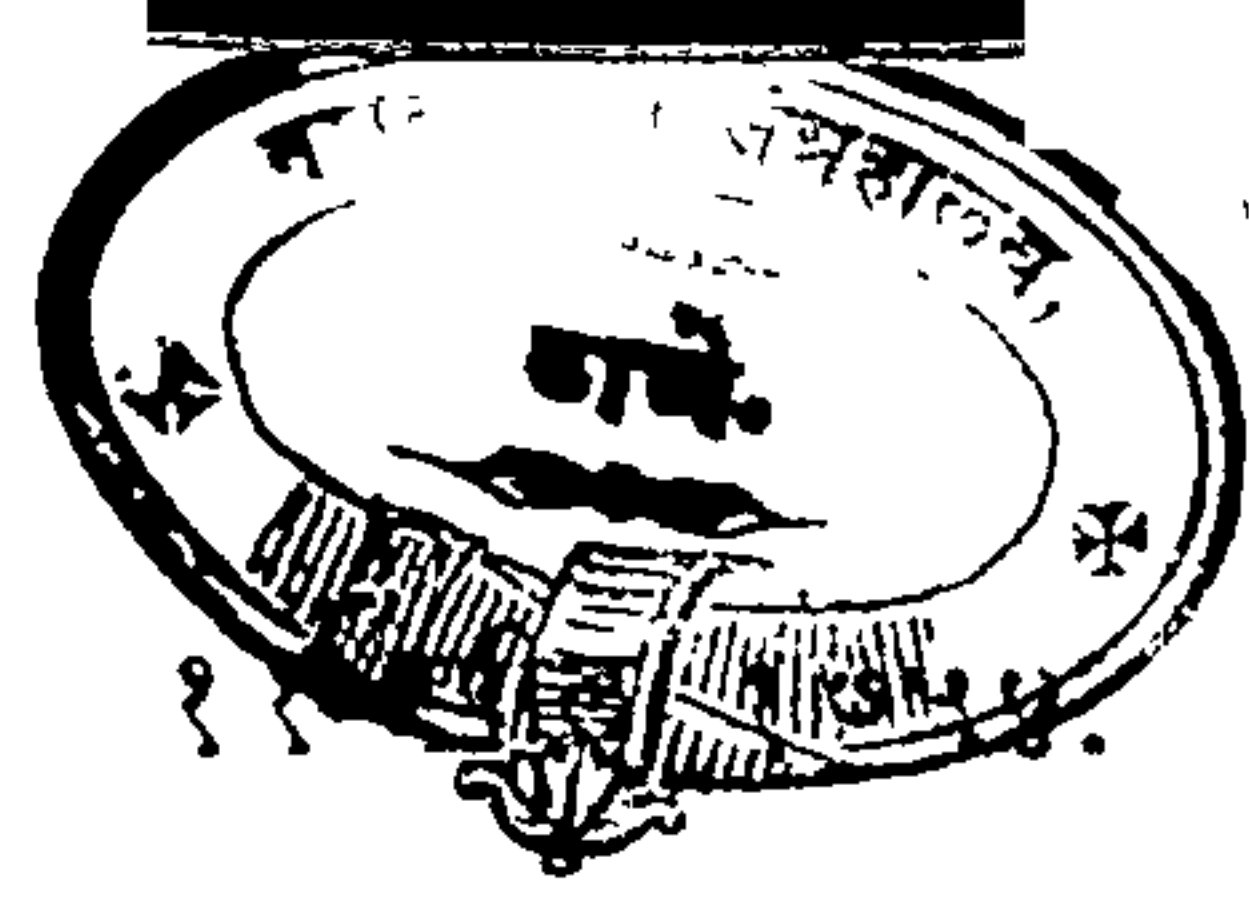
[३२] पै॥ छ ५ रजब. ॥ श्री ॥ १० एप्रिल १७५४.

राजश्री बानूराव महादेव गोसावी यांसि:—

अखंडित लक्ष्मी अलंकृत राजमान्य राजश्री जयाजी शिंदे दंडवत.
सु॥अर्बा खमसैन मया अलफ. तुम्हीं पत्र पाठविलें तें पावलें. तेथें नवांबखान
लष्करांत आल्यावरी, त्यां भाषण केल्यावरी त्याच्या जाबसालाचें वृत्त
तपशिलें लिहिलें तें सविस्तर कळें. ऐशास, येविसी जें लिहिणें तें श्रीमंत
राजश्री दादासाहेब यांणीं तुम्हास लिहिलेंच आहे. त्याप्रे॥ वर्तणूक करणें.
जाणिजे. छ १६ माहे जमादिलाखर. बहुत काय लिहिणें. हे विनंति.

शिक्रा

मोर्तब सुद.

[३३] पे॥ छ ५ रजब. ॥ श्री ॥

राजश्रियाविराजित राजमान्य राजश्री बाबूरावजी स्वामी गोसावी यांसः—
पोष्य रामाजी अनंत सा॥ नमस्कार विनंति येथील कुशल तागायत चैत्र-
वद्ये ४ मु॥ प्रांत जाटवाडा ठाणे कुंभेर जाणून स्वकीये कुशल लेखन करीत
गेलें पाहिजे. विशेष. पत्र पाठविलें तें पावलें. तेथें कितेक मजकूर. नवा-
बाच्या शैल्यांत आल्यानंतर त्यासी बोलाचाली जाल्याचें वृत्त ता॥वार
लिहिलें तें कळलें. ऐशास, त्याचा जावसाल श्रीमंत राजश्री दादासाहेब
तुह्यास लिहितील त्यावरून कळेल. त्याच्या आज्ञेप्रमाणें वर्तणूक करणें. सारांश
गोष्ट कीं तुमचें तेथें प्रयोजन नसिलें तरी मग उगेंच तेथें राहावेंसं काय
आहे ? येथें खावंदाजवळी येऊन वर्तमान सांगावें. मग पुढें जशी आज्ञा कर-
तील त्याप्रमाणें वर्तणूक करावी. कागदीपत्रीं कांहीं काम होतें असा अर्थ
नाहीं. राजश्री गोपाळराव कौलेस आहेत. तुह्यास कळावें हणून लिहिलें आहे.
बहुत काय लिहिणें. लोभ असो दीजे. हे विहित.

[३४]

॥ श्री ॥

१५ मे १७५४.

चिरंजीव राजश्री गोपाळराव यांसी प्रती गोपाळराव गणेश आशीर्वाद
उपरि येथील कुशल ता॥ छ २१ रजब जाणोन स्वकीये लिहित जाणें. विशेष.
तुहीं पत्र पाठविलें तें पावलें. लिहिलें वर्तमान विदित जाहलें. उंटे, नोबत
व घोडीं पाडाव करून आणिलीं म्हणोन लिहिलें तें कळलें; बहुत संतोष

९१ ह्या वेळीं कुंभेरचा वेढा चालला होता.

९२ हा गोपाळराव कोण व ही कोणत्या लढाई संबंधीं हकीकत आहे तें सांगतां येत
नाहीं. हा गोपाळराव गोपाळराव गणेशाचा संबंधीं असावा एवढें मात्र पत्रावरून दिसतें.

जाहाला. ऐशास, तुम्ही कर्ते, यशस्वी आहां; कामाकाजास पाठविल्यास यश-
च मिळवाल हा भरंवसा चित्तांत जाणोन खावंदचाकरीस शिपाईपणाची
शर्त केली आणि चिरंजीवपणाचें नाव रक्षिलें. बहुत समाधान जाहालें. या
उपरि पुढेंहि सवाई यश संपादाल यांत संशय नाहीं. उभ्रांत पुढील विचार
तर तुम्ही एकाएकीं त्याजवर चढून न जाणें. तेच कदाचित् चढून आल्यास
ठाण्याबाहेर मोर्चे बंदी करून राहावं. आणिक मागाहून कुमकहि पाठवून देऊं;
चिंता न करणें. जेणेंकरून खावंदाचा नक्ष राहे तें करावें. यमतुका ? कडील आज
प्रहर दिवसास पत्रें आलीं तथें लिहिलें होतें कीं जमींदाराकडील भीड ? प्यादे
होते ते सर्व याजकडे मिळाले. जमींदाराचा भरवसा नाहीं. आपले हुजुरातचे
स्वार दोनतीनशें आहेत. ते थोडेच आहेत. त्यास चिंता नाहीं. आणीकहि
कुमक जगदाप याजकडे पाठवावी लागते. ऐशास, आज संध्याकाळ पावेतो
पाठवून देतां. तिकडून तुम्हाकडे येतील. आज येथून कूच करून नारोशंकर
याच्या गोटाजवळ मुक्काम केला. बहुत काय लिहिणें. तुम्हीं शर्त केली ! बरें!
तुमची आमची भेट झाल्यावर सर्व गोष्टी ईश्वर उत्तम करील. कांहीं चिंता
नाहीं. बहुत शहाणपणें राहावें. बहुत काय लिहिणें. हे आशीर्वाद.

[३५]

॥ श्री ॥

१७ मे १७५४.

राजमान्य राजश्री बाबूराव महादेव नि॥ गोपाळ गणेश गोसावी यांसिः—
सेवक रघुनाथ बाजीराव नमस्कार सु॥ आर्वा खमसैन मयावअलफ.
सांप्रत यथील मजकूर. नवाब मैनसूरअल्लिखान यास जाटाचें फत्तेचें पत्र

९३ सफदरजंग ह्याला मनसूर अल्लिखान हें नांव होतें. त्याला जाटाच्या फत्तेचें ह्यणजे
कुंभेर घेतल्याचें पत्र रघुनाथावाचें पाठविलें. अशा करितां कीं ही बातमी ऐकून त्यानें
नरम यावें. सफदरजंगचें व सुरजमल जाटाचें सख्य होतें. ह्या दोघांनीं गाजुदिनाविरुद्ध

थैली पाठविली आहे, त्यास प्रविष्ट करोन प्रत्योत्तर घेऊन पाठविणें. जाणिजे.
छ २३ रजव. आज्ञा प्रमाण.

शिका

लेखन सीमा

[३६]

॥ श्री ॥

४ आगष्ट १७५४.

राजमान्य राजश्री बाबूराव महादेव दि॥ गोपाळराव गणेश गोसावी यांसिः—

सेवक रघुनाथ बाजीराव नमस्कार सु॥ खमसखमसेन मया व अलफ. तुह्नीं पत्र पाठविलें प्र॥ जालें. पे॥ अरले व पे॥ कथीत तालुका विजापूर येथील मामलत राजश्री व्यंकाजी रंगनाथ याजकडे आहे. त्यास महमदकुलीखान प्रयागचा सुभा खळ करितो. त्यास ताकीद सफदरजंगापासून करावयाबद्दल साहित्य पत्रें हुजूरचीं पाठवावीं व कांहीं फौज देऊन याचा उपराळा करावा ह्मणून तुह्नीं विनांतिपत्रीं लिहिलें तें कळलें. अशास, साहित्य पत्रें सफदरजंगास व मानाजी पायगुडे व गोविंद बल्लाळ यांसी उपराळा करावा ह्मणवद्दल लिहिलें आहे. तुह्नीं नवाबापासोन महमदकुलीखान यासी ताकीद करविणें. मवासाचें पारपत्य करावयाचा ह्मणवद्दल गोविंद बल्लाळ व मानाजी पायगुडे करतील. महमदकुलीचा उपसर्ग, धनवडसिंगाचा उपसर्ग न करणें ऐसी ताकीद सफदरजंगापासोन करणें. जाणिजे. छ १४ सवाल. आज्ञाप्रमाण.

लेखन सीमा

लढाई चालविली होती. परंतु गाजुद्दिनाच्या बाजूला मराठे होते व त्यांनीं जाटाचा पराभव केला होता. तेव्हां सफदरजंग अर्थातच एकटा राहिला. अशा समयीं पत्राचा दपटशा गेला असतां तो काशी बाबूराव महादेवाच्या हातीं देईल ह्या उमेदीनें हें पत्र लिहिलें आहे.

राजश्री बाबूराव महादेव गोसावी यांसी:—

अखंडित लक्ष्मी अलंकृत राजमान्य राजश्री जयाजी शिंदे दंड

वत. सु॥ खमसखमसैन मया व अलफ. तुह्नीं पत्र पाठविलें तेथें श्रीक्षेत्रीचें व अंतर्वेदीप्रांतचें व मनसूरअल्लीखान याजकडील वर्तमान तपशिलें आषाढमासचें लिहिलें तें कळलें. त्या प्रांते फौज आल्याविना सरकारचा अंमल बसत नसे ह्मणून लियो. त्यास, सांप्रत आह्लास श्रीमंत राजश्री दादासाहेब यांणीं गुजराथची फौज दहाबारा हजार देऊन मारवाड प्रांते रवांना केलें. ते छ १६ सवालीं मेडत्यास आलों. राजे रामसिंग राठोड याचे लोक यांसी येऊन भेटत चालले. आजपर्यंत बारा पंधरा हजार फौज राठोड जमा जाले. आणखी येतच आहेत. बिजेसिंग राठोड मेडत्यांतच दबोन राहिला असे. आह्लाी बाहेर त्याजभोंवताले असो. त्याचे लोक नित्यानीं पळोन आपल्याकडे येत चालले आहेत. धर सुटला असे. सत्वरींच मारवाड प्रांतींचें काम विल्हेस लावून, बंदोबस्त करून, तुह्नांकडे अंतर्वेदींतून अविलंबेच येतो. जे जे मवासी करीत आहेत त्यांचें पारपत्य यथायुक्त करून श्रीक्षेत्रास अंमल खुलासा करणें रे गोष्ट चित्तांत फारशी. सत्वरीच येणें होईल. चिंता न करणें. जाणिजे. छ २९ माहे सवाल. बहु. काय लिहिणें. हे विनांति.

शिक्षा

मोर्तब सुद

९४ जयाजी शिंदे दादासाहेबांच्या सैन्यांतून मारवाडास जाण्यास १० रमजान म्हणजे २ जुलै १७५४ स विभक्त झाले (पत्रें व यादी ३२). ते १६ सवालीं म्हणजे ६ आगष्ट १७५४ स मेडत्यास पांचले. हें पत्र १९ आगष्टाला मेडत्याच्या भोंवतीं जयाप्पानें वेढा दिला असतां लिहिलेलें आहे.

[३८]

॥ श्री ॥

२२ आगष्ट १७५४.

राजमान्यराजश्री बाबूराव महादेव दि॥ गोपाळराव गणेश गोसावी यांसिः—

सेवक रघुनाथ बाजीराव नमस्कार सु॥ खमसखमसैन मया व अलफ. तुह्नीं एक दोन पत्रें पाठविलीं, प्रविष्ट जालीं. लिहिलें वर्तमान सविस्तर कळलें. याजउपरि जालें वर्तमान वरचेवरी लिहीत जाणें. सांप्रत सफदरजंग कोठें आहे. त ? मनसबाविचार आचार काय आहे ? हें वृत्त सविस्तर बारीक मोठें मनास आणोन लिहिणें. पोथ्याविसीं पेशजीं लिहिलें आहे. त्याप्रमाणें पुस्तकें तयार करून पाठविणें. तुह्नीं सफदरजंगाचा निरोप घेऊन देशास जाणार. याजकरितां गोपाळराव यांनीं रामचंद्रभिकाजीस पाठविलें. त्यास, तुह्नी व ते एक विचारें राहून कामकाज करीत जाणें. येविशीं रामचंद्र भिकाजीसहि पत्र सादर केलें आहे. जाणिजे. छ ३ जिलकादू आज्ञाप्रमाण.

लेखन सीमा

[३९]

॥ श्री ॥

२९ आगष्ट १७५४.

राजश्रिया विराजित राजमान्य राजश्री बाबूरावजी स्वामी गोसावी यांसः—

सेवक रामाजी अनंत सा॥ नमस्कार विनांति येथील कुशल ता॥ छ २९ सवाल मु॥ मेडते प्रांत मारवाड जाणून स्वकीये कुशल लेखन करीत गेलें पाहिजे. विशेष. पत्र पाठविलें तें पावलें. लिहिलें वृत्त कळलें. येणें प्रमाणेंच सदैव वृत्तांत ता॥ वार लेहून पा॥ जाणें. तुह्नी दिल्लीचा मजकूर लिहिला.

ऐसीयास, आह्नी दिल्लीच्या कामांत नाहीं. दिल्लीचें जें बरें अगर वाईट तें सर्व श्रीमंताकडे व राजश्री सुभेदाराकडेच आहे. आह्नी प्रस्तुत मास्वाड-च्या कामास आलों आहों. ईश्वरी कृपेनें ईकडील काँम सिद्धीस गेलियावर त्या प्रांते येऊन. आवांचा ? आमचा स्नेह आहे त्या प्रोच आहे. दुसरा विचार नाहीं. तुह्नी कोणे गोष्टीची चिंता न करणें. बक्षीरामाचा मजकूर लिहिला तरी त्यांनी सनदेसिवाय खर्च केला तरी मजुरा पडणार नाहीं. तुह्नी श्रीमंत राजश्री दादास्वामीसहि वरचेवर लिहित जाणें. तेथून ताकीद-पत्रें पाठवितील. येथील पत्रें पाठविलियानें काय होणें ? जेव्हां त्या प्रांते फौज येईल तेव्हां सारेंच उत्तम होईल. बहुत काय लिहिणें. लोभ असो दीजे. हे विनंति.

[४०]

॥ श्री ॥

३ अक्टोबर १७५४.

राजमान्य राजश्री बाबूराव महादेव गोसावी यांस:—

सेवक रघुनाथ दादाबाव नमस्कार सु॥ खमसखमसैन मया व अलफ. तुह्नी पत्र पाठविलें प्रविष्ट केलें. लिहिलें वर्तमान सविस्तर कळलें. गंगावन

९५ ह्या लिहिण्यावरून कुंभेरीस बखरींत (भाऊसाहेवांची बखर पृष्ठ ७). लिहित्याप्रमाणें शिंदे होळकरांचें भांडण झालें होतें असें म्हणण्यास फारशी हरकत नाहीं. आतां भांडण्याचें स्वरूप बखरींत वर्णिलेल्याप्रमाणेंच होतें किंवा काय ह्याचा मात्र उलगाडा अन्य पुरावा सांपडल्या शिवाय करतां येत नाहीं.

९६ वगल्यावर स्वारी करण्याचा उपदेश शिंद्यांना मल्हाररावहोळकरानें १७५८ त दिला असें भाऊसाहेवांची बखर पृष्ठें ४०।४१ त वर्णन केलें आहे. परंतु पूर्वेकडे स्वारी करून श्रीक्षेत्र काशी घेण्याचा शिंद्याचा इरादा निदान १७५४ पासून होता असें ह्या पत्रावरून दिसतें.

तुह्नी पाठविलें तें पावलें. मार्गी आगरीयासी जाटांनीं लुटलें. दुसरें चवरीब-
द्वल गंगावनें पाठविलीं आहेत ह्मणोन लिहिलें. त्यास, हुजूर आलियावरी
जाव लिहिला जाईल. राउत सीबंदी आहे. त्याची सनद पाठवावी ह्मणोन
लिहिलेत त्यास, पेशजी गोपाळराव गणेश याणी तुह्यास नेमणुक करून
दिल्हीच आहे. त्याची सनद हुजूरची असावी. त्यास, खासास्वारी त्या
प्रांतास आलियावरी मनास आणून आज्ञा करणें ते केली जाईल. हल्लीं
सफदरजंग कोठें आहेत ? पुढें इरादा त्याचा काय ? हें सविस्तर वरिचेवरी
लिहीत जाणें. साठ हजार रुपये धनवडसींगापासोन तनखाचे ऐवजीं पावले
ते त्याणींच मार्गीत दगा करून घेतले. याजकरितां जजावल ? सफदरजंगाचे
तुह्नी धनवडसिंगावरी केले आहेत. त्यास ते रुपये आले किंवा नाहीं हें
लिहीणें. जाणिजे. छ १५ जिल्हेज. लेखन सीमा

[४१]

॥ श्री ॥

१८ अक्टोबर १७५४.

राजमान्य राजश्री बाबूराव महादेव दि॥ गोपाळराव गणेश यांसः—

सेवक रघुनाथ बाजीराव नमस्कार सु॥ खमसरुत्सैन मय्या व अल्लफ.
तुह्नी पत्रें दोन पाठविलीं, पावलीं. लिहिलें वृत्त स^{ह.} (कळलें. सफदरजं-
गाचें वर्तमान लिहिलें तेंहि कळलें. याजउपरि^{मुशा}बाब सुजातदौला काय
विचार आचार करितात ? मनसबा डामडौल कसा आहे ? हे वरचेवरी सवि-
स्तर लिहून पाठवीत जाणें. जाणिजे. छ १ मोहरम. लेखन सीमा

[४२]

श्री

१० नोवेंबर १७५४.

राजमान्य राजश्री बाबूराव महादेव दि॥ गोपाळराव गणेश गोसावी
यांसिः—

सेवक रघुनाथ बाजीराव नमस्कार सु॥ खमसखमसैन मया व अलफ.
तुह्नीं पत्र पाठविलें प्रविष्ट जाहलें. लिहिला मजकूर कळला. याजउपरि
जाहलें वर्तमान लिहित जाणें. येथील कामकाजाचा निर्गम जाहला. जाणिजे.
छ २४ मोहरम. लेखन सीमा

[४३]

॥ श्री ॥

१५ जानेवारी १७५५.

राजश्री बाबूराव महादेव गोसावी यांसः—

अखंडित लक्ष्मी आलंकृत राजमान्य स्ते॥ जयाजी शिंदे दंड-
वत. सु॥ खमसखमसैन मया व अलफ. तुह्नीं पत्र पाठविलें तें पावलें. तपसी-
लवार वर्तमान लिहिल्याप्रमाणें कळों आलें. मनसूरअलीखान याच्या पुत्रास
शिष्टाचार युक्त पत्र फारसीं पे॥ असे. हें त्यास देणें. आणि श्रीमंत राजश्री
दादासाहेब तुह्नास आज्ञा ज्याप्रमाणें करतील त्याप्रमाणें वर्तणुक करणें.
लालाबकसीराम यास ताकीद द्यावीसें लिहिलें त्यावरून त्याजला लिहिलें.
असे कीं तुह्नीं उभयपक्षेक चित्तें वर्तोन राहत जाणें. द्वैत न दाखवणें. तसें
त्यास लिहिलें असे. बकसीराम व तुह्नीं येक विचारें राहून हरयेक काम-
काज करीत जाणें. जाणें. छ २ राग्वर बहुत काय लिहिणें. हे विनंति.
मोर्तब सुद

१७ येथील म्हणजे दिल्ली येथील. रघुनाथराव १७५४ च्या आगष्टांत दिल्लीस पोहोंचला
होता (पत्रें व यादी ३२).

१८ सफदरजंग अथवा मनसूरअलीखान हा १७ अक्टोबर १७५४ त वारला. त्याच्या
पुढें त्याचा पुत्र सुजातदौला अयोध्येचा नवाब झाला.

[४४]

॥ श्री ॥

१५ जानेवारी १७५५.

राजश्रिया विराजित राजमान्य राजश्री बाबूरावजी स्वामीचे सेवेसी:—

सेवक रामाजी अनंत सा॥ नमस्कार विनंति येथील कुशल ता॥ छ २ रा॥ खर
मु॥ नांगेर प्रांत मारवाड जाणून स्वकीये कुशल लेखन करीत गेलें पाहिजे.
विशेष. पत्र पाठविलें तें पावलें. तेथें लिहिलें वृत्त ता॥ वार कळलें. फारसी
कागद तुमचेंच नांवे लिहून नवाब सुजातदौलाबहादर यांसी पाठविला असे.
व बकसीराम यानें तुमच्या इतल्याखेरीज हरयेक कामकाज न करणें ऐसें
पत्र त्यास लिहिलें आहे. त्या प्रे॥ त्यास देणें आणि श्रीमंत राजश्री दादा-
सा॥च्या आज्ञे प्रे॥ वर्तत जाणें ह्मणजे उत्तम असे. तुम्ही आह्मास वारंवार
लिहितां परंतु आह्मी इकडे आलों. तुम्ही तिकडे राहीलां. राजश्री गोपाळ-
राव कुंभेरीस आले होते त्याचे साइत्य ईश्वरें केलें. तुमचा भोग सरला
नवता ! बरें ! आतां श्रीमंतासमागमें देशास यावें. घर सोडून फार दिवस
जाहाले. पुढें मागती गोपाळराव तुम्ही सारेच काशीस याल. कांहीं चिंता
न करावी. बहुत काय लिहिणें. लोभ असो दीजे. हे विनंति.

[४५]

॥ श्री ॥

६.
शा.
२० जानेवारी १७५५.

राजश्री बाबूराव महादेव गोसावी यासि:—

अखंडित लक्ष्मी आलंकृत राजमान्य राजश्री जयाजी शिंदे दंडवत
सु॥ स्वमसखमसैन मया व अलफ राजश्री गोपाळरावजी हुजूर आह्मा जवळ
आले. त्यांनीं कितेकाप्रकारचें तुमचे चाकरीचें वर्तमान सांगितलें. त्यावरून
कळेल. ऐशास, तूर्त तुम्ही श्रीक्षेत्रास असणें. इकडे यावयाची तातड सहसा

न करणें. पेस्तरांतेकडील बंदोबस्त होणें तो मनोदयानरूप होईल. चिंता करणेंविशीं नको. जाणिजे. छ ७ माहे रविलाखर. बहुत काय लिहिणें. हे विनंति.

मोर्तव सुद

श्री

पे॥ छ १६ रविलाखर. मु॥. विजफपुरं ?

[४६]

॥ श्री ॥

५ फेब्रुवारी १७५५.

राजमान्य राजश्री बाबूराव महादेव दि॥ गोपाळराव गणेश गोसावी यांसिः—
सेवक रघुनाथ बाजीराव नमस्कार सु॥ स्वमसखमसैन मया व अलफ. वे॥
राजश्री नारायणभट सात्विक व गंगारामभट सफरे व गुंडभट यांणीं विदित केलें कीं आपण त्रिवर्गाहीं गणेशदास प्रयागदास याचे दुकानची हुंडी नव हजाराची श्रीक्षेत्रीहून महू कूपा येथील केली होती. त्यास, सावकाराचे दिवाळे निघालें. याजमुळें आपले रुपये फसले. त्यास, सावकाराचा कांहीं देवघेव अजमगडचे राजाकडे वगैरे जागाजागा आहे व हालीं दुकान श्रीक्षेत्रीं आहे. त्यास, तें अवघें जप्त करून आमचे रुपये वसुलात येतें करावें ह्मणून. त्याजवरून तुहांस लिहिलें आहे. तरी तुहीं सुजाअतदौले याजपासून अजमगडचे राजास वगैरे जागा पर देवघेव असेल तेथें व हवेली दुकानं असतील त्याजवरी जोरा पोहचावून यांचे रुपये वसुलात येत तें करणें. वे॥ मूर्तीचें आवश्यक जाणून यांचे रुपयांची पैरवी वसुलाची काढोन देणें. जाणिजे छ २३ राखर. आज्ञाप्रमाण.

लेखन सीमा

[४७]

॥ श्री ॥

९ फेब्रुवारी १७५५.

राजमान्य राजश्री बाबूराव महादेव दि॥ गोपाळराव गणेश गोसावी यांसिः—

सेवकं रघुनाथ बाजीराव नमस्कार सुहुरसन खमसखमसैन मया व अलफ. तुह्नी पत्र पाठविलें प्रविष्ट जाहालें. लिहिलें वृत्त अवगत जाहालें. याज उपरि जालं वर्तमान वरचेवरी लिहीत जाणें. असेंच सर्वदा कच्चें वर्तमान लिहीत जाणें. यानंतर येथून गिरमाजी व्यंकटेश व माधवराव पाठविले आहे— त. हे पोहोचल्यावरी तेथें रंग कसा पडतो, काय मजकूर होतो, तो सविस्तर लिहिणें. जर तेथें जीव असला तरी काशीचा कमाविस गोपाळराव गणेश याचे तर्फेनें करणें. नाही तरी गिरमाजी व्यंकटेशाबरोबर तुह्नी येणें. खर्च सात हजार पडला वगैरे तपशील ओढगस्तीचा विस्तार लिहिला तरी ओढ तूर्त तशीच सोसणें. काम जाहल्यावरी सारेंच सोईस पडेल. जर काम न जाहालें तरी तुह्नी हुजूर येणें. मग वाजवी खर्च असेल तो दिल्या जाईल. व तुह्नी गिरमाजी व्यंकटेश, माधवराव यास ताकीद करोन कामें सरकाराचीं होत तें करणें. मागाहून गोपाळरावहि येणार. आठपंधरा दिवसा हुजूर पोहोचतील. जाणिजे. छ २७ राखर.

लेखन सीमा

॥ अल्लह ॥

॥ अल्लह ॥

९.

अल्लह

शाह

रावसाहेब मुष्फिक मेहरबान् मादने खूबीहाय बेकरान् सलामत्.
बादंज् इब्बाजे मदारिजे इप्तिआक् व आर्जूए दर्याफते मुलाकाते फिरावां

अल्लह

रावसाहेब प्रिय मेहेरबान अमर्याद गुणाची खाण सलामत् आशीर्वाद. आफल्या सुखदायक दर्शनाची व भेटीची इच्छा फार आहे असें दर्शवून विनंती केली जाते कीं श्रीमंत दादासाहेबांनीं सरकारांतून चारशें रुपये दरसाल

मुसरात के अहंमुल् मतालिवस्स मक्षूफे राये इत्तेहाद यक्तिजाय नमूदा मी
 आयदः—के दर ई ऐयाम खुदाखेदे नियामत् दादासाहेब व किब्ला मद्दजि-
 ल्लहू अज सरकारे फैजासारे खुद् चहार सद रुपिया सालाना बनामे बरखुर-
 दार लाला धीरधर बतकरूर फरमूदा परवाने तनखाहे मुब्लिष मरकुम
 आ जां जुमला दुसद रुपिया दरमाहे हाल व दुसद रुपिया दरमाहे आसाठ
 बनामे रावसाहेब मेहेरवान कलां मिन्जुमूले एवजे असाव्विर वगैरा मरहे-
 मत् फरमूद. विनावरां आदमे अजूरदारां पेष आं मुष्फिक् मय परवानय तनखा
 बजिन्स् इब्लाघ याफतः चं शादीये कारेखैरे आजिजा दरपेषस्त व ई नियाजमंद
 अज पुप्तयानी खानेजादे कदीम जनाव फैज माआब पेशवासाहब व
 किब्ला मद्दजिल्लहू अस्त; अगर तवज्जुह नमूदा हुंडवी चाहार सद रुपिया लुफ
 फरमायंद एहेतिमाल बर तवज्जुह सामी खाहद बूद. व बराय हरकार व खिद-
 मती के काबिले एहकर बाशद बेतकलुफ इमा मीफमूदा बाशंद की दर
 सरंजांम आं सादत मी दानद; व अगर बफौर यक नफर काशीद बर जिम्म-
 य खुद् कबूल नुमायंद व मीदाद बाशंद ता दर इरसाले अखबाराते लवा
 जिमे बंदगी व इख्लास वजारत.

चिरंजीव लाला धीरधरच्या नांवें मुकरर केले आहेत व त्याचा परवानाहि
 घेणेंप्रमाणें लिहून दिला आहे कीं त्यांपैकीं ह्या महिन्यांत दोनशें व आषाढमहि-
 न्यांत दोनशें रुपये त्या रावसाहेबांच्या नांवें असाव्वराच्या एवजांतून
 देण्याचा हुकुम फर्माविला आहे. ह्मणून तनख्याचा असल परवाना देऊन
 अजुरदार इसम आपणाकडे पाठविला आहे कारण कीं सेवकाच्या मुलीचें
 लग्न करावयाचें आहे. सेवक श्रीमंत पेशवेसाहेबांचा खानेजाद गुलाम आहे.
 ह्मणून कृपा करून चारशें रुपयांची हुंडी पाठविली तर सेवकावर बहुत मेहे-
 रेवानी होईल. सेवकाकडून चाहेल ती सेवाचाकरी करून घेण्यास स्वामी
 समर्थ आहेत. सेवकाचे हातून सेवा घडल्यास माठा भाग्योदय शाला असें
 समजेन आपण एखादा भरवशाचा काशीद पाठविल्यास इकडील खरी
 बातमी पक्का शोध लावून पाठवून देईन.

बिलफेल रूवे दादे दरबारेवाला वगैरा बिदीं. मिनवालस्त के बंदगाने हजरते कदर कुदरत दर किले मुबारिक नुजूले इज्जाल मीदारंद व नवाब वजीरुल्मुल्क बहादुर गाबेगा बराय मुजरा बजनाबेवाला मीरवंद. राजे अंताजी पंडित फिरिस्तादे दादासाहेब व किल्ले मद्दजिल्लहुल आली दर हुजुरे पुरनूर आमदे दर हवेलिये नवाब इसहाक्खां मरहूम इकामत वरजीदा व किशनराव बलाल^१ हमूराह् हस्तंद. मुजिबे अम्मे दादासाहेब खुदायगान व नवाबसाहेब तकूर मीनुमायंद के कुच करदा पेष दादासाहेब तश्रीफ बरंद. चुनाचे नव्वाबे मुअज्ज इले नीज् तय्यारीये कूच मीकुनंद. लाकिन् मरजी नीस्त के बेरूबरायंद. व दादासाहेब व किल्ला खुदायगान नोवते हाल बर दर्याये गंग घाटे कमरुद्दिननगर दायरा दारंद जाहिरा मुआमलते साअदुल्लाखान व दुंदेखान व हफीजरहितखान वर पांचदः लक् रुपिया इन्फिसाल् थाफत. व राव मल्हारजी होळकर बाद अज इन्फिसाले मुकद्दमे मोअमलते बहालखां रोहिला जमीदारे कुंजपुरा के करीब पज् लक रुपिया फैसल गप्ता अज आंजा मुराजयत करदा बतारीखे बिस्तंम् शेहेरे जमादिउल्अव्वल् सन् चहार दर परगने सरधना रसीद इरादे रफतने पेषे दादासाहेब व किल्ला मद्दजिल्लहु दारद. व नव्वाब अहमदखान बंगष व राय दिलवरसिंग हमूराहे राव मुअ-

पातशाही दरबारची हालहवाल येणेप्रमाणें आहे. पातशाहा किल्यांत आहेत. कधीं कधीं नवाब वजीरुल्मुल्क बहादूर पातशाहाला मुजरा करण्याकरितां जातात. दादासाहेबांकडून असलेले अंताजी पंडित मरहूम इसाकखांच्या हवेलींत उतरले आहेत. त्यांच्या बराबर कृष्णराव बल्लाळहि आहेत. श्रीमंतांच्या हुकुमाप्रमाणें नवाबसाहेबांना दादासाहेबांकडे जाण्यास विनंति केली आहे. तेहि तयारी करण्याच्या खटपटींत आहेत. परंतु त्यांनीं जावं अशी मजीं नाहीं. श्रीमंत दादासाहेबांनीं कमरुद्दिननगराच्या शेजारीं गंगे-

१०० फसली ११६४. दिल्लीच्या दरबारांत अकबरानें सुरू केलेला फसली सन चाले २० जमादिलावल सन चार ह्यणजे ६ मार्च १७५२. ^१ काळे.

जिल्लेह अन्द. इमरोज फर्दा खबरे शांगिल् षूदने लष्कर मीरसद. व जनार्जन पंडित दर ई कूचबंदी मकासेदाराने सहारणपूर व जालापूर वगैरा बमय फौजे बरखास्तह व हुजूरे दादासाहेबो किब्ला रसीदा मुलाअजमत कुन्द. नजीबखां रोहिला बर किनारे दर्याई गंग दरमीयाने मीरापूर व घाट दारा-नगर बर शकर्तल यकामत् दारद. व राव मल्हारजीराव अर्लादे खुद्द भी गाईद. व सररिप्तय रुसूखो इखूलासे खुद्द मुस्तहेकम् दारंद. व मुआमलते खुदरा जाहेरा बतरीखे इखूफा फैसल नमूदा; लेकिन मिजाजे वहाजे दादासाहेबो किब्ला बर कश्मकशे खाने मरकूम बूद. अलहाल बाद् अज् मुलाकाते राव मल्हारजी व ई दर्जे मुषरत् शवद्. व हकीकते जिले लाहोर बिदीं मिनुवा-लास्तः—मुव्वके जहानखां व तैमूर सुलतान पिसरे अहमदखाने अबदाली

च्या घाटावर डरे दिले आहेत. साअदुल्लाखान, दुंदखान व हफीजरहिमत-खान ह्यांचा मामला पंधरा लाख रुपयाला फैसल झाला आहे. कुंजपुण्याचा जमीदार बहालखा रोहिंगा याचा पांच लाख रुपयाचा मामला फैसल

१०१ भाऊसाहेबांची बखर पृष्ठ ३९ पहा. मल्हारराव व नर्जाबखान यांचे बापलेकांचे नाते त्यावेळीं हिंदुस्थानांत सर्वांच्या तोंडीं होतें. तसेंच दादासाहेबांच्या तावडींतून नर्जाबखानाला मल्हाररावाने राखिलें हेहि खरेच आहे असें दिसते.

१०२ १७४८ त अहमदशाहा अबदालीची पहिली स्वारी झाली. १७४८ च्या जानेवारी, फेब्रुवारी व मार्च ह्या महिन्यांत तो हिंदुस्थानांत होता. १७४८ च्या मार्च महिन्यांत सराहिंदास त्याचा पराभव झाला. अबदालीची दुसरी स्वारी १७५१ त झाली. ह्या साली, जानेवारी, फेब्रुवारी, मार्च व एप्रिल ह्या महिन्यांत अबदाली हिंदुस्थानांत होता. ह्या मोहिमेंत त्याला लाहोर आणि मुलतान हे दोन प्रांत मिळाले. हे प्रांत जहानखान व आपला मुलगा तैमूर सुलतान ह्यांच्या स्वार्धान करून अबदाली स्वदेशास निघून गेला. पृष्ठे १७५६ त गाजुद्दिनाने हे प्रांत तैमूरशाहापासून घेण्याचा प्रयत्न केला. ते-हां अबदाली १७५६ च्या डिसेंबरांत खैबर घाटांतून पंजाबांत उतरला व त्यानें दिल्ली वगैरे शहरे लुटून १७५७ च्या एप्रिलांत स्वदेशीं प्रयाण केलें. ही अबदालीची तिसरी स्वारी होय. नंतर अबदाली १७५९ च्या नोव्हेंबरांत चवथ्यांदा हिंदुस्थानांत आला. सवेंद १७६० साल हिंदुस्थानांत राहिला व १७६१ च्या जानेवारींत पानिपत येथील लढाई खेळून लवकरच स्वदेशीं गेला. ह्या चर्गा म्हाण्यांत अबदाली नोव्हेंबरांत पंजाबांत येई. ह्याचें स्पष्ट-

दर बलदय मरकूम चकामत् दारंद. व बलदय मजकूर दर महासरे सिखानस्त. व अतराफे आं सूवा अज् ताखतो ताराजं आं जमाअत् वैराने मुतलक् शूदा; व अगदुस समइखां फौजदारे चकले सरहिंद क अज तर्फ शाहे अबदालीस्त अज जानिब सुनाम तालुके अल्लासिंघ जाट जमीदारे लखीजंगल बाद अज इन् फिसाले मुकदमे ऊ अज इष्टिहारे आमदे आनदे अफवाजे राव मल्हारजी मुआव 'तू कर्दा बतारीख दो जमादिउल्अज्वल् सन चार दाखिले चकले मजकूर शूद. तय्यारीए किला व मूरचालबंदी दर शहेर कर्द बूद; व मुलाहजे तमाम अज फौजे दखन मीदाप्त. लाकिन् अज बरमपेते आमदने राव मोअजइलेह बखाने मरकूम इत्मीनाने खातीर गणत. व शाहे अबदाली अज पेंतर अज फंदाहर कूच कर्दा बजानिब विलायते इरान् रफतः खबरे बाजगणत न रसीदः बिरांक बसबधे बारीदने बर्फ कमतर खबर मीरगद.

झाल्यावर राव मल्हारजी हाळकर सन चारच्या जमादिलावलाच्या वीसा-
व्या तारखेस सरधनाच्या परगण्यास जाणार व श्रीमत दादासाहबांना भट-
णार. नवाब अहमदखान बंगध व राय दिलवरसिंग त्याच्या बराबर येणार
आहेत व लष्करांत आज उद्यां येऊन सामील होतील ह्मणून बातमी आहे.

बर-अक्टोबरांत अफगाणिस्थानांतून निघे. सबद हिवाळा ह्मणजे नो-हेंबर, डिसेंबर, जाने-
वारी, फेब्रुवारी, मार्च व एप्रिल, इतके महिने हिंदुस्थानांत काढी व मे-जूनच्या सुमारास
हिंदुस्थानांत उन्हाळा हांऊ लागला ह्मणजे सन्देशास परत जाई. हिवाळ्यांत डिसेंबर जाने-
वारींत अफगाणिस्थानांत बर्फ पडून रस्ते बंद होतात व उन्हाळ्यांत मे-जूनांत
बर्फ वितळून जाऊन रस्ते खुले होतात. तेव्हां हिंदुस्थानांत यावयाचे झाले ह्मणजे हिवाळा
सुरू व्हावयाच्या अगोदर अबदालीस अफगानिस्थानांतून निघावे लागे व अफगानिस्थानांत
बर्फ वितळून रस्ते खुले झाले व हिंदुस्थानांत उन्हाळ्याचा कडाका सुरू झाला ह्मणजे
त्याला परत जावे लागे. मराठे पावसाळा झाला ह्मणजे दसऱ्यास सप्टेंबरांत बरे दाखल होत
व जूनमध्ये आगोठ्याच्या सुमारास देशी परत येत. अबदालीहि सप्टेंबरांत निघून मे-जूनांत
परत जाई. येणेप्रमाणे हिंदुस्थानांत स्वारी करण्याचा मोसम दोघांचाहि एकाच वेळी येई.
अबदालीचा तिसरी व चवथी स्वारी हिंदुस्थानांत कधी झाली त्या संबंधी, ग्रांटडफ, वीन,
नातू इत्यादींनीं निरनिराळे रान व तारखा दिल्या आहेत. त्यांचा खरेखोटेपणा पुढील एका
शीपेंत मविस्तर दाखविला आहे.

१०३ मध्यांच्या पन्नाळच्या महाराजांचे पूर्वज.

बतारीख विस्तुम् शेहरे जमादिउल्अव्वल् सन चार मोहमद नकीखान् नाम एलची फिरिस्तादे शाहे अबदाली दर हुजुरे मुरसिले मुलाजमते नवाब-वजीर हुसल साख्ता व नाम बराय हरजत नीस आवरदा; अज अकब् मुला-जमत् बहुजुरेवाला खाहद श्द. जवाबो सवाले एलची बशर्ते रसीदने नवेदे आं मेहेरबान व ईमाय दरखास्त अखबारात् व दादने अजुरे कामीद इलेह व कलम खाहद आमद.

व एहवाले राजपूताना विदीं नमत् अस्त, के राजे विजेसिंग अंज राहे बदकौलीये थानेजाने शहामत मर्तबद आपाजी शिंदियारा अज् मीरता बगरा तालुके खुद बरदाप्ता हाला बूदंद. चूनांचे बसूबे हजरत अजमीर पेष नायबे मकासदारे आं जा जमा षूद: बेरूं बरागदा देहाते जोंधपुरो मीरता-रा बखाक बराबर साख्त: मीसाजंद. व राजे माधोसिंग दर जंपूर वतने खुद यकामत दारद. व मुबलेधे मुदाविके नविप्तो खान् दर खिदमत दादासाहेबां किब्ला इगसाल मीदारंद. व सूरजमल जाट दर किले भरतपूर यकामत दारंद व दरींविला से लक् रूपियां मसहूबे रूपराम कयारा मोतमींदे खुद बहु

सहारणपूर व जालापूर इत्यादि ठिकाणच्या मोकासदारांना घेऊन बर-खास्त फौजेसुद्धां जनार्दन पंडित श्रीमंत दादासाहेबांचे हुजूर पोहांचून सेवेस दाखल होतील. नजीबखान रोहिला गंगाकिनाऱ्यांनं शुकर्तालावरती मीरता-पूर व दारानगरच्या घाटांच्यामध्ये उतरला आहे. राव मल्हारजीला आपल बाप ह्यणून ह्यणतान व स्नेहाच्या राबता दृढ करीत आहेत. त्यांनीं आपला मामला अंतस्थ रीतीनें बहुतेक फैसल करून घेतल्यासारखाच आहे. परंतु श्रीमंत दादासाहेबांचें लक्ष खानमजकुराच्या दुष्ट्पी वर्तनाकडे गेलें आहे. राव मल्हारजीची मुलाखत झाल्यावर सुवेळीं ह्यासंबंधीं खलबत होणार आहे.

लाहोरकडील बातमी येणेप्रमाणें आहे. जहानखां व अहमदखां अब-दालीचा पुत्र तैमूर सुलतान लाहोरास आहेत. शिखांनीं शहराभोवतीं वेढा विला आहे त्यांनीं भोंवतालील प्रदेश लूटून फस्त केला आहे. अबदालींचें नेमलेला मरहिंद चकल्याचा फौजदार अबदुम समदखां राव मल्हारजीच्या

जुरे दादासाहेबो किब्ले मद्दजिल्लहू मिन्जुमूले मुआमलते खूद इरसाल दाण्टंद.
 हकीकते दकन इन अस्त की नवाब बसालतजंग बहादूर नाजिबे सूबे दकन
 दर बलदय सूब खुजिप्त बुनियाद औरंगाबाद यकामद दारंद. व पंडित पर्थान
 साहेबो किब्ले मद्दजिल्लहू नजदीके तुगा दायरे फौजे फिरोजी मीदारंद. फआमा
 फीमाबैन नवाब मीर निजामल्लीखान व मीर्शा मोगल बरादराने नवाब सलाबत-
 जग व साहेबजादे बुलंद इकबाल रावसाहेब बिस्वासराव मद्दजिल्लहू नजदी-
 के शहागड जंगोजदल बरूये कारस्त. व दत्ताजी सिंदिया हमूराहे रावसा-
 हेब सरगर्म शूदा अंद, बाकिस्मेके खबर अज आं जा मीरसद तहरीर खाह-
 द दर आमद. ज्यादा अय्यामे जमीयत् दायमा वाद.

फौजा येतात असें ऐकून लखाजंगलचा जमीदार जो अलासिंघ जाट ह्याच्या
 मुलखांतील सुनाम तालुक्यांतून निघून व तिकडील मुकदम्याचा बंदोबस्त
 करून सन चार जमादिलावलाच्या दुसऱ्या तारखेस चकले मजकूराला येऊन
 पोहांचले व शहरची मोर्चेबंदी करून बसले. दक्षणच्या फौजेचें भय फार
 वाटत होतें. राव मल्हारजी परत जातात हें ऐकून समाधान झालें.
 शहाअबदाली कदाहराहून विलायतेस इराणाकडे अगोदरच निघून गेला
 होता. तो आल्याची वार्ता आली नाहीं. कांकीं गर्फ पडत असल्यामुळें खबर
 क्वचित्च येते.

सन चारच्या जमादिलावलाच्या विसाव्या तारखेस अबदालीशहानें पाठ-
 विलेला महमद नकीखान नांवाचा पातशाहाकडे एलची आलेला. त्याची
 व नवानवजीराची भेट झाली. त्यांनीं पातशहास देण्यास पत्रांची थैली आणि-
 ली आहे. पातशहाची मुलाखत लवकरच होणार आहे. तेथें झालेल्या व
 होणाऱ्या सालजाबाची इत्थंभूत बातमी आपल्याकडून पत्र आल्यावर व

१०४ हा उल्लेख सावनूरच्या लढाईचा आहे. ह्यावेळीं नानासाहेब तुंगभद्रेच्या तीरीं
 सावनुराजवळ होते. विश्वासराव गोदातीरीं शहागडाजवळ होते. दत्ताजी शिंदे विश्वासरा-
 वाच्या बरोबर होते. सावनूरची मोहीम संपल्यावर दत्ताजी जयाप्पाला नागोरास भिळाला
 असलावा.

मुकरर आं के ब्रह्ममूर्त हरकिशन जून्तारदार अज पुरोहिताने नियाज-
मंद अस्त. बराय वजे कांखेर दारद. जाहिरा बमूजिब तमस्सुकात बर जि-
ग्मय अक् सरी अज साकिनाने मैनपुरी वाजिबुल आदा दारद. तन्वको अज
तवज्जुहाके सागीस्त के बमूजिब इजहारे मुषारुन् इलेहे नविण्तेह खुदरा
बनामे मकासेदारे आं जा पग्चे नविण्ता विदेहंद के नकूदो सजावली कर्दा
जरु कर्जे ऊरा वुसूल कुनानीदा विदेहंद के अज धर्मे आं साहेब अज
शादीये कांखेरे सीबिये खुद् फाराघत् हुसूल साख्तः शबरोज आशीर्वाद
गीदाद बाशद; दग् ई सूरत इम्तिनान् बर एहकर खादबूद. ज्यादा अज बंदे
जादा बरखुरदार इकूवालमद् लालाधीरधग् सलाम योग्ग मुप्तजान् बाद.

आपणाला माहिती हवी असल्यास व काशिदाला मजुरा दिल्यावर पाठवि-
ण्याची तजवीज करीन.

रजपुतान्याकडील बातमी येणंप्रमाणे आहे. राजे बिजेसिंग यांनी मिरता
वगैरे आपल्या तालुक्यांतून बदमामली करून श्रीमंत आपाजी शिंद्यांचीं
ठाणीं काढून लाविलीं होतीं. ह्येणून त्यांनीं हजरत अजमेरच्या सुभ्यांत नायब म-
कामेदारांच्या समोर जमून, बाहेर येऊन, जोधपूर व मिरता ह्या तालुक्यांतील
गांव जमीनदास्त करून टाकले व टाकणार. राजे माधोसिंग आपल्या वत-
नाच्या ठिकाणीं जयपुरांत आंहेत. तहाप्रमाणे दादासाहेबाकडे पैसे पाठ-
वून देतात. सुरजमल जाट भरतपूरच्या किल्यांत आहेत. त्यांनीं सध्यां
आपला मुखत्यार रूपराम कटारा ह्याच्या हस्तें करारपकीं तीन लाख रुपये
पाठवून दिले आहेत

दक्षिणेकडील हकीकत येणेप्रमाणे:—दक्षणचा नाजिमसुभा नवाब सला-
बतजंग बहादूर सुपीक औरंगाबादंत आहेत. श्रीमंत पंडित प्रधान यांनीं तुंगेच्या
कांठीं फौजेचा तळ दिला आहे. परंतु, नवाब सलाबतजंगाचे बंधू नवाब मीर
निजामअल्लीखां व मीरझामोंगल ह्यांची व श्रीमंत विश्वासराव साहेब ह्यांची
शहागडाजवळ लढाई चालली आहे. दत्तार्जी शिंदे रावसाहेबाबरोबर आहेत
खबर येईल ती लिहून पाठवू हे विज्ञापना—

व मुनशीए सरकार रामराम बीरसद. मजमूने खतरा बसताना मुनशां
रसानादा जवाबे बासवाब बकलमारंद व अज नामे खुद मुतला साजद.

१०५ हें बातमीचें पत्र दिल्लीतील कोणी मुनशानें पेशव्यांच्या कोण्या सरदाराला पाठविलें आहे. पत्रांत मुनशाचेंहि नांव नाहीं व सरदाराचेंहि नांव नाहीं. तथापि हें पत्र पूर्वकडील कोण्या सरदाराला पाठविलें आहे, इतकें आंतील मजकुरावरून स्पष्ट आहे. ह्या सरदाराचें ठाणें दिल्लीपामून जवळच कोठें तरी असलें पाहिजे; कारण, पत्र लिहिणारा मुनशा आपल्या मुलाला ह्या सरदाराकडे पाठविणार होता. शिवाय ह्या पत्रांत, रघुनाथरावदादा, मल्हारराव होळकर, ज्याजी व दत्ताजी शिंदे, कृष्णरावबळाळ, जनार्दनपंत फडणांस, अंताजीमाणकेश्वर, नानासाहेब पेशवे, विश्वासराव, माधोसिंग, विजेसिंग, सुरजमल्ल जाट, रूपरामकटारा, लखीजंगलचा अलासिंघ, गाजुद्दिन, नजीबखां रोहिला, सादुल्लाखान, दुंदेखान, हफीज रहिमतखां, अहमदखां बंगष, समतखां, जहानखां, तैमूरशहा व अहमदशहा अबदाली, सलाबतजंग, निजामअल्ली व बीरमोंगल, इतक्या व्यक्तींचा ह्मणजे त्यावेळीं हिंदुस्थानांत प्रसिद्ध असलेल्या बहुतेक व्यक्तींचा उल्लेख केला आहे. फक्त दिल्लीच्या पूर्वकडील ह्मणजे पुंदेलखंड व अंतर्वेद ह्या प्रांताकडील व्यक्तींचा मात्र विलकुल उल्लेख नाहीं. ह्यावरून ज्याला पत्र लिहिलें त्याला ह्या दोन प्रांतांतील माहिती चांगली म्हणून पश्चिमोत्तर हिंदुस्थानांतील व दक्षिणेकडील माहितीची मात्र अपेक्षा होती असें दिसतें. शिवाय हा सरदार दादासाहेबांहून दर्जानें कमी होता असेंहि अनुमान आंतील मजकुरावरून होतें. मुनशानें ह्या सरदाराला “ रावसाहेब ” ह्मणून पहिल्या मायन्यांत म्हटलें आहे; परंतु, “ किब्ला मद्जिल्लहू ” हीं विशेषणें त्याच्या नांवापुढें जोडलीं नाहींत. रघुनाथरावदादा, नानासाहेब पेशवे व विश्वासरावसाहेब ह्यांच्या नांवांपुढें “ किब्ला मद्जिल्लहू ” हें विशेषण लावावयास मुनशी ह्या पत्रांत कोठेंहि विसरला नाहीं. त्यानें रघुनाथरावाला खुदावंद म्हणून ह्या सरदाराला रावसाहेब म्हटलें आहे. शेवटीं आशीर्वादहि दिला आहे. तेव्हां हा सरदार मराठा किंवा ब्राह्मण असावा. दिल्लीच्या पलीकडील अंतर्वेदींतील उत्पन्न ह्या सरदाराकडे असावें, ह्यावरून हा सरदार गोविंदपंत बुंदेले असावा असा तर्क होतो; ह्या पत्राचें शब्दशः भाषांतर दिलेलें नाहीं; सारांश दिला आहे. शेवटल्या प्याऱ्याचा सारांश मुळींच दिला नाहीं. हा सारांश पुणें येथील महाराष्ट्र कालेजांतील फारशी भाषेच्या अध्यापकांच्या साहाय्यानें काढिला आहे.

[४९]

॥ श्री ॥

१२ जून १७५५.

राजश्री गोपाळराव गणेश गोसावी यांसि:—

अखंडित लक्ष्मी अलंकृत राजमान्य राजश्री जयाजी शिंदे दंडवत विनंति येथील कुशल तागाईत छ १ माहे रमजान जाणोन स्वकीय कुशल लेखन करीत गेले पाहिजे. विशेष. पत्र पाठविलें तें प्रविष्ट जाहलें. तेथें मजकूर कितेक तपशिलें खासगत स्वाराच्या सिबंदीविशीचा मजकूर फारच लिहिला जे श्रीमंत साहेबास हिशेबाविशी पत्र पाठविलें ह्मणजे आपला गळा उगवतो ह्मणोन लिहिलें. त्याजवरून श्रीमंतास विनंतिपत्र पाठविलें असे. हें त्यास प्रविष्ट करून आपलें काम हिशेबाकितेबाचे असेल त्याप्रमाणें अर्ज हुजूर करून करून घेणें. रा॥ छ मजकूर. बहुत काय लिहिणें. हे विनंति.

शिक्षा

मोर्तुब सुद

५

[५०]

॥ श्री ॥

राजश्री महारजी होळकर गोसावी यांसि:—

सकलगुणालंकरण अखंडित लक्ष्मी अलंकृत राजमान्य राजश्री जे॥ रघुनाथ बाजीराव आशीर्वाद. उगरी येथील कुशल जाणोन स्वकीय लिहित असिले पाहिजे. विशेष. राजश्री गोपाळराव गणेश याची सोय यंदा सरकारांतून कांहीं जाहली नाही. यास्तव याचे बंधू राजश्री कृष्णराव गणेश पागा घेऊन आपलेकडे आले आहेत. तरी यास चाकरीस ठेवून पागेच्या

१०६ ह्या पत्राचें साल कोणतें त्याचा अंदाज होत नाही. गोपाळराव गणेशाच्या मोहिमांचा सालवार व तारीखवार इतिहास मिळाल्यावांचून हा अंदाज होणार नाही.

खर्चाप्र॥ बोली करून त्याजपासून चाकरी घेऊन याचे उर्जित होय तें सर्व
केलें पाहिजे. रा॥ छ २१ रजव. बहुत काय लिहिणें. हे आशीर्वाद.

लेखन सीमा

सांब

[५१]

॥ श्री ॥

१४ फेब्रुवारी १७५७.

राजेश्रियाविराजितराजमान्यराजश्री गोविंद बल्लाळ
स्वामी गोसावी यांसीः—

पोष्य बाळाजी बाजीराव प्रधान नमस्कार विनंति उपरि येथील कुशल
जाणून स्वकीय कुशल लिहीत जाणें. विशेष. कुंजबिहारी बैरागी, मनसुखास-
बावा महापुरुष यांचे नातू, वास्तव्य कसबे कडा, यांनीं हुजूर कपिलसंगम
श्रीकृष्णातीर येथील मुक्कामीं येऊन विनंति केली कीं अहंमदशहा पातशहा
यांणीं आपणास मौजे शिराथू देखील मजरे खाजगीपूर, ता. हवेली कडा,
सुकार मजकूर, सुभे प्रयाग, हा गांव दरोबस्त सदाव्रताचे बेगमीस दिला.
त्याचे परवाने मनसूरअल्लीखान वजीर व खानखाना कमरुद्दीखान यांचे आहेत.
यास मौजे मजकूरचा अंमल आपणाकडे मोगलाई अंमलांत चालत
आला. सरकारांत अंमल झाल्यापासून चालत नाहीं. यास्तव स्वामींनीं कृपाळू
होऊन पेशजीचे परवाने आपले जवळ आहेत ते मनास आणून सर्व्ह
गांव दरोबस्त आपणाकडे सदाव्रताचे खर्चाबद्दल करार करून द्यावा हणून.
ध्याजवरून पेशजीचे परवाने मनास आणून कुंजबिहारी बैरागी हे मनसुख-

१०७ जिंकलेल्या प्रदेशांतील लोकांचीं इनामें, सदावर्तें, इत्यादि पेशवे जशींच्यातशींच
राखीत असत हें ह्या पत्रावरून कळून येईल. असलीं बरोच पत्रे आमचे जवळ आहेत, पैकीं
मासल्याकरितां हें एक दिलें आहे.

१०८ रायचूरच्या उत्तरेस आठ कोसांवर कृष्णा व भीमा यांचा संगम.

वास महापुरुष यांचे वंशीचे. हेहि श्रीगंगातीरीं वास्तव्य करून भगवद्भक्ति-
पूर्वक सदाव्रत चालवितात. थोर आहेत. यांचे चालविल्यात श्रेयस्कर
आहे. हें जाणून याजवर कृपाळू हाऊन मौजे शिराथू, देखीलें मजरे खाजगी-
पूर, हा गांव दरोबस्त वैरागी यांस सदाव्रताचे बेगमीनिमित्त करार करून
दिल्हा असे. तरी, पेशजी गांव चालत आल्याचा दाखला मनास आणून चालत
आल्याप्रमाणें यांस व यांचे पुत्रपौत्रादि वंशपरंपरेनें मौजे मजकूर सदाव्रताचे
बेगमीबद्दल चालवणें. प्रतिवर्षीं नूतन पत्राचा आक्षेप न करणें. या पत्राची प्रत
लिहून घेऊन अस्सल पत्र भोगवटियास याजवळ परतोन देणें. पैका घेतला
असला तरी फिरोन देणें. जाणिजे. छ २४ जमादिलावल, सुरुसन सबा
खमसैन मय्या व अल्लफ. बहुत काय लिहिणें. हे विनंति.

[५२]

॥ श्री ॥

२६ जमादिलावल

अंपत्ये रघुनाथाने सा। नमस्कार. विज्ञापना. येथील क्षेम ता। छ २६
जमादिलोवल पावेतो यथास्थित असो. विशेष. आजी छ २४ रोजीं इंदुगर्सि
आलां. रा. मल्हारजी हाळकर याची भेटी जाली. पुढें दरमजल दिल्लीस
जात असो अबदाली दिल्लीस आला, यास्तव चहूंकडून राजे व जमीदार व
रांगडे लोकांच्या नजरा फिरल्या. सांप्रत भलता एम्वादा मनसुवा करून
मूलक अथवा रुपय मिळावयाची सोय दिसत नाही. जेव्हां अबदालीचें
पारपत्य होईल तेव्हांच वरकड दबतील व हरएक मनुष्यास सोई पडेल.
अबदालीचें पारपत्य करावें तरी फौज अद्यापि जमा जाहली नाही. देखील

१०९ सुद्धां.

११० हें पत्र रघुनाथरावानें १७५७ च्या मोहीमेत हिंदुस्थानांत जातांना लिहिलें. १७५७
च्या प्राग्भौ नानासाहेब श्रीरंगपट्टणाम होते.

विठ्ठलपंत आमची चार व मल्हारबा दोन, एकूण सहा हजार आहे. या-
 खेरीज समशेरबहादर व अंताजीमाणकेश्वर व नारोशंकर पथकें मिळोन
 पंधरा सतरा हजार फौज.....नव्या दमाची फौज ह्यणा-
 घयास सा.....आहे. आमची व मल्हारबाची फौज
 गुदस्ताची फौज चहूंआह्या-
 जवळ जमा जाहली नाही. अंताजीच आहे. झुंजतच आहे.
 फौज न आलिया न जातां येत नाही. रुपये पावावयास लोकांस
 दिवस लागले. याजमुळें लोक मार्गें राहिले. व अगोदर पैका पावला तेहि
 खानदानचे लोक आले नाहीत. असो. आतां या गोष्टीचा काय विचार ?
 महिन्यादीडमहिन्यांत पाहोंचतील. इतक्यांत गांठहि पडेल. जर दिल्लीस
 राहिला अथवा अलीकडे आला तरी गांठ पडेल. जर निपान विलायतीकडे
 चालला तरी दोन तीन महिनें लढाई होणार नाही. सांप्रत खबर आली
 कीं पहिन्या पातशाहा अलमगीर सानीसें पातशाही व खानखान्यास वजिरी
 दिली व आपलें नांवचा शाहनशाहचा कृतबा पढविला. याजवरून पहावें
 कीं काय विचार करितो. तमाग राजे व सुज्यातदौला वगैरे सर्वांची राज-
 कारणें त्याजपाशीं आहेत. परंतु अद्यापि कांणी भेटले नाही. जाट तर झुंजूं
 लावला. सांप्रत मनसुबा भारी आहे. फौजहि त्याची भारी आहे व कजाख
 शिपाई आहे. त्याचे पारपत्यास फार भारीं सामान अगावें. यास्तव जर
 दत्तबाची रवानगी इकडे लवकर जाहाली तरी जमाव लवकर पडेल. अम-
 दाबाजेचे हें काम मोठें व जरूर आहे. जरी अमदाबाद-
 कडे कडे प्रसंगानुरूप बलावूं व येतीलहि.....ची रवानगी
 लवकर करावी.

पै॥ छ १८ रजब, सन सबा.

मु॥ श्रीरंगपट्टण.

[५३]

॥ श्री ॥

१६ फेब्रुवारी १७५७.

विनंति सेवक सखाराम भगवंत कृतानेक शिरसाष्टांग नमस्कार विज्ञापना. इकडील वर्तमान सविस्तर श्रीमंतांनीं लिहिलें आहे, विदित होईल. सारांश, अबदालीची फौज भारी. तमाम रजवाडे तिकडे जाणार. बिजेसिंग, माधोसिंग यांचे वकील नेहमींच त्याजपाशीं आहेत. मुख्य दक्षेणेचा बंदोबस्त करावा हें सर्वांचे मानस आहे. आपली फौज व मल्हारबाची झाडून जमा व्हावयास फाल्गुन अखेर लागेल. तुर्त जयनगरचे रोखें जात आहों. वाटेनें राणाजी कोठेवाला याजकडे बाकीचा सालजाब हाईल तो करावा तों फौजाहि येतील. भारी होऊन जावें तों तो कोणे रोखें होतो हें पाहून सडे होऊन गांठ घालावी हा विचार आहे. गोष्ट तुर्त सर्व प्रकारें भारीच आहे. आपली फौज बेदिल, हें आपणांस विदितच आहे. तथापि स्वामींचें पुण्य थोर आहे. विना याचें पारपत्य जाल्याखेरीज सोडावेंसें नाही. पुढें जसें वर्तमान होईल तसें विदित होईल. त्याप्रमाणें तर्तुद करावी लागेल..... श्रुत होय. हे विज्ञापना.

पै॥ छ १८ रजब, सन सबा.

मु॥ श्रीरंगपट्टण.

[५४]

श्रीशंकर.

२६ फेब्रुवारी १७५७.

तीर्थरूप राजश्री

भाऊसाहेबाचे सेवेसी:—

विनंति उपरि. सविस्तर मजकुराचीं पत्रें तीर्थरूपाचें नावें पाठवीत असतां त्याजवरून कळेलच. सारांश, अबदाली दिल्लीस दाखल जाहाला.

११२ मराठे सर्वांना नकोसे झाले होते.

११३ त्या पत्रांत दादासाहेबांनीं भाऊसाहेबांना तीर्थरूप हटलें आहे. तेव्हां ते भाऊसाहेबांहून लहान होते हें उघड आहे. पेशव्यांच्या बखरीच्या शेवटीं काव्येतिहास-

वजीर नामदीं करून भेटला. याजमुळें पातशाहत बुडाली व तोहि शेर शाला. सांप्रत त्याचें पारपत्य जाहाल्याशिवाय दुसरा मुलुकाचा अथवा पैक्याचा मनसुबा होणार नाही. यास्तच त्याचेंच पारपत्य करणें जरूर पडेल. फौज आमची फार करून आली नाही व मल्हारबाची मुदलीच थोडी आहे. ते-हि आली नाही. येथील बारीक वर्तमान ये रीतीचे ! तथापि ईश्वरी दयेनें व स्वामीचे प्रतापें सत्वरच पारपत्य करतो. स्वामींनीं दत्ताजी शिंदे व मुधोजी भोसले यांची गोविंद बल्लाळ वगैरे लहानथोरांची रवानगी करावी.

संग्रहकारांनीं पेशव्यांची वंशावळ दिलेली आहे. तींत रघुनाथरावाचा जन्मकाळ शके १६४५ व भाऊसाहेबाचा जन्मकाळ १६५५ दिला आहे; परंतु ते दोन्ही शक सापेक्ष दृष्टीनें चुकले आहेत. पत्रें व यादी वगैरे (४९२) त भाऊसाहेबांचा जन्म शके १६५२ श्रावण शुद्ध ४ स दिला आहे. तो खरा मानिल्यास दादासाहेबांचा जन्म पुढें एक दोनवर्षांनीं झाला असावा. पत्रें व यादी वगैरे (४९२) त दादासाहेबांचा व्रतबंध शके १६६१ माघ शुद्ध २ स झाला असें लिहिलें आहे. व्रतबंध फार उशिरा झाला असल्यास आठव्या वर्षीं झाला असला पाहिजे. त्यावरून दादासाहेबाचा जन्म १६५३ येतो. दादासाहेबाहून भाऊसाहेब वषसहा महिन्यांनीं वडील धरल्यास शके १६५२ त भाऊसाहेब जन्मले हेंच सयुक्तिक दिसतें. वंशावळींत जनार्दनबाबाचा जन्मकाळ शके १६४९ दिला आहे तोहि चुकला आहे. कारण, लेखांक ६० ह्यांत जनार्दनबाबाची स्त्री सगुणाबाई हीस दादासाहेबांनीं चिरंजीव झणून झटलें आहे. जनार्दनबाबा वडील असते तर त्यांच्या स्त्रीस तीर्थरूप म्हणून दादासाहेबांनीं म्हटलें असतें. जनार्दनबाबा दादासाहेबांहून दोन एक वर्षांनीं लहान असावेत. तेव्हां, दादा, भाऊ व बाबा असा वयाच्या मानानें क्रम लागला. आतां भाऊसाहेबांचा जन्म शके १६५२ तच कशावरून ? तर जनार्दनबाबा शके १६६७ त वारा वर्षांचे होऊन वारले हें पत्रें व यादी (४९६ व ३६२) त लिहिलें आहे. अर्थात् जनार्दनबाबाचा जन्म शके १६५५ त पडतो. रघुनाथराव वर्ष दोनवर्षांनीं वडील धरल्यास त्यांचा जन्म शके १६५३ त येतो. व यादींत भाऊसाहेबाचा जन्मशक १६५२ म्हणून लिहिला आहे तो खरा ठरतो. तरी ह्या शकाची सत्यता खरी ठरण्यास आणखी एखादा पुरावा पाहिजे. पेशव्यांच्या वखरीच्या शेवटील वंशावळींत रघुनाथरावाचा जन्म शके १६४५ त दिला आहे. तो तर अगदींच असंभवनीय आहे. कारण, शक खरा मानिल्यास, सदाशिवरावभाऊ नानासाहेबांच्या अगदीं बरोबरीचे होतात व रघुनाथराव व नानासाहेब यांच्यामध्येहि फारसें अंतर रहात नाही. नानासाहेब भाऊसाहेबाला व रघुनाथरावाला लहान पोरें समजत असत हें खालील पत्रावरून समजेल. हें पत्र मेणवली येथील दप्त-रांतील आहे. हें नानासाहेब हिंदुस्थानांत स्वारीला गेले असतां लिहिलेलें आहे.

आपले मुलुकांतील चौकशीचा मजकूर मनांत होता, परंतु हा मनसुबा मातबर पडला. हा शेवटास नेल्याखेरीज कोणास आमचे विचारें दुखवूं नये. राजश्री नारो शंकर वगैरे हे महालकरी मातबर. बाज्या सरदार यांस या दिवसांत खर्च करतां येत नाहीं. याजकडे किल्ले व मुलुक मातबर. यास्तव तुत यांजपासूनच चाकरी घेऊन पुढें अबदालीचें पारपत्य जाहलियावरी

श्री

९ जुलै १७४२.

चिरंजीव राजश्री रघुनाथ यासी प्रति बाळाजी बाजीराव प्रधान आशीर्वाद. उपरि येथील कुशल ता छ १७ जमादिलावल जाणून स्वकाये कुशल लिहीत जाणें. विशेष येथून जालेगमयीं जें सुचलें तें तुह्यास सांगितलें आहे. त्याचें स्मरण निरंतर मनांत असूं देत जाणें. रघुवंश व विदूरनात, चाणाख्य व जें तुह्यास येत असेल त्याची नेमपूर्वक चिंतणिका करून थोडेंदहुत शास्त्री यांजवळ नित्य ह्मणत जाणें. विराटप-र्वापामून पुढें भारत रिकामपणीं वार्चात जाणें. नेमेकरून शंभर दोनशें दंड निरंतर काडीत जाणें. केवळ घोडीं फेरावयाचे छंदास न लागणें. वजनी, कैली, वेरीज, वरावर्द करावयाचा सराव बहुत काणें. चिरंजीव भाऊची मर्जी बहुत प्रकारें रक्षण करीत जाणें. जे आज्ञा कार्यात जेंच काम करावें. बहुतकरून भाऊ वरोवरच जेवात जाणें. घोडीं वेगळीं वांधात न जाणें. क्षुद्र मनुष्यांशीं सहवास कोणें प्रकारेंहि न करणें. मातुःश्री-बाई, ताई, अनुबाई यांसी एका दोहीं दिवशीं अर्ध घटकाभर जाऊन वसत जाणें. शरीरप्रकृत नाट नाहीं तास्तव औषध कांहीं नेमेकरून घेत जाणें. भाऊ समागनें घोडीं फेरावयास जात जाणें. सातारियास जर जावयाची आज्ञा केली तर चिमण-गिरी गंगाधरभटास भाऊजवळ विनति करून वरोवर दिल्ले तर घेऊन जाणें. सातारियास गेलियावर दोहीं बाईकडे विना दोलाविल्यावांचून अथवा गोविंदराव यांणीं आपणहून सांगितल्यावांचून न जाणें. कालानुरूप वयास उचित, योग्य वेष करीत असावें. देवपूजा थोडी, परंतु एकांतीं, न बोलतां, करीत जाणें. इतकेंहि नेमेकरून करावें आणि गर्व न करावा. निरंतर साधनवृत्तीनें वडिलांची आज्ञा प्रसन्नतेनें मानावी. सावध वर्तावें. सर्व जें मनेकरून समजेल तें समजावें. वडिलांची मर्जी उत्तम असलिया पुसावें. शिष्यधर्म असलिया फार उपयोग आहे. चिरंजीव जनार्दन बहुत कामाहि करून पढतात. हें हरएक गोष्टींत अधिक जाहल्यास तुह्मीं मान्य पुरुष यांस असें व्हाल. विशेष काय लिहिणें. येथील वर्तमान तर उदेपुराजवळ पंचाविसा दिवसांत पावलों. श्रीकृपेनें मेहनत करून दिल्लीचे सुमारें जात आहों. जसें पुढील वर्तमान येत जाईल, तैसी योजना होईल. हे आशीर्वाद.

छावणीमध्ये चवकशी करणे तें करूं. तोंपर्यंत याच मनसुबियांत गिरिफंदार आहों. अंताजी माणकेश्वर व वकील व मनसाराम लिहीत असतील. यास्तव तिकडील सविस्तर वर्तमान लिहिलें नाहीं. सांप्रत समशेरबहादर व नारोशंकर यांस अंताजीकडे जावयास एकदोन पत्रें पाठविलीं आहेत. आह्मीहि मागाहून जातो. फौज मातबर मिळाली नाहीं, यास्तव हलक्या हलक्या मजली करीत भारी होत जात आहों. रजवाडे वगैरे लहान थोर बलाविले आहेत. जाटहि जुंझावयास तयार दिसतो. त्याचा मुलुक जवळ पडला ह्मणोन त्यास जुंझणे प्राप्तच जाहलें. आह्मी गेलियावरी तोहि बहुधा येईल. स्वामींनीं शिंद व भोसले वगैरे पाठवावे. जानोजी भोसलेहि यावयाजोगे असले तरी पाठवावे. आतां तर आह्मीच जुंझत आहों. तथापि कदाचित् लांबणीचा मनसुबा पडला, त्याची छावणी दिल्लीस जाहाली, आमची भोंवतीं जाहाली, तरी त्याचा उपयोग पडेल. तुर्त लडाई पडली तरी आमची आह्मी स्वामींचे प्रतापें करीतच आहों. मागाहून होईल तें लिहून पाठवूं. र॥ छ ७ जमादिलाखर. बहुत काय लिहिणें. हे विनंति.

मु॥ श्रीरंगपटण. पै॥ छ १९ रजब, सन सबा.

१७४२ त भाऊ १२।१३ वर्षांचे, दादा ११।१२ वर्षांचे व बाबा ९।१० वर्षांचे असावेत. तेव्हां १६४५, १६४९ इत्यादि शक टाकून १६५३ इत्यादि शक घेणें जरूर आहे. शिवाय दादा व बाबा ह्यांचीं लग्ने बाळाजी बाजीरावानें केलीं आहेत (पत्रे व यादी ४९२, ४७). ते बाजीरावाच्या मरणसमयीं अगदींच लहान ह्मणजे दादा ८।९ वर्षांचे व बाबा ६।७ वर्षांचे असावेत. तेव्हां दादांची उमर ११।१२ असती तर त्यांचें लग्न त्यावेळच्या चालीप्रमाणें बाजीरावानेंच केलें असतें. ह्या सर्व गोष्टींवरून भाऊसाहेबांचा जन्म शके १६५२ त घेणें प्रशस्त आहे. पत्रे व यादी (४९५) त बाजीरावानें इसवी सन १७३१ त रघुनाथरावाला व जनार्दनबावाला उमाबाई दाभाडीण इजकडे भेटावयास नेलें व त्यावेळीं ह्या दोघा मुलांचीं वयें दहा दहा, बारा बारा, होतीं ह्मणून लिहिलें आहे तें सर्व कल्पनामय आहे हें वरील खुलाशावरून स्पष्ट आहे. ग्रांड डफ १७४९ सांत भाऊ दहा वर्षांचे होते ह्मणून लिहितो (भाग १७ पृष्ठ २१७ मुबई प्रत).

१९४ गुंतलेलें.

१९५ मधुग इत्यादि ठिकाणें.

[५५]

॥ श्री ॥

२८ फेब्रुवारी १७५७.

राजश्री बाळकृष्ण आपाजी कमाविसदार नि॥ श्रीमंत^{११६} राजश्री पंत-
 प्रधान गोसावी यांसिः (६) अखंडित लक्ष्मी अलंकृत राजमान्य स्ने॥ जन-
 कोजी शिंदे दंडवत. सु॥ सबा खमसैन मय्या व अल्लफ. पा॥ यावल प्रांत
 खानदेश हा परगणा मोकासबाब खे॥^{११७} करून मोगलाई व स्वराज्य, गनी-
 माई, बावती, सरदेशमुखी वगैरे कुलीं अंमल आह्लांकडे श्रीमंत राजश्री पंत-
 प्रधान स्वामींनीं इनाम करून दिल्या असे. तेथील अंमलास राजश्री मही-
 पतराव नागेश यांसी पाठविलें असे. तर पां माचें ठाणें मारनिलेच्या स्वाधीन
 करून देणें. जागा जागा तुमचीं माणसें असतील तीं उठवून आणणें. हे
 आपलीं माणसें पाठवून अंमल करून घेतील. पा॥^{११८} मजकुरीं वसूल तुम्हीं
 घेतला असेल त्याची रुजुवात करून देणें. जाणिजे. छ ९ जमादिलाखर.
 बहुत काय लिहिणें. हे विनंति.

[५६] पे॥छ १८ जमादिलाखर. ॥ श्री ॥

७ मार्च १७५७.

श्रीमंत राजश्री पंतप्रधान स्वामीचे सेवेसीः—

आज्ञाधारक बाळाजी देवराव सां नमस्कार विनंति प्रार्थना. येथील वर्त-

११६ मुळांत ' त ' चा पाय मोडला आहे व जागजागीं जेथें सध्यां बाळबोध लिहि-
 ण्यांत आपण अनुस्वार देतो तेथें बहुतेक ठिकाणीं अनुस्वार दिलेले आहेत. ' यांसि ' तील
 ' मि ' ऱ्हस्व काढली आहे. ह्यांवरून, चुकली माकली कां होईना, शुद्धलेखनाची थोडी-
 बहुत अवश्यकता त्यावेळीं भासूं लागली होती असें दिसतें.

११७ खेरीज.

११८ येथें जनकोजीचा शिक्षा आहे.

मान ता॥ फाल्गुन वद्य द्वितीया ॥ इंद्रुवार दरजागा हौदेगिरे जाणून स्वामीच्या कृपेनें यथास्थित असे. यानंतर विदनूरच्या मामलतीचा निकाल जाहाला, त्याचा विस्तार राजश्री गोपाळराव याणीं तपशीलवार सेवेसी विनंति लिहिली असे. त्यावरून श्रुत होईल. जातरोखा कार्तिक पूर्णिमेच्या वाईद्यानें रा॥ बसव लिंगाप्या यांचा लिहून घेतला. हुंड्या भाद्रपद अखेरच्या वेदिकत लिहून घेतो. रा॥ नरसप्पा नाईक व रा॥ तुळाप्पा नाईक गुमास्ते वलबसुंदरदाम यांचा कराररोखा लिहून घेतला, व साहा लाख रुपयाचा नकद द्यावयाचा करार. याचा तसालिमातरोखा उभयता सावकारांचा लिहून घेऊन ऐनजिनस पाठविला आहे. व नजरेचे हत्ती दोन व घोडे साहा यावेयाविसींही रा॥ बसव लिंगाप्यास रुबरु राजश्री गोपाळराव याणीं सांगितलें आहे. चांगले श्रीमंतांचे पसंदेस येत ऐसैच संस्थानिक पाठवितील. आजीच्या हौदेगिरेच्या मुकामीहून रा॥ नरसप्पा नाईक नखत ऐवजाकरितां विदनुरास जाणार आहेत. त्या समागमीं सेवकास रवाना केलेंच तर नजरेचे हत्ती व घोडे व फर्माश लिहिली होती. आज्ञेप्रमाणें तलाश होऊन जो जिनस मिळेल तो सेवसी घेऊन येईन. बसव लिंगाप्या येऊन भेटले तो तपशील राजश्री गोपाळराव यांच्या विनंतिपत्रीं साकल्य आहे. श्रुत होय. हे विज्ञापना.

[५७]

श्रीगणराज.

७ मार्च १७५७.

पे।छ १८ जमादिलाखर सन सबा. संध्याकाळीं सांडिणी स्वारा वा। आलें.

॥ ७ मार्च १७५७. हीच तारीख पुढील पत्राची आहे. कारण, ह्या व पुढील पत्राची पैवस्ती एकच आहे व पुढील पत्राचा ह्या पत्रांत उल्लेख आहे.

१९९ लेखांक ५६ व ५७ ह्या दोन पत्रांची पैवस्ती एकच असल्यामुळे त्यांच्या रवानगीच्या तारखाहि एकच धरल्या आहेत.

सेवेसी गोपाळ गोविंद व मल्हारराव भिकाजी कृतानेक साष्टांग नमस्कार विज्ञापना. स्वामीनीं दस्तुरें पुरवणी लिहिली तेथें आज्ञा जे विदनुरचें तृही उरकिलें तेंच प्रमाण. परंतु पैक्याची निशा व हुंड्या व जातखत देणें तें चौकसीनें निभावे सारिखें करणें ह्मणून आज्ञा. ऐशास जें करणें तें चौक-

१२० गोपाळराव गोविंद १७५४ च्या फेब्रुवारींत कोण्या संस्थानाकडे होता तें कळत नाहीं (ऐतिहासिकलेखसंग्रह नं. १). १७५५ च्या नोव्हेंबरांत सावनूरच्या स्वारींत गोपाळराव होता (ऐ. ले. सं. नं. २). सावनूरकरांशीं तह झाल्यावर गोपाळरावाला पेशव्यांनीं सोंद्यास पाठविलें. तो २१ मे १७५६ त फोंड्यास होता. तेथून शिरहट्टी घेऊन गोपाळरावानें बेदनुराची खंडणा केली तों १७५७ चा फेब्रुवारी आला. पुढें श्रीरंगपट्टणची स्वारी १७५७ च्या मार्चांत झाली. त्यावेळीं गोपाळराव श्रीरंगपट्टणापाशीं होता. १७५७ च्या मार्च एप्रिलांत गोपाळराव श्रीरंगपट्टणापाशीं होता व त्याची मदत बळवंतराव मेहेंदळ्यास ह्या मोहिमेंत फार झाली ही गोष्ट प्रांटडफ्ला माहीत नव्हती असें दिसतें. १७५७ च्या सप्टेंबरानंतर गोपाळ हरी ह्मणजे गोपाळराव गोविंद बळवंतराव मेहेंदळ्याला मदत करण्यास येणार होता असें डफ लिहितो. परंतु १७५५ पासून १७५७ पर्यंत गोपाळराव कर्नाटकांतच होता हें आहीं आपलेल्या पत्रांवरून व ऐतिहासिकलेखसंग्रहांतील पत्रांवरून कळून येईल. १७५८।५९ त गोपाळरावाला पेशव्यांनीं हैदरावर ठेऊन दिलें होतें. त्यावेळीं हैदरानें गोपाळरावावर छापा घालून त्याला पराजित केलें. पुढें जुजबी तह करून (ऐ. ले. सं. नं. २४) गोपाळराव १७६० त उदगीरच्या मोहिमेस येऊन मिळाला. उदगीरची लढाई झाल्यावर दौलताबादेचा किल्ला घेण्याचें काम पेशव्यांनीं गोपाळरावावर सोंपिलें (ऐ. ले. सं. नं. १७।१८). १७६० त पानिपतास बहुतेक सर्व मराठे गेले असतां, हैदरावर दौब ठेविण्याकरितां गोपाळरावाला भ ऊसाहेबांनीं देशीं ठेवून दिलें होतें. येणेंप्रमाणें १७५४ पासून १७६१ पर्यंत गोपाळरावाच्या हालचालीचा त्रोटक वृत्तांत आहे. १७५४ च्या अगोदर गोपाळराव काय करीत होता त्यासंबंधीं पत्रें अद्याप कोठें छापिलीं गेलीं नाहींत. १७६१ पामून पुढची माहिती मात्र ऐतिहासिकलेखसंग्रहांत यथास्थित येत आहे. १७६१ पुर्वीचा पटवर्धन घराण्याचा इतिहास बहुतेक अज्ञात आहे. गोविंद हरी, रामचंद्र हरी व त्रिंबक हरी ह्यांनीं कामगिन्या काय काय व कोठें कोठें केल्या त्याची तारीखवार माहिती पाहिजे आहे.

१२१ मल्हारराव भिकाजी रास्ते हा गोपिकावाईचा भाऊ. हा गृहस्थ गोपाळराव गोविंदावरावर श्रीरंगपट्टणच्या स्वारींत होता. रास्त्यांच्याहि घराण्याचा इतिहास तारीखवार व मालवार अद्याप लिहावयाचाच आहे. ह्या घराण्यानें दुसऱ्या बाजारावाच्या वेळीं बरी व उठाव केलला आहे.

शीनेच करितों येविषयीं अलाहिदा परवणी लिहिली आहे त्यावरून विदित होईल. तुरत प्रयोजन नसतां लिहितों हें बहुत गुप्त मनन करणें. तुमचे फौजे-पैकीं निमे लोक घरास जाऊन आले असतील ते लोक व कांहीं नवे ठेविले असतील ते व तुरत राजश्री त्रिंबकराव तुकदेव तुमचें लगामींच आहेत. वरकड तोफखानियास छावणी करणें योग्य. आधीं राजश्री यशवंतराव यांनींच राहावें, अथवा त्यांचे स्थळीं राजश्री केशवरावहि योग्यच आहेत हुजरात पे॥ राजश्री विसोबा^{१०} व हरबा व किरकोळ पागेचे पतके व हुजरात मिळोन पांच हजार तुमचे तेथील फौजे पे॥ अजमासें निमे येकूण बारा तेरा हजार फौज जथून छावणी करून पट्टणकराजवळून पैका मातबर घ्यावा. तैसाच चिकबालापुर, सिरें, कडपें, वेंकटेश पावेतों स्वारी करावी. तुमची सलाबत बहुत पडली आहे. येक वर्ष मेहनत सांगितल्या प्रो केली पाहिजे. किती लौकिक वाढला व सरकार कामाचें ओझें उचललें यामुळें आह्लास बहुत आनंद वाटला. आणखी येक वर्ष खासा राहिल्यास बहुत काम होईल. हिंदुस्थानांत चिरंजीव दादानीं दोन छावण्या केल्या. दत्तबांनीं तीन केल्या. अंताजी माणंकश्वर वगैरे दोन छावण्या करीतच आहेत. परंतु कर्नाटकांत मार्गे फत्तेसिंग व रघूजी भोसले यांची जाली. गु॥ पर्जन्य अतिवृष्टी जाली. तथापि श्रीकृपेनें निभाऊन सीरटी व कोंपल येथील काम सर करतांच चहूंकडे चौका बसला जे लोक बहुत काहिली करितील त्यास निरोप द्यावा. नवे व जे घरास जाऊन आले असतील व हुजूरचे फौजे पे॥ पांच हजार ताबी-जात करून घेऊन येक वर्ष मेहनत करून पूर्तें काम फौजेचे उस्तवारीचें करून सरकारचें कर्ज वारावयास पंचवीस उरवून देशास जावें. येक वर्ष तुह्यास अधिक राहणें पडतें. त्यास खावंदाचे कामासाठीं व आपल्या लौ-

१२२ पटवर्धन.

१२३ छावण्या केल्या ह्यणजे पावसाळे काढले. दादासाहेब खमस व सीतच्या दोन्ही पावसाळ्यांत ह्यणजे १७५४।१७५५ च्या पावसाळ्यांत हिंदुस्थानांत होते. दत्ताजी शिंया अर्था. खमस व सीत हीं तीन सालें रजपुतान्यांत होता.

किकासाठीं प्रवास करणें मर्दासच योग्य आहे. गु॥ आग्रह करून बहुत बुद्धिवाद सांगोन राहविलें. यंदा कांहींसं फळास आलें. आतां राहाच ह्मणून आग्रह करणार नाहीं. हौसेनें राहाल तरी फौजेचें साहित्य उत्तम प्रकारें करून देऊन जर नच बनेल तरी अति होष तुह्यावर नाहीं. यंदा सर्वहि उत्तमच तुह्मी केलें. यंदा तुमचे राहणें न जालिया ईकडे जुनें राखावयास व कांहीं तरी मेळवावयास सात आठ हजार फौज हरयेकसा बरें. चिरंजिव नाना राहिले तर ते अथवा बलवंतराव याजबरोबर ठेवावे लागतील. परंतु नेव नीट जथत नाहीं. एतद्विषयीं तुमचें विचारें कसें तें लिहोन पाठवणें. तुमचें विचारें होईल तैसें कर्तव्य योजना करून ह्मणून आज्ञा. ऐशास स्वामीची आज्ञा छावणीस राहावयाची आलिया सेवक लोकांस उजूर कोणे गोष्टीचा? मुख्यत्वेकरून लोक छावणीस राहिले आहेत. त्यांच्या घरास पैसा प्रविष्ट नाहीं. आणि दुसरी छावणी कबूल करितील न करितील हा भरंवसा वाटत नाहीं. तथापि मध्यें स्वामीची आज्ञाच जरूरीची जाली तरी लोकास सांगावयाचे रीतीनें सांगोन राहतील ते राहतील. बाकी या प्रांतांत छावणी राहून पुढें कामास उपयोगी पडेसी फौजेची नेमणुक करून दिलिया छावणीस राहणें अगाध काय ? जे स्थलीं आपलेच फौजे- नसीं राहावयाची आज्ञा होते ते समयीं लोक राहतील न राहतील हा भरंवसा पुरत नाहीं. यास्तव न राहाण्याचा आग्रह करावा लागतो. हल्लीं तों हुजरातची फौज द्यावयाची आज्ञा जाली. याशिवाय आमचे फौजे गे॥ राहतील ते. येणेप्रमाणें स्वामींनीं कृपाळूं होऊन बेजमी केलिया श्रीव्यंकटशाजवळ छावणीची आज्ञा जाली. तरी राहूं. मुख्य गोष्टी ज्या सेवकाचे स्वरूप स्वामीचे कृपेकरून वाढलें त्यापेक्षां प्रतिदिनीं अधिकोत्तरीं स्वामींनीं वाढवावयाचें. धन्यानीं चित्तांत आणिलें असतां सेवकानें न राहून पुढें काय मेळवावें ? सेवकानें धन्याची मर्जी संपादावी यांतच सेवकाचें स्वरूप व जें आपणांस योग्य त्यापेक्षां विशेषोत्कारें सेवा करून दाखवावी. मुख्य गोष्टी तोफखाना व फौज मातबर व चौमासी पोटाची बेजमी करून दिलिया कोणे

गोष्टीचा उजूर तिळतुल्य नाहीं. अगर राजश्री नानासच ठेऊन आह्लासी त्याजवळ राहावयाची आज्ञा जाली तथापि उजूर नाहीं. स्वामीचे जागां राजश्री नाना आहेत. हुजरास चाकरी करितों अगर स्वतंत्र असतां करितों त्यापेक्षां राजश्री नानांजवळ राहून त्यांची कृपा संपादून ते स्वमुखें स्वामीजवळ तारीफ करीत असें करून दाखवूं. सेवेसी विदित होय हे विज्ञापना.

[५८]

॥ श्रीशंकर ॥

१२ मार्च १७५७.

सेवेसी विज्ञापना. जानराव आइतवळे याणीं यंदा दोनचार लबाड्या केल्या. कोणत्या ह्मणाव्या तरी; एक तरी, सावनूरचे स्वारीस पागा घरीं बसविली व चाकरी सुधी न केली. आणि रुपये तरी, पागा सरकारची, सबब देणें पडले. बारगिराचे तैनातें मात्र काटकूसूर केली. बाकी रुपया द्यावा लागला. या वेळेस आह्लांस राग होताच. आह्लां स्वामीचे कानावर घालून त्यास ह्मटलें कीं तुला सरनोबत देतो; आणि त्याचे विद्यमानें चाकरी करावी. जर कबूल न करीस तरी पागा काढून दुसऱ्यास सांगतो. ऐसें ह्मटलें. तेव्हां प्रयासें सरनोबताचें कबूल केलें. परंतु हिशेब विल्हे लावून न घेत. तेव्हां शेवटीं बेलगंगेचे तळावर हिशेब हुसेनखान कायगांवकर, सरनोबत ठहरावून, विल्हे लावून, पैका घेऊन, तयारीसाठीं पाठविले. तेव्हां दुसरे दिवशीं सरनोबतास टाकून उठोन गेले. तेव्हां आह्लां मागाहून सरनोबत त्याजपाशीं कागड देऊन पाठविले. त्यावर महिना पंधरादिवस वाट पाहिली. तेव्हां जासूद जोडी जानरायाचे नांवें मसालें करून पाठविली. त्या जासूद जोडीस मसाला न दिल्या व धक्के देऊन

१२४ सरनोबतस्तु सेनानी:

१२५ महसूल, पैसा.

बाहेर घातलें. याप्रमाणें जासुदांनीं सांगतांच माझ्या हातापायाची भाग जाहली. तेव्हां येथून राऊत पाठवून त्यास मारावें हें मनांत आलें. परंतु, पुरती तहकीकात करून मारावें ऐसें मनांत आणून मारावें ऐसा विचार केला. ऐसियासी, जर जासुदास धक्के देवून बाहेर लाविलें तरी डोकें मारावें किंवा निदानीं हात तरी तोडून टाकावा लोंगेल. स्वामींस कळावें ह्मणून लिहिलें असे. याचें कसें करावें तें स्वामींनीं लिहिलें पाहिजे. परंतु, जासुदास धक्के मारिले, मसाला न दिल्या व हुजूरहि न आले. तेव्हां पारपत्य केलेंच पाहिजे. नाहीं तर आमची तरी अबू कशी राहिल ? रा॥ छ २१ जमादिलाखर, बहुत काय लिहिणें, हे विज्ञापना.

पे॥ छ १३ साबान

[५९]

श्रीशंकर

१२ मार्च १७५७-

सेवेसी विज्ञापना. स्वामीनीं लिहिलें कीं, " गोपाळ केशव वगैरे लक्ष्मण

१२६ युरोपियन लष्करी कायद्यापेक्षां पेशव्यांचा लष्करी कायदा फारसा सौम्य होता असें नाहीं. आइतवळ्यानें केलेल्या अपराधाबद्दल देहांत शिक्षाच पाहिजे आहे, निदान हात तरी तोडण्याची शिक्षा मंजूर करावी ह्मणून दादा लिहितात. ह्यावरून लहान मोठ्या सरदारांना शिक्षा करण्यास मुख्य पेशव्यांची मंजुरी लागत असे हें उघड होतें. तसेंच देहांत शिक्षेपेक्षां हात तोडण्याची शिक्षा सौम्य आहे असा त्यावेळचा समज होता असें दिसतें. पाश्चात्यांच्या मताप्रमाणें देहांत शिक्षेपेक्षां हातपाय तोडणें किंवा डोळे काढणें किंवा नाक कापणें किंवा मिशी उतरणें किंवा गाढवावरून वरात काढणें इत्यादि शिक्षेचे प्रकार कडक, निघ व निरर्थक, कारण ते मनुष्य प्राण्याच्या इश्रतीला शोभण्यासारखे नसून केवळ पशु तुल्य, आहेत.

१२७ हे नारोशंकराचे बंधु. नारोशंकर, अंताजीमाणकेश्वर, गोविंद बलाळ इत्यादि मंडळी गैरशिस्त रीतीनें पैसा खाऊन बहुत गबर झाली होती. शिवाय ही मंडळी पेशव्यांचें नुकसान करून पठाण, रोहिले, रजपूत, इत्यादींना आंतून फूस देण्याचाहि दुष्ट क्रम चालवीत असे. हे लोक किती उद्धट व वंपर्वा झाले होते हें पुढील पत्रावरून कळेल.

शंकराचे कारभारी यांजपासून साधेल रुपया वगैरे ऐवज तो घ्यावा. कारभारी याणींच चोरी करून रुपये खादले. मागें कागदावर सरकारच्या मोहर संदुखावर करून ठेवल्या असतां ते यांणीं फाडून कागद नेले. तस्मात् पुर्ते लबाड ठहरले. यास्तव यांची जप्ती करून साधेल तें साधावें व घोडीं वगैरे जप्त करावीं. घोडियांपैकीं दोनशें घोडीं तेथें ठेवणें व बाकी हुजूर पाठविणें. ” ह्मणोन आज्ञा. ऐशियांसी, आह्मीं नर्मदेचे *तळावरूनच जप्तीस पाठविले. गोपाळ केशवास हुजूर आणिलें. लबाडहि असतीलसें वाटतें. यास काढिलें तेव्हां थोडीशी लबाडी केलीच. अद्यापिहि रयतीमध्ये फितूर आहे. परंतु. आह्मीं येथें आणून थोडेसें तडकाविलें. आतां मामला जप्त करून मामलत चालीस लाविली व यांचेहि घर जप्त करावयास ताकीद केली. याबा॥ याजपाशीं काय हातीं लागेल ? घोडीं वगैरे फारकरून लक्ष्मण शंकराचा लवाजिमा नारो शंकर याजपाशीं आहे. ते हुजूर आलियावरी त्यांचीहि जप्ती करितों. प्रतापसहा व विसाजीपंत स्वामींकडून आले त्यांसहि ओडसयास रवाना केलें आहे. स्वामींस कळावें. र॥ छ २१ जमादिलाखर. बहुत काय लिहिणें. हे विज्ञापना.

पे॥ छ १३ साबान.

[६०]

॥ श्री ॥ ता. १३ मार्च १७५७.

अखंडितलक्ष्मीअलंकृतराजमान्यराजश्री बाळाजी गोविंद गोसावी यांसीः
सेवक रघुनाथ बाजीराऊः नमस्कार. सु॥ सबा खमसैन मय्या व अल्लफ.
चिरंजीव सँगुणाबाई महायात्रेस गेली आहेत. त्यांचे खर्चाची नेमणूक

* हांडियावरून. १२८ बाजीराव बल्लाळाचे सगळ्यांत धाकटे पुत्र जनार्दनबाबा त्यांची
स्त्री. जनार्दनबाबा इ. स. १७४६ त वारले.

करून नवद हजार रुपये तुह्यां कडून देविले. त्यास, वरात तुह्यांकडे पाठविला. त्यास, रा. गोविंद बल्लाळ देशास गले. तुह्यां जावसाल केलात कीं ऐवज आह्यांकडे नाहीं; याप्रमाणें जावसाल केलें. दोनचारदां तुह्यांकडे पत्रें पाठविलीं. परंतु, ऐवज द्यावयास तुह्यांस अनुकूल न पडे. आह्या सरकारचे चाकर नाहीं, गोविंदपंताचे चाकर, याप्रमाणें नानाप्रकारच्या गोष्टी सांगितल्या. निदान पंचवीस हजार रुपये दिले. बाकी ऐवज नाहीं ह्मणोन जावसाल केला, ह्मणोन वर्तमान कळलें. ऐशीयास, तीर्थरूपांनीं नवद हजार रुपयांची वरात तुह्यांवर केली. श्रीमध्ये खर्चास ऐवज देविला असतां तुह्यां ऐवज न दिला ही गोष्ट उत्तम न केली. सरकारचा ऐवज तुह्यांकडे असतां अशा गोष्टी सांगाय्या हें तुमच्या स्वरूपास उत्तम नव्हे. कदाचित् ऐवज नसला आणि सरकारची वरात झाली तरी तुह्यां मातबर मामलेदार. हर प्रयत्न करून ऐवज द्यावा. त्यास, हे वरात आणीक कोणाची नव्हे ऐसें जाणत असतां फार वाईट गोष्ट केली. बरें, जें केलेंत तें उत्तम केलेंत. हल्लीं हें पत्र लिहिलें असे.^७ तरी पंचवीस हजार रुपये दिले ते वजा करून बाकी पासष्ट हजार रुपये राहिले ते झांशीस यात्रेहून आलीं आहेत त्यांजकडे पत्र पावतांच पावते करणें. यास अंतर केलेंत तरी परिच्छिन्न खावदाची अवकृपा तुह्यांवर होईल. ऐसें समजोन ऐवज प्रविष्ट करणें. जाणिवे. छ २२ जमादिलाखर. बहुत काय लिहिणें.

७ —————

१२९ चाकरांच्या चाकरांनीं मुख्य धन्याला विचारूं नये ही नीति मराठी राज्यांत फार पूर्वीपासून शिरली होती. शिंदे आपल्याला पेशव्यांचे चाकर ह्मणवत, आणि सातारच्या छत्रपतींना ओळखीत नसत. गोविंदपंताच्या मुलाची गोविंदपंताच्या धन्याशीं हीच वर्तणूक झाली ह्यांत फारसें नवल नाहीं. त्यावेळच्या नीतीला ती अनुरूपच होती. “ राजद्वारीं वस्त्रें घ्यावयास येणें ह्मणून बहुत आग्रह केला. विनंति केली कीं आह्यास गरज काय? आमचे खावद आपण. ह्मणोन गेलों नाहीं ” (पत्रें व यादी ५३, नानाफडणविसाचें आत्मचरित्र). हे विचार नानाफडणविसासारख्या पुरुषाचे! मग इतरांची गोष्ट काय पुसावी!

[६१]

॥ श्री ॥

१४ मार्च १७५७.

राजश्री बाळाजी गोविंद, कमाविसदार, महालानिहाय, प्रांत अंतरवेदी, गोसावी यांसी:

अखंडितलक्ष्मीअलंकृतराजमान्य स्ने॥ जनकोजी शिंदे दंडवत सु॥ सबा खमसैन मय्या व अल्लफ. राजश्री शिवराम देवाजी वकील दिमत नवाब अहमदखान पठाण यास पूर्वी अंतरवेद येथील ऐवजीं सन इसनेंत समाईक ऐवजीं रुपये ३०० तीनशेंची असामी दिल्ली होती. त्यास हल्लीं वाटणी जैर्हाली. श्रीमंत राजश्री पंतप्रधान स्वामीकडे रुपये (१००) शंभर व राजश्री मल्हारजी होळकर याजकडून रुपये (१००) शंभर, एकूण दोनशें. बाकी आह्लांकडील रुपये (१००) शंभर रुपयं करार करून दिले असेत. तर मशारनिल्हेस आमच्या महालच्या ऐवजीं शंभर रुपये पावते करून कबज घेणें, जाणिजे. छ २३ जमादिलाखर. बहुत काय लिहिणें. हे विनंति.

पे॥ छ १० सावान.

[६२]

श्रीगणराज.

२२ मार्च १७५७.

श्रीमंत राजश्री पंतप्रधान स्वामीचे सेवेसी:—

विनंति सेवक गांपळराव गोविंद व मल्हारराव भिकाजी कृतानेक साष्टांग

१३१ ह्यावरून ह्या प्रांतांत पेशवे, होळकर व शिंदे ह्यांच्या सारख्या सारख्या वांटण्या झाल्या असें दिसतें. ४५, २२॥, २२॥, १० व ५३॥, २३॥, २३॥, व ३१, ३०, ३०, ९ अशा वांटण्या पेशवे, होळकर, शिंदे व पवार ह्यांच्या माळव्यांत, राजपुतान्यांत व हिंदुस्थानांत झालेल्या होत्या असें निरनिराळ्या ठिकाणीं लिहिलेलें आढळतें. ह्या चारी वांटण्या खरोखरच झाल्या असून निरनिराळ्या काळीं निरनिराळ्या प्रांतांकरितां झाल्या असें समजल्यावांचून गत्यंतर नाहीं. माळव्याच्या १५० लाख उत्पादनपैकीं ७४॥ होळकराला,

नमस्कार विज्ञापना येथील वर्तमान ता॥ छ १ रजब स्वामीचे कृपेकरून यथास्थित असे. विशेष. स्वामींनीं कृपाळू होऊन छ २९ जाखरचीं पत्रें सांडणीस्वाराबराबर पाठविलीं तीं छ ३० जाखरीं बागुराहून कुच जाहालें त्यासमयीं प्रातःकाळीं पावलीं. राजश्री बनाजी जाधवराव यांस पत्रें होतीं तीं त्याच सांडणीस्वाराबराबर पट्टणास रवाना केलीं. त्यावर बागुराहून ॥चंद्रराज पट्टणास दाखल जाहाल्यावर संध्याकाळीं छ २८ जाखरचीं पत्रें सांडणीस्वाराबराबरच स्वामींनीं पा॥ तीं पाहोन परमाल्हाद जाहाला. रा॥ बनाजी पंतास पत्रें होतीं तीं आज सांडणीस्वाराबराबर रा॥ केलीं. कडूरबाणावर घेतल्याचें वर्तमान पट्टणाहून बनाजीपंत व नागोपंत वकील यांचीं पत्रें द्वादशी गुरुवारचीं आलीं.पार्शीं आलीं तींच सेवसी रा॥ केलीं आहेत. पावल्यावर साकल्यार्थ विदित होईल. त्याजवर पट्टणाहून पत्रें अद्यापि आलीं नाहींत. आल्यानंतर सेवसी पाठवून देऊं. खंडणीचा अजमास स्वामीचे आज्ञाप्रमाणेंच त्यास वरचेवर लिहीत आहों. खासा स्वारी समीप आली. आह्मीं-हि दरमजल पुढें जातच आहों. त्यास वरचेवर खबरी गेल्या आहेत. ॥तिकडून व इकडून मूलूख खराब होऊन ठाणींठुणीं तमाम गेलीं हें वर्तमान कळोन डांळे उघडले असतील. बनाजीपंतांशीं बोलून रा॥ करणार होते. परंतु, दुसरीं पत्रें आलीं नाहींत; आज उद्यां येतील; तेथील दम कळत जाईल तसतसा येथूनहि जरब द्यावयाचा व बोलावयाचा विचार होईल. आह्मी पुढेंच आहों. तीन साडेतीन गांविं येथून पट्टण आहे. खासा स्वारी दरमजल येतच आहे. त्या सुमारावर आह्मी पुढें पट्टणासच जाणें पडलें तरी जातो. पट्टणकराची फौज येणार तेहि बातमींत आहों. कडूरबाणावर घेतल्यावर पुढें ठाणीं घेत येथें आलों. पट्टणची पेठ चंद्रराज आह्मीं दोघे निघा-

६५॥ शिंद्याला व १० पवाराला १७५० त वांटून दिले असें ग्रांटडफ् ह्यणतो (ग्रांटडफ्, मुंबईप्रत, पृष्ठ २७०). ह्यणजे दरशेंकडा ४९^३/_३ होळकराच्या, ४३^३/_३ शिंद्याच्या व ६^३/_३ पवाराच्या वांट्यास आले. ॥ श्रीरंगपट्टणापासून दहा बारा कोसांवरील एक गांव.

॥ मेहेंदळ्यांच्या बाजूनें व पटवर्धनांच्या बाजूनें.

ल्यापूर्वी पुढें लुगारे धाडून पेठ लुटून घेतली. आह्मी येतांच धास्तीनें कौ-
लास येऊन ठाणें दिलें. ठाणें फार चांगलें आहे. परंतु माणूस पांके ! फौज
गावांजवळ येतांच अवसानें जाऊन ठाणीं देतात ! स्वामीचें पुण्य विचित्र
आहे ! खासा पट्टणचा हिसाब धरीत नाहीं. परंतु, एकाएकीं जाऊन थड-
कावें तें उत्तम नाहीं. याजकरितां मात्र हलकें दम धरीत, ठाणीं घेत, पुढें
जात जात, सलाबत वाढवून जावें ह्मणोन चंद्रराजपट्टणास आलों. येतांच
ठाणें घेतलें. बंदोबस्तीस्तव आज येथें मुक्काम केला. उदक कुच करून पुढें
जातों. पट्टणचे वकील येतात न येतात हेंहि कळेल. डोळे उघडोन ताळ्या-
वर आले असले तर उत्तम ! जुंजावयाचाच दम असला तर चिंता काय
आहे ? §खामाखा तेथेंच जाऊन फौजेचें स्वरूप दाखवूं. स्वामींनीं लि। कीं
हैदरनाईक वगैरे जमाव जमा होऊन नदीअलीकड राहिले असले तर खा-
माखा मोडून आंत घालाव. त्यांत साध्यासाध्य पाहून करावें. अलीकड नसले
तर जाऊन थडकावयाचें प्रयोजन नाहीं. यंदा मोर्चे लावावयाचीहि केवळ
मसलत नाहीं. हे गोष्ट गुप्तच राखोन छावणीचु बेत सर्वत्र प्रगट करावा.
गढ्या घेऊन जपून असावें ह्मणजे सहजच.....त्र यास यावें तों गढ्या...
...स राहाल ह्मणजे सहजच टाकतील. ह्मणोन आज्ञा केली. ऐशास हैदर-
अल्लीखान अद्याप आला नाही व आणखीहि कोणी कोठून आला नाहीं.
पट्टणांतहि थोडीशी फौज व गाडदी वगैरे जें आहे तेवढें मात्र आहे. ते
कोणी शहराबाहेर निघावयाचे नाहीत. हैदरअल्लीखान वगैरे येणार ते आल्या-
वर पुढें बाहेर राहावयाचा विचार करणें तर करितील. बतेच्या बांधितात.
तेथें चौक्या ठेवणें तर ठेवितील. ते शहरआसऱ्यानेंच राहतील. नदीअली-
कडे राहावयाची जुरेंत काय ? आणि त्याच्या येण्याच्याहि बातमींत आहों.
वरचेवर वर्तमान कळल तसें करूं. छावणीचाच मार प्रगट करावा ह्मणोन
आज्ञा केली. ऐशास छावणी विषयीं पहिलीं पत्रं आलीं तेव्हां पासोनच पट्ट-

१३२ गोपालरावाच्या १७५७ तल्या मार्चांतल ह्या मोहिमेसंबंधीं ग्रांटडफ्च्या ग्रंथांत
एक अक्षर नाहीं. §खामखा असेंहि ह्या शब्दाचें रूप आहे-

णचे मसलतीस दबाव समजोन छावणी प्रगट केलीच आहे. स्वामीच्या पुण्य-
प्रभावेकरून लौकरच "ताळ्यावर येऊन वकील पाठवितील. ठाणींठुणीं एक
पट्टणावांचून कोणी टिकत नाहीं. ठाणीं घेतलीं. मुलुक खराब झाला. पुढें
फारच होईल हें समजोन व पट्टणास येणार हे सलाबत जबरदस्त आहे ह्यानें
भीत होऊन संस्थानचें अपेश नंदराज घेणार नाहीं."
.....

[६३]

॥ श्री ॥

३ एप्रील १७५७.

सेवेसी विज्ञापना. ता॥ छ १३ रजब पावेतो वरतमान यथास्थित असे.
विशेष. कृष्ण जोशी यांचें पत्र शहरींहून पुण्यास छ १२ रजबीं आलें. त्यांत
दिल्लीकडील मजकूर. पठाण दिल्लींत येऊन अमिरांच्या घरावर चौक्या
बसवून द्रव्य कुल घेऊन रयतीस उपद्रव फार दिल्या. आणि तिसा
करोडीचें वित्त जमा करून पुत्रासमागमें दहा हजार फौज देऊन लाहोराव-
रून आपल्या देशास रवाना केलें. आणि पठाण दिल्लीच्या बाहेर निघाला.
समागमें गाजुद्दीखान व कमरद्दीखान यांचा लेक^१ व बंगाल्याचे राजाचा
वकील ऐसे तेथून कुच करून बलभगडाजवळ आले. तेथून जें कुच केलें
ते मथुरेजवळ गेले. आंत पांच हजार जाट होत ते बाहेर आले; आणि
यासीं युद्ध उत्तम प्रकारें घेतलें. परंतु, पठाण भारी. त्यास कटून मेले.
आणि दोन हजार जाट पळून गेले. आणि पठाणाच्या लोकांनीं मथुरेवर
हल्ला केला. त्यास दीड प्रहर लूट व कतलाम झाली. मग द्वाही अलम-
शाहाची फिरविली. पंचवीस लक्ष वित्त घेऊन आपला अंमल बसवून मथु-

१ ताळें=सस्तक, दैव, ताळ्यावर=डोक्यावर=शुद्धीवर. १३३ ह्यापुढील तीन ओळी
फाटून गेल्या आहेत.

रेहून फौज गोकुळवृंदावनास पाठविली कीं लुटून घेणें. त्यास, तेथें बहिरागी दोन चार हजार नागे जमा होऊन युद्ध घेतलें. दोन हजार बैरागी मेले व दोन हजार पठाणांचें मनुष्य मेले. इतक्यांत पठाणास जुगुलकिशोर वकील याणें सांगितलें कीं फकिरांचें स्थल आहे तेथें पैशाची जात नाही. तेव्हां पठाणानें स्वार पाठवून आपले लोक फिरवून आणविले. कुल बैरागी मेले, परंतु गोकुळनाथ वाचविले. जुगुलकिशोर पठाणापाशीं पेश आहे. तेथून पठाण कुच करून आगऱ्याजवळ आला. आगऱ्याची रयत बाहेर येऊन भेटली. पांच लक्ष रुपये खंडणी द्यावी असा तह जाहाला. त्यास रुपयांचा भरणा हाणें तर रयतीस कठीण जालें. वायदाहि टळला. तेव्हां पठाणानें आगऱ्यावर हल्ला करून लुटून पस्त केलें व किल्यास मोर्चे लावून किल्लें हस्तगत केला. गाजुद्दिखान किल्यावर जाऊन किल्ला घेतला. शहरांत द्वाही पातशाहाची फिरविली. पठाण पांच सात दिवस येथें राहून कुच करून आठ कोस पुढें आला. तेथें मुक्काम दहावीस आहुत. दिल्लीची रयत पळून मथुरेस आली, मथुरेहून आगऱ्यास आली. आगऱ्यांत पठाण येणार ह्मणून कुल मातबर लांक होते ते व गरीबगुरीब ऐसे आगऱ्याहून राजश्री नारो शंकर व समशेर बहादर यांचे लष्करांत आले. त्यास, पठाण

१३५ नागे व गोधड, दोन मठ, बैराग्यांचे, उत्तरहिंदुस्थानांत व माळव्यांत ओंकारमांधाता वगैरे ठिकाणीं प्रसिद्ध आहेत.

१३६ हा किल्ला घेतल्याचा वृत्तांत भाऊसाहेबाच्या बखरींतील वृत्तांताच्या अगदीं उलट आहे. तेथें जो पाल्हाळ केला आहे तो बराच अविश्वास्य आहे. गाजुद्दिखान किल्यावर आश्रा मागण्यास गेला नसून तो ताब्यांत घेण्याकरितां गेला होता. अवदाली किल्ला न घेतां परतला असें जें बखरींत ह्मटलें आहे तसा प्रकार नसून, उलटा अवदालीनें किल्ला मोर्चे लावून घेतला. अलमशाहा व गाजुद्दिन ह्यांना अवदालीनें कैद केलें नसून, उलटें गाजुद्दिनाशीं त्यानें मित्रत्व केलें व जेथें तेथें अलमगिराची द्वाही फिरविली. अंताजी माणकेश्वरानें पठाणास चांगला हात दाखविला व तेथून निघून, बखरींत ह्मटल्याप्रमाणें तो बलभगडास न जातां, श्रीमंताच्या सैन्यांत आला. एकंदरींत भाऊसाहेबाच्या बखरींतील ३०, ३१, ३२, ३३ ह्या पृष्ठांवरील मजकूर थोडा इतिहास व बरीच कादंबरी ह्यांच्या मिश्रणानें बनविलेला आहे असें ह्या पत्रावरून दिसतें.

आगन्यास आला, ते या फौजांनीं कुच करून झांशीच्या रोखें आल्या. समागमं रयत आली होती ते याच उभयतांनीं लुटून घेतली. मोठा विश्वासघात केला ! पंचवीस लक्षांचें वित्त घेतलें. हल्लीं झांशी जवळ येऊन पडले आहेत. उभयता मिळोन फौज दहा बारा हजार आहे. व पठाणाजवळ फौज पन्नास हजार चांगली आहे. गाजदीखान व खानखानांची फौज वेगळी आहे व आराबाहि आहे. खजाना पन्नास लक्ष रुपये समागमं आहेत. पठाणाचा नायब दिल्लींत बसला आहे. तो फौज वरचेवर ठेवीत आहे. तोहि फौज याजला सामील होणार ऐसें दिसतें. पठाण बंगाल्यास जाणार व दक्षिणेसहि येणार. मूळ झांशीस लवकर येतो ऐशी बोली आहे. जाट आपल्या गढींत बसले आहेत. परंतु भयाभीत बहुत आहेत. श्रीमंत राजश्री दादासाहेब व मल्हारजी होळकर वगैरे सरदार कुल ज्यावहेजवळ होते. त्यास ज्यावहेपासून लाख रुपये खंडणी घेतली. उपरांतिक उदेपुरच्या राजाचा भाऊ होता तो येऊन भेटला. ह्मणूं लागला कीं माझा विभाग राजा देत नाहीं, त्यावरून ज्यावह परगणा व राणीखंडा ऐसे दोन्ही महाल श्रीमंतांनीं लुटून पस्त केले. दहा बारांचें वित्त तेथून निघालें, आणि तेथेंच मुक्काम करून राहिले आहेत. समागमं फौज चाळीस हजार आहे. वरचेवर जमा होत आहे. पठाण बहुत भारी आहे. जर पठाण झांशीस आला तर कठीण आहे. पठाणावर प्रस्तुत कोणी जावें असें दिसत नाहीं. राजश्री अंताजी माणकेश्वर यांणीं लढाई चांगली घेतली. परंतु पठाणाची फौज भारी यामुळें उपाय नाहीं. परंतु आपलीशी करून पळून आले. अंताजी माणकेश्वर याचा पुत्र पडला. परंतु पठाणास हात चांगला दाखविला. हल्लीं श्रीमंतांपाशीं आहेत. राजश्री बापूजीपंत वकील दिल्लीहून पळून मथुरेस आले. तेथून निघोन राजश्री नारो शंकर यांच्या लष्करांत आले. त्यांचे बंधु दामो-

परंतु पठाण बंगाल्यासहि गेला नाहीं व दक्षिणेसहि आला नाहीं. गला व आला असता तर, इतिहास निराळ्या तऱ्हेनें लिहावा लागला असता. ह्यासंबंधीं लेखांक ६५ ताल शहानवाजखानाचें अबदालीसंबंधीं मत पहा.

दर महादेव झांशीस होते. कांहीं भ्रम झाला होता. त्यांचा काल जाहला. बापूजी महादेव झांशीस आहेत. मनसूरअल्लीरखानाचा लेक गंगापारच आहे. ऐसें वर्तमान सराफियांत आले. त्याजवरून लिहिलें असे. जर श्रीमंत राजश्री नानासाहेब जातील आणि त्याचें पारपत्य उत्तम होय तर उत्तमच आहे, नाहींतर पठाण दरमजल माळव्यांत आला तर बहुत खराबी आहे. पुढें जें श्रीस कर्तव्य असेल तें होईल. नवाब सलाबतजंग कलबर्गीयावर आहेत. त्यास शहरीं येणार आहेत. छ २७ तारखेस येथें दाखल होणार आहेत. याप्रमाणें पुण्यास लिहिलें आहे तें वर्तमान सेवेसीं लिहिलें आहे. दुसरें पत्र कृष्णाजी भैरव थत्ते यांचें छ १२ रजबीं आलें. त्यांत मजकूर कीं पठाणानें गाजुद्दीखान यास हरोली दिल्ली व पन्नास हजार फौज नवी दिल्लीमध्ये चाकर ठेविली तोफखाना तमाम सांगातें घेतला. शाहाजादा सांगातें घेतला. मथुरेंत कत्तल केली. अलमशाहाची द्वाही फिरविली. येथून आग्र्यास आला. एक मुक्काम केला. रयत लोक जाऊन भेटले. पांच लक्ष रुपये खंडणी घ्यावीशी केली, कोणास उपद्रव दुल्हा नाहीं. समशेरबहादर आग्र्यास होते तेथून निघाले. श्रीमंत राजश्री दादासाहेब व मल्हारजी होळकर उदेपुराकडे जावहाकडे गेले. लाख रुपये तेथील खंडणी केली. पठाण झांशीस येणार, तेथून पुढें कोठें येईल हें नकळे. याप्रमाणें वर्तमान लिहिलें आलें तें सेवेसी लिहिलें आहे. विदित जालें पाहिजे. सेवेसी श्रुत होय. हे विज्ञापना.

७

१३७ कृष्णजोशी व थत्ते ह्या दोघांच्याहि पत्रांतील मजकूर बराच एकसारखा आहे. तेव्हां तो अगदीं विश्वसनीय आहे व त्याचमानानें भाऊसाहेबांच्या वखर्रांतील ३०, ३१, ३२, ३३ पानांतील मजकूर काल्पनिक आहे.

[६४]

श्री भवानी प्रसन्न.

३१ मे १७५७.

तीर्थस्वरूप राजश्री राजे जीवनेराव स्वामी वडिलांचे सेवेसी.—

कृपा इच्छित कृष्णाजी त्रिंबक सा॥ नमस्कार विनंति येथील कुशल ता॥ जेष्ठ शु॥ १३ दर जागा औरंगाबाद जाणून स्वकीय कुशल लेखन करीत असिलें पाहिजे. विशेष. वडिलांकडील आशीर्वादपत्रें श्रीमंत सद्गुणमूर्ति माहेबाचे आज्ञापत्रांसहवर्तमान छ १४ साबानचें येक आह्लांकडील अजुरदार कासद जोडीबराबर पाठविलें. दुसरें छ १० माहे मजकूरचें मुजरद हजूरचे कासद जोडीबराबर पाठविलें. अशीं दोन्ही पत्रें छ १ रमजानीं पावलीं. सविस्तर अर्थ कळों आला. अक्षरशाहा मजकूर नवाब समसामुद्दौला बहादर यांसी पत्रें वाचून दाखवून जेहननसीन केला. सवालजबाबहि परस्परे जाले. ते आलाहिदा मुफसल लिहितों त्याजरून ध्यानास येणार. बहुत काय लिहूं. कृपा पूर्ण असो द्यावी. हे विनंति. रवाना छ १३ रमजान.

[६५]

॥ श्री ॥

३१ मे १७५७.

पु॥ तीर्थस्वरूप रा॥ राजे जीवनेराव वडिलांचे से॥:—

विनंति श्रीरंगपट्टणची खंडीणी जाली ; परंतु वसूल न जाला. ठाणीं घेतलीं ते सरकारांत पैका वसूल होवेंतोवर राहिलीं तीं राखिलीं पाहिजेत. फौज मातबर पंधरा हजार या प्रांतांत ठेऊन संस्थान मजकूर व चितलदुर्ग वंगरे पाळेगारास दबाव रहावा. सिरये प्रांतीं नवाबाचे तेथें दिलावरखान आहेत गांव खेडीं वंगरे चहूंकडे पाळेगारांनीं दबाविलीं. दिलावरखां आपले

१३८ हा निजामाच्या दरबारीं पेशव्यांचा वकील पेशव्यांस त्या दरबारांतोंल गुप्त वानर्मा देत असे हा जीवनेराव खासगांवाले असावा.

पोटास व शिबंदीसच बेजार झाले. त्यांस एखादें ठिकाण रहावयास देऊन सरकारची फौज शिन्धांत ठेवावी ; मातबर सरदार ठेवावा. सरकारांत पंधरा लाखाची जागीर परशरामपंत जिवंत असतांच समसामजंगांनीं करार केला. त्यास बारा लाखाची जागीर गुंजोटी वगैरे व बालाघाट, हरदापुर व वन्हाडांत महाल नेमून यादी लिहिली. ते चौकशी व वसूल तुह्मीं लिहून पाठविल्यावर सेरहसल असल्यास घेतली जाईल. बाकींत शिरें घ्यावें. हणोन विस्तारें परशरामपंत जिवंत असतां हुजूरचीं आज्ञापत्रें खासदसखत व माझीं पत्रें आज्ञेप्रें ॥ २॥ जालीं. सबब जें लष्कर दूर; शिन्धाचा जबाब येईल तोवर येथें राहणें कसें होतें ? बदल जातां मार्गें फौजेसहित मातबर सरदार ठेवितील; शिरें घ्यावयास मुरारराव वगैरे टपलेच आहेत; यास्तव ठाणीं राखावयासी, सरदार रहावयास, जागा उपयोगी पडेल; जाग्यांत ऐवजवसुली कांहींच नाही व ठिकाणहि मातबर नाही; परंतु, आब हवा मात्र कांहींसी बरी व या प्रांताच्या ठाण्यास जवळ, यास्तव घेणें जरूर आलें. हणोन लिहिलें. अशास समसामुद्दौला हणों लागले जे श्रीमंताचा आमचा करार-

१३९ जीवनरावाच्या पूर्वीचा पेशव्यांचा निजामच्या दरवारीं गुप्त खटपटी करणारा मुत्सदी.

१४० शिरें पेशव्यांनीं कां घेतलें त्याचें हें सवळ कारण आहे. निजामाच्या दक्षिणे-कडील मुलखाचा बंदोवस्त करण्यास शिन्धाचें ठाणें उत्तम होतें. पेशव्यांनाहि कर्नाटकांतील मुलूख राखण्यास शिरें जरूर हवें होतें. श्रीरंगपट्टणावरती पेशव्यांनीं ज्याअर्धीं नुकतीच स्वारी केली होती त्याअर्धीं शिन्धावर निजामापैक्षा पेशव्यांचा हक्क जास्त होता. १७५० त नासीरजंगानें दक्षिणकर्नाटकांत स्वारी केली त्यापलीकडे १७५७ पर्यंत निजामानें श्रीरंगपट्टणाकडे कधीं वळून पाहिलें देखील नाही. आतां पेशवे शिन्धांत ठाणें वसवितात असें पाहून निजामानें दिलावरखान नामेंकरून कोणी लेचापेचा सरदार तिकडे ठेवून दिला; परंतु त्याची खुद्द विजापूर सुभ्यांत दाद लागेना ती शिन्धांत कोठून लागणार ? इकडे पेशव्यांचे तर शिन्धांत ठाणें बसलें. तेव्हां कांहीं तरी कुरापत काढून बोलणें चालवावें या निमित्तानें समसामजंग, पेशव्यांनीं अमूक तालुके घेतले, मुराररावानें अशा बदमामली केली व जानोजी भोसल्यानें तशी बदमामली केली, इत्यादि रडगाणें गात आहे.

§ येथवर पेशव्यांचा सवाल झाला ह्यापुढें समसामजंगानें उत्तर आहे

मदार जाला असतां, वर्षास विजापूर सुभ्यांतील ठाणींठुणीं गांव घेतच असतात. यंदा आलमले वगैरे व तालीकोट परगण्यांतील मुद्देबिहाळ वगैरे व आणखी कितीक ठाणीं घेतलीं. त्यामध्ये मुलकांत बदनुका दिसोन येते. जे हे ह्मणतात, श्रीमंताचा आमचा स्नेह आणि करारमदार जालेत आणि श्रीमंत वर्षास गांव ठाणीं घेतच असतात. आह्मांस तव कोहे^{४१} जे श्रीमंताची फौज हमेशा त्या सुभ्यांत फिरती. कोण्ही आमच्या ठाण्याठुण्यास उपद्रव देईल त्यास तंबी करून ठाणीं आमचे तालुकदाराचे स्वाधीन करावीं तें एकीकडेच राहिलें. आपण ठाणीं घालितात. शिऱ्यासाठीं आह्मांस मुरारराव याचें व पाळेगारांचें भय दाखवून लिहितात जे ते टपले आहेत, घेतील. श्रीमंतीं मुराररायास व पाळेगारांस ताकीद उत्तम प्रकारें केलिया त्यांची काय ताकद आहे जे वाकडी गोष्ट सांगू पहातील ? ज्यानें वाकडी गोष्ट सांगितली त्यास शिक्षा करणें काय कठिण आहे ? फौजच त्या प्रांतीं ठेवणें तरी बहुत ठाणीं मातबर त्या जिल्ह्यांत आहेत ज्या ठाण्यांत सरदार राहिल तेंच ठाणें मातबर. सरदारास आज्ञा व्हावी जे नवाबाकडील दिलावरखां शिऱ्यांत आहेत त्याची कुमक मदत करीत नाहीं तें न करतां* आह्मांस लोकांचें भय दाखवून आपण शिरें घेऊं ह्मणतात. तेव्हां करारमदार नवाबाचा श्रीमंताचा लोकांस कसा खरा भासेल व करारमदार कोठें राहिला ? त्या प्रांतध्व आमची तेवढीच जागा नांवास मात्र राहिली आहे ते घेतल्यास लाचार ! पंधरा लाखांची जागीर ध्यावयाचा करार. पैकीं बारा परशरामपंतीं करार करून यादी पाठविली. बाकींचे ऐवजांत शिरें घ्यावें ह्मणोन लिहिलें. त्यास पंधरा लाखाची परशरामपंत मागत हाते. शेवटीं बारा लाखांची द्यावी हा

१४२. १७५२ च्या सप्टेंवरांत गाजुद्दिन वारल्यावर, सलावतजंगाशीं पेशव्यांचा तह झाला. त्यांत तापीपासून गोदावरीपर्यंतचा पश्चिमेकडील मुलुख पेशव्यांस मिळाला. त्यापुढें १७५७ च्या आगष्ट-सप्टेंवरपर्यंत निजामाची व पेशव्यांची कोठें लडाईं झालेली ग्रंथदफ्त्या ग्रंथांत सांपडत नाहीं. तसेंच निजाम व पेशवे ह्यांच्यामध्ये नवीन एखादा

निश्चय जाला. तीन हजार फौजेनिशी चाकरी करावी. जोंवर जागीरीचा ऐवज आबाद होऊन खातरखा हातास ये तोंपर्यंत जसा वसूल तशी दिडा-हजारांनसीच चाकरी करावी. जेव्हां नीट आबादी होऊन वसूल चांगला येऊं लागेल तेव्हां करारापें॥ ती हजारानसी करावी. अथवा एखादें काम जरूरी पडेल तेव्हां तिन हजारानसीच करावी ऐसा निश्चय ठहरून चुकला. महाल मोकरीर जाले. त्यापें॥ आह्मी आपल्या करारावर कायम आहों. आतां घडी घडी असें कराल तरी कसें होईल ? गुंजोटी वगैरे परगणे येथील जमीच्या मात्र सनदा रा॥ धोंडो आकदेव यांचे नांवें दिल्यात तेथे अमल त्यांचा जाला. वरकड परगणे रदवदलींत टाकिलेत. अशास परशुरामपंतांनीं केलें तें श्रीमंतीं मान्य करून दसरा होतांच हजार दीड हजार फौज चाकरीस पाठवावी. ह्मणजे सनदा करून देऊं त्याजवरून अंमल करावा. वराडचे महाल जवून ? ह्मणतात त्याच महालावर लक्ष्मणराव खंडागळे आडचा तीहजारा फौजेनशी हमेशा चाकरी करीत होते व रघोजी भोसल्यास बार येत होते. रघोजी बोवांचे प्रस्थ भारी जाल्यावर महाल त्यांनीं खराब केले. श्रीमंताचे महाल जाल्यावर रा॥ जानोजी भोसल्याची ताकद नाहीं जे तिकडे पाहे. मग कोण्हाचेंहि भय तिकडे नाहींच. तालुका एका दोष्षर्षांत आबाद होऊन पैसे चित्तानरूप येतील. सांप्रतचा वसूल येथें कसा कळतो ? केवळ वैराण नाहींत. जून आबादी आहे. तनखा वसूल

तह झाल्याचेंहि ग्रांटडफ् लिहित नाहीं. मग परशुरामपंतांनै ही वारा लाखांचा जहागीर ठरविली ती केव्हां व काय ह्मणून ? १७५३ पासून १७५७ पर्यंतचा आणीक कांहीं निजामासंबंधीं पत्रव्यवहार सांपडल्यावांचून ह्या प्रश्नांचें उत्तर देणें अशक्य आहे. १७५० पासून १७६१ पर्यंत ग्रांटडफ्च्या ग्रंथांत माहिती वरवर दिलेली असते. ह्या दहा वर्षांतील लढायांचीं कारणें, लढायांचीं वर्णनें, तहांचीं मुद्देसूद कलमें, पेशव्यांच्या सरदारांचे पेशव्यांशीं कालभेदानें झालेले बुद्धिभेद, पेशवे व सरदार ह्यांचे परस्पर स्नेहसंबंध, दरवारांतील दुफळ्या, सखारामबापू, दादासाहेब, भाऊसाहेब, नानापुरंदरे, बाबूराव फडणीस वगैरे पुरुषांचे स्वभाव इत्यादि अमेक गोष्टी ग्रांटडफ्नें अजीवात गाळल्या आहेत. ह्या गोष्टींचें होईल तितकें दिग्दर्शन प्रस्तावनेंत केलें आहे.

ऐसे महाल कोठें आहेत ? त्या महालास कौल श्रीमंताचा जार. यावरी तनखाहि कदाचित् वसूल होऊं सकेल; परंतु आजच पाहिल्यास नाहीं. जो येक निश्चय झाला आहे त्याचा परस्परं निर्वाह करावा यांत उत्तम आहे हे विनंति.

राजश्री जाधवरायास चार पांच महिने कैदेतच ठेवावें, तदनंतर श्रीमंत स्वामीच्या विद्यमानें जें करणें तें करावें. ऐसें समसामजंगास सांगावें ह्मणोन लिहिलें.” अशास, जाधवरायास पहिलेंच रुखसत केलें. वर्तमानहि हुजूर लिहिलेंच आहे. आतां त्याच्यानें काय होतें ? केवळ निर्जीव करून सोडिलें. ज्या गोष्टीचे भयास्तव त्यास अटकाव करावा तें त्याच्यानें कांहीं होवत नाहीं. फळलें पाहिजे. हे विनंति. र॥ छ १३ रमजान.

विनंति श्रीमंत प्रतापवरिष्ठाभिधान राजश्री पंतप्रधान स्वामींनीं एकांतीं खिलवतांत फर्माविलें कीं जानोजी भोसले यांनीं पुण्यांत असतां करार केला कीं किल्ला गोवळेचा नवाबाचा घ्यावा, वराडांत अंमल तह नासरजंगाचे वेळेस जैसा होता त्याप्रमाणें वर्तावें, गंगथडीस घासदाणा जाजती न घ्यावा, सुरळित सदहू कराराप्रमाणें वर्तावें. ते तों एकहि गोष्ट अंमलांत न आली. बदमामली करून वराडांत पैका घेतला. गंगथडीस घासदाणा घेतला. मुख्य पायमाल केला. उपरि नवाब खुद्द बंदोबस्तां वंजरासंगम पावेतां गेले; परंतु,

१४३ येथपर्यंत सवाल झाला. ह्याच्यापुढें जवाबाला सुरुवात होईल.

१४४ जानोजी भोसल्यानें निजामाला इतकें सतावून केव्हां सोडलें व निजाम वंजरासंगमापर्यंत जाऊन हात हालवीत परत केव्हां आला तो काल नक्की ठरवितां येत नाहीं. कारण ग्रांटडफ् भोसल्याच्या ह्या पराक्रमासंबंधीं व निजामाच्या ह्या व्यर्थ प्रवासासंबंधीं कांहींच सुगावा लागूं देत नाहीं. तरी ह्या गोष्टीची तारीख ठरविणें अवश्य आहे. हें पत्र समानसालच्या १३ व १४ रमजानला रवाना केलें व अधल्या दिवशीं ज्येष्ठ शुद्ध १३ ला लिहिलें आहे. ह्मणजे सवा साल सपून समान सालाला आरंभ होऊन दुसऱ्या दिवशींच हें पत्र लिहिलें आहे. ह्या पत्रांत पुढें 'हें साल गेलें' ह्मणून ज्या सालासंबंधीं उल्लेख केला आहे तें साल सवा होय. निजाम वंजरासंगमापर्यंत सवांत गेला. तेव्हां भोसल्याचा पराक्रम सवाच्या आरंभीं व सातच्या शेवटीं केव्हां तरी झाला असला पाहिजे; ह्मणजे १७५६ च्या मार्च, एप्रिल, मे,

फौज, सरदार, मराठे व फिरंगी कोणी नवतें. तंबी पोंहचून सदर कामें सरकारी करणें. उभयतां निंबाळकर व हणवंतराव निंबाळकर यांसी सांगावें कीं दोघेजण एकेविचारें वराडांत जाऊन भोसल्यास तंबी करून सदर कामें सरकारी करणें. उभयतां निंबाळकरास वसूल पन्नासा लाखांचा मुलूक आहे. व भोसल्यासाहि पन्नासा लाखांचा मुलूक आहे. हे हणतील कीं त्याजपासी फौज फार. तरी सरकारच्या कामावरी येक वरीश आणखी पांच पांच हजार फौज ठेविली तरी काम होईल. पैका कोठें हणतील तरी येक येक वरीश उभयतां निंबाळकर चाकरीस आले नाहीत. कदाचित् आले तरी जानोजीचा पुत्र सात आठशें, हणवंतराव दोन हजार. मुलूक आहे त्याप्रें॥ फौज निरंतर पांच पांच हजार यांजपाशीं असावी. दुसरे पांच पांच हजार फौज येक सालीं जाजती ठेवावी. खाविंदांचें काम करून द्यावें. तरीच जन्मपरियंत मातबरीनें मुलूक देऊन ठेविलियाचें फळ. नाही तरी इतका मुलूक खाविंदानें त्याजवैर कैसा बहाल ठेवावा. कितीदां चाकरीस नच आले. पैसा वसूल जाला तो खजाना मार्गे पडला त्यापैकीच खर्च करून जाजती पांच पांच हजार फौज ठेवावी. आणि खाविं-

जून महिन्यांत झाला असला पाहिजे. पुढें सर्वांत हणजे १७५६ च्या सप्टेंबर-ऑक्टोबरांत निजामानें भोसल्यावर चाल केली व तो विन्मुख होऊन परत आला तो सवा साल संपलें; हणजे १७५७ चा जून महिना आला व समान सालाला प्रारंभ झाला व हें पत्र लिहिलें गेलें. आतां हें नवीन साल लघालें तेव्हां निजामानें जानोजी भोसल्याला खरपूस चोप द्यावा असा पेशवे समसामजंगास उपदेश करितात. हा चोप जानोजी व हणवंतराव निंबाळकर यांच्या करवीं द्यावा असें पेशव्यांचें मत होतें. परंतु दोघे निंबाळकर निजामाविरुद्ध नुकतेच उठले होते, तेव्हां ते ह्या खटाटोपांत पडणार नाहीत हेंहि ते जाणून होते. तत्रापि निजामाचे पुरातन सेवक ह्या नात्यानें ते नाही हणून स्पष्ट हणणार नाहीत ह्या समजुतीनें पेशवे हा उपदेश निजामास करीत आहेत. शिवाय हे दोन सरदार भोसल्यावर गेले हणजे निराश्रित झालेल्या निजामावर पेशव्यांना स्वारी निर्वेधपणें करता आली असती हें नानासाहेबाचें अंतस्थ धोरण होतें. पुढें १७५७ च्या आगष्ट-सप्टेंबरांत पेशव्यांनीं जी निजामावर स्वारी केली त्याची प्रस्तावना ही जून महिन्यांत चाललेली थापण ह्या पत्रांत वर्णित आहे.

दांचें एक काम वराडचें करून घावें; यांतच उत्तम. उभयतां निंबाळकरां-
पाशीं दहा हजार फौज प्रतिवरशीं असावी. येक साल घरांतीलच ऐवज खावं-
दाच्याच मुलकांत मेळविला. त्यापैकीं खर्च करून फौज ठेवावी. आणि काम
करावें. तरीच खावंदानें मातबरीनें बाळगिल्याचें फळ व निंबाळकराचे सेवकध-
र्मास उचित असे. सदरहू मजकूर येकांतीं नवाब समसामुद्दौला बहादूर यांसीं येक
येक अक्षर वाचून दाखवून सदरहूंप्रें॥ करवून वराडांत नवाबाचा अंमल सुरळित
होय, गोवळचा किल्ला घेऊन चाकर मातबर निंबाळकर यांची आजमायेश होय
तें करणें ह्मणोन लिहिलें.^{१४५} आशास याचें उत्तर केलें जे श्रीमंताचा आमचा स्नेह.
तेव्हां जें करणें तें आह्मांस श्रीमंताचेच विचारें केलें पाहिजे. जे वेळेस आह्मी
भागानगरीहून निघालों आणि वराडांत जायाचा कस्त केला त्या दिवसांत
श्रीमंताचीं पत्रें पावलीं जे गंगातीर परियंत जाऊन दबाव घालावा. गंगापार
न व्हावें. दबावानेंच किल्याचें काम करून घ्यावें. बाबूराव कोन्हेर येतील.
तह जाल्यावर तहांप्रें॥ वर्तवें. गंगापार होऊन गेले तरी आह्मांस तमाशा

१४५ येथपर्यंत पेशव्यांचा सवाल झाला. ह्यापुढें समसामजंगाचा जबाब सुरू होतो.

॥ हा जानोजी भोसल्याचा कारभारी.

१४६ ' कोन्हेर ' हें नांव ऐतिहासिकलेखसंग्रहकार आपल्या मासिकपुस्तकांतील नंबर ८
च्या पत्राच्या टीपेंत ह्मणतात त्याप्रमाणें गेल्या शतकांत वरेंच प्रचारांत होतें असें दिसतें.
बाबूराव कोन्हेर, कोन्हेर त्रिवक एकबोटे, कोन्हेर त्रिवक पटवर्धन, कान्होजी आंगरे,
कान्होजी भोसले, कान्होजी गायकवाड, कान्होजी मोहिते, हीं विशेषनामें मराठ्यांच्या
इतिहासांत प्रसिद्ध आहेत. कान्होरे, कोन्हेरे, कण्हेरे हीं आडनांवांविहि कोंकणांत व देशावर
ऐकण्यांत येतात. कोन्हेर, कान्होजी, कोन्हेरे, कान्होरे, कन्हय्या, कान्हा, कान्हया, या
शब्दांतील मूलप्रकृति ' कन्ह ' हा शब्द आहे. ' कन्ह ' हा शब्द प्राचीन महाराष्ट्रांत ' कृष्ण '
वाचक होता. हा शब्द निदान दोनएक हजार वर्षांचा जुना आहे हें खालील शिलाले-
खाच्या उताऱ्यावरून स्पष्ट आहे. हा उतारा नाशिक येथील लेण्यांतील नंबर १९
च्या लेण्याच्या उजव्या खिडकीवर असलेल्या २२ नंबरच्या लेखाचा आहे. उतारा येणें-
प्रमाणें आहे.

प्राकृत

[१] सादवाहन कुले कन्हे राजनि नासिककेन

[२] ममणेन महामातेन लेण कारित

पाहतां नये. आह्मी समीप आहों. आह्मांसहि भोसल्याची कुमक करावी लागेल. जेव्हां श्रीमंताचीं लिहिलीं ऐशीं पावलीं मग पुढें कसं जावें? यास्तव श्रीमंतांचे आज्ञेप्रें॥ गंगातीरपरियंत जाऊन गिरमाजी खंडेराव यासी मार्गें

संस्कृत

[१] शातवाहनकुले कृष्णे राजनि नासिककेन

[२] श्रमणेन महामाल्येन लयनं कारितं

मराठी

शातवाहनकुलांतील कृष्णराजा राज्य करीत असतां नाशिक येथील श्रमण महामाल्यानें हें लेणें बांधिलें.

हा कृष्णशातवाहन ख्रिस्तापूर्वी ११० व्या वर्षी हयात होता. ह्यावरून 'कन्ह' हा शब्द दोन हजार वर्षांचा जुना आहे हें सिद्ध आहे. हा शब्द पुढें कन्हर या रूपानें दृष्टोत्पत्तीस येतो. देवगिरी येथील ज्ञानेश्वरानें नावांजलेल्या रामदेवराव जाधवाच्या बापाचें नांव कन्हरदेव किंवा कृष्णदेव असें होतें. हा कन्हरदेव इ. स. १२४६ त गादीवर बसला. पुढें ह्या कन्हर शब्दाचीं कान्हेर, कोन्हेर इत्यादि रूपें झालीं. येणेंप्रमाणें कन्ह, कन्हराज, कन्हर, ह्या परंपरेनें कोन्हेर हा शब्द कन्ह शब्दापासून निघाला आहे व तटुचक कृष्ण हा शब्द संस्कृतांत आहे. आतां संस्कृत कृष्ण शब्द अगोदरचा किंवा महाराष्ट्री कन्ह शब्द अगोदरचा? 'मराठ्यांच्या संबंधानें चार उद्गार' काढणाऱ्या वे. शा. सं. राजारामशास्त्री कार्लेकर यांच्या मताप्रमाणें "अतिप्राचीन मन्हाठी" "मानवी संस्कृता" च्या प्राकालीन धरली तर कन्ह व कृष्ण ह्या दोन्ही शब्दांचें मूळस्वरूप "अतिप्राचीन मन्हाठी" व "मानवी संस्कृत" ह्या दोन भाषांचा जी उगमदात्री भाषा असेल त्या भाषेत सापडावें. "मानवी संस्कृताचें" "आर्ष संस्कृत" मूळस्वरूप; परंतु, "अतिप्राचीन मन्हाठी" चें कांहीं "आर्ष संस्कृत" मूळस्वरूप नव्हें. तेव्हां "आर्ष संस्कृताच्या" कालाच्या पलीकडे ह्या मन्हाठी कन्ह शब्दाचें मूळ शोधित गेलें पाहिजे. कन्ह हें विशेषनाम युरोपियन लोकांत आहे. त्याची Cuhne अशी मांडणी करतात. तेव्हां युरोपांतील Cuhne व अतिप्राचीन मन्हाठी कन्ह हे शब्द समस्वरूपी दिसतात, त्याअर्थी आपणां मराठ्यांचे पूर्वज व युरोपांतील 'अर्य' शाखेचे पूर्वज जेव्हां एका ठिकाणीं होते त्यावेळीं Cuhne, कन्ह, हें नांव प्रचारांत होतें असें दिसतें. अर्थात् 'कन्ह' हा शब्द प्राचीन किंवा अर्वाचीन संस्कृतापासून निघालेला नाही. हा शब्द शुद्ध प्राकृत मराठी आहे. कित्येकांच्या मतें हा शब्द मुळांत कानडी किंवा द्राविडी असावा. परंतु हा शब्द शुद्ध मराठी आहे हें जर निर्विवाद सिद्ध करतां येत आहे, तर तो कानडी आहे एवढें नुसतें बोलण्यांत कांहीं मतलब नाही. द्रविडांपासून मराठ्यांनीं हा शब्द घेतला असें स्पष्ट दाखवून दिलें पाहिजे.

सरवून जाधवरायाच्या तंबीकरितां चाललों. ते वेळेस गिरमाजी खंडेराया-
पुरतें सामान पुष्कळ होतें. त्या वेळेस गिरमाजी खंडेराव यानें करारमदार
परशरामपंताचे मारफातीनें केला जे आह्मी इतक्यावर गंगा उतरणार नाहीं.
वराडांतच जातो. असें असतां आह्मांसच इलजाम श्रीमतीं दिल्या हें काय ?
आह्मी तरी त्यांचे आज्ञेप्रें॥ वर्तणूक केली. गिरमाजी खंडेरायानें करार-
मदार केले; परंतु आह्मी जाधवरायाचे तालुकियांत धसलों तों त्यांनीं गंगा
उतरून बेइमानी करून वरंगेल सरकार व येलगंदल सरकार व निर्मळ वगैरे
कुलप्रांत धुळीस मेळविला. व इंदुराकडे फिरोन दुसऱ्यानें आले. परगणे
खराब करीत बसवड वगैरे मुलुक हैदराबाद सुभ्याचा खराब करून पैसे
मबलक घेतले. तसेंच बसकतेवरून घासदाणे घेत परदूर प॥ लक्ष्मणराव
खंडागळे याचे जागिरींत धसले. औरंगाबादेसमीप आले होते. याप्रें॥ त्यांनीं
बदमामली केली. वराडांत मनमानले पैसे घेतले. राजश्री बाबूराव कोन्हेर यासीं
तह करावयासी पाठवणार होते त्यासी न पाठविलें. जे जे करार श्रीमंतासी
केले त्यांत येकाहि अमलामधें याजकडून आला हें परिच्छिन्न कळून
चुकलेंच आहे. छावणी आलजपुरची तरी होऊं सकत नाहीं. कां
कीं फौजा कुल वाटे लाविल्या. जुने फौजेनशीं जाणें सलाह नाहीं.
चित्तांत आहे जे रमजान आंदर जालियावर ईद करून हैदराबादेस
यावें. तिकडे गेल्या वेगळे हुजूरचे फौजेस खर्चास मिळणें कठीण होईल.
जरी पाण्यानें उघाड दिधली तरी हैदराबादेस जावें. नाहीं तरी औरंगाबा-
दचीच छावणी जाली. छावणी औरंगाबादेस हो अथवा हैदराबादेस हो,
परंतु दसरा जाल्यावर परिच्छिन्न रा॥ जानोजी भोसले यांसीं समजोन घेणें
जरूर. त्याचें पारपत्य आवश्यक व चित्तानुरूप करावें व करितोंच; परंतु श्रीमं-
तीं पध्दें आणखी कांहीं न ह्मणावें. ज्याप्रें॥ सांप्रत लिहिलें आहे याच
गोष्टीवर कायम असावें. फिरंग्यास मागें बोलावूं पाठविलेंच होतें व सांप्र-
तहि पत्र पाठविलेंच आहे जे तुम्ही लौकर येणें. पहिले पत्राचें उत्तर फिरं-

ग्याकडून आलें जे आह्मी छावणीस तुह्यापाशींच येतों, इकडे छावणी करीत नाहीं. फिरंगीहि येतच आहेत. फिरंगी न आले तन्ही चिंता नाहीं. आह्मी भोसल्याचें पारपत्य उत्तम प्रकारें करतों. उभयतां निंबाळकराचां मजकूर. त्यासी अबदालीची खबर दाट होती. यास्तव रा॥ जानोजी निंबाळकरास रुखसत करतेवेळेस व रा॥ हणमंतरायाची भेटी जाली तेव्हां सांगितलेंच आहे जे पुढें तुह्यांस मातबर फौजेनशीं यावें लागेल. त्यांनींहि कबूल केलेंच आहे. हें वर्तमान पूर्वींहि लिहिलेंच आहे. आतांहि उभयतां निंबाळकरांस फौजेविशीं पत्रें पाठविलींत. अशास तुह्मी लिहिल्याप्रे॥ फौज त्यांनीं आणावी हें तरी कळतच आहे; परंतु त्यांस लिहिलें आहे. अलबत पहिलेपेक्षां सवाई दिठी फौजा घेऊन येतील यांत संशय नाहीं. पहिलेपासूनहि मातबर फौजेनशींच चाकरी करीत आलेत व पुढेंहि ते चाकरी चांगलीच करून दाखवितील. कळलें पाहिजे. मोठा मनसबा अबदालीचा होता. तें अरिष्ट सांप्रत जगदीशें वारलेंच आहे. हे विनंति. रवाना छ १३ रमजान.

विनंति नवाब समसामजंगास श्रीमंत आपले परम मित्र जाणतात. सरकारच्या कुल जाबसालाचा जिम्मा त्यांचा आहे यांत संशय नाहीं ह्मणोन लिहिलें. अशास, शाहानवाजखानबहादूर हेहि आपणांस श्रीमंताचें नायब असें मानतात. व हरघडी हेच ह्मणतात कीं श्रीमंताकडून त्या दौलतींत श्रीमंत भाऊसाहेब व या दवलतींत मी श्रीमंताशीं अंतर करणार नाहीं.

१४८ अबदाली १७५७ च्या मार्चांत दिल्लीस आला. तेथून त्यानें मथुरा, आग्रा इत्यादि ठिकाणें घेतलीं व त्यापुढें बंगाल्यावर व दक्षणेवर स्वारी करण्याचा त्याचा इरादा होता (लेखांक ६३). अबदालीचा हा इरादा जेव्हां पेशव्यास व निजामास कळला तेव्हां दोघांनींहि त्याला प्रतिबंध करण्याचा बेत केला. पुढें उन्हाळा झाल्यामुळें व विशेष जोरहि न राहिल्यामुळें अबदाली विलायतेस निघून गेला; व निजामाला अबदालीवर चालून जाण्याचें श्रेय फुकाचें मिळालें असतें तेंहि मिळलें नाहीं. “ अबदालीचें अरिष्ट जगदीशें वारलें, ” ह्यानें निजामाचा आत्र वांचला. घरच्या निंबाळकरासारख्या सरदारांना आवरतां आवरतां निजामाच्या नाकीं नव आले तो अबदालीला कितीसें तोंड देता हे कळतेंच आहे !

जें काम श्रीमंताचें तें आमचें व आमचें तें श्रीमंताचें. जें काम पुणेंस पडेल तें करावेंच ऐसी निष्ठा यांची श्रीमंताचे पायाशीं आहे. सर्वस्वी श्रीमंताचाच ह्मणवितों. हे विनंति.

शाहनवाजखानांनीं वडिलांचें नांव घेऊन ह्मणों लागले जे तुह्मीं त्यास लिहिणें जे श्रीमंतास आमचे तरफेनें पुसावें जे साहेबास आमचा करार कीं नवाबांनीं कृष्णापार न व्हावे व इकडे गंगापार न व्हावें. श्रीमंतांनींही चार दिवस इकडे तिकडे कालक्रमणा करून कृष्णा न उतरतां पुण्यास जावें. याचा सबब अबदालीचीच आवई घेऊन ठहरली होती ऐसें असतां बावजूद अबदालीची गडबड दिवसोंदिवस अधिक ऐकत असतां मुलूक आपला खालीं टाकून श्रीरंगपट्टणास आपपश्चात् न विचारितां गेलेत. जगदीशकृपेनें अबदालीहि गेला आणि मोहीमहि सर जाली ह्मणोन उत्तम जालें. येखादी नेक बाद होय तरी कैसे ? श्रीमंत दादासाहेब व रा॥ मल्हारजी बावा होळकर यांजपाशीं फौज जमाव होत नाहीं. दहा पंधा पावेतों फौज होती; परंतु त्याचीहि फौज मोठी लढाक होती. या फौजेनें अबदालीचे फौजेवर चालून जाणें तरी कळत आहे; परंतु ते दक्षणेस चाललेच येते तरी त्याच्यानें कांहीं न होतें. त्याचे फौजेचे तोंडावर न येवत ऐसें असतां श्रीरंगपट्टणास जावयाचा कस्तम केला. हे सलाह कांय जाणून केली होती. हे कळलें पाहिजे. तरी हे श्रीमंतांस विदित करून उत्तर याचें आलें पाहिजे. हे विनंति.

वडीलपणें मजला कितेंक बुद्धिवाद लिहिला व सर्फराजीचीं अक्षरें लिहिलीं त्याजवरून फारच संतोष जाहला. बुद्धि शिकवणें व सर्फराज करणें हें वडिलांस उचितच असे. त्याप्रे॥ वडील करतील हा भरंसा आहे. विशेष काय लिहूं हे विनंति. माझे बुद्धीप्रे॥ मी सरकारचें काम करीतच आहे हे विनंति.

तीर्थस्वरूप पंत जिवंत असतां छ २४ जमादिलाखरीं हुजूर विनंतिपत्रें

१६९ शाहनवाजखान पेशव्यांचा किती अंकित झाला हें ह्या प्याच्यांत त्यानें दाखविलेल्या कावर्जावरून स्पष्ट आहे.

सात बंद विस्तारें लिहिले त्याचे हर जबाब कुल चिरंजीव राजश्री नारायण-
 राव आपाजी याचे नांवें सादर जाले व माझे नांवें दोन वेळां दोन आज्ञा-
 पत्रें मुखसर सादर जालींत. आशास सांप्रत त्यांचीं उत्तरें येथून विनंतिपत्रें
 पाठविलीं असत त्याजरून कळां येईल. घराऊ कामकाजाचा मजकूर
 लिहिला त्यासी तीर्थस्वरूप पंताचे दस्तकीती व यादी मजला ठाऊक नाहीं.
 व दस्तकीत यादीहि नाहीं. नवाब समसामुद्दोलासी अलीकडे पंतांनीं
 कांहीं मजकूरहि नवा केला नाहीं. रा॥ मुरारपंतनाना यांशीं कागद आहेत
 ते मजलाहि कळलेच आहेत. वडाळें व पिंपळगांवचे वगैरे आहेत.
 त्याच्या सनदालवकरच तयार करवितों. वडील आपले ताल्यानें राजे जालेत.
 ज्याचे ताले शिंकंदर त्याचे मनोरथ श्री पुरवीतच आहे. नवाब समसामुद्दो-
 लास अर्जी पाठविली ते गुजराणून जबाब हसल करून पाठविला असे. इत-
 क्यावर वडीलाचें पत्र त्यास हिंदीच येत जावें. चिंता नाहीं. येथून जबाब
 फारशी होत जाईल. रा॥ वेंकाजी हरी यासी खंडाळें खानापूर येथील काम
 करून दिले. तीन चार हजार रुपये पेशगी द्यावें लागते. त्याचा सरंजाम
 दोचो दिवसांत होणार ह्मणजे खलत व सनद देऊन मार्गस्त केलें जाईल. रा॥
 मालोजी राजे घोरपडे यांचे कार्याविशीं फारसें लिहिलें. अशास येथील प्रसंग
 सधित काळचा कळतच आहे. आह्मी सई करावयास चुकत नाहीं. रा॥ धोंडो
 आकदेव याचे पत्राचा जबाब व तीर्थस्वरूप पंताचे लिहिल्याप्रें॥ नांवें सनद पाठ-
 वून देऊं ह्मणोन लिहिलें तें कळलें. कासदास इनामवायदा चुकला तरी देणें ह्मणोन
 लिहिलें. अशास, त्याचा वायदा तरी बावीसावे शाबानीं त्यांनीं पावावें तें छ १
 रमजानीं पावलें; परंतु वडिलांची आज्ञा प्रमाण यास्तव इनाम देऊनच मार्गस्त
 केलेत. श्रीमंत कृष्णा उतरल्यावर तुह्मास हजूर बोलावणार ह्मणोन लिहिलें. त्यासी
 उत्तम अस. आज्ञापत्र येतांच हजूर येतो; परंतु गंगाजान्हवी मातुश्री बया-
 वाईचा हेत जे चिरंजीव नारायणरायास घेऊन श्रीमंतांपाशीं यावें. आपलें
 वर्तमान विनंति करावी. पुढें ज्याप्रें॥ आज्ञा होईल त्याप्रें॥ वर्तणूक करावी—
 तरी याचें उत्तर पाठविलें पाहिजे. हे विनंति. रा॥ छ १४ रमजान

॥ श्री ॥

पु॥ तीर्थस्वरूप राजश्री राजे जीवनराव स्वामी वडिलाचे सेवेसीः—
 विनंति. ता॥ माजूर येथील निशापातीचा मजकूर दोन तीन पत्रीं
 लिहिला होता त्याप्रमाणें नवाब समसामुद्दौलाबहादर यांसी निवेदन केला.
 व त्याणीं आज्ञा केली त्याप्रमाणें आपणास लिहिलेंच आहे. पाहून अर्थ
 घ्यानास आलाच असेल. सांप्रत नवाबसाहेबांनीं फिरोन आज्ञा केली जे
 मृगसाल अखेर जालें. अद्याप पैसे येत नाहींत. जागीर नवानाचे धाकटे
 भाऊ मीरमोगल यांची आहे. ते आपले पैशाकरितां आखड ह्मणतात. यास्तव
 त्याचे आज्ञेप्रमाणें लिहिलें जातें कीं तेथील ताहुदापैकीं सर्व हमबंदी आपण
 लिहून पाठविली त्याप्रमाणें वायदेहि आकार जाले. तरी पैसे ताहुदाचे
 झाडियानसी हुंडी करून पाठविले पाहिजेत व मुतसदी यांचा खर्चहि
 तीर्थस्वरूप पंतांनीं ठहरविला होता त्याप्रमाणें मुतसदी यांचाहि ऐवज पाठ-
 विला पाहिजे. ज्या गोष्टीनें येथें आह्वास बोलावयासी उजागिरी राहे तो
 अर्थ केला पाहिजे. सारांश कुल पैसे लौकर पाठवावे. हे विनंति.

राजश्री शानजीपंत दि॥ शहानवाजखान याची जागीर मौजे गोसेगांव
 पा॥ अंतुर आहे. अशास, मारनिलेचे जागिरीचा अंमल नवाब समसामजंगाचे
 जागिरीप्रमाणें घेत जाणें. ऐसें आज्ञापत्र श्रीमंताचे राजश्री नारोबा बक्की
 याचे नांवें हसल होत असले तरी प्रयत्न करून पाठविलें पाहिजे. हे विनंति.
 राजश्री अवधूतरावबावा येथें गंगाजान्हवी मातुश्री बयाबाईचे भेटीस जेष्ठ शुद्ध
 एकादशीस आलेत. मजलाहि दर्शनाचा लाभ घडला. दोन चार दिवस
 राहून नवाब समसामजंगाची भेटी घेऊन रुखसत होऊन जातील. कळार्वें
 ह्मणोन लिहिलें असे. हे विनंति. रा॥ छ १४ रमजान, बुधवार.

काहीं आज्ञापत्रें चिरंजीव रा॥ नारायणरायाचे नांवचीं होतीं व काहीं
 माझे नांवें होतीं त्यास त्याचे नांवें होतीं त्याचे जवाब त्याचेच नांवें लिहून
 पाठविलेत. माझे नांवें होतीं त्यांतील मजकुराचे जवाब मी विनंतिपत्रीं
 लिहिला ते येका जागा पुरवणिया पत्रांच्या मिळतील, यास्तव लाखांटे नेम

ळाले करून पाठविलेत. कळले पाहिजे. आपणास पत्राचा जवाब शहानवाज-खानांनीं लिहिला तो मुनशापासून गुना जाला. मागून दुसरा तयार करून पाठवितों. हे विनंति.

[६६]

श्रीशंकर.

१९ जून १७५७.

सेवेसी विज्ञापना. विजेसिंगांकंडील मातबर कारभारी सांप्रत येथें आले. सांप्रत विजेसिंगाचा भाव असा आहे कीं शिंद्याशीं व आपल्याशीं सलोख करून घ्यावा. आह्मीं सांगूं तें विजेसिंग ऐकणार व दत्तबांनींही ऐकावें. लटका कजिया कशास करावा ? याखेरीज रुपयाची मामलत थोडीबहुत

१५० ह्यावरून असें दिसतें कीं विजेसिंग व रामसिंग ह्यांच्यातील राज्याची कायमची वाटणी अद्यापपर्यंत ह्यणजे १९ जून १७५७ पर्यंत झाली नव्हती. श्रीमंत सावनूरच्या मोहिमेस जाण्यापूर्वी ह्यणजे १७५५ आगष्ट-सप्टेंबरच्या पूर्वी विजेसिंग व रामसिंग ह्यांची निमेनिम वांटणी झाली ह्यणून भाऊसाहेबांची बखर पृष्ठ २०।२१ त लिहिलें आहे; परंतु, ती वांटणी पुढें विजेसिंगानें मोडली असें दिसतें. कारण अबदाली गेल्यावर ह्यणजे १७५७ नंतर विजेसिंग रामसिंगास एक खेडेंहि देण्यास तयार नव्हता. दत्ताजी ह्या वेळीं ह्यणजे १९ जून १७५७ त दक्षिणेंत होता; तो आल्यानंतर त्याच्या सल्ल्यानें रामसिंग व विजेसिंग यांची पुन्हा वांटणी झाली असावी. भाऊसाहेबांच्या बखरींत नानासाहेबांनीं दत्ताजीचें सांत्वन सावनूरच्या मोहिमेच्या अगोदर केलें आहे ह्यणून ह्यटलें आहे; परंतु तें बराबर नाहीं. कारण, १७५५ च्या जूनांत किंवा जुलैत ज्याप्पा मारले गेले. नंतर चार सहा महिने वेढा चालून अंताजीमाणकेश्वराच्या हस्ते विजेसिंगाचा व दत्ताजीचा तह झाला (पत्रें व यादी ४५१). नंतर उज्जनीस येऊन व वुर्दीच्या राणीला सहाय्य करून शिंदे चांभारगोंद्यास आले (भाऊसाहेबांची बखर, २०।२१). ह्या इतक्या गोष्टी करून शिंद्यास चांभारगोंद्यास येण्यास १७५५ साल सवंद संपावें असा अदमास आहे. सावनूरची स्वारी १७५६ च्या मेत संपली त्यानंतर किंवा त्या सुमारास दत्ताजीची व नानासाहेबांची भेट झाली असावी. सावनूरच्या स्वारीच्या अगोदर दत्ताजीचें सांत्वन करणें अशक्य होतें; दत्ताजीचें सांत्वन पेशव्यांच्या हातून होणें सावनूरची मोहिम संपता संपताच शक्य होतें.

करावी, चाकरी बराबर करावी. लाहोर, मुलतान, दिल्ली, आगरे, प्रयाग, जेथपर्यंत न्याल तेथपर्यंत जाऊन चाकरी करून दाखवावी. परंतु रामसिंगास राज्य देऊं नये. ऐसा भाव आहे. आह्मांस कारभारी आले आहेत त्याचे जबानीं सांगोन पाठविलें आहे कीं जें तुह्मीं सांगाल त्यास आह्मीं कबूल. बलकी, एखाद्यास राज्य देववाल तरी देऊं. ऐसें सांगोन पाठविलें आहे. परंतु आह्मीं राज्य देवविल्यानें कोठें देतील ! परंतु तोडमोड सांगूं ते ऐकतीलसें दिसतें. राजश्री दत्ताजी शिंदे येतील त्यांसाहि आपण सांगावें; ह्यणजे दोघांचा सलुख करून देऊं. जर दत्तबांनीं ओढिलें तरी आमचा इलाज नाहीं; परंतु ओढिल्यास परिणाम उत्तम नाहीं. फिरोन खर्चाखालीच येतील व मामलताहि होणार नाहीं. ऐसें दिसतें. यामध्यें आपली मर्जी कशी तें ल्याहावी. आह्मीं तरी बिजेसिंगासी कबूल केलें कीं तुमचे तर्फेनें दत्तबास सांगूं व दत्तबाचे तर्फेनें तुह्मांस सांगूं. तुह्मीं दोघांनींहि ऐकावें. तें त्यांनीं मान्य केलें. तुत आह्मीं मोघमच ठेविलें आहे व चाकरीस बलावितों. बहुधा येतीलसें दिसतें. जेव्हां अब्दाली ये प्रांतीं होता तेव्हां आमचे देखील सारे मुत्सदी ह्यणत होते कीं तुह्मीं बिजेसिंगाचे मुद्दे कबूल करून बलावा ह्यणजे तुमचें राज्य राहिल. नाहीं तरी, आतां गोष्टी भारी पडली. तेव्हां बिजेसिंगाचे मुद्दे हे होते कीं मी एक खेडें रामसिंगास देणार नाहीं. अब्दालीशीं लढाईची चाकरी मात्र करीन. मामलत रुपयाची सोडावी. फार तरी पांचचार लक्ष देईन. हे गोष्टी जर दत्तबांनीं कबूल केली नाहीं, तरी तुह्मीं व मल्हारबांनीं माझे सोबती व्हावें ऐसें बोलत होते. तें आमचे सारे मुत्सदी कबूल करावें म्हणत होते व मल्हारबाचाहि भाव होता. मीं साफ सांगितलें कीं तुझा मुजाका आह्मी बाळगीत नाहीं. शिंद्यापेक्षां तूं आह्मांस अधिक नाहीं. फार जाहालें तरी आह्मांबरोबर येणार नाहींस. तरी तुजवांचून काय तटलें आहे ? आमचे नशीबीं असेल तें होईल.

१५१ जयाप्पाप्रमाणेंच दत्ताजीचा व जनकोर्जाचा मल्हारराव द्वेष करीत असे व शिंद्याच्या शत्रूला साहाय्य करण्याचा त्याला शरम वाटत नसे असे जें बखरीन लिहिलें आहे तें खरें आहे.

पुण्यप्रताप तीर्थरूप नानासाहेबांचा आमचे मस्तकीं आहे. तरी आतां अब-
दालीस मारंतों. तूं फार जहालें तरी तिकडे जाशील. तेहि कबूल. परंतु
हे गोष्टी कबूल करीत नाहीं. तेव्हां आठ दिवस दम धरून राहिलें. चहूं-
कडून इलाज केले. परंतु मीं एकच जाब दिल्या कीं आतां नशिबावरी
बेतली. आतां दत्तबा नसतां मी कबूल करणार नाहीं. दत्तबा असता तरी
सांगतो. त्याजवर रागेंहि भरतो. परंतु पाठीमागें हें कबूल न करूं. तेव्हां
आठा दिवसांनीं वकिलांनीं कबूल केलें कीं आमचा व दत्तबाचा सलूख तुम्हीं
मध्ये पडून करून द्यावा, आह्मी चाकरी करितों. तेव्हां वस्तावर नजर देऊन
गोष्टी कबूल केली व वकिलास पाठविलें. तो जाऊन त्याचे कारभारी घेऊन
आला. याशीं बोललों ह्मणजे बिजेसिंगहि येईल. याप्रमाणें वर्तमान कच्चे
स्वामीस दखलगिरी असावी ह्मणोन लिहिलें असे. दोनदा कागद वाचावा.
हे विज्ञापना. पै॥ छ २० सवाल.

[६७]

॥ श्रीशंकर ॥

१९ जून १७५७.

सेवेसी विज्ञापना. अबदाली दिल्लीहून माघारा गेला. तेव्हांच आह्मी

१५२ हें वाक्य दादांच्या नित्यांतल्या बोलण्यांपैकीं आहे. काव्येतिहाससंग्रहांतील पत्रें
व यादीं (३३) त “ यवनाची फौज बुडावतों ” असें ह्याच मासल्याचें वाक्य आहे. हें
संबंद पत्र व विशेषतः शेवटलें अर्ध दादांच्या भोळ्या, तापट, विश्वासू, संतापी, माथेफिरू
व एका प्रकारें लुच्या स्वभावाचें उत्तम दर्शक आहे. दत्ताजींच्या विरुद्ध आपण कालत्र-
यीहि जाणार नाहीं हें नानासाहेबांना पक्कें कळावें व त्यांच्या द्वारा पत्रानें किंवा समक्ष
दत्ताजींस कळावें हा हें पत्र लिहिण्याचा व तें दोनदा वाचण्यास सांगण्याचा मुख्य हेतु आहे.

१५३ ह्या पत्रावरून अबदाली दिल्लीहून माघारीं १९ जून १७५७ च्या पूर्वी वरेच
दिवस गेला होता असें दिसतें. १६ फेब्रुवारी १७५७ च्या अगोदर त्याला थोडे दिवस
दिल्लीस येऊन झाले होते (लेखांक ५२). मथुरा, वृंदावन, आग्रा, हीं शहरे लुटल्यावर

मल्हारबास ह्मणत गेलों कीं जशी तशी माधवसिंगाची मामलत विल्हेस लावून तो झांशीस येणार होता. परंतु तसें न करतां तो लवकरच ह्मणजे सुमारे एप्रिल १७५७त परत देशीं गेला [लेखांक ७०]. असें असून ११ सप्टेंबर १७५७ त अबदालीनें दिल्ली लुटली ह्मणून कीं ह्मणतो तें कोणत्या भकम आधारावर ह्मणतो तें कळत नाहीं. तसेंच दिल्ली घेण्यापूर्वी, मथुरा, वृंदावन, आग्रा इत्यादि शहरें अबदालीनें लुटलीं व नंतर ११ सप्टेंबरांत तो दिल्लीस आला असें कीं ह्मणतो (Fall of the Mogal Empire pp. 38/39). परंतु तें लेखांक ६३ ह्यांतलि हर्काकर्ताच्या विरुद्ध आहे. मथुरा, आग्रा इत्यादि शहरें अबदालीनें १७५५ त लुटलीं, मध्यें रोग उद्भवला ह्मणून तो काबुलाला परत गेला व तेथून हिंदुस्थानास १७५६ च्या प्रारंभास आला, असें डफ मराठ्यांच्या इतिहासाच्या २१ व्या भागांत लिहितो. परंतु तेहि ह्या पत्रांशीं व कींनच्या ११ सप्टेंबर १७५७ त तो दिल्लीस आला, ह्या मजकुराशीं जुळत नाहीं. खरी गोष्ट अशी आहे कीं अबदाली चैत्रपर्यंत ह्मणजे मार्च १७५७ पर्यंत मथुरेवर होता (लेखांक ७०). त्यानें, मथुरा, वृंदावन, आग्रा, इत्यादि शहरें, फेब्रुवारी, मार्च १७५७ त लुटलीं व नंतर तो एप्रिल १७५७ त देशीं परतला. १७५५ त अबदाली हिंदुस्थानांत आलाच नाहीं; तेव्हां तो काबुलाला जाऊन १७५६ च्या प्रारंभीं हिंदुस्थानांत परत आला हें ह्मणणेंच असंभवनीय आहे. तो १७५६ च्या शेवटीं हिंदुस्थानांत आला व १७५७ च्या प्रारंभास त्यानें आग्रा, मथुरा इत्यादि शहरें लुटलीं व १७५७ च्या एप्रिलाच्या शेवटीं तो काबुलास परत गेला. अर्थात् १७५७ च्या सप्टेंबरांत तो दिल्लीस नव्हता. कारण रघुनाथराव १७५७ च्या जुलैत दिल्लीस जाऊन वसले होते (लेखांक ७१). ११ सप्टेंबर १७५७ ह्या तारखेंत व ११ सप्टेंबर १८५७ ह्या तारखेंत वरावर एका शतकाचें अंतर आहे. ११ सप्टेंबर १८५७ त इंग्रजांनीं बंडवाल्यांपासून दिल्ली घेतली. तेव्हां १७५७ तल्या ज्या तारखेला अबदालीनें दिल्ली घेतली त्याच तारखेला आर्मी इंग्रजांनीं दिल्ली घेतली, तेव्हां हा कांहीं तरी शतसांवत्सरिक दैवी योग आहे, इत्यादि विचार कींनच्या डोक्यांत येऊन, त्यानें ह्या ११ सप्टेंबरावर विशेष भिस्त ठेविली आहे. परंतु अबदाली १७५७ च्या एप्रिल, -मेंत काबुलास गेला असें आमच्या पत्रांत लिहिलें असल्यामुळें, ११ सप्टेंबर ह्या शतसांवत्सरिक तारखेस अबदाली दिल्लीस आला हें ह्मणणें निव्वळ कल्पना आहे !

तसेंच रघुनाथराव १७५६ च्या शेवटीं भाळव्यांत आला असें ग्रांटडफू लिहितो. परंतु लेखांक (५२) ह्यांत रघुनाथराव छ २४ जमादिलावल, सनसव्वांत ह्मणजे १४ फेब्रुवारी १७५७ स इंदुरास आला असें स्पष्ट लिहिलें आहे. रघुनाथराव इंदुरास असतांना अबदाली दिल्लीस होता (५२). दोन तीन महिने अबदाली दिल्लीस रहातां तर दादांनीं त्यास खास गांठलें असतें. परंतु तो राहिलाच नाहीं, तेव्हां दिल्लीस जाऊन वसण्याखेरीज व नर्जाबखानाचें पारपत्य करण्याखेरीज दुसरें कांहीं काम दादांस राहिलें नाहीं. नंतर गाजुद्दिनाच्या सांगण्यावरून दादांनीं लाहोरावर स्वारी केली.

दिल्लीसुभा व लाहोर हे दोनाहि सुभे जप्त करा. ह्यणजे चार रुपयेहि येतील व नक्षहि होईल. अबदालीचा पिछा केला असें होईल. परंतु यांणीं लटकींचें लचांडें माधवसिंगाकडे काढून तीन महिने लांबविले. आह्मांस भक्षावयास नाहीं. कर्जहि न मिळे. ऐसें झालें. सांप्रत मल्हारबाशिवाय मामलत माधवसिंगाशीं जी साधेल ती करून पुढें जाणार. येथील कारभार ओढला. फार लटकींच लचांडें काढावीं. ऐसें केल्यानें कारभार शेवटास जात नाहीं. तपशील फारच आहेत. स्वभाव स्वामीस वाकीफ आहेच. परंतु सूचना मात्र लिहिली आहे. स्वामीनीं फिकीर न करावी. आह्मी आपले कृपेकरून कारभार उत्तम प्रकारें शेवटास नेतो. कळावें. छ १ सवाल. बहुत काय लिहिणें. हे विनंति. पै॥ छ २० सवाल.

[६८] पै॥ छ १६ सवालसमान. श्री भवानीप्र॥ २९ जून १७५७.

श्रीमंत सद्गुणमूर्ति साहेबाचे से॥

ॐ आज्ञाधारक कृष्णाजी त्रिंबक सा॥ नमस्कार उपरी विनंति. किल्ले दौलताबादें स्वामीनीं शहानवाजखान आपला मित्र जाणून त्यास घेणें ह्यणोन परवानगी पाठविली त्याजवरून व किल्ले मजकूर फत्ते केलियावर मुबोरक-बंदीचीं पत्रें पाठविलीं याजवरून शहानवाजखाण फारच संतोष पावला. यह-

१५४ मल्हारबाचें शिद्यांशींच वांकडें होतें असें नाहीं. श्रीमंतांशींहि तो खोटेपणा करण्यास चुकत नसे.

१५५ हें पत्र १७५७ त निजामाशीं झालेल्या शिंदखेडच्या लढाईच्या वेळचें आहे.

१५६ दौलताबादेचा किल्ला शहानवाजखानानें १७५७ च्या आगस्टानंतर घेतला ह्यणून ग्राटडफ् ह्यणतो. ह्या पत्रांत १७५७ च्या जूनच्या पूर्वीच शहानवाजखानानें तो आपल्या स्वार्धान करून ठेविला होता असें लिहिलें आहे व हेंच जास्त विश्वसनीय आहे.

१५७ आनंदप्रदर्शनार्थ.

सानमंद झाला. स्वामींची मरजी कांहींक दिवसांपासून कीं किल्ला अहमद-
नगर सरकारांत मागावा, हें त्यास कळलें होतें व सांप्रत तीर्थरूप रा॥ जीव-
नराव केशव यांचेहि सांगितल्यावरून स्वामींची मर्जी त्यास पुरती कळली
त्याजवरून स्वामींची खातर जरूर जाणून किल्ले अहमदनगर स्वसंतोषें
स्वामीचे नजर केला. स्वामींनीं घ्यावयासीं सनद करून देतां येत नाहीं. येथील
सर्व लोक शब्द लावतील. यास्तव परवानगी दिधली पुरे. स्वामीस तो किल्ला
घेणें कांहीं कठीण नाहीं. परंतु येथील परवाने जागिरीचे जाल्यानंतर विनंति
लिहूं तेव्हां किल्यास माहसरा करावा, आतांच आरंभ न करावा, व चर्चाहि
या गोष्टीची न व्हावी. कांहींक दिवस गोष्ट चित्तांतच राहिली पाहिजे.
कविजंग तेथें आहे. त्याणें तेथें राहिल्याचीहि चिंता नाहीं. कदाचित् त्यानें
तेथें नसावें, नवाबापाशीं यावें, अशी सलाह असलिया आज्ञा सादर व्हावी.
ह्मणजे त्यास तेथून येथें आणावयाचा प्रयत्न केला जाईल. सविस्तर तीर्थस्व-
रूप राजश्री जीवनराव केशव यांचे विनंतिपत्रावरून अर्थ कळों येईल.
हें विनंति.

रा॥ छ ११ सवाल.

[६९]

॥ श्रीशंकर ॥

१२ जुलै १७५७.

सेवेसी विज्ञापना. बापूजी महादेव व ॥दामोदर महादेव वगैरे वकील
यांचें पारपत्य करावें, जप्ती करावी, कां कीं ते हुजूर येत नाहींत व चाकरी
यथास्थित करीत नाहींत ह्मणोन आज्ञा. ऐशीयासी, त्यांचें पारपत्य करणें
अगाध नाहीं. एक हुजूर आले नाहीं हें तो खरेंच. परंतु त्यासहि एक
सबब होता. कोणता ह्मणावा ? धोंडीबा नाईक नवाळे यांजपासून

१५८ अहमदनगरचा किल्ला कविजंगानें पुढें उदगीरच्या लढाईच्या अगोदर पेशव्यांना
प्रसिद्धपणें दिला. सध्यां गुप्तपणें तो पेशव्यांच्या हातीं पडल्यासारखाच होता.

॥ पत्रें व यादी १६२ त ह्या दामोदर महादेवाचा उल्लेख आहे.

मागील स्वारीमध्ये आह्मीं कर्ज दहा लक्ष पर्यंत घेतलें त्यामध्ये त्याणीं परगणे तोडून दिले होते. त्याचा वसूल करून धोंडीबा नाईक यास देणें ह्मणोन त्यास चाकरीच सांगितली होती. ते वसूल करीत होते. मध्ये वजिरांनीं लबाडी करून थोडे बहुत रुपये परगण्यापैकीं घेतले. याजमुळें त्या बखेड्यांत वगैर बखेड्यांत होते. सारांश लबाड तर आहेतच, परंतु फार हरामखोरी केवळ आंगीं लावीन ह्मटल्यास नाहीं. स्वामींनीं लिहिलें कीं मल्हारबास पुरतें हातीं घेऊन मग पारपत्य करावें. दामोदर व पुरुषोत्तम यांची जप्ती करावी व त्यांस दूर केलें अशी शौरत करावी ह्मणजे हलके पडतील ह्मणोन आज्ञा. तरी इतकें कांहीं संकट नाहीं. मल्हारबाचा त्याचा पेंचच आहे. दिल्लीहून आणीन ह्मटल्यासहि शंभर राऊत धरून आणतील. तेथें कांहीं विशेष नाहीं. सांप्रत दामोदर तर वारले. बापू व दामोदर येथें आणून स्वामींकडे पाठवूं इतका अगाध त्याचा मजकूर काय आहे ? परंतु केवळ बेअबरू करावे इतका अन्याय नाहीं. थोडे बहुत अन्याय, तरी बहुतच आहेत, त्याप्रमाणें पारपत्य करावेंच लागेल. स्वप्नी करतीलच. बहुत काय लिहिणें. हे विज्ञापना.

पै॥ छ २४ जिलकाद. श्रावण वद्य एकादशी.

३

[७०]

॥ श्रीशंकर ॥

१२ जुलै १७५७.

सेवेसी विज्ञापना. यंदा फौज चैत्र वैशाखांत आली व अबदाली चैत्रपर्यंत मथुरेवर होता. याजमुळें आह्मास एखादा मनसुबा करावयास न

१५९ कांहीं मनसुबा करून पैसे मिळवावे व पुण्याहून पैसे मागाविण्याचें प्रयोजन पडूं नये असा रघुनाथरावाचा मनापासून इरादा होता. परंतु, अबदालीनें दिल्ली भोंवतील सर्व प्रांत बेचिराख केल्यामुळें त्याचा निरुपाय झाला. मल्हारबाहि अडथळे आणूं लागले.

फावलें. अंतर्वेद वगैरे अंमल उठला होता, याजमुळें सखारामपंताबराबर पांच हजार फौज देऊन सखाराम व विठ्ठलपंत व गंगोबा ऐसे वीस हजार फौज अंतर्जा देखील अंतर्वेदांत पाठवून बंदोबस्त केला. वैशाख व ज्येष्ठ दोन महिने आह्वास रिकामे सांपडले. त्यामध्ये पहिली गडबड जाहाली होती ते वारली; व जेपूरचे अकरा लक्ष घेतले. त्यांपैकी साहा तुर्त व पांचाचा ओला आहेत. ऐवज येईल तेव्हां प्रमाण ह्मणावा. याप्रमाणें जाहालें. सारांश, आह्वास रुपयांची ओढ भारी आहे; यास्तव स्वामींनीं ऐवज देववावा. असो. स्वामींसाहि ओढ असेल, कर्ज करीत असतील; याजमुळें आह्वाहि कळेल तसें चालवूं. परंतु, कडाकुरा येथील तरी ऐवज गोविंद बल्लाळ व गोपाळराव गणेश यांजपासून रसद देववावी. हिकडे महागाई फार, याजमुळें लोकही कर्जदार झाले आहेत; यास्तव जरूर जाणोन लिहिलें असे. तरी याप्रमाणें करावें. येविसी अलाहिदा पत्रेहि पाठविलीं आहेत. गोविंदपंतापासून कदाचित् स्वामींनीं रसद घेतली असली तरी मोबदला ऐवज त्याजपासून आह्वास देववावा. दहा लक्ष दोघांकडील होतील. याखेरीज मग जसें बनेल तसें करतो. स्वामीपावेतो स्वामींचे दयेनें फौजेचा बोभाट येणार नाही. यंदा दिवसगतीमुळें ऐवज वसूल न जाहाला;

तेव्हां निरुपाय होऊन त्यानें हें पत्र पुण्यास लिहिलें. पुढें मल्हाररावांनीं अडथळे प्रतिशयच जेव्हां आणिलें, तेव्हां दादांनीं मामलत रगडून करून कर्शाबशी पोट भरण्याची व्यवस्था केली.

१६० ह्यावरून दादा सदा कर्जबाजारी असत असें दिसतें. १७५४ च्या मोहिमेंतहि दादा कर्ज करून आले होते व तें त्यांनीं धोंडावा नाईक नवाळे ह्याच्यापासून घेतलें होतें (लेखांक ६९). तेव्हां दादा इतर सरदारांप्रमाणें स्वारीहून पैसे कमावून न घेतां गमावून येत असत असा जो त्यांच्यासंबंधीं बोभाट होता ह्मणून बखरीत लिहिलें आहे तें खरें आहे असें दिसतें. ह्या दिल्लीलाहोरच्या स्वारींत असा बोभाट येऊं यावयाचा नाही असा दादांचा विचार होता हें ह्या पत्रावरून उघड आहे. परंतु हा विचार पुढें खोटा ठरला हें इतिहासप्रसिद्ध आहे. लाहोरच्या मोहिमेंत “ लुटीनें पेंढारी व लष्कर कुबेर जाहले, ” ह्मणून भाऊसाहेबांच्या बखरींत (पृष्ठ ३६) झटलें आहे. मग दादाच तेवढे ऐशी लक्ष रुपये कर्ज करून कां आले तें कळत नाही. मल्हारराव होऊंकर त्यांच्या वरावर

सबत्र लिहिलें असे. इटावें, फफुंदेचा ऐवज अंताजीस देववावा ~~महाल~~.
सर्व स्वामींस कळावें ह्मणोन लिहिलें असे. बहुत काय लिहिणें. जुने
महाल अंतर्वेद वगैरे आहेत. त्याची रसद आर्ही घेत नाहीं. जरूर
जाणोन लिहिलें असे. बहुत काय लिहिणें. हे विज्ञापना.

पै॥ छ २४ जिल्काद, श्रावण वद्य ११.

[७१]

॥ श्रीशंकर ॥

१२ जुलै १७५७.

सेवेसी विज्ञापना. अबदाली जर कदाचित् मार्गशीर्षपौषांत आला तरी
इकडे मनसुबा भारीच आहे. गुजरातेची मजकूर थोडकाच आहे. तिकडे

होते, परंतु त्यांना कोठें कर्ज झाल्याचें लिहिलेले नाहीं. दादांना कर्ज कोणच्या कारणानें झालें
ह्या मुद्याचा खुलासा केलेला कोठें बखरीत दिसत नाहीं. दादा खुर्षीत असतां त्यांना फसवून
मल्हाररावानें तर ह्या स्वारींत मिळालेला पैसा लाटला नसेल ? अबदालीनें मुलूख लुटून
नेला व त्याच्या पाठोपाठ दादा गेले तेव्हां त्यास किफायत कांहीं एक झाली नाही ह्या
ह्मणण्याचा “ पेंढारी व लष्कर कुबेर जाहाले ” ह्या ह्मणण्याशीं विरोध दिसतो. बहुशा
मल्हाररावानें दादांस फसविलें असावें हाच तर्क खरा वाटतो. पैसे उपटण्याकरितां मल्हार-
राव काय काय खेळ करीत असत हें लेखांक ७१ त नामी वर्णिलें आहे.

१६१ ह्यावरून व लेखांक ५२ यावरून १७५७ तहि गुजराथेकडे अमदाबाद इत्यादि
ठिकाणीं गडबड झाली होती असें दिसतें. अमदाबाद “ कायमची ” १७५५ एप्रिलांत
अमलांत घेतली ह्मणून मराठी दफतरावरून डफ लिहितो व हें त्याचें ह्मणणें खरें आहे.
परंतु ती १७५३ च्या एप्रिलांत रघुनाथरावानें सर केली होती हें खरें असून त्याला ग्राह्य
नाहीं. कां कीं रघुनाथरावाची गुजराथेवरील दुसरी स्वारी १७५४ त सुरू झाली असें
घेऊन त्यानें गणित केले आहे व हेंच त्याच्या चुकीचें मुख्य कारण आहे. रघुनाथरावाची
गुजराथेवरील दुसरी स्वारी कधीं झाली व तो १७५२, १७५३, १७५४, १७५५, ह्या
सालीं कोठकोठें होता हें कळलें असतां रघुनाथरावानें १७५३ च्या एप्रिलांतच अमदाबाद
सर केली असली पाहिजे व १७५५ च्या एप्रिलांत मराठ्यांच्या दुसऱ्या कोणी सरदारांनीं
तिजवर कायमचा अंभल बसविला व रघुनाथराव त्या वेळीं ह्मणजे १७५५ एप्रिलांत

दोनचार हजार फौज सदाशिवराव रामचंद्र याचे कुमकेस पाठविली तरी तें काम होई ऐसें आहे. हिकडे दत्ताजी शिंदे याची रवानगी करावी. जर

मुळीं गुजराथेंत नव्हताच इत्यादि गोष्टी कळून येतील. रघुनाथरावाची गुजराथेवरील पहिली स्वारी १७५० त झाली (लेखांक २). परंतु ह्या स्वारींत त्यांच्या हातून गुजराथेंत फारसें काम झालें नाहीं. रघुनाथरावाची गुजराथेवरील दुसरी स्वारी १७५१ त झाली. ह्या स्वारींत कांहीं काम करावयाचें तों निजाम पुण्यावर चाल करून आला; तेव्हां दादांना देशीं परत यावें लागलें. नंतर देशीं स्वस्थता झाल्यावर दमाजी गायकवाडास पुढें पाठवून १७५२ च्या जानेवारी-फेब्रुवारींत (पत्रें व यादी ३६३) रघुनाथरावदादा गुजराथेवरील तिसऱ्या स्वारीस गेले. ते गगातीरानें गुजराथेंत उतरून २५ जानेवारी १७५३ च्या सुमारास तिकडील मुलुकाचा बंदोबस्त करूं लागले (पत्रें व यादी १४). २७ मार्च १७५३ त अमदावाद रघुनाथरावाची झुंजत होती (पत्रें व यादी २८). १७५३ च्या एप्रिलांत अमदावाद सर करून जुनांत ते थालनेरास आले व तेथून १० सप्टेंबर १७५३ त हिंदुस्थानांत जावयास डेरे दाखल झाले (लेखांक २७). २० मार्च १७५४ च्या अगोदर सबंद गुजराथ भराठ्यांकडे झाली, इतकेंच नव्हे, तर द्वार-२० मार्च १७५४ च्या पत्रांत कवूल केली (पत्रें व यादी २७). २० मार्च १७५४ नंतर दादांना मथुरा हस्तगत झाली (पत्रें व यादी २७). १ आगस्ट १७५४ त रघुनाथराव दिल्लीस होते (पत्रें व यादी ३१, ३२). एप्रिल (वैशाख) १७५५ त रघुनाथराव रोहिलखंडांतून दिल्लीस परत आले (४५१ पत्रें व यादी). ह्यावरून १७५५ च्या एप्रिल-लांत रघुनाथराव दिल्लीस होते हें स्पष्ट आहे. १७५३ सालच्या जूनपर्यंत दादा गुजराथेंत होते. त्या वेळीं त्यांनीं अमदावाद सर केली, परंतु तीं कायमचा अंमल बसविला नाहीं; तो १७५५ च्या एप्रिलांत श्रीपतराव शेणवी ह्याणून पेशव्यांच्या पदरचा कोणी सरदार होता त्याच्या हस्ते बसविला. येणेंप्रमाणें १७५३ च्या एप्रिलांत रघुनाथरावानें अमदावाद घेतली ह्यांत शंका नाहीं, असें रा० नातू महादजीच्या चरित्रांत लिहितात तें खरें आहे. परंतु अमदावादेत कायमचा अंमल १७५५ एप्रिलांत बसला हें जें ग्रांडडफ् वादेच्या कायमच्या अंमलासंबंधानें त्यानें रघुनाथरावाचें नांव जोडलें आहे.

रघुनाथरावाच्या गुजराथेंतील दुसऱ्या स्वारीचा शक चुकल्यामुळें ग्रांड डफ्नें पुढें बऱ्याच चुक्या केलेल्या आहेत. त्या सर्वांत मोठी चुक ह्याटली ह्याणजे जयाप्पाच्या मृत्यू-संबंधीं होय. कुंभेरीचा वेढा, मेडत्याची लढाई, नागोरचा वेढा, रघुनाथरावाची रोहिल-खंडांतील कुमाऊच्या पहाडापर्यंत मोहीम, बुंदेलखंड, रजपुताना, अंतर्वेद, रोहिलखंड, इत्यादि प्रदेशांत भराठ्यांच्या सरदारांचीं कारस्थानें, मोहिमा, अंमल, इत्यादि प्रकरणें

अबदाली आला तरी त्याचें पारपत्य केलेंच पाहिजे. न आला तरी कासी,

ग्रांटडफ्नें अर्जावात गाळीं आहेत. तीं क्षुल्लक होतीं ह्मणून तीं त्यानें वगळीं असा अर्थ नाहीं; तर त्या प्रकरणांची त्याला माहिती न मिळाल्यामुळे फारशी ओळखच नव्हती हें तो स्वतःच कवूल करतो.

जयाप्पाच्या मृत्यूची तारीख आपल्याला कोठें सांपडली नाहीं ह्मणून ग्रांटडफ्नें आपल्या इतिहासाच्या एकविसाव्या भागांत ह्मटलें आहे. त्याला तारीख सांपडली नाहीं इतकेंच नव्हे तर जो सन सांपडला आहे तोहि अगदींच चुकलेला आहे. ग्रांटडफ्नें जयाप्पाच्या मृत्यूची हकीकत मागला पुढला कांहीं एक संबंध नसतां मध्येच एका ठिकाणीं घुसडून दिली आहे. ग्रांटडफ्च्या मते जयाप्पाच्या मृत्यूचें साल इ. स. १७५९ हें होय. परंतु तें साल खरें नव्हे हें पुढील तारखांवरून कळून येईल.

१७ मे १७५४ पर्यंत कुंभेरीचा वेढा चालला होता (लेखांक ३५). तेव्हां कुंभेरीच्या वेढ्याचें साल काव्येतिहाससंग्रहकार ह्मणतात (भाऊ साहेबाची वखर पृष्ठ १२) त्याप्रमाणें १७५३ नसून १७५४ होय. पुढें जयाप्पा १० रमजान खमसखमसैनांत ह्मणजे २ जुलै १७५४ त रघुनाथरावाच्या सैन्यांतून कदाचित् कुंभेरीहून (भाऊसाहेबाची वखर पृष्ठ ११) किंवा बहुशः मथुरेहून (पत्रें व यादी ४५१) किंवा कदाचित् दिल्लीहून (पत्रें व यादी ३२) निघून मारवाडास गेला तो १६ सखलीं ह्मणजे ६ आगष्ट १७५४ स मेडत्यास पोहोचला (लेखांक ३७). २० आगष्ट १७५४ च्या अगोदर जयाप्पानें कृष्णगड घेतला (पत्रें व यादी ३९८); व १५ नोव्हेंबर १७५४ च्या एक महिना अगोदर त्यानें विजेसिंगाला मेडत्याच्या लढाईत चीत केलें (पत्रें व यादी ३९३). १७ जानेवारी १७५५ त नागोरचा वेढा चालला होता (लेखांक ४४). ४ मार्च १७५५ च्या सुमारास विजेसिंगानें मिरता वगैरे ठाणीं लुटलीं; तीं जयाप्पानें पुन्हां घेतलीं (लेखांक ४८). १२ जून १७५५ त जयाप्पानें गोपाळराव गणेशास पत्र लिहिलें (लेखांक ४९). त्यानंतर सन सातखमसैनच्या १५ सवालचें ह्मणजे २५ जुलै १७५५ चें रामार्जा अनंत दाभोळकर याचें नानासाहेब पेशव्यांस पत्र आलें, त्यांत जयाप्पाच्या मृत्यूची वार्ता लिहिली होती (पत्रें व यादी ३५२). ह्यावरून जयाप्पा २५ जुलै १७५५ च्या अगोदर वारले हें उघड आहे व ग्रांटडफ्चें १७५९ साल चुकलें आहे हें स्पष्ट होतें. आतां हें १५ सवालचें पत्र सात सालचेंच कशावरून? तर पत्रें व यादी (३८६) त जयाप्पाच्या मृत्यूचा उल्लेख केला आहे व तें पत्र २२ जिल्हेज सन सात खमसैन मध्या व अल्लफांत लिहिलें आहे. त्याच पत्रांत ३५२ पत्राचा उल्लेख केला आहे. ह्यावरून १७५५ हें जयाप्पाच्या मृत्यूचें साल होय हें खास आहे. आतां ह्या मृत्यूची तीथ कोणती तें पाहूं. पत्रें व यादी (४५१) त जयाप्पा ज्येष्ठ वद्य ७ मास मारले गेले ह्मणून अंतार्जा माणकेश्वर लिहितो. सात सालीं ज्येष्ठाचे दोन महिने होते. पैकीं दुसरा ज्येष्ठ १५ सवालच्या ह्मणजे

बंगाला, ये प्रांतीं स्वारी केलियास चार रुपये आकारतील. कपाळ स्वामीचें

२५ जुलैच्या जवळ जवळ आहे. ज्येष्ठ वद्य ७ अथवा ३० जून १७५५ ही जयाप्पाच्या मृत्यूचा तारीख ठरते. आतां जयाप्पासारखा मोठा सरदार वारला, तेव्हां त्याच्या मृत्यूचा बातमी लगेच त्याच दिवशीं किंवा फार झालें तर दुसऱ्या दिवशीं नानासाहेब पेशव्यांना गेली असावा असाहि तर्क करणें साहजिक आहे. ह्या तर्काप्रमाणें २४ किंवा २५ जुलै १७५५ ही जयाप्पाच्या मृत्यूचा तारीख होते.

जयाप्पासंबंधीं येथें विचार चालला आहे त्याअर्थां जयाप्पाच्या मारवाडांतील मोहिमे-संबंधीं भाऊसाहेबांच्या वखरींत कित्येक चुका झाल्या आहेत त्या येथें दाखवून दिल्यास योग्य होईल. (अ) कुंभेरीचा वेढा झाल्यावर व जाटांशीं तह केल्यावर रघुनाथरावदादा देशीं परत आले व मल्हाररावानें इंदुरास येऊन छावणी दिली असें भाऊसाहेबांच्या वखरींत (आवृत्ति दुसरी पृष्ठ १२) त ह्मटलें आहे. परंतु कुंभेरीचा वेढा १७५४ च्या मेंत संपल्यावर (लेखांक ३५) दादासाहेब व मल्हारराव दिल्लीच्या कामास गेले (लेखांक ३९); ते १७५५ च्या पावसाळ्यानंतर दसऱ्यास पुण्यास येऊन सावनूरच्या स्वारीस मिळाले. मल्हाररावाला इंदुरास कांहीं दिवस स्वस्थपणें राहण्यास वेळच मिळाला नाहीं. (ब) जयाप्पा एकदम कुंभेरीहून निघाला तो नागौरास आला, तेथेंच त्याची व विजेसिंगाची प्राणांतिक लढाई झाली व नंतर कुंभेरीहून निघाल्यानंतर सव्वा वर्षानें ह्मणजे पधरा महिन्यांनीं जयाप्पा मारला गेला, इत्यादि विधानें ह्या वखरीच्या १२ पासून १८ पृष्ठांत केलेलीं दृष्टोत्पत्तीस येतात. जयाप्पा कुंभेरीहून निघाला तो मेडल्यास त्यानें विजेसिंगाला गांठला. नंतर त्यानें कृष्णगड घेतला; व पुढें तो नागौरास गेला. जयाप्पा कुंभेरीहून २ जुलै १७५४ स निघाला (पत्रें व यादी ३२) व ३० जून १७५५ ला तो मारेकऱ्यांच्या हातून मारला गेला (पत्रें व यादी ४५१). तेव्हां कुंभेरीहून निघाल्यापासून मरेतोपर्यंत सुमारे १२ महिन्यांचा अवधी गेला. कृष्णगड घेऊन व मेडल्याचा लढाई खेळून नागौरच्या वेढ्यास जयाप्पा सुमारे १७५४ च्या नोव्हेंबरांत लागावा. तेथपासून मरेपर्यंत आठ महिने होतात. तेव्हां नागौरचा वेढा सरासरी आठ महिने चालला असतां जयाप्पा मेला. (क) मेडल्याच्या लढाईत दत्ताजी शिंदे होता ह्मणून हा वखरकार लिहितो. परंतु तो १७५५ च्या मार्चांत विश्वासराव बरोबर शहागडाजवळ होता (लेखांक ४८) व तेथून लवकरच जयाप्पाच्या मृत्यूच्या पूर्वी नागौरास आला असावा. (ड) रामसिंग व विजेसिंग ह्यांची वाटणी करून देऊन सावनूरच्या लढाईच्या अगोदर दत्ताजी चांभारगोंद्यास आला व तेथें पेशव्यांनीं त्याचें सांत्वन केलें असेंहि हा वखरकार लिहितो. परंतु नागौरास महिना दोन महिने राहून (पत्रें व यादी ४५१) व नंतर बुर्दाकोट्याच्या राणास मदत करून शिंद्यास चांभारगोंद्यास येण्यास बराच वेळ लागावा व सावनूरचा स्वारी अर्धीमुर्धी झाल्यावर मग शिंदे देशीं यावे असा तर्क आहे. ह्यासंबंधीं १५० टीपेच उत्तरार्ध पहा.

थोर आहे प्रयत्न आमचा आहे. तेथें चार रुपये आकारतील ऐसा भरसा वाटतो. वरकड हिंदुस्थानांत कोठें जीव दिसत नाही. जाटांत जीव आहे, द्रव्यवान आहे, परंतु किले मातबर आहेत व मोठा काबूकॉर आहे. सारांश मातबर मनसुबा केल्याखेरीज ऐवज भारी दिसत नाहीं दत्तबास पाठवावें ह्मणजे अबदालीचे कामास येतील. तो न आला तरी बंगालियाचा कारभार कामास येतील. येथें दोन महिने जाहाले. माधवसिंग मामलती करीत होता. परंतु मल्हारबा न आइकत. हजारों कजिये माधवसिंगावर काढिले. तो किल्यांत पंधरा वीस हजार फौजेनशीं; आह्मी मल्हारबा बारा चौदा हजारानशीं; बाहेर मल्हारबाची तरी दीडदोन हजार पर्यंत फौज येथें आहे. लटके आपले घराऊ हिशोब काढून मामलत न करीत. आह्वास बाहेर कर्ज देखील भक्षावयास न मिळे. रोज गांव मारून खावे. सांप्रत या मुलुखांत गढ्या फार बांधल्या आहेत. झुंजल्याखेरीज दाणा नाही, रुपया नाही, कर्जहि न मिळे. तेव्हां आह्मी मल्हारबास टाकून मामलती रगडून केली. त्याचे कानावर घालूनच केली. परंतु कधी जाहाले. अकरा पैकीं सहा लक्ष आले, त्या पैकींहि त्याची वांटणी दोन लक्ष देणें पडली. बाकी चार लक्ष आह्वांस ऐवज आला. सारांश मल्हारबा ज्या त्या कारभारांत ओढितात. आह्मी सोशितों. निदानीं येक येक दोन दोन फाके लष्करास जाहाले. तेव्हां येणेंप्रमाणें केलें. पुढें त्यास घेऊन जातों. समजावीसहि करूं. परंतु खुलासा लिहिला आहे. दत्तबा आलियांनं परस्परें वर्म असतें. याजमुळें ओढणार नाहीं. आपल्यांत दुही पडत. तेव्हां शत्रूस बळ फावतें. ऐसे हजारों पेंच होतात. कोठवर ल्याहावे ? संकलित लिहिले असेत. बहुत काय लिहिणें. रवाना छ २४ सवाल. बहुत काय लिहिणें. हे विज्ञापना. पै॥ छ २४ जिलकाद, श्रावणवद्य ११.

१६२ छिद्रान्वेषी.

१६३ जयनगरकर. जयनगरच्या माधवसिंगाकडून खंडणी घेण्याकरितां दादा ह्यात्रेळीं दिल्लीस मुख्य ठाणें ठेवून गेले होते असें दिसतें.

१६४ कधीं अबदालीच्या व कधीं मराठ्यांच्या भयास्तव.

[७२]

॥ श्री ॥

जुलै १७५७.

राजश्रियाविराजितराजमान्यराजश्री माहादाजी नारायण स्वामी गोसावी यांसीः---स्त्रे॥ बाळाजी गोविंद नमस्कार विनंति उपरि येथील कुशल जाणून स्वकीय कुशल लिहीत जाणें. विशेष. तुह्यांकडील बहुत दिवस पत्र येऊन तिकडील वर्तमान कळत नाही. त्यास तिकडील सविस्तर वर्तमान लिहीत जाणें. खेतसिंगांकडील अनुसंधान श्रीमंत राजश्री दादास्वामीकडे गेले. वकील मातबर गेले. येथें कळलें. व श्रीमंतींही आह्मांस लिहिलें कीं वकील आह्मांकडेस आले. तुह्यांकडे कांहीं बोलीचाली आली किंवा नाही तें लिहोन पाठवणें. श्रीमंताकडील कारकूनहि गेले. ऐसें येथें ठीक कळलें. आणि तुह्यां तिकडमात्रहि संभूत लिहिलें नाही हें अपूर्व भासतें ! असो. कारकून गेले ते कोठें आहेत ? काय करितात ? कोणाचे अनुसंधानानें गेलें ? तें तपशीलवार वर्तमान ठीक मनांस आणून आह्मांस लिहोन पाठवणें. देशीं तीर्थरूपासहि तपशीलवार लिहोन पाठवणें. म्हणजे तेथें जी खबरदारी करणें ती करतील ! ठीक बातमी हिंदुपतीची व खेतसिंगाची व कारकून बुंदेलखंडांत गेले

१६५ हिंदुपत बुधेले यानें अमानसिंगास ठार मारलें व आपला धाकटा भाऊ दिवाण खेतसिंग यास हाकून दिलें. खेतसिंग रघुनाथराव दादाकडे आश्रा मागण्याला गेला; परंतु हिंदुपतीला गोविंदपंत बुंदेले व त्यांचे पुत्र बाळाजी गोविंद यांचा आश्रा असल्यामुळें खेतसिंगाची वरेच दिवस पेशव्यांच्या दरवारांत दाद पोहोचली नाही (पत्रे व यादी ११०). शेवटीं कांहीं प्रांत खेतसिंगांस हिंदुपतीकडून पेशव्यांनीं देवविला. ह्याचवेळीं, माधवसिंग जयनगरकर, रामसिंग मेडतेवाले व पृथ्वीसिंग पन्नावाले इत्यादि रजपूत लोकांचीं राजकारणें पेशव्यांच्या दरबारीं लागलीं होती. खेतसिंगाकडील राजकारण रघुनाथरावाकडे जावें व त्याची आपल्याला बातमीहि कळू नये ह्याचदल बाळाजी गोविंद आपल्या कारकुनाला दोष देत आहे व तो दोष देणें रास्त आहे. गोविंदपंत बुंदेल्यांना जर बुंदेलेखंडाचे मुख्याधिकारणजे ठीक पडेल असें गोविंदपंताचें मत होतें. परंतु, गोविंदपंत गैरविश्वासी कामें करतात असा सशय आल्यावरून पेशव्यांना स्वतःच बुंदेलखंडातील राजांची व्यवस्था करणें भाग पडलें असें दिसतें. गोविंदपंत खरोखरच विश्वासार्ह माणूस नव्हता हें पुढच्या एका पत्रांत कळमवार सिद्ध केलें आहे.

आहेत त्यांची मनांस आणून आम्हास लिहिणें. त्यांचें लिणें तपसीलवार तीर्थरुपाकडेस सत्वर लिहोन पाठवणें. केवळ सुस्त न राहणें. वरचेवर लिहीत जाणें. हिंदुपत कोठें आहे ? काय करतो ? खेतसिंग कोठें आहे ? काय करतो ? तो ठीक बातमी साद्यंत पत्रां लिहिणें. तीर्थरुपाकडेस जोडी पाठवण्यास ढील तीळमात्र न करणें. आह्मी तुर्त दिल्लीस लष्करीं श्रीमंताचे असो. श्रीमंत राजश्री दादास्वामी जेनगरास होते तेहि आले. येक दोन रोजीं दिल्लीस येतील. भेटी घेऊन बीदा होऊन येतां. तुह्मी आपलें कामकाज कैसें करितां ? पैसा टक्का येतो वाट काय करितात, तें लिहिणें. रसद यंदा ॥येथें देणें लागत्ये. त्यास ऐवज जोडिला पाहिजे. सावकारहि कोणी मातबर नाही. त्यास तुह्मांकडेस काय ऐवज आहे तो लिहिणें. कांहीं सावकाऱ्यांत मिळाला तरी मेळवोन लिहोन पाठवणें.

[७३]

॥ श्री ॥

२२ आगष्ट १७५७.

श्रीमंत^१ राजश्री

पंत प्रधान स्वामीचे सेवेसी:

विनांति सेवक दत्ताजी शिंदे कृतानेक विज्ञापना. सेवकाचें वर्तमान तागाईत छ ६ जिल्हेज पर्यंत यथास्थित असे. विशेष. आज्ञापत्र रविवारचें पाठविलें तें येथें सोमवारीं दोन प्रहरां पावलें. जीवनराव यांचीं पत्रें आलीं तीं बजिन्नस पहावयास रवाना केलीं असत. पाहून आपल्या मतें निश्चय कैसा

॥ लेखांक ७० पहा.

^१ लेखांक ७३ पासून लेखांक १२० पर्यंतचीं सर्व पत्रें शिंदखेडच्या लढाईच्या अगोदरचीं आहेत. हीं पत्रें वाई येथील गोविंदराव भानूच्या जवळचीं आहेत. हीं पत्रें मूळ बावूराव फडणिसाच्या दफतरांत असलीं पाहिजेत. कारण बावूराव फडणिसा विश्वासरावबरोबर शिंदखेडच्या मोहिमेंत होता. इतकेंच नव्हे तर मोहिमेचीं सर्व सूत्रं त्याच्या हातीं होतीं.

तो सत्वर लेहून पाठवावा. आमच्या मते बराच विचार आहे. या गुत्यांतून मोकळे व्हावे, ह्मणून आज्ञा केली. तर जीवनेर्रायाने लिहिलेयाप्रमाणे झाले तर उत्तम आहे. पंचवीसा लक्षा रुपयाची जाहागीर, दोन स्थळे, चांगली, कज्जा न होतां, मोगल देऊन सलूख करीत असले तर बरंच आहे. हे साधल्यावर पुढे आणखी त्याजपासून घेतले जाईल. दिवसेंदिवस मोगल क्षीण होत जाईल त्याप्रमाणे वरचेवर पुढे आणखीहि साधले जाईल. ऐसें करितां मोगलाने अनुसंधान लावून फौज जमा करून बळ धरले तर आह्मीहि जात आहो. स्वामीच्या तेजप्रांतेकरून मनोदयानुरूप होऊन येईल. जे दिवशीं आह्मी बाहेर निघालों तेच दिवशीं चारशें पांचशें स्वार नगरास पाठविले. त्यांनीं किल्याभांवतीं चौक्या बसवून रसद बंद केली असे. गंगातीरासहि पांचशे साशे स्वार पाठविले असत. जो कोणी आह्मांजवळ येतो त्यासी वरचेवर तिकडेच पाठवितो. आह्मांपाशींहि पाचशे साशे लोक जमा आहेत. मागूनहि फौज घेऊन जमा होतच आहे. हळू हळू मजली ती ती चौ चौ कोसांच्या लोकाकरितां करून गंगातीरास जातो, तो लोकहि कुलीं जमा होतील. इतक्यांत जीवनराव याजकडीलहि पत्रे येतील. त्यांत धातुपोषण आहे किंवा निश्चयात्मक करार करून देतील हेहि कळां येईल. शहरींहून आमची बातमीची खबर आली आहे. मोगलाने तमाम सरदार, मराठे व फिरंगी, यांसी पत्रे पाठविलीं आहेत. आणि वरचेवर सांडणीस्वार जात आहेत कीं सत्वर येजे. निजामअल्लीकडे पत्रे वऱ्हाड प्रांतीं गेलीं असेत. त्यांनींहि तेथून कुच केले. आ बा च्यार पांच हजार फौज आहे. शहरांत नवी फौज ठेवितात. याप्रमाणे वर्तमान आले असे. कदाचित् बसालतजंगाने हे कुलीं जमा व्हावयानिमित्त्य जीवनरायासी अनुसंधान लावून जमा झाल्या- नंतर पुन्हा दुसरी गोष्ट सांगितलीच, तर चिंता काय आहे ? स्वामीच्या आशीर्वादे करून सर्व पादाक्रांत होऊन केला मनसबा शेवटास जाईल. मोगलार्ची पत्रे सरदारास व निजामअल्लीस व फिरंगीयांसी गेलीं आहेत. ते

जमा होतील किंवा नाहीं हें न कळे. आलें वर्तमान सेवेसी विनंति लिहिली असे. श्रीमंत राजश्री रावसाहेबाहि येतील ह्मणोन आज्ञा केली, तर बहुतच उत्तम असे. साहेब आल्यावर आमच्या हातें सेवा चाकरी होईल त्याचा मजुरा होऊन येईल. खावंद संनिध असल्यास आह्मी सेवा चाकरी करून दाखवूं ते स्वामीस विदित होईल. रामरायास जरूर पाठविणें ह्मणोन आज्ञा, तर मा॥ निल्हेस सत्वरोंच सेवेसी पाठवून देतों. सेवेसी श्रुत होय. हे विज्ञप्ति.

पै॥ छ ७ जिल्हेज, मंगळवार, प्रहर रात्र आवशीची.

[७४]

॥ श्री ॥

ता. ९ सप्तंबर १७५७.

श्रीमंत राजश्री रावसाहेबाचे सेवेसी:—

विनंती सेवक जनकोजी शिंदे कृतानेक विज्ञप्ति. सेवकाचें वर्तमान ता॥ २४ छ जिल्हेज पर्यंत यथास्थित असे. विशेष. श्रीमंत राजश्री नानासाहेबाचें आज्ञापत्र गभ्यांच्या पिंपळगांवच्या मुकामीं आलें होतें. त्यांत आज्ञा

१६७. विश्वासराव ह्या वेळीं १५।१६ वर्षांचा असावा. विश्वासरावाची निजामावरील ही दुसरी स्वारी होय. विश्वासराव १७५५ च्या मार्चांत निजामाच्या भावांची टेहळणी शहागडाजवळ करित होता हें लेखांक ४८ त लिहिलें आहे. त्यावेळीं विश्वासरावाचें वय तेरा चवदा वर्षांचें असावें. ह्यावरून अठराव्या शतकांत मनुष्यांच्या पराक्रमाला सुरुवात फार लवकर होत असे असें दिसतें. भाऊसाहेब राज्यकारभारांत वारातेराव्या वर्षी पडले. स्वतः नानासाहेब लहान असतांच बाजीरावाबरोबर किंवा चिमाजीआप्पाबरोबर मोहिमेस जात. शिवाजी महाराज तर सातव्या वर्षीच दिग्विजय करूं लागले. परशुराम-भाऊ पटवर्धनानें बालवयांत मुळुखगिरीचें सुख पहाण्यास आरंभ केला (ऐ. ले. सं. न. ६). पानिपतच्या लढाईत जनकोजीचें वय काहीं विशीच्या पलीकडे फारसें नव्हतें. तो १७५५त मेडल्याच्या लढाईत प्रमुखपणें हजर होता (भां. सा. ब). पानिपतच्या लढाईत नानाफडणिस सोळा सतरा वर्षांचा होता. रघुनाथराव दादा अति मठ ! त्यांनीं गुजराथेवरील पहिली स्वारी आपल्या वयाच्या अठराव्या वर्षी केली. रघोजी भोसला बारा वर्षांचा असतांना

कीं मोगलाचा व आपला सलूख झाल्यादाखलच आहे; शहानवाजखान यास जाहागीर द्यावयाची रद्दबदल मात्र राहिली आहे. तेहि थोडक्या गोष्टीसाठीं तोडितात असा अर्थ नाहीं. गंगातीरास जाऊन जीवनरायास बोलावूं पाठवणें, म्हणोन आज्ञा होती. त्यावरून नेवासें नजीक मुक्काम करून स्वामीची मार्गप्रतीक्षा करीत असो. चार पांच रोज मुक्काम मजकुरीं झाले. स्वामीचं येणें कितीका रोजांनीं होईल तें आज्ञा करावी. शहराहून वातमीचें वर्तमान आलें आहे कीं निजामअल्ली एका दो रोजांनीं शहरास दाखल होणार. जानवा निंबाळकर कुच करून गेले. हणमंतराव निंबाळकर याकडील शाहाजी सुपेकर व फिरंगोजी पवार याजबरोबरी फौज देऊन शहरास रवाना केलें. दिवसेंदिवस भारी होत आहेत. गंगा उतरून जावें तरी वकील शब्द ठेवितील कीं सलूख विवडला. न जावें तरी ते बळावत *चालले. याच्या-विशीं आज्ञा काय ते लिहून पाठवावी. त्याप्रमाणें वर्तणूक केली जाईल.

आपला चुलता जो कान्होजी भौसले त्याजबरोबर स्वारी शिकारीस जात असे (ना. भो. व. पृ. २९). असले हवे तितके दाखले आणीक कितीतरी देतां येतील. सारांश सांगण्याचा मुद्दा काय कीं त्यावेळीं मराठेशाहींत लढायांचा, दरबारांचा व एकंदर संसाराचा अनुभव मनुष्याला फार लवकर येऊन मोठा उत्कटहि येई. सध्यां वारातेरा वर्षांच्या सुमारास पोरें इंग्रजां अक्षरें शिकण्यास लागतात. त्याकालीं प्रांत कारवाज करण्यास व संसार चालविण्यास वारातेरावर्षांच्या उमरांचा पुरुष योग्य समजत असत. एकंदर आयुष्यक्रम त्यावेळीं भरीव अमून सध्यांच्या सारखा पोकळ नव्हता. संसाराची जबाबदारी व जगाचा अनुभव वालवयांतच कळूं लागल्यामुळे त्यावेळचे लोक अल्पवयांत मरूनहि प्रस्तुत कालच्या लोकांपेक्षा जास्त दिवस जगत व सहस्रपर्दानें जास्त महत्वाचीं कामें करांत असेंच कवूल करणें निविवाद आहे.

१६८ औरंगाबादेहून.

* नानासाहेबपेशवे, शहानवाजखान व जीवनराव ह्या तिघांनीं सलावतजंगला धरून कैदेत घालण्याची मसलत रचली होती. तेव्हां ऐनवेळेच्या अगोदर पेशव्यांच्या सरदारांनीं गंगा उतरून दौलताबादेवर चालून जाऊन सर्व रंग विवडवून टाकू नये ह्याणून मोगलाचा व आपला सलूख होत आहे, तेव्हां तुम्हां गंगा उतरून येऊ नका, असें पत्र पाठवणें पेशव्यांस भाग पडलें.

आह्लांपाशीं फौज सासात हजार जमा झाली. आणखीहि वरचेवर येत आहे. सेवेसी श्रुत होय. हे विज्ञप्ति. पै॥ छ २६ जिल्हेज, रविवार प्रहर दिवस, सायंकाळ.

— — —

[७५]

श्रीदत्तात्रय. १६ सप्टेंबर १७५७.

पै॥ छ १ मोहरम शुक्रवार संध्याकाळ.

श्रीमंतसद्गुणस्वभाव राजश्री रावसाहेबाचे सेवेसी:—

आज्ञाधारक जीवनराव केशव साष्टांग नमस्कार विनंति. येथील क्षेम ता॥ छ १. मोहरम शुक्रवार प्रातःकाळ सूर्यउदये यथास्थित असे. विशेष प्रार्थना ऐसीजे:—निजामअल्ली शहरापासून तीसा कोसांवर जाफराबादेस आला. तदनंतर बसालतजंगाचा व निजामअल्लीचा पेच मातबर पाडला. येथून थोरले नवाब सलाबतजंग याचें पत्र व बसालतजंगाचें पत्र निजामअल्लीस पाठविलें कीं येकंदर पुढें न येणें, वराडांत जाणें. भेटीचा मजकूर तरी आह्मी थोडक्या दिवसांत येऊं. भेट होईल ऐसें पत्र गेलें. निजामअल्ली येकंदर पुढें येणार नाहींत. आले तरी यास मुस्तेद करून लडावीन. निजामअल्ली मारला जाईल. महाराव आले ते भयाकरितां उगेच आहेत व मजलाहि वळखतात. गोड गोष्टी बोलतात. § दौलताबादेचे मोर्चे आज शुक्रवारीं संध्याकाळ पावेतो उठवून रविवारीं हाकीममा॥अल्लीखा यास घेऊन स्वामीपाशीं येतो. गंगे-अलीकडे कांहीं फौज राजश्री शिंदे सुभेदार याची आली ह्मणऊन मोगलास कळलें तरी येक राऊत गंगेअलीकडे न यावा. मजला लटकेपणा येईलसें न करावें. मोगलाच्या करारमदारांत तिळभर अंतर नाहीं. मोठी गोष्ट निजाम-अल्लीस न येणें ह्मणोन पत्रें गेलीं. आला तरी पारपत्य याजकरींच करवीन.

§ शहानवाजखान दौलताबादेच्या किल्यांत बसला होता. त्याच्या भोंवतीं सलाबतजंगाच्या लोकांनीं वेढा घालून मोर्चे दिले होते. ते सलाबतजंगाला उठवावयाला सांगावें ह्मणून पेशव्यांनीं जीवनरावास हुकूम केला होता.

ऐसा मोठा पेच पाडिला. वेगळीं वेगळीं चहूंकडे राजकारणें राखून ठेविलीं आहेत. तरी गंगेअलीकडे स्वार येऊं न द्यावा. पांचशें स्वार गंगा उत्तरोत्तरतीरीं आले. त्यास आज्ञा सादर व्हावी कीं पलीकडे जात. सेवक रविवारीं नवाब सलालतजंगापासून रुसकत जाला. चार वस्त्रें व एक हत्ती रोडसा ह्यातारा इनाम या सेवकास दिल्या. काल छ ३० जिल्हेजीं गुरुवारीं नवाब बसालतजंगापासून रुसकत जाला. चार वस्त्रें व एक शिरपेच जडावाचा सामान्यसा नवाबांनीं आपल्या हातें पागोट्यावर बांधला. गंगेअलीकडे एक राऊत येऊं न द्यावा. निजामअल्ली मोठे बळे फिरे ऐसें केलें. माझ्या करारांत अंतर न पडे ऐसें केलें पाहिजे. सेवेसी श्रुत होय. हे विज्ञापना. मोर्चे उठवितेवेळेस दौलताबादेस हा सेवक जाईल. शहानवाजखानाची भेट होईल. हे विज्ञापना.

[७६]

श्रीदत्तात्रय.

१८ सप्टेंबर १७५७.

पै॥ छ ३ मोहरम संध्याकाळ.

अर्ज विज्ञापना ऐसीजे. येथील क्षेम ता॥ छ ३ मोहरम रविवार प्रातः-काळ मुकाम शहर सेवकाचें वर्तमान यथास्थित असे. विशेष. प्रार्थना ऐसीजे. दौलताबादेचे मोर्चे कांहीं लोक उठोन आले. कांहीं लोक पावसाकरितां राहिले आहेत, ते आज दोन प्रहर पावतां येतील. करारमदार जाले ते प्रमाणच आहेत. निजामअल्ली दर कुच येत होते त्याचा व बसालतजंगाचा पेच मातबर मोठे हिकमतीनें पाडिला. याजहातीं निजामअल्लीस लिहविलें कीं तुह्मी पुढें न येणें. लक्षप्रकारें निजामअल्ली फिरून जाईल, सा॥ जे भोसल्याचा निजामअल्लीचा पेच मातबर पाडिला. येथून यास्तव फिरून जातील. कदाचित् रेटून येऊं लागले तरी यास ह्मणजे बसालतजंगास बाहेर काहडितो, लडावीन. कदाचित् याचे कुमकेस सरकारची फौज पाहिजेसी जाली तरी विनंति लिहीन याच कामासाठीं एक अगर दोन दिवस लागतील. तद-

नंतर हकीमजीस घेऊन हुजूर येतो. माझा गुंता नाही. परंतु निजामअल्ली फिरवून वराडांत जाये उपाय आरंभला आहे, तो एका दिवसांनीं निदानी दोदिवसांनीं सिद्धीस जाये ऐसें आहे. यास्तव आजचा उद्याचा दिवस राहिलो. रुसखत तरी याजपासून जालोंच आहेत. पूर्वीं विनंति लिहिलीच आहे. निजामअल्लीच्या लष्करांतून आपाजी धोंडाजी यांस पत्रे आलीं तीं व रघुनाथपंत मुनसी, वकील जानोजी भोसले याचा, यास यशवंतराव कोनेर याचें पत्र आलें तें व रामचंद्र कोनेर ह्मणजे बाबूराव कोनेर याचें पत्र अप्पाजीपंतास आलें तें बजिनस सेवेसी पाठविलीं. वाचून सहित हें विनंतीपत्र हुजूर पुण्यास रवाना करावयाविशी आज्ञा करावी. महाराव जानोजी निंबाळकर याचें पत्र श्रीमंत स्वामीस आहे तेंहि पुण्यास रवाना करावयास आज्ञा. महाराव जानोजी निंबाळकर यांणीं राजश्री रावफडणीस यास पत्र लिहिलें. तेंहि पाठविलें असे. निजामअल्लीकडील जवाब संध्याकाळ पावेतो नवाब साहेबांस येईल. तदनंतर जे तदबीर होईल ते विनंति केली जाईल. सेवेसी श्रुत होय. हे विज्ञापना.

माझे पत्र परभारें हुजूर पुण्यास जात नाही यास्तव जें लिहिणें स्वामी ल्याहावयास समर्थ. चित्तास आल्यास माझे विनंति पत्र बजिनस इरसाल करावें. हे विज्ञापना.

मी येथें सुखें बसलों नाही. सरकारच्या मातबर कामासाठीं राहिलों. याहि उपरि आज्ञाच अशी असली तरी सोमवारीं स्वार होऊन येतो. हकीमजीचे लोक फौज, तईनाती, गारदी, बंदी वगैरे बाहर निघाल्यास येक दिवस लागेल. मोगलाई कारभार! अमासुस्त. डेरा मात्र हकीमम॥अलीखाजीचा शहराबाहेर रंभापुरियाजवळ दिलहा असे. हे विज्ञापना.

या पत्राव॥ लोकांचीं पत्रे आलीं तीं प॥ असेत.

१ अप्पाजी पंतास रामचंद्र कोनेर याचें.

१ जानोजी निंबाळकर याचें
सरकारांत आलें तें.

३ कित्ता कागद

५

१ रघुनाथपंत मुनसी यास येशवंतराव कोनेर याचें.

१ बाबूराव फडणीस यास जानोजी निंबाळकर याचें आलें तें

२

[७७]

॥ श्रीदत्तात्रय. ॥

१८ सप्टेंबर १७५७.

पे। छ ३ मोहरम अवशीची सवा प्रहर रात्र.

अर्ज विज्ञापना ऐसीजे. येथील क्षेम ता। छ ३ मोहरम रविवार दोन प्रहर मुकाम शहर सेवकाचें वर्तमान यथास्थित असे. विशेष. प्रार्थना ऐसीजे. दौलताबादचे मोर्चे कुल उठले. कुल सरदार सैदअकबरखान, मेटीअलीखा व मुरादखा व नसीरजंग वगैरे कुल आपल्या घरास आले. याउपरि दौलताबादंत गल्ला वगैरे जे चित्तास येईल तिकडून जावा न्यावा. कोणी मुजाहीम नाहीं. याउपरि आज अगर उद्यां अगर परवां निजामअलीचा गुंता उरकून सेवेसी खान अलीशान हकीमम॥अलीखा यास घेऊन येतां. सर्व फैसला करार जाल्याप्रमाणें अमलांत येईल. निजामअलीसी यासी पेच मोठे हिकमतीनें पाडला. आतां पस्तावले. परंतु मोठें काम हें खावंदास कळावें. मी येथें रिकामा बसलों नाहीं. सरकार कामावर बसलों. हुजूर पत्र पावतांच न आलों ह्मणोन रागास न यावें. जानोजी भोसले यासी व निजामअलीसी पेच मोठे पाडले. श्रुत असावें. महाराव जानोजी केवळ निखालस सर्व प्रकारें दौलतखा स्वामीचा आहे. आद्यंत गोष्टींत तिळभर पिळपेंच न देखिला. नित्य एका दिवसा आड भेट होत असती. जिकडे स्वामीची मर्जी तिकडे माहराव जसवंत निंबाळकर; यांत अंतर नाहीं. हकीमम॥अलीखास घेऊन येतां. किल्याचे मोर्चे उठले. आतां तरी मोगलाच्या करारमदाराचा इतबार असावे. ज्या राजकारणांत पीळपेंच असेल त्या कामांत मी येणार नाहीं. मी कांहीं मातबर नाहीं, गरीब असे. माझे विनंतीना इतबार असावा. हे विनंति. हेंच पत्र हुजूर पुण्यास जावें. खोजे रहमदुलाखाबहादर व हकीमम॥अलीखा याचा रुका आला तो बजिनस पाठविला, पावेल.

[७८]

श्रीभवानीप्रसन्न.

३२ सप्टेंबर १७५७.

पे॥ छ ७ मोहरम गुरुवार तृतीय प्रहर.

श्रीमंत सद्गुणनिधान साहेबाचे सेवेसी:—

आज्ञाधारक कृष्णाजी त्रिंबक साष्टांग नमस्कार उपरी विनंति, आजी गुरुवारीं छ ७ मोहरमीं येथें कांहीं कवतुक जालें तें विनंति करितों. काल नवाब सलालतजंग राजश्री जानोजी निंबाळकर यांचे घरास रंभापुन्यास संध्याकाळीं येकबयेक विसापंचविसा माणसानसी गेले होते. मागून वाद्य व सवारीचा सरंजाम जाऊन पावला. तिकडून येतां बसरंजाम आले. इतकें काल जालें होतें. आज प्रातःकाळींच गजराचे वेळेस स्वारी तयार करविली जे बेगमचे मुकबन्यास जातां. त्याजवरून कितेकांनीं त्याच वेळेस येऊन बसालतजंगास सांगितलें जे शहानवाजखानाकडे दौलताबादेस रातो-रात श्रीमंताची फौज येऊन त्यास घेऊन श्रीमंतापासी टोक्यास गेले व नवाबांनींही स्वारी तयार करविली. नवाबहि तिकडेच जाणार. काल जानोजीसीं हेच मसलहत केली होती. त्याचे बलें नवाब निघून जाणार. ऐसें बसालतजंगास सांगतांच बसालतजंग स्वार होऊन नवाबांचे घरास गेले व शहरचे दरवाजे बंद करविले. ऐसी हुलड येक प्रहर दिवसापरियंत जाली. शेवटीं शाबीत जालें जे सर्व लटकें. नवाब बेगमचे मुकबन्यास जाणार. तेव्हां बसालतजंग उठोन आपले घरास आले. जालें वर्तमान विदित व्हावें ह्मणोन विनंति लिहिली असे. हे विनंति.

फिरंग्यांकडील वर्तमान आलें जे छ १० जिल्हेजीं ईसाकपटणीहून डेरे बाहेर केले होते जे इकडे यावें. तदनंतर छ १४ माहे मजकुरीं तेथून दिठा कोसाचें कुच केलें. पुढें कुचदरकुच इकडे येणार. इतकें वर्तमान आलें. विदित होय. हे विनंति.

हें वर्तमान श्रीमंतसगुणमूर्ति साहेबांस लिहिलें नाहीं. हेंच विनंति-

पत्र पुण्यास रवाना करणें उचित असलें तरी रवाना करणार स्वामी समर्थ असेत. हे विनंति.

[७९]

॥ श्री ॥

२३ सप्टेंबर १७५७.

पे॥ छ ८ मोहरम शुक्रवार दोन प्रहर दिवस.

श्रीमंत राजश्री

रावसाहेब स्वामीचे सेवेसी:—

विनंति सेवक शामजी गोविंद सा॥ नमस्कार विनंति येथील कुशल ता॥
 छ ४ मोहरम मुकाम उतरादीपेठ पा॥ अंबडापुर प्रतीतातीर दर लष्कर
 नवाब निजामुदौला स्वामीचे कृपादृष्टीनें यथास्थित असे. यानंतर आज्ञापत्र
 छ २२ जिल्हेजचें जासुदासमागमें सादर जालें तें मुकाम मजकुरीं कालीं
 पावलें. पत्रा आज्ञा कीं नवाब कोठवर आले, कोणे मुद्यावर घेतात, ते
 बातमी वरचेवर लिहित जाणें. ऐसीयास अलजपुरीं नवाब असतां नवाब
 सलाबतजंग व बसालतजंग यांणीं लिहिलें कीं शहानवाजखान बागी होऊन
 दौलताबाद बळाऊन बसला आहे. त्याचें पारपत्य करावें लागतें. हर
 रात्रीचा दिवस करून फौजसमेत येऊन पोहचणें. त्यावरून तीन चार
 हजार फौज व तोफखाना समागमें होता तो व इमरामखान गाडदी यास
 हजार स्वार, तीन हजार गाडदी व बारा तोफानसी, पंच्यायशी हजार रुपये
 दरमाहा निखालस द्यावे या करारानें, चाकर ठेऊन अलजपुरीहून कुच
 करून मुलकापासून अललहीसाहा ? थोडाबहुत वसूल घेऊन खर्ची करीत
 करीत येथवर आले. राजश्री जानोजी भोसले सेनासाहेबसुभा यांणीं
 आपणाकडील कमावीसदारांस लिहिलें कीं नवाब मुलकापासून थोडाबहुत
 वसूल घेऊन शहरास जातील. त्यास तुम्ही जमींदारांस ताकीद करून देविणें,
 अडथळा न करणें. त्यावरून कमावीसदारांनीं जमींदारांस रुजू करून

लाख दोन लाखाची वाट करून देविली. राजश्री मुधोजी भोसले याजकडे मलकापूर, आकोट, आमोद वगैरे सोळा महाल सरंजामाचे आहेत. त्या महालावरी तफरीक तीस हजार आली. त्याची निशा कमावीसदारापासून करून घेतली पा। अंबडापुर येथील जमीदारांकडे पेशकश व नजर बारा हजार रुपये करार केले. पांचसा मुकाम पर्जन्याकरितां अंबडापुरीं मुकाम जाले. याउपर कुच दरकुच शहरास येत आहेत. बाळापुरानजीक हांते. तेथें श्रीमंताचीं पत्रें आलीं कीं उतावळी करून तुह्मी शहरास यावेंसें नाहीं. आलियास तुमचे आमचे स्नेहास अंतर पडेल. त्यास नवाबांनीं उत्तर पाठविलें कीं या दिवसांत जावयाचें आपणासहि जरूर नव्हतें. परंतु नवाबाचीं पत्रें वरचेवर येतात कीं सीताब येणें, त्यावरून खावंदाचा हुकूम बजाऊन आणावा जरूर, यास्तव येत असो; परंतु आह्मी शहरास पावलियावर श्रीमंताचे स्नेहाची वृद्धि अधिकोत्तर होय तेच करून. ह्मणऊन उत्तरें गेलीं आहेत. विदित होय. लक्ष्मण खंडागळे व रामचंद्र जाधवराव यांसहि याचीं पत्रें गेलीं होतीं. त्यास खंडागळे जाफराबादेचे मुकामास येऊन भेटणार. त्याजबा॥ हजार स्वार आहेत. रामचंद्र जाधवहि गंगेवर आले ह्मणोन वर्तमान आहे. याउपरि होईल तें वृत्त वरचेवर सेवेसी लिहिलें जाईल. सेवकापासी जासूद बहुत नाहीं. दोन तीन जोड्या आहेत. त्या वरचेवर पुण्यास रवाना कराव्या लागतात. यास्तव दोन चार जोड्या सेवकाकडे पाठवणार स्वामी खावंद आहेत. सेवेसी विदित होय. हे विज्ञप्ति.

[८०]

॥ श्रीशंकर ॥

२५ सप्टेंबर १७५७.

पे॥ छ १० मोहरम रविवार सा घटका दिवस प्रातःकाळ.

श्रीमंत सद्गुणमूर्ती साहेबाचे सेवेसी:—

आज्ञाधारक कृष्णाजी त्रिंबक सा॥ नमस्कार उपरि विनंति. छ २ मोहर-

मचें आज्ञापत्र सादर जालें तें छ ९ माहे मजकुरीं पावलें. मस्तकीं वंदिलें. तुवां पत्र पाठविलें तें पावलें, त्याचें उत्तर सरकारची यापूर्वीं जोडी आली होती ती येथेंच राहिली होती, तीजबराबर सविस्तर वर्तमान लिहून पाठविलें असे. त्याप्र॥ वरचेवर वर्तमान लिहित जाणें. नवाबाजवळ नवी फौज किती ? मनसबदार कोण कोण ? किती फौजेनें जमा जाहलें ? निजामअल्ली कोठें आहेत ? त्याजपाशीं गाडदी व तोफखाना काय ? फौज काय ? जानोजी भोसले याची फौज कोण ? किती आहे ? तें सर्व लिहिणें. भोसल्यांचे वकिलाकडून लेहून करवावयाचा प्रकार पेशजी लिहिला होता त्याचे काय कसं केलें ? तें सर्व लिहिणें करणें. निजामअल्लीचाहि प्रकार पेशजीच्या लिहिल्याप्र॥ करावयाचें करणें. वरचेवर वर्तमान लिहित जाणें. पंचवीस लाखांची जागीर सरकारांत घ्यावी, नगर घ्यावें. शाहानवाजखानास तीन लाखांची जागीर व दौलताबाद व अंतूर दोन्ही किल्ले करार करावे, इतके मजकूर कबूल केले ह्मणोन जीवनराव याणीं लिहिलें. त्यावरून चिरंजीवास व दत्तबास सलुख दारावयाविशीं लिहिलें आहे. सत्वर पंचविसांचे परगणे मात्र चांगले निवडून घ्यावें, भेटावें, सलुख जाहीर करावा ऐसें लिहिलें आहे. परंतु फौजा जमा करितात. निजामअल्ली येणार. इम्राईमखान जुंजाच्या गप्पा मारतात. त्यास तुरत सलुख लाऊन ठेवावा. फौज जमा जाल्यावर कजीयास उभें राहावें ऐसा भाव आहे. किंवा शुद्ध भाव आहे हा शोध घेऊन लिहून पाठवीत जाणें ह्मणोन आज्ञा. ऐशास येथील वर्तमान हुजूर वरचेवर विनांते करीत असतोच. सांप्रत येथें फौज नवाबाची मुगली, कदीम व नवी व किरकोळ मनसबदार मिळोन पांच हजार व हणमंतराव निंबाळकर दोन हजार व जानोजी निंबाळकर हजार व मुधोजी नाईक निंबाळकर व नागोजी माने व बाजीराव घोरपडे वगैरे किरकोळ मन्हाठे पांचशें येकूण साडेआठ हजार फौज येथें आहे. वरकड कोणी अधिक आगळी लिहितील तर लिहोत. परंतु इतकीच फौज आहे. निजामअल्लीहि पांचहजार फौज, नवे तीन हजार गाडदी व तोफा गाड्यांच्या

व सरकारच्या यांच्या मिळोन पन्नास. याखेरीज बाण वगैरे सरंजाम चांगला आहे ह्मणून नवाबाचें येथें वर्तमान आलें. व शामजी गोविंद टकले यांचें पत्र मजला आलें. त्यांत वर्तमान त्यांनीं लिहिलें आहे. तें पत्र बजिनस हजूर पाठविलें आहे. त्यावरून सविस्तर अर्थ ध्यानास येईल. भोसले यांची फौज तर त्याजबा नाहीं ह्मणून वर्तमान आहे. मी येथून भोसले याचे वकिलाकडून वरचेवर लिहिवात गेलों. मजला कळला तसा प्रकार येथील भासवीत गेलों. त्याजवरून बाबूराव कानेरे यांचें पत्र मजला आलें तें यापूर्वीं बजिनस हजूर पाठविलेंच आहे. पाहून अर्थ ध्यानास आलाच असेल. व रा॥ येशवंतराव कानेर हे निजामअल्ली समीप होते. त्यासहि वरचेवर लिहित गेलों. त्याचेंहि उत्तर रा॥ रघुनाथपंत वकील यांसी आलें त्याची नकल घेऊन यापूर्वीं जोडी रवाना हजूर जाली त्या पत्राबाबत रवाना करीत होतां. परंतु ते नकल चुकून राहून गेली ते सांप्रत पाठविली आहे. त्याजवरून अर्थ कळों येईल. अस्सल पत्र रा॥ येशवंतराव याचे तीर्थस्वरूप रा॥ जीवनराव केशव यांनीं रघुनाथपंतपासून घेतलें होतें तें त्यांनीं हजूर पाठविलें असेल. निजामअल्लीनें न यावें हा प्रकार केलाच आहे. व अलीकडे नवाबाचीं पत्रें त्यांस पाठविलीं आहेत कीं तुवा सहसा न युवें. त्यास पत्रें पावलीं त्या संधींत त्यानें अंबडापुराहून कुच करून, धोऱ्यासमीप पेनगंगा आहे तेथवर तीन कोस येऊन राहिला. मुकाम आहेत. मोठ्या संशयांत पडला जे भावाकडे जावें तर तेथील प्रकार विशकलीत दिसतो. माघारें परतून जावें तर वराड्यांत कोणी पुसणार नाहीं ; जे भावांनें पिटून लाविलें अशा संकटांत पडून आहे. परंतु लोकांत ह्मणतात जे राजश्री विठ्ठल सुंदर दिवाण बालापुरास कांहीं कर्जवाम मेळवावयास गेला आहे, त्याची मार्गप्रतीक्षा करितात. तो आला ह्मणजे पुढें अवरंगाबादेस जाऊं असें ह्मणोन कालक्रमणा करितो. व नानाप्रकारचे विचार आचार इभ्राइमखान वगैरे करीतच आहेत. त्याचा याचा पेच पडला. परंतु यासहि संशय आहे जे इभ्राइमखान वगैरे सामान त्याजपाशीं चांगलें आहे. जरी रेटून

आलाच तरी कलह वाढेल, हेहि खराबीच. याजकरितां काल बसालतजंगानीं आपला दिवाण जव्हायरमल्ल व पेशकार बिरजनाथ हे दोघेजण त्यास समजाऊन माघारे वाटे लावावयास पाठविले. ते व कांहीं मेवा वगैरेहि पाठविला. जाहिरी तरी कृत्रिम कांहीं भासत नाहींच. स्वामीचाच स्नेह संपादन रहावें ऐसा भाव दिसतो. तीर्थस्वरूप रा। जीवनराव यांनीं सर्वप्रकारें आपली खातरजमा करून घेतली आहे. खोजे रहमदुलाखान व हकीम महमदअल्लीखान हे मध्यस्त. यांचें वचन प्रमाण घेतलें आहे. स्वामींनीं मजला लिहिला मजकूर तीर्थस्वरूप जीवनराव यासीहि लिहिला होता. त्यांचें पत्र मीं पाहिलें व हेहि पत्र त्यांस दाखविलें व त्याचेच खातरजमेवरून भरंवसाहि पुरता. कृत्रिम कोठें आढळत नाहीं. तो आला तरी लढाईस सिद्ध होऊं ऐसें हे ह्मणतात. इतका अकृत्रिम प्रकार दाखवून जरी चित्तांत कृत्रिम भाव असला तरी दो चौ दिवसांत कळेल. जरी निजामअल्ली येऊंच लागला आणि हे लढाईस बाहिर न निघेत तरी परिच्छिन्न कृत्रिमसें कळेल. परंतु कृत्रिम विचार करावयाची हिंमत सहसा होणार नाहीं. जालीच तरी श्रीकृपेनें याचें पारपत्य करणें कांहीं कठीण नाहीं. परंतु त्याचें येणें या न येणें याकरितां सरकारचें काम बंद ठेवावें हें सलाह नाहीं. त्याच्या येणें या न येणेंयाचा जसजसा प्रकार घडेल तसा घडो. तशासारखी फिकीर त्याची श्रीकृपेनें होईल. परंतु जो करार व मदत ठहरला आहे त्याचे महाल वगैरे घ्यावयाजकरितां श्रीमंत साहेबजादे याजपाशीं मोगलाकडील हकीम महमदअल्लीखानास नेऊन अशाच संधींत दबून दबकाऊन चित्तानरूप काम माहालाचें करून घ्यावें हेंच सलाह आहे. जरी अशा संधींत मोगलाकडील गृहस्थ नवे आणा वाहिल्या, हवाल्यावर टाकीत, तरी आपण सावध व्हावें. स्वामी ज्यास हातीं धरतील त्यास नमूदांत आणतील हें सर्वास कळलें आहे. अशा संधींत चित्तानरूप माहाल घ्यावयाची वेळ आहे. जरी निजामअल्लीचा लडा वारल्यावर काम करून घेऊं घाटल्यास विलंबावर पडत पंधरा वीस दिवस गुजरून गेले. आणखीहि इतकेच

दिवस गुजरून जातील. इतक्यांत फिरंगी समीप येऊन पावले तरी त्याच्याहि येणेयाचा एखादा बहाना काढितील जे त्याच्या सलाहानें करावें लागलें. असें करितां लांबण फार पडेल. फिरंगियांनीं इसाकपटणींहून छ १० जिल्हेजीं डेरे बाहीर केले होते. छ १४ जिल्हेजीं दिठा कोसाचें कुच इकडे यावयाकरितां केलें होतें. त्यास तेथून निघोन पंचवीस दिवस जाले. पाहवें कोठवर आले असतील ? निजामअल्ली चाळीस पंचेचाळीस कोसांवर आणि आपली फौज गंगातीरीं पंधरा कोसांवर. ऐसें असतां आपलें काम त्याचे येणेयाचे संशयाकरितां बंद ठेवणें सलाह माझे बुद्धीस तरी येत नाहीं. इकडे आपलें काम माहाल वगैरे निवडून यावयास शुरू केलिया अधिक निजामअल्लीवर दबाव पडेल कीं आतां कांहीं बाकी राहिली नाहीं व याचा ग्रहस्त येऊन गुंतल्यावर आणखी कारभार काय करणार ? माहाला तपसील करून देतीलच ह्मणजे जागा जागा कमावीसदार पाठवावेच. सहजच गुंता उरकेल. व लोकांचे तर्कवितर्क दूर होतील. नाहीतर संशय दूर होत नाहीत. मी आपल्या बुद्धीनें लिहिलें असे. वरकड करणार जें समयोचित असेल तेंच करीत असतील. परंतु फिरंगी समीप येऊन पावले तरी हैदर-जंगास स्वामी पुरते जाणतात जे कसे काव्यादाव्याचा मनुष्य आहे. दिसता प्रकार सविस्तर विनंति लिहिली. पुढें समयोचित सलाह असेल तें करणार स्वामी समर्थ असेत. हे विनंति. रवाना छ ९ माहे मोहरम.

[८१]

श्रीदत्तात्रय.

२५ सप्टेंबर १७५७.

पे॥ छ १० मोहरम रविवार साधटका दिवस प्रातःकाळचा.

अर्ज विज्ञापना ऐसीजे येथील क्षेम ता॥ छ ९ मोहरम मंदवार तीन चार घटिका रात्र मुकाम शहर सेवकाचें वर्तमान यथास्थित असे. विशेष.

प्रार्थना ऐसीजे: आज्ञापत्र सादर जालें तेथें आज्ञा कीं शुक्रवारीं कुच करावें
 तों नवा दिवस. शनवारीं वर्ज वार. रविवारीं कुच करून पेडापुरावर
 मुकाम फर्मावणार. शहरच्या पूर्वेस जावयाचा निश्चय असतां सांप्रत त्वा
 लिहिलें जे बाणशेंदरेया रोखें जावें ऐसी नवाबाची मर्जी. यास्तव बाण-
 शेंदरे हिकडेच मुकामात करूं ह्मणोन विस्तारें आज्ञा. ऐसीयास नवाबाची
 मर्जी तो पूर्वेस शहरच्या डोंगर आंगें यावें. यांत निजामअल्लीवर दबाव व
 चारा आहे व हकीमजीस जवळच घेऊन येतों. कामें सत्वर उरकावीं. तद-
 नंतर आणखी कामास मुतवजे व्हावें. आज्ञापत्र ऐसें आलें जे श्रीमंत प्रताप
 वरिष्ठाभिधान राजश्री पंतप्रधान साहेबाची आज्ञा जे कासारबारीकडे जाव-
 याची व खानदेश जुनें काम व गुजरात मोठें काम, हीकडे दबाव. ऐसीयास
 कासारबारी फार दूर; बाणशेंदरें जवळ. परंतु उगेच तिकडे जाणें उचित
 नाहीं. रोख दाखवावा कीं शहरच्या पूर्वेस मुकामास जावयासि कुच फर्मा-
 विलें. व दोन कुचे, येक अवल कुच, पेडापूर; दुसरें पुढें तीन चार कोस.
 तदनंतर नवाब बसालतजंगकरिं स्वामीस लिहीवीन कीं बाणशेंदरें या
 डोंगराआंगें मुकामात करावे. हकीमजीसहि पाटवितों. तुर्त शहरच्या
 पूर्वेस न जावें. तदनंतर बाणशेंदरेंया रोखें मुतवजे व्हावें. ऐसी विनंति
 लिहिली. सांप्रत आज्ञापत्र सादर जालें त्यांत आज्ञा साफ कीं बाणशेंदरें
 इकडेच जातों, ऐसे जाहेर साफ नसावें. चिता जाहेर ऐसें नसावें. खानदेश
 वगैरे मनसुब्यामुळें बाणशेंदरेंया रोखें मुतवजे व्हावयाचें असो. परंतु जाहेर
 हेंच असावें कीं शहरच्या पूर्वेस चारा आहे तेथेंच मुकामात करावी. याच
 गोष्टीच्या पोटांत निजामअल्लीवर दबाव. तो पुढें एकंदर घेऊं पावणार नाहीं.
 दुसरे फौज स्वामीबा॥ किती हें कळावें, तैशासारिखी विनंति, जेथें मुकामात
 करणें उचित तेथें करावे, असी केली जाईल. निजामअल्लीस स्वामी गंगा
 उतरल्यावर खबर कळेल, तो काय मनसुबा करितो हेंहि कळेल. खुलासा
 रविवारीं कुच करून पेडापुरावर यावें तांवर आणखी नवाबाच्या व सरका-
 रच्या कार्यास उचित ऐसीच विनंति करीन. सांप्रत आपाजी धोंडाजी याचे

विद्यमानें निजामअल्लीचें राजकारण आलें कीं श्रीमंत माझी दस्तगीरी कर-
 तील तर चित्तानरूप सलूख करीन. फिरंग्यास एकंदर येऊं देणार नाहीं.
 भोसले यासी जैसें सांगाल तैसें करीन. त्याजला उत्तर दिल्लें जे हा मजकूर
 हुजूर लिहितों; हुजूरून पुण्याचा जाब यावयास दाहा दिवस लागतील;
 तोंवर तुम्ही पुढें येऊं नये; याल तर सरकारची फौज धाऊन येऊन गळां
 पडेल; काम तुमचें सर्व नासेल; यास्तव जवाब येईल तोंवर उगेंच राहाणें.
 राहातील. दरमियानच्या दिवसांत हकीमजीस घेऊन येतों. गुंता उरकून घेऊं.
 निजामअल्लीनें पन्नासाच्या जागीरी दिधल्या तर कार्याच्या नाहींत. बदमा-
 मली असे. परंतु फिरंग्यास एकंदर येऊं देणार नाहीं, सा॥ इभराइमखा
 गारदी फिरंग्यांचा दुषमन त्याजवा॥ आहे. बसालतजंग प्रामाणिक यासच
 स्थापावें आणि सरकारचें काम करावें. हणमंतराव निंबाळकर व महाराव
 जानोजी या सेवकानें आपले सूत्रीं लाऊन घेतलें. जालें राजकारण यांत पीळ-
 पेच नाहीं. निजामअल्ली न यावा इतकाच मात्र तरतूद. व जें राजकारण
 आलें तें खावंदास ल्याहावें. कदाचित् निजामअल्ली भावास जाहेर सलूख
 दाखऊन आला आणि दगा केला तर हेंहि सूत्र असावें, यास्तव लाऊन
 ठेविलें असे. शहानवाजखानाकडे पैगाम केला आहे. त्याणें माझे मुद्दे
 मुफीक काम केलें तरी बरेंच आहे. लक्षप्रकारें करावेंसें आहे. कदाचित्
 उचित रीतीनें पैका कबूल न केला तरी किल्ला नवाबास घ्यावयाची परवा-
 नगी द्यावी. आणखी जागीर नवाबाकरीं सरकारांत देवितों हाहि मजकूर
 उगाच लिहिला असे. खातरेंत असावें. नवाबसाहेब थोरले नवाब सला-
 बतजंग यांणीं एकांतीं हकीमजीचें विद्यमानें दोन मसविदे, येक बसालतजं-
 गास पत्र, ऐसे हुजूरचे पुण्याहून आणवावे व त्याच पत्रांत जवाब श्रीमंत
 स्वामीस बसालतजंगांनीं ल्याहावा हणोन मसविदा आहे तोहि घालावा.
 तरी हे विनंतिपत्रासहित मसविदे दोन्ही पारसी बजिनस हुजूर पाठवावे.
 त्याप्रमाणें पत्रें तेथील आणवावीं. निजामअल्लीचे तर्फेनें दोघे भले माणूस
 मुसलमान नवाबापासीं जबाबसालास रा॥ जाले उदईक येतील. येथूनहि

दांघे रुखसत जाले. तेहि उदईक जातील. हकीमजीस व या सेवकास हुजूर यावयास विलंब नाहीं. परंतु निजामअल्लीचें निस्तुक जालें पाहिजे. नवाब सलाबतजंगांनीं लेहून बसालतजंगास पत्रें आणविलीं ऐसें नसावें. श्रीमं- तासच थोरले नवाबाचें फार अगत्य यास्तव लिहिलें ऐसें असावें. सेवेसी श्रुत होय. हे विज्ञापना.

[८२]

श्रीदत्तात्रय.

२६ सप्टेंबर १७५७.

पे॥ छ ११ माहरम सोमवार प्रातःकाळ सूर्योदय.

अर्ज विज्ञापना ऐसीजे. येथील क्षेम ता॥ छ १० मोहरम रविवार दीड प्रहर रात्र मुकाम शहर सेवकाचें वर्तमान यथास्थित असे विशेष. प्रार्थना ऐसीजे. आज्ञापत्र सादर जालें तथें आज्ञा कीं खासा स्वारी गंगातीरप्रांते येऊन बारा दिवस जाले. जीवनराव येऊन कामकाज विल्हे लावीत नाहीत. तेव्हां काय प्रकार आहे हें कांहीं कळत नाहीं. हे सुधे नाहीं ह्मणोन लोक चर्चा करितात. पाहातां बारा दिवस येऊन जाले. तुमचें येणें होतें नाही, तेव्हां संशयास जागा होते, यास्तव तुम्ही उदईक येथें येऊन सर्व कामें विल्हेस लावणें. अतःपर निजामअल्लीच्या येण्या न येण्याची वाट न पाहाणें तुम्हीं पेच पाडून ठेविलाच आहे. तुम्हा बंधु यास तेथें ठेऊन हकीमम॥अल्लीखास घेऊन हुजूर येणें. तुम्हा येण्यानें सलुख खराखुरा जाला हा लौकिक होऊन, कामें विल्हेस लागून, दुसरेकडे मुतवजे होणें. कामें मंजूर आहेत ह्मणोन विस्तारें आज्ञा ऐसीयास येथें चिरंजीव अवधूत- राव केशव यास ठेऊन सेवक व हकीमम॥अल्लीखा सोमवारीं छ ११ मोहरमीं येथून स्वार होतां. दोर्ही दिवसांनीं पायावर डोकी ठेऊन मी आपल्यास सनाथ करून घेतों. जाली मामिलियेत यांत पीळपेच नाहीं.

कदाचित् बसालतजंग मेला अगर कोणही दगा करून धरला तरी राजकारणास आठचार दिवस विलंब लागेल. वरकड गुता नाही. निजामअल्लींत यात पेच पाडलाच आहे. सर्व मतलब सख्ताहि करून घेतले. माहाल नेमावे आणि परवाने करावे. अहद पैमान व्हावे तें सर्व स्वामीपासीं आल्यावर अर्ज करितों. यापूर्वी दोन तीन आज्ञापत्रें सादर जालीं त्यांत खुलासा जे बाणशेंदरे प्रांत कनड व कासारबारी या डोंगरांत चारा आहे व पाणी उत्तम मनसुबे फार पोटांत याच गोष्टीचा आहे ते त्याजवरून नवाबसाहेबास या सेवकानें सांगितलें कीं निजामअल्ली जाफराबादेपलीकडे त्याच डोंगरांत दाभाडी वगैरे येथें चारा आहे. श्रीमंत सद्गुणस्वभाव राजश्री रावसाहेबाकडेच मुतवजें होणार व मुकामातहि करणार, यास्तव नवाबसाहेबीं बहुत स्नेहानें लिहिलें कीं इकडे न जावें. बाणशेंदरेयाचे रोखें जावें तेथें मुकामात करावें. हकीममा॥अल्लीखा व जीवनराव यास सोमवारीं रा॥ करितों ह्मणोन नवाबांनीं लिहिलें आहे तो खालिता बजिनस पाठविला. पावेल. जवाब उत्तम गोड झाठवावा. बाणशेंदरेकडेच जातो ह्मणोन ल्याहांवें. उदईक सोमवारीं हकीमजी डेरे दाखल होतील. मंगळवारीं दोनप्रहरा येथून चालतील. बुधवारीं सेवेसी येतो. मजला विलंब नाही. परंतु मोगलाई कारभार सुस्त फार असे. खुलासा हकीमजीस घेऊन सेवेसी पोहचलोंच यांत संशय नाही. बाणशेंदरें प्रांत कनड येथें मुकामात करावें. शहरापासून चवदा कोसांवर असावें. दौलताबादेपासून आठ नव कोस पलीकडे असावें. डोंगरचारा आहे तेथें जावयास मार्गी लहान लहान कुच चव चव कोसाचे करावे. इतकियांत निजामअल्लीची खबर कळेल. नवाबहि बाहेर निघतील. दो ती दिवसांनीं जसवंताच्या तलावावर राहतील. रूख निजामअल्लीकडील तरी बसालतजंग जीवंत आहे तरी याच्या बोलल्या गोष्टींत तिळभर अंतर नाही. सेवेसी श्रुत होय. हे विज्ञापना.

[८३]

श्रीदत्तात्रय.

२६ सप्टेंबर १७५७.

पे॥ छ ११ मोहरम सोमवार दीड प्रहर दिवस सायंकालचा.

अर्ज विज्ञापना ऐसीजे. येथील क्षेम ता॥ छ ११ मोहरम सोमवार चार घटका दिवस प्रथम मुकाम शहर सेवकाचें वर्तमान यथास्थित असे. विशेष. प्रार्थना ऐसीजे आज्ञापत्र छ १० रविवार चार घटका रात्रचें पाठविलें तें येच समयीं पावलें. सत्वर हुजूर हकीमम॥अल्लीखा यास घेऊन येणें. तुझ्या येण्यास फार गुणक ? जातात ह्मणोन विस्तारें आज्ञा. ऐसीयास आज हकीमजीस बाहेर डेच्यादाखल करवितों. उदईक सहित खानमारनिले सेवेसी येतों. निजामअल्ली जाफराबादेच्या पलीकडे साता कोसांवर आहे. त्याचे भले माणुस दोघे येथें आले. जबाबसाल तेहि भले माणुस सहीत याचे सुफीबेगखा व जवाहरमल व ब्रीजनाथ हे तिघेजण जातात. नवाब बाहेर निघतात. जसवंताच्या तलावावर शहरच्या पूर्वेस राहतील. श्रीमंत प्रतापवरिष्ठाभिधान राजश्री पंतप्रधानसह्येबाचें आज्ञापत्र या सेवकास सादर जालें तेंहि पावलें. शहानवाजखानाकडे भला माणुस पाठविला. जबाबसाल ठीक करितों. परवाने जागीरीचे शहानवाजखानाचे तयार होतील ते स्वामीपाशीं येतील. परभारे येक काडीचें काम त्याजला ईतला दिल्लें नाहीं व पुढें ईतला देणार नाहीं. नजरहि माकुल माझे मुदे माफीक ठीक करितो. परवाने जागीर स्वामीपासी परगणे नेमस्त होतील. परवानेहि आह्मीच आपल्यापाशीं ह्मणजे सरकारांत ठेऊन घेऊं. निजामअल्लीकडील राजकारणें लाऊन ठेविलींच आहेत. राजश्री आपाजी धोंडाजी यास जाहेर उगेच बा॥ घेतलें. वातन निजामअल्लीचें राजकारण लाविलें यास्तव आपाजपिंतास बा॥ घेऊन येतां. जाल्या कराराप्रमाणें हकीमजीस घेऊन येतां. आज सोमवारीं मुकाम पेडापुरावरच जाला. उत्तम. उदईक मुकामाविसी आज्ञापत्र सादर करावें. येथून विनंतिपत्र अर्ज होईल त्याप्रमाणें करावयास स्वामी समर्थ. नवाब बसालतजंग जीवंत आहे तर जालें राजकारण कारभार तिळभर यांत तफावत नाहीं.

निजामअल्ली याजला कुराण देऊन येईल आणि दगा करील तरी न कळे. जालें तरी नफा आणखी होईल. खुलासा हकीमजीस घेऊन सेवेसी पोहचलों जाणावें. सर्व मजकूर खबरू अर्ज करीन. सेवेसी श्रुत होय. हे विज्ञापना.

[८४]

॥ श्री ॥

२६ सप्टेंबर १७५७.

पे॥ छ ११ मोहरम सोमवार अवशीची चार घटका रात्र.

श्रीमंत राजश्री विश्वासराव स्वामीचे सेवेसी: —

विनंति सेवक कृष्णाजी रघुनाथ सा॥ नमस्कार विनंति उपरि येथील कुशल ता॥ आधिक शुद्ध १३ मा॥ शहर जाणून स्वामींनीं निजानंदलेखन आज्ञा करीत असिलें पाहिजे. विशेष. येथील वर्तमान तो राजश्री जीवनराव व हकीम महमदअल्लीखा आज सेवेसी येणार. निजामअल्लीचें वर्तमान तो जाफराबादेहून कुच करून काल गिर्नानदीवर आले. तेथून कुच करून दाभाडी अलीकडे येणार. येका दो दिवसांत शहरास दाखल होतील. निजामअल्लीच्या तर्फेनें येक भला मनुष्य येथें सलाबतजंगजवळ आला होता. कितीकश्या स्वच्छतेच्या गोष्टी सांगितल्या. त्याजवरून यांनीं जवाहिरमल मुनसी त्यासमागमें देऊन अर्ज रवाना केलें. निजामअल्लीचा मतलब कीं येथें येऊन यासी भेटावें व चार दिवस राहावें. मग आपल्या तालुकियास जावें. निजामअल्लीसमागमें चार हजार पांच हजार पावेतो स्वार आहेत. लक्ष्मणराव खुंडागळे व गिरनोजी आटोळे हे दोघे मराठे समागमें आहेत. ईभराईमखा गाडदी त्यासमागमें आहे. त्याजपाशीं दोन अडीच हजार गाडदी व पंचवीस जर्ब तोफा त्यासमागमें आहेत व सरकारच्या दाहा तोफा इतका सरंजाम त्यासमागमें आहे. कळावें. बहुत काय लिहिणें. कृपालोभ असो दीजे. हे विनंति.

[८५] पे॥ छ ११ मोहरम. ॥ श्री ॥

२६ सप्टेंबर १७५७

राजश्री बाबूरावजी दाम मोहबतहु येत जाद दोस्ता

बादज दुवा आ की जे कांहीं तुह्मी रायजगंनाथ यांसी बोललेत सविस्तर त्याचे लिहिल्यावरून विदित जाहलें. त्यासी जो कांहीं करार श्रीमंत रावसाहेब करमफर्मा रावपंतप्रधान यांचे समक्ष तुमचे विद्यमानें भवानीशंकरांहीं केला असेल तो आह्मांस प्रमाण असे व तुह्मांस ठाऊक आहे व पंत मारेंचा जावसाल तुमचेच विद्यमानें असे. आतां पुन्हा उत्तर प्रतिउत्तर उचित नाहीं. भवानीशंकरांहीं लिहिलें होतें कीं रावसाहेब मेहरवान रा॥ विश्वासराव व तुह्मी त्या प्रांतीं येतात. आपले मतलब मंजूर करायास राजे जगंनाथास पाठवणें कीं शहर जवळ असे, वकीलास ताकीद करतील. श्रीमंतजीपासून आज्ञा रायमजकुरची पाठवायाची घेतली असे. त्यास तुमचे लिहिल्यावरून त्यास पाठविलें असे कीं रा॥ विश्वासरावजी सेवेसी व तुह्मापाशीं हजर असेत. आणखी उत्तर प्रतिउत्तर त्याशीं नाहीं. जें कांहीं भवानीशंकरांहीं करार केला आहे तो प्रमाणा असे. तुह्मी प्रारंभापासून सर्व गोष्टींस जाणत असा, आतां लिहिणें प्रयोजन नाहीं. जें कांहीं सर्व स्नेहाचें असे तें करणें. कामाचे मुख्य तुह्मीच असा. ज्यादा काय लिहिणें. हे किताबत.

—

[८६]

॥ श्री ॥

२३ सप्टेंबर १७५७.

पे॥ छ ११ मोहरम प्रहर दिवस चढता सोमवार.

श्रीमत् राजश्री रावसाहेब स्वामीचे सेवेसी:—

आज्ञाधारक गणेश संभाजी सा॥ नमस्कार विज्ञापना. ता॥ छ ८ मोहरम पावेतो सेवकाचें व प्र॥ मारचें वर्तमान यथास्थित असे. स्वामीनें आज्ञापत्र पाठविलें तेथें आज्ञा जे आटोळे वगैरे पथक ताकीद करून पाठवणें. त्यावरून त्याचे घरोघर जासूद ढलायेत पा॥ आहेत. परंतु अद्यापि कोणी एक राऊत आला नाहीं. येक हणमंतराउ आटोळे मात्र हाजीर आहेत. वर-

कड कोणी येक आला नाही. सेवकानें मागती श्रीमंतास आर्जदास्त लिहिलीं कीं गडबड फार आहे. कांहीं जमाव आणिखी देविला पाहिजे. त्यावरून कुल आठोळे व गाढवे यांस पत्रें आलीं कीं जालनापुरीं गडबड आहे तों तेथें तेनात राहणें. ऐसीं पत्रें आलीं, परंतु कोणी येक आला नाही. घरोघर माणसें तों बैसलीं आहेत. आलियावर लिहून पाठवूं. वरकड निजामअल्ली-कडील वर्तमान वरच्यावर लिहिणें ऐसी आज्ञा. त्यास वराड प्रांत परगणे-परगणेयांतील साहुकार व जमीदार यांजपासून जबरदस्तीनें पैका कांहीं हातीं लागला तो घेत आले. बाळापुरीं कोणी तुळसाजीपंत आहे, त्याणें कांहीं मामलतीवर कर्ज दिल्लें. ऐसे मिळोन पांच सालाख रुपये पावेतां बाळापुरीं जमा कांहीं जाले. कांहीं येणें तें घेऊन आपण घाट चढावे तों आपली खासी स्वारी गंगातीरीं आली. मग घाट चढणें कठीण होईल या दहशतीनें विठोजीपंत दिवाण मागें पैक्यासाठीं ठेऊन आपण घाट चढले; ते अंबडापुरावर आठ मुक्काम केले. तेथून अलीकडे पांच कोस उतरापीपेठ अंबडापुरची आहे तेथें येऊन चार दिवस जाले. शेत कापून चारितात व घरें कुल अंबडापुर परगणेयाची जाली. पाऊस दीड मास या प्रांतें नाहीं. त्यामुळें काडी गवताची नाही व खरीफ वाळते गेले. ते जागीर त्या परगणेच्या असोन लुटितात. शहरास ताबडतोब यावें त्यास पुण्याहून पत्रामागें पत्रें श्रीमंताचीं येतात कीं तुम्ही शहरास हरगीज न येणें. हा येक सबब. दुसरें निजामअल्ली बराखुद्द मीच नवाब ऐसें जाणोन वराड प्रांतें व वरघाटें जागिरा लोकांच्या दूर करून नव्यास देऊं लागले. ईभरायमखान गाडदियासी जाफराबाद किल्ला कबिले ठेवावयासी द्यावयाची तजवीज जागीर सुद्धां परगणा द्यावा हें नवाब सलाबतजंगानें ऐकिलें. त्यावरून निजामअल्लीस लिहिलें कीं तुम्हास वराड प्रांत दिल्ला आहे तेथील कारभार करणें. वावगी वर्तणूक न करणें. त्यावरून चित्तांत संकोचित होतें. मध्यें शहानवाजखानाचा सलूख जाला ऐसें बसालतजंगानें लिहिलें होतें त्याजवरून थोबले राहिले व तलबगाडदी फिरंगी यांची तलब चढली ते दोन लाख

रुपये मागतात. हाहि बखेडा आहे. दिवाण विठोजीपंत बाळापुराहून अद्यापि आले नाहीं. त्याची मार्गप्रतीक्षा करितात. फौज स्वार मोगल सात आठ हजार आहेत व छ ५ मोहरमी जानराव आटोळा पहिलेपासून भोसलेयाचा चाकर आहे. तो चारशें रात्रतांनसी दाखल जाला व त्याच दिवसीं त्याकडील किरकोळ पथकें निजामअल्लीपाशीं सात आठकशें राऊत आले. याच वाटेनें खंडागळा जमा होत होत हजारेक रावतानशीं जाऊन दाखल जाला. याउपरी मागती शहरास येणार ही बातमी दाट आहे. बातमीवर माणसें पाठविलीं आहेत. जैसें वर्तमान येत जाईल तैसें लिहून पाठवीत जाईन. चरण पहावयाचा बेत सेवकाचा फार आहे. परंतु निजामअल्ली शहरास जाई तोंवर गडबड फार आहे. यासाठीं आजपावेतो मार्ग पाहिला. सुबत्ता पाहून येईन. निजामअल्ली या प्रांयाची, सात परगणे मोगलाईचे जागिरीचे जुजबी वस्ती राहिली आहे, तेथें खंडणिया येतात ऐसें वर्तमान आहे. सेवेसी श्रुत होय. शहरीचें वर्तमान सलाबतजंग कांहीं विदेहीसे जाले आहेत. बसालतजंग कारभार करितात. ते बाहेर निघून जाऊ पाहतात. त्याची रखवाली बसालतजंग करितात. ऐसें वर्तमान ऐकिलें. लिहिलें आहे. बहुत काय लिहूं. हे विज्ञापना.

॥ श्री ॥

२७ सप्टेंबर १७५७.

[८७]

पै॥ छ १२ मोहरम मंगळवार दोन घटका रात्र आवशीची.

अर्ज विज्ञापना ऐसीजे. येथील क्षेम ता॥ छ १२ मोहरम मंगळवार मुकाम शहर सेवकाचें वर्तमान यथास्थित असे. विशेष. प्रार्थना ऐसीजे. आज्ञापत्र सादर जालें त्यांत आज्ञा तुम्ही लिहिता कांहींच आणि सांप्रत शामजी गोविंद व गणेश संभाजी यांणीं लिहिलें कांहीं वेगळें. निजामअल्ली येतो. काय मगलत आहे ? साफ लिहिणें. ऐसियास निजामअल्ली क्रियेप्रमाण भेटीसाठीं मात्र येतो. मधून फिरोन गेल्यानें वराडांतील अमल उठेल.

यास्तव भेट घेऊन मागती जाईन ऐसें कुराण पाठविलें. परंतु चित्तांत निजामअल्लीच्या खांटाई आहे तर हेहि सिद्ध आहेत. लडाईं मातबर होईल. निजामअल्लीस मारून घेतील. निजामअल्ली येथें येऊन उभयतां बंधू येक होऊन स्वामीपार्शीं फिरोन गोष्टी सांगतील. ऐसें जालें तरी ज्या हातें पत्रें सेवकानें लिहिलीं तो हात आपल्या हातें तोडून टाकीन व मी आपली जिव्हाहि छेदून टाकीन. उभयतां भावांचा पेच पाडलाच आहे. सर्व जो मजकूर पूर्वीं लिहिला त्यांत येक तिळभर अंतर पडलें तर हात तोडून टाकीन. असो. फार काय विनंति ? हुजूर यावयास आज निघालों. हकीमजीहि बारा घटकानंतर बाहेर साताऱ्यापासीं डेरे दाखल जाले. येथें प्रकाराप्रकारचे पेच पाडले. निजामअल्ली सुद्धां गरीबीनें यास भेटोन गेला तर उत्तम. न गेला तरी लडाईं होईल. नवाब सलाबतजंग व बसालतजंग आज बाहेर निघाले. सिद्ध जाले. स्वामीहि जवळच आहे. जे जेठेस नवाब सलाबतजंग ईशारा करतील तेव्हां कुमक करावी लागेल. सर्व अर्थ उदईक रूबरू अर्ज करीन. हकीमम॥अल्लीखा यांणीं पत्र लिहिलें तें अक्षरशाऱ्याचून पाहावें व वाजदअल्लीखा दिवाण निजामअल्लीचा फार मुसाहेब, तेथें सर्व अधिकारी, मातबर विश्वासूक. वाजदअल्लीखा यांणीं सेवकास पत्र लिहिलें तें बजिनस हुजूर पाठविलें. पाहावें. सर्व पत्र हुजूर पुण्यास रवाना करावयास स्वामी समर्थ. सेवेसी श्रुत होय. हे विनंति.

[८८]

॥ श्री ॥

२७ सप्टेंबर १७५७.

पे॥ छ १२ मोहरम मंगळवार संध्याकाळ.

श्रीमंतराजश्री पंतप्रधान स्वामिचे सेवेसी:—

विनंति सेवक शामजी गोविंद सा॥ नमस्कार विनंति ऐसीजे. येथील कुशल ता॥ छ ११ मोहरम दरलष्कर नवाब निजामुदौला सांगवी पा॥ जाफराबाद येथून कुच होता स्वामीचे कृपादृष्टीकरून यथास्थित असे. यानंतर

येथील वर्तमान सविस्तर अंबडापुरीहून कुच जालिथावर सेवेसी लिहिलें आहे. प्रणीतातीरीं सा मुकाम करून शहरास पत्रें पा॥ होतीं व येक ग्रहस्थहि बसालतजंग याकडे पाठविला आहे. शहरचीं उत्तरें आलीं. रा॥ लक्षु-मणराव खंडागळे पांच सातशें स्वारांसीं त्याच मुकामीं येऊन मुलाजमत केली. दुसरे रोजीं कुच करून आठ कोस वरुड पा॥ मार येथें मु॥स आले. उतरते डेरां आपण दरबारास गेलों तों नवाब जनान्यांत होते. सैद वाजद-अल्लीखा भेटले. यांसी मजकूर केला कीं श्रीमंताकडील फौजा शहराचेच नजीक येऊन पोहचल्या. नवाब जलदी करून शहरास जातात. यामुळें नाहक उपाधीस कारण. त्यास ह्मणों लागले कीं नवाब सलाबतजंग बसालत-तजंग याचा दारमदार होणार तो जाहला. शहानवाजखान याचाहि काजिया फैसल होऊन किल्यास नवाबाकडील माहासरा होता तो उठला. श्रीमंताकडील लोकांनीं किलेयावर अनुकाहि चढविला. आतां कांहीं खलष राहिला आहे ऐसें नाहीं. आह्मी येथवर आलों. त्यास याउपर खावं-दापावेतों येकवेळ खमखा जाऊन परतोन येऊन खावंदापासीं आपला आहवाल जाहीर करणें व श्रीमंताचे कृपेची वरकी करून घेणें या दो कार्यास्तव नवाब जातात. छ मजकुरीं दाभाडी परगण्यांत येथून बारा कोसां-वर मु॥स जाणार. तेथून कडसांगवी; तेथून शहरास दाखल व्हावयाचें निश्चय जाहला असे. विदित होय. हे विज्ञप्ति.

१ —————

[८९]

॥ श्री ॥

२७ सप्टेंबर १७५७.

पे॥ छ १२ मोहरम मंगळवार मध्यानरात्र.

उपरि निजामअल्ली आज दोन गांवावर आले. शहरीहून आठी कोसां-वर छ १४ मोहरमीं शहरांत दाखल होणार. बसालतजंग आजच सला-बतजंगास घेऊन बाहीर काळेचुड्यावर येऊन डेरे दाखल जाहले. फौजहि

बाहेर निघते. यांचा व निजामअल्लीचा संकेत आहे कीं तुम्ही आलेत ह्मणजे येथून कुच करावें. त्याजपाशीं अद्याप फौज मिळाली नाही. सावध नाहीत तों आपण जाऊन गाठ घालावी. उभयतां मिळोन फौज पंधरा हजार शिवाय गाड्डी तोफखाना आहे. ऐशियास तुम्ही बहुत सावध असणें. यांचा पक्का विचार जाला आहे. सूचनार्थ लिहिलें असे. परिच्छिन्न दग्याचा विचार आहे. कळलें पाहिजे. तुम्हांस भरोसा देत असतील त्यावर न राहाणें. सावध असणें. आम्हांस आढळांत गोष्ट आली ते लिहिली असे. आम्ही लिहिलें असें कोण्हास कळां न देणें.

[१०]

॥ श्री ॥

२७ सप्टेंबर १७५७.

पे॥ छ १२ मोहरम, मंगळवार प्रातःकाळ, सूर्योदयसमयीं.

अर्ज विज्ञापना ऐसीजे. येथील क्षे॥ त॥ छ ११ मोहरम सोमवार अडीच प्रहर रात्र मुकाम शहर सेवकाचें वर्तमाने यथास्थित असे विशेष. दोन आज्ञापत्रें—येक जाणारडाक, दुसरे चार शूतर स्वार—सादर जाहालीं ते आजच दिढा प्रहरा रात्रीस पावलीं. आज्ञा कीं दोनसें रोखें गेलियास निजामअल्लीचा रोख सुटतो व मागें पडतें, यास्तव कसनेरच्या डोंगराकडे गेलिया उत्तम, ह्मणोन विस्तारें आज्ञा. ऐशियास कसनेरचा डोंगर उत्तम असे. दोन कुचें करून कसनेरच्या डोंगराकडे मुतवजे यावें. चारा डोंगरास फार आहे. जिरायताविशीं ताकीद जाहाली पाहिजे. उदईक छ १२ मोहरमीं मंगळवारीं हकीममहमदअल्लीखान यास घेऊन सेवेसी येतों. आज आतांच हकीममहमदअल्लीखानास नवाब बसालतजंग यापासून रुखसत करून घरास आणिलें. उदईक मंगळवारीं बारा घटकानंतर भद्रा सरल्यावर सेवक सहितखानमारनिले येथून स्वार होतों. आतां विलंब नाही. निजामअल्लीहि चालला. येतों. परंतु कांहीं चिंता नाही. यासी कुरान वगैरे अहद पैमान करून येतों. एक दोन दिवस राहून मागती फिरोन

[८५] पे॥ छ ११ मोहरम. ॥ श्री ॥

२६ सप्टेंबर १७५७

राजश्री बाबूरावजी दाम मोहबतहु येत जाद दोस्ता

बादज दुवा आ की जे कांहीं तुह्मी रायजगंनाथ यांसी बोललेत सविस्तर त्याचे लिहिल्यावरून विदित जाहलें. त्यासी जो कांहीं करार श्रीमंत रावसाहेब करमफर्मा रावपंतप्रधान यांचे समक्ष तुमचे विद्यमानें भवानीशंकरांहीं केला असेल तो आह्मांस प्रमाण असे व तुह्मांस ठाऊक आहे व पंत मारेंचा जाबसाल तुमचेच विद्यमानें असे. आतां पुन्हा उत्तर प्रतिउत्तर उचित नाहीं. भवानीशंकरांहीं लिहिलें होतें कीं रावसाहेब मेहरबान रा॥ विश्वासराव व तुह्मी त्या प्रांतीं येतात. आपले मतलब मंजूर करायास राजे जगंनाथास पाठवणें कीं शहर जवळ असे, वकीलास ताकीद करतील. श्रीमंतजीपासून आज्ञा रायमजकुरची पाठवायाची घेतली असे. त्यास तुमचे लिहिल्यावरून त्यास पाठविलें असे कीं रा॥ विश्वासरावजी सेवेसी व तुह्मापाशीं हजर असेत. आणखी उत्तर प्रतिउत्तर त्याशीं नाहीं. जें कांहीं भवानीशंकरांहीं करार केला आहे तो प्रमाण असे. तुह्मी प्रारंभापासून सर्व गोष्टींस जाणत असा. आतां लिहिणें प्रयोजन नाहीं. जें कांहीं सर्व स्नेहाचें असे तें करणें. कामाचे मुख्य तुह्मीच असा. ज्यादा काय लिहिणें. हे किताबत.

[८६]

॥ श्री ॥

२३ सप्टेंबर १७५७.

पे॥ छ ११ मोहरम प्रहर दिवस चढता सोमवार.

श्रीमत् राजश्री रावसाहेब स्वामीचे सेवेसी:—

आज्ञाधारक गणेश संभाजी सा॥ नमस्कार विज्ञापना. ता॥ छ ८ मोहरम पावेतो सेवकाचें व प्रा॥ मारचें वर्तमान यथास्थित असे. स्वामीनें आज्ञापत्र पाठविलें तथें आज्ञा जे आटोळे वगैरे पथक ताकीद करून पाठवणें. त्यावरून त्याचे घोषर जासूद ढलायेत पा॥ आहेत. परंतु अद्यापि कोणी एक राऊत आला नाहीं येक हणमंतराउ आटोळे मात्र हाजीर आहेत. वर-

कड कोणी येक आला नाही. सेवकानें मागती श्रीमंतास आर्जदास्त लिहिलीं कीं गडबड फार आहे. कांहीं जमाव आणिखी देविला पाहिजे. त्यावरून कुल आटोळे व गाढवे यांस पत्रे आलीं कीं जालनापुरीं गडबड आहे तों तेथें तेनात राहणें. ऐसीं पत्रे आलीं, परंतु कोणी येक आला नाही. घरोघर माणसें तों बैसलीं आहेत. आलियावर लिहून पाठवूं. वरकड निजामअल्ली-कडील वर्तमान वरच्यावर लिहिणें ऐसी आज्ञा. त्यास वराड प्रांत परगणे-परगणेयांतील साहुकार व जमींदार यांजपासून जबरदस्तीनें पैका कांहीं हातीं लागला तो घेत आले. बाळापुरीं कोणी तुळसाजीपंत आहे, त्याणें कांहीं मामलतीवर कर्ज दिल्लें. ऐसे मिळोन पांच सालाख रुपये पावेतों बाळापुरीं जमा कांहीं जाले. कांहीं येणें तें घेऊन आपण घाट चढावे तों आपली खासी स्वारी गंगातीरीं आली. मग घाट चढणें कठीण होईल या दहशतीनें विठोजीपंत दिवाण मागें पैक्यासाठीं ठेऊन आपण घाट चढले; ते अंबडापुरावर आठ मुक्काम केले. तेथून अलीकडे पांच कोस उतरापीपेठ अंबडापुरची आहे तेथें येऊन चार दिवस जाले. शेत कापून चारितात व घरें कुल अंबडापुर परगणेयाची जाली. पाऊस दीड मास या प्रांत नाहीं. त्यामुळें काडी गवताची नाही व खरीफ वाळते गेले. ते जागीर त्या परगणेयां असेन लुटितात. शहरास ताबडतोब यावे त्यास पुण्याहून पत्रामागें पत्रे श्रीमंताचीं येतात कीं तुझी शहरास हरगीज न येणें. हा येक सबब. दुसरें निजामअल्ली बराखुद मीच नवाब ऐसें जाणोन वराड प्रांतें व वरघाटें जागिरा लोकांच्या दूर करून नव्यास देऊं लागले. ईभरायमखान गाडदियासी जाफराबाद किल्ला कबिले ठेवावयासी द्यावयाची तजवीज जागीर सुद्धां परगणा द्यावा हें नवाब सलाबतजंगानें ऐकिलें. त्यावरून निजामअल्लीस लिहिलें कीं तुझ्यास वराड प्रांत दिल्ला आहे तेथील कारभार करणें. वावगी वर्तणूक न करणें. त्यावरून चित्तांत संकोचित होतें. मध्यें शहानवाजखानाचा सलूख जाला ऐसें बसालतजंगानें लिहिलें होतें त्याजवरून थोबले राहिले व तलबगाडदी फिरंगी यांची तलब चढली ते दोन लाख

रुपये मागतात. हाहि बखेडा आहे. दिवाण विठोजीपंत बाळापुराहून अद्यापि आले नाहीं. त्याची मार्गप्रतीक्षा करितात. फौज स्वार मोगल सात आठ हजार आहेत व छ ५ मोहरमी जानराव आटोळा पहिलेपासून भोसलेयाचा चाकर आहे. तो चारशें रावतांनसी दाखल जाला व त्याच दिवसीं त्याकडील किरकोळ पथकें निजामअल्लीपाशीं सात आठकशें राऊत आले. याच वाटेनें खंडागळा जमा होत होत हजारेंक रावतानशीं जाऊन दाखल जाला. याउपरी मागती शहरास येणार ही बातमी दाट आहे. बातमीवर माणसें पाठविलीं आहेत. जैसें वर्तमान येत जाईल तैसें लिहून पाठवीत जाईन. चरण पहावयाचा बेत सेवकाचा फार आहे. परंतु निजामअल्ली शहरास जाई तोंवर गडबड फार आहे. यासाठीं आजपावेतों मार्ग पाहिला. सुबत्ता पाहून येईन. निजामअल्ली या प्रायाची, सात परगणे मोगलाईचे जागिरीचे जुजबी वस्ती राहिली आहे, तेथें खंडणिया येतात ऐसें वर्तमान आहे. सेवेसी श्रुत होय. शहरीचें वर्तमान सलाबतजंग कांहीं विदेहीसे जाले आहेत. बसालतजंगकारभार करितात. ते बाहेर निघून जाऊ पाहतात. त्याची रखवाली बसालतजंग करितात. ऐसें वर्तमान ऐकिलें. लिहिलें आहे. बहुत काय लिहूं. हे विज्ञापना.

॥ श्री ॥

२७ सप्टेंबर १७५७.

[८७]

पै॥ छ १२ मोहरम मंगळवार दोन घटका रात्र आवशीची.

अर्ज विज्ञापना ऐसीजे. येथील क्षेम ता॥ छ १२ मोहरम मंगळवार मुकाम शहर सेवकाचें वर्तमान यथास्थित असे. विशेष. प्रार्थना ऐसीजे. आज्ञापत्र सादर जालें त्यांत आज्ञा तुह्मी लिहिता कांहींच आणि सांप्रत शामजी गोविंद व गणेश संभाजी यांणीं लिहिलें कांही वेगळें. निजामअल्ली येतो. काय मसलत आहे ? साफ लिहिणें. ऐसियास निजामअल्ली क्रियेप्रमाण भेटीसाठीं मात्र येतो. मधून फिरोन गेल्यानें वराडांतील अमल उठेल,

यास्तव भेट घेऊन मागती जाईन ऐसें कुराण पाठविलें. परंतु चित्तांत निजामअल्लीच्या खाटाई आहे तर हेहि सिद्ध आहेत. लडाईं मातबर होईल. निजामअल्लीस मारून घेतील. निजामअल्ली येथें येऊन उभयतां बंधू येक होऊन स्वामीपार्शीं फिरोन गोष्टी सांगतील. ऐसें जालें तरी ज्या हातें पत्रें सेवकानें लिहिलीं तो हात आपल्या हातें तोडून टाकीन व मी आपली जिव्हाहि छेदून टाकीन. उभयतां भावांचा पेच पाडलाच आहे. सर्व जो मजकूर पूर्वीं लिहिला त्यांत येक तिळभर अंतर पडलें तर हात तोडून टाकीन. असो. फार काय विनंति ? हुजूर यावयास आज निघालों. हकीमजीहि बारा घटकानंतर बाहेर साताऱ्यापासीं डेरे दाखल जाले. येथें प्रकाराप्रकारचे पेच पाडले. निजामअल्ली सुद्धां गरीबीनें यास भेटोन गेला तर उत्तम. न गेला तरी लडाईं होईल. नवाब सलाबतजंग व बसालतजंग आज बाहेर निघाले. सिद्ध जाले. स्वामीहि जवळच आहे. जे जेठेस नवाब सलाबतजंग ईशारा करतील तेव्हां कुमक करावी लागेल. सर्व अर्थ उदईक रूबरू अर्ज करीन. हकीमम॥अल्लीखा यांणीं पत्र लिहिलें तें अक्षरशा वाचून पाहावें व वाजदअल्लीखा दिवाण निजामअल्लीचा फार मुसाहेब, तेथें सर्व अधिकारी, मातबर विश्वासूक. वाजदअल्लीखा यांणीं सेवकास पत्र लिहिलें तें बजिनस हुजूर पाठविलें. पाहावें. सर्व पत्र हुजूर पुण्यास रवाना करावयास स्वामी समर्थ. सेवेसी श्रुत होय. हे विनंति.

[८८]

॥ श्री ॥

२७ सप्टेंबर १७५७.

पे॥ छ १२ मोहरम मंगळवार संध्याकाळ.

श्रीमंतराजश्री पंतप्रधान स्वामीचे सेवेसी:—

विनंति सेवक शामजी गोविंद सा॥ नमस्कार विनंति ऐसीजे. येथील कुशल ता॥ छ ११ मोहरम दरलष्कर नवाब निजामुदौला सांगवी पा॥ जाफराबाद येथून कुच होता स्वामीचे कृपादृष्टीकरून यथास्थित असे. यानंतर

येथील वर्तमान सविस्तर अंबडापुरीहून कुच जालियावर सेवेसी लिहिलें आहे. प्रणीतातीरीं सा मुकाम करून शहरास पत्रें पा॥ होतीं व येक ग्रहस्थहि बसालतजंग याकडे पाठविला आहे. शहरचीं उत्तरें आलीं. रा॥ लक्ष्मणराव खंडागळे पांच सातशें स्वारानसीं त्याच मुकामीं येऊन मुलाजमत केली. दुसरे रोजीं कुच करून आठ कोस वरुड पा॥ मार येथें मु॥स आले. उतरते डेरां आपण दरबारास गेलों तों नवाब जनान्यांत होते. सैद वाजद-अल्लीखा भेटले. यांसी मजकूर केला कीं श्रीमंताकडील फौजा शहराचेच नजीक येऊन पोहचल्या. नवाब जलदी करून शहरास जातात. यामुळें नाहक उपाधीस कारण. त्यास ह्मणों लागले कीं नवाब सलाबतजंग बसालत-तजंग याचा दारमदार होणार तो जाहला. शहानवाजखान याचाहि काजिया फैसल होऊन किल्यास नवाबाकडील माहासरा होता तो उठला. श्रीमंताकडील लोकांनीं किलेयावर अनुकाहि चढविला. आतां कांहीं खलष राहिला आहे ऐसें नाहीं. आह्मी येथवर आलों. त्यास याउपर खावं-दापावंतों येकवेळ खमखा० जाऊन परतोन येऊन खावंदापासीं आपला आहवाल जाहीर करणें व श्रीमंताचे कृपेची वरकी करून घेणें या दो कार्यास्तव नवाब जातात. छ मजकुरीं दाभाडी परगण्यांत येथून बारा कोसां-वर मु॥स जाणार. तथून कडसांगवी; तथून शहरास दाखल व्हावयाच्या निश्चय जाहला असे. विदित होय. हे विज्ञप्ति.

[८९]

॥ श्री ॥

२७ सप्टेंबर १७५७.

पे॥ छ १२ मोहरम मंगळवार मध्यानरात्र.

उपरि निजामअल्ली आज दोन गांवावर आले. शहरीहून आठी कोसां-वर छ १४ मोहरमीं शहरांत दाखल होणार. बसालतजंग आजच सला-बतजंगास घेऊन बाहीर काळेचुग्यावर येऊन डेरे दाखल जाहले. फौजहि

बाहेर निघते. यांचा व निजामअल्लीचा संकेत आहे कीं तुम्ही आलेत ह्मणजे येथून कुच करावें. त्याजपाशीं अद्याप फौज मिळाली नाही. सावध नाहीत तां आपण जाऊन गाठ घालावी. उभयतां मिळोन फौज पंधरा हजार शिवाय गाड्डी तोफखाना आहे. ऐशियास तुम्ही बहुत सावध असणें. यांचा पक्का विचार जाला आहे. सूचनार्थ लिहिलें असे. परिच्छिन्न दग्याचा विचार आहे. कळलें पाहिजे. तुम्हांस भरोसा देत असतील त्यावर न राहाणें. सावध असणें. आम्हांस आढळांत गोष्ट आली ते लिहिली असे. आम्ही लिहिलें असें कोण्हास कळां न देणें.

[१०]

॥ श्री ॥

२७ सप्टेंबर १७५७.

पे॥ छ १२ मोहरम, मंगळवार प्रातःकाळ, सूर्योदयसमयीं.

अर्ज विज्ञापना ऐसीजे. येथील क्षे॥ ता॥ छ ११ मोहरम सोमवार अडीच प्रहर रात्र मुकाम शहर सेवकाचें वर्तमान यथास्थित असे विशेष. दोन आज्ञापत्रे—येक जाणारडाक, दुसरे चार शूतर स्वार—सादर जाहालीं ते आजच दिठा प्रहरा रात्रीस पावलीं. आज्ञा कीं दोनसें रोखें गेलियास निजामअल्लीचा रोख सुटतो व मागें पडतें, यास्तव कसनेरच्या डोंगराकडे गेलिया उत्तम, ह्मणोन विस्तारें आज्ञा. ऐशियास कसनेरचा डोंगर उत्तम असे. दोन कुचें करून कसनेरच्या डोंगराकडे मुतवजे यावें. चारा डोंगरास फार आहे. जिरायताविशीं ताकीद जाहाली पाहिजे. उदईक छ १२ मोहरमीं मंगळवारीं हकीममहमदअल्लीखान यास घेऊन सेवेसी येतो. आज आतांच हकीममहमदअल्लीखानास नवाब बसालतजंग यापासून रुखसत करून घरास आणिलें. उदईक मंगळवारीं बारा घटकानंतर भद्रा सरल्यावर सेवक सहितखानमारनिले येथून स्वार होतो. आतां विलंब नाही. निजामअल्लीहि चालला. येतो. परंतु कांहीं चिंता नाही. यासी कुरान वगैरे अहद पैमान करून येतो. एक दोन दिवस राहून मागती फिरोन

जाईल असा करार करितों. व हे ह्यणजे बसालतजंग मुस्तेदाहि आहेत. व उदईक मंगळवारीं विसा घटकानंतर बाहेर डेरेदाखल होतील. स्वामींनीं मंगळवारीं कुच करून कसनेरच्या रोखें पुढें पूर्वेस यावें. ह्यणजे बसालतजंगास आसरा व निजामअल्लीवर दबाव. हकीमजीस घेऊन सेवेस येतों. जवळ सर्व कामें उगवून घ्यावीं. सेवकास यावयास विलंब लागल्याबद्दल वसवासहि फार जाले. परंतु मी कांहीं रिकामा सुख-वस्त बसून राहिलों नाहीं. सरकार कामास्तव राहिलों. मी खबर कैसी लिहितों यांत कांहीं संशय यास्तव महाराव जानोजी जसवंत निंबाळकर व माधवराव मोरेश्वर यांजकडे खासे खिजमतगार पत्रें सहित वेगळी खबर काय असेल ती कळवून सादर जाहाली ते लिहितील. सेवक उदईक येथून हकीमजीस घेऊन स्वार होतों. सर्व मजकूर रुबरुब अर्ज करीन. महाराव जानोजी जसवंत फार निखालस व सरकारचे मर्जीपे॥ वर्तावें. वर्ततात यांत संशय नाहीं. व मजसीहि मैत्रिकी या दिवसांत फार जाहाली. व जसवंतरावहि सरकारचे मर्जीपे॥ आहेत. येथें चिरंजीव अवधुतराव यास ठेविलें. खोजे-रहिमदुलाखा बहादर व नवाबसाहेब व नवाब बसालतजंग यांसीं मुकाबला घालून ठेविला. याउपरि पत्र सादर होईल तरी चिरंजीव अवधुतराव केशव याचे नांवें जाहालें पाहिजे. सेवेसी श्रुत होय. हे विज्ञापना. *

[११] छ १२ मोहरम ॥ श्री ॥

२७ सप्टेंबर १७५७.

राजश्री विश्वासरावजी गोसावी यांसि

ॐ श्रीमंतसकलउत्तमगुणालंकरणअखंडितलक्ष्मीअलंकृतचारुस्वभाव व स्ने॥ महाराव जसवंत निंबाळकर दंडवत विनंति उपरि येथील क्षेम ता॥ छ १२ मोहरम जाणोन निजानंद लिहिणें. विशेष. कृपा करून पेंडापुरच्या मुकामीचें पत्र पाठविलें तें पावोन समाधान जालें. आपण समीप आलों

असतां पत्र न पाठाविलें ह्मणोन लिहिलें. ऐसियासी राजश्री राजे जीवन-
 रावजी प्रतिदिवसीचें वर्तमान लिहितात याजकरितां पत्र लिहिण्यास अंतर
 जालें. माफ केलें पाहिजे. इकडील वर्तमान तर याजपूर्वीं आपण राजश्री
 बाबूरावजीस लिहिलें होतें कीं तूर्त दोन चार रोज राजश्री राजे जीवनराव
 यांसीं तिकडे येणें मसलहत नाहीं. हें वर्तमान आपल्या श्रवणाभिरूढ व्हावें
 ह्मणोनच त्यांस लिहिलें होतें. सारांश, आपणांस श्रवण जालेंच असेल.
 सांप्रत राजे मारनिले यांनीं जाबसालाचे गुंते कुल उगविले. कांहीं संदेह
 राहिला नाहीं. उदईक राजे मारनिले व हकीम महमदअल्लीखान आपले
 सेवेसी येतात. विस्तरें वर्तमान निवेदितील. व घरचा पेंच उगवावयासाठीं
 निजामुद्दौला बहादर यांजकडून दोघे भले माणूस नवाब बसालतजंग
 यांजकडे आले होते ते व इकडूनहि सोफीबेगखान वगैरे तिघेजण भले
 माणूस ऐसे तिकडे गेले. पुढें यांचा त्यांचा भेटीचा सिद्धांत होईल तो
 लिहिजेल. हे विनंति.

[१२]

॥ श्री ॥

२८ सप्टेंबर १७५७.

पे॥ छ १३ मोहरम बुधवार त्रितीयप्रहरदिवस.

श्रीमंत राजश्री राउसाहेब स्वामीचे सेवेसी:—

आज्ञाधारक गणेशसंभाजी सा॥ नमस्कार विज्ञापना. ता॥ छ १२ मोहरम
 संध्याकाळ घटिका दिवस पावेतो सुखरूप असे. विज्ञापना
 ऐसीजे: निजामअल्लीखान यांणीं अकरा कोसांची मजल करून दाभाडीवर
 मुकाम केला होता. आज पहाटे प्रहररात्रीं कुच करून आजी अकरा
 कोस वरूडनजीक शहर तेथून पांच कोश आहे तेथें गेले. उदईक दाखल
 कदाचित् होतील. तेरावी तेरीख आहे. बहुधा चौदाव्ये तेरखेस पोहचतील.
 बहुत काय लिहूं. हे विज्ञापना. या प्रांतचिं वर्तमान होईल तें वरच्यावर

लिहिले जाईन. हे विज्ञापना. स्वामीचें आज्ञापत्र याच घटकेस पावलें. हे विज्ञापना.

[१३]

॥ श्री ॥

२८ सप्टेंबर १७५७.

पे॥ छ १३ मोहरम बुधवार सवाप्रहर रात्र प्रारंभ.

श्रीमंत राजश्री रावसाहेब स्वामीचे सेवेसी:—

आज्ञाधारक गणेश संभाजी सा॥ नमस्कार विनंति. ता॥ छ १३ मोहरम पावेतो स्वामीचे कृपेकरून सुखी असो. विज्ञापना एसीजे: निजामअल्ली-खान याचें काल वर्तमान लिहिलें होतें तें छ १२ रोजीं मौजे बानगांव पा॥ पिंपरी नजिक वरुड येथें मुकाम होता. आज शहरानजीक कोसावर राहणार. उदईक नवाबाच्या मिठी होणार. सेवेसी श्रुत होय. सरकारचे जासूद पत्र छ ११ रोजचें घेऊन आले तें काल संध्याकाळच्या दिडा प्रहरा दिवसा पावलें. बहुत काय लिहिणें. हे विज्ञापना.

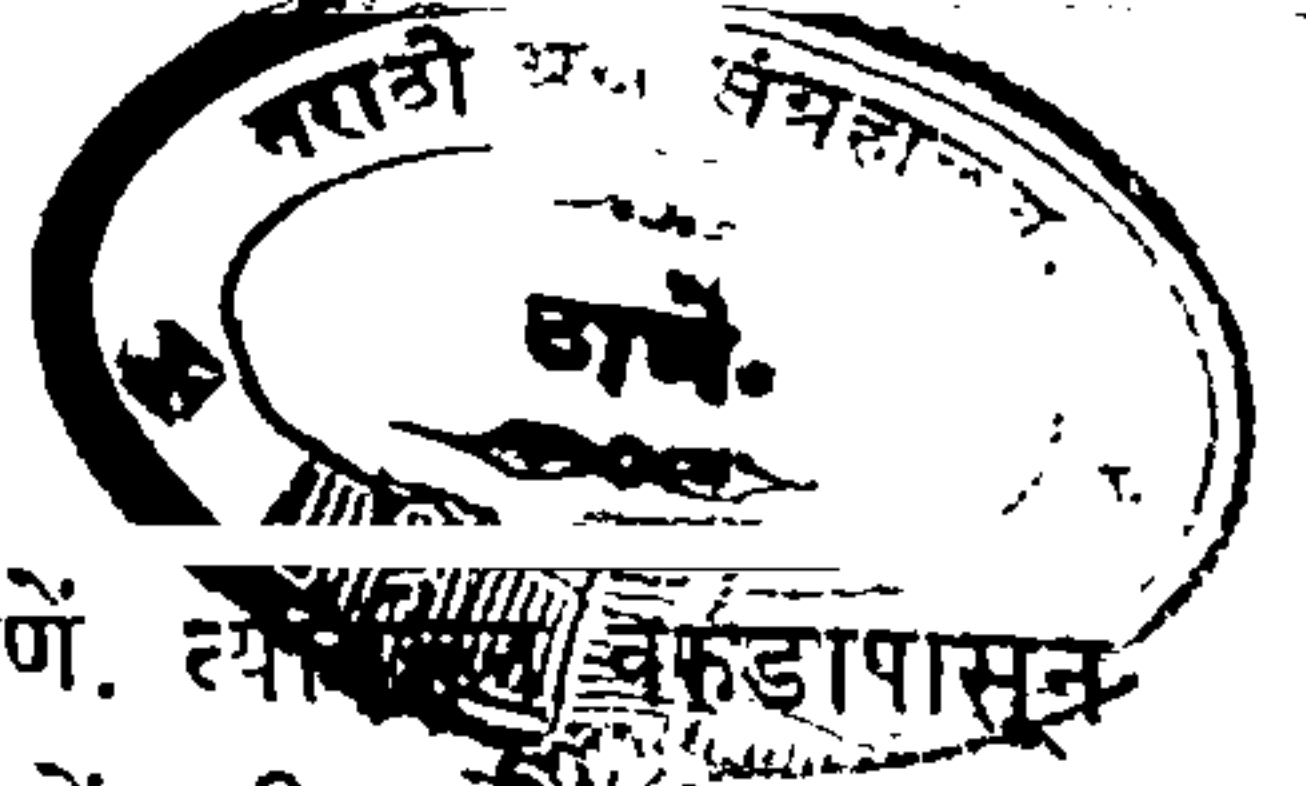
[१४]

॥ श्री ॥

२९ सप्टेंबर १७५७.

पे॥ छ १४ मोहरम गुरुवार सा घटका दिवस प्रातःकाळ.

विनंति सेवक शामजी गोविंद सा॥ नमस्कार विनंति. येथील ता॥ छ १३ मोहरम बुधवार आवशीची सा घटका रात्र होती. स्वामीचे कृपादृष्टीकरून मोरगांवावर यथास्थित असे. यानंतर मुकाम मजकुरास येतांच विनंतिपत्र शिवाजी दि॥ नारोजी ना॥ याबा॥ पाठविलें आहे. पावलें असेल. अलीकडे सोफीबेग अर्जबेगी नवाब सलाबतजंग येथील नवाबाकडे कांहीं पैगाम घेऊन आले होते. त्यांनीं चार घटका खलवत करून मागती गेले. याचा आजचा मुकाम शहरानजीकचा होता. त्यास त्यांनीं सांगोन पाठविलें कीं

वरुडावरून परभारेंच गधेलीवर जाऊन मुकाम करणें. त्यावेळीं बर्फडापासून रव गधेलीकडे फिरविली. चिखलठाण्यापांवतों पोंचली. तेथून मागती मसलत फिरवून मुकाम नारेगांवावर आणिला. सोफीबेग अर्जबेगी याचें यावयाचें कारण मनास आणितां यांणीं मुलाजमतीस उदईक पांचसाशें स्वारांनीं जरोर यावें. बहुत फौज व तोफखाना न आणावा. त्यास हे गोष्ट यांणीं कबूल न केली. मातबर सरंजामानसी येऊन ह्मणोन परिच्छिन्न सांगितलें आणि उदईक मुलाजमत करणार. बहुधा बसालतजंग पेशवा येतीलसें दिसते. व येथून बमाथ फौज व तोफखाना समेत कुच करून शहरानजीक जाऊन उतरणार. यांतहि त्याची खिलाक मर्जी दिसते. सेवेसी कळावें. नवाब शहरास पोहोंचले. मसलहतीस येईल तर एखादें पत्र नवाबास थैली पाठवावयाची असिली तर पाठवावी. मजकूर आगतस्वागत आणि सेवकाचे पत्रावर घालून ल्याहावें. तो ऐसा ल्याहावा कीं पत्र दाखवणें पडलें तर कार्यास येई. राजश्री जीवनराव व हकीमम॥अल्लीखान आजी शहरीहून रवाना जाले आहेत. सेवेसीं आलेच अस्तिल. छ मजकुरीं लष्करावर टोळधाडी उत्तरेकडून चौके वगैरे पहाडीकडून कोठीशा निखल अभ्राप्रमाणें येऊन पूर्वेकडे गेली. कांहीं अग्नईकडे गेली. लष्करावर दोन तीघटका होते. विठोजी सुंदर दिवाण पांचशें स्वारांनसी बाळापुराहून उद्या येणार. सेवेसी विदित होय. हे विनंति.

[९५]

॥ श्री ॥

३० सप्टेंबर १७५७.

पे॥ छ १५ मोहरम शुक्रवार प्रहर दिवस प्रातःकाळ.

सेवेसी विनंति सेवक शामजी गोविंद सा॥ नमस्कार विनंति येथील कुशल ता॥ छ १४ मोहरम गुरुवार मुकाम नजीक शहर काळाचबुत्रा दरलष्कर निजामुदौला स्वामीचे कृपादृष्टीकरून यथास्थित असे. कालीं रात्रौ सेवेसी

विनंति विनंतिपत्र पाठविलें आहे तें पावलेंच असंल. प्रातःकालीं नवाबांनीं कुच करून शहरानजीक आले. तिकडून नवाब बसालतजंगासमागमें दरगा-कुलीखान व हैदरगारखान खोजे रहमतुलाखान वगैरे मोठेसे थाटानें आले. परस्परें तोफखान्याची कोटबंदी करून उभे राहिले. जसवंताचे तळ्यापाशी परस्परें भेटी जाल्या. बसालतजंग यांणीं अकरा मोहरा नवाब निजामुदौला यास नजर करून अदाबाब जाऊन आणून आणखी लोकांनीं नजरा करून उभयतां नवाब आपलाले हत्तीवर स्वार जाले. समागमेंच सलाबतजंग याचे डेरियास काले चबुतरियापाशी आले. नवाब सलाबतजंग दिवाणखानियाचे डेरियांत मसनदेवरच होते. त्यास निजामुदौला यांनीं सलामगाबापासून अदाबाब जाऊन आणून पुढें मसनदेपाशीं जाऊन नजर अकरा मोहरा व कांहीं रुपये करून नवाब उभे राहून भेटले आणि आपणापाशीं बसविले. बसालतजंग आपले कार्दियानें बसले. निजामुदौलायाकडील वाजदअल्लीखान व सैदकाबीलखान व बक्षी वगैरे यांणीं नवाब सलाबतजंग यास नजरा करून कार्दियाप्रमाणें उभे राहिले. घटका येक जालियावर त्रिवर्ग नवाब व वाजद-अल्लीखान ऐसे खलवतेत दोन घटका बसोन रुसखत होऊन आपले डेरियास लष्करांत आले. सेवेसी विदित व्हावें बदल विनंति लि॥ असे. याउपर होईल वृत्त तें दिनचर्येचें लिहिलें जाईल. विदित होय. हे विनंति.

[१६]

॥ श्री ॥

३० सप्टेंबर १७५७.

पे॥ छ १५ मोहरम शुक्रवार दोन प्रहर दिवस.

सेवसी विनंति. निजामुदौला नवाब सलाबतजंग याचे डेरियांतून उठोन बसालतजंग याचे डेरियास आले. तेथें घटका बसले. त्यांनीं येक हस्ती व दोन घोडीं नजर केली ते घेऊन आपले डेरियास आले. नवाब सलाबतजंग यांणीं या भेटीस वस्त्रपात्र कांहीं दिल्लें नाहीं. हे विनंति

[१७]

॥ श्री ॥

३० सप्टेंबर १७५७.

पे॥ छ १५ मोहरम शुक्रवार दीड प्रहररात्रउर्वरित.

सेवेसी विनंति. सेवक शामजी गोविंद सा॥ नमस्कार विनंति येथील कुशल ता॥ छ १५ मोहरम शुक्रवार तिसराप्रहर स्वामीचे कृपादृष्टीकरून यथास्थित असे. यानंतर आज प्रातःकाळीं विनंतिपत्र पाठविलें आहे तें पावलेच असेल. दोन प्रहरा नवाब बसालतजंग नवाब निजामुदौलायाचे डेरियास येऊन येक प्रहर उभयतां खिलवतेंत बसोन परस्परे सभाई होऊन आणशफत जाहाली ह्मणोन येक गृहस्थाचे द्वारें शोध लागला, त्यावरून विनंति लिहिली असे. राजश्री विठोजी सुंदर दिवाण बाळापुरीं राजश्री येशवंतराव कानेरे व कृष्णाजी गोविंद यापासीं ऐवज आणावयाबद्दल राहिले होते, त्यास तूर्त दीड लाख रुपयाचा निकाल करून घेऊन आले. छ मारीं लष्करांत दाखल जाहले. विदित होय. हे विनंति.

[१८]

॥ श्री ॥

पे॥ छ १५ मोहरम शुक्रवार दीडप्रहर रात्र उर्वरित.

श्रीमंत सद्गुणमूर्ती राजश्री राऊसाहेबाचे खिजमतीस: —

आज्ञाधारक गुणाजी माणकोजी नाईक दंडवत विनंति. आज्ञेप्रमाणें रात्रंदिवस सरकार कामावर सेवक देवडीवर हजर असती. जे खबर रुहकार होईल ते वरचेवर खिजमतीस जाहीर केली जाईल. हे विनंति.

[१९]

॥ श्री ॥

३० सप्टेंबर १७५७.

पे॥ छ १५ मोहरम शुक्रवार दीडप्रहररात्र उर्वरित.

श्रीमंत सद्गुणमूर्ति राजश्री रावसाहेबाचे सेवेसी:—

आज्ञाधारक कचेश्वर त्रिंबक दि॥ नारायणराव आपाजी वकील सा॥

नमस्कार विनंति उपरि येथील क्षेम ता॥ छ १५ मोहरम श्रीमंताचे कृपेकरून कुशल स्वकीय लेखकास आज्ञा केली पा॥ विशेष. छ १४ रोजीं दोनप्रहर चार घडी दिवसा निजामअल्ली येऊन नवाब सलाबतजंग वगैरे कुल अमीर गेले होते. निजामअल्लीनीं नजर पाच मोहरा, रुपये ११ सलाबतजंगास गुजाराणिल्या. हें वर्तमान छ १४ चे पत्राबा॥ सविस्तर खाना केलें आहे. विदित जालें असेल. छ मजकुरीं दरबार केला. बसालतजंग वगैरे लोक आले. चार घटका खलबत केलें. दरबार बरखास्त झाला. त्याउपरि बसालतजंग निजामअल्लीचे डेरियास आले. तेथें इब्रामखान गाडदी, लक्ष्मणराव खंडागळे, खाजे रहीमतुलाखान मिलोन खलबत केलें. गाडदी वगैरे यांनीं विस्तारहि दिधला कीं चार कोस श्रीमंतजीकडे दबाव टाकावा. कांहीं किल्याकडेहि रूख दाखवावा. हें वर्तमान येका मातबराचे जबानीं आलें. सेवेसी विनंति केली. उदईक तहकीक करून लिहिलें जाईल. गुणार्जी हरकारे सरकार यांणींहि या मजकुराची बातमी आणिली. लहान मोठें वर्तमान सेवेसी वरचेवर लिहिलें. बहुत काय लिहिणें. २ विनंति.

[१००]

श्रीदत्तात्रय

१ आक्टोबर १७५७.

अवधूतराव केशव.

अर्ज. विज्ञापना ऐसीजे. हिंदुस्थानाकडील वर्तमान आलें कीं गाजुदीखान वजिरांहीं श्रीमंत राजश्री दादासाहेबासी मलूक करून उभयतां एकचित्त होऊन नजीबखान रोहिला जेर केला. तेव्हां येऊन भेटला असे. वजिरांहीं बंगाल्यांतील पैका आणिला होता. पातशहाचे खजान्यांत एक करोड बत्तीस लाख रुपये दाखल केले. पुढें आतां मोहीम लाहोरावर श्रीमंत व वजीर करीत आहेत. पंधरा हजार स्वार अंतार्जी माणकेश्वर याजबरोबर देऊन तमाम ठाणीं पठाणांची उठवून आपलीं बसवीत आहेत.

दिल्लीहून कूच करून अकबरपूर पावेतो गेले आहेत. दोन पातशहाँजादे समागमें घेतले आहेत. लाहोरीहून पठाणाहि बाहेर निघाला आहे. दिल्लीकडे येतो वार्ता असे. लाहोरचा सुभा श्रीमंतांस दिधला असे. वरकड मुलकांतील पैसा निमेनिम वाटून घ्यावा. पातशहास दरमहा बांधला आहे तो निमेनिम देत जावा. इतक्यावर जें वर्तमान होईल तें विनंति लिहून. येथील दरबारचें वर्तमान छ १६ रोजीं नवाबास कन्या जाहाली. ह्मणोन प्रातःकालीं बिसालतजंग व तमाम अमिरांनीं नजरा केल्या. राजश्री जानोजी निंबाळकराहि आले होते. तेथून बिसालतजंगाचे डेऱ्यांत जानोजी महाराऊ आले. च्यार घटका बसले होते. दोन प्रहरा निजामुदौला ताँशाचा पोशाक करून मुबारकबादीस आले. नजर केली. दोन घटका बसून मग बिसालतजंगाचे डेऱ्यास आले. तेथे एक प्रहर बसून खिलवत केली. मग तीन रकम जवाहीर व नव पाँरचे नजर केले. नवाबांनीं आपली स्वारी बागांत जायासी तयार करविली होती. तेथून परस्परें निजामदौलाचे डेऱ्यास जाणार होते. हा काळवर तिघे बंधू समाधानेंकरून आहेत. नवाबास निजामदौला ह्मणों लागले कीं तुह्मीं आह्मांस §आसफजाचे ठायीं आहांत. लोकांनीं नाहक तुमचे मनांत वसवास घातला असे. मनांत कृत्रिम असेल तर कुराणावर हात ठेविला. तेव्हां नवाबांहीं उत्तर केलें कीं दौलत सलतनत अवर्धा तुमची आहे. ऐशीं परस्परें स्नेहाचीं भाषणें करून येवेळेपावेतो समाधानें आहेत. उदईक जें वर्तमान होईल तें लिहून. बहुत काय लिहिणें. हे विनंति.

पे॥ छ १७ मोहरम, रविवार, अडीच प्रहर दिवस चढता.

१६९ अलीगोहर आणि जवानबख्त हे दोघे असावे.

१७० लिहूं. पुष्कळ मराठी पत्रांत आणि विशेषतः कोकणांतून वर आलेल्या लोकांच्या पत्रांतून अनुस्वाराचे ठिकाणीं निराळा संबंद न लिहावयाची गेल्या शतकांत चाल होती असें दिसतें (पहा पत्रें व यादी १५८, १८४, १६६).

१७१ भरजरीचा. १७२ आनंदप्रदर्शनार्थ. १७३ वखें. § निजामुन्मुल्काचे

[१०१]

॥ श्री ॥

१ आक्टोबर १७५७-

पे॥ छ १६ मोहरम मंदवार प्रहररात्र.

श्रीमंत सद्गुणमूर्ती राजश्री रावसाहेबाचे सेवेसी:—

आज्ञाधारक कचेश्वर त्रिंबक दी॥ नारायणराव आपाजी वकील श्रीमंत सा॥ नमस्कार विनंति उपरि येथील क्षेम ता॥ छ १६ मोहरम मंदवार श्री-मंताचे कृपेकरून कुशल. छ १६ रोजीं सलाबतजंग दरगाकुलीखानाचे बागामध्ये सयरेबदल तिसरा प्रहरा गेले. बा॥ पंनास माणूस, पंचवीस स्वार होते. त्याउपरि अलजपुरचा अधिकारी व बसालतजंग येकत्र होऊन निजाम-अल्लीचे सेरियांत तिसरा प्रहरा खलबत केलें. त्यास निजामअल्लीनें आपले वर्तमान मार्गीचें सीपाहचें देण्याचें कुल श्रुत केलें. यांणीं आपले येथील व राजकी किल्याचे व श्रीमंताचे खंहाचा विस्तार कुल जाहीर केला. त्यास ज्येष्ठांनीं उत्तर दिधलें कीं आमचे विस्ताराचा तुह्मीं निर्वाह करणें अगर तुह्मांस आपले ताबेदारीमध्ये ठेवणें आहे तर आह्मी तुमचे विस्तारावेगळे नाहीं. तुह्मांस अनकूल येत नाहीं तरी आमचे सलाहप्रमाणें तुह्मी चालावें. ऐशीं परस्परें भाषणें जालीं. बसालतजंगांनीं उत्तर केलें कीं सलाबतजंगास श्रुत केलिया त्याचें विचारें जें मुकरर होईल त्याप्रमाणें आपण उभयतां वर्तणूक करावी. रा॥ विठोपंत दिवाण निजामअल्ली छ १५ रोजीं सायंकाळीं शहरास दारुल जाले. पत्र प्रहरा दिवसा रवाना जाले. सायंकाळ पावेतो वर्तमान जें काहीं लहान मोठें येईल तें सेवेसी विनंतिपत्र लिहीलें जाईल. बहुत काय लिहिणें. हें विज्ञप्ति.

[१०२]

॥ श्री ॥

१ आक्टोबर १७५७.

पे॥ छ १६ मोहरम प्रहर रात्र मंदवार.
सेवेसी विनंति सेवक शामजी गोविंद सा॥ नमस्कार विनंति येथील वर्त-

मान ता॥ छ १६ मोहरम मंदवार दोन प्रहर स्वामीचे कृपादृष्टीकरून यथा-
स्थित असे. यानंतर येथील वर्तमान तर नवल विशेष लिहिजेसें नाहीं. नवाब
सलाबतजंग यास पुत्र जाहला आहे. त्याचे मुबारकबादीस त्याचे दर्शनास नवाब
निजामुदौला गेलं आहेत. सायंकाळीं आपले डेरियास येतील. दौलताबादेस
मागती चौक्या पाठविणार ह्मणोन येक दोघे बोलत होते; परंतु केवळ प्रमाणांत
नाहीं. तथ्य असिल्यास सविस्तर मनास आणून विनंतिपत्रीं लिहिलें जाईल.
सेवेसी विदित होय. हे विनंति.

[१०३]

॥ श्री ॥

२ आक्टोबर १७५७.

पे॥ छ १७ मोहरम रविवार प्रहर दिवस बाकीचा.

श्रीमंत सद्गुणमूर्ती राजश्री रावमाहेबाचे सेवेसी:—

आज्ञाधारक कचेश्वर त्रिंबक दी॥ नारायणराव वृकील श्रीमंत सा॥ नम-
स्कार विनंति उपरि येथील क्षेम ता॥ छ १७ मोहरम प्रातःकाळ आपले
कृपेकरून कुशल. यानंतर हैदराबादेकडील वर्तमान. मुजफरखान गाडदी
याणं गडबड मांडिली आहे. एक ठिकाण गडबड करून घ्यावें ऐसा त्याचा
मनोदय. हें वर्तमान मुख्यास येथें आलें. हे पुढें तदवीर काय करितात हें
लिहिलें जाईल. ईब्रामखान गाडदी याचे देवडीवर गुणाजी नाईक दोन मा-
णसें हरकार ठेऊन आपण हजर राहत आहे. लौकिक बोलवा आहे कीं गाडदी
याचे पोटामध्ये खोटाई आहे. मुख्यापासून आज पावेतो दुसरी गोष्ट निघा-
ली नाही. पुढें जें वर्तमान होईल तें विनंति केली जाईल. पूर्वी पांच सा पत्रें
सविस्तर सेवेसी विनंतिपत्रें लिहिलीं सेवेसी पावलीं असतील; परंतु उत्तर
येक सादर न जालें. याकरितां संवकाचें पत्र सेवेसी कोणही पोहचवितो
कीं नाहीं हेंहि कळत नाहीं. आतां कृपा करून उत्तर सादर केलें पाहिजे.
हे विनंति.

[१०४]

॥ श्री ॥

४ आक्टोबर १७५७.

पे॥ छ १९ मोहरम मंगळवार दोन प्रहर दिवस.

महीपतराव लक्ष्मण

सेवेसी विज्ञापना ऐसीजे:— परवाचे दिवशीं नवाबास मोहोरकबंदी था-
वयासी राजश्री जानोजी निंबाळकर आले होते. मुबारकबादी देऊन नवाब
बसालतजंगाचे डेऱ्यांत येऊन बसले. तेथें उभयतांसी भाषण जाहलें कीं
नवाबास दौलताबादेस शहानवाजखानापाशीं पावतें करावें, हा आळा निं-
बाळकरास आला होता त्याचा परिहार जाला. नवाब बसालतजंगास
कळलें कीं यांजपासून ही गोष्ट सहसा होणार नाहीं. तेव्हां नवाबांहीं ग-
ळ्यांत हात घालून पोटासीं धरले. तुह्यापासून उमेद मोठीसी आहे. चित्तांत
किलमिष होता तो दूर केला असे सेवेसी श्रुत होय. वेदमुहूर्ती दीक्षित
महाराव जानोजीचे घरास आले होते. सातान्यास उपद्रव फार लागला
आहे. आह्मी जावें कीं राह्मावें ? महारावजीनें समाधान केलें कीं तुह्यास
काय चिंता आहे. समाधानें राहाणें. आज सायंकाळीं मुरादखान व विठ्ठल
सुंदर महारावजीपाशीं येऊन मसलत एकांतीं करीत बसले होते. महारा-
वजीकडील विठ्ठलरावहि होते. चौघेजण चार घटकापर्यंत दिवाणखान्या-
पुढें बाग आहे. तेथें बसून एकांत केला. मनास परस्पर आणिता निर्जाम-
अल्लीस महाराव अद्यापि भेटले नाहीत. भेट घ्यावी ह्मणत होते. उत्तर
महारावजीनें केलें कीं आह्मांस भेटवाचून काय प्रयोजन ? त्याच भावासी
भेटलों, तें त्यासीच भेटलों. तें व हे एकच आहेत. हरयेकापाशीं राहोन
नोकरी करावी. बहुतेक भेटिस उद्या परवा जातील. राजश्री वेंकटराव निंबा-
ळकरहि भेटले नाहीं. याची जाल्यावर त्याची होईल. कळलें पाहिजे. बहुत
काय लिहिणें. हे विनति.

[१०५]

॥ श्री ॥

५ अक्टोबर १७५७.

पे॥ छ १९ मोहरम मंगळवार दोन प्रहर दिवस.

सेवेसी भगवंतराव यादव दी॥ अवधूतराव केशव सा॥ नमस्कार विज्ञापना
 ऐसीजे:—कालचं वर्तमान श्रीमंत बाबासाहेबाचे पत्रांत लिहिलें त्याजरून अवगत
 जालें असेल. आज छ १८ मोहरमीं खोजे रहमतुलाखान बहादूर यांचे येथें गेलों
 होतों. पुसूं लागले कीं कांहीं राजियाकडील पत्र आलें कीं काय ? आपण उत्तर
 जवळ जाऊन दिल्लें कीं काल हकीम महमदअल्लीखानजीचे भेट्टीचें वर्तमान
 राजाजीचे पत्रावरून श्रुत केलें. त्याजउपर आज पत्रें आलियावर निवेदन
 केलें जाईल. मग फतहुदीअल्लीखान याची भेट घेतली. हे ह्मणों लागले कीं
 विशेष काहीं नाहीं. मागती भेटणें. पुरता शोध घेऊन सांगणं. त्याचे घरीं
 जाऊन जं सांगेल तें लेहून पाठवितों. हकीमजींहीं पत्र फतहुदीअल्लीखान-
 जीस आपले इनामाचें गांवाविषयीं व परंडियाचे जाहगिरीविषयीं लिहिलें
 होतें. त्यास परवानगी इनामाचे गांवची व परंडियाचे जागिरीची ऐसे कागद
 दान खोजे रहमतुलाखानबहादूर यांहीं लालामहाराय वकील याचे
 हवाला केलें ऐसें हकीमजीस सांगणें. आज छ १८ सोमवारीं दरबार जाला.
 हैदरुयारखान सेरजग यास पंचहजारीची तसलिमात जाली. पालखीं झाल-
 दार इनायेत जाली. सयद कबीरखान बक्षी पातशाही यास झालदार पाल-
 खीची तसलिमात जाली. इजाफा पंचहजारीचा होणार. सफसीलानखान
 उभयतां अबदुल हुसैनखान हयदराबादेची सुभेदारी कुल इजारा केली. त्याज-
 कडे रु॥ लाखो सरकारचे आहेत. त्याजकरितां अबदुल हुसेनखान सफसी-
 लानखानाचा पुत्र येथें आहे त्याजवर तगादा ह्मणोन त्याणें जे जे अमील
 सफसीलानखानाचे अमलचे होते त्यांची इसमनवेशी लेहून दिल्ली. बहादूर-
 सिंग बन्हाणपूरकर अमील त्याचे वेळेस होता. त्यास पंनास गाडदी पाठवून
 बेहुरकत करून नेलें. कळावें. आज छ १८ नवाब निजामुद्दवला बहादूर
 आसफजग स्वार होऊन शहरास आले होते. बादली निमे अस्तीन त्यालें

व कलगी खोविली होती. चार घटका बसले होते. स्वारीसमागमें स्वार पांचशें व गाडदी वगैरे होते. शाहामाहमुदजीचें त्याचें भाषण काय जालें आणि तबरुक काय दिधला याचा शोध पुरता सवसगियापासून घेऊन सेवेसी लिहितों. निजामुदवला शहरांत आले ह्मणून त्याचे मुख्य मुसाहेब वजी-दअल्लीखान त्याची भेट जाली नाही. उदईक मागती जातां. आज्ञा होती कीं लालामाहाराय वकील याची भेट घेत जाणें आणि वर्तमान शोध घेऊन लिहिणें. त्याजवरून आज छ १८ चार घटिका रात्र जालियावर माहाराय वकिलाचे घरीं गेलों होतों. त्यास ज्या युक्तीनें पुसावयाचें त्या युक्तीनें पुशिलें. त्याणें सांगितलें कीं लक्ष्मणराव खंडागळे व इभराईमखान गाडदी हे दांघे एकत्र होऊन या विचारांत आहेत कीं दुर्गस्थाचें यश आपण घ्यावें. त्याजकडे सूत्र लावून लिहिलीं पुसलीं करितात. आज निजामु-दवलास शब्द देतात कीं श्रीमंताकडे दारमदार करणें काय उचित होतें ? यांम सारेंच आज द्यावें. खोजे रहिमतुलाखान बहादूर बास्तेकर याजवर शब्द आणावा ऐसा मनोदय आहे. आजी मुख्य बंदगानअल्लीस शून्यातुल्य करावें हा हेत त्याचा आहे. बाह्यात्कारें तिघे बंधु एकत्र होऊन विचार करितात; परंतु परस्परे संकोचित आहेत. वडिलाच्या उतराईत आहेत ऐसें लाला-माहारायानें सांगितलें. आजी ह्मणां लागले कीं मी इभराईमखान गाडदी याचेथें गेलों होतों; गोष्टीनें गोष्टी निघाली; त्यास आह्मीं इभरामखानास ह्मटलें कीं श्रीमंताशीं विघाडून कोठें राहूं ? पाहातां येकल्या रघोजी करांडिबाच्या बोहपियानें बरें न आलें. तुह्यांस कांहीं दोन चार परगणे मागणें तरी मागून आपल्या तालुकियास जाणें. श्रीमंताकडील दारमदार जाला तो कायम करवितांच तुमचें बरें आहे. ऐसे संशय कितेकाप्रकारें त्याचें पाटांत घातले. ऐसें माहाराजें सांगितलें; परंतु हे गोष्टी दृढ नाही. ईश्वरसत्तेनें सर्व शत्रूचे तर्कवितर्क लयातें पावतील. इभराईमखान गाडदी याची तलब एक लाख दरमाहा आहे. त्या-जपैकी जातीचे पंचाणव हजार व पांच हजार शागीर्दपेशा. त्याचे त्यास

आतां गाडदी ह्णंतो कीं शागीर्दपेशाचे तों इनाम आहे; माझे तलवेंत म-
जुरा न घेणें. ऐसा बखेडा आहे. खोजे रहिमतुलाखान याचे लेकीस बरें वा-
टत नाहीं ह्णून तिसरा प्रहरां सैन्यांतून शहरास घरीं जात असतात.
बाबासाहेब आज छ १८ रात्रीं स्वार होऊन सैन्यांत त्याचे घरीं गेले होते. ते
डेरियांत नव्हते. मग माहाराज अपूर्ण बहादूर जानोजी जसवंत निंबाळकर
याचेथें गेले होते. सेवकहि समागमें होता. त्याजउपर शहरांत आलियावर
महाराय वकिलाचे घरास गेला. त्याचें वर्तमान ध्यानास आणून पुढें खोजे
रहिमतुलाखान बहादूर याचे घरीं रात्रीं गेलों तों घरांतून बाहंर निघोन
सैन्यांत डेरियास जात होते ते आपण जाऊन बाबासाहेबाचे तर्फे त्याचे
लेकीचे खैरयतीचें वर्तमान पुशिलें आहे. आणि नकाहत ? असतां आपले
भेटीस्तव सैन्यांत गेले होते. आपण घरीं आले ह्णून भेटी न जाली. मजला
खितमतींत पाठविलें आहे. राजाजीचेंहि पत्र आलें. हकीमजीस साहेबजादि-
याचे मुलाजमतीचें बाहरमद केलें. वितिपात जालियावर भाषण होईल.
मग इतला दिधली जाईल. ऐसें अवधूतरावजीस लिहिलें आहे. आजी
हजरतस बहुत बहुत स्तवीत आहेत. आणि लिहिलें आहेत कीं रोयेदाद जरूरीं
असेल ते हजरतेस पुसोन लिहीत जाणें. आजी त्याचा खुलाजा काढावयास
हे गोष्टी बोललां कीं हजरत खातरजमा ठेवीत. साहेबजादियापाशीं
व श्रीमंत पंतप्रधान साहेबापाशीं हजेतचा स्तव फार केला आहे. कोण्ही
मुखालीफ हरदाज कसील इभराईमखान वगैरे काल तरी त्याचें पारपत्यें
बरें होईल. मग ह्णों लागले कीं राजाजीस लिहिणें कीं कोण्ही बरदाज
नाहीं. खातरजमा ठेविजे. मुजफरखान गाडदी यास चौ घटिकांत काढून दिधलें.
त्याजपुढें इभराईमखान काय काळ आहे ? ऐशा गोष्टी बहुत मजबूदीनें
खुश होऊन सांगितल्या. हयदरजंग राजबंदरीस पावले. हें सर्व वर्तमान
बाबासाहेबास इतला देऊन त्याचे आज्ञेप्रमाणें सेवेसी लिहिलें असे. आजी
तोफांचे आवाज दहा वीस केले. लोक बोलत होते कीं लेक जालियाचे खु-
सीचे किंवा मलमुर होय ह्णून याचा संशय कांहीं नाहीं. परंतु जें आढळलें

तें सेवेसी लिहिलें असे. फतहुदीअल्लीखान निजेले सांगोन पाठविलें कीं पाहाटे बाहेर थेंणें. त्यास प्रातःकाळीं जाऊन त्याची भेटी घेऊन शाहाजीचे येथील व आणखी वर्तमान शोध करून इतला देतां. हे विज्ञापना. छ १८ दीडप्रहर रात्र.

[१०६]

॥ श्रीदत्तात्रय ॥

५ आक्टोबर १७५७.

श्रीमंत राजश्री रावसाहेब स्वामीचे सेवेसी:—

विनंति आज्ञाधारक अवधूतराव केशव सा॥ नमस्कार विज्ञापना ता॥ छ १८ मोहरम सोमवार प्रहर रात्र सेवकाचें वर्तमान यथास्थित असे. छ १७ तेरखेचें आज्ञापत्र सादर जाहलें तें आज तिसरे प्रहरीं पावलें. त्यांत आज्ञा सादर जाहली कीं बारीक मोठें वर्तमान लिहीत जाणें. आज्ञेप्रमाणें आलाहिदा सेवेसी लिहिलें आहे त्यावरून श्रुत होईल. आणखी शहरचे लोक बारीक मोठें वर्तमान लिहितात त्यास स्वामीचे प्रतापें त्या सर्व गोष्टी मिथ्या असेत. आज रात्रीं आतांच खोजे रहिमतुलाखानांनीं मजला बोलाऊन नेऊन सांगितलें कीं लोक इभराईमखान गाडदी व लक्ष्मण खंडागळ वगैरे लबाडींत फिरतात; परंतु त्यांच्यानें कांहीं कोणाच्यानें होणें नाहीं; आपले घरीं लबाडी बोलतात त्यास मनाई कां करावी ? त्याहींमध्ये या शहरचा अलम एक एक प्रकारचा आहे. आह्मीं जो श्रीमंतांच सेवेत करारमदार केला आहे त्याप्रमाणें राजे जीवनराव यास ल्याहावें कीं श्रीमंतास विनंति-अर्ज करून सत्वर निर्गमांत आणावा. थेंणेंप्रमाणें सांगितलें तें सेवेसी विनंति-अर्ज केली. सेवेसी श्रुत होय. हे विज्ञापना.

[१०७]

॥ श्री ॥

५ आक्टोबर १७५७.

पे॥ छ १९ मोहरम मंगळवार सा घटका रात्र उर्वरित.

सेवेसी विज्ञापना ऐसीजे. काल छ १८ मोहरमीं दीडप्रहर रात्रीं पत्र बाबासाहेबीं डाक्रेचे जासुदाव॥ पाठविलें त्याजवरोन अवगत जालें असेल. छ १९ मंगळवारीं प्रातःकाळीं शोध केला तो लांक आले कीं काल निजामुदौला बहादुर आसफजंग तकियांत गेले हांते. यापूर्वीं विठोजी सुंदरहि तकियांतून होऊन आले. मग निजामुदौला गेले. जेव्हां तकियांत गेले तेव्हां शहामहमुदजी मशीदींत निमाज पढावयास गेले होते. निजामुदवला शाहामुसाफर याचे दरगांत जाऊन जीयारत केली. मग शाहासाहेब निमाज पढलिगावर ऊजरियांत जेथें बसतात तेथें घेऊन गेले. वाजीदअल्लीखानाहि समागमें होते. गार्था मातंत तों चरपरेपण दिसोन आलें. शेवटीं गोष्टी शाहानवाजखानाची दरमियान आली. त्यास शाहजीहि बोलले कीं तो सैद आहे. आणि दाना व शिंदवी आहे. रहम त्याचे बाकांत जरूर आहे. वाजीदअल्लीखान नाही. लुकमा दिधला कीं जे आपण ह्मणतात तें सत्य आहे. त्यास शाहानवाजखानास पत्रे कांहीं वाजीदअल्लीखानाची गेलीं आहेत. शाहजींहीं निजामुदवलास पागोटें १ व कमान १ व तरवार येक ईनायत केली. अत्तर वगैरे दिधलें. हें वर्तमान शाहाजीकडील असे. दुसरें, रा॥ लक्ष्मणपंत टकले याची भेट जाली. त्याजकडून कळों आलें कीं शामजीपंत निजामुदौलास रुकसत मागत होते कीं साहेबजादे हुल्या एकबल यांचे भेटीस जाऊं. मग वराडांत जाऊं अगर जे आज्ञा करितील तें करूं. त्याचें उतर शामजीपंतास दिधलें कीं आह्मीच चालणार वराडांत. वा॥ जाऊं या. तुहांस रुकसत करूं. दोन रोज ठेविलें आहे. शामजीपंत राहत नाहींत. निजामुदवल्याचे सैन्यांत डेरा देऊन राहिले आहेत. आपण बाबासाहेबांस पुसोन सैन्यांत त्याचे भेटीस गेलों होतो. भेटी जाली. बहुत स्नेहांत महाराजाचे दाखवून खुलासा पुसला. त्यास शामजीपंत ह्मणों लागले कीं राजाजीचा आमचा स्नेह पूर्व आहे. आह्मी येथवर उमेद देवितों. चत-

कोर मिळाली तर त्यांत त्याची आधी आह्लासी वाटून खावी; त्यास स्मरण असेल कीं नाही. राजकी वर्तमान तो जंवर निजामदवला शहरीं पावलें नव्हते तोवर याचे कारभारी आह्लासी साफ गोष्टी सांगत होते कीं नवाब निजामदवलाचा हेत कीं शहरांत गेलियावर श्रीमंताकडील दारमदार जाला तोच सिद्धीतें पावावा व त्याचें यश घ्यावें. येथें आलियावर आह्लासी विचार चोरीत आहेत. खुलासा कळां देत नाहीत. बाह्यात्कारें तो नरमत्व रक्षितात; परंतु अंतर साफ दिसत नाही. ह्मणून आह्लाही आपणास वाढून चढविलें आहेत. फार लागले जात नाहीत. शेवटीं कुंभाराची सून उकरडियावर येईल ऐसें बोलले. दुर्गाचें पुढिले ह्मणों लागले कीं अजून कांहीं सैनिक तेथें पाठवावें ऐसें नाही. ऐसें जालें तरी दारमदार कोठें राहिला ? हे करणार नाहीत हें त्याचें जवानीचें वर्तमान. यानंतर काल चार घटिका दिवस राहतां राजश्री वासुदेव दिक्षीत सातारकर माहाराज अर्जून-बहादर जानोजी जसवंत निंबाळकर याचे येथें आले हांते. उभतांचा एकांत जाला. त्याजउपरि विठाजी सुंदर व मुरादखान ऐसे गेले होते. कांहीं कागदहि घेऊन गेले हांते. एकांतीं याचें व त्याचें बोलणें जालें. ते उठोन गेलियावर शामजीपंत टकले मये लक्ष्मणपंत गेले होते. यास भेटी पाने देऊन रुकसत केलें. हें वर्तमान आजी सेवकास कळलें. सेवक बाबासमागमें रात्रीं याचे येथें गेलों होतो. तेव्हां न कळे. महाराजाचेंहि पत्र त्यास तेच वेळेस आलें तें बाबासाहेबां देखतां मर्हापतराऊजीनें वाचून दाखविलें. शामजीपंतानें दराहेकायत हेहि बोलले कीं निजामदवला जातीनसी साफ आहे. परंतु येकदां धेजण बुद्धीचे भ्रवशक आहेत ते उगेच शिगुसे करावयाच्या विचारांत आहेत; परंतु शेवट होणार नाही. आह्ला तो उत्तर देऊन चुकलों कीं श्रीमंतास बिघाड करून यश नेणार नाहीत. तुमचे वडिलीं व नासरजंगाहीं इतकें केलें. शेवटीं देऊनच सलुख केला. ऐसे आह्ला बोललों. ऐसे दराहेकायत शामजीपंताहीं मजपाशीं सांगितलें. कळावें. ह्मणोन लिहिलें असे. आजी छ १२ दीड प्रहर दिवस चढलिया बंदगान अह्ला

हिरवे हवदियावर स्वार होऊन दोन अंबारिया जनानियाच्या व येक हत्ती निशाणाचा व स्वार शंभर वगैरे घेऊन निजामदवलाच्या डेरियास गेले. चार घटिका तेथें होते. वाजीदअल्लीखानाच्या भेटीच्या उद्देशें गेलों होतों तों नवाब सलाबतजंग त्याचे धणियाचे येथें गेले. त्याजकरितां भेटीचा योग न पडला. महमदगऊसखान हकिमजीचा आप्त. त्याणें सांगितलें कीं मीं त्याचे कानावर घातलें आहे. त्याचा समय मोठे पाहाटेचा आहे. त्यास पाहाटेच येणें. त्यास प्रातःकाळींच जाऊं. भेटीनंतर सेवेसी लिहितों. सर्व वर्तमान बाबासाहेबास सांगोन सेवेसी लिहितों. याज-पैकीं उत्तम जाणावें. तें हकिमजीस इतकी इतला द्यावी. मजला त्यासी गरज नाही. महाराजाचा आज्ञांकित आहे. त्यांहीं महाराजादेखतां सांगितलें कीं मजलाहि इतला होय. याजकरितां विज्ञापना केली असे. सारांश स्वामींहीं यश थोर संपादिलें ह्मणून कितेकांस असह्य जालें आहे. परंतु ईश्वर-सत्तेनें तेच पराभवातें पावतील. चिंता नाही. महाराज स्वामिकार्यावर एकनिष्ठ आहेत. हें नियत पूर्ण यशच आहे. पत्र लिहिल्यावर खोजे रहिमतुलाखान बहादूर यांचे येथें गेलों होतों; पुसूं लागले कीं काय वर्तमान. उत्तर दिलें कीं खैरियत आहे. राजाजीची आज्ञा कीं प्रतिदिनीं दर्शन घ्यावें. जो ईरश्याप होईल तो अवधूतरावजीस इतला देऊं. राजाजीस ल्याहावें. त्यांहीं उत्तर दिलें कीं राजाजीस लिहिणें कीं कोणे गोष्टीनें वसवसा न कीजे. चर्चा ज्या ऐकत असाल त्याचा इतबार न कीजे. नवाब बसालतजंग डेरियांतून आपले हवेलींत आले आहेत. मागती जातीळ. फतहुदीअल्लीखानजीची भेटी जाली. त्यांहीं पत्र हकीममहमदअल्लीखानजीस पारसी लिहिलें आहे तें पाठविलें आहे. त्यास पावतें करावें. जबानीं मजला फतहुदीअल्लीखानजी ह्मणों लागले कीं हकिमजीचें येक काम तो जालें. दुसरे परगणियाचे पुसिलें त्यास उत्तर खुलासियाचें खोजे रहिमतुलाखान बहादूर यांहीं दिधलें नाही. मागती पुसोन लेहूं ऐसें हकिमजीस सांगावें. जर आज्ञा होईल तर त्याचे कार्याचें पत्र पारसी त्यास वेगळें लिहित जाऊं. महाराजाचे हस्तें पावतें होईल. याविशीं जैशी आज्ञा. अर्जी भगवंतराव यादव.

[१०८]

॥ श्री ॥

४ आक्टोबर १७५७.

पे॥ छ १९ मोहरम मंगळवार दोन प्रहर दिवस.

सेवेसी महिपतराव लक्ष्मण सा॥ नमस्कार विज्ञापना ऐसीजे. येथील वर्तमान ता॥ छ १८ मोहरम सोमवार चार घटका रात्र पावेतो प्रताप स्वामीचा यथास्थित जाणोन स्वानंदलेखनास आज्ञा केली पाहिजे. विशेष. दरबारचें वर्तमान आज हैदरघारखान सेरजंग यांस पंचहजारी मनसब व झालरदार पालखी जाली. तसलिमात केली. पालखींत बसोन आपले हवेलींत शहरामध्ये दोन घटका दिवस राहतां आले. दरगाकुलीखान कालपासून आपले हवेलींत आले. आज दरबारास लष्करांत गेले नाहीं. उदईक जाणार आहेत. सैदकबीरखान पातशाही बक्षी यासी झालरदार पालखीची तसलिमात जाली. सरमतखानाचे पुत्रास व सुलतानखान जमातदार यास मातमीचें खलअत जालें. खोजे रहमतुलाखान पुसत होते कीं हकीम महमदअल्लीखान व तीर्थरूप राजश्री जीवनराव भेटले. इतकें वर्तमान मात्र कळलें. त्याजवर कांहीं वर्तमान गोष्ट मात जालींहे कांहीं लिहिलें आलें आहे कीं काय ? उत्तर केलें जें वर्तमान आलें तें निवेदन केलें. पुढें येईल तें निवेदन करून. नवाब निजामुददला तिसरे प्रहरा स्वार होऊन पैठणदरवाजानें शहरांतून नवाब सलाबतजंग याचे मातुश्रीपाशीं गेले होते. तेथून शहामहमुदचे भेटिसु गेले. परस्परें भाषण जाहलें. मग आपले डेऱ्यास आले. वाजीदअल्लीखानाचा व विठ्ठल सुंदर याचा मनोदय कीं जो करारमदार बोली जाली आहे त्यांत निजामुदौलास भेळवून यश द्यावें. निजामुदौलाचे मनांत तो कांहीं नाहीं. जे बसालतजंगानें केलें तें मान्य आहे. परंतु संगतीचे लोक खेळ करीत आहेत. इभ्राईमखान गाडद्यास लाख रुपये दरमहा करून नोकर ठेविलें. त्यास येथें आल्यावर बंधूचे विचारें मनसुभा आहे कीं बारा लाख रुपये नगद कैसें अनकूल पडतील. याजपेक्षां जागीर द्यावी. राहील तरी ठेवावा. नाहीं तरी आज्ञा द्यावी. नांदेड तिही लाखांचे व माहूर तिही लाखांचे एकूण सा लाखांचे द्यावे. ऐशी चर्चा आहे. कबूल न करील तरी रुखसत करावे.

पुढें निजामुदौलास बालाविलें हणोन शिवंदी ठेऊन आलों. त्यास खर्च जाहा-
ला त्यास जागा नाहीं. याजकरितां बालाघाटचे माहाल जागीर करून घ्यावी
ऐसा मनोदय आहे. पुढें काय होईल तें पाहावें. नवाब बसालतजंग निजामु-
दौलास मेजमानी करीत आहेत. हैदरयारखानाचे बागांत तयारी मेजमानी-
ची. रोशनी व दारू वगैरे लवाजमा भक्षयाचा, वस्त्रें, जवाहीर द्यावयासी पंच-
वीस तीस हजार रुपये तयारीस लागले आहेत. उद्यां अगर परवां बागांत
नेतील. आजचे घडीपावतो बंधू बंधू स्नेहेंकरून आहेत. पुढें काय होईल तें
विनंति लिहूं. बहुत काय लिहिणें. हे विज्ञापना.

— — —

[१०९]

॥ श्री ॥

६ आक्टोबर १७५७.

पे॥ छ २१ मोहरम गुरुवार सूर्योदय.

राजश्री राजे जीवनरावजी गोसावी यांसी:— ●

दंडवत विनंति उपरि:—येथील वर्तमानतर छ १८ मोहरमीं राजश्री विठल-
पंत दिवाण यांणीं येऊन नवाब निजामदौला बहादूर याचे मुलाजमतीचा
मजकूर दरपेश केला. त्यासी उत्तर केलें कीं बंदगानअल्लीच्या आज्ञेविरहित
हें करणें नाहीं. त्यावरून त्यांणीं गुलाम नक्षबंदखान यांसी सांगोन मुख्यास
विनंति करून खानमजकुराचे हातची परवानगी आणविली. त्यासी आह्मी
राजश्री विठलराव यांसी पाठवून गुलाम नक्षबंदखान यांसी सांगितलें कीं
मुख्याचे हातचें पत्र असावें, त्याविरहित आह्मी तिकडे जाणार नाहीं. त्यांणीं
नवाब बसालतजंगबहादूर याचे हातचें आज्ञापत्र हासल करून पाठविलें. त्यावरून
छ १९ मिनहूस मंगळवारीं राजश्री विठलपंत दिवाण संध्यासमयीं येऊन मुला-
जमतीस घेऊन गेले. मुलाजमत जाली. ज्या ज्या प्रसंगोचित इस्तियाकमुस्ता-
ह्या गोष्टी बोलावयाच्या त्या नवाब निजामदौला बहादूर यांणीं बयान
केल्या. तदोत्तर खिलवतांत गेले. तेथेंहि शिष्टाचारविस्तार व आपलें वर्तमान

सांगितलें कीं आपण तरतुदीनें येथें आलों. सहा सात हजार फौच व पांच हजार गाडदी नोकर ठेविले यामुळें दाहा पंधरा लाखा रुपयाखालें आलों. उत्तर प्रतिउत्तर प्रियभाषण बोलण्यांत आलें कीं आपण तों दाहापंधरा-लाख रुपयाखालें आलों ह्मणतात; परंतु आमचेमतें पन्नास लाख रुपये आपण मेळविले. जे येसमयीं आपलें येणें गोया करामात जाली. ऐसे समयो-पयोगीं बोललों. त्याउपर येक रकम शिरपेंच मुरसा आह्वास देऊन व सहित समागमीं अत्तर व पानदान देऊन रुखसत केलें. हवेलीस आलों. तुह्वास कळावें ह्मणून लिहिलें असे. हे विनंति.

[११०]

॥ श्री ॥

६ आक्टोबर १७५७.

पे॥ छ २१ मोहरम सूर्योदय.

सेवेसी महिपतराव लक्ष्मण सा॥ नमस्कार विज्ञापना ऐसीजे:—

येथील वर्तमान ता॥ छ २० मोहरम बुधवार सायंकाळ जाणून स्वानंद-लेखनास आज्ञा केली पाहिजे. विशेष. छ १८ रोजीं निजामुदौला शाहमह-मुद्दचे तकियांत गेले होते. तेथें खलबत केली कीं शहानवाजखानास लिहिणें. आमचे विद्यमानें येऊन मुलाजमत नवाबसाहेबाची करणें. तुमची तकसीर माफ करून जागिरा व मकान राहावयासी देवीत आहोंत. किल्ला सोडून घावा. बरोबर वाजदअल्लीखान होते. मुरादखान व विठल सुंदर उभयतां राजश्री जानोजी निंबाळकर याजपाशीं याचे मसलतीसाठीं परवां पाठविले होते. खलेल करूं ह्मणत आहेत. परंतु बिसालतजंगाची मिजाज सरकारकामावर कायम आहे. तिळतुल्य अंतर दिसत नाहीं. दरमियानचे लोक निजामदौ-लाची मिजाज बाहरम करून फितवा करावयाचे विचारांत गडबड करीत आहेत. परंतु बिसालतजंगापुढें कारस्तानी चालेल ऐसा अर्थ नाहीं. निजामअल्लीसी बहुत सलुख करून मेळवून घेतलें आहे. हैदरगारखानाचे

बागांत मेजवानीचा सरंजाम होतो. उभयतां वडील बंधूस नेऊन मेजवानी शुकुरवारीं करणार आहेत. तयारीसाठीं काजीखान कोतवाल चार पांच दिवस जाले कीं बागांत जाऊन मजलिसीचा सरंजाम आतषबाजी व रोषनी वगैरे तमाम बागाचे आसपास चउत्रे बांधले आहेत. निजामअल्लीहि जवाहिर व कापड भावास द्यावयास खरीद करीत आहेत. तेहि आपले डेन्यास नेऊन मेजमानी करण्याचे विचारांत आहेत. इतकियावर काय तजवीज होईल तें न कळे. शहानवाजखानांहीं शहामहमूद यास उत्तर लिहिलें कीं पूर्वीपासून जाबसाल श्रीमंताशीं आहे. आतां अनेकाकडे लावणें उत्तम नाहीं. जें करणें तें श्रीमंत करतील. मेव्याच्या डाल्या तिघां भावांस पाठविल्या आहेत. अर्जी केली कीं बरावाईट तुमचा आहे. बेहत्तर जाणाल तें करणें. श्रीमंताचे ताकीदपत्र शहानवाजखानास आलें होतें कीं तुमची मर्जी कामाकाजाची व सलुख करावयाची अनेकाकडून होत्ये, हा भावार्थ काय आहे तो लिहिणें. उत्तर गेलें कीं जें होणें तें स्वामीचे विचारें होईल. उपडाचे पैगाम येतात; परंतु जें होणें तें साहेबाचे सलानें होईल. इतकियावर काय होईल तें न कळे. शहरांत बाजारअफवा कीं मोर्चे पाठवूं ह्मणतात. परंतु हे गोष्ट होतां दिसत नाहीं. इतकियावर भगवत् इच्छा न कळे. सैदलप्करखानाचा भाऊ दिल्लीहून सैद आरफखान आले आहेत. त्यास सैदलप्करखानाचा किताब जाला असे. हैदराबाजेचे कोतवालास खलात जाला. थोरले नवाब ऐशआराम व बागाची सईल करीत आहेत. वरकड कामकाज बसालतजंग करितात. बहुत काय लिहिणें. हें विज्ञापना. राजश्री जानोजी निवाळकर काल निजामअल्लीस भेटले. कळलें प॥ हे विज्ञापना.

[१११]

॥ श्री ॥

६ आक्टोबर १७५७.

पे॥ छ २१ मोहरम गुरुवार सूर्योदय.

सेवेसी भगवंतराव यादव सा॥ नमस्कार विज्ञापना ऐसीजे:—

आज छ १९ मोहरमीं संध्याकाळीं पत्र बाबासाहेबाचे पत्रांत मलफुक

करून पाठविलें तें पाऊन सविस्तर अवगत जालें. अस्सल पत्र रवाना केलि-
यावर फतहुदीअल्लीखान बहादूर यांचे येथें गेलों होतों. वर्तमान ध्यानास
आणिलें तों सर्व कुशल असे. नवाब निजामुदवलासी व बसालतजंगासी स्नेह
फार जाला आहे. हायदरघारखान दिवाण याचे बागांत जियाफत मुकरर
जाली आहे. माजजखान कोतवाल दिश्वड त्यांचे बागांत जाऊन चहुतरे
वगैरे तयार करितात. आराईश मोठी करणार. आतशबाजीहि तयार कर-
विली आहे. तेथें सोडतील. शहानवाजखानाचे दारमदारांत निजामुद-
वला येत आहेत. इभराईमखा गाडदी व खंडागळे हे जाबसाल आणवीत आहेत.
त्यांचेहि लेख यांजला येतात. कळावें हणोन लिहिलें असे. बसालतजंग
हवेलींत आले होते ते मागती डेरियास गेले. वराडप्रांतीचे बालाघाट व
पायाघाटचे माहाल कुल निजामुदवला दरखास्त करितात. बसालतजंग पाई-
घाटचे कांहीं देतात. ऐसी रद्दबदल आहे. काबिलखानास बाळापूरचे काम
देतात. पयसा मागत आहेत. बहुत काय लिहिणें. हे विज्ञापना.

८

[११२]

॥ श्री ॥

६ आक्टोबर १७५७.

पे॥ छ २१ मोहरम गुरुवार सूर्योदय.

भगवंतराव यादव.

फतहुदीखान याचे जबानी हिंदोस्तानचे वर्तमान ऐकिलें कीं वजीर
व श्रीमंत दादासाहेब व आणखी सरदार फौजेचे एकत्र होऊन पठाणास जेर
केलें. पठाण दबला. शेवटीं सलूख पठाणानें करून गेला. वजीर व दादासा-
हेब एकत्र होऊन पुढें लाहोराकडे चाल केली. आतां याजपुढें कोण्ही धीर
धरीत नाही. कळावें. हे विज्ञापना.

[११३]

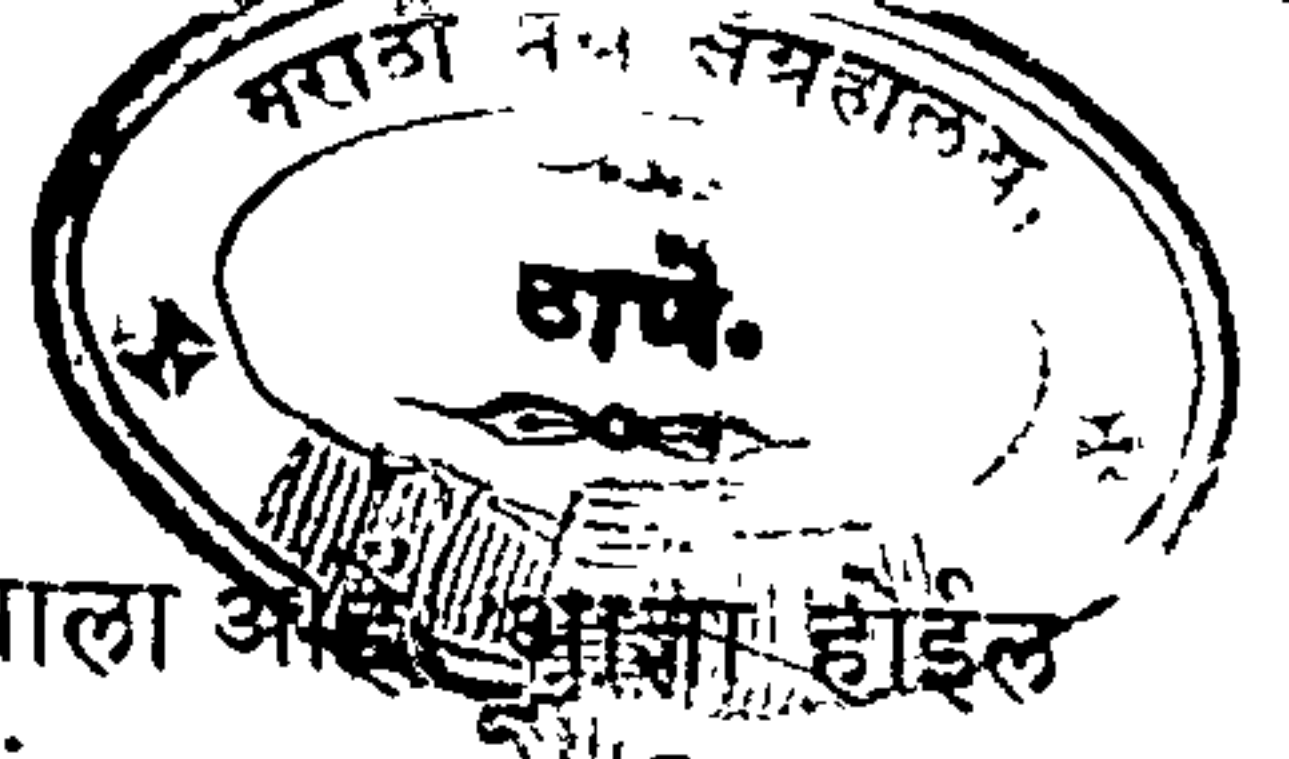
॥ श्री ॥

६ आक्टोबर १७५७.

पे॥ छ २१ मोहरम गुरुवार सूर्योदय.

सेवेसी भगवंतराव यादव सा॥ नमस्कार विज्ञापना ऐसीजेः— आज छ २० मोहरमीं दरबार जाला. हसनअल्लीखान कोतवाल हयेदराबादेस आला. वस्त्रें त्यास इनायेत जालीं. मुगटराय नामे बफाचाकीचामुशरीफ होता. त्यास जिजायल आदाजाचे मुशरीफचा शिरपेच जाला. पहिले दरोगा जिजायल आदाजाचा शहानवाजखानाचे येथें होता. त्यास इस्तकमलचें वस्त्र जालें. त्याजउपरांतिक बंदगानअल्ली व नवाब बसालतजंग आंत उठून गेले. मग बसालतजंग स्वार होऊन नवाब निजामुदवलाचे डेरियांत गेले. समागमें गुलाम नक्षबंदखान व आर्जबेगी वगैरे होते. आपणाहि त्याचे सैन्यांत गेलों होतों. दीड प्रहर दिवस जालिया वाजदिअल्लीखान व विठोपंत दिवाण व रहिमतुलाखान, गयासखानाचा पुत्र, ऐसे खिलबतंत होते. माजनखान कोतवाल बाहेरले दिवाणखानियांत होते. मग बसालतजंग निजामुदवल्याचे डेरियांत आले. सैन्यांतून फिरतेवेळेत महाराज अर्जुनबहादुर जानोजी जसवंत निंबाळकर याचे हवेलींत गेलों तों रा॥ विठ्ठलराव बाहेरून आले. त्याची व खंडेरावजीची भेटी झाली. विठ्ठलरावजीस बाबासाहेबाचा नमस्कार सांगून वर्तमान पुसलें. त्यास न्युंहीं सांगितलें कीं परवा विठोजी सुंदर दोनदां आले. आजी साहेबास ह्मणजे महाराजे अर्जुनबहादुर यांस ह्मणों लागले कीं आमचे यजमान निजामुदवला तुमचे हवेलीवरून दोनदां गेले आणि तुम्ही भेटले नाहींत. त्यास साहेबीं ह्मटले कीं आम्ही ज्याचे ताबेदार त्याची मरजि पाहिजे. आणि आम्हास भेटलियावांचून गरज काय ? हें वर्तमान विठोजीपंतीं गुलाम नक्षबंदखानास सांगितलें. त्यांहीं नवाब बसालतजंगास सांगून परवानगीचा राका आपले मोहरेनसी साहेबाचे नांवें पाठविला. साहेबी उजूर केला कीं मी जात नाहीं. मागती नवाब बसालत यांणीं आपले हातें रुका लिहिला कीं निजामुदवला आमचे भाऊ आहेत, त्यास आवश्यक भेटावें. आग्रह देखून साहेब काल थोडासा दिवस राहतां भेटीस गेले. निजामुदवलाहि गोष्टींत

गोष्ट काढून वजिकीर केला कीं आह्मांस आगोदर बोलाविलें, मग मवकुफ केलें, मागती बोलाविलें. याजकरितां आपण पंधरासोळा लाखाचे खिसारतेंत आलों. त्याचें उत्तर साहेबीं दिधलें कीं तुह्मीं पन्नास लाख रुपये मिळविले. नवाब निजामुददलांहीं पुसिलें कीं कैसें ? यांणीं उत्तर दिधलें कीं या दिवसांत येऊन भावास भेटले, शरीक जालें हे आबरु व नाम जाले, हेच लाखां रुपयांचे जागा आहे. मग साहेबाची तारीफ फार केली कीं तुह्मी आमचे वडिलापासून दवलत पाहात आहां. ऐसी तारीफ करून शिरपेच मुरसा आपलें हातें बांधिला. मग साहेब रुकसत होऊन घरास आले. हें वर्तमान राजाजीस लिहिलें आहे. ऐसें विठ्ठलरावजीनें सांगितलें तें सविस्तर बाबासाहेबास निवेदन केलें. त्याजउपर श्रीमंत साहेब जादियाचे पत्र लाला माहाराय वकील यास व हकीम महमदअल्लीखान याचीं पत्रें दोन येकूण पत्रें तीन पावलीं ते पावतांच माहारायास पावती केलीं. त्यांत येक पत्र खोजे रहिमतुलाखान बहादुर व येक फतहुदीअल्लीखान बहादुर यास होतें तें पत्र माहारायानें उभयतांस पावती केलीं व मुसाहेबखानाचें पत्र म्यां जाऊन दिधलें. सालारजंगाचा खलिता श्रीमंत बाबासाहेब आपण जाऊन दिधला. सेरजंगांहीं देतील. आपण संध्याकाळीं खोजे रहिमतुलाखान बहादुर याचे येथें गेलों होतो. तेथें खोजे कमालुद्देअल्लीखान काजी व फतहुदीअल्लीखानजी बसले होते. दोन तीन घटका बसले. मग बाबासाहेबाचे तबियतीचे वर्तमान पुसलें. उत्तर दिलें कीं आतां आराम आहे. परंतु नाकुवत फार आहे. मग ह्मणों लागले कीं आमची दुवा फार फार सांगणें. मग अलीकडे हिकडील पुसिलें कीं कांहीं यार मदाराचा जाबसाल लागला आहे कीं नाहीं ? स्वामीचे पत्रीं लेख नवता आणि बाबासाहेबाचाहि हेत नवता. मग उत्तर दिधलें, जाबसाल दरपेशच आहे, होईल. मग उत्तर दिलें कीं राजाजी जैसे लिहितील तैसा इतला आह्मास देत जाणें. अवश्य ह्मणून आलों. त्यास महारायास पत्रें दिधलीं. त्याची तबियत कहली ताप आली हें मी पाहून गेलों होतो खोजे रहमतुलाखानांहीं माहारायास बोलाऊं पाठविलें होतें.

त्यांनी सांगोन पाठविलें कीं मजला ताप घाम फार आला आहे अशा हाईल तरी ऐसा येईल. मग ह्मणों लागले कीं सकाळीं येणें. आपण हकीमजीचीं पत्रे आलीं त्यावरून कळलें असेल ऐसें ह्मटलें नाहीं. सबब कीं इशारा नव्हता. आणि परभारें त्याचे वकिलानें दिल्ली ऐसेच कळावें ह्मणोन हे गोष्ट खोजे रहमतुल्लाखानापाशीं ह्मटलें नाहीं. कळावें. उदईक महारायास जाव मागून सेवेसी लिहिलें जाईल. महाराय ह्मणत होते कीं हकीमजीनें मजला कांहीं लिहिलें नाहीं. संकलित लिहिलें आहे. दुसरें ह्मणत होते कीं मी एकदा वाजिदअल्लीखानास भेटलों. त्यास मजकुर केला. जो सलुक श्रीमंतांहीं केला तो कायम करवलिया उत्तम आहे याची मवाफिकत कामास येईल. त्यासी विगाडून पुरी पडणार नाहीं. जर अगोदर श्रीमंताकडील दृष्ट स्नेहाची करते तर रघूजी करांडियाचा पडचाकर काशास करिता. आतांही श्रीमंताचा स्नेह संपादावा. त्याचीं पत्रे भोसलियासहि यावीं ह्मणजे त्याजवर दबाव राहिल. घरांत कांहीं मागणें असेल तर भावासी थोडें बहुत मागणें. परंतु श्रीमंतांशीं स्नेह ठेविजे. ऐशा गोष्टी सांगितल्या. त्याणें मागती बोलविले. त्याचेजवळ दीड प्रहर रात्र याजकरितां जाणें जालें नाहीं. परंतु एकदो रोजा जाईन. दुसरें, जानोजी जसवंत व विठोजी सुंदर व मुरादखान ऐसें चाहत नाहीं. हें यश अणुकास द्यावे. परंतु यश राजेबहादुर ह्मणजे स्वामीस येईल ऐसे सांग कळावें ह्मणोन लिहिलें असे. सरफराजखान सुभेदार हैदराबादेचा रुखसत जाहला. व जे दिवशीं पालखी झालरदार शौरजंगास आली ते दिवशीं सरमस्तखानाचे पुत्रास मातमचा खिलयत जाहला. निजामुदौल्याचे सैन्यामध्ये गेलों होतों. तेथें शोध करितां कळलें कीं महमद असलमखासुभेदार बुराण-पूर शोरबा चेवीस निजामुदवलास पाठविलें. त्याची रसीद घ्यावयास त्याचा खानसामा आला होता. कळावें. सैदलकरखानाचा भाऊ जरीफखान. त्यास— सैदलकरखान बहादुर यास— किताहाब सैदलकरखान बहादुर जाहला. हे विज्ञापना.

[११४]

॥ श्री ॥

७ आक्टोबर १७५७.

पे॥ छ २२ मोहरम शुक्रवार संध्याकाळ.

श्रीमंत सद्गुणमूर्ति राजश्री रावसाहेबाचे सेवेसी:-

आज्ञाधारक कचेश्वर त्रिंबक साष्टांग नमस्कार विनंति उपरि येथील क्षेम
ता॥ छ २२ मोहरम पावतो साहेबाचे कृपावलोकनेकरून कुशल असे. विशेष.
छ १६ चीं विनंतिपत्रे दोन प्रविष्ट होऊन आज्ञापत्र सादर जालें तें लाखोटा
छ मजकुरीं, दुसरें छ १७ चें आज्ञापत्र खुलें राजश्री अवधूतरावजीपाशीं
सादर जालें तें छ १९ रोजीं पावलें. मस्तकीं वदून परम सनाथ जालों.
आज्ञेप्रमाणें सरकार कामावर गुणाजी ना॥ हरकारे यास ताकीद करून
बातमी वगैरे वर्तमान शोध करून विनंतिपत्र पे॥ जाईल. यानंतर छ ११
माहे मजकुरीं मुसाबुसी व हैदरजंग फिरंगी हैदराबादेस दाखल जाले. वर्त-
मान तांब्रास आलें. छ २० रोजीं निजामअल्ली याचे घरीं जानोजी निंबा-
ळकर दान घटका रात्रीस आले. सा घटकापर्यंत खलबत केलें. त्या उपरि
निंबाळकर रुसखत होऊन गेलियावर लक्ष्मण खंडागळे यास बोलावून चार
घटका खलबत केलें. किले आरकामध्ये सरंजाम गोळी वगैरे तयार करीत
आहेत. कितेक वर्तमान तहकीक होऊन कितक जवानी हरकारे बातमी
लिहिले जाते. हुजूरचें पत्र खुलें सादर होतें याविशीं हरकारे यास ताकीद
जाली पे॥ कीं हरयेकापाशीं न दाखवीत. बहुत काय लिहिणें. हे विज्ञापना.

[११५]

॥ श्री ॥

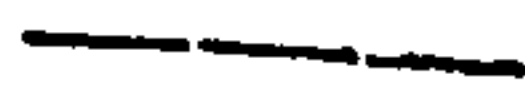
८ आक्टोबर १७५७.

पे॥ छ २३ मोहरम मंदवार प्रातःकाळ.

सेवेसी भगवंतराव यादव सा॥ नमस्कार विज्ञापना! ऐसीजे. आज छ २२
मोहरमचें वर्तमान तर आपण प्रातःकाळीं शोधार्थ गेलों होतो. मुरादखा-
नानें वाजीदअल्लीखाजीशीं फार रत्न केला आहे. दोन हजार स्वारांचा

हुकूम ठेवावयाचा यांसी केला. आजी नाजुक जागा ठिकाणीचे ग्रहस्थाचे मुखें ऐकिलें कीं मुरादखानास निजाममुदौलांहीं सेहजारी व साहेबनवबत करावें. हें वर्तमान ऐकिलें. विठोजी सुंदर यास शामजी टकलियांनीं आपले घरीं भोजनास नेलें होतें. तेथून सयदकाबीलखानाचे घरीं जाऊन वाड-खोळ खलबत केलें. विठोजीपंताचे घरची लोकाची बोली कीं निजामुदौला सलाबतजंगास व बसालतजंगास ह्मणतात कीं आह्मी खिसारतेखालें आलों; तलबहि लोकांची देणें आहे. पंधरा लक्ष नगद दीजे आणि ब्राह्मणपुरी व अवरंगाबाद, वराड दरोबस्त दीजे. आज बाबासाहेब स्वार होऊन सैन्यांत शेरजंगाचे येथें गेले होते. खोजे रहमतुलाखान डेरियांत नव्हते. शहरांत जुमियाची निमाजमत यास आले होते. बाबासाहेब गांवांत त्याचे घरीं आले. खलिता त्यांस दिधला. आणखी विचाराची गोष्टी पुसिली कीं शेखअल्लीखान जुनेदी व रहिमतुलाखान यांहीं काय पेगाम केला. मुरादखानास निजामुदौलांनीं निगादास्त फर्माविली, जागा जागा विचार होतात, हे काय गोष्ट ? ईतला दीजे कीं त्यासारखी पैरुवी अमलांत येईल. राजांहीं श्रीमंतास नवाब बसालतजंगाचे कार्यावर तुमचे वास्तियाकरितां मुतवजे केलें आहे. तुह्मी गोष्ट स्पष्ट सांगावी कीं त्याच पलियावर आणिलें जाईल. त्यास याचें उत्तर हेंच दिल्लें कीं पैगाम जो शेखअल्लिखानाबा॥ व रहिमतुलाखानाबा॥ पाठविला तो जाहीरच असे. सारांश कांहीं मागत आहेत. कांहीं भावास भाऊ देतील. वरकड त्यांहीं काय करणें आहे ? श्रीमंतांशीं कांहीं त्याच्यानें बिघडिवत नाहीं. अगर भावासी बिघडतील तर हिदायतमुदीखानानें कोणता जय पावला ? आह्मी तो महजूद आहों. याहीवर दरदेगय बात काय आहे न कळे. ऐशा गोष्टी तो मजबुतीच्या बाबासाहेबीं सांगितल्या. परंतु अंतरंगींचा साक्ष ईश्वर असे. वाजीदअल्लीखान व रहिमतुलाखान एकत्र जाले होते. परंतु काय भाषण जालें हें न कळे. बाह्यात्कारें तो बहुत खुषीनें बाबासाहेबहि बोलले. परंतु अंतरंगींची गोष्ट ईश्वर जाणें. दिसांन येतें कीं निजामुदौला याजपासून कांहीं घेतल्यावां-

चून उगा राहात नाही. विठोजीपंत व मुरादखान वाजीदअल्लीखानास बहुत विचार सांगत आहेत. शहरांत तमाम प्रगट जालें कीं मुलुख मागत आहेत. कळावें. खोजे रहिमतुलाखानाचे खलितियाचा जाब आलियावर बाबासाहेब रवाना करतील. लाला महारायास तो फार बरें वाटत नाही. ताप येतो. निजून राहिले आहेत. दरबारास जात नाहीत. हकिमजीचें पत्र त्यास दिल्लें. त्यांत पत्र खोजे रहिमतुलाखान बहादूर व फतहुदीअल्लीखानाचे होतें तें माहारायांनीं दिल्लें. खोजे रहमतुलाखांनीं जाब लेहून महारायासी पाठविला. त्यास आपण जाब मागावयासी गेलों होतों. उत्तर दिल्लें कीं पाठविलें. तेथें हकीमजीपाशीं शोध घ्यावा. साहेबज्यादे आणि तुशलीमेब यांचें पत्र स्वामींहीं मुसस्तायेदखानास पाठविलें तें त्यास दिल्लें. जाब घेऊन पाठविला असे. तो जाब साहेबज्यादे हुलमाएकबलयास गुजराणावा. दुसरें पत्र स्वामींस पठणचे चलहुचे तुमचेसाठीं व सकोपंताचे गुमास्तियाचे बिजहराबमोजीब गौर करणे याविशीं लिहिलें तें सकोपंताचा गुमास्ता सेवेसी प्रविष्ट करील. त्यानप्रमाणें गौर करावा. हे विज्ञापना.

[११६]

॥ श्रीगणराज ॥ ८ आक्टोबर १७५७.

पे॥ छ २३ मोहरम मंदवार प्रातःकाळ.

सेवेसी विठल शामराज व गुणाजी नाईक मु॥ शहर नौरंगाबाद जुना बाजार चरणावर मस्तक ठेवून सा॥ नमस्कार अनुक्रमें दंडवत विज्ञापना. येथील वर्तमान ता॥ भाद्रपद वद्य शुक्रवारपर्यंत स्वामीच्या कृपादृष्टीकरून स्वस्त असो. स्वामीची आज्ञा घेऊन स्वार जालों ते आज प्रहरा दिवसा मुकाम मजकुरास दाखल जालों. नाइकाची आमची भेटी जाली. एके जागाच आहों. दो प्रहराउपरांतिक लष्करांत गेलों. थोडे बहुत सैन्य पाहिलें. नाइकांनींही कितीक जबानी मजकूर सांगितला. आज दिनचर्येचें वर्तमान नवाब

सलाबतजंग हजीमहंमदअल्लीखानाच्या बागांत प्रहरादिवसा उपरांतिक सहल करायास दोन जनाने हत्ती व कांहीं खानग्या घेऊन गेले होते. ते एक घटका रात्रीं डेरेदाखल जाहले. निजामअल्लीखानाचे एथें पिछले प्रहरीं दिवसा इभ्रामखान गाडदी व कविजंग व शेखअल्लीखान जुनेदी याचा जावाई दखनीमिया व मुरादखा हे चौघे व नवाब निजामअल्ली ऐसे पांचजण एक घटका रात्रपर्यंत खलबत झाले. उपरांतिक उठोन आपलाल्या डेऱ्यास गेले. नवाब बसालतजंगाच्या येथंहि पिछले प्रहरीं दरबार जाला होता. मातबरपैकीं हैदरयारखान दिवाण व दरगाकुलीखान व मीरसेदू कोतवाल व कमालदी हुसेनखान व खोजे अबदूलरहमान बक्षी व मीरनजरगवा बक्षी व मिस्रीखा मनसबदार वगैरे ऐसे मिळोन सा घटकापर्यंत दरबार जाला होता. खलबतचें वर्तमान कांहीं कळण्यांत आलें नाहीं. परंतु बाह्ंरील वर्तमान जिनसीचे तोफखान्याचे बैल तमाम नायगांव गणोरीच्या डोंगरांत चराईस लाविले व मुसाबुसी फिरंगीहि हैदराबादेस दाखल जाल्याचें वर्तमान काल येथें आलें. फिरंगीहि लौकरिच मजदूरमजल यास सामील होणार. तो येऊन पांहेचेतांवर सला अथवा लढाई होत नाहीं ऐसा रंग दिसून येता. किर्तीक मातबर माणूसच बोलतात जे फिरंगी आल्याशिवाय सला बिघाड होत नाहीं. यांनीं दिरंगाखालें घातलें आहे. सल्याचा रंग दिसत नाहीं. बारीक मांठें वर्तमान सर्व तहकीक जाल्यावर सेवेसी लिहितों. हे विज्ञप्ति.

[११७]

॥ श्री ॥

८ आक्टोबर १७५७.

छ २३ मोहरम मंदवार प्रातःकाळ.

सेवेसी महिपतराव लक्ष्मण सा॥ नमस्कार विज्ञापना ऐसीजेः— येथील वर्तमान ता॥ छ २२ मोहरम शुक्रवार सायंकाळ जाणून प्रताप स्वामीचा यथास्थित असे. विशेष. दरबारचें वर्तमान निजामुद्दौलांहीं इमामुद्दौलास सांगून पाठविलें

कीं आह्मांस शिवंदीचे देणे आहे. सोळा लक्ष रु॥ द्यावे. उत्तर सांगून पाठविले कीं तुम्ही वडील आहांत, खजान्याचा झाडा मनास आणोन पैसा खजान्यांत असलिया घेऊन जाणें. पैसा असतां तरी शिपाई लोकांचा दंगा बंदगानअल्लीवर कशास होता ? परस्परें जालें वर्तमान तुम्हीं ऐकिलें असेल. कोणे प्रकारें शिपायांची समजावीस करून थोपाथोप केली आहे. एवंच कांहीं जागिरा बालाघाट परगणें घेतील ऐसें दिसते. शहानवाजखानाचा मनोदय आहे कीं निजामुद्दौलास आपल्या कामांत आणावें. इब्राईमखान गाडदी याचे मारफातांनै पूर्वी लष्करांताहि जाफराबादचे मुक्कामीं पत्रें गेलीं होतीं. हल्लीं आतां येथें आलियावर नजर पांच मोहरा व मेव्याची डाली आणि अर्जी गाडद्याचे मारफातीनै गुजरोन जावसाल लागला आहे. पुढें काय होईल तें पहावें. वाजदअल्लीखान आज इमामुद्दौलाचे घरास आले होते. खाजे रहमदुल्लाखान निरोप घेऊन बाहेर आले तों वाजदअल्लीखान व ते एक टायीं बसोन गोष्टी जाल्या. मग वाजदअल्लीखान आंतील डेऱ्यांत बसालतजंगापाशीं गेले हांते. मग काय विचार झाला असेल तो मनास आणून उदधिक लेहूं. इमामुद्दौला निजामुद्दौलास ह्मणों लागले कीं एक सरदार रघोजी करंड्या जानोजी भोसल्याचा होता. त्यासी तुमच्यानै बरें ठवलें नाहीं. तो भोसल्या श्रीमंताचा आज्ञाधारक. जे कांहीं ह्यास आज्ञा व्हावी त्याप्रमाणें वर्तणूक करावी. ऐसा प्रताप श्रीमंताचा आहे. त्याशीं आपण स्नेह करून असल्या उत्तम आहे. इतक्यावर तुमच्या मनांत नसिलें तर तुम्हीं वडील आहांत. आपलें उत्तम जाणाल तें करणें. आह्मी तुमचे हमराहा आहांत. उत्तर कांहीं केलें नाहीं. उगेच राहिले. इमामुद्दौलाच्या केल्यास मोडवतें ऐसा अर्थ दिसत नाहीं. हा कालवर इमामुद्दौलाची मिजाज सरकारकामावर कायम आहे. निजामअल्लीवर शिवंदीचा दंगा अखेरचांद जाल्यावर होणार आहे. विठ्ठल सुंदर दोन लाख घेऊन आले ते वाटले. कोणास दोन, कोणास तीन रु॥ देऊन चांदापावेतों समजाविलें आहे. आज निजामअल्लीपाशीं वाजदखान व इब्राईमखान व मुरादखान व विठ्ठल सुंदर दों प्रह-

राउपर मसलत करीत बसले हांते. ते तिसरा प्रहर जाला होता, उठले नाहींत. निजामुद्दौलाचे मानस कांहीं नाहीं. परंतु हे चौघे मिळूत खेळ करूं ह्मणतात. परंतु इमामुद्दौलापुढें पेश नेतील ऐसा प्रसंग नाहीं. निजामअल्लीनें पांच हजार स्वार ठेवावयाचा हुकूम वाजदअल्लीखानास केला. पैकीं दोन हजार मुरादखानास सांगितलें कीं तुह्मीं ठेवणें. मागील शिबंदीचें देणें तोच दंगा होणार ! पुढें ठेवून काय देतील तें पहावें ! शामजी टक्ले तेथील वर्तमान लिहीत असतील. बहुत काय लिहिणें. हे विज्ञापना.

[११८]

॥ श्री ॥

९ आक्टोबर १७५७.

पे॥ छ २४ मोहरम रविवार प्रातःकाळ पाच घटिका दिवस.

श्रीमंत सद्गुणमूर्ति राजश्री रावसाहेबाचे सेवेसीः—

आज्ञाधारक कचेश्वर त्रिंबक साष्टांग नमस्कार विनंति उपरि येथील क्षेम ता॥ छ २४ मोहरम शनवार कुशल. यानंतर कृपावलोकनेंकरून छ २२ रोजीचें आज्ञापत्र सादर जालें तें छ २४ रोजीं एका प्रहरा पावलें. शिरसा वंद्य करून भूषण जालें. राजश्री विठोपंत आज्ञेप्रमाणें छ २३ रोजीं शहरास पावलें. नवाब दरगाहकुलीखान याची भेटी घेतली. छ मजकुरीं गाडदी याच्या लोकांनीं कोण्हास इतला न कळता सातारियास जाऊन पंचवीस मनुष्य घोडे हरपले हा बहाणा करून धुंद केली, दीक्षित स्वामीचे गुमास्ति-यास घेऊन लष्करांत रात्रीस आले. निजामअल्लीस तेचसमयीं अर्ज जाला. त्यांनीं इभराईमखान गाडदी यास ताकीद केली तो मुलकीर झाला कीं इतला नाहीं, त्यावरून माणसास ताकीद केली. वराडच्या गृहस्थाचा मनोदय आहे कीं शिबंदीचे ऐवजामध्ये वडील बंधूपासोन तालुका शहराचा घ्यावा. परस्परे जाबसाल खलबत वाजदअल्लीखान व विठोपंत वगैरे बऱ्या बाबत आहेत. निश्चय मुकरर जाला नाहीं. दौलताबादकराचाहि जाबसाल एका दोषा गृहस्थाचे विद्यमानें जाबसाल सुरू आहे. पक्क जालिया लिहिला जाईल.

खान अलम व आजेचंद रोजे खबरेहून शहरास दाखल जाले. मुलाजमत होणार. सातशें स्वार समागमें आहेत. सुलतानजी व जानोजी वगैरेची मुलाजमत निजामअल्लीची जाली. चक दोन खलवती जाल्या. इमरामखान गाडदी व खंडागळे यांची मुलाजमत निजामअल्लीचे मारफातीनें जाली. हें वर्तमान पूर्वीं र॥ कृष्णाजीपंताचे पत्रीं लिहिलें होतें. विनंति करून श्रुत जालें असेल. श्रीमंतजीच्या थैल्या बसालतजंग व खोजे न्यामतुलाचे नांवें आल्या. त्या राजश्री विठ्ठलपंताच्या हस्तें गुजरल्या. उत्तर दिधलें कीं जात्र उदयिक देऊं. बहुत काय लिहिणें. हे विज्ञापना.

[११९]

॥ श्री ॥

९ आक्टोबर १७१७.

पे॥ छ २४ मोहरम भानुवासर, प्रातःकाळ पांच घटिका दिवस.

सेवेसी विनंति सेवक शामजी गोविंद साष्टांग नमस्कार विनंति येथील वर्तमान त॥ छ २३ मोहरम शनवार सायंकाळपर्यंत स्वामीचे कृपादृष्टीकरून शहरीं असो. यानंतर काल छ २२ रोजीं शुक्रवार जुमा होता. सर्व कारभारी आपले आपल्या घरीं होते. वाजदअल्लीखान व मुरादखान व विठोजी सुंदर व निजामुद्दौला ऐसे सायंकाळीं एकांतांत होते. विशेष नव्हतें ह्मणून विनंतिपत्र न पाठविलें. आज छ मजकुरीं प्रातःकाळीं वाजदअल्लीखान व विठोजी सुंदर दिवाण बसालतजंग याचे डेरियास गेले. चार घटका त्रिवर्ग एकांतीं होते. मतलब मनास आणितां निजामुद्दौला यांनीं आपले जाबसालांत शेखअल्लीखान व रहिमदुल्लाखान गयासखानाचे पुत्र यांस बसालतजंगाकडे घातले आहेत. त्यांनीं नवाब निजामुद्दौला याची बरखास्त सात आठ लाख रु॥ आह्वास द्यावे, वराड प्रांत दरोबस्त पायाघाट बालाघाट निखालस जागिरींत घ्यावे, तिसरें वाजदअल्लीखानास चार हजारी बलाये जागीर व झालरदार पालखी द्यावी, याच जाबसालाबद्दल जाऊन फिरून निजामु-

दौलां याकडे आले. त्रिवर्ग खिलवतींत होते. इतकियांत कविजंग व मुरादखान आले. त्यास खिलवतींत बोलावून दोन प्रहर पावेतो एकांत जाला. सबब मनास आणितां शहानवाजखान याचा जाबसाल मुरादखान याचे मारफातकी होणार ते तो जाले. श्रीमंताची दोहीकडून बनली. तुह्यापासून जागीर घेतली; आपणापासोन द्रव्य घेणार. एकूण दोहीकडून नवाबाचें नुकसान. यास्तव निजामुदौला यांनीं आपणास पदरीं घ्यावें. थोडी बहुत सेवा करून दाखवीन. त्यास या जाबसालांत रा॥ जानबा निंबाळकर व कविजंग यांस घेऊन निजामुदौलाशीं बोलत असतात. नवाब बुभुक्षित बनले तरी करावयासी चुकत नाहीं हणून एके द्वारें शोध लागला. त्यास आढळलें वर्तमान विनंति केली आहे. सरकारचे पत्राचे जाब सेवकाचें नावें घेतात. त्यास लाखोय उकलला असतो. विदित होय. राजश्री रामचंद्र जाधवराव शहागडास आलियाचें वर्तमान आहे. आगाजीसरगर व खाजे अलम याचे पुत्र व खंदारवाला राजा ऐसे त्रिवर्ग सात आठशें स्वारांनिशीं अष्टीस बाहेर बुणगे ठेवून सडे आले. सलाबतजंग याची मुलाजमत जाली. तिसरे प्रहरीं सलाबतजंग यांणीं दरबार करून निजामुदौला यास दरबारास बोलाविलें. त्याप्रमाणें नवाब व मीरमुसाखान, वाजदअल्लीखान जरोरच गेले. चार सा घटका दरबारांत हांते. मुसाबुसी व जाफरअल्लीखान खुदावंदखानाचे पुत्र याकडे सलाबतजंग, बसालतजंग यांणीं सांडणीस्वार रवाना केला कीं जलद घेऊन पोहोचणें. सेवेसी विदित होय. हे विनंति.

•

[१२०]

॥ श्री ॥

७ नोव्हेंबर १७५६.

राजश्री रामाजी महादेव यांसिः—

अखंडित लक्ष्मीअलंकृत राजमान्य स्ते॥ दमाजी गायकवाड समशेर बहादूर दंडवत सु॥ सबा खमसेन मया अलक. प्रांतांत बखेडा मोगलाचा.

विशेषात्कारें धवळके, नडियाद घेऊन ठाणीं बसविलीं. हजूर फौजेचें जाणें जलद त्या प्रांतीं होत आहे. तर राजश्री धोंडो मल्हार यांस घेऊन तुह्मीं स्वरेनें येणें. छ १३ सफर.

श्री मार्तंडचरणीं तत्पर पिलार्जीसुत दमाजी गायकवाड निरंतर.

[१२१]

॥ श्री ॥

६ डिसेंबर १७५७.

राजश्रियाविराजितराजमान्यराजेश्री गोविंद बल्लाळ स्वामी गोसावी यासी:—पोष्य बाळाजी बाजीराऊ प्रधान नमस्कार विनंति उपरि येथील कुशल जाणून स्वकीय कुशल लिहित जाणं. विशेष. तुह्माकडेस बुंदेलखंड वगैरे मामलत आहे. त्यास सरकार जमाबंदी देखील मोकासे व इनामदार व जकाती कुळ आकार होईल त्याजवर श्रीवैद्ययोगिणीचे देवाल्याचे बेगमीस धर्मादाय पट्टी रुपये निसबत एक साला दर सद्दे रु. ॥. नीम-प्रमाणें व्यावयाचा करार करून हें पत्र तुह्मांस सादर केलें आहे. तर कुल आकार होईल त्याजवर सदरहूप्रमाणें धर्मादायपट्टीचा ऐवज जमा करून राजेश्री शंकराजी केशव यांजकडे पावता करून पावलियाचा जाब घेणें जाणिजे. छ २३ रावल सु॥ समान खमसेन मय्या व अलफ. बहुत काय लिहिणें. हें विनंति.

[१२२]

॥ श्री ॥

२२ फेब्रुवारी १७५८.

राजश्रियाविराजितराजमान्यराजश्री बाळाजी गोविंद स्वामी यासी:—पे॥ बाळाजी बाजीराव प्रधान नमस्कार विनंति उपरि येथील कुशल जाणून

स्वकीय लिहिणें. विशेष. राजश्री माधवराव नारायण व चिंतामणराव नारायण पाटणकर यांस चिरंजीव राजश्री दादासाहेबाकडे रवाना केले आहेत. त्यास चिरंजीवाची स्वारी लांब गेली; आणि वाँटें न चाले; निभाव न होय तरी तुह्माजवळ रहातील. यास रोजमुरा.

दीडमाही रुपये

आठवडा रुपये

५० माधवराव नारायण

२ माधवराव नारायण १

६० चिंतामणराव नारायण

४॥ चिंतामणराव नारायण ३

११०

६॥

३

एकूण एकशें दहा रुपये दीडमाही व साडेसहा रुपये तीन राऊतास आठवडा पावत आहे. याप्रमाणें रोजमुरा सदहूर् प्रे॥ देत जाणें. जाणीजे. छ १३ जमादिलाखर, सु॥ समान खमसैन मय्या व अल्लफ. बहुत काय लिहिणें. हे विनंति.

[१२३]

॥ श्री ॥

२२ एप्रिल १७५८.

तालीक

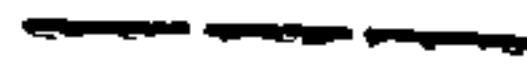
राजश्री कमावीसदार वर्तमान व भावी प॥ इटावे प्रांत अंतरवेद गोसावी यांसि:—

स्नेहांकित रघुनाथ बाजीराऊ नमस्कार व आशीर्वाद. सु॥समान खमसैन मय्याअल्लफ. वे॥ हर गोविंद विश्वनाथ विन पेमनाथ ब्राह्मण कानकुडष यांणीं हुजर कसबें लाहोरचे मुक्कामीं येऊन विदित केलें कीं “ पातशाही बेगम यांणीं मौजें कनकपूर प॥ मजकूर येथील सायरपैकीं रोज चार आणे करून दिल्ले होते. याप्रमाणें चालिल्लें. सरकारचा अंमल जाहालियापासून

१७६ नवीन जिकलेला देश असल्यामुळें वाटेंत दगा होण्याची भीति होती.

१७७ लेखांक ५१ टीप पहा.

रोज चालत नाहीं. तरी सुदामंतप्रमाणें करार करून घ्यावा ह्मणोन ". त्याज-
वरून हे सनद सादर केली असे. तरी मौजे मजकूरचे सायेरपैकीं पात-
शाही बेगम यांणीं दिल्याप्रमाणें च्यार आणे दररोज करार केले असेत.
तरी मोगलाई अमलांत रोज चालत आलियाचा भोगवटा मनास आणून
त्याप्रमाणें चालवणें. मोगलाई अमलांत चालत आलें असेल तें बंद न
करणें. चालत नसेल तें न चालवणें. प्रतिवर्षीं नवीन आक्षेप न करणें.
या सनदेची नकल घेऊन अस्सल पत्र भोगवटियास परतोन देणें. जाणिजे.
छ १३ सावान. आज्ञा प्रमाण. मोर्तब सुधा शिक्का आहे. बार ही आहे.

[१२४]

॥ श्री ॥

१ मे १७५८.

राजेश्री कमावीसदार, वर्तमान व भावी, परगणे फफुंद, प्रांत अंतरवेद,
गोसावी यांस:—

स्नेहांकित रघुनाथ बाजीराव नमस्कार व आशीर्वाद. सु॥ समान खमसेन
मय्या व अल्लफ. बिबी रहिमां वगैरे यांणीं हुजूर कसबे लाहोरचे मुकामीं ये-
ऊन अर्ज केला कीं नवाब मनसूरअल्ली व वजीर यांणीं परगणें मजकूरचे
सायेरपैकीं रोज सहा आणे करून दिले होते त्याप्रमाणें चालिले. सरका-
रचा अंमल जाहालियापासून चालत नाहीं. तरी सुदामंतप्रमाणें करार क-
रून घ्यावें ह्मणोन. त्याजवरून हे सनद सादर केली असे. तरी मनसू-
रअल्लीखान वजीर यांणीं दिल्याप्रमाणें परगणें मजकूरचे सायेरपैकीं दररोज रु-
पये ५० सहा आणे करार असेत; तरी सुदामंत चालत आल्याचा भोग-
वटा मनास आणून मोगलाई अमलांत चालत आलें असेल त्याप्रमाणें
चालवणें. चालत असेल तें बंद न करणें. चालत नसेल तें न चालवणें.

१७८ लेखांक ५१ टीप पहा. हिंदुमुसलमान हा भेद धर्मांत किंवा इनामांत पेशवे ठेवात
मसत.

दरसाल ताजे सनदेचा उजूर न करणें. या पत्राची नकल घेऊन हे सनद भोगवटियास परतोन देणें. जाणिजे. छ २२ सावान. आज्ञा प्रमाण.

[१२५]

॥ श्रीराम ॥

४ मे १७५८.

राजश्रियाविराजित राजमान्य राजश्री गोविंद बल्लाळ
स्वामीचे सेवेसी:

सेवक गोविंद भिकाजी कृतानेकशिरसाष्टांगनमस्कार. विनंति. उपरि येथील वर्तमान चैत्र वद्य १२ जाणून स्वामींनीं आपलें निजानंदवैभव दरघडी लिहीत जाणें. तेणेंकरून सेवकास आनंद होय. विशेष. येथील वर्तमान तर, नवाब जाफरअलीखान पटण्ये प्रांतीचा बंदोबस्त करायानिमित्त आले आहेत. आह्मीहि समागमें आहों. पटण्येचा बंदोबस्त तर राजा रामनारायण मात्र येऊन भेटला. आणखी जमीदार कोणी भेटले नाहींत. गयेचा सुंदरशा राजे येऊन भेटला. उभयताची मामिलत, पटणची सुभेदारी, नवाब जाफरअलीखानानें आपले लेकाचे नांवें केली. त्याची नायब राज-सुभेदारीचीं वस्त्रें राजे रामनारायणास दिलीं. इकडील बंदोबस्त करून नवाब जाफरअलीखान ता॥ छ १६ सावान कुच करून बंगाल्यास मजल दरमजल जात आहेत. पुढें जें कांहीं वर्तमान होईल तें सदैव लिहिलें जाईल. विशेष. सेवकानें श्रीमंत राजेश्री दादासाहेबास विनंतिपत्र पाठविलें, कांहीं खर्चाविसी. त्यास, सेवकावर कृपावंत होऊन रुपये ५०० पांचशेंची वरात स्वामीचे नांवाची पाठविली आहे. आणि सेवकाचे पत्रांत लिहिलें आहे कीं तुह्मीं वरात रुपये ५०० पांचशांची आपले मनुष्यास-मागमें पाठवून देणें. ते तुह्मास पांचशे रुपयांची हुंडी करून ऐवज पावता करतील. त्यास, स्वामीजवळ रेसन कासीद समागमं वरात पाठविले आहे.

१७९ मिरजाफर जून १७५७ पासून सप्टेंबर १७६० पर्यंत बंगाल, बहार व ओरिसा ह्या प्रांतांचा इंग्रजांच्या मदतीनें, नवाब झाला होता.

त्यास, स्वामींनीं कृपा करून पांचशें रुपयांची हुंडी करून मकसुदाबादेस एवज पावता होय तें करणें. हुंडी मकसुदाबादेच्या कासीदासमागमें पाठवून देणें. परंतु कासीदास लवकर विदा करणें. जरूर. बहुत दिवस न ठेवणें, आह्मांवर खर्चाची बहुत तंगचाई आहे, ते पत्रां लिहितां पुरवत नाहीं. याजकरितां सेवेसी विनंतिपत्र पाठविलें आहे. स्वामींनीं सेवकावर कृपा करून लवकर कासिदासमागमें हुंडी करून रेसन कासीदास लवकर रवाना करून देणें. त्यापैकीं रुपये ५ पांच रेसन कासीद यांस खर्चास देणें. बाकीची हुंडी करून पाठवणें. त्या प्रांतीचें वर्तमान नवल विशेष कांहीं आलें असेल तर लेहून पाठवून देणें. बहुत काय लिहिणें. कृपालोभ असो दीजे. हे विनंति.

[१२६]

॥ श्री ॥ १४ फेब्रुवारी १७५९.

पे॥ छ १५ जा॥खर, तिसा, माघ वद्य द्वितीया.

सेवेसी विज्ञापना. येथील वर्तमान ता॥ छ १३ माहे जमादिलाखर-पर्यंत यथास्थित असे. विशेष. सरकारचे खिजमतगार राजश्री स्वामीकडे चौकीस आहेत. त्यांस सरकारांतून सालमजकूरचे दसरियाचें कापड देविलें आहे. त्याची चिठी फडणिसाकडील जाहाली. खिजमतगारांनीं चिठीप्रे॥ कापड घ्यावें तें न घेतां श्रीमंत महाराज मातोश्री ॥आईसाहेब यांजबरोबर तातडीनें निघोन आले. कापड घेतलें नाहीं. त्यास, हालीं सदहू खिजमत-गारांपैकीं मनाजी जाधव व कुसाजी ढमढेरा दोन असामी कापडाची चिठी घेऊन स्वामीकडे आले आहेत. तरी जामदारखान्यांत सदहू चिठीप्रे॥ कापड द्यावयाची परवानगी देऊन यांची सत्वर रवानगी करावी. येथें चौकी नाजूक आहे. यास्तव खिजमतगार सत्वर माघारे पाठवावे. सेवेसी श्रुत होय. हे विज्ञापना.

१ ताराबाई ह्यावेळीं सुमारें ऐशी वर्षांची असावी; तरी देखील तिचा मानीपणा व हठीपणा तिळभरहि कमी झालेला दिसत नाही.

[१२७]

॥ श्री ॥

४ मार्च १७५९.

सेवेसी विज्ञापना. येथील वर्तमान त॥ छ ४ रजवपर्यंत यथास्थित असे. विशेष. स्वामींनीं भवानी आवरी व गुणाजी भोता खिजमतगार याजबरोबर शिकेकटार राजश्री नाना पुरंधरे याचे घरीं सासवडीं होती ती देऊन पाठविली ते पावली. आज्ञा कीं तुह्मी तेथें राहाल तोपर्यंत तुह्माजवळ शिकेकटार ठेवणें. तुह्मी येऊं लागाल तेव्हां †शिकेकटार सासवडास नाना पुरंधरे याजकडे पावती करणें. ह्मणून आज्ञा. त्याप्रेंच होईल. सेवेसी श्रुत होय. हे विज्ञापना.

[१२८]

॥ श्री ॥

२ एप्रिल १७५९.

तीर्थरूप राजश्री गोविंदपंत दादा वडिलाचे सेवेसी:—

अपत्यें बाबूराव दौनी कर जोडून शिर साष्टांग नमस्कार विनंति ता॥ चैत्र शुद्ध ५ पंचमी प॥ सुखें असो. विशेष. वडिलीं गंगाजळाच्या कावडी सुमार २० बीस पाठविल्या त्या प्र॥ येथें पावल्या. आज्ञेप्रमाणें जेथें द्यावयाची त्याप्रमाणें दिली:—

७ श्रीमंत नाना स्वामीकडे

१ बावधनीं तीर्थरूप मातुश्रीस प॥

२ श्रीमंत भाऊ स्वामीकडे

५ रा. मल्हादोबाबा

२ श्रीमंत दादा स्वामीकडे

१ बाबूराव फडणीस

१ श्रीमंत सौ॥ पार्वतीबाईकडे

१ सखारामपंत बापू

१२

८

† पुरंधरे पेशव्यांचे मुतालीक. तेव्हां पेशव्यांची शिकेकटार पुरंधर्यांजवळ असे हें रास्तच आहे. हें पत्र सातान्याहून लिहिलेलें आहे.

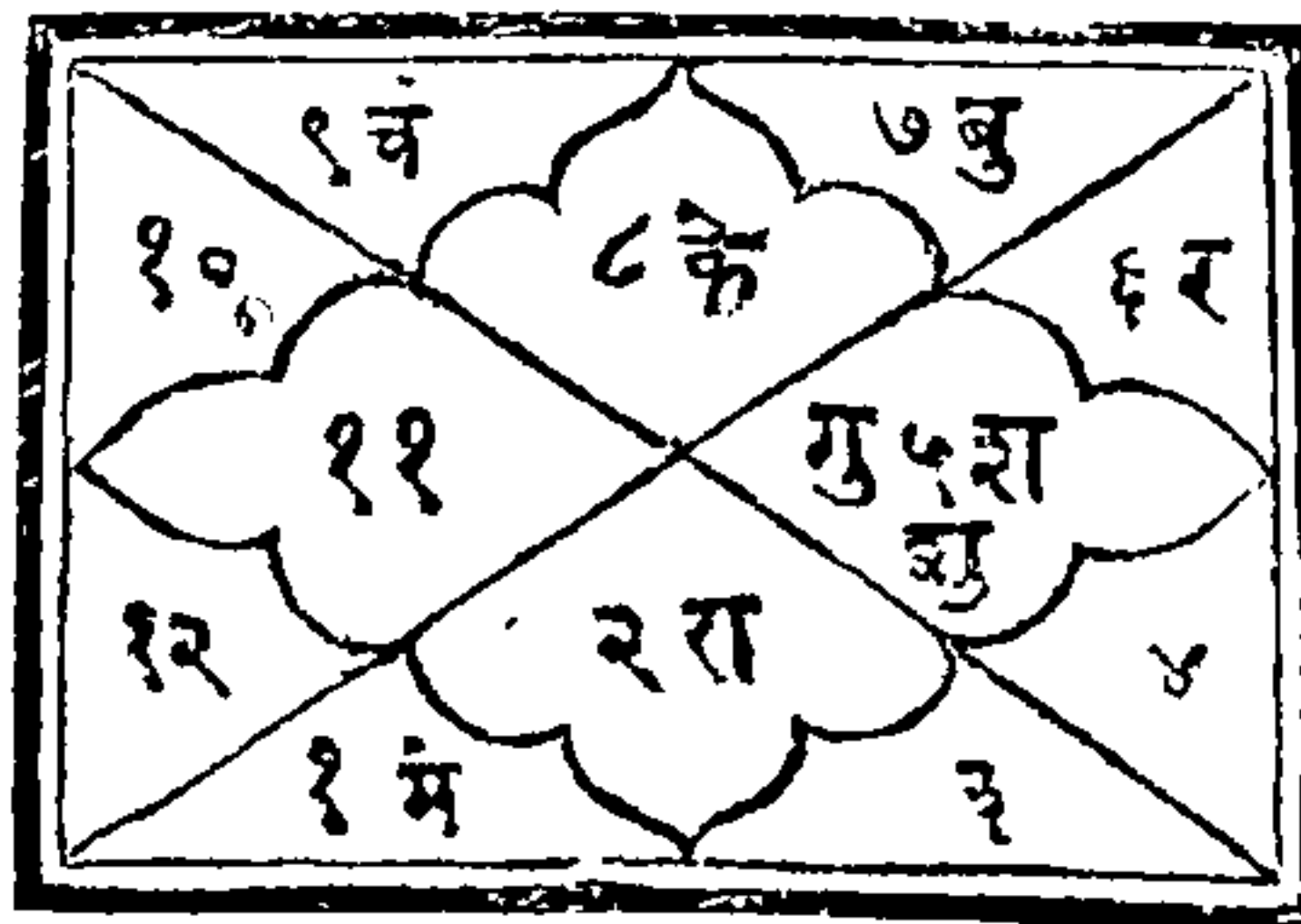
१८० गोविंदपंत बुंदेल्याचे कनिष्ठ बंधू; गोविंदपंतांचे पुणें येथें पेशव्यांचे दरबारीं वकिल.

येणेंप्रमाणें वीस कावडी दिली. वडिलांस कळावें. बहुत काय लिहिणें.
कृपा लोभ असो दीजे. हे विज्ञापना.

१८१ येणेंप्रमाणें नानासाहेबांच्या दरवारीं ह्यावेळीं कर्ते मुत्सदी कोण होते हें ह्या यादीवरून कळण्यासारखें आहे. स्वतः नाना, गोपिकाबाई, भाऊ, दादा, महादोबा पुरंधरे, बाबूराव फडणास, सखारामवापू, हे ह्यावेळचे कर्ते मुत्सदी होत. पार्वतीबाई कोल्हटकरांची मुलगी व पांडववाडीच्या कोल्हटकरांचा व बावधनच्या खेरांचा विशेष घरोवा ह्मणून पार्वतीबाईचें नांव ह्या यादींत आहे. गोविंदपंताची आई बावधनीं रहात असे हें ह्या यादीवरून निष्पन्न होतें. नाना पुरंधरे वगैरे दुय्यम प्रतीचे मुत्सदी आणीक होतेच. परंतु वर निर्दिष्ट केलेल्या सात मंडळीच्या हातीं राज्याचीं सर्व सूत्रे होतीं. सखारामवापूचें वजन पुढें तर फारच झालें; परंतु ह्याहिवेळीं वरेंच होतें. विश्वासराव नुकते कामकाजांत पडूं लागले होते. माधवरावाचें वय ह्या वेळीं अवघें तेरा वर्षीचें होतें; तरी ते १७५६ ताल सावनूरच्या स्वारींत हजर होते. नानाफडणास व मोरोवादादा दरवारांताल कानूकायद्यांचा नुकता कोठें अभ्यास करूं लागले होते. नानाफडणास शके १६६३ च्या ज्येष्ठांत व मोरोबा १६६४ च्या अश्विनांत जन्मला. नानाफडणिसाचा बाप जनार्दनपत इ. सन १७५६ च्या शेवटीं वारला. नानाफडणिसाची जन्मकुंडली प्रसिद्धच आहे. मोरोवादादाची तितकी नाही ह्मणून येथें देतो. ही कुंडली मोरोवादादाच्या पुण्यांतील वाज्यांतील एका लहानशा रुमालांतील आहे.

स्वस्तिश्री शके १६६४ दुंदुभिसंवत्सरे अश्विने मासि शुक्लपक्षे षष्ठीसहसप्तम्यां तिथौ भृगुवासरे मूलनक्षत्रे ।

अथ जन्मलग्नं सखेटं.

ह्यावरून मोरोवादादाहून नाना वडील होते हें उघड आहे. ह्यास आणीक पुरावा पाहिजे असल्यास खालील पत्र वाचावें.

॥ श्री ॥

चिरंजीव राजश्री मोरोवादादा यासी बाळाजी जनार्दन आशीर्वाद. उपरि येथील कुशल

[१२९]

॥ श्री ॥

२२ एप्रिल १७५९.

(नकल).

कोलनामा लिख दधौ श्रीमहाराजाधिराजश्रीमहाराजश्रीराजाहिंदुप-
तिजु देवकौ एते श्रीमुख्यप्रधान श्रीबालाजी बाजीराव जीने. आपर.
श्रीराजा अमानसिंघजुसौ अरु तुमसौ आपुसमे कजिया भयौ. अमानसिंघ-
जुसे सु इहि बातकौ हम छान तपाउस करौ. सु तुमारी तरफकी चुक कछु
नाहीं है की ए बातकौ खुनखुतरा तुमसौ कोऊ कबहुनकरे. श्रीराजासभा-
सिंघजुकौ दरोबस्त राज्य तुम्हारो है. तिलक राज्यकौ हम तुमकौ करौ.
अरु श्रीराजा सभासिंघजु श्रीदिवान खेतसिंघजुकौ जागा दर्ई हती. सो तुम
श्री पंडित गोविंदराईके आगे होई जागा दर्ई. सो अपनी पाई तुम्हारी सेवा
करै. हुकुममै रहै. तुमतै बाहिरै न परै. अरु तुम्हारे राज्यपर हमारे पैसा
लगे है, सु अपनी जागीरके बरहुकुम तुमकौ पैसनकौ जुवाव करै. अरु
राज्यपर देसविदेसकौ खर्चु आनि लगे सु अपनी जागाके बरहुकुम हमेस
सामिल रहै. जो इन बातनमै तफावत करै तौ इनके लानै हम तुमसौ कछु
रदबदल न करै; अरु न ऐ हमलगा आवै; न हमारी तरफके काहु सिर-

ता॥ छ २३ जा॥वल मु॥ कोरेगांव यथास्थित असे. विशेष. बाकीजाबता फारकरून
तया॥ झाला आहे. कांहीं होणें आहे तो महिनापंधरा दिवशीं होईल. त्यास तो पाहून
ठीक करावा लागतो. त्यास माहितगारीनें राजश्री महादाजीपंत गुरुजी व नारोपंत पाळंदे
यांणीं दिवसामध्ये प्रहरभर अवकाश करून पाहावा झणोन सांगितलें होतें. त्यावरून
त्यांणीं पहावयास प्रारंभ केला असेल. त्यास आपणहि त्यांस वरचेवर सांगोन बाकीजा-
बिता ठीक करवावा. उभयतांस शैल्याचा प्रकार फार आहे. याकरितां आपण त्यांस
ताकीद करून ठीक करवावा. बहुत काय लिहिणें. लोभ असो दीजे. हे आशीर्वाद.
राजश्री नाना पुरंधरे यांजकडे कारकून फार जलद गेला पाहिजे. नाहीं तर तेथील गळाठा
फार आहे. याजकरितां मजींस आलें तर लक्ष्मणपंत देशमुख चांगले चौकस शहाणे
माणूस आहेत यांस पाठवावे. नाहीं तर जो आपल्या मजींस येईल तो रवाना करावा.
परंतु सत्वर रवानगी होय तो अर्थ केला पाहिजे. फौजहि फार जमा झाली आहे. यास्तव
सूचनार्थ लिहिलें असे. हे आशीर्वाद.

हे पत्र मोरोबादादांच्या दफतरांतल आहे.

दार लगा जाई; तौ इनकी बात कछु ना सुनै. अरु तुहारे भैयाभतीजे चाकर भले मानस तुमते वाहिरे परिकै हम लगा आवै तिनकी बात कवहू न सुनै. ताके वीच ताके हजूर श्रीसमशेरबहादुरजु, श्रीगोविंदराई. कोलनामा. सही मिति जेष्ठ वदि १० सं. १८१५ मु: दुलारा.

[१३०]

॥ १ ॥

१७ जून १७५९.

टाप लिखि दइ. श्रीमुख्यप्रधान श्रीबालाजीबाजीरावजूकौ एते श्रीमहाराजाधिराजश्रीमहाराजाश्रीराजा हिंदुपतिजू देवनै. अपर. श्रीराजा अमानसिंघजुसौ व हमसौ आपुसमे कजिया भयौ. अरु श्रीदिवानखेतसिंघजू हमते बाहिरे परे हते. तिहि पाइ श्रीसमशेरबहादुरजु आये. हमसो रदबदल करीताकौ आपुसके कजिया भये केवा श्रीदिवानखेतसिंघजुसौ हमसौ सलूक कराइ दयौ. ताके वा राज्यके तिलकके नजरानेके दैनै मानै रुपैया लाख ५००००१) अंकेय लाख पाच येक उपरकी किस्तै करि दइ.

संवत् १८१६ की सालमे

संवत् १८१७ की सालमे दैइ

१६७०००

१६७०००

संवत् १८१८ की सालमे दइ

१६६००१

सुये रुपैया तीन वरसकै किस्तनवरहुकम आलमगिरी भरि दैइ. असाठवदि ५ सौमे संवत् १८१५. मु: जैतपूर.

[१३१]

॥ श्री ॥

१५ जुलै १७५९.

राजश्री गोविंदपंत गोसावी यांसः—

सकलगुणालंकरणअखंडितलक्ष्मीअलंकृतराजमान्य स्ने॥ समशेरबहादुर

सलाम. विनंति उपरि येथील कुशल जाणोन स्वकीय कुशल लिहीत असिले पाहिजे. विशेष. आपण पत्र पाठविलें तें पावोन वर्तमान सविस्तर कळलें. रा॥ नारो रघुनाथ याजबा॥ हुंड्या पा॥. रुपये १५६००० येक-लक्षछपन्नहजाराच्या पावत्या व राजे हिंदुपत यांजकडून टिक्याच्या करा-रांची याद पाठविली ती पावली. कळलें पाहिजे. रा॥ छ १९ माहे जिल्काद. बहुत काय लिहिणें. लोभ कीजे हे विनंति.

पे॥ भा॥ वद्य ७ संवत् १८१५.

[१३२]

॥ श्री ॥

२ जुलै १७५८.

राजश्रियाविराजितराजमान्यराजश्री बाळाजी गोविंद स्वामी गोसावी यांसां:-
पोष्य बाळाजी बाजीराव प्रधान नमस्कार. विनंति उपरि येथील कुशल जाणून स्वकीय लिहिणें.

विशेष—तुह्यांकडे सालमजकूरचे रसदेची ऐवज येणें रुपये.

५५०००० प्रांत बुंदेलखंड.

४५०००० प्रांत इटावे, फफुंद, सकुराबाद.

१००००० प्रांत डेरापूर, मंगळपूर.

३००००० सरकार कडाकुरा.

१४०००००

१८२ गोविंदपंताच्या पुण्यास भराव्या लागणाऱ्या रसदेचा ऐवज सालदरसाल बदलत असे. १४ जून १७५६ त सबा खमसैनच्या सालाकरितां गोविंदपंतापाशीं पेशव्यांनीं १३ लक्ष सातहजारांचा करार केला होता हें पुढील पत्रावरून कळेल.

॥ श्री ॥

राजश्रियाविराजितराजमान्यराजश्री गोविंद बल्लाळ
स्वामीगोसावी यांसां:

पोष्य बाळाजीबाजीराव प्रधान नमस्कार विनंति उपरि येथील कुशल जाणून स्व-

एकूण चवदा लक्ष रुपये येणें. त्यास प्रस्तुत फौजेचे खर्चास व श्राव-
णमासचे दक्षणेस ऐवज पाहिजे. याजकरितां हें पत्र तुह्यांस लिहिलें असे.
तरी सदरहू ऐवजाचा भरणा सरकारांत करावयाविशीं राजश्री बाबू-
राव नरसी यास लिहून पाठवणें. त्याप्रमाणें ते भरणा करितील. साल-
मजकुरीं चिरंजीव राजश्री दादाकडे ऐवज द्यावयाचें प्रयोजन लागणार

काय कुशल लिहिणें. विशेष. तुह्यांकडे प्रांत हिंदुस्थानचे महालाची रसदेचा करार
बितपशील. रुपये.

५५७००० प्रांत बुंदेलखंड.

७५०००० प्रांत अंतर्वेद.

१३०७०००

(खालीं भरणा कसा झाला याचा तपशील दिला आहे.)

१५ रमजान. सु॥ मबाखमसैन मग्या व अल्लफ. बहुत काय लिहिणें. हे विनंति.
संवत् १८०६, सु॥ खमसैन मग्या व अल्लफ, १६४९। ५० ह्या सालाकरितां गोविंद-
पंताकडे ३९१६०६ ची नेमणूक पुण्याहून झाली. ही नेमणूक प्रांतांतील मुख्य तालुक्यांचीं
ठिकाणें, किल्ले, गढ्या व हिऱ्याच्या खाणी ह्यांचा बंदोबस्त राखण्याकरितां लागणाऱ्या खार,
प्यादे, कारकून व खासा ह्यांच्या पगाराबद्दल दिलेली होती. ह्यांत खासा गोविंदपंत
ह्याजबद्दल खालील तपशील आहे.

२२९० गोविंदबल्लाळ.

१२०० खासा.

१००० पालखी.

५० आफतागिरी.

४० दिवळ्या.

२२९०

ह्यावरून गोविंदपंताला पालखी शके १६७२ तच मिळाली होती असें दिसतें. शके
१६८१ सालीं आपल्याला पालखी मिळावी ह्यापून गोविंदपंतांनीं खटपट केली ह्यापून
' बुंदेलखंड प्रकरणांत ' रा. पारसनीस लिहितात तें ज्यास्त खुलासा झाल्याशिवाय
प्राप्त दिसत नाही. मध्यें गोविंदपंताची पालखी काढून घेतली होती कीं काय ? किंवा
वंशपरंपरा अगर तहाहयात पालखीचा मान त्यांना हवा होता कीं काय ? व तो त्यांना
अगोदर मिळाला नव्हता कीं काय ?

नाहींसैं दिसतें. तथापि रसदेपैकीं कांहीं ऐवज त्यांणीं मागितला तर त्याप्रमाणें त्याजकडे देणें. बाकी ऐवज हुजूर पाठवणें. जाणजे. छ २५ सवाल.

सदहुं रसदेचे ऐवजीं तूर्त येथें सातलक्ष रुपयांचा भरणा करवणें. बाकी सात लक्ष रुपये राहिले, ते दसरापर्यंत चिरंजीवाकडे लागले तरी त्याजकडे देणें; नाहीं तरी, हुजूर पाठवून देणें. कांहीं बाबूरायापासून घेऊं. परंतु तुह्मीं भरणा लिहिलेप्रमाणें लेहून करवणें. बहुत काय लिहिणें. हे विनंति.

[१३३]

॥ श्री ॥

२५ जुलै १७५९.

राजश्रियाविराजितराजमान्यराजश्री जनार्दनपंत स्वामीचे सेवेसी:

पोष्य गोविंद बल्लाळ सा॥ नमस्कार. विनंति उपरि येथील कुशल ता॥ श्रावण शुद्ध १ मुक्काम सेगरनदी जाणून स्वकीय कुशल लेखन करीत असिले पाहिजे. विशेष. तुह्मीं पत्र पाठविलें तें पावलें. लिहिलें वर्तमान सळिस्तर कळलें. त्यास, येथील वर्तमान तर लोकांनीं हद्द केली आहे. आपले महमदखान पांच हजार अर्जबाब मागतात, तेव्हां पार उतरून येणार. त्याचप्रमाणें रा॥ पाराजीपंतहि अडोन बसले. लोकांनीं गवगवा केला आहे. एकंदर ते उतरून येत नाहीं. लाख रुपये आज येथें द्या तेव्हां पुढें पाय घालून. असे नानाप्रकारें पेंच देऊन घेऊन त्यास आह्मी दिक्कें^३ जालों. आज बलबेर येथें पावलों असतो. एकंदर सिलेदार कोणी पाय घेत नाहीं. आह्मीं पुढें जावें तेव्हां मागून यावें. सेगरनदी पार आह्मी जालों तेव्हां मागून आले. असो. आज तीन रोज जाले. पाराजीपंत यांणीं मोठा आडथळा केला. त्यास, बरें, खावंदाचें काम, यासमयीं त्यांणीं

१८३ ह्यावरून गोविंदपंताची वरकरणी तरी पैशाची फार अडचण झाली होती असें दिसतें.

आपले लोकांस सांगून समय साधावें तें कांहीं दिसत नाहीं. त्यास काय इलाज करावा ? आह्मी दिक्क झालों. असो. चिरंजीव राजश्री बाबास व शिवरामपंत यांस पाठवणें. ते येथें येतांच आह्मी उमरगडीं येऊन. तुह्मी उमरगडीं येऊन चिरंजीव राजश्री बाबा व शिवरामपंत यांस पाठवणें. काय करावें ? सर्वांचें एकचित्त असतें तेव्हां कार्य होतें. रुसव्याखालींच दिवस गेले. पुढें काम कधीं व्हावें ? सत्वर चिरंजीव बाबा येथें येतांच मी उमरगडीं येईन. हिशेबाचं काम चालेल. वरकड भेटीनंतर बोलोन. बहुत काय लिहिणें. कृपा लोभ असो दीजे. हे विनंति.

[१३४]

॥ श्री ॥

१९ आगस्ट १७५९.

चिरंजीव राजश्री बाबा प्रति गोविंद बल्लाळ आशीर्वाद. उपरि येथील कुशल ता॥ भादो वद्य १२ जाणून आपलें कुशल लिहित जाणें. विशेष. तुह्मीं काळीं चिठी पाठविली त्यांत राजश्री जनार्दनपंत यांहीं आपले चितीं संशय मानून रुमाल ठेऊन गेले हें लिहिलें. त्यास, आह्मी त्यासीं दुसरा विचार धरीत नाहीं. त्यांची कैदकानूंत काडीइतकी तफावत करीत नाहीं. त्यास, त्यांजलाहि आह्मीं पत्र लिहिलें आहे. जामदारखानियावर कारकून ते ठेवणार तर सुखरूप ठेऊत. आह्मांस त्यांचे कारकून राहिलियानें वाईट काय ? ज्यामध्ये त्यांचें समाधान तें आह्मांस करणें. सुखरूप त्यांचा कारकून जामदारखानियांत ठेवणें. वरकड येथील वर्तमान तर काळीं विठुराहून कुच करून चचेडीस आलों. रा॥ गोपाळराऊ यासी बिदा करून देतां. दोन कारकून त्याचे रुजवातीस देऊन आह्मी एका दोन रोजांनीं येथील निर्गम करून उमरगडीं येतां आणि सत्वरच श्रीमंत रा॥ भाऊस्वामीकडे जाऊं. बहुत काय लिहिणें. लोभ असो दीजे. हे आशीर्वाद.

[१३५]

॥ श्री ॥

२० सप्टेंबर १७५९.

पु॥ तीर्थरूपराजश्री गोविंदपंतदादा वडिलांचे सेवेसी:

विज्ञापना. श्रीमंत राजश्री माधवराव यांणीं मजला आज्ञा केली कीं पंतास लिहून आरणें ४, उत्तम, लढावयासी योग्य असे आणून देणें. ह्मणोन आज्ञा केली, त्यावरून वडिलांस पेशजी लिहिलें आहे. तरी आरणें उत्तम तरणें बळकट चांगलें चार आधीं यावें. नित्य आह्मांस पुसतात कीं पंतास लिहिलें कीं नाहीं ऐसें नित्य पुसतात याजकरितां जलदीनें पाठवावें. मिति भाद्रपद वद्य १४ हे विज्ञापना.

[१३६]

॥ श्री ॥

श्रीमंत राजश्री राउस्वामीचे सेवेसी:

विनंति सेवक बापूजी बल्लाळ साष्टांग नमस्कार विनंति येथील कुशल ता॥ छ १५ सफर पावेतो मुकाम दिल्ली यमुनातीर स्वामीचे कृपावलोकनें करून यथास्थित असे. विशेष. काशिदाबराबर एक दोन पत्रें पाठविलीं होतीं. सेवेसी प्रविष्ट जाहालींच असतील. यानंतर लष्कर यमुना दिल्लीजवळ उतरोन अंतर्वेदींत भागीरथीतीरीं जाणार. ऐसा मजकूर आहे. कळलें पाहिजे. दिल्लीचा कारभार झाला. अंतर्वेदींत जाऊन, जाटाची मामलत करून, रोहिले, सुजातदौला याचा कारभार करून, पुढें बंगाल्यास जावें ऐसा विचार आहे. विदित जालें पाहिजे. हे §विज्ञापना.

१८४ माधवराव बल्लाळाला कांहीं अक्षरें बोवडीं बोलण्याची व लिहिण्याची लहानपणापासून संवय असून ती थोडी मोठेपणींही राहिली होती असें दिसतें. ह्या पत्रांतील 'आरणें' हा शब्द 'हरणें' ह्याबद्दल आहे. पत्रें व यादींत (१८१) 'हातचें' बद्दल 'आतचे' माधवरावानें लिहिलें आहे. बाबूरावानें 'आरणें' हा शब्द माधवराव ज्याप्रमाणें बोलत त्याचप्रमाणें कौतुकानें व थडेनें लिहिला आहे. ह्या वेळीं माधवराव १४।१५ वर्षांचे असावे.

§ हें पत्र शिंदे लाहोरच्या स्वारीहून परत दिल्लीस आल्यावर लिहिलें आहे. नानासाहे-

[१३७]

॥ श्री ॥

२१ आक्टोबर १७५९.

दस्तक सरकार राजश्री जनकोजी शिंदे. ताहां कमाविसदारांनीं व जका-
तदारांनीं व बजे राहादारांनीं व जमीदारांनीं व चौकीदारांनीं महालानि-
हाय. सु॥ सितैन मय्या व अल्लफ. राजश्री त्रिंबक कृष्ण व रंजिंश्री
जनार्दन अप्पाजी फडनवीस दिंमत राजश्री गोविंद बल्लाळ हे दक्षिणप्रां-
ते जात आहेत. त्यांजबराबरी उंटे व स्वार व पडतळे व प्यादे भार-
बरदारी व तटे, बैलें आहेत व माणसें व चटकी असेत. तरी त्यांसी
राहादारियांन कोणे बाबें मुजाहिम न होणें. एके घडीचा खोळंबा कोणा-
हिविशीं न होतां सुरक्षित जाऊ देणें. नदी, नाला, नावांवरी पार करून
देत जाणें. मुक्कामाचे जागा गांवगन्नाचीं माणसें जागले रात्रौ आपलाले
हद्देपार बदरका माणसें व स्वार देत जाऊन पुण्यापावेतो सुखरूप पोहोंचा-
वीत जाणें. तर्कीद असे. जाणिजे. छ २९ माहे सफर.

[१३८]

॥ श्री ॥

आक्टोबर १७५९.

पु॥ राजश्री जनार्दनपंत स्वामीचे सेवेसी:

विनांति उपरि. इकडील वर्तमान तर श्रीगंगापार झालों. परंतु परम-

बांच्या मनोदयानुरूप त्यांच्या रोख रोहिले व सुज्यातदौला यांना शासन करून बंगाल्यास
जाण्याचा होता. रोहिल्यांशीं झटपटी होतात न होतात तो अबदाली आला व शिद्यांना
बंगाल्यांत जाण्याऐवजी पाठमोरे वळून कुरक्षेत्राकडे कुच करून जावें लागलें.

१८५ त्रिंबक कृष्ण कानिटकर—मुजुमदार.

१८६ जनार्दन आप्पाजी येरंडे—फडणीस.

१८७ हा जनकोजीच्या कारकुनाचा हस्तदोष आहे. कारण जनकोजीच्या प्रांताची हद्द
पुण्यापासून अनेक योजनें लांब होती.

१८८ सरकारी कामदारांचा आतांप्रमाणें त्यावेळीं मोठा दरारा असे असें दिसतें. कारण
एका घडीचाहि खोळंबा न करितां त्यांना पोहचविण्याची सर्व रामोशी, खलाशी, इत्यादि
लोकांना सक्त ताकीद असे.

कष्टें झालों ! त्यास, जीवावरील जोखीमधारा मोठी कठीण ! त्यास पार येऊन जलालाबादेजवळ रोहिले, नजीबखानाचा लेक, दुंदेखान, सादु-ल्लखान, हफीज रहिमत, दाहा हजार फौज, दाहा हजार प्यादे जमा झाले आहेत. बाण, जेजाला, तोफा समागमें आहे. लढाई एक दोन जाली. तोफा, बाण, तोफा हिरोन घेतली. रोहिले याजकडील चाळीस पन्नास घेतली. घेरून आह्मी आहों. रोहिले याचे लष्करी पीठ चार शेर जालें. घुगरी खातात. नजीबखानाच्या पुलापावेतो गांव जाळिले. पुलाजवळ पन्नास घोडे घेतले. पुलाच्या दोन नावा तोडून टाकिल्या. नजीब चार रोजांत तेथून निघेल. त्यास, आह्मी या घोरांत पडलों. त्यास, पंधरा रोजांत येथील मुकदमा फडशा होईल. हाफिजाकडून रात्रौ पत्रें आलीं. नरम जाले. सलूक करतील. तुह्मी प्रसंगीं जाता. येथील सर्व तुह्मांस सांगितलें आहे. कोणी गोष्ट आह्मांकडील संशयाची चित्तांत न आणणें. ज्यामध्ये आमचें बरें तें जरूर जरूर तुह्मी कराल. दरबारीं नानाप्रकारें नालिशी चुगली करितात. त्यास, बहुता ब्राह्मणांचें अन्न आहे. मजला साफ पैसेयास तफावत करणें नाहीं. येथून येतांच परगणेयांत जाईन. गांवचा पाहून पैसानपैसा ठिकाणीं लावीन. सं० १८१३, सं० १८१४ दुसाला हिशेब जाले. रुजुवात करून जे कसर रयत व मामलेदार यांजकडे निघेल ते सरकारी जमेस येईल. सं० १८१५, सन तिसा हिशेब व रुजुवात होणें तेहि होईल. दरबारचा रंग पाहिला. खावंद चौकशी करूं लागला. आतां पैसेयाचा लोभ धरून मेळविली अबरू ते कां गमवावी ? त्यास, आह्मीं सर्व आपले ध्यानांत आणून सर्व तुह्मांस सांगितलें आहे. कांहीं सांगावयास विसरलों असलों तर सर्व तुह्मीं स्मरण धरून सर्व उत्तमच करणें. आह्मी भवसमुद्रीं पडलों आहों. पार करणार ईश्वर आहे. मागाहून

१८९ जाबताखान.

१९० नजीबखानाचा सासरा.

१९१ एक रोहिला सरदार.

१९२ रोहिल्यांचा मुख्य सरदार.

सायंत तुह्यांस व चिरंजीव बाबूराऊ यास लिहून पाठवितों. यासमयीं आह्मी येथें गुंतलों आहों. सर्व भरंसा आह्यांस तुमचा आहे. वरचेवर वर्तमान लिहीत जाणें. श्रीरंगपट्टणें गार्दियांनीं घेतलें. मोठें संस्थान

१९३ कवाईत शिकलेल्या लोकांचा सरदार हैदरअल्ली याला अनुलक्षून हें वाक्य आहे. ह्यावेळीं हैसूरचा चिक्क कृष्णराज ह्मणून कोणी राजा होता. नंदीराज हा त्याचा मुख्य दिवाण होता. राजा दुर्बल व मंत्रां दुर्बुद्धि असल्यामुळे हैदर नाइकाच्या तडाक्यांत हें संस्थान सांपडलें. रोमन पातशाहांना प्रियोरियन गार्दियांनीं किंवा तुर्कस्थानच्या पातशाहाला जानिझारींनीं जसें धाच्यावर वसविलें होतें तसेंच हैदर नाइकाच्या गार्दियांनीं चिक्क कृष्णराजालाहि वसविलें व आपला नाइक जो हैदर त्याच्या हातांत मुख्य सत्ता दिली. निरनिगळ्या काळां व निरनिराळ्या स्थळां इतिहासाची पुनरावृत्ति होते ह्मणतात ती ही अशी होते. हैदराचें वय ह्यावेळीं सुमारे ५८ वर्षांचें होतें व त्यानें हैसूर संस्थानची चाकरी सुमारे २६ वर्षे केली होती. १७६० त हैदरानें श्रीरंगपट्टण घेतलें ह्मणून बुइल्क्स ह्मणतो. परंतु तें १७५९ च्या आगस्ट सप्टेंबरांत त्यानें घेतलें असावें. कारण आमचें हें पत्र आक्टोबर १७५९ त लिहिलें असावें असा अंदाज आहे व गोविंदपंताला श्रीरंगपट्टणची बातमी पोहचण्यास निदान दीड दोन महिने लागावे. तेव्हां १७५९ च्या आगस्ट—सप्टेंबरांत हैदरानें श्रीरंगपट्टण घेऊन तें संस्थान विच्छिन्न केलें असावें हेंच विशेष मभवर्नाय दिसतें. दिल्लीहून श्रीरंगपट्टणास पत्र जावयास एकदां ४३ (लेखांक ६) व एकदां ५२ (लेखांक ८) दिवस लागले होते. हिंदुसंस्थान विच्छिन्न झालें हें ऐकून गोविंदपंताला साश्चर्ये खेद झाला असें दिसतें. सर्व मराठ्या सरदारांचें लक्ष्य ह्या विलक्षण उलाढालीकडे लागलें होतें; असाहि गोविंदपंताच्या उद्गारावरून तर्क होतो. ह्यासंबंधीं उल्लेख, कदाचित् सबद पत्रें, मिरज मळ्यांतील पत्रांत असलीं पाहिजेत. कारण ह्यावेळीं गोपाळराव गोविंद हैसूर प्रदेशांत होते. परंतु हैदरानें केलेल्या ह्या उलाढालीसंबंधीं उल्लेख ऐतिहासिक लेखसंग्रहांतांल पत्रांत कोठें केलेला आढळत नाही. ग्रॉन्डफनेंहि ह्या प्रसंगाचा कोठें निर्देश केला नाही. हा प्रसंग मराठ्यांना मोठा महत्त्वाचा होता. हैदर मध्यें आला नसतां तर श्रीरंगपट्टण खास मराठ्यांच्या हातीं पडलें असतें, मराठ्यांचा व मद्रासेकडालि इंग्रजांचा निकट संबंध ह्याचवेळीं येता व महाराष्ट्राच्या इतिहासाला निराळेच वळण मिळतें. येणें-प्रमाणें हैदरानें दक्षिणेस व अबदालीनें हिंदुस्थानांत मराठ्यांच्या आड येऊन इंग्रजांना पुढें येण्यास संधि करून दिली. ज्यावेळीं हा प्रसंग घडून आला त्यावेळीं त्याच्याकडे सर्व मराठ्या सरदारांचें लक्ष लागून गेलें होतें यांत संशय नाही. उत्तरेकडे अबदालीचा शह जर ह्यावेळीं वसला नसतां तर सगळीं दक्षिण मोकळी करावयाची ” असा सदाशिवरावभाऊचा वेत होता.

विच्छिन्न जालें ! निजामअल्ली तूर्त दिघाड करीत नाहीं. सलूखच आह्ने. मी सुचित झालों ह्यणजे तपशीलवार तुह्यांस लिहून पाठवून देतो. तुह्नीं मार्गीं सावधपणें जाणें. वरचेवर आह्यांस वर्तमान लिहीत जाणें. आह्नीं येथें येऊन गुंतलों. लढाईचा कारभार. सरकारी कार्य. कसें जावें ? हें कार्य जालियावर धरगणेयांत येतो. दरबारचें काम कळेल त्या प्रकारें साधावें. बहुत काय लिहिणें. कृपालोभ असो दीजे. हे विनंति.

[१३९]

॥ श्री ॥

१७५९.

राजश्रियाविराजितराजमान्यराजश्री जनार्दनपंत स्वामीचे सेवेसीः—

पोष्य गोविंद बल्लाळ सा॥ नमस्कार विनंति उपरि यंथील कुशल जाणून स्वकीय कुशल लिहीत असिलें पाहिजे. विशेष. तुह्नी बीदा होऊन गेला. आह्नी श्रीगंगेच्या पायघाटें उतरोन जलालाबादेस गेलों. बंध्यें त्याचें ठाणें सबळगडीं होतें. ते उभाउभी आवडनेच सोडून जलालाबादेस आवघे रोहिले गेले. आवसा पाहून दुंदेखान वगैरे चौघेजण यांच कुमकेस होते. आह्नी गेलियाउपरि माझलत विल्हे लावा ऐसा पैगाम आफीजरहिमत याजकडून आला. तों अगादरच रोहिल्याचें व सुजातदौल्याचें सूत्र जालेंच होतें. तो दरकूच लखनऊहून रामगंगेस पूल बांधोन पुढें उमराव वगैरे दाहा बारा हजार प्यादीं, कांहीं निम्मे स्वार, ऐसा जलालाबादेस आले. अटकेपलीकडून अबदाली चाळीस हजार फौजेनिशी लाहोरास येऊन खासा राहून पुढें जाहानखान वगैरे सरदार पंधरा हजार स्वारांनिशी सरदेवर आले. राजश्री साबाजी पाटील अलीकडे आले. एवंच दंगा व्हावयासी जालें आहे. आपल्या फौजा राजश्री मल्हारबा पंधरा दिवसांत येतील. त्यांचे यांचे एक झुंज जाल्यावर सर्व उत्तमच आहे. नाहीं तर कठीण काम ! दंगा व्हावयासी उशीर नाहीं. त्यास तुह्नीं तूर्त जावयाची उतावळी सर्वथा न करणें. पंधरा दिवसांत सर्व ठीक

होतें. तुह्नीं पंधरा दिवस इटावीसच राहून मागाहून सविस्तर आह्नी लिहून पाठवितों. एकंदर न जाणें. दक्षणेकडेहि मोगलासी कजीया. मार्ग निभावत नाहीं. तुह्नीं पुढें न जाणें. आह्नी मुजरद जोडी पा॥ त्याजबद्दल लिहून पाठवून. पुढें एकंदर न जाणें. बहुत काय लिहिणें. लोभ असो दीजे. हे विनंति.

—————

[१४०]

॥ श्री ॥

४ नोव्हेंबर १७५९.

राजश्रियाविराजितराजमान्यराजश्री जनार्दनपंत
स्वामींचे सेवेसी:

पोष्य गोविंद बल्लाळ साष्टांगनमस्कार विनंति उपरि येथील कुशल जाणून स्वकीय तामाईत कार्तिक शुद्ध १५ पावतो लिहिलें पाहिजे. विशेष. तुह्नीं पत्र पाठविलें तें हरिद्वाराचे मुक्कामीं पावलें. सविस्तर कळों आलें. तिकडील वर्तमान लिहावें ह्मणून लिहिलें. त्यास, आह्नी श्री गंगापार उतरून जलालाबादेपावतो गेलों. तेथें जाबताखान नजीखानाचा लेक होता. त्यास मादुलाखान, दुंदेखान व हापसरहीम रोहिले तमाम सामील जाहले. रोज लडाई होई. रोहिलेच शिकस्त खाऊन जात ये॥ दाहाबारा रोज होतो. पेंढारी याणीं तमाम मूलख लुटिला, शहरें लुटिलीं, जाळलीं. कोठें मूलखांत दाणा, गुरू अगर वस्तभाव राहिली नाहीं. त्याजवर नवाब सुजातदौले राहिल्यांच कुमकेस आले. त्याजवरून फौजा फिरान माघान्या आल्या. त्याचेहि वकील जाबसाल आले आहेत. सुजातदौल्याशीं ठीक करून मग फौजा फिरोनहि पार

१९४ हें पत्र कार्तिक शुद्ध १५ चें आहे. पूर्णिमेला मराठ्यांचें सैन्य हरिद्वाराला पोहोंचून निदान वारा दिवस झाले होते. तेव्हां भाऊसाहेबाच्या बखरींत (पृष्ठ ५१) मराठे कार्तिक शुद्ध प्रतिपदेस हरिद्वारास गंगापार झाले ह्मणून ह्मटलें आहे तें संभाव्य असून, टीपेंताल कार्तिक वद्य प्रतिपदा ही तीथ अगदींच अग्राह्य आहे. भाऊसाहेबाच्या बखरींतील सर्वे तिथी दक्षिणा मित्तीच्या आहेत.

जातील. तुम्ही पुढे इटावी, कोच, झांशी जागजागा पावाल. तेथून सुखरूप पावलियाची व नवल विशेष वर्तमान असलेले तें लिहित जाणें. अब्दाली कुरुक्षेत्रास येऊन पोचला. यास्तव चोंहीकडे दंगा दिसतो. देशींहि दंगा ह्मणून ऐकतो. याजकरितां तुम्हीं जावयाचा विचार एकवार न करावा. खजिना सरकारचा झांशीस लावून द्यावा. तेथें किल्ला आहे. जाऊन राहिल. तुम्हीं एकंदर जायाचा विचार न करावा. साबाजी शिंदे येऊन फौजेत सामील झाले. अब्दाली सतलज नदीवर आहे. खासा लाहोरास आहे. जहानखान सतलज नदीवर आहे. तुम्हीं पुढे एकंदर न जाणें. मागाहून मुजरत जोडी तुम्हांकडे पाठवितों. बहुत काय लिहिणें. लोभ असो दीजे. हे विनंति.

[१४१]

॥ श्री ॥

७ नोव्हेंबर १७५९.

विनंति. वेदमूर्ति राजश्री बापुभट्ट झांशीस होते. त्याचें पत्र आलें होतें कीं, आह्मी छ २९ सफरीं निघोन मजलदरमजल श्रीस गेलों. तुम्हीं पितांबर आणविला आहे. त्यास, तेथें गेल्यानंतर पितांबर मुजरद माणसाबरोबर पाठवून देतां असें लिहिलें होतें. त्यास, वेदमूर्ति क्षेपनि-क्षेप गेले. तुम्हांस पितांबर खामाखाय पाठवून देतील. चिंता नाही. आपण पितांबराची दुसरी तर्तूद न करावी. • क्षेपनिक्षेप लवकरच होईल. कळलें पाहिजे. येथील मजकूर तरी आज छ १६ रौवलीं ऐसी आवई पडली कीं नजीबखान बाहेर निघाला; अवंध्या फौजा तोंडावर

१९५ अब्दालीच्या फौजेची आघाडी.

१९६ ह्या पत्राप्रमाणें साबाजी शिंदे ४ नोव्हेंबर १७५९च्या आंत किंवा त्या दिवशीं फौजेत येऊन मिळाले असें होतें. परंतु पुढील पत्राप्रमाणें ते १० नोव्हेंबराला सामील झाले असें घ्यावें लागतें. पहिल्या पत्रांत साबाजी ह्मणजे साबाजीचे सैन्य व दुसऱ्या पत्रांत साबाजी खुद्द असा लाक्षणिक अर्थ घेतल्यावांचून गत्यंतर नाही.

असतां बुनग्यांत गलबल होऊन तिहीं' १७ लष्करचे बुनगे आंग विलगून चार कोस गेले ; शिंदे स्वारीहून आल्यानंतर मागती याच मुक्कामीं राहुट्या झाल्या ; ऐशी लटकीच आवई पडली. त्याप्रमाणे बंदोबस्तीचीं मजकूर ऐसा आहे. गगेपार फौजा गेल्या होत्या, त्या सुजातदौला आला असं वर्तमान ऐकून फौजेनें आवई खाऊन गंगेआलीकडे अवधी फौज आली. कित्येक गंगेमध्ये वाहवले, कित्येक मोंरेंले गेले. त्याणीं चडीस परीधारा-जवळ पलीकडील आंगें ठाणें बसविलें. त्या फौजेची दहशत भारी पडली आहे. गोसावी सुजातदौल्याकडील पांचहजार फौजेनिशीं तो पुलावरून नजीबखानाचे लष्करांत आला. याउपरि बुनगे मागे आठा कोसांवर ठेवून, सड्या फौजा करून, या तळावर असावे याप्रमाणे करणार आहेत. लाहोराकडे अबदाली आला. त्याची व साबाजी पाटील याची लढाई झाली. त्याची फौज भारी ऐसें देखोन साबाजी पाटील मज-लदरमजल येथून आठाकोसांवर आले आहेत. उदईक साबाजी पाटील लष्करांत येणार. अबदाली सिदरेवर आहे. अद्यापि आला नाहीं. परंतु येणार ही गडबड आहे. दिल्ली अगदीं पळोन गेली. §वजीर व पा-

१९७ दत्तार्जी, जनकोजी व गोविंदपंत ह्या तिघांच्या सैन्यांतील बुनगे.

१९८ भाऊसाहेबाची बखर पृष्ठ ५२ पहा.

१९९ हिंदुस्थानांत आवयांचें महत्व विशेष आहे. ज्या स्थळीं किंवा ज्या कार्कीं किंवा ज्याच्या संगतीस असतां कांहीं अरिष्ट आलें त्या स्थळीं किंवा कार्कीं किंवा त्याच्या संगतीस पुन्हा येण्याचा प्रसंग आला. असतां हिंदुस्थानांतील माणसें घाबरतात ही अनुभवांतील गोष्ट आहे. अशा आवयांवर विश्वास ठेऊन गडबड होऊ देणें ह्यणजे बंदोबस्त करणें नव्हे असा गोविंदपंताच्या लिहिण्याचा मतलब आहे.

§ ग्रॉटडफ आपल्या इतिहासाच्या एकविसाव्या भागांत (पृष्ठ ३११ मुंबईप्रत) लिहितो कीं वजिरानें जाटापार्शीं आसा घेतला. परंतु ह्या पत्रांत गोविंदपंत ह्यणतो कीं वजीर मराठ्यांच्या लष्करांत पांचसहा रोजांत येणार. पुढें वजीर दत्तार्जाच्या लष्करांत येऊन दाखलाहि झाला लेखांक (१४३). दत्तार्जी अबदालीस भिडण्याकरितां सरदेस गेला तेव्हां जनकोजीला व गोविंदपंत बुंदेल्याला त्यानें दिर्झाकडे जाण्यास सांगितलें व त्यांच्या बरोबर गाजुद्दिनालाहि धाडलें. (लेखांक १६७). ह्यावरून

तशाहा मल्हारजी होळकर याजकडे जाणार ऐसें आहे. आपण राजश्री पंतांनीं मजकूर लिहिला त्याजवरून कळों येईल. राजश्री बाबूराव याजकडून पत्रें आलीं. त्यांत मजकूर कीं फडनिसांनीं आपले घरास राजश्री नारोपंतास वर्तमान लिहिलें. त्यांनीं श्रीमंतांस तींच पत्रें नेऊन भाऊसाहेबांस दाखविलीं. त्यास, त्यांजपाशीं बातमीच होती. तें वर्तमान थोरल्यास कळतांच तेच निघोन भाऊंकडे आले. मग पत्रें पाहिलीं. त्यांत मजकूर लिहिला होता त्याचीं कॅलमें.

गाजुद्दिन वजीर जाटाकडे न जातां दत्ताजीकडे आसऱ्याकरितां आला हें उघड आहे. त्यानें आपले कविले मात्र जाटाच्या मुलुखाकडे पाठविले.

२०० हीं दोषांचीं एकंदर नऊ कलमें भाऊसाहेबांनीं गोविंदपंताविरुद्ध काढिलीं आहेत व तीं खरीं आहेत हें लेखांक [३६] त गोविंदपंतांनें कबूल केलें आहे. तेथें तो ह्मणतो, “ दरबारचा रंग पाहिला. खावंद चौकशी करूं लागला. आतां पैशाचा लोभ धरून मेळविला अवरु ते कां घालवावा? ” ह्मणजे चौकशीच्या पुढें आपल्या अवरुचा टिकाव लागणार नाहीं असें गोविंदपंतास स्पष्ट वाटत होतें, गोविंदपंताचे हिशेव वर्षाचे-वर्षास यावयास दिरंग लागत असे हें त्यांनीं १७५६, १७५७ व १७५८ ह्या सालांच्या हिशेवाची रुजवात आक्टोबर १७५९ त करून दिली (लेखांक ३६) ह्या वरून कळून येईल. “ मराठ्यांच्या पराक्रमांत ” पृष्ठ १०८ रा. पारसनीस यांनीं रा. नातू यांनीं “ महादजीच्या चरित्रांत ” गोविंदपंताविरुद्ध आणिलेला आरोप निराधार आहे असें कांहीं विशेष पुराधा न देतां ह्मटलें आहे. ह्या ह्मणण्यांत विशेष तात्पर्य नाहीं हें लेखांक १३८ यावरून कळेल. रा. नातूंच्या आरोपाविरुद्ध पुरावा आणतांना “ पेशव्यांकडेच त्यांची जास्त बाकी निघते ” ह्मणून “ पराक्रम ” कार ह्मणतात, परंतु “ जास्त बाकी निघण्याशीं ” व वेळेवर हिशेव पाठवून दिल्याशीं काय संबंध आहे नकळे. सध्यां गोविंदपंताच्या दफतरांत वाषिक हिशेव असतील व त्यांत पेशव्यांकडे बाकी जास्त निघतहि असेल, परंतु हिशेव वेळेवर रुजुवार्ताला जात नसत हा आरोप कांहीं तेवढ्यानें टळत नाहीं. हिशेव वेळेवर रुजुवार्ताला न गेले व वसुलानंतर दोनतीन सालांनीं गेले ह्मणजे रयतेकडे व मामलतदाराकडे कसर किती निघते ह्याची चवकशी करण्यास फार पंचाईत पडते. कित्येक कुळें मरून जातात, कित्येक फरारी होतात व कित्येक बेकार होतात. त्यांच्यापासून ठरावापेक्षां जास्त पैसा मामलतदारांनीं काढिला असल्यास, तो सरकाराला समजून येण्यास एकच उपाय असतो. तो हा कीं वेळेवर हिशेवाची रुजु-

मागील जमा आहे त्यापैकीं सोडून देऊन जमा कमी करतात. कलम १
दोन रुपये मागं ज्या महलांत सिबंदी प्यांद होते त्याचा खर्च होता
तो जास्ती वाढविला. ज्या ठिकाणीं पांच प्यांदे राहिले होते तेथें हल्लीं
पंचवीस ठेवितात. कलम १

फौज नेमणूकप्रमाणें ठेवावी ते मन मानेल तशी ठेऊन चार रुपये खर्च
करावा ऐसें चित्तांत जाणून खर्च बहुत करितात. कलम १

वांटणी केली त्यास शिंद्याकडे एक परगणा पांचा लाखाचा गुजारावि-
शीं होता तो दिल्ला व जे सिबंदी बहुत नलगे ते परगणे त्याजकडे दिल्ले.
बहुत सिबंदी लागती ते परगणे सरकारांत ठेविले. कलम १

उभयता चिरंजिव भेटी व नजराणे आंतस्ते घेतात. कलम १

आह्मी कर्ज जमा धरून सीलेदार यास मात्र रोजमारा देतो; महालाचा
अगर आणीक कोठील दाखला आजपर्यंत किमपि नाही. कलम १

आह्मांकडे माणूस आलें त्यास बरें पहात नाही; मग जमीदार आला
तरी तो जीवें कैसा राहिल ? या दहशतीमुळें कोणी येऊन आह्मांस भेटत
नाहीं कलम १

वात करून घेऊन संशयाच्या स्थळीं कामगार पाठवून चौकशी करणें. ही चौकशी
होऊं नये ह्मणून पेशव्यांचे कित्येक सरदार हिशेबाचे ताळेबंद वेळेवर पाठवून
देत नसत. हाच प्रकार गोविंदपंत बुंदेल्यांनीं केला व ह्मणून प्रत्यक्ष परगण्यांत
जाऊन चौकशी करण्याकरितां येरंडे व कानिटकर यांस पेशवे यांनीं पाठवून दिलें.
वेळेवर हिशेव पाठवून देत नाहींत ह्या आरोपाचा हा असा अर्थ आहे. कानिटकर मुजुम-
दार व येरंडे फडणीस नेमून देऊन श्रीमंतांनीं गोविंदपंताचा मोठा गौरव केला असे
रा. पारसनीस यांचें मत आहे (मराठ्यांचे पराक्रम, बुंदेलखंड प्रकरण, पृष्ठ
१०३). परंतु, तसा कांहींएक प्रकार नसून, गोविंदपंतासारख्या ओढाळ सरदाराला
वठणीस आणण्यास फडणीस हे कामगार नेमिले गेले व त्यामुळें श्रीमंतांनीं आपला
गोविंदपंतावरील अविश्वास स्पष्टपणें व्यक्त केला. गोविंदपंत किती अपराधी होते
त्याचा अदाज करावयाचा असल्यास, त्यांनीं फडणिसांना जीं गयावया करून
पत्रें लिहिलीं आहेत तीं वाचलीं असतां उत्तम होईल. ह्याच आशयानें गोविंदपं-
तांचीं दहावारा पत्रें आह्मीं येथें दिलीं आहेत.

येथील अर्थ दुसरा वकील आल्याखेरीज कांहीं समजत नाहीं. कलम-
रुजवात यथास्थित होणार नाहीं. कलम १

येथील जुने कारभारी आहेत ते मन मानेल तैसें कारभारांत पडोन जें
मिळविणें तें मिळवितात. कलम १

सदरुप्रमाणें राजश्री बाबूरायास भाऊसाहेबीं बोलावून नेऊन येणें-
प्रमाणें कागद फडणिसांचे आले आहेत. तरी तुह्मीं सावध असणें.
त्याजवरून हें वर्तमान दहा बंद अगदीं तपशीलवार लिहून आजुंदार पाठ-
विला तो छत्तीसावे रोजीं येथें आला. याप्रमाणें बजिन्नस बाबूरायाचें
पत्र आलें तेंच बजिन्नस वाचून मला दाखविलें आणि ऐशा गोष्टी
सांगितल्या. हे विनंति.

[१४२]

॥ श्री ॥

● ८ नोव्हेंबर १७५९.

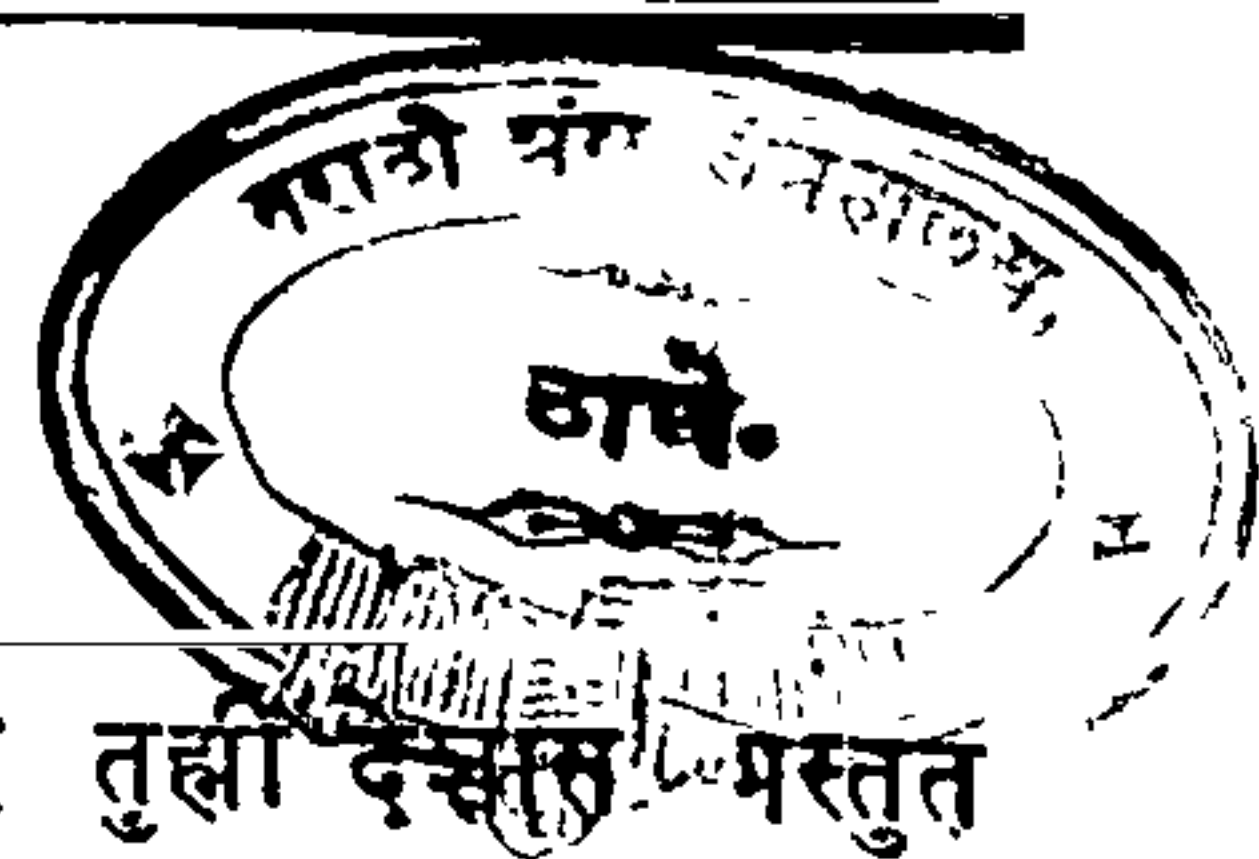
राजश्रियाविराजितराजमान्यराजश्री त्रिंबकपंतनाना व
राजश्री जनार्दनपंत स्वामींचे सेवेसी:

पोष्य गोविंद बल्लाळ साष्टांगनमस्कार विनंति. उपरि येथील कुशल ता॥
मार्गशीर्ष वद्य ४ सु॥ सुकरतला जाणून स्वकीय कुशल करीत
असिलें पाहिजे. विशेष. आह्मी श्री गंगा उतरून पार गेलों. आठ
दाहा रोज पार तमाम जागा लुटिली, जाळिली. त्यास, रोहिलेहि
आपली जागा बतंग जाले. त्यास, राजश्री साबाजी पाटील शिंदे यासीं
व अबदालीसी लँढाई जाली. त्याजवर अबदाली भारी फौजेनिशीं आला.
त्याजवर हे दरमजलींनीं येथें लष्करीं दाखिल जाले. अबदालीचे
कजीये यामुळें दिल्ली तमाम पळाली. उजाड जाली. पातशा, वजीर

२०१ ह्या लढाईचा उल्लेख भाऊसाहेबाच्या बखरींत नाहीं. डफनें तर हें बहुतेक
प्रकरण गाळल्यासारखेंच केलें आहे.

२०२ ता० ८ नोव्हेंबर १७५९.

हे येथें या लष्करीं दाखल होणार. त्यास, याप्रकारं वर्तमान जालें. काळीं पत्रं पुणेयाहून चिरंजीव बाबूराव यांचीं आलीं. त्यांत जो भावार्थ होता तो साद्यंत रा॥ दादोपंत, भास्करपंत यांस साद्यंत सांगितला. तेहि तुह्मांस तपसीलवार लिहितील. त्याजवरून कळों येईल. दरबारची, खावदांची मर्जी एक प्रकारची जाली. आह्मी येथें येऊन गुंतलों. त्याजकरितां तुह्मीहि येथें आलां. तुह्मांस एक जमीदार अगर पाटील तोहि भेटला नाही. तुह्मीं तरी काय करावें ? खावदाजवळ गेला. त्याणीं पुसिलें कीं तुह्मीं कोण प्रकारें तरतूद केली. त्यासमयीं तुह्मांस केली असेंहि ह्मणतां नये; न केली असेंहि ह्मणतां नये. दोहीकडून तुह्मी काईल व्हाल. तेव्हां आह्मांवर शब्द. येणेंप्रमाणें जालियास आमची नुकसानी. कां कीं ? दोन सालें झालीं. तुह्मी एका गांवांत माहीत नाहीं. तुह्मांस तरी काय शब्द ? त्यास, आह्मी येथें गुंतलों नसतो तर या चार महिन्यांत तुह्मी सर्व कामकाजांत माहीत होता. आणि सर्व तुमचे नजरेंत येतें. तेंहि न जालें. त्यास, समय ह्मणावे तरी हिंदुस्थान गडबडलें आहे. त्यास, जर तुह्मांस आमचें बरें करणें तर आपण राहावें. मीहि आठ पंधरा रोजांत हरप्रकारें निकाल करून तुह्मांजवळ येतो. ज्याप्रमाणें श्रीमंत स्वामींची मरजी त्याप्रमाणें मजला करणें आणि तुमची खुषी तेंच मजला करणें. सारांश, तुमचे गेलियानें आमचा नाश होतो. श्रीमंत स्वामीचे दरबारचे दरबारचा मजकूर तुह्मांस सर्व कळलाच आहे. त्यास, आह्मी मोठे समुद्रांत पडलों आहों. त्यास, यासमयीं तुह्मीं उतावळी करावीसी नाहीं. बरें ! तुह्मी समयानुरूप आह्मांजवळ आला तर तुमचे आलियानें उभयपक्षी उत्तम व्हावें. त्यास, तुह्मांस आह्मीं शब्द लावावा तर तुह्मांवर शब्द काय ? आह्मी येथें गुंतलों याजकरितां इतके दिवस जाले तुमचेहि प्रत्ययास येतें. चार जमीदार येते. कामकाज चालीस लागतें. त्यास, मी येथें गुंतलों त्यामुळें तेहि न

आले. त्यास, जर तुह्यांस आमचें बरें करणें तर तुह्मी देखास मस्तुत न जाणें. मजला येऊं देणें. तुमचे चित्तानुरूप परगण्याचें मागील तीन साला व पुढील जैसें पाहिजे तैसें तुमचें ठीक करून देऊन. मी येथें गुंतलों नसतो तर सर्व जमीदार तुह्यांस भेटते. कामकाज ठीक सुतीं लागतें. तें न जालें. येथें दिरंग जाला. याजकरितां तुह्यांसहि वाईट लागलें. त्यास, यासमयीं तुह्मीं चित्तांत दुसरा अर्थ एकवार न आणितां तुह्मीं राहावें. खजिना पुढें जाऊं द्यावा. यांत कांहीं दुसरा अर्थ चित्तांत न आणावा. जर तुह्मी जावयाचें कराल तर एकंदर न करणें. समय आहे. सर्वकाळ सारखा असत नाहीं. एकच वेळ समय पडतो. मी त्या प्रांतीं असतो तर इतकें कशास होतें ? मजला इकडे यावयास आणि कामकाजास दिरंग व्हावयास गांठ पडली. त्यास, तुह्मी याजउपरि खायीनखायी जावयाचें न करावें. तुमचे गेलि-यानें आमचें काम नासतें. दूरदेशीं पाहणें. दूरदेश ! रांगडा ! परमुलू-ख ! जिवावरील खेळ ! याजप्रमाणें आहे. आह्मी च्यार रुपयास गुं-तलों. काल, देश, वर्तमान, लोकांचें देणें याजमुळें रात्रंदिवस जिवास घोर ! तुमचे मनीं संशय आला. दोन वर्षे जालीं. कांहींच परगण्याचें अधिसान न सांपडे. हेंहि खरेंच ! त्यास, याजमागें इकडील गुंतेया-मुळें जालें तें चित्तांत न आणणें. याजउपरि माझे यावयाचा मात्र गुंता आहे. त्यास, मी सत्वर येथें हरकोणूस ठेवून येतो. विलंब क-रीत नाहीं. तुह्मीं चित्तांत संशय दुसरा अर्थ न आणतां राहणें. वर-कड वर्तमान वरचेवर लिहीत जाऊन. बहुत काय लिहिणें. कृपा लोभ असो दीजे. हे विनंति.

[१४३]

॥ श्री ॥

११ नोव्हेंबर १७५९.

राजश्रियाविराजितराजमान्यराजश्री त्रिंबकपंतनाना व
रा॥ जनार्दनपंत स्वामीचे सेवेसी:

पोष्य गोविंद बल्लाळ सा॥ नमस्कार विनंति उपरि येथील कुशल ता॥
मार्गशीर्ष वद्य ७ मु॥ सुकरतला जाणून स्वकीय कुशल लेखन करीत असिलें
पाहिजे. विशेष. परवाचे रोजीं पत्र तुह्यांस मुजरद जोडी चिरंजीव बाबा
जवळ पाठविली. परंतु मार्गी गडबड जाली. याजकरितां पावेल न पावेल
ह्मणून हल्लीं मुजरद जोडी पाठविली आहे. त्यास, आपण देशास जावयाचें
तूर्त न करावें. श्रीमंत स्वामीची मरजी दरबारची एक प्रकारें जाली.
आह्मी येथें गुंतलों. दिवसगत लागली. त्याजमुळें तिकडील रुजवात वगैरे
कामकाजें आटकोन राहिलीं. त्यास जो विचार आहे, दरबारचा, तो
सर्व आह्मीं पेशजी पत्रें पाठविलीं त्यांत लिहिला आहे. श्रीमंत स्वामीची
बहुतच मरजी बारीक जाली आहे. येथें गुंतलों त्याजकरितां दिवसगत
लागली. तुह्यांस परगण्यांतील जमीदार व कांहींच रुजू न झालें.
तुह्यांस तरी आह्मीं काय शब्द लावावा ? त्यास, तुह्मीं दोन मास देशास
जावयाचें एकंदर न करावें. तुह्मी गेलियावर आह्मांवर पेंच हक्कनाहक्क
येतो. श्रीमंत हेंच ह्मणतील, बाहाना करून राहिले. तर जर आह्मी धा-
हाना करून राहों तर आह्मांस नफा काय ? खावंदाची मरजी प्र॥ कार्य
जाहलियानें खावंद राजी; आपला फडशा. त्यास, येथें दिवसगत लागली
तरी तुह्यांस दखलगिरी न जाली. हेहि खरें. त्यास, आह्मीं तुह्यांस हजार
प्रकारें लिहिलें तरी येथें गुंतलों खरें ? त्याजमुळें सर्व कामें नाशिलीं.
दरबार सर्व सोडून येथें गुंतलों. घरचें कांहीं असो. परंतु दरबारचा फडशा
जाला ह्मणजे सर्व मेळविलें. त्यास, दोन मास देशास जावयाचें एकंदर न
करणें. तुमची आमची भेट जालियावर सर्व दरबारचें वर्तमान सांगूं. वर-
कड रा॥ भास्करपंत व दादोपंत यांस तपशीलवार सांगितलें आहे. दर-
बारीं कोणाची मुरवत अब्रू तीळमात्र राहिली नाही. मीहि तिकडे असतो

तर या चारसा महिन्यांत सर्व कामें फडशा होतीं. परंतु आमचे राशीस कोण ग्रह आला त्याणें येथें आणून फसविलें ! बरें ! आतां तों कांहीं म्हणतां नये. हेंहि कार्य सरकारचें मागें ठीक झालें असतें. चिरंजीव बाबाची तुमची गांठ पडली असती म्हणजे आह्मी सुचिंत होतों. तेहि सत्वर माघारे जाऊं ह्मणून तेहि राहिले. त्यास, याजउपरि तुह्मीं देशास जावयाचें न करणें. काँळीं रा॥ साबाजी पाटील येथें फौज सुद्धां आले. सुरजमल्ल जाट याजकडीलाहि फौज काळीं पाच हजार आली. रा॥ मल्हारराऊ सुभेदार हेहि जयनगराकडे आले. त्यांजकडेहि सांडणी व कासीद गेले. तेहि सत्वरच येतील. येथेंहि फौज मातबर जमा जाली. सुजातदौले व रोहिले एक जाले. परंतु गंगापार होऊन त्याजला येवत नाहीं. असो. आह्मी चारसा रोजांनीं पातशा वजीर दिल्लीहून शाहाडोलेयांत काळीं डेरे देऊन राहिलों. दरमजलींनीं तेहि पाचवे सावे रोजीं येथें दाखल होतात. पातशा वजीर यांचे कबिले जाटांचे मुलकाकडे अगरेयास गेले. अबदाली लाहोरास दाखल जहानखान ह्मणून जाला. इकडे यावें हा इरादा आहे. त्याजमुळें या प्रांतीं गडबड फार जाली. दिल्ली वोस जाली. वरकड वर्तमान तर अधिकोत्तर काय लिहावें ? या समयीं तुह्मीं जावयाचें न करणें. आह्मांवर हकनाहक पेंच येतो. आह्मी सर्वस्वें गुंतलों. कर्ज लोकांचीं देणें. येथें येऊन चार पेचांत पडलों. त्यास, पातशा वजीर येथें दाखल होतांच आह्मी निरोप घेऊन तिकडे येतो. फरुकाबादवाला व आह्मी एकत्र होऊन सर्व रोहिले व सुजातदौले एकत्र जाले. तिकडे कोणी नाहीं. त्याजला पायबंद फरुकाबादेस पुल बांधोन पार गडबड करून जागा जाळावी, लुटावी. त्यास, चिरंजीव बाबास फौजेत देऊन तुह्मी आह्मी आपले कामास लागों. याप्रमाणें येथें ठहराव जाला. पातशा वजीर दरमजलींनीं येत आहेत. ते येतांच आह्मी येथून निघोन येतो. याप्रमाणें कालीं रात्रौ पाटिलबावाशीं खलबत जालें. तुह्मांस

कळावें. तुह्मीं एकंदर जाण्याचें न करणें. समय घडीघडी येत नाहीं. आह्मांस इकडे गुंतावयास, सरकार कार्यास विलंब व्हावयास गांठ पडली. त्यास, तुह्मी शहाणे आहां. सर्व तुह्मांस कळतें. आम्हांस पेंचेंतून काढणें. मीहि कोणावर पेंच येऊं देणार नाहीं. दोन मास सबुरी करणें. बहुत काय लिहिणें. कृपा लोभ असो दीजे. हे विनंति.

मिती मार्गेश्वर शुद्ध २ सन
सितैन मु॥ इटावें.

[१४४]

॥ श्री ॥

१३ नोव्हेंबर १७५९.

राजश्रियाविराजितराजमान्यराजश्री त्रिंबकपंतनाना व राजश्री जनार्दन-
पंत स्वामीचे सेवेसीः—

पोष्य गोविंद बल्लाळ सा॥ नमस्कार विनंति उपरि येथील कुशल ता॥ मार्ग-
शीर्ष वद्य ९ जाणून स्वकीय लिहिलें पाहिजे. विशेष. येथील वर्तमान कि-
तेक तुह्मांस दोन तीन पत्रीं लिहिलेंच आहे. आम्हीहि येथून विदा जाहलों.
दरमजल तिकडे येतो. तुम्हीं येकंदर जाण्याचा विचार न करावा. मार्ग-
शीर्ष वद्य १० बुधवारीं आह्मीं निरोपें घेतला. तेथें फौज फार जमा झाली.
लाहोराकडून तमाम फौज आली. त्यास, तुह्मीं एकंदर न जाणें. इकडे
अबदालीचा दंगा फार झाला. दिल्ली पळाली. पातशाहा वजिराचे कबिले
आगरेयास गेले. पातशाहा दर्जीर येथें येतात. आह्मी दरमजलींनीं येतो.
याउपरि गुंता नाहीं. वरकड चिरंजीव बाबा तुह्मांस सांगतील. मार्गीं दंगा
जाला, माणूस निभावत नाहीं. इकडे फार कजीया झाला. बहुत काय
लिहिणें. कृपा लोभ असो दीजे. हे विनंति.

[१४५]

॥ श्री ॥

२१ नोव्हेंबर १७५९.

श्रीमहाराजाधिराज श्रीमहाराजा श्रीराजा खेतसिंघजूदेव. एते. श्रीपंडित मुख्य प्रधान श्रीबालाजी बाजीरावको आसिर्वाद वचना. उहाके स्माचार सदा भले चाहिजे. इहाके स्माचार भले है. आपरंच. तुमारे तरफ सीरकारका रुपया आंवनेका है. सो तुम देत नही. ढील करते है. ऐसो हजूर जाहीर भयो. सो य बात नीकी नाहीं. तौ देखतपाती सीरकारका रुपया झाडियेसे पं० श्री गोविंद बलाल इतने तरफ देना. ढील नकीजौ. रुपया देनेकू ढील लगी तो तुमारे परगनाकी जैफैती होगी. मिति मार्गशीर्ष सद २ संवत् १८१६ मुः पुना. विशेष क्या लिखिये.

[१४६]

॥ श्री ॥

२४ नोव्हेंबर १७५९.

राजश्रियाविराजितराजमान्यराजश्री त्रिंबकपंतनाना व राजश्री जनार्दनपंत
स्वामीचे सेवेसी:

पोष्य गोविंद बल्लाळ साष्टांग नमस्कार विनंति उपरि येथील कुशल तागाईत मार्गशीर शुध ५ जाणून स्वकीय कुशल लेखन करीत असिले पाहिजे. विशेष. सविस्तर चिरंजीव बाबांनीं लिहिलें त्याजवरून कळलें. त्यास, तुम्ही राहिला येणेंकरून आह्मांस फार संतोष जाला. तुम्ही येथें लष्करीं फार श्रमी जाला. तुम्हांस तरी आह्मीं काय शब्द लावावा ? तुम्हांस कांहींच परगणे यांत दाखलगिरी न जाली. इकडे येऊन बहुत दिवस गुंतलों त्याजकरितां तुम्हांसहि संशय जाला. त्यास, सविस्तर चिरंजीव बाबा तुम्हांजवळ बोलिले त्याचप्रमाणें आह्मी करून. त्यांत काडीइतकें अंतराय होणार नाहीं.

२०६ सरकारचा कारभार देण्याला मध्यहिंदुस्थानांतील राजेलोक बहुशः दिरंग लावीत त्यामुळें जरबेनें लिहिणें पेशव्यास भाग पडे. त्यानें त्यांना राग येऊन आंतून तरी शत्रूस मिळण्यास ते तयार असत.

आह्मीं येथून निरोप मार्गसीर वंथें १३ घेतला. दोन चार रोज किरकोळी गुंत्याकरितां राहिलों. प्रस्तान राजश्री रामाजीपंतभाऊ यांचे घरीं ठेविलें. त्या सकाळीं सुजातदौला यार्ची आवई जाली कीं फौजसुद्धा अलीकडे शुजावयास येतो. त्याजकरितां राहिलों. आज त्याजकडील वकील त्रिंबकदास आला. त्यास, उदईक हफीज रहिमत येणार. त्यास सलूख किंवा बिघाड दोहींतील एक पाहून जाणें ह्मणून पार्टीलबावांनीं सांगून पाठविलें. आमचे बुनगे तीन कोस मागें गेले. सडे येथें आहों. उद्याच्या रोजांत सर्व कळेल. दर मजलीनें इटावेयांस येतों. तुह्मीं एकंदर जावयाचें न करणें. तुमचे मर्जीप्रमाणें, श्रीमंत स्वामीचे आज्ञेप्रमाणें, चिरंजीव बाबा तुह्मांसी बोलिले, त्याचप्रमाणें करून. दुसरा अर्थ चित्तांत एकंदर न आणणें अबदाली लाहोरास आला. शीखांसी मोठी लढाई जाली. दोन हजार अबदालीची फौज मारली गेली. जाहानखान जखमी जाला. ते लाहोराकडेच आहेत. मागें फौज तीन हजार व पाईचे माणूस तीन हजार होते, मुलतानाकडे. त्यास, लाहोराअलीकडे सुखरूप आले. दुवाबेयांत गवार मिळोन गळाठा केला. शतद्रूनदी उतरता पलीकडे कांहीं राहिले, कांहीं आलीकडे आले. तेथें दगा जाला. चार हजार उंट, चाळीस रुपयास बोगदीं उंट मिळाला. मोहर रुपये लुटिले गेले. काळीं उघडीं माणसें पायीं उतारा पांचशें आलीं. हजार घोडे लहान थोर आले वरकड मारले गेले. मोठी बदनक्षी झाली. दिष्टी पळाली. तमाम मुलूख इकडील पळाली. असो. अबदालीचा शह भारी येऊन पडला, इकडे रोहिले, सुजातदौले एक जाले. दोन शह पडले

२०७ १४ नोव्हेंबराला न जातां १७ नोव्हेंबराला जाण्याचा वेत झाला ! मनांतून फडणिसांना भेटण्याचा आशयच नव्हता. तेव्हां दोन चार रोज रहावें लागलें व आतां २४ नोव्हेंबराला झाल्या हकीकतीचें पत्र लिहितात.

२०८ ह्या लढाईचा उल्लेख भाऊसाहेबाच्या बखरींत नाही. डफनें तर हेंहि प्रकरण गाळलेंच आहे. ह्या लढाईत अबदालीची बरीच बदनक्षी झाली. दोन हजार माणूस ठार झालें. हजार घोडे शत्रूनें धरून नेले. पांचशें माणूस उघडे बोटकें पळून आलें.

२०९ शब्द लागत नाही किंवा अर्थ कळत नाही.

आहेत. गडबड मुलखांत फार जाली. श्रीमंत स्वामींचे दैवेंकरून सर्व उत्त-
मच होईल. तमाम परगणेयाचे कारकून बोलावणें. मी सत्वरच येतों. गेथें
गुंता नाहीं. रोहिलेयासी सलूख तरी येतों, बिघाड तरी येतों. बहुत काय
लिहिणें. कृपा लोभ असो दीजे. हे विनंति.

[१४७]

॥ श्री ॥

२१ डिसेंबर १७५९.

राजश्रियाविराजित राजमान्य राजश्री त्रिंबकपंतनाना
व राजश्री जनार्दनपंत स्वामींचे सेवेसी:

पोष्य गोविंद बल्लाळ सा॥ नमस्कार विनंति येथील कुशल ता॥ पौष
शुध २ जाणून स्वकीय कुशल लेखन करीत असिलें पाहिजे. विशेष. येथील
कुशल वर्तमान चिरंजीव बाबास लिहिलें आहे, त्याजवरून कळेल. आह्मीं शिंदे
यांचा निरोप घेतला. यमुनेवर आलों. त्यास पांरून दिल्लीवरून रूपराम
कटारे तुह्मीं जाणें ह्मणून सांगितलें. बुनगे पार गेलें. सडे अलीकडे आज
राहिलों. पार जाऊन दिल्लीकडून त्यामागें मथुरेजवळ उतरावयास येतों.
रा॥ भास्करपंतदादा खंदापार आहेत. चिटणिसीचें काम दादोपंत यांचें होतें.
देखें. पार उदयिक जातों. त्यांचेंच पत्र तुह्मांस गेईल कीं चिटणिसी आह्मी
लिहूं लागलों, ह्मणून लिहतील. त्याजवरून कळेल. आह्मी पार उतरलों.
काय निमित्त तरी ? अबदालीची फौज सरदेआलीकडे वीस कोस, कुरुक्षेत्रा-
हून पंधरा कोसांवर; तो आला. त्यास सडी फौज रा॥ दत्ताजी शिंदे घेऊन
पुढें गेले. त्याचें व ह्याचें अंतर दाहा कोसांचें राहिलें. याजकरितां आम्हांस
सांगून पाठविलें कीं आह्मी सडे गेलों. आह्मीं अबदाली रेटिला तर फार
उत्तम जालें. रा॥ जनकोजी शिंदे, गाजुद्दीखान वजीर व आह्मी राहिलों.
त्यास, बुनगे घेऊन रा॥ जनकोजी शिंदे, गाजुद्दीखान घेऊन पाटीलबावाकडे

जातील. आह्मी दरमजलींनीं येऊन. जर करितां अबदाली न रेटे तर बुनगे घेऊन आह्मी व रूपराम कटारे जाटाची फौज असे दिल्लीवरून दरमजलींनीं बुनगे घेऊन येऊन. चमेल पार करून देऊन. आह्मी इटावेयाजवळ पार येऊन. याजकरितां दोन रोज राहिलों. अबदाली व पाटीलबावा सात कोस अंतर. आज लँढाई अगर प्रातःकाळीं होईल. ईश्वर ज्यांस यश देईल त्यास सुखें देऊं ! तुह्मांस चिरंजीव बाबांनीं राहविलें. त्यास, गडबडीचा समय. याजकरितां चार रोज लागले. तर संशय न धरणें. श्रीमंत स्वामींच प्रतापें बहुत भार्ये अबदाली माधारा जाण्यांत उत्तम आहे. ईश्वर उत्तमच करील. रुमाल, कारकून आणविले. गडबड जाली. खळवळ जाली. याजकरितां आह्मांस येथें राहणें नाहीं. बुनगे घेऊन येऊन. तर मी व एकटे आपले फौजेनिशी येऊं तर या पत्रामागें मागें येऊन पावतों. चार रोज लागले ह्मणून उदास न होणें. कार्तिक वैद्य ५ श्रीमंत स्वामींनीं अमदानगरचा किल्ला घेतला. अमलदारास ताकीद पाठवून हिशेब जलदीनें आणवणें. बहुत काय लिहिणें. कृपा लोभ असो दीजे. हे विनंति. अबदालीची गडबड फार आहे. हे विनंति.

[१४८]

॥ श्री ॥

२९ डिसेंबर १७५९.

राजश्रियाविराजितराजमान्यराजश्री बाळाजी गोविंद स्वामी गोसावी यासः

२११ २२ डिसेंबर १७५९.

२१२ हें वाक्य मोठें अर्थप्रचुर आहे. गोविंदपंत बुंदेले, जनकोजी शिंदे व गाजुद्दी-
खान ह्यांनीं दिल्लीकडे जाण्यास निरोप घेतला त्यावेळीं निदान गोविंदपंताचें तरी दत्तार्जाशीं
भांडण झालें असावें. नाहीं तर गोविंदपंतानें असे उदासीनपणाचे उद्गार काढले नसते.
“ ईश्वर ज्यास यश देईल त्यास देवो ! ” ह्मणजे दत्तार्जास यश आलें काय किंवा अबदा-
लास आलें काय, गोविंदपंताला त्याची पर्वा नाही !

२१३ १० आक्टोबर १७५९ रोजीं अहमदनगरचा किल्ला पेशव्यांच्या हातीं कविजं-
गानें दिला.

पोष्य बाळाजी बाजीराव प्रधान नमस्कार विनंति उपरि येथील कुशल जाणोन स्वकीय लिहीत जाणें. विशेष. रावरायसिंग व दिवाण मुकुंदसिंग बुंधेले यांसी पेशजी होळकर शिंदे यांणीं बुंदेलखण्डची वाटणी केली ते समयीं परगणा मोधा दरोबस्ती करार करून दिलहा होता. त्यास राजे जगतराज याणीं जबरदस्तीनें रायसिंगापासून निमे परगणा घेतला; निमे परगणा यांस दिलहा आहे. ऐशास, हालीं जगतजाट वकील दिमत मजकूर याणीं हुजूर येऊन विनंति केली कीं निमे परगणा आह्लांपासून जगतराज यांणीं घेतला आहे तो सोडऊन देववावा. त्याची नजर लाखरुपये आपण सरकारांत देऊं व निमे परगणा सुटोन येईल त्यापैकीं निमे सरका-रांत घ्यावा ह्मणोन त्याजवरून राजश्री कृष्णाजी अनंत यांचे विद्यमानें यांजकडील करारः

नजर परगणा मोधा निमे रायसिंगाकडे चालत नाहीं तो जगतराज व पहाडासिंग, गुमानसिंग खुमानसिंग याजपासून घेऊन रायसिंगाकडे चालता करून देणें त्याची नजर करार रूपये.

१० - ००२ सरकारची नजर.

५०००१ सन इहिदे.

५०००१ सन इसने.

१००००२

१२००० कित्ता.

१०००० रामचंद्र गणेश याचे.

२००० कृष्णराव बल्लाळ याचे.

१२०००

११२००२

एकलक्ष बाराहजार दोन रुपये करार केले असत. दरोबस्त पा॥ सोडऊन सदरहू नजरेचा ऐवज वसूल घेऊन सरकारांत पावता करून पावल्याचा जाब घेणें. कलम १

परगणे मोधा दीड लाख रुपयांचा आहे. त्यापैकीं निमे पाऊणलक्षांचा रायसिंगाकडे चालत आहे. बाकी निमे परगणा जमतराज व पहाडसिंग, गुमानसिंग यांणीं घेतला आहे. तो तुह्मीं सोडवणें. त्यापैकीं निमे साडेसततीस हजारंची जागा रायसिंग यासीं देऊन बाकी निमे साडेसततीस हजारंची जागा तुह्मीं आपणाकडे घेऊन त्याची कमावीस तुह्मीं करून कच्चाहिशेब सरकारांत देत जाणें. तेथील आकार होईल त्यापैकीं कारकुनास व शिबंदी खर्च लागेल तो कार्याकारण करून बाकी ऐवज सरकारांत पावता करून पावल्याचे जाब घेत जाणें. तेणेंप्रमाणें मजुरा पडेल. कलम १

येणेंप्रमाणें दोन कलमें करार करून दिल्हीं असेत. सदरहू लिहिल्याप्रमाणें वर्तणुक करणें. जाणिजे. छ ८ जमादिलावल सु॥ सितेनमय्या व अल्लफ. बहुत काय लिहिणें. हे विनंति.

[१४९]

॥ श्री ॥

२९ डिसेंबर १७५९.

राजश्रियाविराजितराजमान्यराजश्री जनार्दनपंतदाजी स्वामीचे सेवेसीः—
पोष्य बाबूराव नरसी कृतानेक नमस्कार विनंति उपरि येथील कुशल जाणून स्वकीय कुशल लेखन करीत असिलें पाहिजे. विशेष. सांप्रत पत्रं येऊन वर्तमान कळत नाहीं. तरी ऐसें न कीजे. सदैव परामृश करीत असावें. देशीचें वर्तमान तरी मोगलासी बिघाडाचा मजकूर जाला. थोरले श्रीमंत येथें सिद्धटेकावरी एका दो रोजीं पुढें जातील. श्रीमंत भाऊसाहेब राक्षसभुवनांतून

† दौंडाजवळ पेडगांवापासून दोन कोसांवर भीमेच्या कांठीं गणपतीचें स्थान. अष्टविनायकांपैकीं.

दोन मजली पुढें गेले. मोगल दाहा लक्षाची जाहागीर व परांडे येथील किल्ला देत होता, परंतु श्रीमंतीं मान्य केलें नाहीं. त्याचे गळा पडावयाचा मजकूर आहे. आठा पंधरा रोजांत गांठ पडावी ऐसें आहे. सविस्तर वरचे-वर लिहीतच आहों. राजश्री चिटकोपंत सुखरूप आहेत. तुह्मांस पत्र दिल्लें तें पाठविलें आहे. श्रीमंतांबराबर आहेत. कळावें. सर्वदा पत्र पाठवून सांभाळीत असावें. मित्ती पौष शुद्ध १०. बहुत काय लिहिणें. कृपा लोभ असो दीजे. हे विनंति.

[१५०]

॥ श्री ॥

३ जानेवारी १७६०.

राजश्रियाविराजितराजमान्यराजश्री त्रिंबकपंतनाना व राजश्री जनार्दनपंत स्वामीचे सेवेसीः—

सेवक गोविंद बल्लाळ नमस्कार विनंति उपरि येथील कुशल ता॥ छ १३ जमादिलावलपर्यंत मुकाम नजीक सोनपथ येथें यथास्थित असे. विशेष. आमचें लौकर त्या प्रांतास येणें होत नाहीं याकरितां आपण देशास जाऊं ह्मणतात ह्मणून चिरंजीव राजश्री बाबांनीं कितेंक तपशिलें लिहिलें. त्यास, आह्मीं दाटून तिकडे न यावें ऐसें नाहीं. शुक्रतालाहूनच निघोन यावें तों अबदालीची फौज आली. अकस्मात् अबदालीच येऊन पोहोंचला. त्याज-वरून दिवसेंदिवस गुंता पडत गेला. याउपरि राजश्री पाटीलबाबा फौज-सुद्धां दिल्लीस जाणार. अबदाली व रोहिले शुक्रतालीच आहेत. आह्मीं पाटीलबाबाचा निरोप घेतलाच आहे. दिल्लीपावेतों बरोबरीच येऊन. दिल्ली-पुढें मजलदरमजल त्या प्रांतास येतां. येविशीं संशय आपले चित्तांत एकंदर न आणावा. खामखा जलदीनें येऊन पोचतां. आर्जे येऊन दिल्लीस दाखल

२१४ मार्गील वाक्यापर्यंत सोनपतास असतांना छ १३ जमादिलावरीं गोविंदपंतांनीं हें पत्र लिहिलें. नंतर कांहीं कारणानें तें तसेंच ठेवून दिल्लीस आल्यावर येथून पुनः पुढें लिहिलें. येथून पुढच्या सगळ्या पत्रांची शाई निराळी आहे.

जाले. बुनगे जाटाचे मुलखांत रवाना केले. आपण सडे होऊन यमुनापार शामलीभेरठ्यारोखें जातात. आह्मी मथुरेवरून येतो. राजश्री मल्हारजी-बाबा बळवड्यास लागले होते. ते बळवडा घेऊन ठाणें बसवून झीलाडे-यास आले. दरमजलींनीं येतात. ते व हे एक झालियाउपरि बंदोवस्त उत्तमच होईल. चिंता नाही. आह्मी उगेंच येथें काय झणून राडून ? अब-दाली अकस्मात् आला. याचे कबिले बुनगेयांत टाकून येतां नये. आतां हेहि खासा बुनगेयांत आले. आह्मांस निरोप दिल्हा. बुनगेहि रवाना केले. दरमजलींनीं येतो. रुमाल पाठविले नाहीं झणून तुह्मास संदेह आला. तर पहिलें पत्र पावलें असतें तर पाराजीपंत याचीं माणसें गेलीं, त्याजबराबर पाठवितों. ते सिकंदरेयास पावलियावर तुमचें व चिरंजीव बाबाचें पत्र पावलें. तेच रोजीं कुच जाहले. ते तमाम मुलखांत गडबड जाली. माणूस निभावेनासें जालें. कागदाचें काम ; रुमाल मार्गी गेले तर कामच नासेल,

२१५ मल्हारराव होळकर ११ नोव्हेंबर १७५९ च्या सुमारास जयपुरास आले (लेखांक १४३). तेव्हां मदतीस येण्याकरितां शिंद्यांनीं त्यांस पत्रें धाडलीं परंतु ३ जानेवारी १७६० पर्यंतहि त्यांस मदतीस येण्यास फावलें नाहीं. मध्येंच जयपुर संस्थानांतील लहानसहान ठाणीं उगाच घेत वसून त्यांनीं निरर्थक कालक्षेप केला. शेवटीं १० जानेवारी १७६० रोजीं दत्ताजी लडाईत पडल्यानंतर दुसरें दिवशीं कोटपुतकी येथें शहाजणें वाजवीत मल्हारवा जनकोजास येऊन मिळाले (भाऊसाहेबाची बखर पृष्ठ ७७ व लेखांक १५३). दत्ताजीच्या मृत्यूची वार्ता आपल्यास माहीत नाहीं असें दाखविण्याकरितां शहाजणें वाजवावीं लागलीं ! इतकें जवळ असून मल्हाररावाला दत्ताजीच्या मृत्यूची वार्ता कळली नाहीं हें संभवत नाहीं.

२१६ फडणीस इतके दिवस रुमालाचीच वाट पहात बसले हंते व त्याकरितां त्यांनीं गोविंदपंताला वारंवार लिहिलेंहि होतें. असें असल्यामुळें, पत्र वेळेवर पावलें नाहीं झणून रुमाल पाराजीपंतावरोवर पाठवतां आले नाहींत ही सवव अगदीं लंगडी होती. गोविंदपंताच्या मनांतून रुमालहि पाठवावयाचे नव्हते व स्वतःहि जावयाचें नव्हतें. अबदाली अकस्मात् आला व त्यामुळें गडबड झाली ही सवव गोविंदपंताला बरी मिळाली होती असें नाहीं. कारण शुक्रतालास दत्ताजीला अबदाली भेटल्यापासून गोविंदपंतांनीं शकूशीं झुंज घेतल्याचा कोटें दाखला नाहीं. दत्ताजीच्या पाठीमागे सरकत सरकत ते दिल्लीकडेसच येत होते.

हणून राहिलें. काम विलंबावर घालावें हणून राहिलें नाहीं. बरें, आह्मी लिहितों तें प्रमाण नसेल. काय निमित्त्य कीं दिवसगत कामास लाविलि-यास कांहीं नफा आह्मांस असेल. तर सरकारी कार्य जितकें उरकलें, फडशा झालें तेंच उत्तम आहे. बरें! येथें राजश्री भास्करपंत, दादोपंत आहेत. हे तो सांगतील. आह्मी मथुरेवरून येत आहों. कांहीं सरकारी पथकें ठेवावीं लागलीं. जे राहतील ते ठेऊन. आह्मी दरमजलींनीं येतो. तुझीं उतावळी न करणें. आह्मी येथें एकंदर राहत नाहीं. इलाज काय करावा? अबदाली अकस्मात् आला. यास इलाज काय? बहुत काय लिहिणें. कृपा लोभ असो दीजे. हे विनंति.

[१५१]

॥ श्री ॥

९ जानेवारी १७६०.

राजश्रियाविराजितराजमान्यराजश्री जनार्दनपुंतदाजी स्वामींचे सेवेसीः पोष्य बाबूराव नरसिंह कृतानेक नमस्कार विनंति उपरि येथील कुशल जाणून स्वकीय कुशल लेखनाज्ञा केली पाहिजे. विशेष. सांप्रत पत्र येऊन परामृश होत नाहीं. तरी ऐसें नसावें. निरंतर पत्रां सांभाळ करीत असलें पाहिजे. यानंतर देशींचें वर्तमान तरी मोगलाशीं बिघाड जाहला. श्रीमंत राजश्री भाऊसाहेब पॅरळीनजीक गेले. मोगलास यांस

२१७ १० अक्टोबर १७५९ रोजीं कविजंगानें श्रीमतांच्या हातांत नगरचा किल्ला दिला (लेखांक ४५). त्यावर्षीं दसरा १ अक्टोबर १७५९ रोजीं पडला होता. भाऊसाहेबांच्या कैफियतींत (पृष्ठ ३ । ४) कार्तिक शुद्धांत हणजे २१ अक्टोबरानंतर नगरचा किल्ला भाऊंनीं स्वतः घेतला हणून ह्मटलें आहे तें अर्थात् बराबर नाहीं. भाऊसाहेब वानवडीस असतां विसाजी कृष्णानें नगरचा किल्ला फितुरानें घेतला हीच गोष्ट खरी आहे हें पुढें १९ फेब्रुवारी १७६० चें पत्र दिलें आहे त्यावरून निश्चित आहे. १५ जमादिलाखरीं हणजे ३ फेब्रुवारी १७६० रोजीं उदगीरची लढाई झाली. तोंपर्यंत, हणजे नगरचा किल्ला घेतल्यापासून अथवा १० अक्टोबर १७५९ पासून तों ३ फेब्रुवारी १७६० पर्यंत, सरासरी चार महिन्यांचा अवकाश रहातो. त्या अवकाशांत पेशवे व निजाम हे दोघे

चाळीस कोसांचें अंतर आहे. आजकरितां गांठ पडली असेल. श्रीमंता-
पाशीं पंचवीस हजार फौज आहे. आणखी वरचेवर फौजा जमा होत
आहेत. मोगलापाशीं दहा हजार फौज आहे व दहा बारा हजार गाडदी
आहेत. श्रीमंताचे पुण्यप्रतापें त्यांचें पारिपत्य उत्तम प्रकारें होईल. उभ-
यपक्षीं मुकाबला जाहलियाचें वर्तमान आलेयानंतर सविस्तर मागाऊन पाठ-
वितों. तुमचे बंधू चिटकोपंत येथें सुखरूप आहेत व राजश्री नारोपंत नाना
पुण्यांत आहेत. वरकड वर्तमान उत्तम आहे. आपणाकडील वर्तमान

काय करीत होते, त्यांच्यामध्ये काय बोलणीं चाललीं होती, ते परस्परेणें कोठकोठें होते, पेशव्यांस नगरचा किल्ला फितुरानें तरी घेण्यास, लोकांना गोड दिसतील व स्पष्टपणें सांगतां येतील अशीं, काय कारणें सांपडलीं, इत्यादि गोष्टींसंबधीं ग्रांटडफासुद्धां सर्व इति-
हासकारांचें व बखरनविसांचें मौन आहे. मागचा पुढचा कांहीं एक संबंध न सांगतां एकदम पेशवे नगरचा किल्ला घेतात व नंतर कांहीं दिवसांनीं कोणे एके समयाचे ठायीं लढाई होऊन निजामाचा पराभव होतो इत्यादि पौराणिक कथांसारिखा कथाभाग इंग्रजी व मराठी बखरांतून लिहिलेला आढळतो. पेशव्यांच्या बखरींत (ह्या बखरी-
सारखी अविश्वसनीय बखर दुसरी एखाद दुसरीच असेल) तर “ किल्ला सरकारांत घ्यावा ” असें श्रीमंतांस वाटल्यावरून नगरचा किल्ला श्रीमंतांनीं घेतला, अशी स्वभावोक्ति लिहिली आहे! (१) निजामानें पेशव्यांस दहा लाखांची जागीर व दोन किल्ले देऊं केले होते ते तो देईना (१९ फेब्रुवारी १७६० चें पत्र); तेव्हां (२) विजयादशमीच्या मुहूर्तानें (१ अक्टोबर १७५९) नाना, दादा, भाऊ व राव हे सर्व डेरेदाखल झाले. (भाऊसाहेबांची कैफियत); इतक्यांत (३) नगरचा किल्ला घेतल्याची बातमी आली (लेखांक ४५, १० अक्टोबर); तों (४) भाऊसाहेबाला मारण्याचा प्रयत्न झाला (कैफियत पृष्ठ २); त्याचा निकाल लाविल्यानंतर (५) पेशवे मंडळी नगरास गेली (१९ फेब्रुवारी १७६० चें पत्र); नंतर (६) नाना सिद्धटेकी व भाऊसाहेब राक्षसभुवनी २९ डिसेंबर १७५९ पर्यंत होते (लेखांक १४९) (७) तेथें मोगल “ दहा लाखांची जागीर व परांडे येथील किल्ला देण्यास ” तयार झाला, पण ते बोलणें आतां इतका खटाटोप व त्रास झाल्यावर पेशवे कबूल करीतना (लेखांक १४९) (८) तेव्हां लढणें हाच मोगलाला शेवटचा उपाय राहिला; मग (९) भाऊसाहेबांनीं परळीवरून जाऊन मोगलाला उदगीर येथें गाठला. इतक्या प्रकरणांपैकीं कांहींचा नामनिर्दे-
श आमच्या ह्या पत्रांत आला आहे. उदगीरच्या लढाईचें वर्णन पुढील एकदोन पत्रांत दिलें आहे.

लिहून पाठवावें. वारंवार आपणास पत्रें पाठविलीं. उत्तर येत नाहीं. तर ऐमें न करणें. पत्र पाठवीत जावं. राजश्री चिटकोपंतें^१ यजमानांचा निरोप घेऊन जाणार. कळावें. मिति पौष वद्य ७. बहुत काय लिहिणें. कृपा लोभ असो दीजे. हे विनंति.

[१५२]

॥ श्री ॥

१० जानेवारी १७६०.

राजश्रियाविराजितराजमान्यराजश्री गोविंद बल्लाळ स्वामी गोसावी यासीः—
पोष्य रघुनाथ बाजीराव नमस्कार विनंति उपरि येथील कुशल जाणोन स्वकीय कुशल लेखन करीत जाणें. विशेष. तुम्हीं पत्र पाठविलें तें प्रविष्ट होऊन लिहिला अभिप्राय विदित झाला. प्रस्तुत इकडे मोगलाचा कलह प्राप्त जाहला आहे. याचा निर्गम थोडकियाच दिवसांत होऊन येईल. तदनंतर त्या प्रांते फौजा रवाना होतील. प्रस्तुत मुल्हारबाहि जवळ असतील त्यांस मेळवून दोन्ही सरदार येकत्र असलियास उत्तम रीतीनें पठाणाचें पारिपत्य होईल. पठाणांत कांहीं फार बलं नाहीं व त्यांनीं मागील वर्षीं दहशतहि खादली आहे. सारांश एकदिल फौज असलिया तें काम सहजांत आहे. तुम्ही शाहणे तेथें आहां. हरकसे चौरं दिवस रंग राखा-

२१८ ह्या चिटकोपंतनानांवरती नानासाहेब पेशव्यांची पूर्ण मर्जी बसत चालली होती. ती इतकी कीं दरवारचे बहुतेक सर्व काम हे चिटकोपंतनानांचे करूं लागले होते.

२१९ दादा उदगीरच्या लढाईत होते हें ह्यावरून उघड आहे. दादा विथरले होते तेव्हां ते या लढाईत नसावेत अशी शंका काव्येतिहाससंग्रहकार आणतात (कैफियत पृष्ठ ४). परंतु दादांचे तें इतिहासप्रसिद्ध विथरणें उदगीरच्या लढाईनंतरचें आहे. उदगीरच्या लढाईच्या अगोदर दादा ताळ्यावर होते व त्यांनाच पुढें अबदालीवर हिंदुस्थानच्या मोहिमेस पाठवावयाचा प्रथम वेत होता (पुढील पत्रें पहा).

२२० दादांनीं अबदालीची येथें खरी किंमत केली आहे. दोन्ही सरदारांची “ एकदिल फौज असलिया तें काम सहजांत आहे ” असा त्यांचा अनुभव होता.

२२१ आह्मी येईतोपर्यंत.

लच. जाणजे. छ २० जमादिलावल. सविस्तर तीर्थरूप लिहितील
त्याजवरून कळेल. हे विनंति.

[१५३]

॥ श्री ॥

१२ जानेवारी १७६०.

‘ राजश्रियाविराजितराजमान्यराजश्री त्रिंबकपंतनाना व राजश्री जनार्दनपंत
स्वामीचे सेवेसीं:

पोष्य गोविंद बल्लाळ सा॥ नमस्कार विनंति उपरि येथील कुशल जाणून
स्वकीय कुशल लेखन करित जाणें. विशेष. इकडील वर्तमान सर्व चिरं-
जीव बाबाचे पत्रां लिहिलें आहे त्याजवरून कळेल. आह्मी सर्व सुखरूप
आहों. रा. दादोगा, भास्करपंत सर्व सुखी आहेत. होणार बलवत्तर तें
जालें! रा. मल्हारजीबावाहि आज आले. हेहि दिल्लीकडे जातील. रेव-
डीपासून आह्मी इटावेयाजकडे येऊं. बहुत काय लिहिणें. कृपा लोभ असो
दीजे. हे विनंति.

[१५४]

॥ श्री ॥

१३ जानेवारी १७६०.

राजश्रियाविराजितराजमान्यराजश्री गोविंद बल्लाळ स्वामी गोसावी यासः
पोष्य सदाशिव चिमणाजी नमस्कार विनंति उपरि येथील कुशल जाणून
स्वकीय कुशल लिहित जाणें. विशेष. तुह्मीं पत्र पाठविलें तें प्रविष्ट जाहलें.
वजिराकडील व अबदाली व सुजाअतदौला व रोहिले वगैरे त्या प्रांतींचें
वर्तमान विस्तारें लिहिलें तें कळलें. ऐशास, प्रस्तुत अबदाली कोठें आहे ?
राजश्री जनकोजी शिंदे व दत्ताजी शिंदे कोठें आहेत ? राजश्री मल्हारजी
होळकर त्या प्रांते गेले तेहि येऊन पावलेच असतील. कोणकोणाचा

प्रकार कसा आहे तें विस्तारें वरच्यावर लिहीत जाणें. इकडील वर्तमान तरी निजामअल्लीखानांनीं जागीर दाहा लाखाची व नगर व परांडा दोन किल्ले सरकारांत द्यावयाचा करार केला असतां द्यावयास अनमान करूं लागले. यास्तव डेरेदाखल होऊन फौज जमा केली. नगरचा किल्ला घेतला. बाकी जागीर व येक किल्ला येणें. यास्तव दरमजल मोगलाच्या सुमारें उदगीरीनजीक आपली फौज मातबर जमा जाहाली. येका दो दिवशीं गांठ पडेल. मोगलाची फौज ह्मणावी तरी बसालतजंग त्याचा भाऊ फुटोन करनाटकास गेला. मुसाबुसीहि अरकाटास गेला. इभराइमखान त्याजकडून निघोन सरकारांत येऊन चाकर जाहला. हणमंतराव निंबाळकर व जानोजी निंबाळकर व लक्षुमणराव खंडागळे आपलाल्या घरींच आहेत. तिगस्तां तुह्मीं मोगल पाहिला होता त्यापेक्षां यंदा थोडका आहे. येथील मुकदमा सत्वरच फैसला होईल. चिरंजीव राजश्री दादाचें येणें अविलंबेंच त्या प्रांतीं होईल. तुह्मीं तिकडील वर्तमान वरच्यावर लिहीत जाणें. खाना.

छ २३ जमादिलावल. बहुत काय लिहिणें. हे विनंति.

[१५५]

॥ श्री ॥

२३ जानुआरी १७६०.

राजश्रियाविराजितराजमान्य राजश्री गाविंद बल्लाळ स्वामी गोसावी यांसिः पोष्य बाळाजी बाजीराव प्रधान नमस्कार विनति उपरि येथील कुशल जाणून स्वकीय लिहीत जाणें. विशेष. तुह्मीं पत्र पौष वैद्यें ४ पाठविलें तें छ २६ जमादिलावलीं प्रविष्ट जाहलें. अबदालीची व सरदार व वजिराचे फौजेची संनिधता जाली. अबदालीची फौज भारीच आहे. स्वामीचे प्रतापं-

२२३ अदवानीस.

२२४ १८ जून १७५८ त बुसीला लालीनें पांडिचेरीला परत बोलाविलें. निजामाच्या राज्यांतील फ्रेचांची सत्ता बुसीबरोबर नाहीशी झाली.

२२५ ता. ७ डिसेंबर १७५९ चें पत्र १६ जानुआरी १७६० ला पोहोचलें.

करून याचा पराजय होईल ह्मणोन विस्तारें लिहिलें. परस्पर वर्तमान आलें कीं अबदालीसी सरदारांसी मुकाबला होऊन लढाई वरें वजनें समशेर-समशेर जाहली आणि तुह्मीं कांहींच लिहिलें नाहीं ! तरी साविस्तर वर्तमान जलद लिहीत जाणें. अबदालीचे फौजेचें बळाबळ कसें आहे ? फौज कशी आहे ? सरदार परम धीर्यवान मर्द पराक्रमी आहेत. ते हिमतीस, बहादुरीस चुकतील असा अर्थ नाहीं. अबदालीस हतप्रभाव करावयाच्याच प्रयत्नांत, मनसुबियांत असतील. राजश्री मल्हारजी होळकर येऊन सामील जाहले न जाहले तें लिहणें. प्रस्तुत सरदार कोठें व अबदालीची फौज कोठें आहे ? तो काय विचारावर आहे ? तें वर्तमान या दिवसांत जलद जलद आपल्याकडील देखील वर्तमान लिहीत जाणें. जाणिजे. छ ४ जमादिलाखर सु॥ सितैन मय्या व अल्लफ. + बहुत काय लिहिणें, या दिवसांत जलद वर्तमान लिहीत जाणें. हे विनंति.

[१५६]

॥ श्री ॥

२९ जानेवारी १७६०.

राजश्रियाविराजित राजमान्य राजश्री गंगाधर यशवंत स्वामी गोसावी यांसिः पोण्य बाळाजी बाजीराव प्रधान नमस्कार विनंति उपरि येथील कुशल जाणून स्वकीय लिहित जाणें. विशेष. राजश्री दत्ताजी शिंदे व जनकोजी शिंदे यांची व अबदालीची गांठ पडून येक दोन युद्धें झालीं ह्मणोन वर्तमान आलें. राजश्री मल्हारबासहि वर्तमान आलेंच असेल. मल्हारबास

२२३ “ लढाई वरें वजनें झाली ” ती पौष शुद्ध ५, २४ डिसेंबर १७५९ रोजी झाली. पौष वद्य ४ ला सरदारांची व अबदालीची संनिधता झाली. लढाई होण्यास अवकाश होता.

+ येथपासून खुद्द खाशांचें अक्षर आहे. ह्या पत्रापासून पुढें जेथें + अशी खूण लागेल तेथपासून पुढचा मजकूर खुद्द खाशांच्या हातचा आहे असें समजावें.

वारंवार जावयाविषयीं पत्रें पाठविलीं. बहुधा गेलेच असतील. तुह्मीं सर्वांनीं येकचित्तें करून मेहनत करून अबदालीचें पारपत्य करून अटकपार करावा हें सर्वात्कर्ष उत्तम आहे. + जरूर आधीं जावें. जयनगरचें जेव्हां ह्मटलें तैसें होईल. छ १० जमादिलाखर. हे विनंति.

[१५७]

॥ श्री ॥

२९ जानेवारी १७६०.

राजश्रियाविराजितराजमान्यराजश्री गोविंद बल्लाळ स्वामी गोसावी यासीः पोष्य बाळाजी बाजीराव प्रधान नमस्कार विनंति उपरि येथील कुशल जाणून स्वकीय लिहीत जाणें. विशेष. तुह्मीं दान पत्रें एक पौष वद्य ३० दुसरें पौष शुद्ध ७ कुंजपुरचें मुक्कामचें पाठविलें तें माघ शुद्ध १० प्रविष्ट जाहलें. अबदाली तीस पसतीस हजार फौजेनिशीं चालोन आला. याज-करितां नजीबखानाचा मुर्कदीमा तेंच ठेऊन सरदार व वजीर अबदालीवर चालोन गेले. समागमें आह्मांसहि आणिलें. पौष शुद्ध ५ पंचमीस गांठ पडली. युद्ध जालें. वजीर व राजेश्री जनकोजी शिंदे बुनगेसहित मागें राहिले. राजश्री दत्ताजी शिंदे सडे हाऊन गांठ घातली. त्यास अबदालीची फौज भारी; तथापि दत्ताजीबावांनीं बरें वजनें नरम केलें. त्यांनीं डांगर

२२७ महारराव ह्यावेळीं जयनगर ऊर्फ जयपूर प्रांतीं होते किंवा 'नाही' ह्याचा संशय घांटडफ्ला आला होता. परंतु तो जयनगर प्रांतींच होता ह्याचा उल्लेख लेखांक ४९, ५५ व ५९ ह्यांत हवा तितका केला आहे.

२२८ ह्यावरून नजीबखानाशीं सलूखाचें ह्मणण्यासारखें कांहींच बोलणें झालें नाहीं असें दिसतें. अबदालीच्या येण्याच्या अगोदर नजीबाला पुरता चौपला पाहिजे होता. परंतु गोविंदपंतांसारख्यांकडे नजीबाचीं व सुजाउदवत्याचीं राजकारणें असल्याकारणानें (लेखांक ३७) विलंब होऊन मराठे ह्यावेळीं दोन शहांच्या मध्ये सांपडले.

२२९ ही लढाई २४ डिसेंबर १७५९ रोजीं झाली. ती बरें वजनें झाली ह्मणून पेशव्यांना बातमी देण तीन ठिकाणाहून आली. तेव्हां भाऊसाहेबांच्या बखरींत (पृष्ठ ६० । ६१) " मराठ्यांचीं तोंडें काळीं खापरासारखीं दिसों लागलीं " ह्मणून ह्मटलें आहे तें ग्राह्य दिसत नाहीं.

धरून अंतरवेदींतून दिल्लीस यावें, नजीबखानास सामील करून घ्यावें, असा त्याणीं विचार केला. नजीबखानाहि त्यास येऊन सामील जाला. सरदार त्यास घेऊन आहेत. तथापि तो भारी. स्वामींनीं राजश्री मल्हारजीबावा, पत्रें पाठवून ते, लौकर येत तें करावें व दहा हजार फौज एक सरदार साळ-सुद मुलूख कौलीं न लुटी ऐसा ग्वालेरेसमीप पाठवावा. जमीदारांनीं हराम-जादगी केली. ऐन हंगामींच बखेडा जाला ह्मणोन विस्तारें लिहिलें तें कळलें. ऐशास अबदाली आला. याजकरितां राजश्री दत्ताजी शिंदे व जनकोजी शिंदे रोहिल्याचा कारभार ठेऊन गेले. तेच समयीं राजश्री मल्हारजी होळकर यांसहि सामील करून जावयाचें होतें. तें न केलें. मल्हारबांनीं आधीं काम कोणतें करावें ? मग कोणतें करावें ? माधोसिंगाचा मजकूर काय ? जेव्हां ह्मणलें तेव्हां पारपत्य होतें. तो विचार त्यांनीं न केला. दत्तबा तो इश्वराचे घरचे शिपाई ! त्यास अबदालीची तमा काय ? जाऊन गांठ घातली. ते त्यास सोडतील ऐसें नाहीं. मल्हारबास वारंवार जावया-विशीं पत्रें पाठविलीं. बहुतकरून मल्हारबा जाऊन सामील जालेच असतील. प्रस्तुताहि त्यास पत्र पाठविलें आहे व दत्तबासहि पत्र पाठविलें असे. तें त्यास देणें. अबदालीचें पारपत्य करावयाविशीं मनःपूर्वक तुम्ही सर्व मेहनत करीत असालच. करावी. दहा हजार फौज पाठवावयाविशीं लिहिलें. तीरी इकडे निजामअल्लीखानांनीं बिघाड केला. त्याजवरी चिरंजीव राजश्री भाऊ व दादा व राव गेले. उदगिरीसमीप गांठ पडली. एक दोन जुंझें चांगलीं जालीं. त्याच्या गटांत गोळे चालविले. एक दोन हत्तीनिशीं ठार व एक हत्ती ठार जाला. मोगल नरम जालाच आहे. हा गुंता सत्वरच वारतो. चिरंजीव राजश्री दादासच अविलंबें रवाना करून. तुम्हीं तिकडील वर्तमान वरच्यावर लिहीत जाणें. च्यार दिवस अधिक आगळे दादासाहेनास लागले तर फौज दाहा हजार त्वरेनें च पाठवितों. तुम्हीं आपले कमाविसदारांस वर-कडास लेहून खबरदारीनं राहात, जमीदार लबाडीवर येऊं न पावत

तें कर्णें. शामलाचें असाध्य स्थूलं उंदेरी, समुद्रांतील जागा, अरमार व लोकांनीं मेहनत करून चंद्र २९ जमादिलावलीं फत्ते करून जंजिरा काशावर गेले. तिकडील धर सुटला आहे. + तेंहि कार्य व्हावेंसें आहे. चंद्र १० जमादिलाखर. हे विनंति.

[१५८]

॥ श्री ॥

२९ जानेवारी १७६०.

पु॥ राजश्री गोविंद बल्लाळ स्वामी गोसावी यांसि:

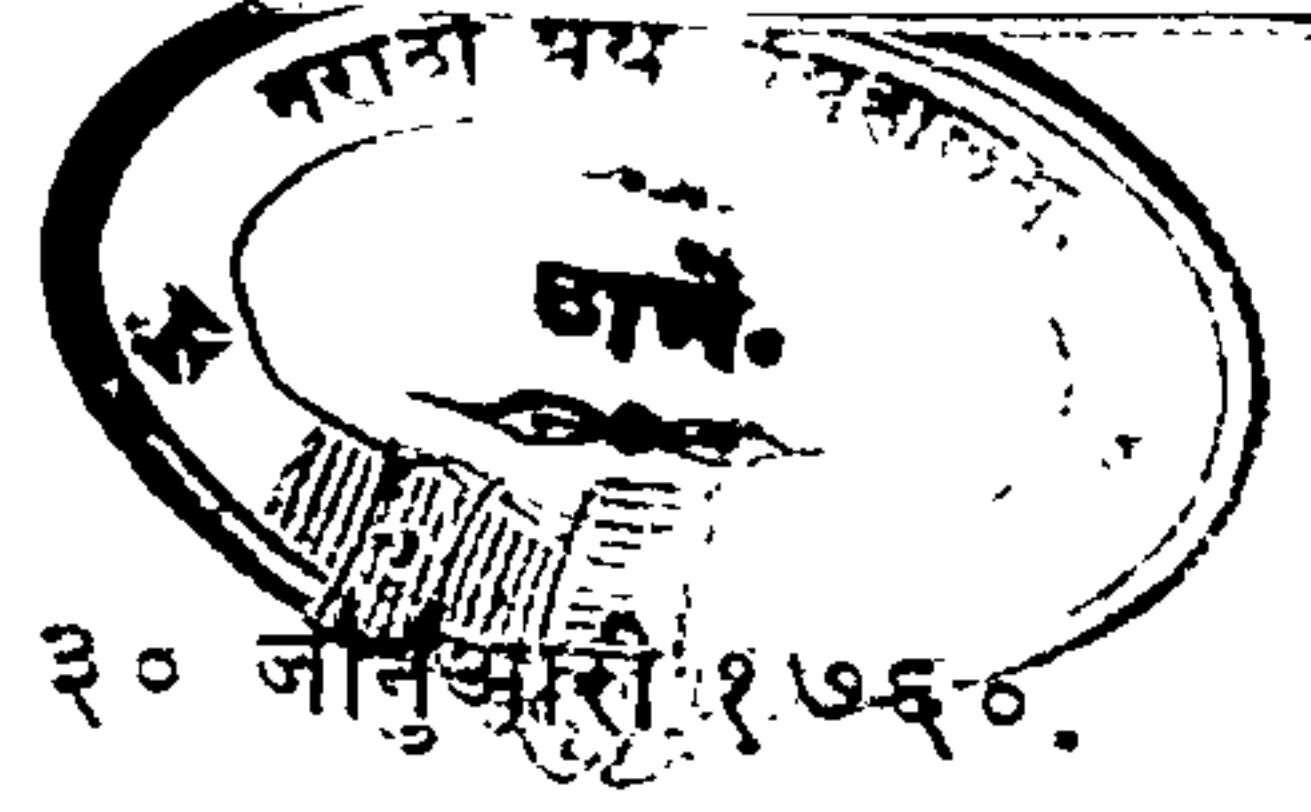
नमस्कार विनंति उपरि. अबदाली जवळ आला. दत्तबा सडे होऊन गेले. यंदा अबदाली भारी आहे. बहुत तिकडे मिळाले आहेत. सत्वर फौज दहा हजार रवाना करावी. जमीदार सर्व फिसादीवर आहेत. ह्मणून विस्तारें लिहिलें तें अवगत जाहालें. तिकडे फौज पाठवणें जरूर आहे. परंतु निजामअल्लीसी जुझ प्रारंभ जाहाल्यास पंधरा दिवस जाहाले. मोंगल थोडा आहे. सरकारची फौज चाळीस हजार जमा जाहाली. इब्रामखान त्याकडील मातबर गाडद्याचा सरदार तिकडून फुटून आला. यंदा गाडदी बारा हजार

२३० उंदेरी १९ जानेवारी १७६० त घेतली. हें स्थल घेण्याकरितां पेशवे वर्षदीडवर्ष खटपट करित होते (पत्रें व यादी ८३।७६।३७९). उंदेरी, कासें इत्यादि स्थलें मुघईभोंवतीं आहेत.

२३१ इब्राइमखानाला सलाबतजंगानें काढून टाकिलें असें ग्रांटडफ ह्मणतो. परंतु तो फुटून आला असें ह्या पत्रांत लिहिलें आहे. आतां तो फुटून कधीं आला ? ग्रांटडफच्या मतें ह्या वर्षाच्या मुलुखगिरीस प्रारंभ व्हावयाच्या अगोदर ह्मणजे १ अक्टोबर १७५९ च्या अगोदर त्याला पेशव्यांनीं नौकरीस ठेविलें. तेव्हां मुजफरखान ह्मणून जो पेशव्यांच्या पदरीं गाद्यांचा नाईक असे त्याला ती गोष्ट बरी वाटेना. ह्मणून त्यानें भाऊसाहेबाचा खून करण्याचा प्रयत्न केला व हा सर्व प्रकार ह्या मुलुखगिरीच्या अगोदर घडला. परंतु “ फुटून आला ” असें ज्याअर्थी बालाजी बाजीरावानें शब्द लिहिले आहेत त्याअर्थी हें फुटणें दोन्ही सैन्यांची हालचाल होऊं लागल्यावर झालें असावें असा तर्क आहे. मुजफरखानानें भाऊसाहेबाला मारण्याचा प्रयत्न केला तो दसन्यानंतर केला असें भाऊसाहेबांच्या कैफियतींत ह्मटलें आहे.

आहे. तोफा मारितात. दर रोज त्यांचे हत्तीवरील सरदार पडतात श्रीकृपेनें सत्वरच मोगलांचें पारपत्य होईल. हें काम होतांच तिकडे फौज रवाना होईल. मल्हारबास वारंवार पत्रें रवाना केलीं आहेत. परंतु त्याचे प्रकृतीस तुह्मी जाणता. या दिवसांत दत्तवाकडील वर्तमान जरूर जलद कळलें पाहिजे. जलद वर्तमान तिकडील सर्व लिहीत जाणें. मनसूरअल्लीचे लेकाचे घरचें कच्चें वर्तमान लहान मोठें सर्व आणून लिहिणें. श्रीकृपेनें फाल्गुनअखेर येथील काम होईल. तदोत्तर बहुत फौज हिंदुस्थानांत रवाना होईल. उदेरी घेतली. कासाही घेतला. मग जंजिरा हातपाय मोडले. यंदा दाहीकडे कलह एकदांच प्राप्त आहे. श्रीकृपेनें उत्तमच होईल. काशीचा गुलाबसाखरकंदाची गैर जरूरती. उत्तम फर्मास जरूर रवाना करणें. सांप्रत आमचे शरीरप्रकृत उत्तम आहे. छ १०जमादिलाखर. हे विनंति.

हा प्रयत्न कार्तिक शुद्धांत झाला असं कैफियतीचें ह्मणणें आहे तें मात्र चूक आहे. कारण मुजफरखान अर्धा कार्तिक महिना कोंकणांत होता असं पत्रें व यादी ९६ ह्यांतील मज-कुरावरून सिद्ध करितां येईल. हें पत्र १३ रविलावल सन सातैनाला रवाना केलें आहे. ह्या पत्रांत १४ रविलावलीं महादाजी केशव याजकडून पत्र आलें तें पावलं असं लिहिलें आहे. परंतु पत्र १३ रविलावलीं रवाना केलें असल्यामुळें १४ रविलावलचा त्यांत वृत्तांत येणें अशक्य आहे. १४ रविलावलच्या बदल १२ रविलावल असं वास्तविक पाहिजे आहे. तसेंच १४ रविलावल शनवार ह्मणून तेथें लिहिलें आहे. परंतु १४ रविलावलीं सोमवार आहे. १२ रविलावलीं शनवार पडतो. तेव्हां १४ रविलावलाच्या बदल १२ रविलावल असंच असलें पाहिजे हें निःसंशय आहे. ह्याच पत्रांत रविलावर ह्मणून लिहिलें आहे; परंतु तो लेखकाचा हस्तदोष आहे. ह्या १३ रविलावलच्या ह्मणजे ४ नोव्हेंबर १७५९ च्या पत्रांत मुजफरखान कोंकणांत कोळ्यांचें बंड मोडीत होता ह्मणून लिहिलें आहे. तेव्हां भाऊसाहेबावर मुजफरखानानें मारेकरी घातले ते ४ नोव्हेंबरच्या नंतर घातले असावे हें निर्विवाद आहे. ह्याच चार नोव्हेंबरच्या नंतर इब्राहिमखान फुटून आला असावा. तो येणार हें पत्रें समजल्यावर मुजफरखानानें आपला निध हेतू तडीस नेण्याचा प्रयत्न केला असावा. हा मारेकरी घालण्याचा प्रकार पुणें येथें घडला असल्यास भाऊ नोव्हेंबर महिन्यांत पुणें येथें होते, दसऱ्याला सुमुहूर्तानें बाहेर मात्र पडले व तेथूनच निजामाशीं चोलणें व इतर कारभार करीत होते असं उघड ठरतें.

[१५९]

॥ श्री ॥

३० जानेवारी १७६०.

राजश्री दत्ताजी शिंदे व जनकोजी शिंदे गोसावी यांसि:

सकलगुणालंकरणअखंडितलक्ष्मीअलंकृतराजमान्य स्ते॥ बाळाजी बाजीराव प्रधान आशीर्वाद उपरि येथील कुशल जाणून स्वकीय लिहीत असले पाहिजे. विशेष. तुमची व अबदालीची गांठ पडून युद्ध झाले ह्मणून परस्परे वर्तमान येते. परंतु तुमचे पत्र येऊन साद्यंत वर्तमान कळत नाही. अबदालीपाशीं फौज किती आहे ? त्याचा जोरा कसा आहे ? तुम्ही कोणे जागा आहां ? व अबदाली कोठें ? त्याचा कस्त कसा आहे ? राजश्री मल्हारजी होळकर यांस वारंवार पत्रे पाठविलीं कीं तुम्हांस जाऊन सामील होणें. बहुधा ते तुम्हांजवळ पावलेच असतील. तरी सविस्तर वर्तमान लिहिणें. इकडील वर्तमान तर निजामअल्लीखानांनीं बिघाड केला. त्याचे पारपत्यास चिरंजीव राजश्री भाऊ व दादा व राव गेले. एक दोन युद्धे झालीं. त्यास नरम करणें तें केलें. हा गुंता सत्वरच उरकतो. चिरंजीव राजश्री दादा अविलंबेच त्या प्रांते येतील. तुम्हीं तिकडील वर्तमान वरचेवर लिहीत जाणें. अबदालीच्या पराजयाचें वर्तमान सत्वर लिहावें. + प्रथम तजविजीनें संभाळून काम करावें. जातीनशीं जाया होऊं नये. सरदारीनें काम करावें. ईश्वर यश देईल. छ ११ जमादिलाखर. बहुत काय लिहिणें. हे आशीर्वाद.

[१६०]

॥ श्री ॥

३० जानेवारी १७६०.

तीर्थस्वरूप राजश्री गोविंदपंत दादा वडिलांचे सेवेसी: अपत्ये बाबूराव साष्टांग नमस्कार विनंति तागार्दित माघ शुद्ध ॥ १३ भौमवार, मु॥ अमदानगर, वर्तमान यथास्थित असे. विशेष. वडिलीं पत्रे पाठविलीं तीं प्र॥ होऊन

२३२ हें नानासाहेबांच्या राजनीतीच्या धोरणाचें प्रथम सूत्र आहे.

॥ मोडकांच्या जंत्रित माघ शु॥ १३ ला बुधवार आहे.

सविस्तर वर्तमान कळलें. अबदाली अंतरवेदींत आला, दंगा भारी आहे, ह्मणोन लिहिलें. त्यास, श्रीमंतांचीं पत्रें प्रविष्ट करून उत्तरे घेऊन पाठविलीं आहेत. राजश्री मल्हारजी होळकर येऊन सामील जाहलेच असतील. त्यांचीं पत्रें काल श्रीमंतांस आलीं कीं आपण जलदीनें निघोन शिंदे-यांकडे गेलों ह्मणून त्यांनीं लिहिलें होतें. ते आले असतील. उभयतां येकत्र जालिया अबदालीचें पारपत्य करितील, यांत गुंता नाही. देशीहून फौज पाठविणें ह्मणोन आपण श्रीमंतांस लिहिलें. त्यास, तूर्त मोगलाचे शहास गुंतले आहेत. उदगिरीचे अलीकडे साहा कोसांवर मोगल आहे. त्यास, श्रीमंत राजश्री भाऊसाहेब चौगीर्द फौजा बसवून उतरले आहेत. माघ शुद्ध प्रतिपदेस व द्वितीयेस ऐशीं दोन रोज दोन युद्धेंहि जालीं. इब्राहीमखान गारदी पहिला निजामअलीकडे होता तो तेथून सोडून येऊन सरकारांत चाकर राहिला आहे. त्यानें प्रथम तोंड लाविलें. व आणखी पतकेंहि दाहापांच कुमकेस होतीं. युद्धप्रसंग बराच जाहाला. त्यास, मोगलाकडील दोन तीन सरदार मातबर पडले. रेणकोदास ह्मणोन पांच हजार फौजेचा सरदार होता तो कामास आला. व आणखी बरेंच माणूस दोन च्यार पडलें. गारदी दोनशें अडीचशें पावेतों मारिले. तीन हत्ती तोफांचे गोळ्यानें वारले. सरकारचे गारदी पंचवीस पन्नास झेले व शेंपन्नास जखमी जाहले. शेंपन्नास घोडेहि जखमी जाहले. त्याजवरी खाविंदाचा रोख धारूरचा आहे. धारूरस आलाच असेल. सरकारच्या फौजा चौगीर्द चालतात. दाणावैरण त्यांस मिळों देत नाहीं. त्याचें लष्करांत दाणावैरणीचा आकांत आहे. दाणे पांच शेर जाले आहेत. लौकरीच गुंता उरकावा सारखा आहे. त्याचा मजकूर मराठे कोणी सामील जाहले नाहीं. त्यास, जाधवराव मात्र सामील जाहले आहेत. धारूरस येऊन

२३३ १९ व २० जानेवारी १७६० पहिलीं दोन युद्धें झालीं. नंतर धारूरच्या अलीकडे शेवटलें उदगीर येथील युद्ध झालें. इब्राहीमखानाचा मोड होऊन त्याचीं ११ निशाणें गेलीं ह्मणून काव्येतिहाससंग्रहकार (भाऊसाहेबाची कैफियत पृष्ठ ४ टीप) ह्मणतात ते हे युद्ध नमून शेवटलें युद्ध आहे.

व्यंकटराव निंबाळकर यांस सामील करावें, तदोत्तर जानोजी निंबाळकर यांसहि मेळवावें, ऐशा मजकुरांत आहे. परंतु धारुराअलीकडे येऊं देत नाहीं. तेथेंच गुंता उरकेल ऐसें दिसतें. त्याजपाशीं फौज बारा हजार आहे. गारदी दाहा हजार आहेत. तोफा शंभर आहेत. येणेंप्रमाणें सरंजाम आहे. सरकारी सामान भारी आहे. चाळीस हजार फौज आहे. महिना पंधरा रोजांत गुंता वारला तर फौजा तिकडे येतील. नाहीं तरी मग फौजा अखेर सालीं येत नाहींत. श्रीमंत राजश्री भाऊसाहब व दादासाहेब यांचे पत्रांचीं उत्तरें आणवून पाठविलीं आहेत. +बहुत काय लिहिणें. कृपा लोभ असो दीजे. हे विज्ञापना.

पै॥ चैत्र वैद्य ३, मु॥ ग्वाल्लेर.

[१६१]

॥ श्री ॥

३० जानुआरी १७६०.

राजश्री मल्हारजी होळकर गोसावी यासिः •

सकलगुणालंकरणअखंडितलक्ष्मीअलंकृतराजमान्य स्त्रे॥ बाळाजी बाजीराव प्रधान आशीर्वाद उपरि येथील कुशल जाणोन स्वकीय लिहीत असुलें पाहिजे. विशेष. राजश्री दत्ताजी शिंदे व जनकोजी शिंदे अबदालीवर गेले. त्यांची यांची गांठ पडून युद्ध जालें. ह्मणोन वर्तमान आलें. आपणांसहि वारंवार पत्रें पाठविलीं. अबदालीचें पारपत्य आधीं करावें. माधोसिंगाचा मजकूर आपणांस अगाध नाहीं. जेसमयीं चित्तावर धराल तेसमयीं कराल. तर लौकर जावें ह्मणोन लिहिलें होतें. बहुधा आपण गेलेच असतील. उभयतां एकत्र होऊन अबदालीस हतप्रभाव केल्याचें वर्तमान सत्वर ल्याहावें. इकडे निजामअल्लीखानांनीं बिघाड केला. त्याजवर चिरंजीव

२३४ हें पत्र गोविंदपंतास ग्वाल्लेरीस पोहोंचलें. शिंदे होळकरांचा पराभव झाल्यावर स्वारी ग्वाल्लेरीस येऊन बसली. फडणिसांना भेटण्यास इटाव्यास गेली नाहीं. पत्र ४ मार्च १७६० रोजीं पोहोंचलें.

राजश्री भाऊ व दादा व राव गेले. उदगिरीसमीप गांठ पडून युद्ध झालें. त्यास नरम केलें. इकडील निर्गम सत्वरच होईल. चिरंजीव राजश्री दादा तिकडे अविलंबेच येतील. + जरूर आधीं अबदालीवर जावें. तें काम नीट जाहालिया सहजांत जयनगरचें (व) गैरे काम होईल. छ ११ जमादिला- खर. बहुत काय लिहिणें. हे आशीर्वाद.

[१६२]

॥ श्री ॥

४ फेब्रुवारी १७६०.

राजश्रियाविराजितराजमान्यराजश्री जनार्दन-
पंत स्वामीचे सेवेसी:

पोष्य गोविंद बल्लाळ सा॥ नमस्कार विनंति उपरि येथील कुशल ता॥ फाल्गुन वद्य ३ मुक्काम नजीक संबलगड जाणून स्वकीय कुशल लेखन करित असिलें पाहिजे. विशेष. आह्मी कविले वुणगे पावावयास आलों. तें संबलगडा- जवळच चमेल उतरून पाविलें. कालीं फाल्गुन वैद्य ३ रविदारीं मध्यरात्रीं राजश्री दत्ताजी शिंदे यांस पुत्र जाहला. उत्साहाकरितां आज मुक्काम केला. उद- यिक पंचमीस कूच करून दरमजलींनीं येतो. वरकड भेटीनंतर सविस्तर बोलोन. फार श्रम जाहले. बहुत काय लिहिणें. कृपा लोभ असो दीजे. हे विनंति.

पे॥ फाल्गुन वद्य १२. ॐ

२३५ दत्ताजीची स्त्री भागीरथीबाई ईस पुत्र फाल्गुन वद्य ३ रविवारीं मध्यरात्रीं ह्यणजे ३ फेब्रुवारी १७६० रोजीं झाला. दत्ताजी १० जानेवारी १७६० रोजीं वारला (लेखांक १६५). तेव्हां दत्ताजीच्या मृत्यूनंतर पंचविसाव्या दिवशीं दत्ताजीस पुत्र झाला. दत्ताजीच्या दहाव्या दिवशीं वुणगे चमेलावर आले; तेथून निघून कुवारी नदीवर त्यांनीं तेरावा केला व पुढें पांच दिवसांनीं कुच केलें, असें भाऊसाहेबाच्या बखरीं (पृष्ठ ८०) त ह्मटलें आहे. परंतु तें चूक आहे. तेराव्या दिवशीं उत्सव करितां आला नसता व साखराहि वांटण्यास हरकत येती. वाचकांना गहिवर यावा एतदर्थ भाऊसाहेबाची बखर रचणाऱ्यानें येथें स्वतःच्या कल्पनेंतील कादंबरीचा अंश मिश्रित केला आहे हें उघड आहे.

[१६३]

॥ श्री ॥

८ फेब्रुवारी १७६०.

श्रीमंतराजश्री भाऊसाहेबांचे सेवेसी:

श्री सकलगुणालंकरणअखंडितलक्ष्मीअलंकृतराजमान्यआज्ञाधारक संताजी वाघ दंडवत विज्ञापना येथील कुशल तागाईत माघ वद्य सप्तमी पावेतों साहेबांचे कृपेकरून सेवकाचें वर्तमान यथास्थित असे. विशेष. आपण आजच हिंदुस्थानचे स्वारीस सुमुहूर्ते निघून डेरियास आलों. याउपरि मजलदरमजल तीर्थस्वरूप राजश्री मामाजवळ फौजसुद्धां जाऊन दाखल होतां. आक्षांस सर्वस्वें आश्रा स्वामीचे पायाचा आहे. पूर्वीपासून एकनिष्ठ सेवकव्रत मात्र जाणत आहों. सर्व निर्वाह करणार धनी समर्थ आहेत. वरकड वर्तमान राजश्री हरि वल्लभ यांनीं विज्ञापनापत्र लिहिलें आहे, त्यावरून विदित होईल. कृपाळू होऊन पत्राचें उत्तर आज्ञापत्र पाठवावें. बहुत काय लिहिणें. कृपा कीजे. हे विज्ञापना.

पे॥ छ २१ जमादिलाखर.

[१६४]

॥ श्री ॥

१४ फेब्रुवारी १७६०.

राजश्रियाविराजितराजमान्यराजश्री गोविंद बल्लाळ स्वामी गोसावी यांसि: पोष्य बाळाजी बाजीराव प्रधान नमस्कार विनंति उपरि येथील कुशल जाणून स्वकीय कुशल लिहीत जाणें. विशेष. तुह्मीं पत्र पाठविलें तें प्रविष्ट जाहालें. “अबदाली नजीबखानाकडे जाऊन त्यास व पारच्या रोहिल्यास मेळवून घेऊन दिल्लीच्या रोखें आला. उद्या परवा मुकाबला होईल.” ह्मणोन लिहिलें तें कळलें. बहुधा मुकाबला जाला असेल. परस्परं मुकाबला जाल्याचें वर्तमान येतें. परंतु तुह्मीं कांहींच लिहिलें नाही, हे कोण गोष्ट ! लडाई कसकशी जाली ? राजश्री मल्हारजी होळकर व राजश्री जनकोजी शिंदे व दत्ताजी शिंदे येकत्र होऊन युद्ध जालें किंवा जनकोजी शिंदे

यांचेच फौजेशीं युद्ध जाहलें ? तें तपशीलवार लेहून पाठविणें. प्रस्तुत सर-
दार मनसुबा काय करितात ? व अबदाली कोठें आहे ? काय मनसुबा
करितो, ते बातमी येतच असेल. सविस्तर लिहिणें. या दिवसांत तुह्मीं जलद
जलद वर्तमान लिहीत जाणें. जाणिजे. छ २६ जमादिलाखर, सु॥ सितैन
पय्या व अल्लफ. + इकडाल मोगल मारल्यादाखल करून पंचेताळिसांची जागीर,
बराणपुर, अशेर, दौलताबाद वेतली. गुंता उरकला. याउपर सत्वर फौजा
पोहोचल्या. जाणिजे. मल्हारबांनीं जाट, मनसुरअल्लीचा लेक लगामीं
राखावा. बाजी राखावी. हे विनंति.

[१६५]

॥ श्री ॥

१५ फेब्रुवारी १७६०.

तीर्थस्वरूप राजश्री गोविंदपंत दादा वडिलांचे सेवेमी:

अपत्यें बाबूराव दोनी कर जोडून शिरसाष्टांग नमस्कार विनंति तागायत
माघ वद्य १४ पावेतो मुक्काम अमदानगर येथें लष्करांत यजमानापाशीं
सुखरूप असो. विशेष. वडिलांचीं पत्रें दक्षणी मित्तीचीं पौष वद्य ७ सप्तमीचीं
आलीं ते येथें माघ शुद्ध १० दशमीस पावलीं. पत्रार्थ आज्ञेप्रमाणें करून
सरकारीं पत्रें सरकारांत दिलीं. त्यांत मजकूर उर्दईक शिंदे यांजशीं व
अबदाली याजशीं युद्ध प्रसंग आहे याजप्रमाणें वर्तमान. त्यास, छ २०^{२३७}
विसावे जमादिलावलीं ॥ वडाळुच्या घाटीं अबदालीशीं आपले फौजेशीं युद्ध जा-
हलें. रा० पाटीलबावांस मानेवर गोळी लागली. रणांत राहिलें. ह्मणून
पत्रें छ २५ जमादिलावलीचीं पुरुषोत्तमपंत याचीं आलीं. हेंच वर्तमान अ-

२३६ तह होत असतांना हें पत्र लिहिलें आहे. निजामानें जेवढें प्रथम कबूल केलें
तेवढें येथें लिहिलें आहे.

२३७ १० जानेवारी १७६०, पौषवद्य ८

॥ ' बराऊ ' (नातूकृत महादर्जाचं चरित्र पृष्ठ ३०१).

गोदर चवदावे रोजीं दिल्लीहून सावकारी शहरास आलें, याजप्रमाणें. शिंदे-यांशीं लढाई जाली. पाटील युद्धांत गोळी लागून राहिले. याजप्रमाणें उज्जेनहून गोविंद विश्वासराव यांचीं पत्रें साडेसा रोजांचीं आलीं उज्जेनहून. त्या मागून उज्जेनहून दुसरें पत्र आलें कीं रणांत पाटीलबुवा राहिले. आपले फौजेचा भणण जाहला. मग पेंढारी रण सोधावयास गेलें. अबदाली दिल्लींत गेला. त्यांणीं रण सोधिलें तों पाटीलबुवा रणांत जीवंत सांपडले. पेंढारी उचलून लष्करांत घेऊन आले. याजप्रमाणें उज्जेनहून पत्रें आलीं. आपली फौज पळाली ते कोटपुतळीनजीक सांवर धरून रा॥ जनकोजीबावा मुकाम करून राहिले. बुनगे सडे हत्ती उंटें राहिलीं. लुटिलीं गेलीं. तों मुकाम मजकुरीं रा॥ मल्हारजीबावा होळकर फौजसुद्धां आले. उदईक भेटी होतील ह्मणून पत्रें वकीलांचीं उज्जेनीचे पत्रांत भेटले. अबदाली याणें तेमूर-पातशा बसविला, त्याची दोही फिरविली, गाजुद्दीखान लष्करीं आले, त्याजब-राबर पातशाहाजादा आले, याजप्रमाणें येथें वर्तमानें आलीं. परंतु तेथून कोणाचें पत्र आलें नाहीं. त्यावरून यजमान फार श्रमी. आपलीं पत्रें रोज जलद येतात. या दिवसांत पत्रें यावीं ते येत नाहींत. काय विचार आहे हा न कळे. ऐसियास, वडिलीं सविस्तर वर्तमान लिहून पाठविणें. सविस्तर जरूर जलद वर्तमान लिहून पाठवणें. मजला फार चिंता लागली आहे. वडील तेथें होते. परंतु बुनगेयांत होते. ते चाकरी वडिलास सांगितली आहे ह्मणून पत्रें येथें वकिलांचीं आलीं हातीं. सविस्तर लिहून पाठवावयास आज्ञा करावी. देशाकडील वर्तमान तर मांगलाशीं बिघाड जाहला होता तें वर्तमान

२३८ सरकारी बातमीपेक्षां सावकारी बातमी जलद येत असे.

२३९ (१) पाटीलबुवा रणांत राहिले. (२) पाटीलबुवा रणांत जीवंत राहिले व त्यांना वृणग्यांनीं परत आणिलें. (३) पाटीलबुवांचें शीर कुतुबशानें कापून नेलें व धड तसेंच रणांत ठेविलें (भाऊसाहेबाची वखर पृष्ठ ६९) , ह्यांपैकी खरी बातमी कोणती ? दिल्लीच्या सावकारी पत्रांत, पुरुषोत्तमपंताचे पत्रांत व गोविंद विश्वासरावाचे उज्जेनीचे पत्रांत पाटील रणांत राहिले, असा मजकूर आहे. वखरींत लिहित्याप्रमाणें दत्ताजीचें शीर भर रणांत कुतुबशानें कापून नेलें असतें तर ती बातमी निदान दिल्लीच्या बातमी-

सविस्तर सेवेसी लिहिलें होतें. अलीकडील वर्तमान तर मोगलास उद-
गिरीस नजीक बेदर येथें गांठ श्रीमंताची पडली. तेथें युद्ध जाहलें. परंतु
ते माफक. त्याजवर मोगल आवशास आला. वाटेस युद्ध होत आला.
आवशाहून धारुरास येणार. वीस कोस आवशाहून धारूर. त्यास तीन
मुकाम, दाहा कोस मोगल आला. धारुरास रा॥ व्यंकटराव निंबाळकर,
लक्षुमणजी खंडागळे व आणखी कांहीं मराठे ऐसी सात आठ हजार फौज
जमा झाली. ते सामील करून घ्यावी याजकरितां मोगल चालिला. तों
श्रीमंत भाऊसाहेब, दादासाहेब यांणीं मनसुबा केला जे दहा कोस धारूर
राहिलें. धारुरास गेला, मराठे मिळाले ह्मणजे विचार पडेल, हें उत्तम नाहीं.
ते करार झाला. माघ वद्य २ द्वितीयेस २४ रविवारीं मोगलाचे कुच आहे.
युद्ध उत्तम करावें; मरेल तो मरो. याप्रमाणें मातबर सरदार होते, त्यांशीं
सर्वाहीं करार याजप्रमाणें केला. त्याप्रमाणें प्रातःकाळीं कुच जाहलें.
दोन प्रहरां मुकामास न येतां तळावर आध कोसांवर मोगल आवळून
राहिला. आह्मांकडील तोंफ लागली. त्याजवर दोन प्रहरां युद्ध जाहलें

दाराला तरी कळली असती. पुरुषोत्तमपंताचें पत्र युद्ध झाल्यावर पांच दिवसांनीं लिहिलें
आहे. तो खुद्द सैन्यांत किंवा त्याच्या आसपास होता असें वर “ आपले फौजेशीं ” ह्या
प्रयोगावरून दिसतें. तोहि पाटील रणांत राहिले एवढेंच लिहितो. त्यामागून उज्जनीहून
दुसरें एक पत्र आलें त्यांत पेंढारी पाटिलबावांना जिवंत लष्करांत घेऊन आले असें लिहिलें
होतें. ह्या चारी पत्रांत शिर कापल्याचा मुर्झीच उल्लेख नाहीं. तेव्हां बखरींत जें हृदयद्रा-
वक वर्णन केलें आहे तें शुद्ध काल्पनिक आहे अशी बळकट शंका येते. तशांत बखरींत
राजाराम चोपदाराचें कुतुबशाशीं जें भाषण लिहिलें आहे तेंहि थोडेसें नाटकीं, अप्रासंगिक,
व ह्मणून साक्षात् घडलेलें नसावें, असें दिसतें. भाऊसाहेबांची बखर लिहिणाऱ्याला
खुलवून लिहिण्याची चटक लागल्यामुळे मोठें नुकसान झालें आहे. १७५२ पासून १७६१
पर्यंत हिंदुस्थानांत ज्या ज्या कांहीं गोष्टी घडल्या त्या त्या त्याला चांगल्या माहित होत्या. त्या
त्यानें जशाच्या तशाच दिल्या असल्या आणि तिखट मीठ लावून झणझणांत करण्याचा
प्रयत्न केला नसता ह्मणजे मोठी बहार झाली असती.

२४० ३ फेब्रुवारी १७६० अगर १५ जमादिलाखर, सु॥ सीतैन (लेखांक १६६, पत्रें
व यादी १७०). पत्रें व यादींतील १७० हें पत्र १७५९ त लिहिलें असा काव्येतिहासका-
रांचा आशय दिसतो. परंतु तो चुकीचा आहे.

त्याजकडील चंडोल अगदीं बुडविला. दहा अकरा हत्ती, पंधरा पावेतों तोफा आणिल्या. त्याजकडील याजखेरीज सात आठ मातबर सरदार मारिले गेले, गाडदी प्यादे यांस नीत नाहीं. याजप्रमाणें आह्लांकडील पांच सात-जण केशवराव पानसी तोफखानेयाचे दुरोगे, याजप्रमाणें पांच सात डार. शंभर दीडशें राऊत तीन चारशें पावतों जखमी. याजप्रमाणें जालें. त्याजवर मोंगल तेथें राहिला. बरा नाहीं. आंत जखमी बहुत. मातबर चार असामी होत्या त्या मारिल्या गेल्या. यांजमुळें दहशत मोगलानें फार खा-दिली. उपाय नाहीं. आतां जर हे आपणांवर चालोन येतील आपणांस बुडवितील यांत गुंता नाहीं. याजप्रमाणें अंधेशा पुरता चित्तीं आणऊन सल्ल्यावर घातलें, मोगलानें. त्याजवर त्यांनीं त्यास जागा मनास येईल त्याप्रमाणें किल्ले जागा मागितली. त्याजवर त्याणें यास बजित फार घेऊन दिली. साठी लँखाची जागा स्वदेशीं अंबेड, फुलंबारी, नांदेड याजप्रमाणें खास जागीर द्यावी; किल्ले दोन, आसेरी, दवलताबाज, शहरें दोन, विजापूर, बराणपूर, याजप्रमाणें घेऊन सलुख झाला. दवलताबाजेस रा॥ गोपाळराव गोविंद गेले. आसेरीस रा० बच्याजी विश्वनाथ बरवे; विजापुरास नागोराम वामोरीस असतात ते; असे रवाना झाले. किल्ले हस्तगत झाले ह्मणजे मोगलानें कूच करावें. जेथें आहे तेथून निजामअल्ली याणें आलजपुरास जावें. जागा खाऊन असावें. सलाबतजंग यांणीं भागानगरीं असावें. मराठे निंबाळकर यांणीं त्याजकडे जाऊं नये चाकरीस. याजप्रमाणें करार झाला. कही मोगलाची मोकळी मात्र झाली. आपली फौज ज्याप्रमाणें आहेत भोंवतालीं

२४१ ह्या तहाप्रमाणें, अशेर, दवलताबाद, सोल्हर, मुल्हेर, नगर आणि बन्हाणपूर असे सहा किल्ले मिळाले. पैकीं नगरचा किल्ला पेशव्यांनीं अगोदरच घेतला होता. ग्रांटडफ शिवनेर ह्मणून ह्मणतो ती चूक आहे. अंबेड, फुलंबारी, नांदेड आणि विजापूर हे प्रांत जागीर मिळाले. ग्रांटडफच्या मुख्य लिहिण्यांत बन्हाणपूर नाहीं. बाकी टीपेंत ' बुलंदी बन्हाणपूर ' ह्मणून यादींत ह्या शहराचा समावेश त्यानें केला आहे. हीं कायमचीं कलमें अंमलांत येईतोपर्यंत कांहीं जुजबी अटी घातल्या होत्या. त्या पत्रांत पुढें दिल्या आहेत.

त्याप्रमाणें आहेत. मोठा नक्ष झाला. श्रीमंत नानासाहेब यांचे ताले शिकंदर आहेत. ज्याकडे वाईट नजरेने पाहतील त्याचें चूर्ण होईल. याजप्रमाणें मोगलानें दिलें. आतां मोगलामध्ये होशा तिलतुल्य राहिला नाही. जहागीर कोणती घेतली त्याची याद आली नाही. मागाहून सविस्तर लिहून पाठवितो. नगरहून श्रीमंत नानासाहेब कूच करून गंगातीरास पैठणास फाल्गुन शुद्ध प्रतिपदेस जाणार. तिकडून श्रीमंत भाऊसाहेब येणार. गंगातीरास आलिया यांची त्यांची भेट सत्वरच होईल. भेट जाल्याउपरि श्रीमंत दादासाहेबाची खानगी सत्वर तिकडे करणार यांत गुंता नाही. तूर्त फिकीर तिकडील चजमानास लागली आहे. पत्रें आलीं, वर्तमान कळल्या संतोष आहे. हबसी याजकडील उंदेरी घेतली. कासे यास आरमार लागली. तेहि सत्वर फडशांत गाष्ट आहे. मोगलाचा रेच उतरल्यानें सर्वांचा माज मोडिला यांत गुंता नाही. वरकड वर्तमान मागाहून सविस्तर लिहून पा॥ मिति माघ वद्य १४ शुक्रवार. हे विज्ञापना. श्रीमंतांस पत्रें देऊन उत्तर घेऊन पाठविलें आहे. रा॥ शिंदे, होळकर यांस पत्रें सरकारीं घेऊन पाठविलीं आहेत. पा॥ हे विज्ञापना.

पे॥ मित्ती चैत्र वद्य १२ सं. १८१६.

[१६६]

॥ श्री ॥

१९ फेब्रुआरी १७६०.

राजश्रियाविराजितराजमान्यराजश्री गोविंद बल्लाळ स्वामी गोसावी यांसी:-
पोष्य सदाशिव चिमणाजी नमस्कार विनंति उपरि येथील कुशल जाणून स्वकीय कुशल लिहीत जाणें. विशेष. तुझांकडून पत्र येऊन वर्तमान कळत नाही. तरी सविस्तर वरच्यावर लिहीत जाणें. इकडील वर्तमान तरी निजाम-आल्लीखानांनीं जागीर व दोन किल्ले देऊं केले असतां मागें पुढें पाहूं लागले. याजकरितां आल्ली बाहेर निघालां. फौज पाठवून नगरचा किल्ला घेतला. मागाहून आल्लीं नगरास येऊन तेथील

बंदोबस्त करून दरमजल येऊन उदगिरीस मोगलास गांठले. पांच सात मजली पुढें चालिला. चंद्र १५ जमादिलाखरीं चंडोलावर हल्ला करून मारून लुटून फस्त केला. तेव्हां मोगल जेर होऊन जागीर व अशर, बन्हानपूर, दौलताबाद, विजापूर, मुल्हेर किल्ला याप्रमाणें तह केला. हें वर्तमान तुह्मांस कळावें यास्तव लिहिलें असे. सारांश, मोगल फार तरतुदीनें जुंझला. बहुता प्रकारें त्यास झुंझावयाची गांठ घालितां छातीचा कोट करून चंडोलावर फौजा उडवल्या. चारसा घेंटका तीर तरवार, गोळा गोळी, बाण, हात, धोंडा याप्रमाणें मारीत मारीत खासियाचे अंबारीपर्यंत मोकळा केला. कादरखान मातबर गाडद्याचा सरदार ठार झाला. शोकतजंग हत्तीसुद्धां धरून आणिला. त्यास जखम होती. तो मेला व सुरेरॉव निरमळकर जखमी आहे. तोफा पंधरा व हत्ती आठ, अंबारी, हौदे निशाणाचे आले. सरकारचे मातबर बराणजी मोहिते व भगवतराव शिंदे व महादजी सालोंखी व केशवराव पानशी व सखोजी घाटगे आणखी ठार झाले व जखमीहि झाले. तीर्थरूपाच्या पुण्येंकरून मोठी फत्ते झाली. या जुंजानें मोगलांत बाकी न रहातां साठ लक्षांची जागीर व सदरहूप्रमाणें स्थळें घेतलीं. याउपरिं इकडील गुंता उरकला. चिरंजीव राजेश्री दादा फौजसुद्धां दरमजल त्या प्रांतीं येतील. + इकडे मुलुख स्थळें चांगलीं मिळालीं, परंतु खर्च जाहला. कर्नाटकची स्वारी न झाली. तिकडेहि अबदालीचा पेच. पैका मिळायचें झालें नाहीं. तिकडील पेचामुळें इकडे आटोपावें लागलें. नाहीं तरी सारी

२४२ ह्यावरून पेशव्यांच्या व निजामाच्या सैन्यांत कोणकोणत्या हत्यारांचा उपयोग होत असे हें दिसतें. कित्येक नुसत्या हातानेंच लढत. कित्येक गोफणीनें धोंडे फेंकीत. कित्येक तिरकामठ्यानें तीर मारीत. कोणी नुसती तरवार चालवीत. कित्येक बाण फेंकीत व इभ्राईमखान गर्दा व केशवराव पानशी तोफा मारीत. ह्या असल्या गौडवंगाली सैन्याला इंग्रजांचीं कवायतीं पलटणें वाऱ्यासारखीं उडवून देत ह्यांत कांहीं नवल नाहीं.

२४३ ह्या सुरेरावांनीं निजामाविरुद्ध नुकतेंच बंड केलें होतें.

दक्षिण मोकळी^{२४४} होती. असो. तिकडील वर्तमान वरचेवर आठा रोजा-
आड तुह्मीं लिहीत जाणें. मामलियाचा ऐवज बाकी फार आहे. दहावीस
लाख जरूर पाठवणें. चंद्र १ रजब. बहुत काय लिहिणें, हे विनंति.

[१६७]

॥ श्री ॥

१५ मार्च १७६०.

राजश्रियाविराजितराजमान्यराजश्री गोविंद बल्लाळ स्वामी गोसावी यांसि:-
पोष्य सदाशिव चिमणाजी नमस्कार विनंति उपरि येथील कुशल जाणून
स्वकीय कुशल लिहिणें. विशेष. तिकडे अबदालीची गडबड जाहाली
यास्तव लौकर फौजा यांच्या. त्यास मोगलावर जरब वसून मोगलाचा

२४४ भाऊसाहेबाच्या मनांत श्रीरंगपट्टणाला जाऊन तें हैदरच्या हानून काढावयाचें
होतें व कायमची सर्व दक्षण मोकळी करावयाची होती.

२४५ (अ) अबदालीची गडबड हिंदुस्थानांत फार झाली यास्तव लवकर फौजा
पाठवून द्या अशा अर्थाचीं पत्रें पेशव्यांस आलीं व ह्मणून विजयादशमीच्या मुहूर्ते ह्मणजे
१ अक्टोबर १७५९ रोजीं भाऊसाहेब डेरेदाखल झाले व रघुनाथराव घरीं
राहिले असें रा. नातू “ महादजीच्या चरित्रांत ” (पृष्ठ ५६) लिहितात. कुमक घेऊन
येण्याबद्दल निकडीचीं पत्रें आल्यावरून विजयादशमीला हिंदुस्थानांत जाण्यास पेशवे
डेरेदाखल झाले हें मत होण्यास रा. नातूना कारण येणेप्रमाणें झालें. गिलचे पाठावर
असतां शिंदेहोळकरांच्या फौजांनीं शिकंदरशहरावर हल्ला १७५९ मार्चांत केला
व नंतर होळकराचा पराजय होऊन सरदारांच्या फौजांनीं जयपूर व केरौलीच्या
आसपास तळ १७५९ च्या जूनांत दिला; त्या तळावरून सरदारांनीं पेशव्यांस कुमके-
बद्दल पत्रें पाठविलीं व तीं पत्रें दसऱ्याच्या अगोदर महिना दांड महिना पोहोचून
हिंदुस्थानांत स्वारीला जाण्याचा पेशव्यांचा निश्चय झाला, असें रा. नातूंचें गणित
आहे. परंतु शिकंदरशहरावरती हल्ला शिंदेहोळकरांनीं १७५९ मार्चांत केला नसून
१७६० च्या पहिल्या मार्चाला केला व केरौलीच्या आसपास त्यांनीं तळ दिला
तो १७५९ च्या जूनांत नसून १७६० च्या एप्रिल-मेंत दिला; तेव्हां, पेशव्यांना
कुमकेस येण्याविषयीचीं पत्रें उदगीरची मोहीम होत असतां गेलीं हें खालील
तारखांवरून समजून येईल.

कारभार निर्गमांत आला. जागिरींत अम्पल बसला. कांठ कांठ बसणें

मे १७५८ त रघुनाथरावदादा लाहोरास होते (लेखांक १२४, पत्रें व यादी ३४१). पुण्यास परत जातांना त्यांना जनकोजी व दत्ताजी वाटेंत भेटले. २४ डिसेंबर १७५८ त लाहोराकडील बंदोवस्त करण्यास दत्ताजीनें अवश्य जावें, कारण तेथील सुभा अदिनावेग मृत्यू पावला, अशा अर्थाचें पत्र नानासाहेबांनीं धाडिलें (पत्रें व यादी ३८८). २४ फेब्रुवारी १७५९ पर्यंत दत्ताजी लाहोरास गेला नव्हता (पत्रें व यादी ३७३). २९ मार्च १७५९ त दत्ताजी लाहोरास होता व नानासाहेबांचें त्या तारखेचें पत्र त्याला सतलज नदीवर २२ एप्रिल १७५९ त मिळालें (पत्रे व यादी ३६२ पैवस्ती). तेथून परत आल्यावर सुजाअतदौल्यावर स्वारी करण्याचा दत्ताजी व जनकोजी यांनीं वेत केला व ते शुक्रतालास वैशाख शुद्ध १० शके १६८१ त ह्मणजे ६ मे १७५९ त आले (भाऊसाहेबाची बखर पृष्ठ ४७). तेथें नजीबखानानें त्यांना भाद्रपदमासपर्यंत ह्मणजे आगस्ट-सप्टेंबरपर्यंत खेळविलें (भाऊसाहेबाची बखर पृष्ठ ४८). तों इतक्यांत दसरा (१ अक्टोबर १७५९) आला (भाऊसाहेबाची बखर पृष्ठ ४९). नंतर कार्तिक शुद्ध प्रतिपदेस (२२ अक्टोबर १७५९) दत्ताजी हरिद्वारास भागीरथी-पार झाले (भाऊसाहेबाची बखर पृष्ठ ५१ व लेखांक १४०). १० नोव्हेंबर १७५९ रोजीं सावाजी शिंदे दत्ताजीस सामील झाले (लेखांक १४३). तेव्हां अवदाली लाहोरास दाखल झाला होता (कित्ता). • नंतर २४ डिसेंबर १७५९ च्या प्रातःकाळीं अवदालीशीं दत्ताजीचें झुंज झालें (लेखांक १४७ व भाऊसाहेबाची बखर पृष्ठ ५९). पुढें १० जानेवारी १७६० रोजीं जनकोजी व दत्ताजी यांचें अवदालीशीं वडाऊच्या घाटीं दुसरें युद्ध झालें, त्यांत दत्ताजी रणांत पडले (लेखांक १६५). जनकोजी पळाले ते कोटपुतळीस आले, तेथें मल्हारराव त्यांस भेटले (लेखांक १५३, १२ जानेवारी १७६०). तेथून मंडळी सवळगडास आली, तेथें भागीरथीवाईस पुत्र ३ फेब्रुवारी १७६० ह्मणजे उदगीरची लढाई ज्या दिवशीं झाली त्या दिवशीं झाला (लेखांक १६२). इकडे • गिलच्यांना पाठीवर घेऊन जनकोजी व मल्हारराव शिमगी पौर्णिमेपर्यंत धूम रंगण घालीत होते. त्यांच्यापैकीं शेटियाजी खराडे व संताजी वावळे यांस पुढें दोनच्यार दिवसांनीं ह्मणजे ४ किंवा ५ मार्च १७६० च्या सुमारास अवदालीनें गाठून माहून टाकिलें (भाऊसाहेबाची बखर पृष्ठ ८३ व ऐतिहासिकलेखसंग्रह नंबर १७ व २०). ह्याच सुमारास पेशव्यांचें व-न्हाणपुरास ठाणें बसलें (लेखांक १६७ व ऐतिहासिकलेखसंग्रह नंबर १४). ह्या वेळीं मल्हारराव नरवर प्रांतीं होते (ऐतिहासिकलेखसंग्रह नंबर १७). पुढें ऊन सोसत नाहीं ह्मणून अवदाली जयपूर प्रांतांतून माघारा अंतर्वेदींत गेला व मल्हारराव व जनकोजी शिंदे तेथेंच आसपास राहिले (ऐतिहासिकलेखसंग्रह १४, २२, एप्रिल,

त्याचा गुंता नाही. बन्हाणपुरांत अम्मल जाहाला. शहर हवालीं जाहालें. एक दोन स्थळें हवालीं होणें तीं होतील. इकडील मोंगलाची गरमी

मे, १७६०). येणेप्रमाणें १७५९ च्या मार्च महिन्यांत दत्ताजी व जनकोजी लाहोरास होते व १७५९ च्या जून महिन्यांत अंतर्वेदांत सुजाअतदौल्यासी लढाई करण्याच्या खटपटींत होते. अर्थात्, “महादजीच्या चरित्राच्या” ५४।५५ पृष्ठां-वरील तारखा एका वर्षानें चुकल्या आहेत हें स्पष्ट आहे. शिकंदर शहरावर सरदारांनीं हल्ला केला तो शिमगी पौर्णिमेला ह्यणजे १ मार्च १७६० रोजीं केला व १७६० च्या एप्रिल-मेंत शिंदे, होळकर, जयपूर प्रांतीं धापा टाकांत वसले. त्यावेळीं ह्यणजे एप्रिल-मेंत भाऊसाहेब खेचीवाड्याच्या पुढें चालून गेले होते (ऐतिहासिकलेखसंग्रह नंबर २२). तेव्हां शिंदेहोळकरांनीं केरौलीचे आसपास १७५९ जूनांत तळ दिल्यानंतर उदगीरची मोहीम झाली व तदनंतर भाऊसाहेब हिंदुस्थानच्या स्वारीस निघाले असें जें रा. नातूनीं लिहिलें आहे तें ह्या तारखांचा वरावर मेळ न वसल्यामुळें झालें ह्यांत शंका नाही. तसेंच विजयादशमीच्या वेळेसच रघुनाथरावाचा जावयाचा वेत रहित झाला असेंहि रा. नातू “महादजीच्या चरित्राच्या” ५६ व्या पृष्ठांत लिहितात, तेहि चूक आहे. कारण उदगीरच्या मोहिमेंत दादा होते (लेखांक १५७, १५९, १६१; १६५); इतकेच नव्हे, तर हिंदुस्थानच्या मोहिमेसहि त्यांनाच पाठविण्याचा उदगीरची मोहीम संपेतोपर्यंत विचार होता.

(व) “शिंदेहोळकरांची” (१७५९ जूनचीं किंवा नंतरचीं) “निकडीचीं पत्रें आल्यामुळें, पेशव्यांनीं हिंदुस्थानांत फौज पाठविण्याचा निश्चय केला व स्वारीस रघुनाथरावानें जाण्याचें ठरलें. ” परंतु, “विजयादशमीच्या मुहूर्ते रघुनाथरावांचा जाण्याचा वेत रहित झाला. ” असें रा. नातू “महादजीच्या चरित्रांत” (पृष्ठ ५५) ह्यणतात. ह्यांत एकंदर पांच विधानें रा. नातू ह्यांनीं केलीं आहेत. (१) शिंदेहोळकरांचीं निकडीचीं पत्रें विजयादशमीच्या अगोदर आलीं. (२) विजयादशमीच्या अगोदर पेशव्यांचा हिंदुस्थानांत फौज पाठविण्याचा निश्चय झाला. (३) विजयादशमीच्या अगोदर रघुनाथरावानें जावें असें ठरलें. (४) विजयादशमीच्या दिवशीं किंवा नंतर रघुनाथरावाचा वेत रहित झाला. व (५) अबदाली १७५९ मार्चच्या अगोदर हिंदुस्थानांत आला. पैकीं, मार्गाल तारखांकडे पाहिलें असतां घांचव्या विधानांत कांहीं अर्थ नाही. कारण १७५९ च्या मार्च व एप्रिल महिन्यांत दत्ताजी सतलज नदीवरून लाहोरचा बंदोबस्त करीत होता; अर्थात्, अबदाली त्यावेळीं हिंदुस्थानांत नव्हता, हें स्पष्ट आहे. अबदाली नोव्हेंबर १७५९ त लाहोरास दाखल झाला (लेखांक १४०); तेव्हां दसऱ्याच्या ह्यणजे १ अक्टोबर १७५९

राहिली नाहीच. भागानगराकडे जातील. त्यास चिरंजीव राजश्री दादांनीं यावें, परंतु तीर्थरूपांची आज्ञा आहिलीच जावें ही जाहाली. त्यांज-

च्या अगोदर निकडीचीं पत्रें येण्याचें कांहींएक कारण नव्हतें; इतकेंच नव्हे, तर निकडीचीं पत्रें नोव्हेंबर १७५९ पर्यंत आलीं नाहींत. त्याच्यानंतर मात्र निकडीचीं पत्रें येऊं लागलीं तींहि प्रथम शिंद्यांनीं पाठविलीं नव्हतीं; गोविंदपंतानें पाठविलीं होतीं. येणेंप्रमाणे पहिल्या विधानांतहि कांहीं तथ्य नाहीं. आतां दुसऱ्या विधानाकडे वळूं. विजयादशमीनंतर एका महिन्याने अवदाली लाहोरास आला. तेव्हां विजयादशमीच्या दिवशीं व त्याच्या अगोदर एक दोन महिने पेशव्यांचीं खलवतें चाललीं असतील तेथें अवदालीवर हिंदुस्थानांत मोहीम करावयाच्यासंबंधीं बोलणें वस्तुतः कांहींच निघण्याचा संभव नव्हता. कारण, त्यावेळीं शिंद्यांच्या रोहिल्यांशीं व दुरून सुजाअतदौलयाशीं झटापटी चालल्या होत्या व अवदाली येणार ह्याची वार्ताहि नव्हती. काशी, बंगाल, अयोध्या, पाटणा, इत्यादि पूर्वेकडील प्रांतांवर स्वारी करण्याचा शिंद्यांचा विचार होता व त्या कामीं मदत करण्याकरितां दादांना दसऱ्यास पाठवून देऊं ह्मणून आश्वासन होतें (पत्रें व यादी ३७३). परंतु, दसऱ्याच्या सुमारास शिंद्यांवरती कोणताहि मोठा घोर प्रसंग न आल्यामुळे, बंगाल्याकडेहि त्यांच्या हातून प्रस्तुत कांहीं काम न झाल्यामुळे व रोहिल्यांशीं लहानसान झटापटी करण्यांत ते गुंतले आहेत असें समजल्यामुळे, हिंदुस्थानच्या मोहिमेचा विचार सोडून द्यावा लागला व दादांची मोहीम जेथल्या तेथेंच राहिली. जर दसऱ्याच्या अगोदर अवदालीनें शिंद्यांस पछाडलें असतें व शिंद्यांचीं पेशव्यांना मदतीकरितां येण्याचीं निकडीचीं पत्रें आलीं असतीं तर दसऱ्याला पेशव्यां तडक हिंदुस्थानाकडे चालून गेले असते व नगरचा किल्ला हातीं आला असतांहि निजामासारख्या लुंग्यासुंग्या शत्रूशीं सहा महिने लढत बसण्याचें व सरदारांच्या मदतीच्या आड येण्याचें साहस नानासाहेबांसारखा मुत्सदी कधींहि न करता. येणेंप्रमाणें हिंदुस्थानांत मोहीम करण्याचा ह्यावर्षीं विलकुल विचार नव्हता. भाऊसाहेबाच्या मनांत ह्यावर्षीं निजामाला पालथा पाडण्याचे व श्रीरंगपट्टण हाताखालीं घालण्याचे बेत घोळत होते. ह्याच हेतूच्या फलप्रीत्यर्थ राजकारण करून नगरचा किल्ला भाऊसाहेबांनीं घेतला व पुढें निजामावर चालून अर्धा अधिक रस्ता आटोपतात तों उत्तरेकडून अवदालीच्या दग्याच्या वातम्या येऊन थडकल्या. तेव्हां हिंदुस्थानांत मदतीला जावें लागणार असें पेशव्यांना पक्कें कळून चुकलें. ताबडतोब जाऊं ह्मटलें तर इकडे मसलत ही अशी अर्धीमुर्धी गुंतलेली होती. ती बऱ्या बेतानें उरकून लवकर जावें ह्मटलें तरी महिना दोन महिने लागणार. तेव्हां उदगीरच्या लढाईच्या मोहिमेंतून दादा लवकरच येतात ह्मणून नाना, दादा,

वरून छ २५^{२४६} रजवीं हिंदुस्थानांत यावयास निराळे जाहालों. चिरंजीव राजश्री विश्वासराव बरोबर आहेत. त्यास, अबदालीकडील खबर वरचेवर कळली पाहिजे. तुमच्या तालुक्याचा बंदोबस्त कसा आहे तें सर्व लिहिणें. मल्हारबा, जनकोजी शिंदे यांकडील बातमी जलदीनें येत नाहीं. तरी तेथें कोणही ठेऊन तिकडील बातमी जलदीनें पाठवीत जाणें. सुजाअत-दौला सर्व प्रकारें स्नेह राखितात. सरदारांनीं व चिरंजीवांनीं त्यांचे ठायीं ममतेत अंतर केलें नाहीं. या दिवसांत त्यांनीं सरदाराचे विचारें अबदालीचें पारिपत्य करावें, हेंच त्यास उचित आहे. त्यांनीं अबदालीस सामील होणें; अबदालीची नड हिंदुस्थानचे पातशाहींत रुतां देणें हें अयोग्य ! याचा

भाऊ ह्यांनीं सरदारांना पत्रें पाठविलीं (लेखांक १५२, १५४, १५७, १५८, १५९, १६०, १६१, १६५). भाऊसाहेबाचे मनांत ह्या संबंद वपांत उत्तरेकडे जावयाचें नव्हतें हें लेखांक १६५ च्या शेंवटच्या कांहीं वाक्यांवरून कळून येईल. “ तिकडेहि अबदालीचा पेच. तिकडील पैचामुळें इकडे आटोपावें लागलें. कर्नाटकची स्वारी न झाली. नाही तरी सारी दक्षिण मोकळी होती. ” हे भाऊच्या डोक्यांत विचार होते. तेव्हां दसऱ्याच्या अगोदर हिंदुस्थानांत मोहिम करण्याचा विचार नव्हता हें निश्चित आहे. हिंदुस्थानांत मोहिम झाली तर दादांनीं जावें असा दसऱ्याच्या अगोदर फेब्रुवारीं १७५९ च्या सुमारासच वेत झाला होता (पत्रें व थोडी ३७३). तो वेत दसऱ्याच्या अगोदरहि फिरला नाही. कारण मोहीमच झाली नाही व दसऱ्याच्या नंतरहि उदगीरची लढाई संपेतोपर्यंत फिरला नाही. उदगीरची लढाई होऊन आंबेपडदुरास जेव्हां स्वान्या आल्या तेव्हां तो वेत फिरला. येणेंप्रमाणें ह्या पांचहि विधानांचें निरसन झालें. यःकश्चित् तारीख चुकली असतां इतिहासकार काय काय बुचकळ्यांत पडतात ह्याचा हा एक मासला आहे.

(क) आफगाण लोक १७५९ च्या सप्टेंवरांत यमुना उतरून अनुपशहरीं आले ह्यणून कान ह्यणतो (Fall of the Mogul Empire p.41). १७५९ च्या नोव्हेंवराच्या सुमारास अबदाली लाहोरास आला (लेखांक १४३) त्याअर्थी हें विधान निराधार आहे.

२४६ १४ मार्च १७६०.

२४७ १७५५ त सुजाअतदौल्यानें प्रयाग देऊन कांहीं पैसा देण्याचें दादांपाशीं कबूल केलें होतें. पुढें प्रयाग न देतां पैसा देण्यास त्यानें दोन तीन वर्षे लाविलें.

विचार काय केला असे ? पुढें मातबर फौजेनसी मजलदरमजल खासा स्वारी जलदीनें येऊन पोहोचेल. तरी याचा विचार लिहिणें. व त्याजकडील कोणही इतबारी मातबर वकील हुजूर यावा हें जरूर व्हावें. लिहिल्या-अन्वयें तरतूदहि व्हावी. तुह्याकडील दोन तीन सालांचे हिशेबाचे झाडे तयार असावे. व यंदा अबदालीचे गडबडीमुळें रुपया प्रथम मिळणें लांब आहे. त्यास, खर्चास रुपयाची तरतूद जाहाली पाहिजे. बाँकी किंवा साल मजकुरचा ऐवज, कांहीं पुढील ऐवजपैकीं याप्रमाणें, वीस लाख रुपयेपर्यंत तरतूद करून माळव्यांत पोहचतांच ऐवज कांहीं येई, कांहीं पुढें येऊन पोहोचते, हें जरूर करणें. हिंदुपत वगैरे रजवाडे आपले फौजेनसी सामील व्हावे. पारंचे रजपूत पूर्वे तुमचे लगाचे असतील. ते मातबर आल्यास उपयोगी असेहि यावयास सिद्ध करावें. मागून लिहिलें ज्या रोखें घेऊन यावें असें लेहून पाठवूं त्या रोखें आणावें. मुख्य गोष्ट बातमी फार जलद चांगली जलद पोहोचाविणें. पैकियाची तरतूद जरूर करणें. + जाणिजे. अबदाली जयनगर पलीकडे आहे. तेव्हां तुमचे तालुकियांत फार पैच नाहीं. बारीक, लबाडी कोणी करील तर तुह्मी गेलां^{२५१} आहां, नीट करांल. अबदालीचें पारपत्य

नंतर १७५८ त दादांशीं काशी, अयोध्या खास घावयाचा करार केला व प्रयोगा-संबंधीं चालवाचालव केली व तिन्ही शेवटीं दिलीं नाहींत. ह्यास मुख्य कारण दादांचा नेमळा कारभार झाला. पुढें हें काम विठ्ठल शिवदेव यांजवर सोंपवून दादा देशीं आले. परंतु, विठ्ठल शिवदेवानेंहि ही मामलत बारा लाखांवर चुकविली. येणेंप्रमाणें सर-दारांचे व खुद्द दादासाहेबांचे सुजाअतदौल्यावर वरेच उपकार झाले होते (पत्रे व यादी ३६२ व ३७३). तशांत गोविंदपंताचें व सुजाअतदौल्याचें विशेषच रहस्य होतें. १२ जुलै १७६० च्या पुढें सुजाशीं भाऊंचा पत्रव्यवहार सुरू झाला ह्मणून “ महादजीच्या चरित्रांत ” रा. नातू लिहितात. परंतु, १२ जुलैच्या वरेंच अगोदर ह्मणजे १४ मार्चच्या पुढें लवकरच पत्रव्यवहार सुरू झाला असें दिसतें.

२४८ ह्मणजे आतांपर्यंत हे झाडे तयार नव्हते असा अर्थ झाला.

२४९ गोविंदपंताकडे बाकीहि निघत होती हें स्पष्ट आहे.

२५० चमेल पारचे.

२५१ “ आझी लवकरच तिकडे जातों ” अशा अर्थाचें भाऊंस गोविंदपंतानें पत्र लिहिलें असावें व त्याचा अनुवाद भाऊंनीं ह्या पत्रांत केला आहे. हें पत्र लिहि-

होणें हें आदि आहे. बातमी व ऐवजाची तरतूद लिहिलेप्रमाणें येऊन पावसें करणें. सुजादौला तूर्त मेळवून घेतले पाहिजेत. न मिळाले तर निमित्यास जागा आहे. तिकडील राजकारणें चार असतील तींही राखून ठेवावीं. फार फार कामें करून दाखवावीं हे तुमची उमेद. त्याप्रमाणें करणें. कराल हा भरंवसा आहे. रा॥ छ २६ रजव. बहुत काय लिहिणें. हे विनंति. पे॥ छ २७ साबान.

[१६८]

॥ श्री ॥

१६ मार्च १७६०.

तीर्थस्वरूप राजश्री गोविंदपंत दादा वडिलांचे सेवेसी:

अपत्ये बाबूराव साष्टांग नमस्कार विनंति त॥ फाल्गुन वद्य ३० अमवाशा मु॥ शिंदखेड वर्तमान यथास्थित असे. विशेष. सांप्रत वडिलाकडून पत्र येऊन वर्तमान कळत नाहीं. तरी सविस्तर लेहून पाठवावे. यानंतर इकडील वर्तमान तरी श्रीमंत राजश्री नानासाहेब आमदानगराहून कुच करून दरमजल पडदुरास आले. व श्रीमंत राजश्री भाऊसाहेब मोंगलाचा उपमर्द करून तह करून आले. पडदुरचे मुकामी उभयतां श्रीमंतांच्या भेटी फाल्गुन वद्य^३ पंचमीस जाहल्या. तदोत्तर हिंदुस्थानचे रवानगीचा प्रकार जाहला.

पुण्याच्यावेळीं ह्यणजे ५ मार्च १७६० रोजीं गोविंदपंत आपल्या प्रांतांत जाऊन वसले असतील असा भाऊंचा समज होणें रास्त आहे. परंतु, गोविंदपंत ४ मार्च १७६० ला ग्वालेरीस होते हें लेखांक १६० च्या पैवस्तीवरून स्पष्ट आहे. तेव्हां भाऊंचा तो समज अस्थानीं होता हें आतां ठरल्यासारखें आहे.

२५२ पुण्याच्या दरबारीं असतांना व तेथील दरवारास पत्रें पाठवितांना गोविंदपंत ह्या वाक्याचा फार उपयोग करीत, असें दिसतें. अर्थात् गोविंदपंताच्या ह्या ठराव वाक्याची आठवण त्यांना करून देणे भाऊंसारख्या मुत्सद्याला शोभण्यासारखेंच होतें. ह्यावेळीं गोविंदपंताचें वय निदान साठखालीं तरी नसावें. गोविंदपंताचें दत्तविधान शके १७२८ त झालें.

२५३ नानासाहेब व भाऊसाहेब यांच्या गांठे पडदुर मुकामी फाल्गुन वद्य पंचमी,

आठ रोजपर्यंत खलवत जाहलें. शेवटीं श्रीमंत राजश्री भाऊसाहेबीं

ह्मणजे ७ मार्च १७६० रोजीं ह्मणजे उदगीरच्या लढाईनंतर एक महिना आणि चार दिवसांनीं पडल्या. ही फाल्गुन वद्य ५ ह्मणजे रंगपंचमीच होय. रंगपंचमी झाल्यावर मग हिंदुस्थानाच्या स्वारीला कोणीं जावें ह्यासंबंधीं आठ दिवस खलवत झालें. भाऊसाहेबाच्या बखरींत हें खलवत रंगपंचमीच्या अगोदर झालें व नंतर पंचमीला रंग खेळून झाल्यावर मोहिमेवर आपण जाणार असें भाऊसाहेबांनीं सांगितलें असें लिहिलें आहे. परंतु तें, अर्थात् कालविपर्यासाच्या दोषास्तव, अग्राह्य आहे. कित्येक बखरींतून हा प्रकार उदगीरच्या लढाईच्या अगोदर पुण्यास घडला असें लिहिलेलें आढळतें तें तर स्थलविपर्यासाच्या दोषास्तव केवळ तिरस्करणीय आहे. पानिपतच्या मोहिमेस निघतांना झालेल्या ह्या रंगांत व वाटलूच्या लढाईच्या अगोदर ब्रूसेल्स येथें झालेल्या नाचांत कांहींसै साम्य आहे. जयापजयाचेंच तेवढें वैषम्य आहे !

२५४ हिंदुस्थानच्या मोहिमेस कोणीं जावें ह्यासंबंधीं निरनिराळ्या ठिकाणीं निरनिराळे वृत्तांत सांपडतात. (१) मुळीं कोणीं खाशांनीं ह्मणून जाऊं नये. (२) एखाद्या सरदाराला पाठवून द्यावें. (३) मोहिमेहून दादा कर्ज करून येतात तेव्हां त्यांना पाठवून नये. (४) भाऊचा व नानांचा अंतस्थ द्वेष होता ह्मणून भाऊंना नानांनीं पाठविलें. (५) भाऊ कोणाचें न ऐकून स्वतःच गेले. (६) दादा कोणाचें न ऐकून स्वतःच्याच बुद्धीनें घरीं राहिले. (७) सातारचे महाराज, महादोबा पुरंधरे, इत्यादींना भाऊंनीं निर्माल्यवत् करून सोडिलें, तें चांगलें नव्हे, ह्मणून नानांनीं भाऊंना उत्तरेकडे पाठवून दिलें. (८) गोपिकाबाईच्या द्वेषामुळें भाऊंना जावें लागलें, इत्यादि अनेक तर्क अनेकांनीं केले आहेत. पैकीं, कोणीं खाशांनीं जाऊं नये असे नानासाहेबांचें मत होतें ह्मणून रा. नातू “ महादजीच्या चरित्रांत ” पृष्ठ ५७, सांगतात. परंतु लेखांक १५७ त “ चिरंजीव राजश्री दादासच अविलंबें रवाना करूं, ” असें खुद्द नानासाहेब लिहितात. व पुढें ह्या लिहिण्याची एकसारखी पुनरावृत्ति करतात; तसेंच भाऊंनींही “ चिरंजीव राजश्री दादा त्या प्रांते अविलंबें येतील ” ह्मणून १९ फेब्रुवारी १७६० रोजीं लिहिलें, ह्यावरून खाशांपैकीं कोणास पाठविण्याचें नानासाहेबांच्या मनांत नव्हतें असें मुळींच ह्मणतां येत नाहीं. उलटें खाशांखेरीज काम भागणार नाहीं असें सर्वांचें मत होतें. एकाद्या सटरफटर सरदाराला पाठवून चालावयाजोगें नव्हतें. पेशव्यांचे मोठ्यांत मोठे सरदार ह्मटले ह्मणजे शिंदेहोळकर हे होत. ह्यांचा पराभव जेथें झाला तेथें त्यांच्याहूनहि कोणी जबरदस्त जाणें जरूर होतें. अशी जबरदस्त असामी ह्मटली ह्मणजे खाशांखेरीज इतरत्र सांपडणें कठीण होते. प्रथम १९ फेब्रुवारी १७६० पर्यंत तरी दादांची नेमणूक त्या कामावर झाली होती. परंतु रंगपंचमीला ह्मणजे

जावें, ऐसा सिद्धांत होऊन पडदुराहून वय एकादशीस कुच करून मु॥

७ मार्च १७६० च्या सुमाराला तें सर्व गाडें फिरलें व भाऊसाहेवांनीं जावें असें ठरलें. कोणी जावें याचा निश्चय होण्याचे अगोदर ह्यणजे उदगीरची लढाई झाल्यावर लागलेंच लहान मोठ्या सरदारांना हिंदुस्थानच्या मोहिमेस पाठविण्याचा क्रम सुरू झाला होताच. संताजी बाघ, इब्राहिमखान गार्दी, दमाजी गायकवाड (ऐतिहासिकलेखसंग्रह नं. १४) इत्यादि मंडळी लगेच डेरेदाखल सुद्धां झाली (लेखांक १६३). आतां खाशांपैकीं ह्यणजे दादाभाऊंपैकीं कोणी जावें हाच सिद्धांत काय तो ठरावयाचा होता. तो सिद्धांत सात आठ दिवसांत ठरून भाऊंनीं जावें असा १३ मार्चला कायमचा निश्चय झाला व दादांनीं घरचा कारभार पहावा असें ठरलें (ऐतिहासिकलेखसंग्रह नं. १४). आतां दादांना घरीं रहाण्यास व भाऊंना स्वारीस जाण्यास कारणें काय झालीं ? मोहिमेहून दादा कर्ज करून येत ह्यणून भाऊ त्यांना टोंचून बोलले, सबब दादांनीं मोहिमेस जाण्याचें नाकारलें, हें एक विधान आहे. त्यांत तथ्य किती आहे त पाहूं. दादा लाहोरच्या मोहिमेहून आले ते साठ लक्ष (भाऊसाहेबाची कैफियत), ऐशी लक्ष (ग्रांटडफ), अठ्ठ्यायशी लक्ष (काशीराज), एक कोट (नातूकृत महादजीचें चरित्र), रुपय कर्ज करून आले, असे निरनिराळे कर्जाचे आंकडे आहेत. पैकीं ग्रांटडफने दिलेला आकडा खरा घेऊन (त्यानें पेशव्यांचे हिशेव तपासले असें धरून) पेशव्यांना ह्या कर्जाचें मोटें ओझें वाटलें कीं काय तें पाहूं. पेशव्यांना कर्जाचें ओझें वाटलें असतें तर दादांचा हिंदुस्थानच्या मोहिमेवर पूर्वीपासून योजना त्यांनीं करून ठेविली नसती. शिवाय ऐशी लक्षांचें कर्ज ह्यणजे त्याकाळीं मोठीशी वाव नव्हती. दादासाहेबाचा एकव्याचा वार्षिक खर्च ऐशी लाखाचा असे (ऐतिहासिकलेखसंग्रह नं. ५५८). पानिपत होऊन माधवरावाच्या हातीं राज्य आलें तेव्हां दौलतीला काय तें एक दीड कोटीचें कर्ज होतें (ऐतिहासिकलेखसंग्रह नं. ५५८). तेव्हां पानिपताच्या अगोदर पेशव्यांना फारसें कर्ज होतें व दादासाहेबाच्या ह्या कर्जाचें त्यांना ओझें वाटलें असें दिसत नाहीं. शिवाय नुकताच ६२ लक्षांचा मुलुखहि त्यांना मिळाला होता. १७५९ फेब्रुवारीला पेशव्यांना ७० लाख रुपये कर्ज होतें व तीस लाख रुपये त्यांनीं नुकतेच फेडले होते (पत्रे व यादी ३७३). दादांची लाहोरची मोहीम संपल्यावर सहा महिन्यांनीं हें ७० लाख कर्ज राहिलें असें पेशवे लिहितात. दादा कर्जे करीत असत; परंतु त्यानें ह्यणजे ते नालायक ठरले गेले होते असें विलकूल नाहीं. तेव्हां दादासाहेबाच्या न जाण्यावद्दल हें कर्जाचें जें कारण देतात तें प्रायः लौकिक असून खरें नाहीं असें वाटतें. खरें कारण आमच्या मतें अगदींच निराळें असावें. कोटेंहि गेलें तरी दादांचा कारभार सरळ असे. ते सांवासारखे भोळे होते. त्यांना त्यांच्या वेळची मंडळी उपहासानें सांव ह्यणून ह्यणत असत. यामुळें पदरचे सरदार व बाहेरचे शत्रू त्यांच्या

मजकुरास आले. तेथून फाल्गून वद्य त्रयोदशीस श्रीमंत राजश्री भाऊसाहेब उदारपणाचा व भोळेपणाचा फायदा घेऊन दौलतीचें नुकसान करीत व ह्या गोष्टी दादांच्या ध्यानांत वेळीं येत नसत. दादांनीं दोन स्वान्या हिंदुस्थानांत केल्या, पण मिळकत कवडीचीहि केली नाही. मल्हारराव होळकर, अंताजी माणकेश्वर, गोविंदपंत, सुजाअतदौला, नजीवखान, नारोशंकर, लक्ष्मणशंकर, दामोदर महादेव ह्या सर्व मंडळीनें दादांना फसवून दौलतीचें नुकसान केलें होतें. तसें नुकसान ह्या मोहिमेंत होऊं नये; मल्हारराव व गोविंदपंत ह्यांच्यासारख्या वृद्ध हितशत्रूना खोडून काढावे; व एकंदर मनसबा मोठ्या खोल शहाणपणानें उरकावा, एतदर्थ नानांनीं भाऊंची योजना ह्या मोहिमेवर केली व हीं आंतील कारणे जाहीर करण्यासारखीं नसल्यामुळे, दादांच्या कर्जवाजारीपणाचें मोठें प्रदर्शन केलें. मल्हारराव दौलतीच्या विरुद्ध काम करीत आहे हें ते जाणून होते. ह्या शठशिरोमणीचे डावपेंच हाणून पाडण्यास भाऊसारखाच मनुष्य, अबदालीसारखा शत्रु पुढें उभा असतां, पाठविणें जरूर होतें, आणि हाणून भाऊंचीच योजना ह्या कामावर मुकरर झाली. आतां अशी शंका निघण्याचा संभव आहे कीं अगोदर तरी दादांची नेमणूक करण्याचें काय कारण होतें? त्यावेळीं दादांच्या आंगचा हा भोळेपणा नानांना माहीत नव्हता कीं काय? तर ह्याला उत्तर असें आहे कीं, दादांची योजना जी प्रथम झाली होती ती दत्ताजी व जनकोजी बंगाल्यावर मोहीम करतील व त्यांच्या मदतीला एकडून दादांना पाठवितां येईल, ह्या अंदाजावरती झाली होती (पत्रें व यादी ३७३). पुढें डिसेंबर-जानेवारीत अबदालीच्या हस्तें शिवांच्या पराजयाचीं जेव्हां वर्तमानें आलीं तेव्हां कायमर्चा योजना होईतोंपर्यंत “ दादा अविलंब येतील ” असेंच लिहिणें भाग पडलें. नंतर दक्षिणेतील “● मोगलाचा कारभार निर्गमांत ” आल्यावर उत्तरेकडील मोहिमेवर कोण येतो तें जाहीर करणें योग्य वाटलें. येणेंग्रमाणें दादांचा भोळेपणा हा भाऊंच्या जाण्याचें मुख्य कारण आहे. नानाभाऊंचा मत्सर, दादा व सखारामवापू यांचा स्नेह, गोपिकावाईचा द्वेष, इत्यादिहि दुसरीं आनुषंगिक कारणे असतील; परंतु त्यांचा येथें विचार करण्यास अवकाश नाही. भर नालवंदी व एक क्रोड रुपये खजिना बराबर देत असल्यास दादा जाण्यास तयार होते; परंतु नानासाहेबांना ह्या अटी पसंत पडल्या नाहींत. कारण, नानासाहेबांचे मनांत दादासाहेबांस पाठवावे असें निखालस नव्हतें; असें भाऊसाहेबांच्या वखरीं (पृष्ठ ८७) त लिहिलें आहे. पुढें भाऊसाहेब मोहिमेला निघाले तेव्हां त्यांच्यावरोवर पन्नास हजार सैन्य होतें. त्या सर्व सैन्याला भाऊसाहेबांनीं तमाम नालवंदी दिली व कांहीं खजिनाहि बरोबर घेतला. (लेखांक १६९ व भाऊसाहेबांची वखर पृष्ठ ८७।९.०). तेव्हां दादासाहेबाला नालवंदी व खजिना मिळणार नाही हाणून सांगितलें व भाऊसाहेब जाऊं लागले असतां भग

डेरादाखल झाले.या लष्कराहून पुढें दोन कोसांवरी मुकाम केला आहे. दोन चार रोज मुकाम करून लोकांचे हिशेबकितेब आजमास मनास आणून दरमजलींनीं येऊन पोंहचतात. पावणा लाखपर्यंत फौज जमा जाहली आहे. पन्नास हजार फौजेनिशीं हिंदुस्थानांत येत आहेत. पंचवीस हजार फौज देशीं राहिली. निजामअल्ली व बसालतजंग व सलाबतजंग ऐसे त्रिवर्ग एकत्र जाहले. कलबुर्गेयास जाणार हेते. फौज दाहा पंधरा हजारपर्यंत आहे. लबाडी करावयास चुकणार नाहीं; याजकरितां श्रीमंत दादासाहेब यांजपाशीं पंचवीस हजार ठेवून गंगातीरीं ज्येष्ठमासपर्यंत दादासाहेब राहणार. श्रीमंत राजश्री नानासाहेब दरमजल पुणियास जाणार. कर्नाटकांत रा॥ विसाजी कृष्ण बिनीवाले यांजबरोबर दाहा हजार फौज व दाहा तोफा देऊन रवानगी जाहली. बंदोबस्त यथास्थित केलाच आहे. पुढें अबदालीचे पारिपत्याबद्दल श्रीमंत येत आहेत. यांची सलाबत पुण्यप्रताप भारी आहे. त्याचें पारपत्य होतें. कांहीं चिंता नाहीं. मिर्ची फाल्गुन वद्य १४. बहुत काय लिहिणें. कृपा लोभ असो दीजे. हे विज्ञापना.

[१६९]

॥ श्री ॥

२० मार्च १७६०.

तीर्थस्वरूप राजश्री गोविंदपंत दादा वडिलांचे सेवेसी:—

अपत्यें बाबूराव सा॥ नमस्कार विनंति तागाईत चैत्र शुद्ध ३ तृतीया मु॥ सिंदखेड वर्तमान यथास्थित असे. विशेष. वडिलीं फाल्गुन शुद्ध तृतीयेचीं

नालवदी व खजिना साक्षात् काढून दिला ही अशी उघड तिरस्काराची कृती नानासाहेबासारखा पुरुष करणार नाहीं ह्याची प्रत्येक इतिहासज्ञाला खात्री आहे. दादासाहेबांनीं जावें हें नानासाहेबांच्या मनांत. अबदाली हिंदुस्थानांत अलीकड आल्यापासून व देान मोहिमांचा अनुभव घेतल्यावर, निखालस नव्हते, हें जें बखरकार ह्मणतात तेंच खरें आहे.

२५५ फाल्गुन शुद्ध तृतीयेला ह्मणजे १९ फेब्रुवारी १७६० ला अबदाली अवसान

पत्रें पाठविलीं तीं फाल्गुन वद्य चतुर्दशीस मुक्काम मजकुरीं पावलीं. सविस्तर वर्तमान कळलें. श्रीमंतांस पत्रें होतीं तीं दिलीं. पत्रें पाहून बहुत संतोषी जाले. अबदालीची हिंमत बहुत दिसोन येत होती. परंतु त्याणें अवसान टाकिलें. हें आयकोन बहुत समाधान पावलें. देशीचें वर्तमान तरी श्रीमंत नानासाहेबांच्या व श्रीमंत राजेश्री भाऊसाहेबांच्या भेटी पडदुरचे मुक्कामीं फाल्गुन वद्य पंचमीस होऊन पांच सात मुक्काम तेथें झाले. तदोत्तर फाल्गुन वद्य एकादशीस मुक्काम मजकुरास आले. तेथून श्रीमंत राजेश्री भाऊसाहेबाची रवानगी फाल्गुन वद्य त्रयोदशीस जाली. डेरादाखल जाले. लोकांचा

टाकतो असें गोविंदपंताला वाटलें. परंतु, शिमगी पौर्णिमेच्या दिवशीं, १७६० च्या मार्चच्या चवथ्या पांचव्या तारखेस शटियाजी खराडे व आनंदराव यादव ह्यांना जेव्हां त्यानें कापून काढिलें असें गोविंदपंतानें ऐकिलें असेल, तेव्हां अबदालीनें अवसान टाकिलें कीं काय तें त्याला चांगलेंच कळलें असेल !

२५६ मोडकांच्या जंत्रांत फाल्गुन वद्य त्रयोदशीला छ २६ रजव येतो. लेखांक १६७ त पंचवीस रज्जवीं हिंदुस्थानास जावयास निघालों ह्मणून भाऊसाहेब स्वतः लिहितात. बाबूराव ह्या व मार्गील पत्रांत फाल्गुन वद्य त्रयोदशीला ह्मणजे मोडकांच्या जंत्राप्रमाणें २६ रज्जवाला भाऊसाहेब निघाले ह्मणून लिहितो. तेव्हां ह्या चंद्राचा व तिथीचा मेळ कसा बसणार ? चंद्र २५ ला भाऊ निघाले हें खास आहे. मूळ पत्रांत पंचविसाचा आंकडा आहे ह्याची आह्मांला पूर्ण खाती आहे. वद्य त्रयोदशीला निघाले ह्मणून बाबूराव दोनदां लिहितो. तेव्हां चंद्रांत, तिथींत, जंत्रांत किंवा दोन्ही पत्रांत कोठें तरी चूक आहे हें उघड आहे. ही चुकी शोधून काढण्यास चंद्राचा नीट तपास करूं. पंचवीस चंद्र शुक्रवारीं आहे. परंतु, मुसलमानांचे वार रात्रीं सुरू होतात. तेव्हां पंचवीस चंद्र हिंदूंच्या गुरुवारीं संध्याकाळीं सुरू होऊन हिंदूंच्या शुक्रवारीं संध्याकाळाला संपतो. हिंदूंच्या गुरुवारीं संध्याकाळीं एकादशी आहे व शुक्रवारीं दिवसा १० द्वादशी आहे. एकादशीस पडदुराहून शिंदखेडाला भाऊ गेले असें बाबूराव लिहितो (लेखांक १६८।१६९). त्या जाण्याच्या वेळीं पंचवीस चंद्र असल्यास भाऊसाहेब एकादशीच्या रात्री गेले पाहिजेत हें निर्विवाद आहे. भाऊसाहेबाच्या बखरीं (पृष्ठ ८९) तहि “ भाऊसाहेब शिवा-लिखिताच्या मुहूर्ते राती बाहेर पडले ” ह्मणून लिहिलें आहे. तेव्हां भाऊंचा २५ वा चंद्र ह्मणजे बाबूरावाची एकादशी होय हें निश्चित आहे. मुहूर्तानें प्रस्थान ठेवण्याकरितां भाऊ (हिंदूंच्या) गुरुवारीं संध्याकाळीं पडदुराहन शिंद-

दीलदिलासा करून तमाम नालबंदी दिली. पन्नास हजार फौज समागमें येत आहे. देशी श्रीमंत राजश्री दादासाहेब पंचवीस हजार फौजेनिशी राहिले. गंगथडी बालाघाट इतक्यांत राहणार. सलाबतजंग व निजामअल्ली एकत्र होते. बसालतजंग अदवानीकडे होता. तोहि येऊन त्यास भेटला. तिघे एकत्र आहेत. कलबुरगेयास जाणार होते. फौज त्यांची आहे ती आहे. लबाडी करावयास चुकणार नाहीत. याजकरितां देशीं नेहमीं पंचवीस हजार फौज ठेविली. कर्नाटकांत विसाजी कृष्ण याजबराबर दाहा हजार फौज देऊन रवाना केलें. येणंप्रमाणें बंदोबस्त ठीक केला आहे. श्रीमंत भाऊसाहेबासमागमें मुत्सदी राजश्री बळवंतराव गणपत व नाना पुरंदरे व महीपतराव चिटणीस ऐसे येत आहेत. थोरले श्रीमंतापाशीं राजश्री सखारामपंत व कृष्णराव पारसनीस ऐसे राहिले. वडिलांस कळावें. मिती. बहुत काय लिहिणें. कृपा लोभ असो दीजे. हे. विज्ञापना.

पै॥ मिती वैशाख शु॥ ४

[१७०]

॥ श्री ॥

२९ मार्च १७६०.

अखंडित लक्ष्मी अलंकृत जनार्दन आपाजी गोसावी यांसुः—
सेवक बाळाजी बाजीराव प्रधान नमस्कार सु॥ इहिदेसीतैनमैर्यावअल्लफ.
खेडास आले. तेथें शुक्रवारीं राहिले व शनवारीं कुच करून गेले. तेव्हां चंद्र, तीथ, व जंत्री हीं तिन्ही बराबर असून मूळ पत्रांतच थोडीशी संदिग्धता आहे. एकादशीस शिंदखेडास आले व त्रयोदशीस रवानगी झाली असें लिहिल्यामुळे रवानगीचा दिवस तोच मुहुर्तानें निघण्याचा दिवस असा वाचकाचा तर्क होतो.

२५७ ग्रंटडफ २०००० घोडेस्वार व १०००० पायदळ निघतांना भाऊबराबर होते ह्मणून ह्मणतो. एतिहासिक लेखसंग्रह नं. १४४ त २५००० फौज भाऊबराबर गेली ह्मणून लिहिलें आहे.

२५८ सितैन मया व अलफ असें पाहिजे. सरकारीपत्रांत साल चुकावें हें आश्चर्य आहे. गोविंदपंतांनीं अजूनहि हिशेब दिले नव्हते.

तुमचें हुजूर प्रयोजन आहे. तरी पत्रदर्शनीं हुजूर येणें. हिशेबकितेबाचा गुंता आहे ऐसा पर्याय लावून राहाल तर गोष्ट कार्याची नाहीं. हिशेब-कितेब तुम्हीं तयार केले असिले, जलद येत असिले, तर बरोबर घेऊन येणें. विलंब असिला तर तुम्हींच येणें. जाणिजे. छ ११ सावान. आज्ञाप्रमाण.

[१७१]

॥ श्री ॥

२ एप्रिल १७६०.

राजश्रियाविराजितराजमान्य *राजश्री गोविंद बल्लाळ स्वामी गोसावी यांसि:—
पोष्य सदाशिव चिमणाजी नमस्कार विनति उपरि येथील कुशल जाणून स्वकीय कुशल लिहीत जाणें. विशेष. तुम्हांकडून पत्रें येऊन वर्तमान कळलें नाहीं तरी सविरतर लिहिणें. खासा स्वारी मजलदरमजल त्या प्रांते येत आहे. येका दो रोजीं बऱ्हाणपुरास दाखल होईल. तेथून पुढें दरकुच येणार. तुम्हांकडे बाकीचा ऐवज फार येणें तो पुढील रसदेव्या मिळोन पंचवीस लाखाची तरतूद करून ठेवणें ह्मणोन पेशजी लिहिलें आहे व हल्लीं हें पत्र लिहिलें असे. तरी पंचवीस लाखांची तरतूद सत्वर करून ठेवणें व पांच साहा लाख पुढें आम्हांकडे लौकर रवाना करणें. येविसी विलंब न लावणें. वरकड आपल्या ठाण्याठुण्यांचा बंदोबस्त कसकसा आहे ? तिकडील मंडळीला इकडील लक्षानें कोण आहेत ? कोणाचें राजकारण कसें आहे ? किंवा सारेच तिकडे आहेत ? हें वर्तमानं तपशिलवार लिहिणें. तुम्हींहि युक्ति-प्रयुक्तीनें राजकारण राखून जे इकडे नसतील ते हाताखालीं घालणें. जलद

२५९ ह्मणजे ४ एप्रिल १७६० ला बऱ्हाणपुराला भाऊ पोहचणार असें होतें. आंबेपडदुराहून भाऊ फाल्गुन वद्य १३ ला ह्मणजे १५ मार्च १७६० ला निघाले. तेथून निघून चार दिवस त्यांनीं दोन कोसांवर मुक्काम केला. व तेथून निघून ४ एप्रिलला बऱ्हाणपुरास पोहचणार होते. ह्मणजे आंबेपडदुराहून बऱ्हाणपुरास आठव्या दिवशीं न पोहोचतां (नातूकृत महादजीचें चरित्र पृष्ठ ५८) वीस दिवसांनीं पोहोचले.

जोडी बराबर सविस्तर लिहीत जाणें. + हिंदुपत वगैरे बुंदेले यांणीं दारूगोळी वगैरे सरंजामानसी व फौजेसुद्धां हुजूर चाकरीस यावेंच हेंहि करणें. जाणिजे. छ १५ सावान, सु॥ सितैन मया व अलफ. तुह्मांकडील बातमी वरचेवर यावी ती येत नाहीं. तर जरूर डाक बसवून वर्तमान पाठवीत जाणें. जाणिजे. छ मा॥ आह्मी दरमजल ^{२६}भंधील वाटेनें येतां. आठा रोजा नर्मदापार हाऊं. सुजादौला, पादशाहाजादा, बंगालवाले, सर्व आपलियास अनकूळ हांतेसं राजकारण करणें. खबर त्याची व सरदार व अबदाली डाक बसवून आठा रोजा आड पत्र येईसं करणें. एवज बाकी फार तुह्मांकडे आह. जरूर वीस पंचवीस पाठवून देणें. छ १५ सावान. बहुत काय लिहिणें. हे विनंति.

पे॥ छ १७ रमजान.

[१७२]

॥ श्री ॥

११ एप्रिल १७६०.

राजश्रियाविराजितराजमान्यराजश्री गोविंद बल्लाळ स्वामी गोसावी यांसि:-
पोष्य बाळार्जी बाजीराव प्रधान नमस्कार विनंति उपरि येथील कुशल जाणून स्वकीय कुशल लिहीत जाणें. विशेष. माघ वद्य पंचमीचें तुह्मीं चत्र पाठविलें तें चत्र वद्य दशमीस दोन महिने पांच रोजांनीं प्रविष्ट जालें. लिहिलें वर्तमान साद्यंत अवगत जालें. याउपरिहि तिकडील वर्तमान स-विस्तर वरचेवरी लिहीत जाणें. चिरंजीवराजश्री भाऊ व राव तिकडे गेले. त्यां-जकडे तुह्मीं येऊन सर्व निवेदन करणें. इकडेहि वर्तमान लिहीत जाणें. जाणिजे. छ २४ सावान, सु॥ सितैन मया व अलफ

पे॥ आषाढ वद्य ४.

[१७३]

॥ श्री ॥

पु॥ राजश्री गोविंद बल्लाळ स्वामी गोसावी यांसिः—

विनांति उपरि. सुजाअतदौला मातबर फौज आलियावरी खामखा इकडे येईल; अबदालीकडे जात नाही; ह्मणोन विस्तार लिहिला तो कळला. एशियास सुजातदौला याचा व मल्हारबाचा पहिल्यापासून स्नेह आहे. त्यास येथंहि त्याणीं स्नेहच जोडला आहे. पुढंहि त्यास हेंच पाहिजे कीं चैकंत्याची पातशाही व हे सर्व अमीर आह्मीं एक होऊन अबदालीस काढून द्यावे. त्याणीं त्यास साफ जाब द्यावा. आह्मीं याणीं एक होऊन ज्या गोष्टीनें त्याजवर वजन पडून त्याचें पुर्तें पारपत्य घडें तें करावे. हें तुह्मीं शहाणिया माणसाबरोबर सांगून पाठवून त्यास सर्व प्रकारें इतवार येई तें करून त्याचा दुसरा विचार न राहतां एक पक्षीं होऊन येत तें करणें. सुजा-अतदौलाचें राजकरण एक पक्षीं ठीक करून दाखविणें. हे गोष्ट या समयीं फार उपयोगी आहे. तुह्मी शहाणे, सर्व प्रकारें. त्यांशीं राजकारण राखून आहां. त्याचा हाच प्रकार जलदीनें होऊन याचा हेंच चांगलें. तर सविस्तर करणें व लिहिणें. अलीगोहर याजकडीलहि प्रकार लिहिला तो कळला. त्यास याउपरि त्याचीं पत्रें वर्तमान येईल तें लिहिणें. त्याणींहि यावे. सुजा-अतदौला ते तिकडून आह्मी इकडून सारे जमा होऊन एक होऊन येतां असं जाहलियावर मग अबदालीनें काय करावयाचें आहे? सर्व चित्तानरूप घडेल. या समयीं सुजाअतदौला याणीं स्नेहाची वृद्धि करावी हेंच बरें आहे.

२६१ बाबरानें स्थापन केलेल्या पातशाहीस चकत्याची पातशाही ह्मणण्याची गेल्या शतकांत चाल असे. मोगल लोकांत चकते ह्मणून एक कूळ असे त्या कुळांत बाबराचा जन्म झाला. हिंदुस्थानांत आल्यावर बाबरानें तें आपलें आडनांव केलें. जसा अहमदशहा दुराणी, तसा बाबरशहा चकते. चकते हा शब्द भाऊसाहेबाच्या बखरीच्या ९४ पृष्ठावर आलेला आहे. ह्या शब्दाची मांडणी इंग्रजींत Chughtai अशी करतात. पितृपक्षाकडून बाबराचा संबध तैमुरलंगशां पोहोंचे ह्मणून बाबरानें स्थापिलेल्या पातशाहीला तैमुरयाची पातशाही हीहि सज्ञा दिली जात असे. बाबराच्या मातृपक्षाचें आडनांव मोगल होते, ह्मणून बाबराला व त्याच्या वंशजांना मोगल ह्मणतात.

आह्लांस तर चकतेयाची पातशाही राखणें. यासाठीं अबदालीशीं सलुख करणें नाहीं. आह्लाी सरदार एक जाहालियावरी सर्व गोष्टी उत्तमच घडून येतील. या ऐशास यांणींहि सामील होऊन चित्तापासून सोबती व्हावें. ह्मणजे आह्लांस पुर्ता याचा भरंवसा जाहला. मागें बोलत होते तें निदर्शनास आलें. न केलिया आमचा शब्द मात्र राहिल आणि आह्लाी तो श्रीकृपेनें थंडक्याच दिवसांत पोहचून शत्रूचें निराकरण करितां. सर्व हे प्रकार त्यांसी समं-जसपणें बोलोन त्याचा निश्चय करून लेहून पाठविणें. जाणिजे. + मागें सरदारांनीं त्याची स्थापनाच पठाणाचे वेळेस हुकेली. आतां हिथ्या वाढ-वून नेहमीं आमचे होऊन सोबती लढाईस होतील तर पातशाहातचे बंदो-बस्ताचें काम त्याचे हातें घेऊं. दोहीं डगरींवर असल्या आपले घरींच कामाचे सत्वर बोलून उत्तर भावगर्भ लिहिणें. २॥ छ ११ रमजान. हे विनंति.

१

[१७४]

॥ श्री ॥

२८ एप्रिल १७६०.

राजश्रियाविराजितराजमान्यराजश्री गोविंद बल्लाळ स्वामी गोमावी याः पोष्य सदाशिव चिमणाजी नमस्कार विनंति उपरि येथील कुशल जाणोन स्वकीय कुशल लिहीत जाणें. विशेष. पत्र पाठविलें तें प्रविष्ट जाहलें. अबदालीमुळें मुलकांत दंगा पार. फौज मातबर आली ह्मणजे दवावानें जाईल; अथवा राहिला तर मातबर झुंज होईल. पन्नास हजार फौजेनिंसी जलदीनें मदत जाहाली पाहिजे. ह्मणजे इकडीलहि बंदोबस्त राहिल ह्मणोन पत्र लिहिलें तें कळलें. ऐशियास, अबदाली हावभरी जाहाले आहेत. यामुळें फौजानें आव टाकला. त्यास, सांप्रत आह्लाी सीहारांस आलां. मातबर

१ वजार मोडला, पळाला असतां फिरोन फत्तेच्या मसनदीवर बसविला (पत्रें व यादी १६२).

३६२ ह्मणजे आंबेपडदुराहून निघाल्यापासून, फार झालें तर, चवेताळिसाच्या दि-वशीं भाऊ सीहोरास पोहोचले. बारा किंवा तेरा एप्रिलच्या सुमाराला नर्मदेवर

फौज व गाँडदी व तोफखाना बरोबर आहे. इकडील बुंधेले व संस्थानिक सर्व बरोबर जमा करून नरवरच्या सुमारे येतो. पुढे जिकडे सोई दिसेल तिकडे जाऊ. माधोसिंग व बीजेशिंग व कोटेवाल राणाजी यांस सर्वास पत्रे, वकील, पाठविले आहेत. सर्व इकडील तिकडील दोहीं राजकारणांवर आहेत. परंतु आमचे येण्यामुळे एक पक्ष धरून सर्व जमा होतील. याच प्रकारं त्यांसहि लिहिलें असे. हे सर्व एक होऊन मल्हारबा, जाट यांसहित अबदालीचें पारपत्य करावें हाच विचार आहे. त्यास, तुह्मीं तिकडील बंदोबस्त उत्तम प्रकारें राखून तुह्मीं हुजूर यावें. हिंदुपत, खेतासिंग, व तिकडील धुमे चांगले माणूस सर्वहि जे उपयोगी ते जमा करून आणावें. त्यास, तुह्मांस तिकडील दत्तियाचें पंचामुळे इकडे यावयास फौवलेना, तर तिकडील बंदोबस्त उत्तम प्रकारें राखणें. आण तुह्मीं आपले तरफेनें शहाणा कारकून मातबर हिंदुपतीकडे पाठवून त्यास फौजसुद्धां सत्वर हुजूर लावून देणें. वरचेवरी तिकडील वर्तमान लिहीत जाणें. जाणिजे. रवाना छ ११ रमजान. हे विनंति.

हांडिया मुक्कामी पोहोचले (लेखांक ६९). उज्जनीला जाऊन भाऊनीं सैन्याची गणती केली ह्मणून रा. नातू लिहितात. परंतु मधल्या रस्त्यानें हांडियावरून सीहोरास गेल्यावर उत्तरेचा रस्ता टाकून पश्चिमेकडे उज्जनीस जाण्याचें कांहीं प्रयोजन नव्हतें. भाऊंच्या मनांत उज्जनीला जाण्याचें असतें तर ते खांडव्यावरून व मोरटक्यावरून इंदुराला येऊन मग उज्जनीला जाते. परंतु रजपुतान्यांतील पश्चिमेकडाल रस्त्यानें जाण्याचा त्यांचा बेत नव्हता; मधल्या रस्त्यानें जाण्याचा बेत होता.

२६३ गाडदी व तोफखाना यांचें महत्व भाऊंच्या डोक्यांत पूर्णपणें विचलें होतें. इंग्रज व फ्रेंच लोकांना वीस पंचवीस वर्षे झुंजतांना पाहून कवायती पलटणीचें महत्व भाऊसाहेबाला पूर्ण कळून चुकलें होतें. भाऊंनीं प्रथम मुजफरखानाला चाकरांस ठेविलें तें मुसाबुसीला १७५१ त कुकडी नदीवर लढतांना पाहून ठेविलें.

२६४ अखेरीस शेवटपर्यंत गोविंदपंत भाऊसाहेबाच्या सैन्याला येऊन मिळाला नाहीं हें पुढें दिसून येईल. सध्यां दत्तियाचा पंच मध्ये आला ! पुढें आर्णाकहि किती एक पंच मध्ये आले !

[१७५]

॥ श्री ॥

२८ एप्रिल १७६०-

राजश्री बाळाजी गोविंद गोसावी यांसि:

अखांडितलक्ष्मीअलंकृतराजमान्य स्नेहांकित मल्हारजी होळकर दंडवत. विनंति उपरि तुह्नीं राजश्री मकाजी मिते व गंगाधर विश्वनाथ याजबराबर तोफा सुमारं ५ पांच व बैल सर ५९० पांचशें नव्वद पाठविले ते सरकारांत पावले असत. सु॥ इहिदे सितैन, मध्य्या व अल्लफ. रवाना छ ११ रमजान. बहुत काय लिहिणें. हे विनंति.

[१७६]

॥ श्री ॥

२८ एप्रिल १७६०.

राजश्रियाविराजित राजमान्य राजश्री गोविंद बल्लाळ स्वामी गोसावी यांसि: पोष्य सदाशिव चिमणाजी नमस्कार विनंति उपरि येथील कुशल जाणून स्वकीय कुशल लिहीत जागें. विशेष. लढाईचा मोर्कदमा आहे. याकरितां

२६५ अजून इहिदेसितैन लागावयास अवकाश होता. लेखांक १७० तहि असेंच इहिदे सितैन ह्मणून ह्मटलें आहे, इहिदे सितैन मय्या व अल्लफ हा आर्वा सन आहे, दुसरा कोणताहि सन नाहीं. हा इहिदे सितैन चार जूनला सुरू होणार होता. तेव्हां २९ मार्चला व २८ एप्रिलला ' इहिदे सितैन ' ह्मणून ह्मणण्याचें कारण नव्हतें; नुसतें सितैन ह्मणावयाचें. तेव्हां आर्वा, फसली व हिजरी ह्याखेरीज चवथा आणीक, एक सन होता कीं काय ? किंवा आर्वा सन मृगापासून न मोजतां चैत्रापासून मोजावयाचा असा नानासाहेबांनीं व मल्हाररावांनीं विचार केला होता कीं काय ? लेखांक १६४ हें बाळाजी बाजारावाचें पत्र आहे. तें १४ फेब्रुवारी १७६० त ह्मणजे माघ अखेर लिहिलेलें आहे. ह्या पत्रांत सितैन मय्या व अल्लफ ह्मणून स्पष्ट सन दिला आहे व सितैन मय्या व अल्लफ आर्वा सन आहे हें उघड आहे. त्याच्या पुढलें पत्र, आम्हांला उपलब्ध असलेलें असें २९ मार्चचें आहे. तें चैत्रांत लिहिलें आहे व त्यांत इहिदे सितैन ह्मणून साल घातलें आहे. तेव्हां आर्वा सन मृगाला आडनीड सुरू होत असे तो चैत्राला सुरू करून शालिवाहन शकाशीं जुळता करून घ्यावयाचा असा पेश-यांचा व होळकरांचा विचार होता असें दिसतें.

२६६ आहिरवाड्यांतल आहिरांनीं दंगा केला होता. त्यांना मोडून काढण्याकरितां

सरकारांत प्याद्याचें प्रयोजन आहे. तरी तुझीं चांगला प्यादा मर्द माणूस याप्रे॥ ३००० तीन हजार सत्वर हुजूर पाठविणें. एक महिना प्याद्यास तेथें खर्चावयास देऊन रवाना करणें. बराबर कारकून देणें. येथें आलियावरी माणूस पाहून करार केले जातील. तरी प्यादे दिरंग न लावितां पाठवून देणें. माणूस केवळ कमाविसदारी तहसीलच्या कामाचें असें न ठेवणें. चांगलें मर्द झुजाचे उपयोगी पंडे याप्रे॥ तलाश करून ठेवून पाठविणें. + जाणिजे. छ ११ रमजान, सु॥ सितैन मय्या व अल्लफ. बहुत काय लिहिणें. वहिली व सागरपैकीं हजार पाठवणें, ऐसीं पत्रें येथून पाठविलीं आहेत. तोफखानासुद्धां भारी जमावानें लढाई करावी लागते. बाहेरील कुमकेयाचा भरंवसाच आहे. सुजा-दौला, फरुकाबादवाले अनुकूल होत असें राजकारणहि करणें. हिंदूपत वगैरे बुधेले जलद येत व चांगले प्यादे सागर, रहिली वगैरे तुमचे आठळाचे, अंतरंवादींतील चव्हाण, आडारु वगैरे चांगले लोक प्यादे दोन तीन हजार पाऊण महिना पंधरा रोजांत येऊन पावतेसें करणें. तिकडे शह अस-ल्यास तुझांस राहावें लागेल. शहाणें आहां. कृाहीं फौज व नवे प्यादे ठेवून सत्वर पाठवणें. ऐवजाविसीं प्रकार पेशजी लिहिला, तां अलीकडे तुमचीं पत्रें येतात त्यांत खराबीच लिहिली येती. असो. गारा वगैरे सर्व आफत असली तरी दाहा वीस लाखांची तरतूद जरूर कर्ज अगर मामलतचे ऐवजीं मिळोन सत्वर करणें. गैरहंगाम येणें. शत्रू प्रबल. बाहेरील ऐवज तूर्त कोठें आहे ? यास्तव जरूर तरतूद करणें. तपशील लेहून न पाठवणें. कामाचे प्रसंगीं जो तरतूद करील ते कामावर पडेल. हे विनंति. पे॥ छ ९ सवाल.

—————

चांगले लढाऊ लोक पाहिजे होते. ह्याचा किंचित् उल्लेख ऐतिहासिकलेखसंग्रहांतील नंबर २५ च्या सारांशांत केल्यासारखा दिसतो. हा सारांश ज्या तीन फुटकळ बंदावरून रा. खरे यांनीं काढिला आहे ते सबंद छापिले असते तर कदाचित् बरें होतें

[१७७]

॥ श्री ॥

२९ एप्रिल १७६०.

पुरवणी राजश्री गोविंद बल्लाळ स्वामी गोसावी यांसि:—

विनंति उपरि सरकारांत गुलाबाचें प्रयोजन आहे. तरी भागिरथीच्या पाण्याचा गुलाब चांगला एक मण, वरकड गुलाब चार मण, एकूण पांच मण गुलाब चांगला बहुत बेश पाठवून देणें. + खाना छ १२ रमजान. हे विनंति. शंभर जेजाले व दोनतीनशें बंदुका खरेदी करोनं सत्वर पाठवणें. हे विनंति.

[१७८]

॥ श्री ॥

२ मे १७६०.

पु॥ राजश्री गोविंद बल्लाळ स्वामी गोसावी यांसि:—

विनंति उपरि तुह्मीं अबदालीच्या लष्करांतून बाँतमी यावयाची तजवीज केली. तें फार उत्तम केलें. या उपरि तिकडील बातमी रोजचेरोज कच्ची लिहून यावी. त्यास थें आलियावरी पैका काय मिळाला ? व बराबर खर्च त्याचा किती आहे ? खासा फौज त्याचे देशची किती ? कोण कोण सरदार ? किती जुमलेदार ? नजीबखान व रोहिले वरकड किती ? पायाचे माणूस किती ? तोफा किती ? कशा आहेत ? सेर जाहिले, बुणगे लाविले, ते कोठें गेले ? याची काय तजवीज आहे ? मुलकांत अम्मल कोणत्या जागा कसा आहे ? हें कुल वर्तमान बारीक बारीक कळवें असें जरूर करणें. सेठ्याजी खराडे याचे पुत्र व आनंदरावराम याची खबर आहे कीं जिवंत सांपडले आहेत. त्यास तुह्मीं त्याचा शोध तेथें करवून हे कोठें आहेत ? कसे आहेत ? तेंहि बातमी कळे असें करणें. जाणिजे छ १५ रमजान बहुत काय लिहिणें. हे विनंति

२६७ गणेश पंडित ह्याणून कोणी अबदालीचे सैन्यांत पेशव्यांचा बातमीदार राजरोस रहात असे, असें काशीराज लिहितो.

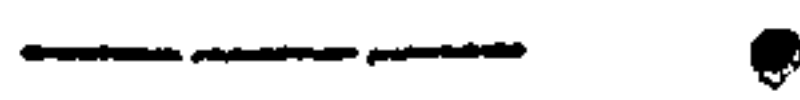
[१७९]

॥ श्री ॥

२ मे १७६०.

पु॥ राजश्री गोविंद बल्लाळ स्वामी गोसावी यांसि:—

विनंति उपरि. सुजाअतदौला राजकारणें चहूंकडून सोडून एक पक्षी होतात याप्रे॥ आढळलें आणि इकडून त्याची निशा पडली पाहिजे, यासाठीं तुमचेंहि जाणें जाहालियास जावें. त्याची निशा करावी. आणि व्यास भरंवसा पुरवून आपलें करावें. तुमचे जाणियास सोई नाही व इतबार न पुरें; तुह्मी सर्व त्या प्रांतीचे अकारीब, जावें न जावें; असें असल्यास कोण्ही शाहाणा इतबारी पाठवणें. लिहिल्याप्रे॥ सर्व करणें. जाणिजे. + मुख्य गोष्टी अबदालीकडे साफ जाहिराना व अंतस्थें कळवावें कीं आह्मी हे एक जाहालों. व पुढें त्यांसाहि पत्रें जाबसाल आमचें जाबसालाप्रे॥ जात जावे कीं हे तैमूरियाची पातशाही; याचा बंदोबस्त कळेल तसा आह्मी राजश्रीपंतप्रधान याचे इतफाकानें करूं ; तुह्मीं या गोष्टींत न पडावें आणि रोहिल्यामुळें हावभरी न होणें; पुढें भारी पडेल याचा पूर्ता विचार करणें. आह्मांस तरी तुमचें मसलतींत मिळणें नाही; या भावें व्यास कळवावें. आणि आपले फौजसुद्धां येऊन पोहचून शत्रूचें निराकरण होऊन येई तें करावें. बाँदजफते दिल्लीतील पातशाहीचा बंदोबस्त त्याचे आमचे विचुरें होऊन येईल तोच केला जाईल. जाणिजे. छ १५ रमजान. हे विनंति.

[१८०]

॥ श्री ॥

ता॥ ६ मे १७६०.

राजश्रियाविराजितराजमान्यराजश्री गोविंद बल्लाळ स्वामी गोसावी यांसि:

पोष्य सदाशिव चिमणाजी नमस्कार. विनंति उपरि येथील जाणोन स्वकीय कुशल लिहिणें. विशेष. सुज्याअतदौला यास येथून पत्र लिहिलें असे. व

मलकाजमानी तेथें गेली आहे ह्मणोन वर्तमान आहे तिजला पत्र लिहिलें असे. त्यास दोन्हीं पत्रें तेथें पाठवावीं. सुजादौलाचें सुजादौलास द्यावें. मलकाजमानी तेथें असेल तरी द्यावें, नाही तर न द्यावें. त्यास, सुजाअतदौला यास मुख्यत्वे हेंच लिहिलें असे, कीं तुम्हीं अबदालीस साफ ल्याहावें आणि आम्हांकडे यावयाची तयारी करून द्यावें. पुढें एक होऊन अबदालीचें पारिपत्य करून पातशाहीचा बंदोबस्त तुमचे आमचे विचारेंच होऊन येईल. त्यास, पहिले वजीराचा प्रकार तुम्हीं बोलत होतां. त्याविशीं सरदारानेंहि त्यास उमेदवार करून वकील पाठविला असे. तुम्हीं त्याचे अन्वयें त्याशीं बोलावें. आणि सर्व प्रकारें त्याची निशा स्नेहाविशीं करून दृढीकरण करावें. अबदालीस तिकडून साफ केलें. सुजाउद्दवलाचा भरंवसा तुटून ते निराश होत इकडे येतात हें केलें तें करावें. या समयीं तुमची कारीगारी काम करून दाखवावयाची हेंच आहे. मलकाजमानी तेथें असेल तरी तीस हें पत्र देऊन तिचाहि भावगर्भ कळावा. अबदालीकडून राजकारणाची निराशा होऊन तीहि लृगामी लॉगेली तरी लावावी. परभारेंच या अन्वयें पत्रें सुजाअतदौलास गेलीं असेत. + आम्हीं सुरोजेस आलों. अहिरांनीं फार लबाडी केली. यास्तव कांहीं फौज पाठविली. खेचीकडे बाकीचे कांहीं उगवून दरमजल नरवरावरून पुढें जातां. वरचेवर सरदारांचें लिहिलें येईल

२६९ मलकाजमानीने आपली मुलगी अबदालीचा पुत्र तैमूरशाहा यास नजीखानाचे सांगण्यावरून १७५७ च्या मोहिमेंत दिली होती असें वखरकार लिहितो. तें खरें असतें तर मलकाजमानी सुजाउद्दवल्याकडे पळून न येतां आपल्या व्याह्याकडे निर्भयपणें गेली असती. दिल्लीची पातशाही तैमूरशाहास देण्याचाहि नजीवखानाशीं तिनें करार केला होता ह्मणून भाऊसाहेबाच्या वखरींत ह्मटलें आहे (पृष्ठ २७). परंतु, तैमूरशाहास पातशाही दिल्यावर जिच्या संरक्षणार्थ तिनें इतका खटाटोप केला ह्मणून वखरनवीस ह्मणतो ती वावर चकल्याची पातशाही कायम कशी रहाती ? हा विरोध इतका कांहीं स्पष्ट आहे कीं भाऊसाहेबाच्या वखरींतील २२ पासून २८ पृष्ठांपर्यंतच्या मजकुरावरती फारच संभाळून विश्वास ठेवणें जरूर आहे.

२७० भाऊसाहेबांना सरदारांनींच मदतीकरितां मुद्दाम बोलाविलें होतें. भाऊ रस्त्यावर असतां कोणत्या मार्गानें यावें, कोणत्या न यावें ह्यासंबंधीं पत्रव्यवहार भाऊंचा व सर-

तसे सारे येक जागा होऊं. माधवसिंग दोहींकडे. राजकारण तिकडेच फार. आह्लांकडे येऊं ह्यणतात. बोलावूं गेले. वरकडासाहि पत्रें गेलीं. येतील ते जमा करीतच आहों. सुजादौलाचें काम ठीक करणें. वरचेवर बातमी चहूं-कडील वर्तमान व अबदालीकडे बातमी ठेविलीं तेथील वर्तमान वरचेवर लिहीत जाणें. बाहेरील ऐवज तूर्त मिळणें नाहीं. खर्च भारी. लढाईचा प्रसंग ! पेशजी लिहिलेप्रमाणें दाहापासून वीस लाखपर्यंत तरतूद जरूर करणें. रवानगीचे हेच दिवस. लवकर तरतूद होऊन महिन्यांत ऐवज येईसा करणें. त्याकडील ल्याहावयाचा प्रसंग नाहीं. बुंदेले वगैरे तुमचे तालुक्याचे रजवाडे व प्यादे दोन तीन हजार नवे चांगले ठेवून पाठवणें. दारू व शिसें पंचवीस चाळीस खंडी जमा होईसें करणें. रा॥ छ १९ रमजान. बहुत काय लिहिणें. हे विनंति.

पे॥ मिती ज्येष्ठ शुद्ध २ भृगुवार. मु॥ इनपामऊ नजीक शादार ?

[१८१]

॥ श्री ॥

७ मे १७६०.

राजश्रियाविराजितराजमान्यराजश्री बाळाजी गोविंद व गंगाधर गोविंद
स्वामी गोसावी यांसि:

पोष्य बाळाजी बाजीराव प्रधान नमस्कार विनंति उपरि येथील कुशल

दारांचा होत असे. भाऊ येत आहेत हें त्यांना दोन तीन महिने माहीत होतें. असें असून पुढें आग्रयास भाऊ पोहोचले तेव्हां आपण खासा काय कारणास्तव आला ह्यणून मल्हार-राव भरसभेंत गर्जो लागले ह्यणून भाऊसाहेबाची बखर लिहिणारा ह्यणतो तें बरेंच अविश्वसनीय आहे असें वाटतें. जर किरकोळ सरदारांनीं काम भागण्यासारखें असतें तर भाऊ स्वतः खचित जातेना. अबदालीच्या हातून हिंदुस्थानांतील बहुतेक सर्व सरदारांनीं एकेकदां थप्पड खालली होती. तेव्हां भाऊंचीच वाट शिंदेहोळकर पहात होते. अर्थात् होळकरांना भाऊंस कडक बोलण्याचें कांहींएक कारण नव्हतें. एकंदरीत बखरीत वर्णिलेला हाहि प्रसंग अवास्तव आहे अशी जवर शंका येते.

जाणोन स्वकीय लिहीत जाणें. विशेष. राजश्री *पाराशर दादाजी यांच्या फौजेनें सीकस्त खादली, लुटली, नागवली, सिलेदार उठउठोन जातात, ह्मणोन राजश्री रखमाजी दादाजी यांणीं विनंति केली. त्याजवरून हें पत्र तुह्यांस सादर केलें असे. तरी मशारानिल्हेस हुजूर पाठवून देणें. जाणिजे. छ २० माहे रमजान, सु॥ इहिदेसितैन मर्या व अल्लफ. बहुत काय लिहिणें. हे विनंति.

[१८२]

॥ श्री ॥

८ मे १७६०.

राजश्रियाविराजितराजमान्यराजश्री गोविंद बल्लाळ स्वामी गोसावी यांसिः पो॥ बाळाजी बाजीराव प्रधान नमस्कार विनंति उपरि येथील कुशल जाणून स्वकीय लिहीत जाणें. विशेष. सांप्रत तुह्यांकडून पत्र येऊन वर्तमान कळत नाहीं. तुह्यां कोठें आहां ? अंतरवेदीच्या अमलाचें वर्तमान काय ? सरदार कोण जागा आहेत ? रोहिले अबदाली कोणे ठिकाणीं आहेत ? त्याजकडील वर्तमान येतच असेल तर सविस्तर लिहीत जाणें. + तुह्यां पत्रदर्शनीं चिरं-जीवाजवळ येऊन सर्व हिशेब कच्चें यथार्थ समजावून कृपा संपादणें. कच्चें वर्तमान जलद सविस्तर लिहीत जाणें. छ २१ रमजान. बहुत काय लिहिणें.

[१८३]

॥ श्री ॥

११ मे १७६०.

राजश्री बाळाजी गोविंद गोसावी यांसिः—

अखंडितलक्ष्मीअलंकृतराजमान्य स्ने॥ मल्हारजी होळकर व जनकोजी

* हे दादोपंत वाघ (भाकटे रामराजे यांचें चरित्र पृष्ठ १७) यांचे पुत्र असावे.

शिंदे दंडवत विनंति उपरि. अंतर्वेदीत
 यासी आज्ञा केली. त्यास तुह्यांपाशीं श्रीमंताकडून
 हुजूरतचीं पथकें फौज होती ते उठोन गेली ह्मणोन तुमचें पत्र आलें.
 त्यावरून हल्लीं तुह्यांस लिहिलें असे. तर रांगडे, स्वार, प्यादे, नवी शिबंदी,
 अगत्यागत्य प्रसंगानुरूप लागेल तशी गुजरशीनें ठेवून अंमल कायम करून,
 सरकार काम करणें. खर्च शिबंदीचा लागेल तो मनास आणून मजुरा
 दिलहा जाईल. सु॥ इहिदे सितैन मर्थ्या अल्लफ. जाणजे. छ २४ रमजान.
 बहुत काय लिहिणें. हे विनंति.

श्री ह्याळकांत चरणीं तत्पर.
 खंडोजी सुत मल्हारजी होळकर.
 बार

[१८४]

॥ श्री ॥

११ मे १७६०.

राजश्री बाळाजी गोविंद गोसावी यांसिः—

अखंडितलक्ष्मीआलंकृतराजमान्य

स्ने॥ मल्हारजी हांळकर व जनकोजी शिंदे दंडवत विनंति उपरि ये-
 थील कुशल जाणोन स्वकीय लिहीत जाणें.

विशेष. बुंदेलखंडा बकशी व सुमेरसाचा पुत्र रतनसा यांणीं दंगी^२ केला.
 त्यांस आपले मायेंत घेणें. प्रसंगानुरूप कांहीं अगत्याअगत्य खर्चवेच
 लागला तर समयावर दृष्टी देऊन करणें. बुंदेलखंडाचे ऐवजीं मजुरा पडेल.
 त्याजला हातीं घेऊन तूर्त समाधान करून हातीं घेणें. याची पुढें दिक्कत
 पडेल. यास्तव अनमान करून नुकसानी कराल, ऐसें सर्वथा न करणें. प्राप्त

२७२ बुंदेलखंड, आहिरवाडा, खेचीवाडा, रजपुताना, अंतर्वेद येथील बहुतेक राजे-
 रजवाडे पेशव्यांच्या विरुद्ध होते.

समयावर दृष्टी देऊन वर्तणूक करून ज्यांत सरकार काम तें करणें.
सु॥ इहिदे सितैन मॅर्था व अल्लफ. रा॥ छ २४ रमजान. बहुत काय
लिहिणें. हे विनंति. मोर्तबसुद, बार.

[१८५]

॥ श्री ॥

१४ मे १७६०.

राजश्रियाविराजितराजमान्यराजेश्री गोविंद बल्लाळ
स्वामी गोसावी यांसिः—

पोष्य सदाशीव चिमणाजी नमस्कार विनंति उपरि येथील कुशळ जाणोन
स्वकीय कुशळ लिहीत जाणें. विशेष. चितपावन कऱ्हाडे यांचा कजिथी^{२७४}
श्रीति^{२७४} लागला आहे. आतां फारच वाढला असे. त्यास, परस्परें कजिये वाढून
एक प्रकार दिसावें हें नसावें. त्यास, जिकडून वाढला असेल तिकडून निरा-
करण करावें. यास्तव लिहिलें असे. त्यास इतकें वाढावयाचें कारण काय ?
आतां तट कोणे गोष्टीचा पडला आहे तो लिहिणें. येथूनहि लिहावयाचें अ-
सेल तें लिहून पाठवूं. तुम्हीं कऱ्हाडियांस लिहून कजिया न वाढून नीट होईल
तें करणें. + वर्तमान कळलियावर दुतर्फी लेहून मोडून टाकावे. लागेल तर
लेहून पाठवणें व तुम्हींहि हाच यत्न करणें कीं कलह न वाढे. रा॥ छ
२७ रमजान. बहुत काय लिहिणें. हे विनंति.

पो॥ छ १२ सवाल.

२७३ कज्याचें स्वरूप काय होतें तें कळतें तर बरेंच अभ्यसनिय होतें.
२७४ काशीत. इतर अक्षरांपेक्षां श्री नीटनेटकी काढिली असून श्री आणि त यांच्या-
मध्ये योग्य असें अंतर ठेविलें आहे.

[१८६]

॥ श्री ॥

१४ मे १७६०.

पु॥ राजश्री गोविंद बल्लाळ स्वामी गोसावी यांसि :

विनंति उपरि यमुना पार लष्कर उतरावें लागतें. यास्तव तुझीं अंत-
रवेदींतून नावा कुल जमा करून एक जागा कोणहाचा उपद्रव नावेस न
लागे ऐसें ठिकाणीं ठेवणें. खासा स्वारी पुढें आलियावरी आज्ञा होईल
त्या स्थळीं आणायास येतील. + तुमच्या जिल्ह्यांत असतील त्या कुल
दक्षणतीरीं आपलें जबरदस्तीखालीं जमा करणें. वरचेवरी बातमी वर्तमान
लिहित जाणें. खासा स्वारी अरूण प्रांतखेची येथें आली. दरमजल नर-
वरच्या सुमारें ढवलपुरचे घाटें उतरोन गिलच्याचे पारपत्यास जातो. हिंदुपत
वगैरे बुंदेले लौकर येत तें करणें. पैका जरूर पेशजी लिहिलेप्रमाणें पाठवणें.
या कामास विलंब आळस न करणें. जाणिजे. लिहिलेप्रे॥ सारा ऐवज
तयार करणें. तूर्त पांच लाख जरूर पुढें ग्वालरी सुमारें पाठविणें. हिंदु-
पत वगैरे पत्रें फार दिवस गेलीं. सारे सत्वर पंधरा रोजांत येऊन पावतसे
करणें. सुजाअतदौलाचें उत्तर आह्लांकडे येतो •असें आलें. परंतु पुर्ता
भाव शुद्ध पाहून लौकर येतसें करणें. रोहिल्याकडे तुमची डाक बसलीच
आहे. फौज कोणे सरदारांची किती ? रमजान झालियावर उमेद कोणती ?
सद्धे कसे जाले ? बहुत जलद दो रोजाआड आह्लांस बातमी येईसें करणें.
जयनगरवाले याचे सरदाराचे प्रस्तुत फारच बिघडले आहे. निष्ठेचे गोडहि
लिहितात. एकपर्क्षीं पुर्ते जाले तर निखालसता करोन आणूं. सर्वास बुंधेले
याचा भरंवसा फार. ते सत्वर येतसें करणें. भुपाल खेचीकरहि येणार.
अहीर वगैरे लबाड्या सर्वांनीं मांडल्या. बंदोबस्त करून जाणें. पुढील लौकर
जाणियास ठीक पडत नाहीं. कार्याकारण करणें तें करून पुढें जातो. नजी-
बखान तो अबदालीच आहे. त्याखेरीज वरकड रोहिले फुटतील तर फो-
डावे. महमदखान बंगस याची निष्ठा तुझी फार लिहित होतां. ते प्रस्तुत
जाऊन तेथें मिळाले. तेहि येथील स्नेह राखतात. त्यांनीं व हफीज रह-
मतखान पहिले रुजू होते त्यांनीं अंतस्थ इकडील आश्वासन घेऊन त्याचा

बुद्धिभेद करून माघारें कुच करवावें; आपण निराळें व्हावें. यांत ते वांचून अवदालीनजीवखानांचें पारपत्य होईल. ते निष्ठा राखितात. यास्तव त्यांस सूचना असावी. करतील तर उत्तम. न करतील तर सरदार जाट आह्मी एक जाहालियावर त्यांस पुर्ते भारी आहों. परिणाम त्यांणीं आपला पहावा. नजीवखान तर मूलच आहे. त्याचें बोलणें प्रमाण नाहीं. बातमी जलद पोहोचावणें. बुंधले वगैरे फौज ऐवज सत्वर पाठवणें. रा॥ छ २७ रमजान. बहुत काय लिहिणें. हे विनंति.

[१८७]

॥ श्री ॥

१५ मे १७६०.

राजश्रियाविराजितराजमान्यराजश्री गोविंद बल्लाळ स्वामी
गोसावी यांसिः

पोष्य सदाशिव चिमणार्जी नमस्कार विनंति उपरि येथील कुशल जाणोन स्वकीय कुशल लिहिणें. विशेष. तुह्मीं पत्र पाठविलें तें पावलें. रामगड जाटाचा घेऊन पुढें अंतर्वेदींत अंमल करणार ह्मणां तर मजलदरमजल आह्मी सिरोजेस आलों याउपरि ग्वालेरीवरून ढवळपुराचे सुमारें येतां. राजेरनवाडे यांस पत्रें गेलीं आहेत बुंधेल्यास गेलींच. तेहि जमा होतील. मातबर फौज व तोफखाना गाडदी व दोन्ही फौजा सरदारांच्या व जाट इतके येथें गाडून उभे राहून चालून घेऊन तेव्हां अवदलीच्यानें दम धरून उभे राहणें तोफाचे माराखालीं बार येणें कळतच आहे ! सुज्याअतदौला सर्व प्रकारें स्वामीची फत्ते इच्छितात ह्मणोन लिहिलें, तर हेंच त्यास योग्य आहे. त्यांचा आमचा स्नेह तसाच आहे ! आह्मीं जवळ आलियावरी तें घेऊन सामील होणार. त्यांस हें करणें उचित आहे. सरदारांनीं वकील त्यांजकडे त्यांची निशा व्हावी ह्मणोन पाठविले आहेत. त्यास, तेहि पोहोचले असतील. तुह्मांसहि विस्तारें लिहिणें तें लिहिलें असे याउपरि त्यांणीं उलग न राहतां,

एकपक्षीं होऊन मोठें काम हें करावें:—चकत्याची पातशा कायम करावी. हेंच आह्मांस त्यास योग आहे. याउपरि जलदी करणें हेंच लायक आ(हे). माधवसिंगाचा दंगियाचा वगैरे सर्व प्रकार कळला. त्यास हा प्रकार खराच. परंतु इतकेंहि सोडून निखालस होऊन येतात. असें जाहल्यास मागील रफे-दफे करून त्यासहि भेटीस बोलवावें हेंच केलें असे. येतात न येतात हेंहि कळेल. परंतु त्यास अबदालीचा भरंवसा पु (र) त नाही. इकडे नीट वर्तत नाही. याउपरि सर्व समजून नीट जाहलें तर बरेंच आहे. फार करून होतीलच. अंतर्वेदींतील अम्मल जबरदस्तीनें राखिला तसाच राखावा. आमचे येणियाची आवाई तेथें गेलियानें ते घाबरे होऊन आपला देश जवळ करावयाची तजवीज करीत असतील. त्यास, याची बातमी बारीक बारीक तुमची डाक बसली असे तिकडून वरचेवरी आणून लेहून पाठविणें.+ सुजादौलाविसी दुसरा प्रकार न होई इतकेंच करणें. हेंच जरूर आहे. सुजादौला पुरते आपले होऊन कुमकेस यावें. काम जालियावर त्याचे हातें मोठें काम घेऊं. मळमळीत असलें तरी घरींच राहावें. तिकडे न जावें. हें तरी व्हावें. अबदालीचे लष्करांत तुमची बातमी गेलीच आहे. चहूंकडील बारीक खबर राखून लिहिणें. हिंदूपत वगैरे बुंदेले व कांहीं प्यादे व ऐवज खर्चास हरतरतूद करून जरूर पाठवणें. आम्ही सुरोजेहून नरवरावरून जातो. पुढील सरदारांचे लिहिलेप्रमाणें ढवलपूर अगर कुरोली ग्वालोरकडून जाऊं. अहिरांनीं लबाडी केली. वाट चालत नाही. आम्ही पुढें गेलों. आतां नरवराकडेहि नीट वाटेनें पत्रें येत जाईसं करणें. बंगालियाकडील खबर राखून लिहीत जाणें. बुंदेले-याचें सामान आपला कोणी प्यादा देऊन सत्वर येईसं करणें. तुहीं ठाणीं, मुलूख, काईम राखणें. दुवाबानें अबदाली माघारा चालला तर तुहीं त्या मार्गेच मागें येणें. खातरजमा बंदोबस्ताची असेल तरी फौजसुद्धां तुहीं चमेलकाठीं येणें. हे विनंति.

पै॥ मिती ज्येष्ठ शु॥ ८.

[१८८]

॥ श्री ॥

१९ मे १७६०.

राजश्रियाविराजितराजमान्यराजश्री गोविंद बल्लाळ स्वामी गोसावी यांसिः पोष्य सदाशिव चिमणार्जी नमस्कार विनंति उपरि येथील कुशल जाणोन स्वकीय कुशल लिहित जाणें. विशेष पत्र पाठविलें तें पावलें.

+ सुजाअतदौला सर्वप्रकारें आपलेकडे येणार, आपण जलदीनें यावें, ह्यणजे येऊन मिळतील, तिकडे जातच नाहीत, ह्यणोन लिहिलें तें कळलें. ऐशियास सुजाअतदौलाचा सर्व प्रकारें दुसरा विचार नाही, आणि हल्लीं तुमचे लिहिल्यावरून व त्याचें पत्र आलें त्यावरून फारच खातरजमा जाहली. आह्मीं मालनास आलों. दरमजल पाहारीवर येऊन पुढें सरदारांस सामील हांतां. राजेरजवाडे येतील ते घेऊन येतां. तुह्मीं सुजातदौलाशीं बोलोन सर्व पक्कें करून एकपक्षीं करणें. आग्रियाआलिकडे सरदारांची गांठ पडतांच त्यांचेहि येणें व्हावें हें जरूर व्हावें. हल्लीं त्यांस पाठविलें असें तें देणें. तुह्मींहि लिहिणें. मजबुदी पक्की करणें.

महंमदखान बंगस यास पत्र पाठविलें असे. तें त्याजकडे रवाना करणें. त्यास इतकेंच लिहिलें असे कीं तुह्मीं सहाचे रीतीनें फार चालत आला. पुढें जें उचित तेंच करावें. तुह्मीं त्याशीं कितेक मंत्र भेदपुरःसर उपयोग जाणून बोलावयाचें बोलणें. तें प्रस्तुत ते तिकडील पक्षीच आहेत. उगाच रावता अमावा. हाफीद रहमदखान यासहि पत्र लिहिलें आहे. देणें. दोनी पत्रांचे मसुदे पाठविले आहेत. हाफीज रहमतखान बंगस फुटतील तर फोडावे.

प्रस्तुत यमुनेपार अंमल त्याचाच आहे. तुमचीं ठाणीं जीं काय आहेत तीं आहेतच. त्याचा बंदोबस्त करून तुह्मीं सत्वर चमेल खासा स्वारी उतरल्यावरी हुजूर येऊन फौज सुद्धां मिळणें. बुंधेले वगैरे कांहीं तुमची फौज चमेलतीरी हुजूर सामील व्हावी. तुह्मींहि बनल तरी यावें. अगर सुजादौला तुह्मीं मिळोन दरमजल यावें. तिकडे काम नाही. येथें मोठे लढाईस सामील नाही असें न होई तें करणें. तुमची डांक असून रोज खबर येत नाही असें कामाचें नाही.

बुंधेले वगैरे ग्वालेरीस ठेवावे ह्मणोन तर पाहारीनजीक येतो. तेथून पुढे येतेसमयीं हाहि प्रकार करणें तसा करूं.

ऐवजाचा बोभाटच लिहिला तो खराच आहे. परंतु तूर्त वोढ आहे. जेगमी खर्चाची तुह्मींच तजवीज केली पाहिजे. पेशजीं लिहिलेप्रमाणें करणें. पांच सात सत्वर येऊन पावेतसें करणें.

खाना छ ३ सवाल. बहुत काय लिहिणें. हे विनंति.

पैवस्ती छ १० सवाल.

[१८९]

॥ श्री ॥

२१ मे १७६०.

राजश्रियाविराजितराजमान्यराजश्री बाळाजी गोविंद स्वामी गोसावी यांसिः पोष्य सदाशिव चिमणाजी नमस्कार विनंति उपरि येथील कुशल जाणून स्वकीय लिहीत जाणें. विशेष. राजश्री शामजी रूंगनाथ यास सुजातदौला याजकडे वकीलीस पाठविले आहेत. त्याजबरोबर निसबत नारायणराव बा- पूजी याजकडील स्वार दिले आहेत. त्यांस रोजमरा आठवडा रुपये.

२५ स्वरूपजी मुळे स्वार १०

४७॥ कानोजी हरपले १९

१२॥ लक्ष्मण बाबाजी ५

८५

३४

एकूण ३४ चौतीस स्वारांस रोजमरा आठवडा रुपये पंच्याशी याप्रमाणें, महिन्याचे आठवडे चार, जोपर्यंत मशारनिलेहे कामकाजास तेथें राहतील तो- पर्यंत सदरहूप्रमाणें रोजमरा प्रांत बुंदेलखंड वगैरे महाल येथील ऐवजा देत जाणें. + जाणीजे. छ ५ सवाल सु॥ सितैन मय्या व अलफ. बहुत काय लि- हिणें. हे विनंति.

[१००]

॥ श्री ॥

२३ मे १७६०.

राजश्रियाविराजितराजमान्यराजश्री गोविंद बल्लाळ स्वामी गोसावी यांसिः
पो॥ सदाशिव चिमणाजी नमस्कार विनंति उपरि येथील कुशल जाणून
स्वकीय कुशल लेखन करणें. विशेष. राजश्री शामजी रंगनाथ यांस सुजाउद्द-
वले यांजकडे रा॥ केलें आहे. तरी हे तेथपर्यंत सुरक्षित पोहोंचत तें करणें.
पेशजीं तुह्यांस बुंधेले सरंजामसुद्धां सत्वर येऊन सामील व्हावे, दारुगो-
ळ्याचा सरंजाम करून पाठवावा व ऐवजाची तरतूद करून पाठवून द्यावा,
याविशीं लिहिलें द्योतें. त्याप्रमाणें तरतूद करून सत्वर दारुगोळा व ऐवज
सत्वर येई तें करणें, व बुंधेलेहि जमावसुद्धां जलद येऊन पावत तें करणें.
रा॥ छ ७ सवाल. + बहुत काय लिहिणें. हे विनंति.

— — —

[१९१]

॥ श्री ॥

२८ मे १७६०.

राजश्रियाविराजितराजमान्यराजश्री गोविंद बल्लाळ स्वामी गोसावी यांसिः
पोष्य सदाशिव चिमणाजी नमस्कार विनंति उपरि येथील कुशल जाणोन
स्वकीय कुशल लिहिणें. विशेष. तुह्मीं पत्र ज्येष्ठ शुद्ध द्वितीयेचें पाठविलें तें
छ १० सवालीं प्रविष्ट जाहलें. त्यांत अबदालीची लष्करची बातमी तपशील-
वार लेहून पाठविली व कितेक मजकूर लिहिला तो सर्व कळला. त्यास,
याच प्रकारें बारीक मोठें वर्तमान लिहिणें. प्रस्तुत वर्तमान आहे कीं मा-
घारा जाणौर. अफीज रहिमतखान मथुरेस जाटासी बोलावयास आला आहे.
गंगोबासहित जाटहि गेला आहे. काय होईल तें लेहूं. जाहानखान व
नजीबखान ईटावेकडे गेले हणोन खबर आहे. त्यांचेहि वर्तमान लिहिणें.

२७५ पुढें लवकरच सुजाउदौला मिळाला नसता तर अबदाली बहुशः माघारा गेला
असता. सुजाउदौल्याची मातवरी भाऊ व अबदाली दोघेजण जाणत होते (पु-
ढील वाक्यें व काशीराजाची वखर).

सुजाअतदौला याचा प्रकार तपशीलवार लिहिला कीं वजिरी द्यावी व अली-
गांहर पातशा करावा, याविशीं निश्चयपूर्वक लिहिलें यावें ह्मणजे याचा
गुंता नाही, होऊन येतो, ह्मणोन. तर याचा जाबसाल तुम्ही पहिला
तुम्ही बोलत होता त्यास वाकीफ आहां. दुसरे कोणही मातबर यासारिखा अस-
ल्याखेरीज बंदोबस्त व्हावयाचा नाही. व शाहाजादाहि आणावा येविसी
वारंवार लिहिलीं गेलींच आहेत. दुसरा विचार. सुजाअतदौलानें न करितां
यावें हेंच उत्तम आहे. तुम्हीं यापें॥ करणें. कदाचित् आमचा पका दस्ता-
वेज गोऊन मग यावें हा प्रकार मनांत आणून जाबसालावरी घालतील तर
न घालावा. आम्ही लौकरीच सरदारांजवळ जाऊं. भेटी होतील. त्याणीं
जाबसाल काय कसा केला तो पुर्ता समजोन तुम्हांसहि लेहून लौकरीच
पाठवितों. परंतु त्याणीं लवकर यावें, शत्रूचा पराजय करावयास सामील
व्हावें, हेंच उचित आहे. + त्याचे वजिरीचा मजकूर पहिलाच आहे.
तुम्हीच बोलत होतां. आतांहि मातबरावांचून बंदोबस्त होणार नाही.
त्याणीं घरचें काम जाणून सत्वर यावें. मोठें काम जालिया त्याचे हातें
इच्छित काम होईल. याचा निश्चय, पांच सात रोजांत सरदार जवळ होतील,
मग लेहून पाठऊं. लक्ष्मीनारायणाचे हातें सरदारांनीं निशा पाठविलीच
असेल. रा॥ छ १२ सवाल. बारीक जलद बातमी दररोज येई असें
करणें. नजीबखान काय तजबीजेंत ? पैकियाचे तगाद्यामुळें पाय काढला
अशी खबर आहे. ठीक आणून लिहिणें. ठाणीं खबरदार राखणें. हे विनांति.

[१९२]

॥ श्री ॥

२९ मे १७६०.

राजश्रियाविराजितराजमान्यराजश्री गोविंद बल्लाळ स्वामी गोसावी यांसिः
पो॥ विश्वा^{२७६}सराव बल्लाळ नमस्कार विनांति उपरि येथील कुशल जाणून

२७६ विश्वासरावाचीं दहापांच पत्रें आमचेजवळ आहेत. परंतु ती बहुतेक अलेकम-

स्वकीय कुशल लिहीत जाणें. विशेष. पत्र पाठविलें तें पावलें. लिहिलें वर्तमान सविस्तर कळों आलें. ऐशियास, एतद्विशींचा सर्व अर्थ तीर्थरूपांनीं लिहिला आहे त्यावरून कळेल. खासास्वारी मजल दरमजल ग्वालेरपर्यंत आली. लौकरीच चमेल उतरून आगऱ्याचे रोखें जाऊं. तिकडील सर्व वर्तमान वरचेवरी लिहीत जाणें. जाणिजे. छ १३ सवाल सु॥ सितैन मया व अलफ. बहुत काय लिहिणें. हे विनंति.

[१९३]

॥ श्री ॥

२९ मे १७६०.

पु॥ राजश्री गोविंद बल्लाळ स्वामी गोसावी यांसि:—

विनंति उपरि. काशीच्या ब्राह्मणांस वर्षासनाचा ऐवज चार पांच साला पावत नाहीं ऐसा बोभाट येतो. त्यास, येविशींचें वर्तमान कसं काय तें सविस्तर लेहून पाठवणें ह्मणोन पेशजी तुह्मांस लिहिलें होतें. त्याचा जाव आला कीं ऐवज पावोन दीक्षिनांचीं कत्रजें घेतलीं आहेत. ऐशास, यांप्र॥ असोन वारंवार बोभाट येतो हें काय ? याउपरि तुह्मांकडून ब्राह्मणांचा ऐवज कोण्हे सालांत कसा पावला आहे त्याचीं कत्रजें असतील तीं हुजूर पाठवणें व बाकी राहिली असेल तेहि तपशीलवार लिहिणें. जाणिजे. छ १३ सवाल, सु॥ सितैन मया व अलफ. बहुत काय लिहिणें. हे विनंति.

सलामकाचां आहेत. विश्वासरावानें आपल्या दक्षिणेंतील मितांना पत्रें पाठविलीं असावी. शिंदहेडच्या मोहिनेंत विश्वासरावाबरोबर बाबूराव राम फडणीस होते. तेव्हां मोरोबा-दादांच्या दप्तरांत त्या मोहिमेसंबंधी पत्रें सांपडावीं. परंतु सध्यां तें दप्तरच मालकांच्या हलगर्जीपणामुळें नाहीसें झालें आहे. उदगीरच्या व पानिपतच्या मोहिमांसंबंधीं विश्वासरावाचा पत्रव्यवहार पेण येथील कोल्हटकरांच्या येथें सांपडावा. विश्वासरावाचे मित्र कोणकोण होते ह्याचा वखरतून किंवा इतरत्र कोठें पत्ता लागत नाहीं.

२७७ गोविंदपताविरुद्ध हाहि तक्रार ध्यानांत ठेवण्यासारखी आहे.

[१९४]

॥ श्री ॥

३० मे १७६०.

राजश्रियाविराजितराजमान्यराजश्री गोविंद बल्लाळ स्वामी गोसावी यांसिः—

पो॥ सदाशिव चिमणाजी नमस्कार विनंति उपरि येथील कुशल जाणून स्वकीय कुशल लिहीत जाणें. विशेष. ठाणें इटावें येथें तुह्यांकडून पद्म-सिंघ चौधरी राहातो. त्या ठाणियास रोहिल्याची फौज येऊन वेढा घातला आहे ह्मणोन परस्पर कळलें. ऐशियास, तुह्मीं त्याचें साहित्य करून बंदो-बस्त केलाच असेल. खासा स्वारीहि आज छ १४ सैवालीं ग्वालेरीस येऊन दाखल जाहाली. येथून दरकुच तिकडे येऊन सर्व गोष्टी उत्तमच होतील. ठाणेदारांस धीर भरंवसा देऊन दमानें राहे तें करणें. पेशजीं तुह्यांस ऐवजाकरितां लिहिलें आहे त्याप्रै॥ कांहीं ऐवजाची तर्तूद जरूर होऊन येई तें करणें. बातमीचें वर्तमान वरचेवरी जलद जलद लेहून डाके-बराबर पाठवीत जाणें. हाफीजखान, गंगाधरपंत मथुरेस आले. तोहि प्रकार कसकसा होतो तो कळेल. आह्मीहि आग्र्याचे सुमारे जाऊन अब-दालीचें पारपत्य करूं. इटाव्याच्या ठाणेदारास बहुत प्रकारें धीर भरंवसा देऊन ठाणें चांगले तन्हेनें कायम राहे ते गोष्ट करणें. य+मुनेचे अंग मोकळें आहे. बेहेडों थोर आहेत. कुमक पावती करोन ठाणें न जाई तें करणें. ठाणें मजबूत. तुमचा बंदोबस्त. रोहिले दहा हजार फौज आहे, तोफा नाहीं उगेच आवाडनें ठाणीं पळतात. हें कामाचें नाहीं. बहुत तर-

२७८ ३० मे १७६० ला भाऊ ग्वालेरीस आले व तेथून त्यांनीं कुच १७ सवालीं ह्मणजे २ जून १७६० ला केले (लेखांक १९५). ४ जूनला भाऊ चमेलनदीच्यातीरीं (लेखांक १९६) व ८ जूनला ढवलपूरपासून चार कोसांवर उत्तर तीरीं आले [लेखांक १९९]. शिंदे होळकर व जाट यांचीं सैन्ये भाऊसाहेबाला २५ जूनच्या अगोदर दोनचार दिवस येऊन मिळालीं. नजीखान व जाहानखान यांनीं इटाव्याला शह दिला होता. त्यांना हुसकून लावण्याकरितां ८ जून पासून १२ जुलैपर्यंत चमेलउत्तरतीर व आग्रा ह्याच्या मधील प्रदेशांत भाऊसाहेबांस राहणें भाग पडलें. चमेलउत्तरतीरपासून आग्रा कायतें आठरा कोस होते. दोनचार दिवसांत आग्र्यास जाऊन पोहोचूं ह्मणून भाऊ गोविंदपंताला लिहीतहि होते.

२७९ नाले यांच्यामुळें झालेली खोल दरड [पत्रें व यादी १६२].

तूद करोन ईटावें राखणें. पंधरा रोजांत सर्व फौजा एक होऊन फडशा हाईल. तुमचीं वारंवार बातमीचीं पत्रें आलीं तीं पावलीं. उत्तरोहि वरचेवर येथून गेलीं आहेत. सुजादौला तूर्त निकाल पाडून गेले. उत्तम. फिरोन अलीकडे गोहर येऊन त्यांकडे न येत, ईकडील सूत्र मजबूत राही तें करणें. छ १४ सवाल. बहुत काय लिहिणें. हे विनंति.

[१९४ अ.]

॥ श्री ॥

३० मे १७६०.

राजश्रियाविराजितराजमान्यराजश्री गोविंद बल्लाळ स्वामी गो॥ :—

पो॥ बाळाजी बाजीराव प्रधान नमस्कार विनंति उपरि येथील कुशल जाणून स्वकीय लिहीत जाणें. विशेष. पा॥ जलालीविजराम व कसबे कास-गज येथील कमाविस राजश्री अंताजी माणिकेश्वर यांजकड आहे ती त्यांज-कडून दूर करून महाल सुरकारांत ठेऊन तुह्यांस जप्ती सांगितली असे. तरी सनद पावतांच सदरहूप्रें॥ महालची जप्ती करून ऐवज सरकारांत जमा करणें. जाणिजे. छ १४ सवाल सु॥ सितैन मया व अलफ. हे विनंति.

[१९५]

॥ श्री ॥

२ जून १७६०.

राजश्रियाविराजितराजमान्यराजश्री गोविंद बल्लाळ स्वामी गोसावी यांसिः पो॥ सदाशिव चिमणाजी नमस्कार विनंति उपरि येथील कुशल जाणून

२८० अंताजी माणिकेश्वरावर नानासाहेबांची इतराजी पैशाकरितां पूर्वापिसून होतीच [पत्रे व यादी ३३७]. ही पैशाकरितां इतराजी भाऊसाहेबांच्या सांगण्यावरून झाली असली पाहिजे हें उघड आहे. पूर्वी दादासाहेबांकडून अंताजीपंताचें पारिपत्य व्हावें तसें झालें नाहीं. आतां खुद्द भाऊसाहेब हिंदुस्थानांत गेले. तेव्हां अंताजी माणिकेश्वरासारख्यांचा मुलाहिजा ह्यापुढें राहणें दुरापास्त होतें.

स्वकीय कुशल लिहित जाणें. विशेष. खासास्वारी आज छ १७ सर्वालीं ग्वालेरीहून कुच होऊन पुढें आगन्याकडे जावयास दर कुच चालली. पांच चार दिवसां सरदाराची भेट होऊन पुढें नजीबखान व जाहानखान वाढोन आले आहेत त्यांचे पारपत्याची तजवीज होऊन येईल. सर्व गोष्टी बऱ्या होऊन येतील. तुम्ही आपलेकडील तमाम ठाणेदारांस ताकीद करून, ठाण्यांठाण्यांत दम धरून कायम राहात निकड पडल्यास चांगले तऱ्हेनें जुंझत, ऐसें करणें. केवळ दुरील अवाईनें ठाणीं टाकून पळोन जातात ऐसें नसावें. जो ठाणें टाकून अवाईनेंच येईल त्याचें पारपत्य तुम्हीं उत्तम प्रकारें करावें; ह्मणजे दुसऱ्या ठाणेदारांस असें वाटेल कीं ठाणें टाकून गेल्यानें अबरू राहत नाहीं; तेव्हां ठाणें टाकून निघूं नये, जुंझून मरावें हेंच बरें आहे. अबरूनें दम धरून राहून जुंझतील तेव्हां इकडीलाहि कुमक चांगली पोहचून शह वारेल. त्याजपाशीं तोफखान्याचीहि ईबारत नाहीं, ऐसें आहे. तरी याप्रमाणें सारे ठाणेदारांस ताकीद करणें. बंदोबस्त ठीक राखणें. वरिचेवरी वर्तमान सर्व लिहित जाणें. + चमेल ढवूलपुराचे खालीं चार पांच कोशीं उतरून सरदारांकडे जाऊं. यमुनेस उतार जाहाल्यास नजीबखान वाढला आहे त्याचें पारपत्य करणें हेंच काम आहे. मुख्यत्वे मोठें पारपत्य जाहालियावरी ठाणींठुणियांचा बंदोबस्त उत्तम प्रकारें होऊन येईल. तूर्त आपल्या जागा मात्र खबरदार राखणें. असेंहि करितां एखादे जागा ठाणियास पेच पडला तर कांहीं चिंता नाहीं. परंतु थोडी फौज पाठवून कामाहि नाहीं, येथेंहि नाहीं, असें नसावें. काजकरितां पाठवात नाहीं. अगरियाचे सुमारें जाणें जाहालें ह्मणजे या दबदबियानें ते सर्व येकत्र होतील, तिकडे राहाणार नाहीत असेंहि वाटतें. वरचेवरी बारीक मोठें वर्तमान बातमीचें सर्व लिहिणें. जाणिजे. छ १७ सवाल. चवथे रोजीं चमेल पार होऊं. सरदारहि मथुरेचे सुमारें येतील. मग सर्व मिळोन पार यमुना होऊं अगर तुम्हांकडे फौज पाठवणें तरी पाठवूं. तोंपर्यंत ठाणीं

काईम राखणें. फौज प्यादे जमाव असून इटाव्यासारखे ठाण्यांतील क-
माविसदार पळतात, अपूर्व आहे ! ठाणेदारानें मरावें तेव्हां निघावें. नजीबखान
फौज थोडी. तोफखाना नाही. आह्मी चमेल पार जालिया तेहि माघारे
फिरतील. तुह्मांकडे मातबर मामला. तुमची पत असोन आह्मांस ऐवज
मिळेना ! बंगसांचे वेळेस बाबूजी नाईकानें पाई पैजारा चढवून रु॥ कर्ज
मेळविलें. आतां सर्व अनुकूल असून न मिळे यांत परिच्छिन्न तुह्मांस शब्द
लागेल. निकडीचे समयीं तरतूद न होई तर मातबरी काय कामाची ?
सत्वर पांच लाख रवाना करणें. सर्व त्यापुढें समजावणें. तूर्त पांच लाख
महिनाभरांत. दोहोंत आणखी दाहा लाखांची तरतूद करणें. छ मजकूर.
बहुत काय लिहिणें. हे विनंति. सुजादौलाकडील सूत्र बळकट करणें कीं
तिकडं न जात. हे विनंति.

[१९६]

॥ श्री ॥

४ जून १७६०.

राजश्रियाविराजितराजमान्यराजश्री गोविंद बल्लाळ स्वामी गोसावी यांसिः—
पोष्य सदाशिव चिमणाजी नमस्कार विनंति उपरि येथील कुशल जाणोन
स्वकीय कुशल लिहिणें. विशेष. खासास्वारी नजीक चमेलकुवार नदीवर
आली. येकादो दिवशीं चमेल उतरून पलीकडे जाऊं. लौकरीच सरदा-
राची भेट होईल. हाफजीरहिमतखान आले आहेत. त्याचाहि जाबसाल

२८२ महमदखान बंगसावर बाजीरावानें १७३३ त स्वारी केली. ती छत्रसालाच्या
विनवणीवरून केली. त्यावेळीं बुंदेलखड मराठ्यांच्या हाताखालीं आलें नसल्यामुळें आस-
पासचे सावकार व जमींदार यांजकडून पैसा मिळण्याची अतिशय अडचण असूनहि
बाजीरावाचा हस्तक जो बाबूजी नाईक त्यानें पाई पैजारा चढवून कर्ज मिळवून दिलें
आणि आतां सर्व सोई असून गोविंदपंताला ऐवज मिळेना. तेव्हां भाऊसाहेबांच्या मनांत
गोविंदपंताविषयीं राग आला तो यथान्याय आहे.

२८३ बाबूजीनाईक बारामतीकर.

होणें तो होत आहे. कांहीं ठहरून गेले तर जातील. राहिले तरी त्याचे पारपत्याचा विचार उत्तम रीतीने केला जाईल. सुजाअतदौला यांणीं वजिरीचीं वस्त्रें व पातशहा शाजादियास करावा हें अबदालीनें केलें तें कबूल केलें आहे ऐसें, वस्त्रें घेतलीं त्यांत निघतें. आणि माघारे गेले होते तेहि फिरोन आले, असेंहि आहे. याजवरून त्याचा प्रकार एक प्रकार दिसतो. त्यास, अबदालीजवळून वजिरी घ्यावी, अलीगोहर याची स्थापना करवावी, रोहिले यांचे तलडूं राखावें, हें कांहीं सुजाअतदौलास उचित नाहीं व याचा आमचा घोबा, सरदारांशीं खेह, व हे हिंदुस्थानचे पातशा, यांणीं त्या पातशाचे हातें स्थापना करून घेणें हें सहसा करणार नाहींत असें वाटतें. यापें॥ संदेह प्राप्त होतात. तरी, याचा मजकूर कसा आहे तो मनास आणणें. त्याचा त्याचा बनाव न पडे तें करणें. सरदारांनींहि त्यास खालून लिहिलें असेल. आह्मी व सरदार एक जाहालियावरी यां-
 विशीं लिहून पाठऊं. त्यास सर्व प्रकारें सुजाअतदौला यांणीं ईकडील लक्षापें॥ करणें हें उत्तम. याच डौलावर त्यास राखणें. त्याचे मातुश्रीचें राजकारण तुह्मांसीं आहे. तिकडूनहि त्यांस बांध करवणें. वर्तमान लिहिणें. ईटावे येथील ठाणें कायम आहे, झुंजत आहे. आतां ईकडील उपरामुळें रोहिले ठहरून पावणार नाहींतसें वाटतें. तुह्मी त्यास हिंमत देऊन लिहिणें. ज्यांत दमधरी तें करणें. रामचंद्रभट पुराणिक यांस दोन तीन पत्रें पाठ-
 विलीं. परंतु त्याचें उत्तर येत नाहीं. त्यास, ते कोठें आहेत, श्रीस गेले न गेले, तें सर्व लिहिणें. + जाणिजे. छ. १९ सवाल. बहुत काय लिहिणें. हे विनंति.

[१९७]

॥ श्री ॥

४ जून १७६०

अखंडितलक्ष्मी अलंकृत राजमान्यराजश्री विसाजी गोविंद कमाविसदार
 पा॥ सागर दि॥ राजश्री गोविंद बल्लाळ गोसावी यांसिः—

सेवक सदाशिव चिमणाजी नमस्कार सु॥ ईहिदे सितैन मया व अलफ.
सेदवाईचे ठाणें कटारेवाले यांणीं घेतलें आहे तरी तुह्मी बापूजी नारायण
याजला सामील होऊन, ठाणे घेऊन, मानिलेयाचे स्वाधीन करणें आणि
कटारेवाले याचें पारपत्य उत्तम प्रकारें करणें. जाणिजे. छ १९ शौवल.
आज्ञाप्रमाण.

[१९८]

॥ श्री ॥

६ जून १७६०.

राजश्री गोविंद बल्लाळ स्वामी गोसावी यांसि:—

विनांति उपरि. यमुने पारवारच्या नांवा सान्या जमा करून आपले
हुकमांत ठेवाव्या, त्यास प्राप्त न व्हाव्या याप्रमाणें करावयास लिहिलेंच
आहे. त्या बमोजीब काठें केलें, कोठें न केलें, तें लिहिणें. + जेथें बंदोबस्त
जाहाला असेल तेथील जाहाला. पुढें ठीक राखाव्या. नसेल जाहाला तेथील
करणें. जाणिजे. छ २१ सवाल, सु॥ ईहिदे सितैन मया व अलफ.
हे विनांति.

[१९९]

॥ श्री ॥

८ जून १७६०.

राजश्रियाविराजितराजमान्य राजश्री गोविंद बल्लाळ स्वामी
गोसावी यांसि:—

पोष्य सदाशिव चिमणाजी नमस्कार विनांति उपरि येथील कुशल जाणोन
स्वकीय कुशल लिहित जाणें. विशेष पत्र तुमचें तूर्त येत नाही. आतां
खामास्वारी चमेलीवर उत्तर तीरीं आली. सरदाराच्या भेटी लौकरीच
हांतील. हफीज रहिमतखान आला आहे. याचेंहि बोलणें चालणें होऊन
काय ठहराव होणें तो हाईल. लेहून पाठऊं. त्यास, सुजाअतदौला पटणि

याकडे जात होते ते माघारे आले. परंतु तुमचें या मजकुराचें लिहिलें आलें नाहीं व नजीबखान व जाहानखान बिठुरास गेले हेंहि वर्तमान आलें. त्यास, तुम्ही कोठें आहां ? काय मजकूर ? सुज्याअतदौल्याचा विचार काय ? तुम्हीं त्यास सर्वविशीं लिहिलें कीं नाहीं ? इतके दिवस बोलत होते तें निदर्शनास यावें. आह्मी जवळ आलों. सरदार आह्मी येक होताच शत्रूच्या पारपत्याचा विचार घडेल. त्यास, सुज्यातदौला यांणीं फौजसुद्धां सामील व्हावयाचा विचार करावा. सांप्रत नजीबखान यांचें राजकारण लागलें आहे. त्यास, याचा आमचा स्नेह असतां त्या राजकारणाची आस्ता करावी हें उचित नाहीं व ते करणार नाहींतच. परंतु आलें राजकारण तोडूं नये या भावें बोलत असतील तरी तेंहि न बोला. त्याचें राजकारण तोडून यावयाचें करावें. हे आलियावरी सर्व बंदोबस्त व उचित गोष्टी, पातशाही कामें, व अलीगोहर आणून पातशा करणें, इत्यादिक सर्व होऊन येईल. तरी याचा प्रकार सर्व त्याचा लेहून पाठवणें. संशय न राहाता येत असें करणें. तुमचें पत्र तिकडील बातमी वरचेवरी या दिवसांत यावी, हें करणें. जाणिजे.

+ छ २३ सवाल. बहुत काय लिहिणें. हे विनति.

[२००]

॥ श्री ॥

१० जून १७६०.

पु॥ राजश्री गोविंद बल्लाळ स्वामी गो॥ विनति उपरि. तुम्हीं पत्र पाठविलें तें पावलें. सुजाअतदौला याचा प्रकार इतके दिवस ठीक होता. परंतु आतां आह्मांस एक प्रकार लिहितात. त्यास स्वामी आगरियास आले ह्मणजे नजीबखान, ज्याहानखान माघार कोळसेस जातील आणि यांची व सुजाअतदौलाची गांठहि पडणार नाहीं ह्मणोन कितेक लिहिलें तें कळलें. ऐशियास आह्मी चमेल उतरलों. आगरे अठरा कोस आहे. एकादों दिवशीं सरदार आह्मी एक होऊन पार उतरावयाची तजवीज करणार. अगरिया-

जवळ जातो. नजीबखान व ज्याहानखान माघारे फिरतील. न फिरले तथापि सुजाअतदौला यांणीं इतके दिवस येथील लक्षानें राहिले. आतां सरदार आह्मी एक जाहालों. याउपरि यांणींहि यावें, अबदालीचें पारपत्य करावें, दिल्लीतील बंदोबस्त व पातशाही पूर्ववत् करावी, हें काम सोडून त्यास भिऊन त्याजकडे जावयाची तजवीज करितात. तरी अबदाली त्याचे तालुक्यांत उतरून येत नाहीं. त्याजकडे त्याचा उपद्रव काय आहे ? त्यास, आतां तरी सर्व प्रकारें आमचा मनसुबा उत्तम आहे हें, यावें हेंच यास योग्य, असें पत्रहि लिहिलें आहे. त्याजकडे पाठवणें आणि तुह्मीं लिहिणें. कोणी पाठवावयाचा असेल तर पाठविणें. आणि दुसरा विचार सर्वथा न करीत ते गोष्ट करून त्याचा इकडे यावयाचा प्रकार करणें. सरदारांकडून करा-रबादहि जाणें तो गेला असे. त्याजवरूनहि त्यांणीं आपली पक्की खातर-जमा करून घ्यावयाची तर घ्यावी. दुसरा विचार याउपरि सहसा न करावा. नजीबखान ज्याहानखान यांणीं कच इटाव्याहून केलें. कोळेकडे येतात अशी खबर आहे. हे इकडे आले तरी तुमचा उगला तिकडे असावा ह्याणजे सुजाअतदौला तुह्मासीं नीट बोलतील. ठीकच हाईल. जाणिजे. छ २५ सवाल. + तुह्मी, गणेश संभाजी, बाबूराव कानेर, अबदाली काळेहून यमुना उतरून अलीकडे येऊं लागले तरी, अंतरवेदींत सर्वांनीं उतरून पायबंद द्यावा. कदाचित् दिल्लीकडे चालला तरी सहजच ठाणीं सुटतील. तुह्मीं बसवीत जावीं. दोनचार रोजांत सरदार आह्मी एक होऊन लढाईची तरतूद करणें तें करूं. सुजादौलांनीं दम धरावा. त्याकडे न जावें. असें असून न आइकतील तर आमचा नेहमीं पंच पडेल. सर्व गरमनरम होऊन मायेंत मेळवून तिकडे न जात तें करणें. रा। छ २५ सवाल. हे विनंति.

[२०१]

॥ श्री ॥

११ जून १७६०.

राजश्रियाविराजितराजमान्यराजश्री गोविंद बल्लाळ स्वामी गोसावी यांसिः--

पोष्य सदाशिव त्रिमणाजी नमस्कार विनंति उपरि येथील कुशल जाणोन स्वकीय लिहीत जाणें. विशेष. तुह्यांकडे सालमजकुरची रसद महालानिहायची रुपये ११००००० अकरा लक्ष रुपये येणें. त्याचा भरणा स्वारीकडे करणें. तीर्थरूपाकडे पुण्यास न करणें. येथून लेहून पाठविलें आहे. याखेरीज सालगु॥ सनसितैन व मागील बाकीचा ऐवज महाल॥ तुह्यांकडे येणें आहे. त्यास, तूर्त कांहीं स्वारीकडे ऐवजाची तरतूद करून पाठविणें ह्मणोन लिहिलें होतें. परंतु कांहींच ऐवज आला नाही. मसलतीचे दिवस, फौजस पोटास जरूर द्यावें लागतें. सर्व तुह्यांस ठाऊक आहे. तुह्नी मातबर मामलेदार बहुत दिवस या प्रांतास माहीत. सावकारीमध्ये पत उत्तम प्रकारची. या समयांत तुह्नीं हरप्रयत्नेंकरून जो ऐवज लागेल तो मेळवून द्यावा. असें असतां कांहींच तरतूद न जाली. अपूर्व आहे ! अंतरवेदींत मात्र पठाणाचा दंगा जाला. त्यास तुह्याकडील परगणेयांस फारसी तसदी लागली नाही. कदाचित् लागली असती तरी तुह्नीं ऐवज मेळवावा. मातबर काम पडल्यास दोन सालाचा सारेच मामलतीचा ऐवज अगोदर घ्यावा. अशीच तुमची सचोटी सावकारीमध्ये आहे ह्मणोन लिहिलें आहे. तरी सर्व समजोन लिहिल्याप्रमाणें ऐवजाची तरतूद करणें. सालमजकूरचे रसदेची अगोदर सूचना लिहिली आहे. हाहि भरणा लौकरच करावा लागेल. याची तजवीज करणें. जाणिजे. छ २६ सवाल, सु॥ हिहिदे सितैन मयावअलफ. + बहुत काय लिहिणें. देशीं ऐवज न पाठविणें. येथेंच दोन महिन्यांत भरणा करणें. वारंवार लिहिला असून ऐवज न आला. तुमची पत आहे. का पडलें असून मनन वाढवावें. तेव्हां मनसबा शेवटास गेलियावर पैका द्याल. तोंपर्यंत भरंवसा येत नाही हें उत्तम नाही. सत्वर तरतूद, रसद व बाकीचे ऐवजी बा॥, तूर्त पाठविणें. हे विनंति.

[२०२]

॥ श्री ॥

पु॥ राजश्री गोविंद बल्लाळ स्वामी गोसावी यांसिः—

विनांति उपरि. तुह्नीं दोन पत्रें पाठविलीं तीं पावलीं. यांत मुख्यार्थ कीं मातबर फौजेनिशीं सत्वर यावें. सुज्यातदौला सर्व प्रकारें स्वामीच्या येणिया-मुळें येऊन सामील होतील. अबदालीकडे जात नाहीं. राजकारणहि राखून ठेविलें आहे. ह्मणोन विस्तारें लिहिलें तें सर्व कळलें. ऐशियास, खासास्वारी दरमजल बोडसियास आली. पुढें दरमजल तुह्नी लिहिल्या रोखेंच येऊं. सरदारांसहि लिहिलें असे. त्यांचींहि पत्रें जशीं येतील त्यासारिखा रोख धरूं. त्यास सुज्याअतदौलाचें राजकारण फार करून दाखवावें. सरकारचें काम व यास मातबर इच्छेनरूप पदारूढ करवावें याचा कितेक अर्थ तुह्नी बोलत होता तो प्रकार बनला नाहीं. परंतु हल्लीं मल्हारबांनींहि त्यास बहुताप्रकारें लिहिलें आहे. व यांशींहि स्नेहाचा फारच याचा राबिता आहे. या दिवसांत आमचेंहि येणें जाहलें. येणेंकडून कितेक उमदी कामें घडणें. हे दिवस रुबकार जाहाले. यास्तव तुह्नी जे बोलत होता ते सुज्याअतदौला यास एकपक्षी करून घेऊन यावें. आणि तैमुरियाचे पातशाहीचा बंदोबस्त करावा. अबदालीस खूब तंबी करावी. मल्हारबाचा या गोष्टीविशीं संशय न आणावा. तेहि याच कामावर तयार आहेत. सुज्याअतदौलाविशीं व्हांहीं दुसरा मजकूर नाहीं. आतां सुज्याअतदौलानें आपले तर्फेनें निदर्शनास आणून देऊन पुढें फार दिवस स्नेहाची मजबुदी चालोन येईल ते गोष्ट त्यांणीं करावी. त्यास, तुह्नीं हा सर्व अर्थ पहिल्या लिहिल्यावरून त्यास कळवून त्यास या कामावरी सिद्ध केलें असेल. कदाचित् मळमळीत प्रकार असेल तर जो तुह्नाजवळ त्याचा पुर्ता वळखी असेल त्यास तेथें पाठवून त्यास भरंवसा पुरवून यावयाचे करीत तें करणें. अबदालीस तो साफच जाब द्यावा. मलकाजमानी सुज्यातदौलाकडे गेली आहे ह्मणोन कळलें. ऐशास, अबदालीचे जबरदस्तीखालीं बाईकाचे भरंसियावरी जावें, त्याची जरब आपण सोसावी, हें कांहीं यास योग्य नाहीं. मागें जे जे त्यास भेटले

त्यांची गत काय जाहली ? हाल काय जाहले ? यास हरघें॥ न्यावें, तेथें नऊन फसवावें, रोहिल्यानं पैका कबूल केला त्यास जागा नाही, लटकी आशा दाखवावी, फसवावें, त्याचे जबरदस्तीखालीं हे सांपडले हणजे या-जपासूनहि पैक्याची इच्छा करावी, न कबूल केलें तरी मग अबदालीचा प्रकार कळतच आहे. असे प्रकार घडतील. हेंहि त्यास आपले तर्फेनें हितो-पदेश सांगावा. इकडे उपयोगी आहेतच ते दृढ करावे. हिंदुपत वगैरे यांस पत्रें गेलीं. तुह्मी लिहिणें. लौकर येत तें करणें. शाहाजादियाक-डीलहि वर्तमान लिहिणें. सुजादौला त्याचा पैगाम तोडून आमचे पुर्ते होऊन सामील होतील तर त्याचे हातेंहि मातबर बंदोबस्ताचें काम घेऊं. निर्मालय जाले ते आमचे कामाचे काय ? हे चांगले असून काम न कर-तील, घरीं राहून दोहींकडे पाहतील तर त्यांसच पुढें पेंच. तर या समयीं आह्मांकडे यावें. तसेंच फरकाबादवाले आणणें. हे विनंति.

[३०३]

॥ श्री ॥

१५ जून १७६०.

राजश्रियाविराजितराजमान्यराजश्री गोविंद बल्लाळ स्वामी गोसावी यांसिः
पो॥ सदाशिव चिमणाजी नमस्कार विनंति उपरि येथील कुशल जाणोन स्वकीय कुशल लिहीत जाणें. विशेष. तुह्मीं पत्र पाठविलें तें पावलें. लिहिलें वर्तमान सविस्तर कळलें. ऐशास इकडील सविस्तर वर्तमान लिहिणें तें पेशजी पत्रीं लिहिलेंच आहे. त्याजरून कळलेंच असेल. + सुज्याअत-दौला याची व नजीबखान व ज्याहानखान याची भेट जाहली. त्यास या-उपरि त्यास त्यांणीं साफ जाब देऊन निरोप द्यावा आणि एकपक्षी करारा-प्रमाणें इकडे यावयाचें करावें. सरदारांच्या भेटी दोती दिवशीं होतील. गंगोबा आले. भेटलेयाउपरि पुरती तजवीज करणें ती करूं. तहाचा जाब-

साल आहे. जें ठहरेल तें लिहून पाठवूं. जाणिजे. छ १ जिलकाद. बहुत काय लिहिणें. हे विनंति.

[२०४]

॥ श्री ॥

१९ जून १७६०.

राजश्री गोविंद बल्लाळ स्वामी गोसावी यांसि:

विनंति उपरि. सुज्याअतदौलाचा मजकूर दोन तीन पुरवणियांत लिहिला. त्यांत मुख्य मजकूर हाच कीं नजीबखानाचे जाणियामुळें अबदालीकडे जाणार. परंतु अद्यापि उलग आहे ह्मणोन. तरी खासास्वारी जवळ अगरियास यावी ह्मणजे आपण त्यास मिळत नाहीं असें लिहीत असतां, त्यांणीं, आह्मी जवळ आलों असें असतां, हा विचार मनांत आणिला हे गोष्ट त्याचे दूरदेशीस व चालत आल्या स्नेहास अयोग्य व त्यास ही गैर नफियाची गोष्ट आहे. कशी? तर हाफीजरहिमत याचे मारफातीनें सरदारांशीं राजकारण अबदालीचें लागलें आहे. बोलोनहि हाफीज गेला आहे. हें ठीक जाहलें तरी जाईल व ज्यांणीं ज्यांणीं लबाडी केली त्याचें पारपत्य हातून होईल. कदाचित् राहिला तर आह्मी, सरदार व जाट येकदो दिवशीं अगरियाजवळच एक होऊन पार उतरून उत्तम प्रकारें पारपत्य करितां. सर्वहि गोष्टी उत्तम होतील. आमचा इतका जमाव पडला असतां त्यांत सुज्याअतदौला जाऊन फसतील. एक तर आमचा पुरता दावा पडेल. आणि अबदालीस पैका न मिळाला नजीबखानानें कबूल केला आहे त्यास पैक्याचें कूळ हेच आहेत. यास त्याजपासोन उलगावावें ह्मणजे सहजच पैका देणें आला. हेहि गोष्ट त्यास वाईट. याचाहि विचार दूरदेशीनें केला असेलच. यांतून जाणार नाहीत. तथापि त्यास कोणही बहकावितात. तर हें त्यास हें उमजवावें. सर्वथा त्यांणीं न जावें. नजीबखानास साफच जाब द्यावा; लावून द्यावा. त्यांणीं पार राहावें. इकडे यावयाचें

करावें, याचा भरंवसा फार होता. माधवसिंग याचा विश्वास होता. त्यास त्याणीं फौज तयार केली. आपण येणार. कमाविसदार वकील सोडिले. इतकें त्याणीं केलें. याचा भरंवसा असोन हे गोष्ट सहसा याणीं करूं नये. अबदाली उपरी. किती दिवस पुरवेल. आह्मी नेहमीं आहों. श्री कुंपनें हरएक गोष्ट सत्वर होऊन येईल. आतां त्याणीं उलग नसावें हें उचित असे. जाणिजे. + सरदार आह्मी एक होऊन सत्वर जें करणें तें करूं. या-उपरि त्याचा जाबसाल तोडून एकपक्षी पुरतें व्हावें. आतां तिकडे जातील, तर नेहमीं आह्मांकडे तोडून जाणें तरी जावें. सर्व अर्थ गरम नरम होऊन त्याचें जाणें तिकडे न होय तें करणें. वर्तमान वरचेवर लिहीत जाणें. रा॥ छ ५ जिलकाद. बहुत काय लिहिणें. हे विनंति.

[२०५]

॥ श्री ॥

१९ जून १७६०.

पु॥ राजश्री गोविंद बल्लाळ स्वामी गोसावी यांसि:

विनंति उपरि. सुज्याअतदौला याणीं नजीबखान यास साफ जाब दिलहा कीं आह्मी मराठियांकडे आहों, तुह्मी अबदालीस विदा करणें. त्याजवरून ते फारच खट्टे होऊन निरोप घेऊन गेले. त्यास, आह्मी जवळ आलों; सुज्याअतदौलाचा जाब तसा जाहाला; आतां, नजीबखान याचे वस्तू कांहीं तिकडे राहावत नाहीं. तुह्मी इटावियास येऊन त्याचे फौजेस धुडावावें. आपलीं ठाणीं जीं गेलीं असतील तीं कायम करणें. सुज्याअतदौलाहि तुमचे कुमकेस फौज पाठवितील. त्यास लेहून पाठवणें. ते बोलत होते कीं गोविंद-पंत इटावियास असते तरी नजीबखान कांहीं त्याजवर न जाता. परंतु हेच गेले असते तरी आह्मी फौज पाठवितों. असें भाषण केलें. असो. त्याजवर काय आहे ? तुर्त तुह्मीं त्याचे लोक उठवून आपला अंमल करावा. यास

गुता पडणार नाहीं. सारे एक होऊन करणें. जाणिजे. + गोपाळराव, गणेश संभाजी, तुह्मीं, अकबरपूरकर, सर्व जमा होऊन आपली जागा कायम करणें. शिंद्याकडून भिकारीदास सुजादौला ह्याकडे आहे. त्याचेंच पत्र आलें कीं नजीबखानास निरोप देऊन गंगापार आहेत. तुह्मांसहि वर्तमान कळलेंच असेल. मुकासदाराचें तेहि साहित्य करितील. तुह्मीं जमा होऊन अंमल आपला करणें. नजीबखान, जहानखान अबदालीकडेच जातील. हाफिजाचे बोलीवर अबदाली नजीबखानास टाकून जाईल. न गेला तर सरदार, आह्मी, जाट एक होऊन यमुना उतरून पारपत्य करूं. कोणे चिंता न करणें. सर्लाईत दुरून भारी असते. येथें सर्व कळलें. लौकरच उत्तम होऊन येईल. रा॥ छ ५ जिलकाद. ऐवज जरूर खर्चास अठापंधरा रोजांत येईमा करणें. हे विनंति.

[२०६] पे॥ छ १० जिलकाद ॥ श्री ॥

१९ जून १७६० -

राजश्रियाविराजितराजगन्यराजश्री गोविंद बल्लाळ स्वामी गोसावी यांसिः पो॥ सदाशिव चिमणाजी नमस्कार विनंति उपरि येथील कुशल जाणून स्वकीय कुशल लिहीत जाणें. विशेष. येथें खर्चाची वोट फारच जाहाली आहे. तुह्मी ऐवजाची तरतूद करून ऐवज सत्वर पाठवणें, ह्मण्णें वारंवार लिहीत असतां, ऐवजाची तरतूद केली आहे ऐसं मात्र शोभेस लिहिता. परंतु, ऐवज रवाना करीत नाहीं. हे गोष्ट उत्तम नसे. हालीं हें पत्र लिहिलें असे. तरी पेशची लिहिल्याप्रें॥ ऐवज सत्वर पत्र पावतांच हुजूर रवाना करणें. विलंब एकंदर न लावणें. जाणिजे. छ ५ जिलकाद, सु॥ इहिंद सितैन मया व अलफ. + बहुत काय लिहिणें. हे विनंति.

२८५ कोणाचीहि व विशेषतः येथें अबदालीची.

२८६ शेवटीं अखेरपर्यंत गोविंदपंतानें ऐवज पाठविला नाहीं. डिसेंबरांत बाळाजी गोविंद व पाराशरदादाजी यांजबरोबर पाठविला तो अबदालीच्या लोकांनीं मध्येच लुटला.

[२०७]

॥ श्री ॥

२४ जून १७६०.

राजश्रियाविराजितराजमान्यराजश्री गोविंद बल्लाळ स्वामी गोसावी यांसिः
 सेवक सदाशिव चिमणाजी नमस्कार विनंति उपरि येथील कुशल जाणून
 स्वकीय लेखन करणें. विशेष. तुह्मीं पत्रें सप्तमीचीं पाठविलीं तीं प्रविष्ट
 जाहालीं. त्यांचीं उत्तरें पुरवणियांत लिहिलीं त्यावरून कळेल. येथें दरमहा
 पांच सहा लाख रुपये लागतात. तरी तुह्मांस लिहिल्याप्रमाणें मातबर ऐवज
 घेऊन पोहोचें तें करणें. सुजाअतदौलाचीं पत्रें पाठविलीं आहेत. हीं दो
 दिवसांत त्यास पांच तें करणें. कड्याकुऱ्याविशीं नजीबखानास देण अडीच
 लक्ष रु॥ द्यावे याचे रु॥ गोपाळराव गणेश यांचें पत्र पाठविलें तें पावलें.
 त्यांस तुह्मीं लिहिलें तें उत्तम. अर्तीं रु॥ त्यांस का द्यावे ? न द्यावेच.
 जाग्याजुग्यांची बंदोबस्ती उत्तम प्रकारें करून राहावें. रु॥ छ १० जिल्हाद.
 बहुत काय लिहिणें. हे विनंति.

३८७ पानिपतच्या मोहिमेस एकंदर जो सैन्यसमूह जमला होता, त्याचा सगळ्याचा
 खर्च भाऊसाहेबांस द्यावा लागत नसे. सरंजामी सरदार आपापल्या सैन्यांचे खर्च चाल-
 वीत. भाऊसाहेबांना आपल्या स्वतःच्या सैन्याच्या खर्चास दरमहा सहा लाख रुपये लागत.
 पानिपतची मोहीम शके १६८१ च्या वद्य त्रयोदशीला ह्यणजे इ. स. १७६० च्या १५
 मार्चला सुरुं होऊन १४ जानेवारी १७६१ ला संपली. ह्यणजे ही मोहीम बराबर दहा म-
 हिऱ्यांना एक दिवस कमी इतके महिने चालली होती. दरमहा सहा लाखप्रमाणें दहा महि-
 ऱ्यांचा साठ लाख खर्च होतो. व शेवटल्या चार महिऱ्यांतील महागाई लक्षांत घेऊन दर-
 महा दहा लाख जास्त खर्च धरिल्यास ह्या शेवटच्या चार महिऱ्यांचा ज्यादा खर्च चाळीस
 लाख होतो. एकंदर सुमारे एक कोटी रुपये एकट्या भाऊसाहेबांचे सैन्याच्या खर्चाला ला-
 गावे असा अंदाज होतो. भाऊसाहेबांचें सैन्य पन्नास हजार पडदुराहून निघतेवेळीं होतें
 असें बाबूराव खेराच्या १६ व २० मार्च १७६० च्या पत्रांत आहे.

२८८ ह्यणजे लढाई सुरु झाल्यावर.

राजश्री गोविंद बल्लाळ गोसावी यांसि:

विनंति उपरि. तुह्नीं पत्र पाठविलें तें पावलें. सुज्याअतदौलाचा मज—
कूर विस्तारें लिहिला व तुह्नीं व्याशीं इतवार पुरावयाचें लिहिलें तें कळलें.
ऐशियास, तुह्नी व्याशीं बोलला व तेहि तिकडे जात नाहीं असें बोलतात,
हें यथार्थच. परंतु, तुर्त ते बोलतात एक, करतात एक, असें आमच्या बा-
तमीचे रीतीनें दिसतें. कसें ? तरी, अलीकडे फौज उतरली, आपणाहि अली-
कडे आले आणि नजीबखान यास ठऊन घेतलें आहे. त्यास, त्यांणीं
जेव्हां त्यास ठऊन घेतलें, तेव्हां एक प्रकारें दिसतें. यास्तव कितेक त्याचे
मतलब होऊन आमचा उपयोग पडावा यास्तव विस्तारें मजकूर सांगून
राजश्री रामाजी अनंत व राजश्री नारो शंकर यांस रवाना केलें आहे.
व फौज मागून येऊन पोहोंचली. त्यास, तुह्नीं पुढें सुज्याअतदौला यास
लेहून पाठवावें कीं यांस कितेक आपले खातरदास्तीस्तव, सरकारचे
उपयोगास्तव रवाना केले असेत; हे येतात व फौजहि मागून येते तां
तुह्नीं तेथें मुकाम करावा; नजीबखानास लावून द्यावें आणि तागायत

२८९ रामाजी अनंत व नारो शंकर यांच्या दफ्तरीं हिंदुस्थानांतील घडामोडीसबंधीं
पत्रें असावीं. विठ्ठल शिवदेव, हिंगणें, अंताजी माणकेश्वर ह्यांच्याहि दफ्तरीं ह्या घडामोडी-
संबंधीं कागदपत्र सांपडावे. आह्मीं विठ्ठल शिवदेव, नारो शंकर व रामाजी अनंत ह्यांच्या
वंशजांच्या गांवीं ह्यणजे विंचूर, मालेगांव इत्यादि ठिकाणीं शोध केला; परंतु,
कागदपत्रांचा सुगावा लागला नाही. वर सांगितलेल्या पुरुषांचे कागदपत्र सांपडल्यास हिं-
दुस्थानांत मराठ्यांनीं १७१४ पासून १७६१ पर्यंत ज्या कामगिन्या केल्या त्यांचा समग्र
इंतहास कळेल. नारो शंकर यांच्यासंबंधीं एक यादी मालेगांव येथें आह्मांस मिळाली
तिच्यावरून तेथील दफतराची हकीकत कळून येईल.

॥ श्री ॥

यादी शिवराव गोपाळ राजे वहादर संस्थान मालेगांव सु॥ सन १२४२ फसली. ती॥
कैलासवासी नारो शंकर नानासाहेब राजेवहादर हे त्रिवर्ग बंधू. यांचे वडील पूर्वी वि-
ज्यापूरचे मुभ्याकडेस दिवानगिरीचे कामावर होते. असो. अलीकडील मजकूर. अवाजी
शंकर हे श्रीमंत पेशवे यांचे दरवारांत रोजगारास होते. लक्ष्मण शंकर यांणीं पेशवे सर-

बोलत गेला त्याप्रे॥ शेवटास न्यावे, हेंच उत्तम आहे. असें प्रकारें लेहून,

कारांतून कालपी सुभ्याचें काम हिंदुस्थान प्रांतीं केलें. नारो शंकर हे कैलासवासी थोरले मल्हारजीवावा सुभेदार होळकर याजकडे जाऊन रोजगाराची पैरवी करून, शिलेदारी प्रथम केलियावर, कांहीं काजाखीचें कामकाज केल्यावरून पागा, नगारा, निशाण सुभेदार यांणीं देऊन आपले लोभांतच ठेविलें होतें. श्रीमंताकडील फौज व नायगावकर वगैरे यांच्या पागा हिंदुस्थानांत जाऊन वोडसेवाले राजे यांची विलासाची व शिकारीची जागा झांशी घेऊन कांहीं अंमलहि बसवूं लागले. त्यावरून जमेत करून याचा कटा केला. नायगावकर मारिले गेले. हा मजकूर पुण्यास कळल्यावर मागती येथून तयारी करूं लागले. त्यांत कोणाची हिंमत न होय. तेव्हां सुभेदार यांणीं श्रीमंतास विनंति केली कीं आमचे पदरीं नारोशंकर मनुष्य कजाख आहे. त्याजला इंदूर सुभ्याचे कामावर ठेविलें आहे. त्याकडे ही मोहीम सांगितली असतां करण्यायोग्य आहे. श्रीमंतांनीं मान्य करून नारो शंकर याचे नांवें पत्र व सुभेदार यांणीं आपलें पत्र पाठविलें. त्यावरून इंदूरचे कामावर कारकून ठेऊन पुण्यास आले. सुभेदार यांणीं श्रीमंताची भेट करवून मोहिमाचीं वस्त्रें दिल्लीं. आणि पांच हजार फौज तैनाती देऊन इतलाखी फौज ठेवण्यास सांगून हिंदुस्थान प्रांतीं रवानगी करून दिल्ली. तिकडे फौजेसुद्धां जाऊन, वोडसेवाले याचें राज्य घेऊन, राजे हस्तगत करून, आसमतात् गिरास होते त्यांचें पारपत्य करून, झांशीस ठाणें घालून, सरकारास मार लिहून पाठविला. त्यावरून सरकारची मर्जी प्रसन्न होऊन, झांशी सुभ्याचीं वस्त्रें व शिरपेंच, कंठी, चौकडा हुजरेयाजवळ देऊन पाठविलें. नारो शंकर यांणीं राजे यांचें संस्थान राजाकडेस कायम ठेऊन झांशीसुभ्याकडे कांहीं सरकार खालसा महाल करून घेतले. व अर्वांतर मांडलिक राजेरजवाडे यांजकडूनहि कांहीं सुभ्याकडेस अजमासें तीसपस्तीस लक्ष परियंत अधिकार जमेचा करून घेऊन, झांशी खेडें होतें त्याची वसाहत करण्याबद्दल लाखो रु॥ खर्च करून सुभा राहण्यालायक जागा केली. श्रीमंतास गैरवाका कोणी समजाविल्यावरून नारोशंकर याजला पुणेंमुक्कामीं बोलावून आणिलें ते कार्ती कांहीं इतराजीचा डौल दिसण्यांत आला. सुभेदार मुरव्ची; ते हिंदुस्थानांत-शिंदे अलिजावहादर पुण्यास होते. त्यांची हिंदुस्थान प्रांतीं रवानगी होऊं लागला ते समयीं नारो शंकर यांणीं अलिजावहादर याजकडेस सांगून पाठविलें कीं सुभेदार प्रसंगीं नाहींत, सरकारमर्जी तो रुष्ट दिसते. यावर अलिजावहादर यांणीं अभय सांगून पाठविलें कीं जे सुभेदार तेच आह्मी, काळजी न करावी. शिंदेवहादर हिंदुस्थान प्रांतीं जाण्यास निरोप घेतेसमयीं सरकारास विनंति केली कीं नारो शंकर यांणीं सरकार चाकरी करून किफायत केली असतां खावंदांनीं गैरवाका ऐकून माणसें वाढलेलीं तीं मोडावींत असें होऊं नये; त्याजला आमचे बरावर दिल्ले पाहिजे; त्याखेरीज आमचें जाणें होणार नाहीं. खावंदांनींहि त्यांचे पराक्रमावर नजर देऊन सरकारांतून सरदारीचीं वस्त्रें दिल्लीं. व शिंदे वहादर यांणींहि आपले दिवानगिरीचीं वस्त्रें व श्रीमंत महाराज

ते तेथेंच राहात बलकी माघारे फिरत असें करवणें. हे उभयतां पुढें पोहों-
 चल्यावरी यांणीं लिहिल्यास तुह्नीं फौज सुद्धां जाऊन पोहोंचणें. वरचेवर
 तिकडील मजकूर लिहिणें. जाणिजे. सारांश, सुज्याअतदौला याचे मत-
 लब तुह्नीं लिहिले तेच पक्के त्याशीं बोलावें. त्याची निशा करावी व त्याज-
 पासून आपली निशा करून घ्यावी. याचे लांब बोलणें करणें. रूबरू
 बालोन पाठवावे. या गोष्टीस तुह्नीं जवळ असतां तर ठीक पडतें. तुह्नीं
 जवळ नाहीं, यास्तव तुमचें जाणें लांबणीवर पडतें. रवानगी लवकर व्हावी
 यास्तव या उभयतांस पत्रें देऊन सविस्तर सांगून रवाना केले असेत. तुह्नींहि
 त्यास पुढें लेहून इतकेंच पाठवावें कीं तुमचे मतलब तेच तुह्नाशीं लांबल-
 चक बोलावे व तुमची पुरती निशा करून घ्यावी व आपले तर्फेची निशा
 करून घ्यावी, यास्तव यांस रवाना केले असेत; येतील तोपर्यंत जावयाची

छत्रपति यांची पंतप्रतिनिधी, कैलासवासी भवानराव याजवर बेमर्जी झाली होती ते कार्की
 प्रतिनिधीचीं वख्त्रेंहि, यांजला दिल्लीं. शिंदे अलिजावहादर यांचे दिवानगिरीचे कामावर
 आमचे आज्ञे त्रिवकराव नारायण यांजला पाठविलें. झांशी सुभ्यास पुतणे, लक्ष्मण शंकर
 यांचे चिरर्जाव, विश्वासुराव लक्ष्मण ठेविले. प्रतिनिधीचे कामावर आपण नारो शंकर राहिले.
 यानंतर श्रीमंत कैलासवासी भाऊसाहेब पेशवे हिंदुस्थानप्रांतीं जाऊन सोनपतपानपतचे
 लढाईत गारद जाले. ते कार्की कामकाज नारो शंकर यांणीं दिल्लीस केले. तेव्हां राजेवहादर
 किताब खुदावंत पातशाहा यांचे येथून जाली आहे. पुढें कैलासवासी श्रीमंत थोरले माधवराव-
 साहेब व दादासाहेब चुलते पुतणे या उभयतांचें वाकडें आलें. त्या प्रसंगांत लढाया वगैरे
 कामेंकाजें झालीं. तेव्हां पंधरा लक्षांची जाहागीर दिल्यावर कर्नाटक प्रांतीं वगैरे लढा-
 ईचीं कामें पडलीं. कोठेंहि कमती पडली नाहीं. कैलासवासी तीं वाप्पासाहेब यांस स्व-
 देशीं व हिंदुस्थानप्रांतीं सरकारसेवा घडली. सारांश, वडिलांनीं पराक्रमानेंच मातवरी मे-
 ळविली. याचा पूर्वापार मार लिहिला असतां विस्तार कोठवर लिहावा. कोणते तेरिखेस
 व कोणते सनांत काय जें प्राप्त जालें हें तपशीलवार लिहून पाठवावें तरी आमचे दौलतींत
 हालीं माजी होत गेल्यामुळें कागदपत्र दाखलेशीं राहिला नाहीं. कांहीं राहिले तेहि मा-
 लेगांवचे लढाईत गेले. इ. इ.

१८१८ च्या १३ जूनला मालेगांवचे लढाईत मालेगावचा किल्ला जकून जर्मनदोस्त
 झाला व त्याबरोबर आंतील दफतरहि स्वाक झालें. पानिपतची लढाई १७६१ त झाली व
 नारो शंकराला प्रतिनिधीची मुतालिकी १७६२ त मिळाली. यादींत मजकूर वरखालती
 आहे. यादी इ. स. १८३३ त लिहिलेली आहे.

उतावळी न करावी, तेथेंच राहावे. असें प्रकारें लेहून पाठवणें. मुलकाचा मजकूर तर तुर्त मुलकाचा पेंच नाही. आह्मी आग्रियाजवळ आहों. सुजा-अतदौलाचा स्नेह आहे तो पेंच कांहीं पडत नाही. परंतु, आपल्या जागा असतील त्यांत दारू, गोळी, दाणा वगैरे सरंजामाचा गळ्या भरणें. मजबुदी ठीक करणें. यद्यप पेंच पडल्यास झुंजत परंतु कांहीं भय मानून कांहीं जागा न सोडीत असें करणें. रूबरू बोलणें जाहाल्यास भावगत जशी कळेल तसें त्याशीं बोलावें यास्तव यांस पाठविलें आहे. जसें देखतील तसें बोलतील. यास्तव तुह्मी त्यास आशाच लाऊन ठेऊन तिकडे न जात तें करणें. त्यासहि पत्र पाठविलें असे. त्याचाहि मसुदा पाठविला असे. रा। छ ११ जिलकाद. बहुत काय लिहिणें. हे विनंति.

[२०९] पे॥ छ ८ मोहरम. ॥ श्री ॥

२६ जून १७६०.

राजश्रियाविराजितराजमान्यराजश्री गोविंद बल्लाळ स्वामी गोसावी यांसिः पे॥ बाळाजी बाजीराव प्रधान नमस्कार विनंति उपरि येथील कुशल जाणून स्वकीय कुशल लिहीत जाणें. विशेष. तुह्मीं दोन पत्रें पाठविलीं तीं पावलीं. अबदांली, रोहिले यांचा मजकूर विस्तारें लिहिला त्यांत

२९० कोळजकेश्वराच्या वरती राहून अबदालीनें नजीबखान व ज्याहानखान यांस मराठ्यांच्या मुलुखांतील ठाणीं मारण्यास व सुजाअतदौल्यास घेऊन येण्यास पाठविलें होतें. भाऊसाहेबांचें सैन्य आग्रियाजवळ आल्यावर नजीबखानाला अर्थात्च मराठ्यांच्या ताब्यांतील इटाव्यास राहतां न येऊन तो अबदालीच्या सैन्यास मिळण्याच्या हेतूनें परतला. पुढें मराठ्यांचें सैन्य आग्र्यास यमुनेच्या दक्षिणतीरीं उतरलेलें पाहून अबदालीहि त्या नदीच्या उत्तरतीराला येऊन थडकला. नंतर भाऊसाहेब कुंजपुरा घेऊन परत येईतोपर्यंत अबदाली यमुनेच्या पैलतीरानें मराठ्यांच्या सैन्याच्या समांतर चालत होता. रा. पारसनीसकृत मराठ्यांचे पराक्रम, वुंदेलखडप्रकरण ह्या ग्रंथांत एक पानिपतच्या लढाईची अपूर्ण बखर छापिलेली आहे. त्यांत भाऊसाहेब शिंदेहोळकरांना घेऊन माळव्यांतून हिंदुस्थानच्या रोखें येत असतां अबदाली अटकेवर आला व तो यमुना उतरून आठ दिवसांत मराठ्यांशीं टक्कर दे-

खुलासा कीं पठाण, रोहिले इकडे आले याजमुळें सकुराबादचा अंमल उठला;

प्याच्या विचारांत होता, इत्यादि विधानें केलीं आहेत; परंतु, हीं विधानें खरीं नाहींत हें मराठ्यांच्या इतिहासाच्या ह्या भागाच्या अवलोकनानें कळून येण्यासारखें आहे. ह्या वखरींत अशींच आणखीं शेंकडों विधानें आहेत कीं जीं खोटीं आहेत असें सहज सिद्ध करून दाखवितां येईल. उदाहरणार्थ कांहीं विधानांचा येथें निर्देश करितों. (१) अश्विन शुद्ध १० स भाऊनीं हिंदुस्थानच्या खारीचा बेत प्रगट केला असें वुंदेलखंडप्रकरणाच्या ११५ व्या पृष्ठावर आहे; परंतु, हिंदुस्थानांत जाण्याचा अश्विनांत पेशव्यांचा मुळींच बेत नव्हता हें ह्या पुस्तकांतील मार्गील एका टांपेंत सिद्ध केलें आहे. (२) कार्तिक वद्य १३ स भाऊ गारपीरावर डेरेदाखल झाले असें ११७ पृष्ठांत आहे; परंतु, भाऊ दसन्यालाच गारपीरावर जाऊन डेरेदाखल झाले होते हें सुप्रसिद्ध आहे (ग्रांटडफ, वखरी, इ.). (३) भाऊ गारपीरावरून आंबेडपूर, पैठण, हरडा इत्यादि मुक्कामांवरून हिंदुस्थानांत गेले व नानासाहेब ह्यावेळीं पुण्यास होते असें पृष्ठें ११९ । १२० त लिहिलें आहे; परंतु, भाऊ नगर, पैठण या शहरांवरून न जातां, सिद्धटेक, पेडापूर ह्या गांवांवरून उदगीरस गेले व उदगीरची मोहीम चालूं असतां नानासाहेब अहमदनगरच्या किल्यांत बसले होते हें ह्या पुस्तकांतील मार्गील लेखांकांत स्पष्ट लिहिलें आहे. (४) ह्या वखरकाराला उदगीरच्या मोहिमेची बातमाच नव्हती असें दिसतें. कारण तिच्यासंबंधीं त्यानें एक शब्दहि लिहिला नाहीं. (५) भाऊ हिंदुस्थानांत गेल्यावर गिलज्या अटकेस आला ह्मणून हा वखरकार लिहितो; परंतु, तें अगदींच टाकाऊ आहे. (६) सालीमगडाजवळ मराठ्यांचें सैन्य यमुना उतरून पलीकडे गेलें असें पृष्ठ १२५ त आहे; परंतु, पानिपतच्या मोहिमेंत मराठे यमुनेचा दक्षिणतीर सोडून कोठेंच गेले नाहींत. आग्रा, दिल्ली, कुंजपुरा, सोनपत, वागपत, पानिपत हीं स्थलें यमुनेच्या ह्या तीराला आहेत. ह्या स्थलांवरून मराठे पानिपताला गेले. अबदाली कोरजळेश्वरावर यमुनेच्या तीराला होता, तो, मराठे सोनपतावर गेल्यावर, यमुना नदी उतरून ह्या तीराला आला. (७) सरदारांच्या सैन्यांचे आंकडे दिले आहेत ते फारच अवाढव्य आहेत व त्यांची बेरीजहि बराबर नाहीं. (८) खंडण्याचे आंकडे दिले आहेत तेहि अविश्वसनीय आहेत. भरतपूरकर, उदेपूरकर, जयनगरकर इत्यादि मोठमोठ्या संस्थानिकांकडून पावणनेऊ लक्ष रुपये खंडणी येते व बाकी फारकोळ संस्थानिकांकडून एक्यायशी लक्ष येते ! एकदरोंत ही सर्व वखर गप्पांनीं भरली आहे. तारखांच्या चुका, स्थलांच्या चुका (आंबेडपूर, कुंजपूर), पुरुषांच्या नांवांच्या चुका (कुकुमशाहा, सेवाखान), प्रगंगांच्या चुका (उदगीरच्या लढाईची विस्मृति, अबदाली सबद एक वर्ष हिंदुस्थानांत होता ह्याची विस्मृति), काल्पनिक आंकडे, बऱ्याच तिथी देऊन आपण त्या गोष्टी प्रत्यक्ष पाहिल्या असें भासविण्याची दुरिच्छा, असा फारच वात्रटपणा ह्या वखरींत झाला आहे. रा. पारसनास ह्मणतात त्याप्रमाणें ही

श्रीमंत राजश्री भाऊसाहेब सिरोंजेअलीकडे आले ; पुढें आगरियास आल्यावर आपण त्यांजकडे जाऊन सविस्तर निवेदन करितों. ह्मणोन कितेक विचाराचा मजकूर लिहिला तो कळला. ऐशास, प्रस्तुत चिरंजीव राजश्री भाऊ कोठपावेतां गेले ? अबदाली कोठें आहे ? नजीबखान व ज्याहानखान पुढें आले होते ते कोठें आहेत ? तें विस्तारें तिकडील वर्तमान वरच्यावर लिहीत जाणें. कनौज फफुंदच्या मुकामाचीं पत्रं पावलीं. नजीबखान, ज्याहानखान इटावियाकडे आले त्याचें वर्तमान काय ? आपले ठाणियाचें वर्तमान काय ? तें लिहिणें. जाणिजे. छ १२ जिलकाद. + हे विनंति.

[२१०]

॥ श्री ॥

२७ जून १७६०.

पु॥ राजश्री गोविंद बल्लाळ स्वामी गोसावी यांसि:

विनंति उपरि. स्नानाकरितां गंगादक असावें याकरितां गंगोदकाच्या कावडी २ दोन चहूं दिवसाआड वरिचेवरी पाठवीत जाणें. जाणिजे. छ १३ जिलकाद. बहुत काय लिहिणें. + सतत चांगले निगनें कावडी घेत असें तरदुंदनें पाठवीत जाणें. पाणी पिणें जालें तरी त्याचा बंदोबस्त नीट करून पाठवीत जाणें. हे विनंति.

बखर समक्ष हजर असलेल्या गृहस्थानें लिहिलेली नाहीं; ती साधीहि नाहीं व तींत काव्येतिहाससप्रहांत छापलेल्या बखरींच्यापक्षां माहितीहि जास्त नाहीं. सारांश, ही सर्व बखर येथून तेथून वनावट आहे.

२९१ भाऊ आग्रचाला आले ह्मणजे आपण त्यांना जाऊन भेटतो ह्मणून गोविंदपंत नानासाहेबांना लिहितो; परंतु, भाऊ आग्रचाला आल्यावर गोविंदपंत इटाव्यापासून काहीं कामगिरीच्या निमित्तानें दूर निघून गेला. पानिपतच्या मोहिमेंत गोविंदपंत भाऊसाहेबांना मुळींच भेटला नाहीं.

[२११] पे॥ छ २० जिलकाद. ॥ श्री ॥

२७ जून १७६०.

राजश्रियाविराजितराजमान्यराजश्री गोविंद बल्लाळ स्वामी गोसावी यांसिः
 पो॥ सदाशिव चिमणाजी नमस्कार विनंति उपरि येथील कुशल जाणून
 स्वकीय कुशल लिहीत जाणें. विशेष. येथें ऐवजाची निकड फार आहे
 ह्मणोन तुह्यांस वारंवार लिहीत असतां कांहीं तरतुद करून ऐवज रवाना
 केला आहे ह्मणोन तुह्मी लिहितां. त्यास, पन्नास हजार रुपये रवाना केले
 आहेत ह्मणोन बातमी कळली. ऐशास, तुह्मी मातबर मामलेदार. जे समर्थी
 जसा पैका आणवूं तसा तुह्यांकडून यावा. दिरंग लागो नये. ऐसें असोन
 तुह्मीच दिरंगावरी घालों लागल्यास दुसऱ्या मामलेदारांस काय शब्द लावावा ?
 तुह्मीं यापें॥ करूं नये. तुह्यांकडून चवदापंधरा लाख ऐवज यावा. त्यापैकीं
 तुर्त पांचसात पाठवणें ह्मणोन लिहिलें असतां अद्याप ऐवज येत नाहीं हें
 अपूर्व आहे ! याउपरि दिरंग न लावितां सदहूँ ऐवजाची तरतुद करून ऐवज
 सत्वर रवाना करणें. येथील वोढीमुळें परिच्छिन्न विलंबावरी न घालणें. आतां
 वाटेचेंहि ठीक आहे. तर ऐवज जलदीनें पाठवणें. जाणिजे. छ १३ जिलकाद,
 सु॥ इहिदे सितैन मया व अलफ. + बहुत काय लिहिणें. भदावरचे वाटेनें
 अगर ग्वालेरवरून सत्वर चांगला ऐवज यावा. लाख पन्नासानें होणें काय ?
 हे विनंति. जो जमा होईल तो वरचेवर पाठवणें. त्या (विलंब) लागल्या
 चाकरांस फार शब्द लागेल. हे विनंति. एकादो महिन्यांत रसदेचाहि
 भरणा इकेंडच करणें. हे विनंति.

२९२ भाऊसाहेब हिंदुस्थानांतील मामलेदारांकडून रसदेचे पैसे मागवीत हें ह्या वा-
 क्यावरून उघड आहे. गोविंदपताला पचर्वास लाख रुपये बाकीचे व रसदेचे मिळून द्या-
 वयाचे होतें; परंतु, तें त्यानें शेवटपर्यंत मुळींच दिले नाहीत. हे पन्नास हजार व शेवटीं
 एकदा साडे चार लाख गोविंदपतानें पाठविले; परंतु. त्यापैकीं कांहीं गिलच्यांनीं मध्यच
 लुटून नेले गोविंदपताच्या प्रांतांत दगाधोपा बिलकुल नव्हता. असें असून गोविंदपतान

[२१२] पे॥ प्रथम श्रावण वद्य १३, ॥ श्री ॥

४ जुलै १७६०.

मु॥ सेगरनदी (१० जुलै १७६०).

राजश्री गोविंद बल्लाळ स्वामी गोसावी विनंति उपरि. पत्र आषाढ शुद्ध त्रयोदशीचें पाठविलें त्यांत मजकूर. सुज्याअतदौला जातात ; ऐकत नाहीं. पार फौज उतरावी. इटावियाकडून आपण येतां. आगरियाजवळ स्वामी आले, फौज उतरली ह्मणजे हें निमित्त करून फिरतील ह्मणोन व अबदालीचे लष्करची बातमी. तीर्थरूपाकडे जिन्नस रवाना केला तो सर्व कळला. ऐशियास, सुज्याअतदौला जातात. पुढें तेथें जाऊन तिकडून कांहीं पेंच पडला तर—तर कसें करितील ? हें कळत नाहीं. अथवा जरब मातबर आमचे तर्फेनें सारियावरी बसेल तेव्हांच नरम येतील. पुढें वर्तमान लिहित जाणें. शाहाजादे देहीकडे येत नाहीत असें आहे तें बरेंच आहे. तुर्त असेंच असावें. तिकडे न जावें हेंच उत्तम आहे. फर्माशी जिन्नस पाठविला, उत्तम केलें. पैका पाठवावयास फार दिवस लागले. लौकर पाठवणें. पार उतरून आपले ठाणियाचा बंदोबस्त करणें. पाऊसामुळें गभीर नदीस पाणी, यास्तव मुकाम जाहाले. एका दो दिवशीं आगरियास जाऊं. पूल बांधोन पार फौज उतरूं. तुह्यांकडेहि फौज कांहीं देईल. वरचेवरा गिलज्याचे लष्करचें वर्तमान लिहिणें. सुज्याअतदौला गेले. तेव्हां

कोणत्या सबर्बावर व कोणाच्या जोरावर पैसे पाठविण्याचें लांबणावर टाकिले ? भाऊसाहेवाचा सचार पानिपतपर्यंत अव्याहत झाला. जेथें जावें तेथें त्यांना जयच येत गेला. तेव्हां त्यांस पेशाचा मदत केली असतां ते फारच बलिष्ठ होतील व दिल्लीस नवान एखादें राज्य स्थापून स्वतंत्रपणें कारभार करतील असा मत्सर नानासाहेवांच्या मनांत कदाचित् आला असेल. ऐतिहासिकलेखसंग्रहांतील नंबर २५ च्या सारांशांत हा मत्सराचा विचार सखारामवापूनें नानासाहेवांच्या डोक्यांत भरवून दिला व भाऊसाहेवांना ऐवज न देण्याविषयीं हिदुस्थानांतलें मामलतदारांस ताकिदी करविल्या असा मजकूर लिहिलेला आहे. ह्या ताकिदीच्या जोरावर गोविंदपंतानें पैसे देण्यास विलंब लावला असावा. ह्या ताकिदी गुप्तपणें गेल्या असाव्या.

२९३ गंभीर नदीच्या पार.

त्याचे तालुक्यांत जमीदारांनीं फिसाद करावी, त्यास पायबंद बसावा, याचा विचार काय तो माहितगारीनें सर्व लिहिणें. तुमचे लगामी कोण-कोण आहेत, तजवीज सर्व लिहिणें. जशी आज्ञा होईल तसें करणें. तुम्ही, गोपाळराव गणेश, गणेश संभाजी, गोपाळराव बापुजी एंसे सारियानें फौजसुद्धां अंतर्वेदींत उतरावें. कोळेचे सुमारे सारियानें जमा व्हावें. आपले आपले ठाणियाचा बंदोबस्त करावा. सरकारचे फौजेची उतराव-याची तरतुद करणें ती करूं. जाणिजे. छ २० जिलकाद. + हे विनंति.

[२१३]

॥ श्री ॥

८ जुलै १७६०.

राजश्रियाविराजितराजमान्यराजश्री गोविंद बल्लाळ स्वामी गोसावी यांसः पोष्य सदाशिव चिमणाजी नमस्कार विनंति उपरि येथील कुशल जाणून स्वकीय लिहीत जाणें. विशेष. तुम्हाकडील हिशेब तिगस्तां चौसाला विल्हे लाविला त्याची नकल व गुदस्तां अजमास करून तुम्हाकडे पाठविला आहे त्याची अशा दान नकला असल अजमासाप्रमाणें व हिशेबाप्रमाणें करून सत्वर पाठवणें अलीकडे दोन साला तुमचे महालची जमाबंदी कळत नाही त्यास जमा व वसूल यांचा अजमास स्थूलमानेंकरून पाठविणें. तुम्ही भेटिस याल तेव्हां समागमें कागदपत्र घेऊन यालच. परतु अगोदर प्रयोजन कागद-पत्रांचें आहे. यास्तव कासीद जोडी याच कामासाठीं पाठविली आहे. याजवा। सदहूंप्रमाणें पाठवून देणें. खाना छ २४ जिलकाद. बहुत काय लिहिणें. हे विनंति.

[२१४]

॥ श्री ॥

८ जुलै १७६०.

राजश्रियाविराजितराजमान्यराजश्री गोविंद बल्लाळ स्वामी गोसावी यांसः

पोष्य बाळाजीराव प्रधान नमस्कार विनंति उपरि येथील कुशल जाणून स्वकीय कुशल लिहिणें. विशेष. सरकारांत नाटकशाळांचें प्रयोजन आहे. तरी जातीच्या शुद्ध, चांगल्या, जरूर, दोन तीन, तरण्या मिळवून पाठविणें. फार चांगल्या पाठविणें. छ २४ जिलकाद. हे विनंति.

[२१५]

॥ श्री ॥

८ जुलै १७६०.

राजश्रीयाविराजितराजमान्यराजश्री गोविंद बल्लाळ स्वामी गोसावी यासः
पो॥ सदाशिव चिमणाजी नमस्कार विनंति उपरि येथील कुशल जाणून स्वकीय कुशल लिहित जाणें. विशेष. तुहीं आषाढ शुद्ध पौर्णिमेचीं पत्रें पाठविलीं तीं छ २२ जिलकादीं पावलीं. लिहिलें वर्तमान सविस्तर कळलें. कलमें वि ता॥

सुज्याअतदौले यांस कित्येक प्रकारें खरीं लटकीं बोलोन नजीबखान याणीं बीर देऊन अबदालीच्या भेटीस चालविलें. सुज्याअतदौलास कित्येक पुराणें नामी लोक सांगत होते जे मराठ्यांशीं सलूख करणें उत्तम आहे; अगर दोहींकडीलहि भावगर्भ पाहून मग जिकडील जोरा तिकडे सलूख करावा. तूर्त अबदालीकडे जाऊ नये. याप्रमाणें सांगत असतां न एकून जावयाचें केलें आहे. जात आहेत. कसकसें शेवटाम जाईल प-

राजश्री रामाजी अनंत व नारो शंकर सुज्यातदौले याकडे रवाना केले आहेत, त्याच्या थैल्या पत्रें पाठविलीं तीं पावलीं. आजच याचा मजकूर लिहून सुज्यातदौलाकडे जोडी रवाना केली आहे. उत्तरें लौकरच येतील. व हे उभयता इकडे आलियावर ते आही मिळून जाऊं. जरी त्यांचा मुकाम कोठें आही जाऊ तो जाहल्यास उत्तम आहे, आणि दरकूच गेले तरी उपाय नाही हणून लिहिलें तें कळलें. ऐशियास सुज्याअतदौला

२९४ लग्नामुंजीच्या समारंभांत, उत्सवांत, भेटीचे समयीं नाचण्यास नाटकशाळा गेल्या शतकांत लागत असत.

हावें ह्मणून लिहिलें तें कळलें. ऐ-
शास मुज्याअतदौला अबदालीकडे
गेले. जे जे करार केले ते लटके,
आणि अबदालीच त्यास फार चांगला
वाटला. याउपरी त्याचें अन्न इकडे
नाहीं. यास्तव गंगापारचे जमीनदारां-
जवळून दंगा करवावा. बलवडसिंग
यास लिहावें, आणि त्याचे तालु-
क्यांत गंगापार उतरावयाचा प्रकार
असेल ती जागा पहावी. जें बोल-
तील मागतील तें लावावें. हें काम
करावें लागतें. चालना करणें. जे
तुमचे हातीं असतील त्यांस ठीक
करणें. लिहून पाठविणें. अंतर्वेदींत
उतरून आपला अमल करणें. ठाणीं
सारीं बसवणें. वरचेवरी वर्तमान
लिहीत जाणें.

अकबरपूरचें ठाणें, गोपाळराव
बापूजीचे ठाणेदारानें टाकलें होतें,
आणि जमींदारांनीं शह टळतांच
त्याचे कमाविसदाराचें ठाणें बसविलें.
त्यास तिकडील बंदोबस्त कसा आहे
तें लिहिणें.

तिकडे गेले यास हुजूर बोलाविले
आहेत. अगरियास पलीकडून येतील.
अथवा इकडूनच येतील. पुढें उपयोग
देखिला तर पाठवूं.

पैकियाची कांहींच तरतूद होत
नाहीं हें फारच अपूर्व आहे असें तुह्यास
नसावें. जलदीन पैका पोहोचविणें.

गोपाळराव गणेश याचा अमल
चांगलाच आहे. आतां याणीं, तुह्मीं,
गणेश संभाजी याणीं आपली सारी
फौजसुद्धां निघोन कोळजलेश्वर या
सुमारें भिवगांव येथवर यावें. सकुरा-
बाद वगैरे ठाणीं बसलीं राहिलीं तीं
बसतील. सकुराबाद मातबर ठाणें
आहे, तेथें सारियाचा जमाव पाडून
अमल ठीक करणें. अगरियास पूल
बांधून इकडूनहि फौजा पार उतरून
पलीकडे येईल, आणि तिकडील बंदो-
बस्त ठीक करणें. याउपरि पार उतरून
कोळपर्यंत बंदोबस्त करावयास चिंता
नाहीं. जाटांचीं ठाणीं जाट कायम
करणार व केलीं. फौजहि त्याची स-
रकारची उतरणें. तुह्मीं तिकडून येणें
ह्मणजे ठीक होऊन येईल. ठाणि-
यांची मजबुती चांगली करणें. जाणिजे.

खाना छ २४ जिलकाद. हे विनंति.

[२१६]

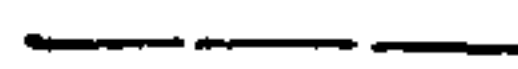
॥ श्री ॥

१० जुलै १७६०.

राजश्री गोविंद बल्लाळ स्वामी गोसावी यांसि:

विनंति उपरि-- तुमचे पदरीं मामला केवढा ! तुह्यांपासून रुपया येणें किती ! आणि कांहींच येत नाहीं. येथें खर्चाची निकड. हें कांहींच मनांत नाहीं. अपूर्व आहे ! मागें कांहीं नव्हतें त्या दिवसांत कशी चाकरी केलीत ! कसें बरें ह्मणोन घेऊन या पद्धतीस आलां ! आतां तरी खावंदाचे इतबारी, मातवर मामलत पदरीं, पत चांगली, जर दंगा फार जाला तर एके सालचा ऐवज सरकारांत कर्जदाखल मेळवून द्यावा परंतु सरकारचें काम अडूं न द्यावें ! हे योग्यता असतां तपशील लिहितां हें याउपरि न करणें. पहिले लिहिल्याप्रें॥ बाकीचे ऐवजीं रुपये व रसदेचा ऐवज आडून तरतूद हाली सालचा करणें आणि पावता करणें. याशिवाय सावकारी कांहीं कर्ज मिळेल तरी मेळवणें. हिंदुपत तुमचे मामलतेंतील त्याणीं पत्र पावतांच सत्वर फौजसुद्धां यावें. तें न करितां गुमानसिंग खुमानसिंग यास बगलेंत घेऊन सरकारचे मामलतींत उफराठी खराजी मांडली असे. हे गोष्ट कांहीं त्यास बरी नाहीं. तुह्मी कशी करूं देतां ? त्याचा वकील आला, निष्ठेनें बोलला, त्यावरून भरंवसा आला. दुसरें, याजवर उपकार किती ! असें असतां, अब-दालीची मसलत पडली असतां, घरचे कजिये काढून ह्या गोष्टी कराव्यां येणेंकरून यास याचे वडील बरें स्वर्गीं कसें ह्मणतील ? व याचेहि बरें काय होईल ? काम तो श्रीकृपेनें खातरखा घडेल. याजवर मात्र शब्द लागेल. पुढें फार वाईट. त्यास हें समजावून ताबडतोब त्यास फौजसुद्धां आणून पोहोचावणें. अबदाली राहिला तेव्हां त्याचें पारपत्य करणें. दो महिन्यांचा अवकाश आहे तो त्याणीं यावें. तिकडील कजियांत एकंदर येऊं नये. आलि-या बरें नाहीं. तुह्मी फौजसुद्धां अंतर्वेदींत उतरणें. गोपाळराव गणेश यांस मेळवून घेणें. तुह्मी, ते व कांहीं गणेश संभाजी याचेहि राऊत येतील. तिकडून सारा बंदोबस्त करीत शिकोराबाद येथें येणें. तेथें सरकारचें ठाणेंहि बसलें आहे. तुह्मी कोळजळेश्वरपर्यंत आपला अंमल बसवणें. जाटाचेहि

लोक पलीकडे गेले आहेत. आणखी जातील. आह्मी जलदीनेच पार फौज आगरियाजवळ पूल बांधोन उतरतो. एका दो दिवशीं आगरियास जाऊं. पाऊसामुळे इतके मुकाम जाहाले. नाही तर पोहोचलो असतो. सुज्याअत-दौला यांणीं पुर्ती लबाडी केली. याउपरि त्याचे तालुकियांत फौज उतरावी. जमीदार सर्व आपले लगामी लागावयाचे असले त्याजला उत्तेजन देऊन दंगा करवावा. तमाम अंमल उठवावा. तसेच बलबडसिंग याजपासूनहि दंगा करवावा. याची तरतूद अव्वल केली पाहिजे. हें जरूर करणें. सर्व प्रकार, कसे कोण हातीं आहेत, ते कसे करणार, सरकारची फौज उतरलिधा नावांचें अनुकूल कसे पडतें तेंहि सर्व लिहिणें. प्रयागपर्यंत अंतर्वेदींत त्याचा अंमल आहे तो उठवावा. प्रयागचें राजकारण जाहालें तर करावें. परंतु अंतर्वेदींत जो अंमल असेल तो उठवावा. हें करावें. पारचीहि तरतूद करणें. उत्तर सविस्तर पाठवणें. जाटाचे परगणियांत त्याचीं ठाणीं बसवणें. आपले परगणियांत आपलीं बसवणें. बुंधेले पाठवणें. गंगापारचीं राजकारणें नीट करणें. फौज तुह्मांजवळ पाठवून तुमची रवानगी करावी लागेल. मामला गेला तरी एक साल तुह्मीं कर्ज पतीवर मेळवून द्यावें. तसा तो मजकूर नाही. बाकीचे ऐवजीं व रसद मिळोन पंचवीस लाख सत्वर तरतूद करून पाठवणें. त्या लिहिणें या दिवसांत फारच वाईट वाटतें. तुह्मांपासून मोठीं कामें घेणें. तुह्मीं तरतूदच करावी. रा॥ छ २६ जिलकाद. बहुत काय लिहिणें. हे विनंति.

२९५ गोविंदपंताला भाऊसाहेबांनीं खालील आठ कामें सांगितलीं होतीं. (१) पंचवीस लाख रुपये सत्वर पाठवून देणें. (२) बारीक बातमी शत्रूकडील जलद पाठवणें. (३) सुज्याअतदौला याला आपल्या बाजूला ओढणें. तो अबदालीला मिळाल्यावर, त्याच्या प्रांतांत प्रयाग वगैरे ठिकाणीं दंगा करणें. (४) गोपाळराव गणेश, गणेश संभाजी व गोपाळराव बापूजी यांच्यासह अंतर्वेदींत येऊन कोळजलेश्वरीं ठाणें देऊन सुजाअतदौल्या-

[२१७] पे। छ १६ जिल्हेज. ॥ श्री ॥

१६ जुलै १७६०.

राजश्रियाविराजितराजमान्यराजश्री गोविंद बल्लाळ स्वामी गोसावी यांसः
पोष्य सदाशिव चिमणाजी नमस्कार विनंति उपरि येथील कुशल
जाणून स्वकीय कुशल लेखन करीत गेलें पाहिजे. विशेष. आम्हीं सर-
दार जाट सहवर्तमान छ २ जिल्हादीं मथुरेवर आलों. पुढें कर्तव्यार्थ करी-
तच आहों. पलीकडे उतरावें तर नदीस पाणी फार. त्यांत जाटांकडील हजार
दोन तीन फौजे उतरली. मानाजी पायगुडे वगैरे सरकारचीं पतकेहि उतरणार.
पलीकडील ठाण्यांचा बंदोबस्त करावयास हे फौज फार उतरली. यावरून
अबदालीकडीलहि मातबर फौज इकडील शहास येणार. यास्तव तुम्हीं फार
सावध राहणें. ठाण्यांचा बंदाबस्त उत्तम रीतीनें करणें. कदाचित् तिकडे
त्यांची फौज आली, तर ठाणदार मरत न पळत ऐशी मजबुदी करणें. येथेहि
सरकारची आणखी फौज फार उतरली, तर तुम्हांसाहि वरचेवर इतला दिला
जाईल. परंतु सावधगिरीनें राहणें. रवाना छ २ जिल्हेज. बहुत काय लिहिणें.
हे विनंति.

ला व अबदालीला पायबंद देणें. (५) जमीदारांकडून दगा सुजाउद्दवल्याच्या प्रांतांत
करविणें. (६) बुंधेल्यांना सरकारच्या प्रांतांत दंगा करू न देणें. (७) बुंधेल्या सरदारांना
सैन्यासह भाऊसाहेबांकडे पाठविणें. (८) यमुना उतरण्यास नावा जमविणें. ह्या आठ
कामांपैकीं एकहि काम गोविंदपंताचे हातून झालें नाहीं. भाऊसाहेबांची ओरड शेवटपर्यंत
एकसारखी चालूं होती.

२९६ ' फार ' हा शब्द ' पार ' ह्या शब्दावद्दल लिहिलेला दिसतो.

भाऊसाहेबाचे मनांतून यमुना उतरून अंतर्वेदींतून अबदालीला रेटीत यमुनेत नेऊन
बुडवावयाचें होतें असें दिसतें. परंतु, बोटी न मिळाल्यामुळे व पूल बांधतां न आल्यामुळे
यमुना उतरून जाण्याचा वेत रहित करणें भाऊस भाग पडलें. गोविंदपंताला नावा जमा
करावयाला सांगितलें असून त्या त्यानें केल्या नाहींत.

[२१७ अ]

॥ श्री ॥ अजमार्से ५ जुलै १७६०.

राजश्री गोविंद बल्लाळ स्वामी गोसावी यांसि:

विनंति उपरि. तुह्नीं दोन पत्रें एकासारिखीं एक मजकुराचीं पाठविलीं, त्यांत कलमवार सुज्याअतदौला याजकडील मजकूर व पत्रें पाठवून द्यावयाचा अर्थ लिहिला तो कळला. ऐशियास, कलमवार मतलबाचें उत्तर, सरदारांची आमची भेट रविवारीं^{२९} होणार ती होऊन, पाठवूं. तूर्त पत्र खातरनिशेचें सुज्याअतदौलास व त्याचे मातोश्रीस पाठविलें आहे. त्याणीं, आह्मी जवळ आलों, आतां चित्त थीर करून, अबदालीचें भय चित्तांतून टाकून, निःशंकपणें आह्मांस येऊन मिळावें. त्यांत फार नफे आहेत. अबदाली अनेक प्रकारें त्यास वाईट तेंच करील. नजीबखान मायावी, हरप्रकारें यास फसवील. परंतु यांत नफा नाही. फारच गरनफियाची गोष्ट. ते स्नेही आणि आह्मांस त्याचें कल्याण व आपलाहि उपयोग तेंच सांगणें. यास्तव साफ उत्तर देऊन नजीबखान यास लावावें. नजीबखानाचेंहि पारपत्य त्याचे चित्तानुरूप होईल. तरी हा प्रकार बालोन, त्याचे गोसावी व कांहीं फौज अलीकडे उतरली ती त्याजकड जाणार हें आहे, तरी ती गोष्ट सहसा न व्हावी हेंहि करणें. वर्तमान लिहिणें. जाट आपलीं ठाणीं कायम करितात. आह्मी आगरियाजवळ जातो. तुह्नीं तिकडील ठाणीं कायम करणें. नजीबखानास धुडळून द्यावयाचा विचार सुज्याअतदौला याजकडून करणें. वर्तमान लिहित जाणें. जाणजे. विल्लीहून वर्तमान आलं कीं अबदालीनें मारेकरी सुज्याअतदौलास घातले होते. त्यास ते व कागदपत्र सांपडलें. सुज्याअतदौला यांनीं त्यास मारलें. त्यास याचाहि मजकूर कसा तें लिहिणें. तुमची बातमी बारीक मोठी रीतीनें फारच आहे. तुह्नांकडे खबर येऊन मग इकडे यावयास उशीर लागतो. त्यास अबदालीचे लष्करांतून व सुज्याअतदौला याचे लष्करांतून बातमी परभारें इकडे यावी असें करणें. पैकियाची तगूद केली परंतु येत नाही. येथें बोट उज्जनीहून पैका आला परत पंधरा राजांत उडून जाईल. भरंवसा

मातबर पैकियाचा तुमचाच. त्या सत्वर पैका येईसा पाठवणें. भदावराकडून वाट चांगलीच आहे. जरूर खानगी करणें. जाणिजे. पंधरा रोजांत पांच लाख रु॥ जरूर पाठवणें. हे विनंति.

[२१७ ई]

॥ श्री ॥

राजश्रियाविराजितराजमान्यराजश्री गोविंद बल्लाळ स्वामी गोसावी यांसिः पो॥ विश्वासैराव बल्लाळ नमस्कार विनंति उपरि येथील कुशल जाणून स्वकीय कुशल लिहीत जावें. विशेष. पत्र पाठविलें तें पावलें. लिहिलें वर्तमान सविस्तर कळलें. याउपरिहि सविस्तर वर्तमान निरंतर लिहीत जाणें. वरकड वर्तमान तीर्थरूपांनीं लिहिलें आहे त्याजरून सविस्तर कळेल. +बहुत काय लिहिणें. हें विनंति.

[२१७ ऊ]

॥ श्री ॥

●राजश्रियाविराजितराजमान्यराजश्री गोविंद बल्लाळ स्वामी गोसावी यांसिः पो॥ महीपैतैराव आवजी कृतानेक सा॥ दंडवत विनंति उपरि येथील कुशल जाणून स्वकीय कुशल लिहीत असिलें पाहिजे. विशेष. आपलें पत्र आलें तें पावोन संतोष जाहला. लिहिला अर्थ सविस्तर कळला आला. ऐसेंच

२९८ विश्वासरावाचीं हीं अशींच कुशलार्थाचीं आमचे जवळील सर्व पत्रे आहेत. भाऊसाहेब बरोबर असल्यामुळे विश्वासरावाला प्रमुखपणें वागतां येत नसे.

२९९ पानिपतच्या लढाईत परभू गृहस्थ हा एवढाच दिसतो. भाऊसाहेबांच्या कैफियतीत (पृष्ठ १२) बाजी हरी ह्याणून एक नांव येतें तें कदाचित् कोण्या परभू सरदाराचें असावें. ह्यावेळीं परभूमंडळ नागपूरच्या दरबारांत विशेष होतें. परंतु, जानोजी व मुधोजी भोसले यांच्यापैकीं पानिपताला कोणाच गेला नाही. तेव्हां त्यांच्या पदरची परभूमंडळाहि गेली नाही हें रास्तच होतें.

सदैव पत्र पाठवीत जावें. श्रीमंताच्या पत्रांची उत्तरे पाठविलीं आहेत त्या-
वरून सर्व कळों येईल. श्रीमंतीं लिहिलेपें॥ तरतूद करावी. बहुत काय
लिहिणें. हे विनंति.

[२१८]

॥ श्री ॥

२२ जुलै १७६०.

राजश्रियाविराजितराजमान्यराजश्री गोविंद बल्लाळ स्वामी गोसावी यांसिः
पोष्य सदाशिव चिमणाजी नमस्कार विनंति उपरि येथील कुशल जाणून
स्वकीय कुशल लिहीत जाणें. विशेष. पत्रें पाठविलीं तीं पावलीं. सुज्यात-
दौले याजकडील व अबदालीकडील व रोहिले यांचें वर्तमान विस्तारें लि-
हिलें तें सर्व कळलें. ऐशियास, ये विषयींचा प्रकार अलाहिदा पुरवणी पत्रीं
लिहिला आहे त्यावरून कळेल. वरचेवर तिकडील बारीकमोठें वर्तमान लि-
हीत जाणें. रवाना छ ९ जिल्हेज. हे विनंति.

[२१९]

॥ श्री ॥

२२ जुलै १७६०.

पुरवणी राजश्री गोविंद बल्लाळ स्वामी गोसावी यांसः
विनंति उपरि. शाहाजादा, पटणें मजबूद. जाफरअल्लीचा पुत्राहि जमाव-
सुद्धां आला. त्यामुळें पटणें सांडून झाडींत गेला. त्यामागें मीरनहि गेला.
त्याकडे काशीद गेले आहेत. वर्तमान आलिया लिहून पाठवितों.
शाहाजादाकडे अबदालीचे, सुजाउतदौलाचे, नजीबखानाचे, आणा-
वयास वकील गेले आहेत. परंतु, त्याणें विचार केला कीं कोणी वजीर
जाहालिया आपणास उपयोगीं नाहीं. यास्तव सध्यां कोठेंच न जावं हा
विचार करून त्यांस उत्तरें बाजतबरसात जें करणें तें करूं हणून लिहून

दिली. तो जात नाहीं हणून लिहिलें तें कळलें. याउपरहि तिकडून बातमी उत्तम प्रकारें राखून लिहून पाठवीत जाणें. रा॥ छ ९ जिल्हेज. हे विनंति.

[२२०]

॥ श्री ॥

२७ जुलै १७६०.

पुरवणी राजश्री गोविंद बल्लाळ स्वामी गोसावी यांसः

विनंति उपरि. पत्रें पाठविलीं तीं पावलीं. सुजातदौले यांच्या मुलुखांत दंगा करावयाचा प्रकार लिहिला, त्यास मातबर मातबर जमीनदारांस पत्रें पाठवून लगामी लावून ठेविले आहेत. त्यांचे वकील आणून सविस्तर लिहितो. त्याज-कडे कुमकेस सरकारची फौज दहा हजार यावी हणजे सर्व गोष्टी ठीक होतील. परंतु काशीतील बंदोबस्त केला पाहिजे हणून लिहिलें तें कळलें. ऐशास, दिल्लीकडील काम उरकल्यानंतर पार फौज येईल. परंतु जमीनदारांस बोलावून तालुक्यांत बखेडा करावयास विलंब न करणें. काशीचा बंदोबस्त तुह्मी हुजूर आलियानंतर केला जाईल. खाना छ १४ जिल्हेज. बहुत काय लिहिणें. हे विनंति.

[२२१]

॥ श्री ॥

२८ जुलै १७६०.

राजश्रियाविराजित राजमान्य राजश्री गोविंद बल्लाळ स्वामी
गोसावी यांसिः

पोष्य सदाशिव चिमणाजी नमस्कार विनंति उपरि येथील कुशल जाणून स्वकीय कुशल लिहित जाणें. विशेष. तुह्मीं विनंतिपत्रें पाठविलीं तीं पावलीं. ठाण्यांचा बंदोबस्त ठीक करून लौकरीच हुजूर येऊन पोहोचतो हणोन लिहिलें तें कळलें. ऐशास, उत्तम आहे. बंदोबस्त करावयास दिरंग न लावणें.

सत्त्वरीच सर्व बंदोबस्त ठीक करणें. वरकड सर्व पुरवणीपत्रीं लिहिलें आहे त्यावरून कळेल. रा॥ छ १४ जिल्हेज. हे विनांति.

[२२२]

॥ श्री ॥

२८ जुलै १७६०.

पु॥ राजश्री गोविंद बल्लाळ स्वामी गोसावी यांसि:

विनांति उपरि: अबदालीचे मतें आपले देशास जावें, लढाई एकंदर पाडूं नये. एक वाटा त्याची देशची फौज गेली; दोन वाटे राहिली आहे. सुज्यातदौले यांचे मतें आपले हातें व नजीबखान रोहिले यांचे हातें अबदालीकडील तह श्रीमंतांनीं करवावा, ह्मणजे आह्मी सर्व ठीक करून देऊं, त्यास देशास लावून देऊं. या अन्वये त्याचीं पत्रें आपणास येतात. तरी सुज्यातदौले यांस पत्र थली सरकारांतून पाठवावी. त्यांत आमचे लिहिण्यास हवाला घालून त्याहावें. हें चित्तास आलें तरी करावें, ह्मणोन लिहिलें तें कळलें. ऐशियास, सध्यां सरदार व बळवंतराव गणपत दिल्लीस पाठविले आहेत. त्यांनीं शहर घेतलें. किल्लाहि सत्वर घेतील. आह्मी मजलदरमजल तेथें जातों. तें काम जालिया-नंतर येविशींचें लिहून पाठवूं. तुह्मीं तिकडील वर्तमान आणवून वरचेवर लिहून पाठवीत जाणें. अंतर्वेदीतून तुह्मांकडून उगळा असावा. रा॥ छ १४ जिल्हेज. हे विनांति.

[२२३]

॥ श्री ॥

२८ जुलै १७६०.

पु॥ राजश्री गोविंद बल्लाळ स्वामी गोसावी यांसि:

विनांति उपरि. सुज्यातदौले व नजीबखान यांकडील मार विस्तारें

लिहिला व दिल्लींत फौज त्यांची हजारांपर्यंत आहे, अधिक नाही, येविशीं आह्मांस आज्ञा करावी ह्मणोन लिहिलें तें कळलें. ऐशियास, दिल्लीस उभयतां सरदार व राजश्री बळवंतराव गणपत हुजरातची फौजसुद्धां रवाना केले. त्यांणीं दिल्लीस जाऊन, हल्ला करून शहर घेतलें. त्याच लगटासरसे किल्यांतहि लोक शेंपन्नास जाऊन पोहोचले. परंतु लोक किल्यांत जाऊन लुटीस गुंतले. त्यामुळे फिरोन किल्लेकारांनीं सावध होऊन बाहेर काढिले. प्रस्तुत यांणीं तमाम शहरचा बंदोबस्त केला. किल्यास मोर्चे लाविले आहेत. लौकरीच फत्ते होईल. आह्मीहि दरकुच जात असो. एकादो दिवशीं खासा स्वारी जाऊन पोहोचेल. तुह्मांस कळावें ह्मणोन लिहिलें असे. रा॥ छ १४ जिल्हेज. हे विनंति.

[२२४] पे॥ छ ४ मोहरम. ॥ श्री ॥ २ आगष्ट १७६०.

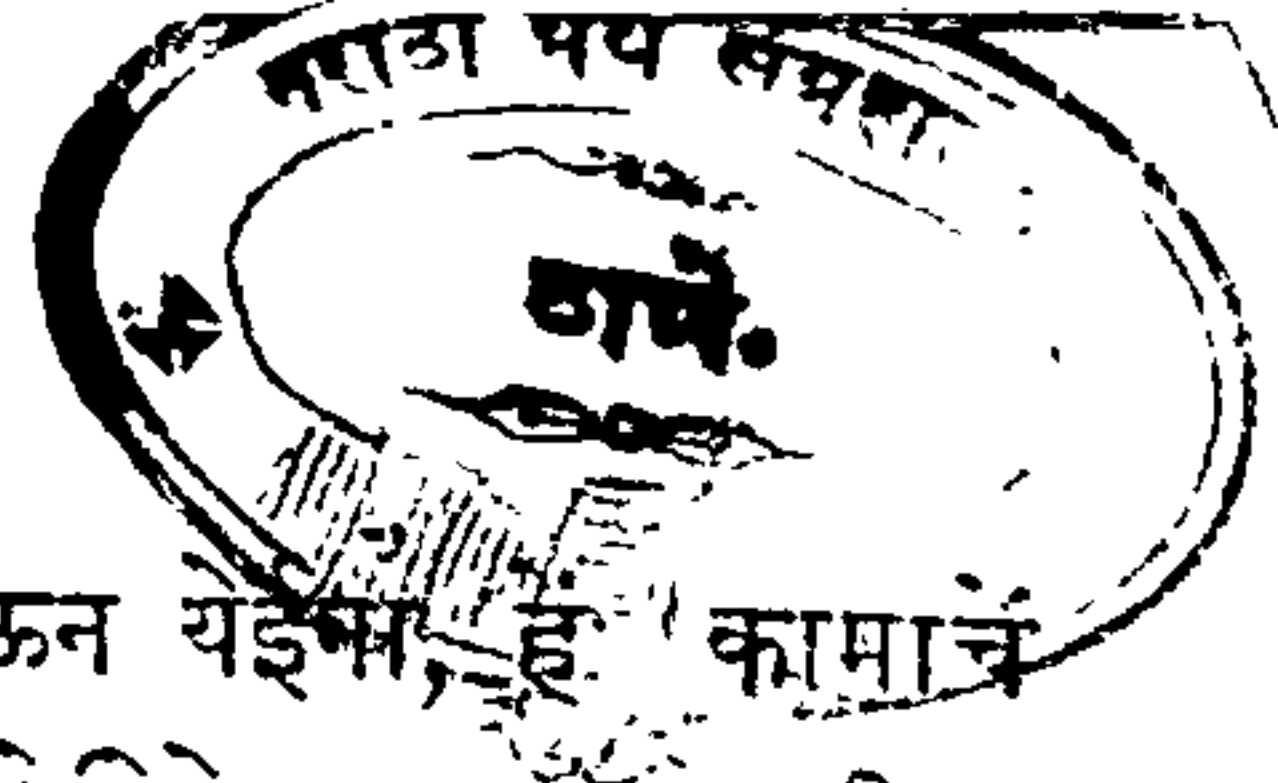
राजश्रियाविराजितराजमान्यराजश्री गोविंद बल्लाळ स्वामी गोसावी यांसिः पोष्य सदाशिव चिमणाजी नमस्कार विनंति उपरि येथील कुशल जाणून स्वकीय कुशल लिहित जाणें. तुमचीं पत्रें आलीं तीं पावलीं. साद्यंत लिहिलें वर्तमान कळों आलें. याउपरिहि तिकडील सर्व वरीचेवरी लिहित जाणें. खासा स्वारी मजलदरमजल येऊन दिल्लीस दाखल जाहाली. तमाम शहराचा बंदोबस्त केला. किल्यांत अबदालीकडील लोक होते याकरितां किल्यास मोर्चे लाविले. खंदकावरी मोर्चे कायम होऊन तोफांचा मार दिल्या. तेव्हां आंतील लोक घाबरे होऊन कौल मार्गें लागले. सबब त्यांस कौल

३०० ' आठशें पठाण ' ह्मणून भाऊसाहेब यांच्या कैफियतींत (पृष्ठ ९) लिहिलें आहे. ह्याच पृष्ठावर वरती ' आठ हजार ' पठाण ह्मणून लिहिलें आहे तें चुकलें आहे. ही चूक मूळ वखरीवरून दुसरी प्रत करून घेणाऱ्याची आहे. ' भाऊसाहेबांच्या वखरी ' प्रमाणें हीहि वखर वरीच विश्वसनीय आहे. छापील प्रत मूळ अस्सल वखरीवरून केलेली नाही; अस्सल वखरीच्या एखाद्या लेखी प्रतीवरून केलेली आहे.

देऊन हत्यारसुद्धां बाहेर काढून ३०१ १९ जिल्हेजीं किल्ला फत्ते जाहाला. जागा फारच बेश, मजबुदीची आहे. याउपरि सर्व बंदोबस्त यथास्थित होईल. सुज्याअतदौलेहि जवळ यमुनेचे पैलतीरीं येऊन उतरले आहेत. गोड बोलतात. पुढें होईल वर्तमान तें लिहिलें जाईल. ऐवजाविशीं वारंवार लिहिलें असोन अद्याप ऐवज येत नाहीं हे कोण गोष्ट ! याउपरि पत्र पावतांच बाकीचा ऐवज व रसदेचा भरणा करून जलदीनें पाठवणें. विलंब न लावणें. ऐवज रवाना जाहला आहे तोहि ताकीद करून सत्वर येई तें करणें. + ऐवजाविशीं वारंवार लेहून भागलों ! याउपर मिळेल त्यापासून पैका ध्यावा हेच बाकी राहिली ! श्रीरंगपट्टणाचे वर्षीं फारकरून दाखवायाचें

३०१ १आगष्ट १७६०.

३०२ श्रीरंगपट्टणचें वर्ष ह्यणजे इ. स. १७५७. ह्या वर्षीं फेब्रुवारींत नानासाहेब पुण्याहून निघून मार्च-एप्रिलांत श्रीरंगपट्टणाजवळ जाऊन तेथून खंडणा घेऊन जूनअखेर पुण्यास आले. पाठीमागें, गोपाळराव गोविंद, मल्हारराव भिकाजी व बळवंतराव गणपत ही मंडळी तें सवंद साल तिकडेच खंडण्या वसूल करीत होती. १७५७ च्या जुलैत नाना व भाऊ पुण्यास असतां गोविंदपंत बुंदेले त्यांस भेटण्यास आले होते (लेखांक ७२). 'मराठ्यांचे पराक्रमांत' (पृष्ठें १०२ व १०३) रा. पारसनीस ह्यणतात कीं गोविंदपंत बुंदेले पुण्यास सावनूरच्या मोहिमेच्या अगोदर आले होते त्यावेळीं त्यांनीं शहाण्णव लक्षांच्या हुंड्या श्रीमंतांपुढें ठेविल्या व हिंदुस्थानांत परत येतांना बहुमानार्थ पेशव्यांनीं कानिटकर व येरंडे हे दोन दरखदार त्यांस नेमून दिले. कानिटकर व येरंडे हे दरखदार पंतांच्या बहुमानार्थ नेमून दिले नसून, पंत हिशेवांत कुचराई करीत ती त्यांनीं न करावी ह्यणून त्यांच्यावर देखरेखीकरितां पाठवून दिले होते, हें आह्मी मागील एका टीपेंत साधार दाखवून दिलेंच आहे. कानिटकर व येरंडे १७५७ त गोविंदपंतावरोवर हिंदुस्थानांत गेले हेंहि गोविंदपंताच्या १७५९ तील पत्रांवरून स्पष्ट आहे. तेव्हां गोविंदपंत सावनूरच्या मोहिमेच्या अगोदर पुण्यास आला व त्यावेळीं हे दरखदार त्यांच्यावरोवर हिंदुस्थानांत गेले हें विधान निराधार आहे हें उघड आहे. सावनूरची मोहीम १७५५च्या दसऱ्यास सुरू झाली. अर्थात् १७५५ त हे दरखदार गोविंदपंतावरोवर गेले नाहींत हें अतिच स्पष्ट आहे. तसेंच गोविंदपंत स्वतः १७५५ त पुण्यास आला होता कीं काय हेंच मुळीं संशयग्रस्त आहे. ह्या विधानावर वखरीखरीज इतर योग्य आधार असल्याशिवाय विश्वास ठेवत नाहीं. तसेंच गोविंदपंतानें ९६ लक्ष रुपये पेशव्यांस वहाल केले ह्यणून एक विरमयजनक पोटाविधान आहे. परंतु, गोविंदपंताच्या हिशेबाची धरसोड पहातां व त्याचा एकंदर दर्जा पहातां, इतकी रकम

बोलत होता. प्रस्तुत रसद वगैरे पैक्याची तरतुद होऊन येईल, हे कामाचं नाही. अंतर्वेदचा बंदोबस्त करणें. बंगस व कांहीं रोहिले घरास जातील. सुजादौलाची उमेद अबदालीस कळली ! आंतील आंतहि^{३०३} पेंच वाढतील. दिल्ली घेतल्यामुळें कमर तुटली ! पुढें सर्व उपाय करणें तो करितों. लढाई तर पांढ्यावर मौकूफ आहे. तोंपर्यंत फुटफाट करणें ते करितों. तुमची बातमी ठीक आहे. वरचेवर लिहीत जाणें. रा॥ छ २० जिल्हेज. बहुत काय लिहिणें. हे विनंति.

[२२५]

॥ श्री ॥

९ आगष्ट १७६०.

राजश्रियाविराजितराजमान्यराजश्री मुकुंदपंत स्वामीचे सेवेसी:

पोष्य गोविंद बल्लाळ सा॥ नमस्कार विनंति उपरि येथील कुशल त॥ प्रथम श्रावण वद्य १३ मुक्काम नदी सेगर जाणून स्वकीय कुशल लेखन करित असिलें पाहिजे. विशेष. पंठाण फरुकाबादकर कनवजेस हजार स्वार जमा झाला आणि चारशे स्वार बलबेर येथेंहि आहेत. त्याजला तेथून काहाडिलें पाहिजे. नाही तर, मागती मुलकांत फिताद होणार. चार सा रोजीचें कार्य आहे. मी माघारा येतांच, तमाम सरदार माघारे येणार. कोणास नालबंदी पाहिजे; कोणास अर्जबाब; व कोणी आह्मी तेथेंच ते राहणार. असा प्रसंग! जर आह्मी तपशील लिहावा तर फडनिंसास संशय निर्माण होतो कीं हे महिना दोन महिने फिरावयास जातात. हें त्याजला भासतें. आणि येथें लढाईचा प्रसंग दिसतो. त्यास, तुह्मी व जनार्दनपंत,

एकदम बहाल करण्याची त्याची ऐपत होती असें बिलकुल वाटत नाही. भाऊसाहेवाला ज्याच्यानें सबंद वर्पांत २५ लाख रुपये देववतना, तो शहाण्णव लाख रुपये बहाल देईल हें साक्षात् हिशेबी पुरावा आल्यावांचून खरें मानितां येत नाही.

३०३ अबदालीकडील सरदारांसरदारांत.

३०४ यमुनेच्या पुरावर.

चिरंजीव बाबा, उमरगडीं एकत्र होणें. कीं पठाणाकडील काम नासो अगर होवो तुह्मीं येणें. तर तैसेंच लिहिणें. अगर आठ रोजांत पठाणाचें पारपत्य करून फौज त्या शहर ठेवून येणें, नव रोज लागणार नाहीं, तरी तसेंच लिहिणें. हे दोन्ही कार्यास न येत. आह्मीं जाऊंच नये माघारे उमरगडीं यावें तर तैसेंच लिहिणें. सत्वर उत्तर पाठविणें. फौजेचा रंग ह्मणावा तर जर मी उमरगडास चालिलों तर सर्व माघारे येतील. पाय कोणी घेत नाहीं. पुढें कोणी धजत नाहीं. असें संकट प्राप्त. जर फौज पुढें जाईना तर पठाण कसे दबतात ? आणि जावें तर तिकडे फडणीस श्रमी. याजकरितां दोनी पेंच आहेत. यांत तुह्मी लिहाल तें करून. बलबेर येथें गेलियानें आज नफा आह्मांस कांहीं नाहीं. तूर्त कांहीं मिळणें नाहीं. न गेलियानें त्यांचा फैलाव जालियास तमाम ठाणीं राहणार नाहींत. दंगा होईल. याजकरितां पठाणाचें पारपत्य जरूर पाहिजे. त्यास, याचा जैसा तुह्मी जबाब लिहाल त्याप्रमाणें करून. उत्तर सत्वर पाठवणें. नदीवर आहे. फडणिसांनीं समाधानें आठ रोजांत जाऊन यावें असें लिहिलें तर जाऊन. त्याणीं लिहिलें कीं जाऊं नये तर न जाऊन. उत्तर पा॥ सविस्तर चिरंजीव बाबास लिहिलें तें तुह्मीं, फडणीस एकत्र होऊन उत्तर पाठविणें. नदीवर मुक्काम आहे. तुमचे लिहिलेप्रमाणें करून. बहुत काय लिहिणें. कृपा लोभ असो दीजे. हे विनंति.

१॥

[२२६]

॥ श्री ॥

१२ आगष्ट १७६०.

पु॥ राजश्री गोविंद बल्लाळ स्वामी गोसावी यांसिः विनंति उपरिः

सुज्यातदौला याचे जमातदार व जमीदार सारे मिळोन गडबड भाऊबंद बेराजी आहेत. त्यांचे अनु- करावी हा मनसुबा करितात. त्यां- संधान आलें होतें तें खरें करावयास जकडेहि पत्रें पाठविलीं आहेत. जाव

गृहस्थ पाठविला आहे, ह्मणोन लिहिलें तें कळलें. ऐशास, ठीक जालियावरी लिहिणें. तशी तजवीज लेहून पाठवूं.

आलियावरी स्वामीस लेहून पाठवूं, ह्मणोन लिहिलें तें कळलें. ऐशास, पक्का जाव येताच लिहिणें. सर्वास उमेदवार अंतस्ते करणें. कोणहास न तोडणें आणि प्रगटहि होऊं न देणें. जाणिजे.

सुज्यातदौले याचे मते जे आपले व नजीबखान यांचे मते सला व्हावा. हाफीजमहमद व अहमदखान व गाजुद्दीखान हे त्यांत नसावे. ह्मणजे सर्व ठीक करून देऊं. ऐसा यांचा विचार आहे, ह्मणोन लिहिलें तें कळलें. ऐशास, सारेच जवळ आहेत. राजकारणें, वकीलहि येतात. याउपरि ज्यांत सरकारचें काम आणि उपयोग सर्व तेंच घडेल.

अन्नदाली सुकरतालावरी जाऊन छावणी करील. त्यास, तमाम रोहिले यांस त्याणें सांगितलें कीं दोन मास आपले घरीं जाणें, बलावूं तेव्हां येणें. यावरून कोणी दोन हजार, कोणी हजार, असे पार गेले. फैजुल्लाखान व सादुल्लाखान वगैरे कितेक पार गेले, ह्मणोन लिहिलें तें कळलें. ऐशास, सांप्रत शिकंदरियावरी आहे. तिकडे विशेष बातमी वर्तमान येत जाईल तर लिहिणें. जाणिजे.

एकूण चार कलमें. जाणिजे. छ ३० जिल्हेज. बहुत काय लिहिणें. हे विनंति.

पु॥ छ १५ मोहरम.

[२२७]

॥ श्री ॥

१२ आगष्ट १७६०.

पु॥ राजश्री गोविंद बल्लाळ स्वामी गोसावी यांसः
विनंति उपरि पत्रें पाठविलीं तीं पावलीं.

बंगालियाचा सुभा मिरजाफरखान व राजे रामनारायण पटण्याचे सुभेदारीचे नायब यांजकडे पत्रे बातमीस हमेशा जात असतात. अलीकडे त्यांचीं उत्तरे पारसी आलीं. त्यांत सविस्तर बंगालियाचें वर्तमान लिहिलें आहे. तीं पत्रे सेवेसी पाठविलीं आहेत. त्यावरून सविस्तर कळेल. व या दोघांस पत्रे पाठवावीं जे तुमचे येखलासीचें वर्तमान गोविंदपंतांनीं लिहिलें, त्यावरून कळेल त्यास तुम्ही आपली खातरजमा राखणें. कोणे गोष्टीचा वसवसा न धरणें. ऐसीं पत्रे यावीं ह्मणून लिहिलें तें कळेलें. ऐशियास मिरजाफरखान व मीरनचा पुत्र मेल्याची खबर आली आहे. पुढें रामनारायण तेथें सर्वाध्यक्ष जाहले असेत, ह्मणून खबर आहे. त्यास पुरती खबर आल्यावरी पत्र पाठविणें तें पाठवूं.

नवाब सुज्यातदौले यांणीं आह्मांस पत्र पाठविलें आहे व स्वामीसहि पाठविलें आहे तीं पत्रे रवाना केलीं आहेत, त्यावरून सर्व कळेल. त्याचा भावार्थ हाच कीं आपण अबदालीकडे आलों ह्मणून कांहीं श्रीमंतांनीं

अलीगोहर शाहाजादे याजकडे शिऊमट आहेत. त्यांजलाहि पत्रे पाठविलीं आहेत. शाहाजादे फार फजित जाहले. ते अबदालीकडे व सुज्यातदौले यांजकडे येत नाहींत. त्याजकडे कासीद पाठविले आहेत. स्वामीकडे यावयाविशीं त्यास व शिवभटास लिहिलें आहे. उत्तरे आल्यावर सर्व लिहून पाठवितां ह्मणून लिहिलें तें कळेलें. ऐशियास, तिकडील उत्तरे काय येतील तीं लिहून पाठविणें. त्यासारखें लिहिलें जाईल.

मजवरी स्वामींनीं किरकोळ वराता न कराव्या. ऐवज नाहीं. मुलखांत बखेडा जाहला आहे. बंदोबस्त करून मीच सेवेसी हिशेब घेऊन येतो, ह्मणजे ऐवज आहे नाहीं कळेल. तेथें आल्यावर जे आज्ञा होईल त्याप्रमाणें वर्तणूक करीन. येथील बंदोबस्त आठोपून लौकरच येतो, ह्मणून लिहिलें तें कळेलें. ऐशास, सरकारांत मसलतीमुळें बाहेरील शत्रूचा पेंच. या दिवसांत सर्वापेक्षां तुमचा भरंवसा, आणि न मिळे ऐवज तेथून पैदाहि कराल. असें असतां तुम्ही

वसवसा धरूं नये. सर्व प्रकारें त्यांचें कार्य होय तेंच करीन. ऐसा त्यांचा आशय ह्मणून लिहिलें तें कळलें. ऐशास, दिल्लीस खासा स्वारी आली. दिल्ली घेतली. सर्व बंदोबस्त सरकारचा जाहला. मुज्याअतदौला व नजीबखानहि पार आले, हा जाबसाल त्याचाहि आहे. होईल तो करूं. शिकंदरियावरी गिलज्याहि आहे. कळावें. तुह्मी तिकडील बंदोबस्त करून कधीं येणार तें लिहिणें. बाकीचे ऐवजीं दहा लाख व रसदेचे ऐवजीं पंधरा लक्ष एकूण पंचवीस लक्ष रुपये सत्वर पोहोचावणें. जाणिजे.

याप्रमाणें हिशेब दाखविता. अपूर्व आहे ! सरकारचें काम होऊन येईल. परंतु तुमचे कदीमीस व निष्ठेस एक प्रकारें दिसेल. तपशील सहसा न लावितां दहा पंधरा लाख रुपये, व रसदेची तरतूद जरूर करणें. दूरं देश. मर्जीणारे? तुह्मी आहे. आळस न करावा.

चार कलमें लिहिल्याप्रमाणें करणें. जाणिजे. ३० जिल्हेज. हे विनंति.

[२२८]

॥ श्री ॥

१५ आगष्ट १७६०.

राजश्रियाविराजितराजमान्यराजराजश्री गोविंद बल्लाळ स्वामी गोसावी यांसिः पोष्य सदाशिव चिमणाजी नमस्कार विनंति उपस्थितील कुशल जाणून स्वकीय कुशल लिहित जाणें. विशेष. तुह्माकडून ऐवज मातबर भरणा सत्वर येऊन पोहोचावा. याविषयीं तुह्मांस वारंवार लिहिलें असोन अद्यापि ऐवज येत नाहीं, हे गोष्ट उत्तम नसे. येथें खर्चाची निकड फार आहे. तरी ऐवजाची तरतूद सत्वर होऊन श्रावण मासाआंत ऐवज येऊन येथें पावे ते गोष्ट करणें. येविषयीं विलंब एकंदर न लावणें. तुह्मांकडील लोक अद्यापि कोणी कोणी आपले बुणगे वस्तभाव कुल देशास लावून देतात ह्मणून वर्तमान कळलें,

तरी हें कामाचे नाही. येविषयींची चौकशी करून लोकांस ताकीद करणें. कोणाचे बुणगे वस्तभाव जाऊं न देणें. जाणिजे. छ ३ मोहोरम सु॥ इहिदे सितैन मया व अलफ. बहुत काय लिहिणें. हे विनंति.

[२२९]

॥ श्री ॥

१६ आगष्ट १७६०.

राजश्रियाविराजितराजमान्यराजश्री गोविंद बल्लाळ स्वामी गोसावी यांसिः पोष्य सदाशिव चिमणाजी नमस्कार विनंति उपरि येथील कुशल जाणून स्वकीय लिहित जाणें. विशेष. तुह्यांस ऐवजाविषयीं बहुतच पत्रें गेलीं. तुह्यांसारखे मातबर मामलेदार भरंवशाचे माणूस. तुह्यांकडून कांहींच तरतूद होऊन येत नाही. दोन लक्ष रुपये पाठविले तेवढ्यानें काय होणार? खावंद मसलतशीर असल्यास तुह्मी एकदोन सालचा अगाऊ ऐवज सरकारांत द्यावा. पुढें महालांत उगवून घ्यावा. त्यास तोहि प्रकार नाही. सालमजकूरची रसद व गुदस्ताची बाकी येणें. त्यास त्या ऐवजीं तुह्मीं कर्जवाम घेऊन रोख ऐवज पाठवावा. चाकरी करून दाखवावी. त्यास असाच मजकूर लिहितां आह्मी भागलों. परंतु तुमचे चित्तांत किमपिच येत नाही. सरकारांत पैका दिला ह्मणजे बुडाला वाटतो. असेंच चित्तांत येतें कीं काय हें कांहींच कळत नाही. याउपरि सर्व अर्थ ध्यानांत आणून, तुमची या प्रांतीं पत चांगली आहे, मोबदला करून मातबर ऐवजाची रवानगी करणें. पंचवीस लक्ष रुपये तुह्यांस द्यावे लागतील. याची काळजी चित्तांत धरून पत्र पावतांच ऐवजाची रवानगी करणें. दमाजी गायकवाड वगैरे वराता झाल्या आहेत त्यांस ऐवज देणें. जाणिजे. छ ४ मोहोरम. सु॥ इहिदे सितैन मया व अलफ. + बहुत काय लिहिणें. हे विनंति.

[२३०]

॥ श्री ॥

१६ आगष्ट १७६०.

राजश्रियाविराजितराजमान्यराजश्री गोविंद बल्लाळ स्वामी गोसावी यांसिः
पोष्य सदाशिव चिमणाजी नमस्कार विनंति उपरि येथील कुशल जाणून
स्वकीय कुशल लिहित जाणें. विशेष. ऐवजाकरितां तुह्यांस वारंवार
लिहित असतां अद्यापि ऐवज येत नाहीं हे कोण गोष्ट? प्रस्तुत सर्व अर्थ
राजश्री गंगाधर मल्हार यांस आज्ञा करणें ती केली आहे. हे लिहितील
त्याप्रमाणें सत्वर ऐवजाची तरतूद करून पाठविणें. दिरंग न लावणें. वारंवार
लिहित गेलों. दहा लाखपर्यंत बाकी व पंधरा लाखपर्यंत रसद एकूण
पंचवीस लाखपर्यंत जलदीनें येत तें करणें. तिकडील वर्तमान लिहिणें.
जाणिजे. छ ४ मोहरम सु॥ इहिदे सितैन मया व अलफ. बहुत काय
लिहिणें. हे विनंति.

—————

[२३१]

॥ श्री ॥

१७ आगष्ट १७६०.

राजश्रियाविराजितराजमान्यराजश्री गोविंद बल्लाळ स्वामी गोसावी यांसिः
पोष्य सदाशिव चिमणाजी नमस्कार विनंति उपरि येथील कुशल जाणून
स्वकीय कुशल लिहित जाणें. विशेष. सरकारांत तोफखान्याकडे बैलांचें
प्रयोजन जरूर फारच आहे. याविषयीं पेशजी तुह्यांस लिहिलें आहेच.
परंतु प्रस्तुत फार निकड आहे. पावसामुळें तोफखान्याचे बैल खराब जाहले,
मरतात. यास्तव तुमचा तालुका विटावे वगैरे जवळ आहे. येथील तूर्त
पांचशें बैल सत्वर जमा करून हुजूर पाठविणें. येविषयीं दिरंग लागावयाचें
काम नाहीं. तरी लौकर बैल चांगले, मजबूत, गाड्याचे कामाचे ऐसे
रवाना करणें. जे जे जमा होतील तितकेच जलदीनें रवाना करित जाणें.
बैलाविणें खोळंबा झाला आहे. हें ध्यानांत आणून लौकर पाठविणें. विलंब
न करणें. + अबदालीची फौज कांहीं फुटून येणार. त्यांचा करार तुह्या-

जवळ जमा व्हावें. एक लाख खर्चास देऊन इकडे आणावें. यांत फौजहि फुटते. येथेंच आल्या लढाईत वसवास राहतो. यास्तव यापें॥ केलें आहे. जे येतील ते तुह्मास पत्र घेऊन येतील. त्यांस आपलेजवळ जमा करणें. रसद बाकी एकूण वीसपंचवीस लाख जरूर तरतूद, तूर्त सत्वर कांहीं, निमे पुढें पाठवणें. त्या वारंवार न लिहिणें. रा॥ छ ५ मोहरम. बहुत काय लिहिणें. हे विनंति.

[२३२]

॥ श्री ॥

२० आगष्ट १७६०.

पु॥ राजश्री गोविंद बल्लाळ स्वामी गो॥ यांसि:

विनंति उपरि. सादुल्लाखान वगैरे रोहिले यांचा पैगाम आहे कीं पार गंगेच्या उतरावयाची फौजेची तरतूद करावी. नावाडी सोरमचे घाटचा थुरिया आहे. त्यास आपण जावयाचें सांगतां. फौजा जातील. त्याणीं त्यास न्यावें. वस्त्रें देऊन उमेदवार करावें. नावा जमा कराव्या. हणजे पुल बांधोन पार फौज उतरेल. यापें॥ सोरमच्या घाटीं केलिया पारचे रोहिले वगैरे इकडे येणार नाहींत. तिकडील हंगामियामुळें गिलज्याच्या लष्करांतु जे आहेत ते इतक्याच निमित्त्यें उठान जातील. त्यास, सदहूर्पें॥ तुह्मीं लिहिल्या घाटास येऊन, थुरिया नावाडी यास नेऊन, वस्त्रें देऊन, नावा जमा करून, पुल बांधोन, उतरावयाची थारी करणें. रा॥ छ ८ मोहरम. हे विनंति.

[२३३]

॥ श्री ॥

२१ आगष्ट १७६०.

राजश्रियाविराजितराजमान्यराजश्री गोविंद बल्लाळ स्वामी गोसावी यांसि:
पाण्य सदाशिव चिमणाजी नमस्कार विनंति उपरि येथील कुशल जाणून

स्वकीय कुशल लिहिले जाणें. विशेष. पत्र पाठविलें तें पावलें. अबदालीची फौज दिल्ली घेतली यामुळें फार घाबरी जाहली. रोहिले फारकरून पार गेले. राहिले जाणार. नजीबखान मात्र हिमत धरून दाखवितो. सुज्याअत-दौला जाऊन फसले आहेत. याजकरितां स्वामीनीं दम धरून काम करावें. पुरतेंच त्याचें पारपत्य होईल. फौजसुद्धां यावें तर इकडे ठाणीं कायम करणें हें काम टाकून येतां नये. याजकरितां गुंतलों ह्मणून लिहिलें तें कळलें. ऐशियास, दिल्ली घेतली. त्याजवर सलाबत चढली. आंत फार फुट-फाट आहे. परंतु नजीबखान त्यास हिमती देऊन आपलें बरें करून घेऊन त्यास लावणार. त्यास येथेंहि नजीबखान व सुज्याअतदौला वगैरे राजकारणें आहेत. परंतु अद्यापि ठीक बरें कोणीहि बोलत नाहीत. पुढें होईल तें पाहूं. त्यास येथें कित्येक तुराणी फुटून चाकरीस येणार त्यासि करार हाच कीं उठोन अंतरवेदींत जावें. तुह्माजवळ जमा व्हांवें आणि पार उतरणें जाहलें तर उतरावें. अथवा तेथून आगरियाकडे उतरून आणणें तर आणावें. असे प्रकार बोलतात. येणार त्यास पत्रें तुह्मांकडे जावयाचीं देऊन रवाना करूं. ते येतील त्यांस आपलेजवळ जमा करणें. दुसरें रोहिल्यांचें अनुसंधान आहे कीं आपले तालुकियांत पार उतरावयाची अवाई घालावी आणि गंगातीरीं कनोजपुढें आमचे मुलखांत फौज आली ह्मणजे पार गेले ते येणार नाहीत. व यथें जे दुदिले आहेत तिकडील दंगियामुळें उठोन येतील. त्यांची गुज मोडेल. हा प्रकार आहे. तरी तुह्मीं कनोजपुढें रोहिल्यांच्या मुलखांत गंगातीरीं येऊन पार उतरावयाची अवाई घालणें. गंगातीरीं राहणें ह्मणजे यास पायबंद बसेल. आणि जे दुदिले जाहले असेत ते यास सोडून जातील. हें काम करणें. फौज बुंदेले वगैरे जमा करणें. पैका लौकर रवाना करणें. सादुलाखान वगैरे रोहिले हे ह्मणतात कीं फुला नावाडी यास गंगातीरीं फौजा पावया बोलवावें. आपणहि त्यास पाठवून देतां. आणि नावा जमा करून पार उतरावयाचा हंगाम करावा. ह्मणजे हें निमित्त्य ठेवून सारे तिकडे निघोन जाऊं. त्यास त्याजलाहि पत्र दिलें आहे. तरी तुह्मीं

फुला नावाडी यास बोलावून नेऊन लिहिल्याप्रमाणे करणे. जाणिजे. छ ९
मोहरम. बहुत काय लिहिणें. हे विनंति.

[२३४]

॥ श्री ॥

२६ आगष्ट १७६०.

श्रीमंत राजश्री गोविंदपंतदादा स्वामीचे सेवेसी:

आज्ञाधारक शिदाप्पाशेट वीरकर रामराम विनंति उपरि येथील कुशल
त॥ छ १४ माहे मोहरम जाणून मुकाम लष्करनजीक दिल्ली जाणून
स्वामीच्या कृपेंकरून सुखरूप असो. विशेष. आपल्याकडून बहुत दिवस पत्र
येऊन साकल्य वृत्त कळत नाहीं. तरी ऐसें नसावें. सदैव पत्रीं सांभाळ करावा.
प्रस्तुत सरकारांतून श्रीमंतांनीं वरात आपल्याकडे रु॥ १५००० पंधरा
हजारांची दिली आहे. ती वरात बजिन्नस शुभकर्ण ब्राह्मण याजबरोबरी
स्वामीकडे पाठविली आहे. तरी ऐवज रसदेच्या ऐवजीं देविलां असे. तरी हे
रु॥ पंधरा हजार जालोनास देविलिया आह्लास पोहोचतील. तेथें आमचा
खरीदीचा खोळंबा न होय तें करावें. सर्व प्रकारें स्वामीचा भरोसा जाणून
वरात आपल्याकडे घेतली आहे. येथील कामकाज आह्ला ल्याख जें असेल
तें आज्ञा करावी. सेवेसी सादर असो. रु॥स येथें तोटा जाणून पत्रीं विस्तार
लिहिला असे. सरकारांत ऐवजाचा तोटा आहे, ह्मणून श्रीमंतांचे चित्त स्वस्थ
नाहीं. तरी आपण श्रीमंतांची कृपा संपादून घेतीलच. परंतु, सूचनार्थ सेवेसी
लिहिलें असे. + बहुत काय लिहून. कृपालोभ असो दीजे. हे विनंति.

[२३५]

॥ श्री ॥

२७ आगष्ट १७६०.

राजश्रियाविराजितराजमान्यराजश्री गोविंद बल्लाळ स्वामी गोसावी यांसि:
पोष्य सदाशिव चिमणाजी नमस्कार विनंति उपरि येथील कुशल जाणून

३०५ वीरवाल्हे येथील. हे पेशव्यांचे कामिसाराजनरल होत.

स्वकीय कुशल लिहीत जाणें. विशेष. इकडे तमाम तोफखान्याचा बंदो-
बस्त करून एका जुटीनें मजबुतीनें लढाई करणें लागतें. याकरितां तुह्या-
पाशीं राजश्री रूपराम अडारूचे भाऊ वगैरे, पठाण रोहिले असतील, ते
चारशेंपर्यंत देखत पत्र हुजूर पाठवून देणें. ते लोक अशा लढाईचे कामाचे
आहेत. जरूर या प्रसंगीं असावे लागतात. तरी सत्वर पाठवून देणें. पैकि-
याची तरतूद लौकर करणें. पाठवून देणें. विलंबावरी न घालणें. खर्चाची
ओढ फार आहे, हणोन लिहिलें असे. तरी सत्वर पाठवून देणें. दिरं-
गाईवरी एकंदर न घालणें. छ १४ मोहरम. हे विनंति.

[२३६]

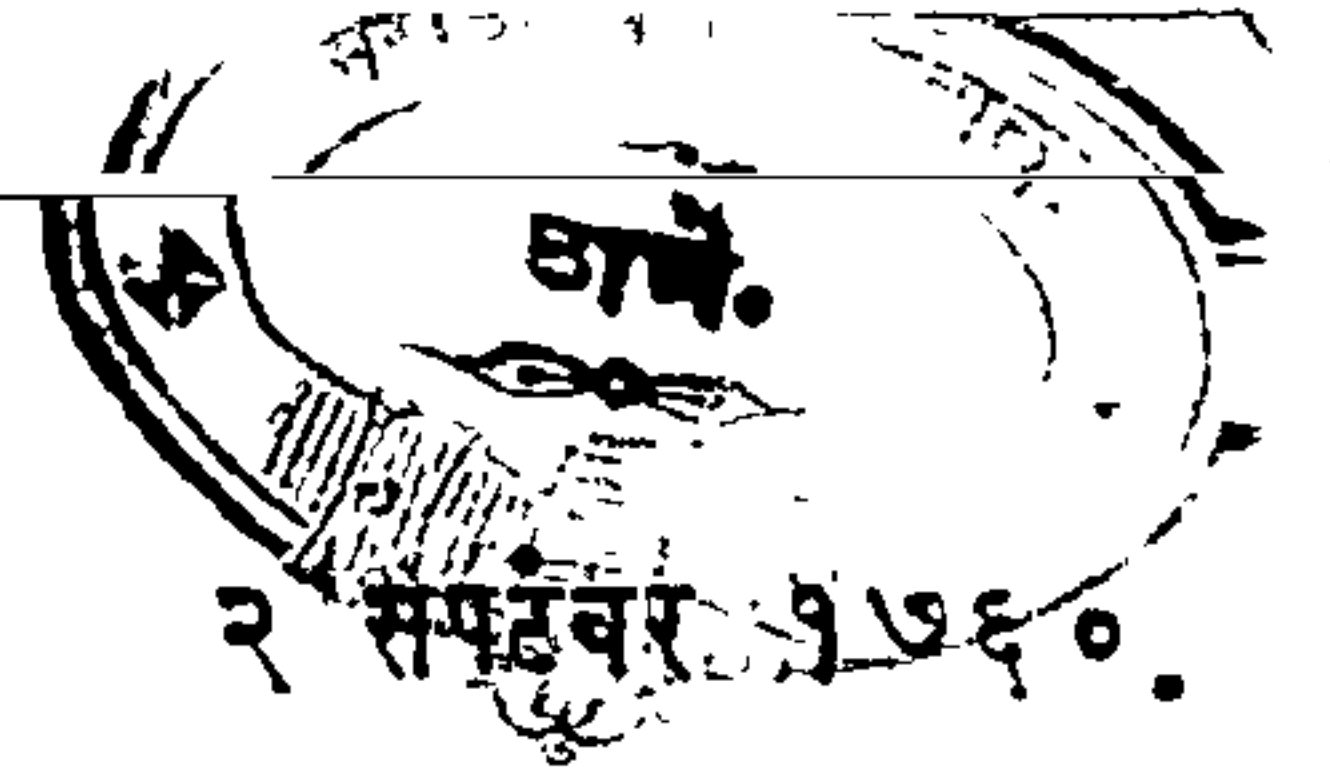
॥ श्री ॥

२९ आगष्ट १७६०.

राजश्रियाविराजितराजमान्यराजश्री जनार्दनपंत स्वामीचे सेवेसी:

पोष्य गोविंद बल्लाळ सा॥ नमस्कार विनंति उपरि येथील कुशल ता॥
मिति श्रावण वद्य ३ मु॥ तिरव जाणून स्वकीय कुशल लेखन करीत
असीलें पाहिजे. विशेष. इकडील वर्तमान या प्रकारचें आहे. आह्मीं
मौजे मही घेऊन सेगर नदीवर येऊन दरमजलींनीं तालगांवीं ईसन नदी-
वर आलों. पाऊस अतीशय. चिखल झाला. नद्या भरल्या व जलमय
सर्व जालें. परंतु तसेच भिजतच दरमजलींनीं तालगांवीं ईसननदीवर आलों.
पठाणाजवळ स्वार, प्यादे दोन हजार होते. पणु त्याजला कळलें कीं कजि-
यास आले. चार कोस त्याजसी आह्मांस अंतर राहिलें. त्याजवर त्याणीं
मातबर वकील पाठवून सलूख केला. इतक्यांत नवाब अहमदखान
याचीं पत्रं आह्मांस आलीं. साहेबजादे यांस व फकरदौला यांस
आलीं. आह्मांस लिहिलें कीं सर्वस्वी मी तुमचा आहे. मागें मुलेंमाणसें
आहेत. चिरंजीव आहेत. तुमचे भंरवसेयावर वरकड कनवज वगैरे
ठाणीं एक मतलबाकरितां बसविलीं होतीं. तुमची मर्जी. परभारं उठान

येतील. पुत्रास व हमसी फकरूदौला यास त्याणीं लिहिलें कीं पत्रदर्शनीं उठोन येणें. पंत सांगतील त्याप्रमाणें त्यांची मर्जी तुह्मीं राखणें. आणि विव्हीनेंहि यास लिहिलें. ते उठोन फरूकाबादेस गेले. राजेश्री माधवराव यास नेऊन कनवजंत बसविलें. दुसरे दिवशीं तिरवेयावर आलों. गडी तयार तिरवेयाची होती. पांचशें सातशें बरखंदाज जमा केला. चौफेर घेरून उभे राहिलों. हल्ला करावा हा विचार करीत होतो. तों फौज सभोवती उभी राहिली. पाहोन घाबरे झाले. वकील येऊन रद्दबदली केली. कौल घेऊन समरसिंग बघेला भेटीस आला. गडी खालीं करून दिली. दुसरे रोजीं आहेरवाला पेमशिंगहि भेटीस आला. गडी खालीं करून दिली. ठाणें सरकारचें बसलें. हटिया आज खालीं होईल. खणून टाकून खेरनगर, भुजाजंग, खतलाख, मोहना, बरगांव वगैरे तमाम खालीं झालीं. ठाणीं बसलीं. पाडितात. उदईक येऊन कुच करून, बिठुरास जाऊन, स्नान करून, घाटंपुरावरून उमरगडीं येऊन. श्रीमंत स्वामींचे कृपेनेंच हें कार्य झालें. नाहीं तर, माठें संकट होतें. दोन मास गडी घ्यावयास लागती. सर्व उत्तम जालें. नक्षहि जाला. आणि कार्यहि जालें. माणूसहि जाया न जालें. संतोषाचें वर्तमान तुह्मांस कळावें झणोन लिहिलें आहे. सुजातदौले जाऊन अनुपशहरीं भेटले. बहुत शिष्टाचार मुबरात शिरपाव अबदालीनें दिल्हा. दुसरे रोजीं वजिरीचा शिरपाव देऊं लागला. तेव्हां याणें विनंति केली: “ पातशाहा कोण ? मीं वजिरी कोणाची करावी ? तुह्मी पातशाही तखतीं बसा; मी वजिरी करीन. उगीच वस्त्रं देऊन माझी पर्जिती कां करितां ? ” त्याजवर अबदालीनें सांगितलें कीं प्रातःकाळीं याचा जाब देऊन. त्याजवर रातीस सर्व लहान थोर अबदाली जमा करून मसलत केली कीं आपणास येथें राहणें नाहीं. आणि मराठे यांचा जोर दिवसांदिवस होऊं लागला. त्यास कोणाची गोष्ट ऐकों नये. मराठे यांशीं सलूख करून आपले देशास जावें. हें वर्तमान बालत आहेत. बहुत काय लिहिणें. कृपा लोभ असो दीजे. हे विनंति.

[२३७]

॥ श्री ॥

२ सप्टेंबर १९६०.

राजश्रियाविराजितराजमान्यराजश्री गोविंद बल्लाळ स्वामी गोसावी यांसिः
पोष्य सदाशिव चिमणाजी नमस्कार विनंति उपरि येथील कुशल जाणून
स्वकीय कुशल लिहीत जाणें. विशेष. तुमचीं पत्रें आलीं तीं पावलीं. ठाण्याचा
बंदोबस्त होऊन गंगाकिनारा जाऊन शह देतो ह्मणोन व अबदालीकडील
व रोहिले सुज्यातदौले यांजकडील वर्तमान विस्तारें लिहिलें तें कळलें. ऐशि-
यास, आह्मी प्रस्तुत दिल्लींत राजश्री नारो शंकर यांस तीन हजार प्यादे व
तीन हजार राऊत व सामान सरंजामसुद्धां ठेऊन बंदोबस्त केला आहे.
पलीकडून रोहिले अबदाली यांची तहाचीं राजकारणेंहि आलीं आहेत,
बोलतात. सुज्यातदौले यांचेहि फारकरून राजकारण आहे. ठहराव अद्यापि
कोणताहि नाही. याकरितां आह्मीं सर्व घाटांचे बंदोबस्त केलेच आहेत.
तूर्त त्यांजकडील राजकारणाचा बनाव बसतो न बसतो हें पहात येथें बस-
ल्यानें ठीक नाही. याकरितां कुंजपुन्याकडेहि जाणार आहों. येथील बंदो-
बस्त केलाच आहे. व आह्मी तिकडे गेल्यानंतर नेहि इकडे राहत नाहींत.
त्या रोखें सहजांत येतील. तेव्हां दिल्लीकडील शह चुकला. आपला मुलूख
पाठीस^{३६} पडोन लढाई पडली तरी तिकडेच पडेल. असाहि प्रकार योजिला
आहे. करूं. तुह्मीं यावयाचा मजकूर लिहिला तरी तूर्त इकडे न येणें.
तुह्मी व राजश्री गोपाळराव गणेश ऐसे मिळोन दहा बारा हजार फौजे-
निशीं कनाजेजवळ पलीकडील दबावास जाऊन रहावें. ह्मणजे सहजच
पलीकडून रोहिले इकडील गेले आहेत ते तिकडून येणार त्याजवरी
दबाव पडेल. ते इकडे यावयाचें करणार नाहींत. सुज्यातदौले ममतेनें बोल-

३०६ मराठे कुंजपुन्यावर गेल्यावर अबदाली यमुना उतरून येईल व यमुनेवरील पाय-
उतार कुंजपुन्याच्या उत्तरेस असल्यामुळें अबदालीची पाठ पंजाब व अफगानिस्थानाकडे
होईल व मराठ्यांची पाठ माळवा व बुंदेलखंड ह्या प्रदेशाकडे होईल अशी भाऊंची अटकळ
होती. परंतु, मराठ्यांनीं कुंजपुन्याला मोर्चे दिले असतां, अबदालीला, यमुतेला उतार
नसल्यामुळें, कुंजपुन्यांतील कुतुबशाहाला मदतीस येण्यास सापडलें नाहीं. भाऊंच्या ह्या
दोनचार महिन्यांतील डावपेचांचें सविस्तर कथन प्रस्तावनेंत केलें आहे.

तात, परंतु मोगली लोकांचा विश्वास नाही. यास्तव तुम्ही तेथे जवळीन असिल्यास याच्याहि मुलखांत शह पडेल. याची वर्तणुक ठीक न जाहलिया मुलखांची जपती अगर जमीदारांकडून फिसाद करावयास येईल. सर्वा गोष्टीनें ठीक पडेल. बंगसाकडील व सादतखान अफरादी वगैरे याजकडील राजकारणें आलीं आहेत जे आह्मी येथून हरएक बहाणा करून तिकडे निघोन जाऊन गोविंद बल्लाळ यांजवळ जमा होऊं. ऐसें आहे. यास्तव जो त्यांचा सरदार तुम्हास सरकारचें पत्र घेऊन येईल त्याजला आपल्याजवळ जमा करून ठेवणें. इकडे हुजूर येऊं म्हणतील तरी हुजूर पाठवणें. याप्रमाणें येतील त्यांचा बंदोबस्त करणें. तुम्हाकडे यावयाविषयीं राजश्री गोपाळराव गणेश यांस लिहिलें आहे, तेहि फौजसुद्धां येतील. तुम्हीं त्यांनीं मिळोन गंगाकिनारा धरून पलीकडे दबावास राहवें. ह्मणजे पलीकडील येणारास पायबंद वसून येऊं पावणार नाहीत. नावांचाहि बंदोबस्त करणें. बारीक मोठें वर्तमान होईल तें वरिचेवरी दो दिवसा आड लिहून जोडी हुजूर पाठवीत जाणें. चहूंकडील बातमी राखून लिहिणें. ऐवजाकरितां तुम्हांस वारंवार लिहितों, परंतु अद्यापि ऐवज येत नाही. येथें तो खर्चाची ओढ फार झाली आहे. तुम्ही तपशिल मात्र लावून लिहितां हें कामाचें नाही. मसलतीच्या प्रसंगीं तुम्ही या प्रसंगीं तपशील लावूं लागला तरी कसें ठीक पडेल ? हें सर्व बारीक नजरेनें उमजोन ऐवजाची तरतूद सत्वर करून मातबर ऐवज पाठवून देणें. येविषयीं हयगय परिच्छिन्न कामाची नाही. तुमचा हिशेब पुण्यांत होऊन विल्हेस लागला आहे. या अलीकडील सर्व अजमास हुजूर पाठविणें ह्मणून पेशजीं लिहिलें असतां अजमास येत नाहीं हें अपूर्व आहे. या उपरि पुण्यास हिशेब होऊन ताळेबंद करून दिला आहे तो व त्याजपासून आजपावेतो अजमास ऐसें सत्वर पाठविणें. विलंब न लावणें. + सोरमचे घाटीं पुलाची अवाई करणें. बंगसाचे मुलखांत उपद्रव करणें. येथून बंगस आफरिदी बहाणा करून तुम्हांस सामील होतील रोहिलेहि पारचे येणार नाहीत. कित्येक टोपीवालेहि सरकारांत

येणार ते तिकडे येतील. पत्र घेऊन येईल तो खरा. यापाई तकरार नाही. सावधता बातमी राखीत जाणें. आह्मी आलियावर तुह्मी फार तरतूद करणार असें बोलत होतां तें बहुधा विसरलासें वाटतें. मातबर मामला सहा महिने लिहितां भागलों. दोन लाख रुपये आले हें उत्तम कीं काय ? जरूर रसद वगैरे दहा पंधरा लाख सत्वर पोहोचावणें. हिशेब विल्हेस लागला त्याची नकल व सैंबांत बेहेडा पुढील केला व पुण्याहून जाजती जमा व खर्च लिहून अजमास लिहून पाठविले त्याच्या नकला व कमाविशीपासून तुचा हिशोबाचा अजमास सत्वर पाठविणें. अजमास तयार नसला तर मागील बेहेडे व हुजूरचेच अजमास सत्वर पाठविणें. मागून तेहि पाठविणें. तिकडे काम मातबर. तुह्मीं इकडे न येणें. लिहिलेप्रमाणें तरतूद करणें. रवाना छ २१ मोहोरम. बहुत काय लिहिणें. गोपाळरावाहि तुह्मांजवळ येतील. त्यांचें व शहाजादियाचें वर्तमान लिहीत जाणें. हे विनंति.

[२३८]

॥ श्री ॥

२ सप्टेंबर १७६०.

पुरवणी राजश्री गोविंद बल्लाळ स्वामी गोसावी यांसि:

विनंति उपरि. आज छ २१ मोहरमीं संध्याकाळीं अबदालीकडील तुराणी वगैरे लोक पांच सहा हजार तयार होऊन गाजुदी नगरच्या रोखें गेले; ऐसी बातमी जासुदाचे जबानीवरून कळली. त्यावरून तुह्मांस लिहिलें असे. तरी तुह्मी आपले जागां सावध राहणें. न कळे कदाचित् तिकडे आले तरी येतील. यास्तव सावध खबरदारीनें राहून लांबवरी बातमी चांगली राखीत जाणें, वर्तमान लिहिणें. जाणिजे. छ २१ मोहरम. हे विनंति.

पुरवणी राजश्री गोविंद बल्लाळ स्वामी गोसावी यांसि:

विनांति उपरि. यंदा तुह्यांकडील प्रांतांत दंगा जाहला, तो फार करून सर-
दारांकडीलच तालुकियांत. किरकोळी सरकारच्या तालुकियांत जाहला. सध्या
तो तुह्यां शत्रूंकडील ठाणीं अमल उठवून आपलीं कायम केलीं. आतां लाव-
णीचे दिवस. रयतेस दिलासा देऊन तगाई देऊन लावणी या दिवसांत करावी,
त्यास दिरंग दिसतो. बुंदेलखंडांत तो कांहींच पेंच नसतां तिकडीलहि
लावणी रयतेची दिलभरी नाहीं यामुळें पुढें नुकसानी येणार, ऐशीं वर्तमानें
येनात. त्यास तुह्यांसारिखे मुलखाची आवादी करावयास दुसरे कोण ? तुह्या
बारगीर सरकार किफायत गैर किफायत समयासमयास चित्तांत आणून
किफायतीचीं कामें करीत आलां पुढें त्याचप्रमाणें करावीं. ऐसें असोन तुह्यां-
कडील तालुकियांतील ऐशीं वर्तमानें यावीं उत्तम नाहीं. या उपरि बुंदेलखंड
वगैरे आपल्या तालुकियांत तमाम रयतेची दिलभरी करून लावणी होय तें
करणें. येविषयीं आपणांकडील तालुकदारांसाहि वरचेवर ताकिदा लिहून पाठ-
वून लावणी होऊन नुकसानी न ये तें करणें. या वर्तमानावरून असें दिसोन
येतें कीं लावणीस कमती करून खावंदास तोटां दाखवावा. परंतु तुह्या असे
न व्हां. तुह्यांपासून सरकारनफाच व्हावा. मक्याचा मामला असोन ज्या-
प्रमाणें लावणी रयतेचा दिलासा करून पैसा साधतां मोठ्या खाजगत संसारा-
प्रमाणें चित्तांत आणून खावंद किफायत करावी. करणें. कोणे महालीं कशी
तगाई देऊन लावणी केली हे तपशिलवार लिहून पाठविणें. रवाना छ २२
माहोरम. बहुत काय लिहिणें. हे विनाति

[२४०]

॥ श्री ॥

४ सप्टेंबर १७६०.

राजश्रियाविराजितराजमान्यराजश्री बाळाजी गोविंद स्वामी गोसावी यांसः
पोष्य सदाशिव चिमणाजी नमस्कार विनांति उपरि येथील कुशल जाणोन
स्वकीय लिहीत जाणं. विशेष. बा॥ देणें अजुरा खर्च मोहनभाई वगैरे यांज-
बरोबर श्री गंगाजळ कावडी प्रयागीहून वे॥ दीनानाथ प्रयागवळ याणीं पाठ-
विल्या होत्या त्यास अजुरा _____ रुपये.

२४० गंगाजळ कावडी ४० दर ६.

६४ मिठै व अनार कावडी ८ दर ८.

२० गुलकंद कावडी २ दर १० प्रें॥

३२४

येकूण तीनशे चोवीस रुपये तुह्यांकडून देविले असेत, तरी प्रांत बुंदेल-
खंड वगैरे महाल येथील एवजीं पावंत करून पावलियाचे कबज घेणं.
जाणिजे. छ २३ मोहरम सु॥ इहिदे सितैन मनु व अलफ. बहुत काय
लिहिणें. हे विनांत.

[२४१]

॥ श्री ॥

४ सप्टेंबर १७६०.

सेवेर्सा^{३०९} विज्ञापना मोहन ब्राह्मण मुजरत कावड देऊन अंतोवाच्या
घरास पा॥ आहे. त्याचे घरचेंहि बहुत दिवस वर्तमान कळत नाहीं. त्यास,
दोन माणसें आपलींहि याजबराबर देऊन वर्तमान आणवून लेहून पाठवलें
पाहिजे. खर्चास कांहीं प्रविष्ट करावें. आजपर्यंत समस्त सुखरूप आहों.
पुढें निभावून येऊन स्वामीचे पाय अवलोकन स्वामीच्या पुण्यप्रतापें होईल.
शाहाजादा सुज्यातदाला कृन्यानजीक अद्यापि आहेत. पुढें कांहीं दिल्लीकडे

३०९ पत्र कोणाचें कोणास आहे तें समजण्यास मार्ग नाहीं.

जात नाहीत. आह्लांकडून दोनचार मुजरद पत्रे सेवेसी गेलीं आहेत; परंतु, उत्तर येत नाही. मार्ग चालत नाही, यास्तव येऊन पावत नसतील. खिमाले कासीद पाठविला, चार महिने शाले, परंतु जाब येत नाही. त्याची गती काय आहे ईश्वर जाणें. सर्वदां पत्रां कुशलार्थ ल्याहावयास आज्ञा करून सेवकास आराम होय तें करावें. इकडील वर्तमान सेवेसी वरचेवर लिहीत जाईन. सेवेसी श्रुत होय. हे विनंति. समस्त मंडळीस साष्टांग नमस्कार. लोभ कीजे. हे विनंति—

[२४२]

॥ श्री ॥

५ सप्टेंबर १७६०.

राजश्रियाविराजितराजमान्यराजश्री गोविंद बल्लाळ स्वामी गोसावी यांसः पोष्य सदाशिव चिमणाजी नमस्कार विनंति उपरि येथील कुशल जाणून स्वकीय कुशल लिहीत जाणें. विशेष. तुह्मी अंतरवंदीतील वगैरे तालुक्याची लावणी संचणी करावयास अनमानसा करून हेलसांड करितां. मामलत आपल्याकडे राहणार नाही हा संशय धरितां. कमाविशीचा मामला सबब कमी यावी, ऐशा डौलानें हयगय करिता. ह्यणोन बारीक बारीक शोध करितां विदित जाहलें. ऐशास, तुह्मी तां असं न करालच हा भरंवसा आहे. परंतु आपलेंच तर्कानें एखादी भलती गोष्ट चित्तांत समजोन डावा डौल व्हावें ऐसं नसावें. याउपरि रयतेस दिल भरंवसा चांगला देऊन लावणी संचणी यथास्थित होय. पडली जमीन विघराचा विघा असेल तेहि लावणी होय. तुह्मी पेशजी बोललां आहां त्याप्रमाणें निदर्शनास येईल ऐसं करणें. काणेविशीं कोणाचें सांगितलें चित्तांत न आणितां बंदावस्त ठीक करणें. पेशजी कित्येक कामें काजें तुह्मांस लिहिलीं आहेत त्याप्रमाणें ठीक करणें. + जाणजे. छ २४ मोहरम सुमा इहिदे सितैन मया व अलफ. लावणी करून जमा साधे. तुमचें बोललेंप्रमाणें

तरतूद होऊन येई. मक्का होता तेव्हां मेहनत लावणी करीत होता. कमावीस झाली, आमचें येणें झालें. आतां लावणी पाडून तोटा नजरेस पडेसा करावा, असा शब्द न येई. चांगलें काम सरकारचें होय तें खातरजमेनें करणें. ऐवज जरूर पाठविणें. तुमचें येणें तूर्त उत्तम नाहीं. तिकडे सुज्यादौलाचे जमीदार अंतस्तें नीट करून ठेवणें. सोरबचे घाटीं नावा जमा करून रोहिल्याचे मुलकांत दबाव देणें. यामुळें रोहिले घरीं गेले ते येणार नाहींत. येथें आहेत ते मार्ग पाहतील. अबदालीचे फौजेतील कांहीं लोक उठून येणार. दहा पांच हजारांचीं राजकारणें आहेत. तेहि तुह्यांकडेच जमा होतील. आपले मुलकांतहि दबाव राहिल. असे कितेक उपयोग. यास्तव लिहिलेप्रे॥ करणें. इकडे न येणें. बंगसचे मुलकांत पुरता पायबंद देणें. ऐवज जरूर पाठवणें. मोठी मामलत असोन अगदीं ऐवज न यावा हा ता॥ कामाचा नाहीं. जरूर पाठवणें. बहुत काय लिहिणें. हे विनंति.

[२४३]

श्रीगजानन

७ नोव्हेंबर १७६०.

राजश्रियाविराजितराजमान्यराजश्री गोविंदपंत दाजी स्वामीचें शिष्येसी:

पोष्य नारो शंकर कृतानेक साष्टांग नमस्कार विनंति उपरि यथालक्षेम ता॥ छ २७ रा॥वल पावतां मुकाम इंद्रप्रस्थ कुशळरूप जाणून स्वकाय कुशळ लिहीत असलें पाहिजे. याउपरि श्रीमंत राजश्री भाऊसाहेबांनीं आपणास पाहिलीं पांच चार पत्रे पाठविलीं. सांप्रतहि मुजरद बहुत निकडीनें पत्र लिहिलें आहे. पत्रावलोकनीं साद्यंत कळेल. दाजीबा, आह्मांसहि आपण सत्वर येत नाहीं ह्मणोन बहुत प्रकारें लिहिलें आहे. अशा समयास आणीक सर्व कामें एकीकडे ठेवून रात्रीचा दिवस करून चाकरी करून दाखवावयाचा प्रसंग असतां, तुह्मी यावयास ढील करितां, यावरून काय ह्मणावें ? पत्र पावतांच जेथें असाल तेथून कूच करून दुमजला येऊन पोहोंचणें. तुह्मापाशीं दहा

हजार फौज असोन पंचवीस लाख रुपये खात असतां, खावदांस कामाची निकड असतां तुह्मी लटके बहाणे करून मुलकांत रहावं हे गोष्टी तुह्मांस योग्य नाहीं. खावद वारंवार लिहितात, तुह्मी गढी कोटाचे बहाणे लिहितां हा सेवक लोकांचा धर्म नव्हे. पत्र श्रीमंतांचे पावतांच शिताबी करून घेणं. प्रसंग उरकल्यावर आलेत तर काय कामाचे ? + याउपर श्रीमंतांनीं आह्मांस रागें भरोन दोन चार पत्रां तुह्माविषयीं लिहिलें कीं तुह्मीं त्यांस लेहून फौजा लौकर घेऊन समयीं उपराळा हांग तें करावं. तरी आपण या समयीं दरो-बस्त फौजा व जमीदार समागमें घेऊन राजश्री गोपाळराऊ वगैरे त्याच प्रांतीचें श्रीमंतांचें अन्न खाऊन दौलत कमाविता. सर्वांनीं जमा हाऊन सत्वर यावें. नाहीं तरी परिच्छिन्न शब्द लागेल. श्रीमंताची व मोगलाची दो ती कोसांची तफावत. एकदांन रोजांत युद्ध तुबळ होऊन श्रींस करणें तें होईल. परंतु श्रीमंतांचे हिमतीस तारफ कोठपर्यंत लिहावी ! सफजगीस कांहीं बाकी नाहीं. बुणगे कबीले सर्व बराबरच आहेत. ऐसें निदान आरंभिलें आहे. आह्मी किल्ले मजकूरचा बंदावस्त करून दीड हजार फौजा मोगलाचे लश्कर-वर जवळ कनाजीस ठेवून घोडीं उटें आणितात. व हजार स्वार प्यादा फार उतरांन धामधूम मांडिली. रसदाहि बंद करविली आहे. ऐशा समयीं आपण फौजांसुद्धां आलिया श्रीमंतास बहुतच समाधान वांटल. जरूर रात्रीचा दिवस करून, लांब मजली करून लौकर लौकर घेणं. विलंब न करणं. बहुत काय लि॥ हे विनंति.

[२४४]

॥ श्री ॥

१८ सप्टेंबर १७६०.

राजश्रियाविराजितराजमान्यराजश्री गोविंद बल्लाळ स्वामी गोसावी यांसिः पा॥ सदाशिव चिमणाजी नमस्कार विनंति उपरि येथील कुशल जाणून स्वकीय कुशल लिहित जाणं. विशेष. अली फडे तुमचें पत्र येत नाहीं, तरी

सविस्तर लेहून पाठवणें. इकडील वर्तमान कांहीं अधिकोत्तर ल्याहावें ऐसें नाही. तुह्यास पेशजी एकदोन वेळा लिहिलें होतें जे तुह्मी फौजसुद्धां गंगा-किनारा सोरबच्या घाटाजवळ जाऊन राहाणें. पलीकडे रोहिले सुजातदौलाच्या मुलकांत उतरावयाची आवाई घालणें. तिकडे गडबड करणें. बुणगे उमरगडीं टाकून सडी दौड लांबलांब करावी. रसद अबदालीच्या लष्करास जाते ती लागभाग पाहून मारावी, लुटावी. पलीकडील जमीदारांस कुल बीर देऊन हातीं घ्यावें. त्याजकडून उपद्रव करवावा. येणेंप्रेणें॥ तुह्यास लिहिलें होतें. याअन्वयें तुह्मी व राजश्री गोपाळराव गणेश मिळोन तिकडे गेलां असालच व लिहिल्या डौलानें करीतहि असाल. कदाचित् नसिलां गेलां तरी याउपरि तऱ्ही लौकर जाऊन सोरमच्या घाटास दाखल होण, विलंब न लावणें. येविशीं गोपाळराव गणेश यांसहि लिहिलें आहे. तें तुह्यापाशीं फौजसुद्धां येतील. तुह्मीहि त्यांस लिहून आपणापाशीं आणणें आणि हें काम करणें. व जे लोक अबदालीकडील इकडच्या राजकारणानें निघोन येतील त्यांस तुह्मीं जागा देऊन ठेऊन घेणें. इकडे रवाना करणें ऐसेंहि पेशजी लिहिलें होतें. त्यावरी येथून कोण्ही तुमचे नावचीं पत्रे घेऊन गेले आहेत, तुह्यांस पत्र सरकारचें आणून देईल, त्यास जागा देऊन जमा करणें, इकडे पाठवणें. वर्तमान वरिचेवरी लिहित जाणें. ऐवज पोख्ता जमा इतके दिवसांत तुह्मीं कलाच असेल. तरी सत्वर ऐवज पाठवणें. विलंब एकंदर न लावणें. + तुह्मी, गोपाळराव, जमीदार आठ दहा हजार जमा व्हाल. इकडे आणल्यास रान मोकळें पडेल. फाकूरून माहालीं फौज राहून दोनतीन हजार येईल. तिकड पंच पडल्या माहालीं राहिल फौज त्याच्यानें बंदोबस्ताहि राहणार नाहीं. यास्तव तुह्मीं आपला तालुका मागें टाकून, राजे जमीदार जमा करून, सडे फौजेनें सोरमकडे येऊन, पलीकडे दौरत घालावी. जमीदार वगैरे पलीकडील फिसाद उठवावी. सादुल्ला, फैजुल्ला रोहिले यांकडे सूत्राहि करावें फौजेचा दबाव दुपट पडेल. घरोघरचे येणार ते येणार नाहीत बंगसहि लगाम लावील तर सलूख राखावा. येथून उठवून

न्यावा. न येई तरी मुलूख मारावा. हें केलिया मोठें काम आहे. तुह्मी आतां केवळ माहालकरी नव्हा. सरदारासारखी तुह्माब॥ फौज आहे. पांचसात हजार सडे फौजेनें रात्रंदिवस गनीमी करून रसद कुमक येईल ते मारावी. जाईचेहि जवळ कुमकेस आहेत. यापें॥ जालिया मोठें काम आहे. तरी जरूर करणें. ऐवज रवाना करणार तो सत्वर ग्वालेरीवरून येऊन पोहोचे, दोनचारशें राऊत शाहाणा माणूस पैक्याव॥ देऊन रवाना करणें. प्रस्तुत तुमचेच ऐव-जाचा भरवशा आहे. र॥ छ ८ सफर. बहुत काय लिहिणें. हे विनंति.

[२४५]

॥ श्री ॥

१९ सप्टेंबर १७६०.

राजश्रियाविराजितराजमान्यराजश्री गोविंद बल्लाळ स्वामी गोसावी यांसः पोष्य बाळाजी बाजीराव प्रधान नमस्कार विनंति उपरि येथील जाणून स्वकीय कुशल लिहीत जाणें. विशेष. अबदालीचे पारपत्यास चिरंजीव राजश्री भाऊ व विश्वासराव गेले आहेत. राजे हिंदुपत याणीं आपले फौजसुद्धां जाऊन सामील व्हावें. येविशीं चिरंजिवाचीं पत्रें त्यांस येत असतां अद्याप जात नाहीं हें त्यांस उचित् नाहीं. तरी तुह्मीं हिंदुपतीस बहुत प्रकारें सत्तजाऊन सांगून फौजसुद्धां सत्वर निघोन जात ते गोष्ट करणें. श्रीकृपेनें पठाणाचें पारपत्य चिरंजीव करीतच आहेत; परंतु, हिंदुपत जाऊन न पावल्यास त्यांचे कल्याणावह नाहीं. असं त्यांस सांगून त्यांचें जाणें सत्वर होय तें करणें. जाणजे. छ ९ सफर सु॥ इहिदे सितैन मया व अलफ. + बहुत काय लिहिणें. हे विनंति.

[२४६]

॥ श्री ॥

२१ सप्टेंबर १७६०.

पु। राजश्री जनार्दनपंत स्वामीचे सेवेसी:

विनंति उपरि. दिल्लीहून वर्तमान आलें जे मराठे यांची फौज दिल्लीस घेऊन जो फौजदार अबदालीचा होता याकूब अल्लीखान तो मात्र नावेवर बसोन पार होऊन पळाला. वरकड स्वार प्यादे चार पांच हजार मारले गेले. श्रीमंत स्वामीचें ठाणें दिल्लींत बसलें. घाट यमुनेचा आगरेयापासून कुंजपुरेयापावेतो श्रीमंत स्वामीचे हातीं लागले. याउपरि वर्तमान येत जाईल तें लिहून पाठवून. चौथे रोजीं सुजातदौले अबदालीजवळ गेले. त्यांजला अबदालीनें सांगितलें कीं तुम्ही मातबर. दोन करोड रुपयेयाचा मुलक तुम्हांखाले. त्यास मी हैराण, मजवर शिपाई यांची तलब चढली, याची तजवीज करून देणें. याप्रमाणें बोलतांच सुजातदौले सखेद जाहले. त्याजवर शाहावलीखान वजीर याजकडे गेले कीं मी तुमचे इमानावर आलों. आतां हें काय ? त्यास शाहानवाजखान याणें जबाब दिल्या कीं, तुम्ही लुच्चाचे सांगितल्यावरून आला. नदी उतरून कोण तुम्हांवर येत होता ? आम्हीं तुम्हांस इमान पाठविलें नाहीं. जसे आला तसे अबदालीस राजी करा. त्याजवर फजीत होऊन डेरा आले. नजीबखानानें अबदालीस सांगितलें कीं तुम्हेंचे कार्याकरितां सोय जशी सुजातदौले याणीं मागितली त्याप्रमाणें करून घेऊन आलों. आतां रुपये घेणें, सोडणें. हें वर्तमान सुजातदौले यांस कळलें. नजीबखानाशीं व सुजातदौले यास बिगाड झाला. सुजातदौले यास करोड रुपये तूर्त मागतात, हें वर्तमान घनसुंदरदासनें लिहिलें आहे. घनसुंदरदास यास सुजातदौले याणीं नेऊन सर्व सांगितलें कीं मजला नजीबखानानें फसविलें. मजला श्रीमंत राजश्री भाऊस्वामींनीं व सरदारांनीं व गोविंदपंतांनीं, माझे आईनें, सर्वांनीं सांगितलें कीं तुम्हीं न जाणें. त्याचें न आइकोन या कुंटणाचे बोलास लागोन आलों. फजीत पावलों. सारांश फजीत जाले. अबदालीचे लष्करीं गडबड जाली. सर्व लहान थोरांनीं मराठे यांसि सलूख करून आपले देशास जावें हा मनसुबा आहे. याजउपरि लढाईची हिंमत

त्यांत राहिली नाही. दहा हजार घोडे, उंट, खचर अनुप शहरीं मेले, नित्य मरतात. ईश्वरकृपेने श्रीमंत स्वामीचे देव थोर. आणि श्रीमंत रा॥ भाऊ स्वामी यशस्वी आहेत. सर्व उत्तमच होईल. आह्मी सत्वरच येतो. चिरंजीव रा॥ गंगाधरबाबास सत्वर पाठविणे. वरकड जे वर्तमान येईल ते वरचेवर लिहून पाठवून. बहुत काय लिहिणे. कृपा लोभ असो दीजे. हे विनंति. अब-दालीचे घरीं मनसुबा जाला, मराठे यांसीं सलुख करून वजीर गाजदीखान बकशी अहमदखान यासी करार करून आपले देशास जावे या मनसुब्यात आहेत. हे विनंति.

[२४७]

॥ श्री ॥

२१ सप्टेंबर १७६०.

राजश्रियाविराजितराजमान्यराजश्री जनार्दनपंत स्वामीचे सेवेसी:

पोष्य गोविंद बल्लाळ सा॥ नमस्कार विनंति उपरि येथील कुशल ता॥ भादो सुध ११ मु॥ गुलोली जाणून स्वकीय कुशल लेखन करित असिलें पाहिजे. कपिलाषष्ठी महापर्व आहे. चिरंजीव बाबास आणविलें आहे. सडे येतील. तुह्मींहि येणें. वरचेवर स्नान करून येऊन मौजे गुलौलीस लागलों. तेथली शनवारीं फत्ते झाली. आणीक दो गडी खाली झाली. येक दोन राहिली ते आज खाली होतील. सत्वर सर्व येणें. बहुत काय लिहिणें. कृपा लोभ असो दीजे. हे विनंति.

[२४८]

॥ श्री ॥

२४ सप्टेंबर १७६०.

राजश्रियाविराजितराजमान्यराजश्री गोविंद बल्लाळ स्वामी गोसावी यांसिः पो॥ सदाशिव चिमणाजी नमस्कार विनंति उपरि येथील कुशल जाणून

स्वकीय कुशल लिहीत जाणें. विशेष. सरकारांत कडूपडवळाचें वगैरे प्रयो-
जन आहे, तरी जरूर पाठवणें. वित॥

८८५ कडूपडवळ उत्तम.

८१. मध बहुत उत्तम.

८८५ पित्तपापडा.

८॥.

येणेंप्रे॥ तीन जिनस सत्वर तलाश करून जरूर पाठवून देणें. फारच प्रयोजन
आहे. तरी सत्वर पाठवणें. जाणिजे. छ १४ सफर, सु॥ इहिदे सितैन मया
व अल्लफ. बहुत काय लिहिणें. हे विनंति.

[२४९]

॥ श्री ॥

२४ सप्टेंबर १७६०.

श्रियासह चिरंजीव रा॥ बाबा व गंगाधरा प्रती गोविंद बल्लाळ आशीर्वाद.
उपरि. तुह्मीं पत्र जासुदासमागमें पाठवलें तें पावलें. त्यास, तुह्मीं चिरं-
जीव गंगाधरास रायपुरीं ठेवून तुह्मीं वतीस^{३३} घेऊन पत्रदर्शनीं आह्लांजवळ
लष्करीं येणें. तदनंतर आह्लां समागमें येऊन. वरचेवर स्नान करून येऊन.
जर येणें तर येथें द्वितीयेच्या पक्षास येणें. ह्मणजे पक्ष करून गंगास्नानहि
करून येऊन. गुलोलीं आज शनवारीं मध्यरात्रीं धर्मद्वार मागोन निघोन
गेले. दोन गढी आणीक सुटली. दोन राहिले तेहि आज सुटतील. तुह्मीं
लिहिलें कीं कपिलाषष्ठीस स्नानास यावें ह्मणोन दोन चिट्टिया लिहिल्या
त्यास, चिरंजीव गंगाधरास व मुलीस ठेवून तुह्मीं बायकांस घेऊन बहुत
जलद पत्र पावतांच येणें. एक घडीचा विलंब न करणें. भेटीनंतर सविस्तर
बोलोन. तुह्मांकरितां येथें आह्लां मुकाम केला आहे. सत्वर येणें. उद्या

३११ सौभाग्यवतीस. गोविंदपंत बुंधेल्याचें अक्षर अगदींच दुर्वाच्य आहे. त्याची
वाक्यरचनाहि असंबद्ध असते. विशेषणविशेष्यसंबंध तर गोविंदपंत हवेतसे करतो.

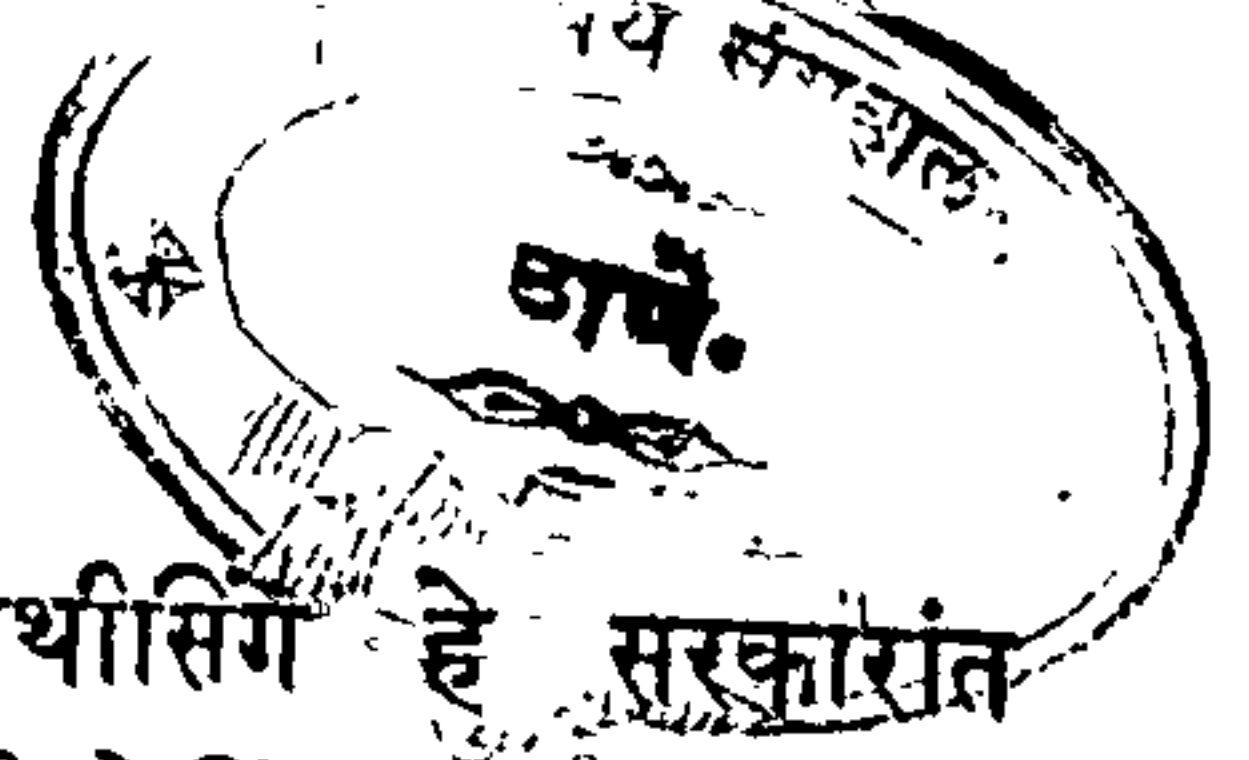
पत्र पावेल तेंचक्षणीं येणें. दोन राहुटिया लहान लहानशी घेऊन येणें. चार कनाता घेऊन येणें. एक शेतखाना, भांडीं अगत्य अगत्य घेऊन येणें. विलंब न करणें. मिक्ती भादो शुद्ध ११. हे आशीर्वाद. मोहरा दहापंधरा घेऊन येणें. हे आशीर्वाद. तुह्यांसहि पत्र जासुदासमागमें पा॥ तें पावलेंच असेल. पत्र पावतांच तुह्मीं स्वार होऊन येणें. हे विनंति. रा. रामचंद्र-भटजी सुखरूप आझाजवळ पावले. हे विनंति. पत्र पावतांच निघोन येणें. नाहीं तर द्वितीयेस श्राद्ध आहे. त्यास येऊन तर विलंब लागेल. याजकरितां तुह्मीं येणें. पत्र पावतांच येणें. हे आशीर्वाद.

[२५०] ॥ श्री ॥ २ सप्टेंबर १७६० -

विनंति उपरि. सविस्तर लिहिलेंच आहे. मींहि ताकीद केली आहे. वरचेवर चिरंजीव बाबापासून ताकीद करवून हिसेब आणवणें. करोलीकडे, याकडेहिं ताकीद लिहून पाठविली. तुह्मींहि ताकीद करणें. आह्मीहि करितों. पंधरा रोजांत सर्व येतील आणि आह्मीहि इकडून फडशा करून येतां. आणि श्रीमंत रा॥ भाऊ स्वामीकडे जाऊन काय करावें ? मागील पुढील कजिये हांते. डुडी होती. नाहीं तर आह्मीहि रोज भेटावयास श्रीमंत स्वामीस जातीं. आतां तुह्मींहि मेहेनत केलीत आहे. त्यास पंधरा रोजांत सर्व फडशा होऊन येईल आणि गुंतेहि वारतील. सर्व निर्मळ होईल. वरचेवर लिहीत जाऊन. बहुत काय लिहिणें. कृपा लाभ असो दीजे. हे विनंति.

[२५१] ॥ श्री ॥ २५ सप्टेंबर १७६०.

अखंडितलक्ष्मीअलंकृतराजमान्यराजश्री विसाजी गोविंद गो॥ यांसिः
रावक सदाशिव चिमणाजी नमस्कार. सु॥ इहिदें सितैन मया व अलफ.

तुह्मीं विनंतिपत्र पाठविलें तें पावलें. राजश्री राजे प्रिथीसिंग हे सरकारांत बहुत निष्ठेनें वर्ततात. दोघे चिरंजीव फौजसुद्धां राजश्री गोविंद बल्लाळ याजकडे चाकरीस गेले आहेत. याणींहि इकडे सरकारकाम सिद्धवाटेचें ठाणें राघो गोविंदाकडील मवाशियांनीं घेतलें होतें तेथें हे आह्मीं मिळोन जाऊन ठाणें घेतलें. दहावीस माणूस प्रिथीसिंगाचें जखमी जाहालें. पांच सात ठार जाहालें. ठाणें घेऊन आमचे हवालीं केलें. ह्मणोन कितेकप्रकारें त्याचे निष्ठेचें वर्तमान लिहिलें तें कळलें. ऐशास, त्याणीं निष्ठेनें वर्तावें व वर्ततात यांतच सर्वा गोष्टीनें त्यांचें बरे आहे. याउपरिहि तुह्मीं त्यांस सांगोन सरकारकार्यांत सादर राहात तें करणें. ठाणें आपलेकडे आहे तें कोणाकडे द्यावयाची आज्ञा करावी, ह्मणोन लिहिलें तें कळलें. ऐशास, ठाण्याचा मार तरी मागाहून लिहिला जाईल. तूर्त तुह्मांकडे असो देणें. प्रिथीसिंग निष्ठेनें वर्ततात बरेंच आहे. त्यांचे चिरंजीव तिकडे गोविंदपंताकडे गेले आहेत. याणींहि फौजसुद्धा या समयीं येथें यावें. ह्मणजे निष्ठा विशेष वाढेल ! तरी तुह्मी सांगोन त्याजला, फौजसुद्धा इकडे येत तें करणें. छ १५ सफर.

(लेखनसीमा).

[२५२]

॥ श्री ॥

२७ सप्टेंबर १७६०.

राजश्रियाविराजितराजमान्यराजश्री गोविंद बल्लाळ स्वामी गोसावी यांसिः पो॥ सदाशिव चिमणाजी नमस्कार विनंति उपरि येथील कुशल जाणून स्वकीय लिहीत जाणें. विशेष. श्रीमध्ये ब्राह्मणांचीं वर्षासनें आहेत. त्यांचा ऐवज झाडून वे॥ राजश्री बाळकृष्ण दीक्षित यांजकडे पावता करणें व दहा हजार जाजती देणें ह्मणोन दोनचार वेळ तुह्मांस लिहिलें. त्यास दोन साला वर्षासनाचा ऐवज दिल्या व दहा हजार रु॥ जाजती दिले, तीन साला वर्षासनाचा ऐवज राहिला तो अद्याप पावला नाहीं, ह्मणोन दीक्षितांचें पत्र

आलें. त्यावरून तुझांस लिहिलें आहे. तरी तीन सालांचा वर्षासनाचा ऐवज नेमणूकपें॥ दीक्षितांकडे श्रीमध्ये पावता करून कबज जाणून पाठवून देणें. या गोष्टीस आळस सहसा न करणें. याखेरीज श्रीमध्ये दीक्षितांकडे अनुष्ठानाचे खर्चाबद्दल रु॥ १५००० पंधरा हजार देविले आहेत, त्याची वरात अलाहिदा पाठविली आहे. तो ऐवज पत्र पावतांच जलदीनें श्रीस पोहचवून कबज जाणून पाठवणें. जाणिजे. छ १७ सफर सु॥ इहिदे सितैन मया व अलफ. + बहुत काय लिहिणें. वारंवार ताकीद असून धर्माचा ऐवज न पावणें, अपूर्व आहे ! आतां दिवाळीपर्यंत वर्षासनाचा पहिलेपें॥ देखील सालमजकूर व जाजती दहा हजार, सनद पेशजी पावली त्यापें॥, व हालीं अनुष्ठानाचे पंधरा हजार दीक्षितांजवळ पावते करून कबज येथें घेऊन पाठवणें. हे विनंति. बार.

[२५३]

• ॥ श्री ॥

२७ सप्टेंबर १७६०.

राजश्रियाविराजितराजमान्यराजश्री गोविंद बल्लाळ स्वामी गोसावी यांसिः पो॥ बाळाजी बाजीराव प्रधान नमस्कार विनंति उपरि येथील कुशल जाणून स्वकीय कुशल लिहीत जाणें. विशेष. तुझीं विनंतिपत्रें श्रावण वद्य १४ चीं पाठविलीं तीं भाद्रपद वद्य द्वितीयेस पावलीं. चिरंजीव राजश्री भाऊंकडील व पठाणाचें व सुज्याअतदौलाकडील व अलीगोहर शाहाजादे याकडील वर्तमान विस्तारें लिहिलें तें कळलें. याउपरिहि तिकडील वर्तमान विस्तारें वरच्यावर लिहीत जाणें. या दिवसांत तिकडील मनुष्याचा अर्थ विस्तारें जलद लेहून यावा तदनुरूप त्वरेनें सर्व लिहीत जाणें. जाणिजे. छ १७ सफर, सु॥ इहिदे सितैन मया व अलफ. हे विनंति.

[२५४]

॥ श्री ॥

२९ सप्टेंबर १७६०.

राजश्रियाविराजितराजमान्यराजश्री बाळाजी गोविंद स्वामी गोसावी यांसः पोष्य सदाशिव चिमणाजी नमस्कार विनंति उपरि येथील कुशल जाणून स्वकीय लिहीत जाणें. बदल देणें राजश्री नारो शंकर यास पथकास समजावीस नालबंदीचे ऐवजापैकीं रुपये १००००० येकून एक लक्ष रुपये तुह्यांकडून देविले असेत. तरी प्रांत बुंदेलखंड वगैरे महाल येथील ऐवजीं कार्तिक मार्ग-शीर्ष दोन महिन्यांत पावते करून पावलियाचें कबज घेणें. जाणिजे. छ १९ सफर, सु॥ इहिदे सितैन मया व अलफ. बहुत काय लिहिणें. हे विनंति.

[२५५]

॥ श्री ॥

७ आक्टोबर १७६०.

चिरंजीव राजश्री गंगाधर यासिः गोविंद बल्लाळ आशीर्वाद उपरि येथील कुशल जाणून स्वकीय कुशल लेखन करीत जाणें. विशेष. तुह्मीं पत्र पाठविलें तें पावलें. लिहिलें वर्तमान साद्यंत कळलें. त्यास चिरंजीव सौ॥ लक्ष्मी प्रसूत झाली. कन्या झाली. फार उत्तम झालें. आह्मी बिठुराहून कूच करून रीप नदीवर आलों. गुलोलीचे मामलियाकरितां एक दोन मुकाम करून फडशा करून दरमजलीनीं उमरगडीं येऊन. आतां गुंता नाही. वरकड भेटीनंतर सविस्तर बोलोन. अबदालीकडील दोन हजार फौज लुटविली, कुंजपुरेयाजवळ. कुंजपुरा घेरिला आहे. बहुधा घेतला असेल. आह्मी सत्वरच येऊन. गुलोलीवाले यानें सन १८१६ पैसा न दिलहा. गडी बांधोन राहिला. जर याजला सोडून आलों तर तसेंच राहिल. तूर्त ऐवज कांहीं हातीं येणार ह्मणून मुकाम केला. सत्वरच फडशा होईल. मोहनसिंग गुलोलीवाला दमला. रमईपुरीं गेला. त्याचे मातबर भले माणूस येऊन भेटून गेले. उदईक सर्व येतील. फडशा करून मी येतो. मिच्ची भादो व॥ १४. हे आशीर्वाद.

[२५६]

॥ श्री ॥

११ आक्टोबर १७६०.

पु॥ राजश्री गोविंद बल्लाळ स्वामी यांसिः—

विनंति उपरि. राजश्री गणेश संभाजीनीं बुंधेल्यांसीं घसघस लावून छत्रपूरचे गांव मारिले, शहरास उपद्रव लावणार, सावकारा उठतो, ह्मणोन लिहिलें होतें त्यास त्याणीं त्यांसीं कटकटीचा प्रसंग पाडूं नये, बुंधेले फौज-सुद्धां घेऊन हुजूर यावें, येविशीं मारनिले यांस परस्पर लिहून पाठविलें आहे, त्याप्रमाणें ते करितील. कदाचित् हे याप्रमाणें बुंधेल्यास सांगत असतां ते न ऐकत, तरी तुह्मीहि त्यांस चांगले तऱ्हेनें लिहून सांगोन ऐकवावें. फौजसुद्धां हुजूर येत तें करावें. नाहीं तरी पेशजी चिरंजीव राजश्री समशेर-बहादर गेले होते, ते वेळेस तिकडे बखेडा जाहला, फिसाद जाहली. तसा प्रकार होऊं न देणें. जाहलिया सरकार काम ठीक होणार नाहीं हें सर्व ध्यानांत आणून गणेश संभाजी बुंधेल्यास सांगतील त्याप्रमाणें ते ऐकोन येत ऐसे करणें. विरुद्ध पडेल तें न करणें. समशेरबहादरास तुमचेच तर्फेचा विरुद्ध ते वेळेस पडला. बसें न व्हावें. तुमची त्यांची पुर्ती ओळख आहे. याकरितां त्यांस स्पष्ट चांगले तऱ्हेनें सांगोन ऐकवणें. जाणिजे. छ १ रवि-लोवल. बहुत काय लिहिणें. हे विनंति.

[२५७]

॥ श्री ॥

११ आक्टोबर १७६०.

राजश्रियाविराजितराजमान्यराजश्री गोविंद बल्लाळ स्वामी गो॥ यांसः

पोष्य सदाशिव चिमणाजी नमस्कार विनंति उपरि येथील कुशल जाणून स्वकीय कुशल लिहीत जाणें. विशेष. तुह्मीं पत्रें पाठविलीं तीं पावलीं. बुंधेल्यांकडे राजश्री गणेश संभाजी याणीं कजिया आरंभिला आहे त्यास चहूंकडे पेंच नसावे. तजविजीनें बुंधेले हाताखालीं रहावे, याचा विचार मा॥ निलेस लिहावा, ह्मणोन लिहिलें तें कळलें. ऐशास हाच मा॥ गणेश संभाजी यांस

लिहिला आहे. त्याणीं कजिया केला नसेल, व हल्लींहि कजिया न करणें. त्यास समजावून सांगोन फौजसुद्धां हुजूर घेऊन येणें. ह्मणोन लिहून पत्रें रवाना केलीं आहेत. याप्रमाणें करितील. पारच्या जमीदारांना कजिया मानवला आहे. शेंपन्नास ठाणें रोहिल्यांचें घेतलें ह्मणोन लिहिलें तरी उत्तम आहे. या उपरिहि वारंवार पारचें राजकारण ठीक राखून लेहून अतिशय बखेडा करीत ऐसें करणें. तिकडील सूत्र पक्कें चांगले तऱ्हेनें हातीं राखणें. गंगाकिनारा आज्ञेप्रमाणें जातो ह्मणोन लिहिलें, तरी बहुत दिवस तुह्मांस (लिहा) वयाचें समाप्त केलें. सीमा झाली. तुह्मी थोर माणूस वारंवार काय ह्मणावें. करून दाखवाल याउपर तें खरें. रा॥ छ १ रा॥लावल. बहुत काय लिहिणें. हे विनंति.

[२५८]

॥ श्री ॥

० १४ अक्टोबर १७६०.

राजश्रियाविराजितराजमान्यराजश्री गोविंद बल्लाळ स्वामी गोसावी यांसिः
 प्णे॥ सदाशिव चिमणाजी नमस्कार विनंति उपरि येथील कुशल जाणून
 स्वकीय कुशल लिहीत जाणें. विशेष. तुह्मांस तिकडे मोठ्या कामास जावया-
 विषयीं वारंवार लिहिलें. परंतु अद्याप राजश्री गोपाळराव गणेश व तुह्मी
 गेला नाहीं. कोठें किरकोळ जमीदारांची गढी गवि घेतें बसला आहां हें
 ठीक नाहीं. याउपरि लौकर तिकडे जाऊन पेशजी लिहिल्याप्रमाणें गडबड
 करून धुंद उडवणें. या गोष्टीस हयगय एकंदर न करणें. आह्मीं यमुनेचे
 पाणी फार याकरितां दिल्लीवरी बसोन उपयोग नाहीं. यास्तव कुंजपुन्यास
 जाऊन अबदुलसमदखान याचें पारपत्य करावें, या अर्थें दरकुच जात आहों.
 चिरंजीव राजश्री नाना, आपाजी जाधवराव यास दिल्लीस पाठविलें. त्यांनीं
 छ ३० सफरीं अलीगोहर याचे नांवचे गजशिके केले. शहरांत द्वाही

फिरविली. त्याचे पुत्रास बाहेर काढून वलीहद्द^{३१३} केले. सर्व अलमास खुशाली नाहली. लोकांनीं नजरा केल्या. शिके चालते जाहले. मोठा समारंभ केला. तुझांस कळावं ह्मणोन लिहिलें असे. आह्मी कुंजपुन्याकडे गेलों. इकडे अबदालीचें कुच होऊन आलियावरी उत्तमच जाहलें. दिल्लीकडील मुलुख मार्गे मोकळा राहिला. इकडेच लढाई पडेल. कदाचित् ते इकडे न येतां तिकडे तुमचे रोखें जाहले तरी बरंच आहे. आह्मी पाठीवरी यमुना उतरून अंतरवेदींतोन येऊन पारपत्य करूं. कुंजपुरेवाला ठेहरत नाहीं. डावा डोल होऊन दमवायाच्या मुद्यावरी आहे. ठहरला तरी मोर्चे लावून यथास्थितच पारपत्य करूं. तुहीं तिकडे सत्वर जाऊन पोहोंचणें. केवळ छोट्या माठ्या कस्मास गुंतोन न राहणें. ऐवज लौकर येऊन पावे ऐसा रवाना करणें. दिरंग न लावणें. + तुहीं पेशजी लिहिलेप्रमाणें गनीमी मेहनत करून रोहिले सुज्यादौला यांचे प्रांतांत धामधूम होई असें करणें. फिरकोळ गढियांचे कामास न गुंतणें. अबदाली आह्मांकडेच येईल. तिकडे आला तरी पाणी आहे तो आहे. चार रोजांत कुंजपुरियाचें पारपत्य करून सारंगपुराकडे उतरून नजीबखानाचे विल्हे लावून पुढें अबदालीचे पाठीवर येऊं. रवाना छ ४ रालावल. बहुत काय लिहिणें. अलीगोहरचा शिक्का

३१३ १७५९च्या नोव्हेंवरांत गाजुद्दिनानें अल्मगिरास ठार मारिलें व औरंगजेबाचा पुत्र कामबक्ष ह्याच्या पुत्रास ह्मणजे शहाजहानास तख्तावर बसविलें. इतक्यांत अबदालीची गडबड झाल्यामुळें गाजुद्दिनाला मराठ्यांकडे पळून जावें लागून ह्या शहाजहानास कोणीं विचारीतनासें झालें. अबदाली सबंद १७६० साल अंतर्वेदींत होता; परंतु, त्यानें कोणी नवीन पातशाहा स्थापिल्ल नाहा. भाऊसाहेब दिल्लीस आल्यावर त्यांनीं पट्टणास पळून गेल्या अलीगोहरास पातशाहा करून त्याचे नांवें गजशिके केले व त्याचा पुत्र जो जवानवख्त त्यास वलीअहद ह्मणजे युवराज केले. भाऊंनीं विश्वासरावाला तख्तावर बसविलें ह्मणून मल्हारराव होळकर लिहितो, असें ग्रांटडफ् ह्मणतो. विश्वासरावाला तख्तावर बसविल्याबद्दल एक शद्दहि होळकरांच्या कैफियतींत नाहीं. तेव्हां मल्हारराव होळकरानें पानिपतच्या लढाईची हकीकत दुसऱ्या एखाद्या लेखांत लिहिली असली पाहिजे. हाच लेख बहुशः होळकराची थैली ह्मणून ज्यास ह्मणतात तो अमावा. सदर थैली काव्येतिहाससंग्रहकारांस मिळाली होती, परंतु ती हरवून गेली असें कळतें.

दिल्लींत पडला, त्याची चिठी पाठविली आहे. त्याप्रमाणें लिहून पातश-
हाची जरब मोडून याचे नावें करणें. हे विनंति.

[२५९]

हित^{३१४} असतां अद्याप न गेलां हें काय ? याउपरि लौकर जाऊन पेशजीं
लिहिल्या अन्वयें सर्व कामें यथास्थित करणें. याउपरि दिरंगावरी न
घालणें. ऐवजाची ततूद केली आहे. निसूर बसलों नाहीं. वरिचेवरी
ऐवज रवाना करीन. याच पत्राचे पाठोपाठ ऐवज येऊन पावेल. विलंब
लागत नाहीं. ह्मणोन भरंवशानें लिहिलें तें कळलें. ऐशास पत्र तों येऊन
पावलें. ऐवज पाठोपाठ यावयाचा तो कधीं येऊन पावेल हें मात्र कळत
नाहीं. येथें खर्चाची निकड आहे हें वारंवार लिहित असतां तपशील मात्र
लिहितां. ऐवज येत नाहीं. हें कामाचें नसे. याउपरि दिरंग न लावितां
ग्वालेर, आगरे, मथुरेवरून ऐवज दिल्लीस येई तें करणें. विलंब न लावणें.
जाट बलमगडास आहेत. तिकडून रसदेचा वगैरे •पेंच पडावयाचा नाहीं.
त्याची फौज पुत्र हुजूर येणार. ते येथें राहून पलीकडे पायबंद द्यावा.
तिकडून तुहीं फौजसुद्धां जाऊन शहावरी असावें. इकडे यमुनेचें पाणी
हलकें होतांच अबदालीचें पारपत्य यथास्थित करावें, असा डौल आहे.
त्याजकडून तहाचें राजकारण अद्याप आहे, परंतु मळमळीत आहे. ठीक
नाहीं. येथील मजीनरूप जाहल्याशिवाय तह होणार नाहीं. प्रस्तुत आह्मी
दिल्लीहून कुच करून दोन मजली ललेन्यास कुंपिन्याचे सुमारे आलों. पृढं
जाऊं. अलीगोहर याचे पुत्र बाहेर काढून वलीहद्दी करावी, हा निश्चय
होऊन शुक्रवारचा मुहूर्त करार केला आहे. होईल तें मागाहून लिहिलें
जाईल. ऐवज लौकर पाठविणें. सारीं कामें लिहिल्याप्रमाणें यथास्थित
करणें. + अलीगोहरचे पुत्रास वलीआहद शुक्रवारीं केलें. गजाशिक्षा

३१४ हें पत्र असेंच अर्धेमुर्धे सांपडलें. ह्या पत्राचा पहिला व तिसरा बंद नाहीं.

३१५ छ ३० सफर ह्मणजे १० अक्टोबर १७६०

अलीगोहरचा केला. आपले तालुकियांतहि शाहाआलमाचा गजशिका चालवणें. महिनाभर फौजा उतरायाजोगें पाणी होत नाही. कुंजपुरियास समदखान आहे. आह्मी कुच करून त्याचें पारपत्य करितों. अबदाली तिकडे आला तर उत्तम. न आलिया फिरोन येऊं. तुह्मीं लिहिलेप्रमाणें शह देणें. जाट आपलाच आहे. वसवास नाही. ऐवज सत्वर खबरदारीनें दिल्लीस सत्वर पोहोचेसा करणें. पुढें सोईनें घेऊन जाऊं. ऐवजाविशीं आह्मीं लिहा—

[२६०]

॥ श्री ॥

२५ अक्टोबर १७६०.

राजश्रियाविराजितराजमान्यराजश्री गोविंद बल्लाळ स्वामी गोसावी यांसिः पोष्य सदाशिव चिमणाजी नमस्कार विनंति उपरि येथील कुशल जाणून स्वकीय कुशल लिहित जाणें. विशेष. तुह्मांस दोन चार पत्रें पाठविलीं कीं तुह्मीं व गोपाळराव गणेश एकत्र होऊन जलदीनें सुजातदौलाचे मुलकांत हंगामा करणें व रसद न चाले तें करणें. शंपन्नास राऊत प्यादे येतील जातील, त्यांस लुटून मारून टाकीत जाणें. असें लिहितच गेलों परंतु तुह्मी गढ घेत बसलां हें काय ? तरी याउपरि पत्रदर्शनीं सुजातदौलाचे मुलकांत हंगामा करणें व अलीकडील रसद वगैरे मारीत जाणें. नेहमीं मुलकांत फिरावें. कोठें रसद मारावी. कोठें गांव लुटावा. वाट मारावी. माणसें मारून टाकावीं. दहशत बसवावी. हेंच नित्य करावें. मुलूक अंतरवेदींतील व गंगापारचा लुटीत जावा वांटेचे गांव व रस्ते असतील त्यांस दहशत पडोन बेचिराख होय तें करावें. + वारंवार लिहिणें तें लिहिलें; परंतु तुमचेकडून त्यास उपसर्ग करावा हें होत नाही. पायबंद बसत नाही. तरी याउपरि या गोष्टीस उशीर न लावणें. वरचेवरी वर्तमान लिहित जाणें. जाणिजे. छ १५ रविलावल सु॥ इहिदे सितैन मया व अलफ. हे विनंति. कुंजपुरा व पांच सात हजार फौज,

पांचसा हजार प्यादा लुटला. यामुळें अबदालीचे लश्करांत दहशत पडली. कितेक लोक उठून जातात. अबदाली कुच करून बागपतेवर चार कोस कांहीं फौजहि उतरून लागली. लौकरच त्याचें पारपत्य होईल. तुहीं तिकडून ^३गनीमी तऱ्हेनें उगळा लावावा. अबदाली अलीकडे आला. तुहीं पुढें येऊन वाटा त्याच्या माराव्या. कांहींच होऊन येत नाहीं. उत्तम नाहीं. सत्वर लिहिलेप्रमाणें करणें. हे विनंति.

[२६१]

॥ श्री ॥

१ नोव्हेंबर १७६०.

राजश्री गोविंद बल्लाळ स्वामी गो॥:

विनंति उपरि. अबदाली यमुना बागपताजवळ उतरला आणि गणोरास

(पृष्ठें १०१११) ह्मटलें आहे. परंतु लेखांक २६५त कुंजपुरा महाष्टमीस ह्मणजे १७ अक्टोबर १७६० रोजीं घेतला ह्मणून स्पष्ट लिहिलें आहे. ह्या वर्षीं दसरा १९ अक्टोबर १७६० रोजीं होता. कुंजपुरा घेऊन भाऊ कुरुक्षेत्रास जावयास निघाले ह्मणून लेखांक २६५त लिहिलें आहे. काशीराजाच्या मते कुंजपुऱ्याहून भाऊ दिल्लीस परत आले व तेथें त्यांनीं दसऱ्यास फौजेची गणती केली. परंतु भाऊ कुंजपुऱ्यास जे गेले ते दिल्लीस पुन्हा परत आलेच नाहीत. तेव्हां दिल्लीस जाऊन फौजेचा गणती भाऊंनीं केली नाहीं हें उघड आहे. भाऊंचा दसरा कुंजपुऱ्यास झाला त्याअर्थीं गणती कुंजपुऱ्यासच झाली ह्यांत संशय नाही.

३१७ भाऊ गनीमी तऱ्हेनें लढाई खेळले नाहीत अशी त्यांच्यावर एक आगेप आहे. परंतु मोगली व गर्नामी अशा दोन्ही तऱ्हांनीं युद्ध करण्याचा भाऊंचा विचार होता. जबर तोफखाना जवळ असल्यामुळें ठाणबद होऊन मोगली तऱ्हेनें लढाई चालविण्याचा भाऊंनीं ब्रेत केला. व गर्नामी तऱ्हेनें शत्रूस भांबावून सोडण्यास गोविंदपंत, गणेश संभाजी व गोपाळराव गणेश यांस हुकूम केला. हा हुकूम ह्या तिघांनीं कितपत पाळला हें ह्या पत्रांतून सविस्तर वर्णिलेंच आहे.

३१८ अबदाली २५ अक्टोबर १७६०ला यमुना उतरून बागपतेवर आला. त्याचें सैन्य तीन चार दिवस नदी उतरत होतें तें २८ अक्टोबराला सबंध यमुनेच्या दक्षिणतीराला आलें.

आला. खासा स्वारी कुंजपुरियाहून पाणिपतास आली. त्याजवर तीन दिवस गणोरास होते. तेथून भालकियास आले. तेथून दोन अडीच कोस आजी आले. फार आवळून चालतात. कही लांबवू देत नाहीं. चाळीस कोस, पन्नास कोस धावतात तें नाहीं ! अंतर थोडकें आहे. त्याचे आमचे बातमीची गोळागोळी होती. याप्रमाणें तीन दिवस होतें. दाणा दोन अडीच शेर गिल-ज्याचे लष्करांत आहे. हिंमत फार आहे. तरी यास गिळणार. त्यास, लढाई लौकरीच होऊन येईल. परंतु तुह्मीं जलदीनें यमुनेपलीकडून येऊन बागपतेपर्यंत धुमामा चालवून यास रसद न पोहचे, फौजेस शह पडे, ऐसें करावें. आतां गिलज्याचा पेंच तिकडे नाहीं. तुमच्यापाशीं सिही या पेंचा-मुळें लागणार नाहीं. यास्तव लांब लांब मजलीनें येणें. सुज्याअतदौलाचे मुल-कांतहि जमीदारांजवळून धुंद करवणें. या कामास दिरंग न लावणें. हें काम मागेंच करावें ऐसें होतें. याउपरि तपशील न लावणें. जाणिजे. छ २२ रवि-लोवल. बुंधेले वगैरे त्यास पत्रें पाठवणें. त्यार्चाहि खबर लिहिणें. जाणिजे. छ मजकूर. दोनचार हजार फौज सडी निवडून बागपतेजवळ यमुना पारून यावें. रसद मारावी. गडमुक्तेश्वर, शामळी, वगैरे नजीबखानाचे प्रांत जाळावे. अबदालीस मार्गे रसद बंद होऊन मुलुकाचा बोभाट होय असें जरूर करणें. वारंवार लिहिलें जाऊन अजून तुह्मी उमरगडींच आहां हें अपूर्व आहे ! आतांहि लिहिलेप्रमाणें न जालें तरी मर्दुमीचें काम होत नाहीसेंच जालें ! ईरे धरून तडकून येऊन काम करणें. रा॥ छ २२ राला-वल. हे विनंति.

[२६२]

॥ श्री ॥

३ नोव्हेंबर १७६०.

श्रीमंत राजश्री पंत
 विनंति सेवक करद्वय जोडून साष्टांग
 स्वामीचे सेवेसीः
 नमस्कार विनंति विज्ञापना.

स्वामीची आज्ञा घेऊन जसवंतनगरापाशीं आलों तों राजश्री लक्ष्मणपंत यांजकडून लश्करचें वर्तमानाचें पत्र आलें तेंच बजिन्नस सेवेसी पाठविलें आहे. त्याजवरून विदित होईल. मन्हाटी फौज शेर^{३१} झाली. याउपरि अबदालीचें पारपत्य सत्वरच होईलसें दिसतें. मी आज रातोरात सकुराबा-देस आज्ञेप्रमाणें जातां. तेथून सविस्तर वर्तमान सेवेसी लिहीन. कृपा करावी. हे विज्ञापना. पे॥ मिर्ची कार्तिक सुध ७^{३२०} शनवार मु॥ इटावें.

[२६३]

श्रीगजानन

३ नोव्हेंबर १७६०.

राजश्रियाविराजितराजमान्यराजश्री गोविंदपंत दाजी स्वामीचे सेवेसि:

पोष्य नारो शंकर कृतानेक सा॥ नमस्कार विनांति उपरि येथील कुशल ता॥ छ २४ माहे रबिलावल मु॥ दिल्ली जाणून स्वकीय कुशल वर्तमान लिहून संतोषवीत गेलें पाहिजे. विशेष. आपलें आमचें बंधुत्व जाणून श्रीमंत स्वामीपासून वरात आपणावर घेतली. तें वरात घेऊन राजश्री कृष्णाजीपंत आपल्याकडे पाठविले आहेत. पंतमजकुरास जाऊन दीड महिना

३१९ अबदालीचें सैन्य यमुनेच्या दक्षिणतीरीं आल्यावर व येतांना मराठ्यांच्या व गिलज्यांच्या झटापटी दररोज चालल्याच होत्या. पैकीं नदी उतरतांना जी चकामक झाली ती होत असतांना मराठे आपण होऊन मागे सरकले असें दिसतें. नाहींतर नदीच्या उतारांतून अबदालीचें सैन्य सुरक्षित आलें असतें असें वाटत नाहीं. या गोष्टीचा प्रपंच प्रस्तावनेंत यथास्थित केला आहे. नंतर अबदाली बागपतेच्या पुढें संभाळक्यावर आल्यावर मराठ्यांच्या पिछाडीचे व अबदालीच्या आघाडीचे युद्ध झालें. त्यांत मराठे शेर झाले. गोविंदपंतानें जर प्रामाणिकपणानें काम केलें असतें तर अबदालीची ह्यावेळीं धडगत नव्हती. ह्या गोष्टीचा विशेष प्रपंच प्रस्तावनेंत केला आहे.

३२० ह्या पैवस्तीवरून गोविंदपंत कार्तिक शुद्ध सप्तमीस ह्यणजे १५ नोव्हेंबर १७६० रोजीं इटाव्यास होता हें उघड आहे. ग्रांटडफ ह्या सुमारास गोविंदपंताला अताईखानानें ठार मारलें ह्यणून ह्यणतो तें चूक आहे, हें पुढें स्पष्ट दाखवून दिलें आहे. बळवंतराव मेहेंदळ्याच्या पाठीमागून गोविंदपंत मारला गेला.

शाला. अद्याप ऐवज आला नाही. त्यास येथें युद्धप्रसंगाचा समय असतां आपण ऐवजास विलंब करावा हे गोष्ट इष्टत्वाहून दूर असे. आह्मांस येथें खर्चाची निकड विशेष आहे, ह्मणून बंधुत्व जाणून आह्मी वरात घेतली असतां विलंब ऐवजास व्हावा हें अपूर्व आहे. आतां कृपा करून वायद्यावर दृष्ट न देऊन पंत मशारनिलेबरोबर ऐवज येथें पोहचें तो अर्थ आपण करतील. कदाचित् सावकारी नुकसान वाड्याबद्दल बसेल तें देऊं. परंतु समयावर दृष्ट देऊन ऐवज आह्मांस अगत्य पोहचावले पाहिजे. + श्रीमंत स्वामीचें पत्र तुमचे नांवें आलें तें पाठविलें असे. अंतरवेदींत मोगलांचे मुलकांत तुमची फौज येऊन मोगलास पायबंद द्यावा ह्मणोन श्रीमंतांची मर्जी. वरचेवर तुह्मांकडे ताकीदपत्रें येत असतां अद्याप आपली फौज प्रांतास येत नाही. ऐसें नसावें. लौकर या समयीं येऊन पोहचावें. उचित असे. वरातेचा ऐवज लाख रुपये स्वारीस मोगलाच्या प्रांतास येतां समागमें आणावा. अथवा झांसीकडे ऐवज पावे तें करावें. साडेसवीस हजार रुपये घाटमपूर वगैरे वरातांचे बलगोविंद याचे येथें पेशजी वरातांपैकीं पावले न पावले. आह्मांस सावकार मजकुराची रसीद न आली. त्यास हें कैसें वर्तमान तें लिहावें व ऐवज पावला नसेल तर ताकीद करून सत्वर पावे तो अर्थ करावा. बहुत काय लिहिणें. हे विनंति.

पे॥ कार्तिक शुद्ध ७ शनिवार, मु॥ इटावें.

[२६४]

॥ श्री ॥

४ नोव्हेंबर १७६०

राजश्रियाविराजितराजमान्यराजश्री गोविंद बलाल स्वामी गोसावी यांसः पोष्य सदाशिव चिमणाजी नमस्कार विनंति उपरि येथील कुशल जाणून स्वकीय कुशल लिहीत जाणें. विशेष. येथील खर्चाचे ओढीकरितां ऐवजाविशीं तुह्मांस वारंवार फारच लिहीत गेलों. परंतु ह्या गोष्टी तुमच्या चित्तांत

किमपि न येतां चालढकलीवरी हा कालपर्यंत नेलें. धातुपौषणार्थ मांत्र लिहितां कीं मजला ऐवजाचे तर्तुदीशिवाय दुसरा अर्थ नाही, तर्तूद केली, करतो, एका दो दिवशीं रवानगीहि करितो, येतो, कार्यावरी आज्ञे-प्रमाणें जातो. ऐशा गोष्टी रिकाम्या लिहितां. मात्र निदर्शनास यांतील एकहि येत नाही. यामुळें तुमच्या कर्तृत्वाची तारीफ वाटते ! ते कोठपर्यंत लिहावी ? लिहितां लिहितां भागलों ! हें तुमच्या कर्तृत्वास उत्तम नाही. धाउपरि पत्र पावतांच रसदेचा व बाकीचा ऐवज मातबर भरणा करून अवि-लंबें रवाना करणें. दिरंग एकंदर न लावणें. कदाचित् अबदाली यमुनेच्या दक्षिणतीरीं आल्यामुळें मार्ग सुद्धां नाही, ऐवज कसा रवाना करावा, हें निमित्त ठेवाल. आणि हा तपशील लिहावा तरी असें न करणें. अबदालीची आमची गांठ पाणीपताजवळ पडली आहे. तोफखान्याचा आराबा रचून लढाई करावयास तयारी केली आहे. त्याच्यानें इकडे तिकडे जावत नाही व कांहीं करवत नाही. पावणेदोन कोस दीड कोसाची तफावत आहे. पेंढारी व लुगारे राऊत वगैरे नित्य उंटें, घोडीं, तट्टें, बैल अघाडी पिछ्छाडीवरी जाऊन गोटापासून घेऊन येतात. त्याचे कोणी पाठीवरहि निघत नाही. याप्रमाणें आहे. तुह्मीं या गोष्टी भयाच्या कोणहेविशीं चित्तांत न आणितां सत्वर ऐवज दिल्लीस रवाना करणें. तेथें आलियावरी आह्मी हरतर्तुदेनें घेऊन येऊं. विलंब न लावणें. जलद जलद ऐवज दिल्लीस येऊन पोहोंचे तें करणें. तुह्मींहि पत्र पावतांच अंतरवेदींतून पटपटगंजावरी यांच्या पछ्छाडीस येऊन पोहोंचणें. साव-कास याल तरी ठीक नाही. लांब लांब मजलीनें येणें. रसद त्याजकडे जाव-याची आढळेल ते लुटणें, दबाव पाडणें, ह्मणजे चहूंकडून घाबरा होईल. हेहि युक्त तुह्मांस बहुत वेळ लिहिली. परंतु तुह्मी येत नाही. सारीच डोळे-झांक करितां. परंतु असा समय चाकरी करून दाखवावयाचा पुढें कदापि येणें नाही. या हंगामीं जो आपले शक्तीपेक्षां चाकरी आधीक करून दाख-वील त्याचें रूप आहे. हें दूरदेशी ध्यानांत आणून सर्व गोष्टी लिहिल्याप्र-माणें करणें. ऐवज पाठवणें. तुह्मीं येणें. लहान सहान गढ्यामुळें गुंतोन

मोड्या कामाच्या उपयोगांतून जाल असें करून न घेणें. + तुह्मीं दरमजल चागपतचे सुमारें अंतरवेदींतून घेऊन रसद मारणें. नजीबखाताचा मुलुक जाऊन लुटून फस्त करणें. ऐवज रसदेचा पांच सातशें राऊत देऊन आगरियावरून जलदीनें दिल्लीस घेऊन पोहोचेंसा करणें. जाटाच्यानें अटकाव होत नाही. वेडेंवाकडें तो करणार नाही. मातबर एकदाच यावा. त्यांत दोन तीन लाख एकेकदां उटें चांगले राऊत देऊन रवाना करावे. दिल्लीस पावलि-यावर जसं दिसेल तसें पुढें आणून घेऊ. दोन चार हजार चांगली निवडक फौज लांब लांब मजली करून लिहिलेप्रमाणें रोहिलियांच्या मुलुकांत दगा व रसद बंद करणें. कांहींच न झालें तरी परिच्छिन्न तुह्मांवर शब्द वेईल. वारंवार लिहिलियाची, आपले अबरूची इरे धरून काम बजावून आणणें. या दिवसांत तुह्मी घेऊन लिहिलेप्रमाणें पावलां असतां तर किती काम होतें ! अजून तरी करून दाखवणें. गंगापार जमीदारांकडून दंगा करवणें. गोपाळ-राव गणेश फौजसुद्धां गंगापार उतरून जमीदार सामील करून सुजादौला रोहिले यांचा अंमल उठवावा. याप्रमाणें करणें. मसलत माठी. या दिवसांत ज्यास जें लिहावें त्याप्रमाणें होऊन न येई मग तुह्मी आमचे कामाचे काय ? याउपरि आज्ञेची व चाकरी करून दाखवावयाची सीमा झाली ! लिहिलेप्रमाणें सत्वर करणें. रवाना छ २५ रा।विल.वल. बहुत काय लिहिणें. हे विनंति.

१. —————

[२६५]

॥ श्री ॥

५ नोव्हेंबर १७६०.

चिरंजीव राजश्री दिवाकर जोशी यासि प्रती कृष्ण जोशी आशीर्वाद उपरि येथील कुशल तागाईत आश्विन वद्य १३ बुधवारपर्यंत मु॥ फणीपत येथें सुखरूप असो विशेष. वर्तमान तरी श्रीमंतांहीं महाष्टमीस समभ्रखान व कुतुबशाहा मारून, दहा हजार सेना लुटून, कुंजपुरा घेऊन लुटिला गढी

खणून जमीनीबरोबर केली. लोक आभर जाहले. श्रीमंतास भूमिगत सात लक्ष रुपये सांपडले. तेथून कूच करून कुरुक्षेत्रास चालिले होते इतकियांत अबदाली बागपतापार्शीं यमुना पायाब उतरून सोनपथास आला. हें वर्तमान श्रीमंतीं ऐकतांच माघारे फिरोन यवनाचे सन्मुख दरमजल फणिपथास आले. यवन येथून दोन कोसावरी राहिला आहे. नित्य थोडें थोडें युद्ध होत आहे. श्रीमंतांहीं चोहोंकडे तोफखाना पसरला आहे. यवनास थोर भय जाहलें आहे. पुढें येवत नाहीं. आमचे सैनिक यवनाचे समक्ष उभे राहून, नित्य शेंपन्नास यवन मारून उंट, घोडीं आणितात. दोन हत्ती पेंढारी यांनीं काल आणिले. यवनाच्या सैन्यांत रसद^{३२९} बंद जाहली. यामुळें पीठ ८८३ व चणे ८८४ तूप ८८॥ याप्रमाणें महर्ग जाहलें आहे. आमचे सैन्यांत गहूं ८१६ व चणे ८१२ व तूप ८८२॥ याप्रमाणें सवंगाई आहे. आणखी दोन चार दिवसांत यवन चालान तोफावरी येईल तरी क्षणमात्र बडेल. न ये तर आमचे लोक जाऊन युद्ध करणार. वरकड सर्व प्रकारें करून शुभ चिन्हें होतात व स्वप्नें उत्तम श्रीमंतांस होतात. याजवरून सर्व सैन्यास उत्साह आहे, कीं अबदाली व नजीबखान व सुज्यातदौला आठा चौ दिवसांत क्षयास जातील ऐसें दिसतें. अबदाली शाहानशाहा ह्मणवीत होता. त्यानें युद्धं बहुत केलीं आहेत, परंतु तो दो कोसांवरी येऊन आठ दिवस बसोन कांहीं पराक्रम होत नाहीं. याजमुळें आमची फौज बहुत शेर आहे. अबदालीनें स्वदेशास जावें तरी मार्ग नाहीं; युद्ध करावें तरी परिणाम नाहीं; उगेंच बसावें तरी

३२९ यमुनेस पाणी फार असल्यामुळें यमुना उतरण्यावर कांहीं दिवस अबदालीच्या सैन्यांत फार महर्गता झाली. दिल्लीस मराठे असल्यामुळें यमुनेच्या दक्षिणतीरानें अबदालीला कही मिळणें अशक्य होतें. त्याला कही अंतर्वेदीतून यावयाची. परंतु अंतर्वेद सोडून तो यमुनेच्या दक्षिणतीरीं आल्यामुळें त्याला अंतर्वेदीतून रसद मिळणें प्रथम प्रथम कठीण पडलें. परंतु पुढें लवकरच पाणी जसजसें उतरत गेलें तसतशी अबदालीच्या सैन्यांत चगळ झाली. ह्या पत्रांत अबदालीच्या सैन्यांत महागाई झाली ह्मणून ह्मटलें आहे. ती महागाई गोविंदपंताच्या पराक्रमामुळें झाली असा मुळींच अर्थ नाही. ती महागाई यमुनेच्या पाण्यानें व अबदालीनें केलेल्या स्थलांतरामुळें झालेली होती. गोविंदपंत अंतर्वेदीत असून त्यानें हें पायबंद देण्याचें व कही अडविण्याचें सहज होण्यासारखें काम केलें नाही.

भक्षावयास नाही. याप्रमाणें विचारांत पडला आहे. मागाहून युद्ध जाहल्या-
वरी सविस्तर होईल तें लिहूं. बहुत काय लिहिणें. हे आशीर्वाद.

[२६६]

॥ श्री ॥

७ नोव्हेंबर १७६०.

राजश्रियाविराजितराजमान्यराजश्री बाळाजी गोविंद स्वामी गोसावी यांसिः
पोष्य सदाशिव चिमणाजी नमस्कार विनंति उपरि येथील कुशल जाणून
स्वकीय लिहीत जाणें. बदल देणें अजुरा खर्च प्रयागाहून गंगाजलाच्या
कावडी दीनानाथ प्रयागवळ याणीं मोहन कहार वगैरे आ॥ २५ याजबरोबर
पाठविल्या त्याचा अजुरा दर कावडीस रुपये ६ प्रमाणें रुपये १५० दीडशें
रुपये तुह्याकडून देविले असेत. प्रांत बुंदेलखंड वगैरे महाल येथील ऐवजीं
पावते करून कबज घेणें. वरात हरदु मुसंन्ना मजुरा एक असे. जाणिजे.
छ २८ रावल, सु॥ इहिदे सितैन मया व अलफ. बहुत काय लिहिणें.
हे विनंति.

[२६७]

॥ श्री ॥

१५ नोव्हेंबर १७६०.

राजश्रियाविराजितराजमान्यराजश्री आपा स्वामीचे सेवेसिः
पोष्य लक्ष्मण बल्लाळ कृता क साष्टांग नमस्कार विनंति उपरि येथील
कुशल ता॥ कार्तिक सुध ७ भृगुवासर संध्याकाळ जाणून स्वकीय कुशल
लेखन करीत असलें पाहिजे. विशेष. श्रीमंत राजश्री भाऊसाहेबांची कासद
जोडी आजुरदार पत्रें श्रीस, बलवडसिंग राजास व राजश्री मोरो बल्लाळ
जोशी यांस पत्रें होती. ते जोडी येथें पोटास मागावयास आले. त्यानीं
पत्रें सरकारी दाखविलीं. त्या पत्रांसमागमें दिवाकर जोशी ब्रह्मघाटीं राह-

तात, त्यांस पत्र लश्करीहून त्यांचे बंधूचें आलें. तें पत्र वाचून त्याची नकल करून बजिन्नस अक्षरशा पाठविली. त्या पत्रावरून सविस्तर कळेल. लश्करचें सविस्तर वर्तमान लिहिलें आहे. कळावें. बहुत काय लिहिणें. लोभ कीजे. हे विनंति.

सेवेसि आपत्ये समान दामोदर मधसूदन सा॥ नमस्कार विनंति लिहिली. परिसो. लोभाची वृद्धि कीजे. हे विनंति.

सेवेसि विनंति सेवक माणको महादेव व हरी कृष्ण करद्वय जोडून साष्टांग नमस्कार विनंति विज्ञापना लिहिली. परिसोन कृपा कीजे. हे विनंति.

[२६८]

॥ श्री ॥

१५ नोव्हेंबर १७६०.

राजश्रियाविराजितराजमान्यराजश्री गोविंद बल्लाळ स्वामी गो॥ यांसि:

पोष्य सदाशिव चिमणाजी नमस्कार विनंति उपरि येथील कुशल जाणून स्वकीय कुशल लिहीत जाणें. विशेष. सरकारांत दारूचें प्रयोजन आहे, तरी तुहांकडून दारू चार खंडी पांच खंडी असेल ते ताबडतोब रवाना करून दिल्लीस येऊन पोहोंचे ते गोष्ट करणें. या कामास दिरंग एकंदर न लावणे. जलदीनें रवाना करणें. + जाणिजे. छ ६ रबिलाखर सु॥ इहिदे सितैन मया व अलफ. बहुत काय लिहिणें. येथें काम मोठें आहे. वीस खंडी दारू, पांच खंडी शिसें तयार करणें. त्यांत तयार जें असेल तें पत्रदर्शनीं रवाना करणें कीं दिल्लीस लौकर येऊन पोहोंचेशी करणें. फौज सुद्धां लौकर येणें. ऐवज रवाना करणें. हें लिहिलेप्रमाणें एकहि काम होऊन न आलें. फार दिवस खावंदानें लहानाचे थोर केलें, वाढविलें, त्याचें 'सार्थक केलें' ! अजून तरी सावध होऊन लिहिलेप्रमाणें येऊन पोहोंचणें. दारू, शिसें व ऐवज दिल्लीस

३२२ ही गोविंदपंताची शिफारस ध्यानांत ठेवण्यासारखी आहे !

सत्वर पावेसा करणें. दारू फारच लौकर आली पाहिजे. बहुत काय लिहिणें. हे विनंति.

[२६९]

॥ श्रीशिव ॥ १४ डिसेंबर १७६०.

राजमान्ययाविराजितराजश्री बाळाजी गोविंद बल्लाळ स्वामी गोसावी यांसः

पोष्य नारो गंगाधर नि॥ राजश्री गणेश गंगाधर महाल तोफखाना दि॥ निहाय. कृतानेक साष्टांग नमस्कार विनंति उपरि. तुह्यांवर वरात श्रीमंत भाऊसाहेबीं रु॥ २००० दोन हजार देविले होते ते रुपये वरातेचे दोन हजार भरून पावलों. रा॥ रा॥ धोंडाजी हरवाजी नवाळे याचे विद्यमानें भरून पावलों. हें लिहिलें. मार्गशीर्ष सुध ७ सप्तमी शके १६८२ विक्रम-नाम संवत्सरे छ ५ जमादिल्लावल.

[२७०]

॥ श्री ॥

१८ डिसेंबर १७६०.

राजश्री पांडुरंगपंत दि॥ रा॥ गोविंद बल्लाळ स्वामी सेवेसिः

सेवक नारो शंकर नमस्कार विनंति उपरि. राजश्री गोविंदपंत यांहीं श्रीमं-ताचा खजाना रुपये ४२०००० चार लक्ष वीस हजार तुह्यांकडून आमचे स्वाधीन करविला आहे. त्याजपे॥ राजश्री धोंडाजी नाईक नवाळे यास रुपये ५०००० पन्नास हजार देणें. कबज घेणें. छ ९ जमादिल्लावल. सु॥ इहिदे सितैन. बहुत काय लिहिणें. हे विनंति.

[२७१]

॥ श्री ॥

२० डिसेंबर १७६०.

पु॥ राजश्री

कारकून दिमत गोविंद बल्लाळ गोसावी यांसिः

सु॥ इहिंदे सितैन मया अलफ. तुह्मीं दिल्लीस एवज आणिला आहे, त्यापैकीं बदल देणें पागा दिमत रंभाजी कदम यास मुद्दबाखाचे बेगमीबदल रुपये १५० रुपये तुह्माकडून देविले असेत. तरी पावते करून पावलियाचें कबज घेणें. जाणिजे. छ ११ जालावल. आज्ञा प्रमाण (लेखन सीमा).

[२७२]

॥ श्री ॥

२३ डिसेंबर १७६०.

राजश्रियाविराजितराजमान्यराजश्री गंगाधर गोविंद स्वामी गोसावी यांसिः

पोष्य सदाशिव चिमणाजी—विनंति उपरिं येथील कुशल जाणोन स्वकीय

कुशल लिहित जाणें. विशेष. गोविंद बल्लाळ दिल्लीकडे फौजसुद्धां आले. गाजही नगरानजीक त्यांचा व गिलज्याचे फौजेचा मीकाबला होऊन गोविंद^{३२३}-

३२३ बळवंतराव मेहेंदळे ७ डिसेंबर १७६० रोजीं वारला. त्यानंतर कांहीं दिवसांनीं ह्यणजे २२ डिसेंबर १७६० रोजीं गोविंदपंत मारला गेला. व दुसरे दिवशीं किंवा त्याच दिवशीं त्याचें शिर अबदालीनें भाऊंकडे पाठवून दिलें. ह्या संबधानें नानाच्या बखरींत छापलेलें खालील पत्र वाचावें. हें पत्र विविधज्ञानविस्ताराच्या ५ व्या पुस्तकाच्या ७ व्या अंकात पुनः छापिलें आहे.

श्री

नकल.

चिरंजीव राजमान्य राजेश्री मोरोवादादा यांप्रति वाळाजी जनार्दन आशीर्वाद उपरी येथील कुशल तागाईत च. १९ जमादिलोवल पावेतों मुकाम पाणिपत एथें सुखरूप असों. विशेष. बहुत दिवस जाहले, आपणाकडून पत्र येऊन, कांहींच वर्तमान कळत नाही. तरी निरंतर पत्रां संतोषवीत जावें. इकडील मजकूर पूर्वी कुंजपुन्यास लढाई जहाली. अबदुल-समदखान वगैरे मारले. त्याजवर, अबदालीचा गांठ पडली. कृष्ण जोशी संगमेश्वरकर यांस गोळा लागून देवआज्ञा झाली. इतकें वर्तमान तपशीलवार लेहून पाठविलें होतें, त्यावरून

पंतांच्या फौजेने शिकस्त खाऊन पळाली. मशारनिल्ले झुजांत राहिल्ले ह्मणोन वर्तमान येथें आलें. बाळाजी गोविंद फौजेसमागमें गेले. ते व सारी

साकल्य कळलेंच असेल. त्या आर्लाकडील मजकूर तरी, याणीं तोफखान्याचा आरव पसरून खंदक खणून पाणिपत गांव आपल्या पाठीशीं घालून सड्या फौजा तोफांचे मार्गें उभ्या याप्रमाणे बंदोवस्तानें राहिले आहेत. वुणगे गांवाचे पुढें फौजेचे मार्गें ठेविले आहे. नित्य गोळागोळी होती; सभोंवत्या त्याच्या फौजा आहेत. त्यापार्शींही चाळीस पन्नास तोफ चांगली आहे. साठहजारपर्यंत फौज आहे. एके दिवशीं सरदारांकडील वाजूकडे त्याची फौज वाढून आली. त्याची यांची लढाई चांगली झाली. शिवांकडील लोकांनीं त्यांना गोटांत नेऊन घातलें. साहाशें पावेतों माणूस जखमी व ठार त्यांकडील जाहाले. यांकडीलहि दोन अर्डाचशेंपर्यंत ठार व जखमी झाले. अस्तमान झालें यास्तव लढाई राहिली. त्यानंतर पंधरा दिवशीं चंद्र २८ रविलाखरीं श्रीमंताकडील मोर्चावर चालून चार पांच हजार आले. वरकड फौज त्यांची पाठीमागेंच उभी होती. त्यांची यांची लढाई होऊं लागली. लढाईस प्रारंभ होताच अस्तमान झालें. ते दिवशीं बळवंतराव गणपत यांस छातींत गोळी लागली. तसेच घोड्याखालीं पडले. तों त्यांकडील माणसें धांवलीं. त्यांतील एकानें तोंडावर तरवारीचा वार केला, दुसन्यानें गळा कापून तें शीर नेऊं लागले, तों पांच सांत राऊत धाऊन सोडविलें. गळा अर्धा कापला होता, तसेच आणून दहन केलें. समागमें स्त्री अग्नि-प्रवेश केली. त्यादिवशीं त्यांकडील दीड हजार माणूस ठार आपल्या आराब्यापुढें पडलें होतें. त्यांचे पुढें किती होतें हें कळलेंच नाहीं. औराची तीन घटका रात्र पावेतों लढाई झाली. आपल्याकडील दीडशें पावेतां ठार व पांचशें सातशें पावेतां जखमी झाले. ही लढाई फार चांगली झाली होती. परंतु बळवंतराव यांचा प्रकार असा झाला यामुळें ते सर झाले. त्यावर गोविंद बळाळ यांस पूर्वीपासून पत्रें जात होतीं कीं अंतरवेदींत उत्स्न, अबदालीचा रस्ता बंद करणें. यावरून, ते दरमजल दिल्लीच्या सुमारे आले. तेथील नारो शंकर यांचीहि कांहीं फौज मदतीस घेतली व पुढें रस्त मारावी तों अबदालीनें दाहा हजार फौज निवडक पाठवून दहा केला. कोणी लढले व कोणी पळाले. गोविंद बळाळ यांचें शीर कापून आणून श्रीमंताक पाठवून दिलें. मग दहन झालें. गोविंदपंताकडील वगैरे तीन चारशें फौज ठार झाली. गोविंदपंताचे चिरंजीव बाळाजी गोविंद हे समागमें होते. ते पळून नारो शंकर यांजवळ दिल्लीस आले. कोणी कोणी पळालेले लोक येत. याप्रमाणें झालें. मोठे दगेवाज, याजकरितांच आरव पसरून खंदक खणून मोंगलाई रीतीनें राहिले आहेत. दोन मदिने यांची लढाई होत्ये. अद्यापि लढावें हाच निश्चय उभयतां पक्षीं झाला आहे. ईश्वर काय परिणाम लावील तो खरा. मन-सबा भारी पडला आहे. पैसा नाहीं. माहागाई फार. यामुळें लष्कर गलवल्लें आहे. याप्रमाणें वर्तमान आहे. आपले वुणग्यांत गोळे जातात. त्यांचीं वहुन पत्रें मीं पाठविलीं. परंतु

फौज कोठें एके जागा होईल तें लिहिले आलियानंतर कळेल. ते एके जागा होऊन दिल्लीस येतील. त्यास गोविंदपंत राहिले हें वर्तमान तिकडे कळल्यानंतर मामल्यांत जमीदार वगैरे फिसाद करितील. तर तुह्मी सावधपणें राहून, शिबंदी अधिक उणी लागली तर ठेवून, कोठें फिसाद न होतां, पूर्ववत्प्रमाणें बंदोबस्त राहे तें करणें. मशारनिलेहेचे पदरीं मातबर शिवराम गोविंद वगैरे आहेत, त्यांचें समाधान राखोन सर्वा गोष्टींचा बंदोबस्त करणें. मोगलाकडील कोणी दहा पाच हजार फौज घेऊन येऊन तीकडील अमल करितो असें नाहीं. परंतु इकडील गोविंदपंतांच्या वर्तमानानें तीकडील जमीदार चार आहेत ते तूर्त डोई उचलितील, दंगा करितील, ठाण्यास दगा करितील. यास्तव मजबुदीनें राहून ठाण्यांत जे जे आहेत, त्याचा पुस्तपन्हा वरचेवर करून ठाणीं मजबूत रहात तें करणें. कदाचित् वसुलास जमीदारांनीं चार दिवस खलेल केलिया पुढें सर्व नीट केले जाईल. परंतु ठाण्यास दगा जालियानें वाईट. यास्तव ठाणीं सर्व फार हिमतीनें राखणें. तुह्मी तिकडे आहां. गोविंदपंतांनीं मातबर शिवराम गोविंदासारखे पदरीं बाळगले आहेत. त्यास हिमत धरून अशा समयांत गेली गोष्ट सुधारून दाखवावी. झाले गोष्टीचा खेद न करावा. ईश्वर इच्छेस उपाय नाहीं. तुह्मी आपलें सर्व प्रकारें समाधान असों देणें. बंदोबस्त उत्तम प्रकारें करणें. इकडील फौज शिकस्त खाऊन तिकडे गेलियानें फारच वाईट दिसतें. यास्तव त्यास तिकडे जाणें उत्तम नाहीं. त्याणीं जमा होऊन मागती दिल्लीस यावें. याप्रमाणें येथून त्यांस लिहिलें आहे. तुह्मी त्यास याप्रमाणें लिहून ते दिल्लीसच येत तें करणें. त्यामागे तुह्मी सर्वांनीं हिमत धरावी. मामल्यांत बंदोबस्त उत्तम

आपणास एकहि लिहावयास अनुकूल न पडलें. वरें! असो. बहुत काय लिहिणें. लोभ कीजे. हे आशीर्वाद. हें वर्तमान तीर्थस्वरूप राजश्री बाबांस लिहून पाठवावें. हे आशीर्वाद. पेटा फुलमरी एथील फडनविशी माहादाजीपंत कुंटे यांस दिल्ली आहे. त्यांस त्यांचें वेतन उत्तम प्रकारें होय, अशी विनंति श्रीमंतास करून करून घ्यावें. मीं आपणास लिहावें असें नाहीं. असामी आपले घरचा. परंतु माहादाजीपंत यांचीं पत्रें येतात त्यावरून लिहिलें आहे. हे आशीर्वाद.

ठाणींठुणीं मजबूद असावी, यांतच सरकारचेंहि काम व तुमचेंहि स्वरूप आहे. + तुह्मी मामलियांत आहां. सर्वांचा दिलासा करून बंदोबस्त करणें. घाबरे झालिया जमीदारच वाखा करितील. दिलांत चिंता न करणें. आह्मी आहों. सर्व नीट करूं ठाणीं जतन राखणें. मुलुकाचा बंदोबस्त करणें. जाणिजे. छ १४ जमादिलावल. बहुत काय लिहिणें. हे विनंति.

[२७३]

॥ श्रीशंकर ॥

९ जानेवारी १७६१.

राजश्री बाळाजीपंतबाबा दाजी गोसावी यांसि:

अखंडित लक्ष्मी आलंकृत राजमान्य

स्त्र॥ कुसाजी पायगुडे दंडवत विनंति उपरि येथील कुशल जाणून स्वकीय लेखन केलें पाहिजे. विशेष. श्रीमंत राजश्री सुभेदार याणीं आह्मांस तुह्मावर दरमाहेची नेमणूक करून दिली. त्यापैकीं रुपये २००० दोन हजार मरून पावलों. हस्तें बाळाजी अनंत. सदरहु रुपये भरून पावलों. मिति शके १६८२ विक्रमनाम संवत्सरे पौष सुध ४ मंदवार छ २ माहे जमादिलाखर सु॥ इहिदे सितैन मया अलफ. हे कवज लिहून दिले. सही. बहुत काय लिहिणें. लोम कीजे. हे विनंति.

[२७४]

ध

॥ श्री ॥

१० जानेवारी १७६१.

राजश्री पांडुरंग बाबुराव स्वामी गोसावी:

विनंति उपरि. राजश्री कृष्णाजी अनंत याचे वरातेचा ऐवज तुह्माजवळ आहे, त्यापैकीं त्याजकडील स्वार आले आहेत, त्यास खर्चास . . . भवान-सिंग रुपये १० दहा देणें. मिति पौष शुद्ध ४ सन १८१७. हे विनंति.

[२७५]

॥ श्री ॥

१२ जानेवारी १७६१.

राजश्रियाविराजितराजमान्यराजश्री बाळाजीपंत स्वामी गोसावी यांसिः
पोष्य धोंडो पद्माजी दिमत राजश्री सटवाजी जाधवराव दंडवत विनंति.
स्वामीवरी वरात श्रीमंत राजश्री भाऊसाहेब याणीं दिली ————— रुपय.

८०० कित्ता.

२०० कित्ता.

 १०००.

येकूण हजार रुपये देविले ते सदहु वराताप्रमाणें हजार रुपये आह्मी
भरून पावलों. मु॥ दिल्ली. छ ५ जमादिलाखर सु॥ इहिदे सितैन मया अलफ.
हे विनंति.

[२७६]

॥ श्री ॥

१३ जानेवारी १७६१.

राजश्री पांडुरंग बाबूराव स्वामी गोसावीः
विनंति उपरि. नाइकाकडील हवालयाचे ऐवजी रुपये ८०० आठशें मेघ-
शामुपंत याजव॥ पाठवणें. चांगला ऐवज घेणें. मिती पौष शु॥ ७.

[२७७]

॥ श्री ॥

९ जानेवारी १७६१.

राजश्री पांडुरंग बाबूराव स्वामी गोसावीः
विनंति उपरि. राजश्री धोंडोबा नाईक याजकडील हवालयाचे ऐवज
पैकीं रा॥ कुसाजी पायगुडे यास तूर्त रुपये २००० दोन हजार देविले असेत.
नाइकाकडून कबज घेणें. मिती पौष शुद्ध ३. हे विनंति.

[२७८]

॥ श्री ॥

विनांति उपरि. राजश्री अंताजी माणकेस्वर यांजकडील दहा हजार रुप-
यांची कबज येथें घेतली आहे. एवज चार लक्ष वीस हजारापैकीं देववावा.
हे विनांति.

[२७९]

॥ श्री ॥

३१ डिसेंबर १७६०.

राजश्री बाळाजीपंत बाबा गोसावी यांसि:

ॐ अखंडित लक्ष्मी आलंकृत राजमान्य

स्त्रे॥ कुसाजी व जानराव पाडगुडे रामराम विनांति उपरि येथील कुशल
जाणून स्वानंदलेखन करीत गेलें पाहिजे. विशेष. श्रीमंत राजश्री अल्हास्त्री
होळकर सुभेदार याणीं आह्वास रोजमेरा याची वरात तुह्यावर रुपये ७४७५
सात हजार चारशें पंचाहत्तराची दिली होती. दरमाहे करार करून त्या
एवजीं रुपये ३४८७॥ तीस हजार चारशे साडे सत्यांशी हस्तें बाळाची
अनंत रानडे—कारकून यांचे मार्फतीनें भरून पावलों. हें कबज लिहून दिलें.
सही बि॥ कारकून. मिती मार्गशीर्ष वद्य दशमी. शके १६८२ विक्रमनाम
संवत्सरे, छ २२ जमादिलावल सु॥ इहिदे सितैन मया अलफ. बहुत कान
लिहिणें. लोभ कीजे. हे विनांति. मे॥ दिली

[२८०]

॥ श्री ॥

२४ डिसेंबर १७६०.

राजश्रियाविराजितराजमान्यराजश्री बाळाजी गोविंद स्वामीचे सेवेसी:

पो॥ जनार्दनराम नि॥ नारायणराव बापूजी साष्टांग नमस्कार विनांति उपरि येथील
कुशल जाणून स्वकीय कुशल लिहीत जावें. विशेष. श्रीमंत राजश्री भाऊसाहेबीं
तुह्यांकडून तुमचा एवज दिल्लीस आला आहे त्यापैकीं देविले—

१४८६२॥ पथक नि॥ नारायणराव बापूजी.

७२२१॥ रोजमोरा अठवडे २.

२००० कापड खावदल.

५६४१ शेळके व गावडे यांस देविले ते.

१४८६२॥

७५६ पागा जानराव

२१८५ पागा रंभाजी कदम.

१७८०३॥

येकूण सतरा हजार आठशें साडेतीन रुपये दिल्लीस भरून पावले. छ १५ जमादिलोवल सु॥ इहिदे सितैन. बहुत काय लिहिणें. लोभ कीजे. हे विनंति.

[२८१]

॥ श्री ॥

३० जानेवारी १७६१.

झाडा ऐवज नि॥ दाळार्जा गोविंद दिल्लीस खजाना आला. सु॥ इहिदे मित्रैन मया व अलफ.

रुपये.

४,२००००.

पै॥ वजा दिल्लीचे स्वामीं खर्चास घेतले ८८०००.

बाकी ४,११,२००

खर्च.

६०,००० धोंडोबा नाईक नवाळे यांसी रो॥ नारो शंकर, यांनीं देविला,

छ ९ जमादिलावलीं.

१,१०,००० रा॥ लष्कर श्रीमंत स्वामीकडे बराबर कृष्णराव बळाळ दि॥

पायगाडे, छ १३ जमादिलावलीं.

७३,९६३॥ वा। वराता हुजूर.

१०,००० अंताजी माणकेश्वर वरात वीस हजार पैकीं,
छ १५ जिमादि.

१४,८६२॥ पतक नारायणराव बापू, छ १५ जमादिलावलीं.
९,२२१॥ वरात १.
५,६४१ वरात १.

१४,८६२॥.

७५६ जानराव ढमढेरे छ १५.
२३३५ रंभाजी कदम छ १५ र॥.
२१८५ वरात १.
१५० वरात १.

२३३५

६,००० त्रिंबकराव सदाशिव छ १६
८,४६८ लखिजी बोधे छ १८ जावल.
१०,००० शिदाप्पा शेठे वीरकर छ १८ जा.
७,९९६ कृष्णाजी अनंत छ २३ जावल.
८०० राघो निळकंठ छ २४ जमावल.
१५० विठलराव शिवदेव छ २३.

१२,५९६ पा। र॥ हुजूर रोत्रमोरा दौडमाही छ २९ जमादि-
[लावलीं.

७३,९६३॥.

१४,६५०० रवाना लष्कर श्रीमंत स्वामीकडे वरावर पारशरदाजी छ

३२४ २४ जमादिलावल ह्यणजे २ जानेवारी १७६१ ह्या रोजीं पाराशरदाजी,
प्रत्येकीं पांचपांचशें रुपयांची एकेक थैली घेणारः असे, तीनशें स्वार घेऊन पाणिपताकडे
दिल्लीहून रवाना झाला. खजिन्याबरोबर बंदोबस्ताकरितां आणीक चारपांचशें स्वार होते.
पैकीं २४ जमादिलावलीं ६ स्वार परत आले व २९ जमादिलावलीं ह्यणजे ७ जानेवारी
१७६१ रोजीं एक स्वार परत आला. कारण हुल्लड झाली. २४ जमादिलावलीं सहा

२४ जमादिलावली १,५००००.

पैकीं वजा

३,००० छ मार स्वार फिरोन आले सुमार ६.

५०० छ २९ जमादिलावली हुळड जाली तेथून स्वार
आला १.

३५००.

बाकी

रुपये.

७८६ पागेची चंदीची बेगमी.

१७६ पागा जानराव ठमढेरे इ॥ छ १३ जमादिलावल
त॥ छ २८ जमादिलावल रोज १६ दररोज रु॥ ११
प्रे॥

रुपये.

स्वार परत आले ते कांहीं इतर कारणानें आले. २९ जमादिलावलचा मात्र, हुळड झाली ह्मणून परत आला. पाराशरदादाजी चोविस तारखेला दिल्लीहून निघाला तो २६ तारखेच्या रात्रीं अवदालीच्या लष्करापाशीं चुकून गेला. तेथें रात्रीं चकमक झाल्यावर एक स्वार निघाला तो २९ तारखेला दिल्लीस परत आला. ही हुळड पांच जानेवारीला झाल्यावर नऊ दिवसांनीं पानिपतचें मोठें युद्ध झालें. पानिपतचें शेवटलें युद्ध कोणत्या तारखेस झालें याबद्दल बराच मतभेद आहे. ७ जानेवारी, ८ जानेवारी, १२ जानेवारी व १४ जानेवारी ह्या तारखा निरनिराळ्या ग्रंथकारांनीं दिल्या आहेत. पानिपतची लढाई हिंदूंच्या पौषांत व यवनांच्या जमादिलाखरांत झाली. लढाईच्या दिवशीं बुधवार होता. त्याअर्थी १४ जानेवारी १७६१ ही तारीख विश्वसनीय ठरते. रा. डफ, कीन, मालेसन, साने इत्यादि मंडळीनें सातवी तारीख घेतली आहे. रा. डफ, ठाकूर इत्यादि १४ जानेवारी पसंत करितात. आमच्या मतें १४ तारीखच खरी सावी. (१) कारण, ह्या तारखेच्या वाजूला वखरीचें बहुमत आहे. (२) पौष शु॥ ८ ही तीथ पानिपतची हे महाराष्ट्रांत आवालवृद्धांच्या तोंडीं झालेलें दिसतें. (३) मुसलमानांनाहि ६ जमादिलाखर हीच तारीख पसंत आहे. (४) हिंदूंचा पौषांत व यवनांचा जमादिलाखरांत बुधवार अष्टमीला व ६ व्या तारखेला यावयाचा ह्मणजे १४ जानेवारी हीच तारीख घ्यावी लागते. हा एवढा पुरावा १४ व्या तारखेच्या प्रीत्यर्थ दिला खरा. परंतु, अस्सल पत्राचा पुरावा हातीं येईल तर ह्याहूनहि ठामपणें हीच तारीख खरी असें विनहरकत ह्मणतां येईल. कारण, हजारों नामां तर्कापेक्षां एक अस्सल चिटोरे जास्त महत्वाचें असतें.

३६० पागा लखजी बोधे इ॥ ता॥ छ ३० जमादिला-
वल आंठरों रोज दररोज रु॥ २० प्रे॥

२५० पागा नि॥ रंभाजी कदम यांसी मोहगम बेगमी.

७८६

३,९१२४९॥

बाकी ता॥ छ ३० जमादिलावलीं _____ रुपये-

२८,७५०॥

ता॥

रुपये दिल्ले. वरात
कबज घेतली असे.

२,००० गणेश गंगाधर यांची वरात देणें अ-
से. रो छ ५ जमादिलाखर पावली गु॥

पांडुरंग बाबूराव.

२६,७५०॥ ऐन शिल्लेक.

२६,७५० ता॥ धोंडोबा नाईक.

॥ ता॥ पांडुरंग बाबू.

२६,७५०॥

२८,७५०॥

२६,७५०॥ छ ३० जमादिलावलीला धोंडोबा नाईक नवाळे यांजकडे

रुपये.

२८७५ छ ५ जमादिलाखर.

१८७५ पागा हारकोजी निंवाळकर वरात.

१००० सटवाजी जाधवराऊ.

८०० वरात १.

२०० वरात १.

१०००

२८७५.

बाकी

रुपये.

२३,८७५॥.

वजा केले ते रु॥ ६८०० बाकी

रुपये.

१७०७५॥.

पैकी वजा महीपतराव

चिटणीस याजबा॥ २०००.

बाकी १५०७५॥.

छ २३ जमादिलाखर मु॥ भिंड. येणंप्र॥ नारो शंकर याजकडे याद लेहून
दिल्ही असे.

[२८२]

॥ श्री ॥

२३ फेब्रुवारी १७६१.

राजश्रियाविराजितराजमान्यराजश्री जनार्दनपंतदाजी स्वामीचे सेवेसि:

पोष्य नारो शंकर साष्टांग नमस्कार विनंति उपरि येथील कुशल छ १७
रजब पावेतों मु॥ ग्वालेर यथास्थित जाणोन स्वकीय लेखन करून तोषवीत
अमुावें. यानंतर राजश्री पांडुरंग शंकर यांचे लिहिल्यावरून आपण आमचे
ऐवजाचे द्यावयाविषयीं ज्या ज्या प्रकारें राजश्री बाळाजीपंत बाबा यांसि
बोलिलेत त्या कृपेचा साद्यंत अर्थ कळोन बहुत समाधान झालें. ऐसाच
आपला स्नेह अकृत्रिमभाव आह्लांसी आहे. तित्तस चित्त साक्ष साक्ष असे.
ऐसियासि राजश्री बाबा यांनीं निश्चयास अंतर करावें, उचित नव्हे. भग-
वत् कृपेंकरून श्रीमंतांचें राज्य कायम आहे. आजच कोणही हितोपदेशी
सांगत असतील त्याजवर दृष्ट देऊन, तरते बुडते पाहून, आत्मस्वार्थ
ध्यानांत आणून, बाबांनीं आमचा ऐवज कैलासवांसी पंतानीं करार केला
त्या वचनावर दृष्टि न देतां न द्यावा, व हिलेहवाले करावे व ते खासा
भिडेंत वचन बोलिले तें अनृत करावें, विहित नाहीं. शेवट आमचा ऐवज

त्यांस सुटणार नाहीं. ऐक्य परमार्थ राखून देतील, तर घेऊं ; नाहीं तर श्रीमंतांसमक्षहि ते देतील व आह्मी घेऊं. परंतु या समयीं आह्मी ऐवज दिल्यानें उपकारी होतो व पूर्वापर स्नेह वृद्धिंगत होतो. इतकें लक्षून कार्य करून घ्यावें हेंच उचित आहे. सांप्रत सरदारांनीं ताकीदपत्रें दिलीं तीं पाठविलीं आहेत. त्याप्रमाणें ऐवज निश्चयानरूप ऐवजाचा निकाल करून पांडुरंग शंकर यांच्या ऐवजासुद्धां रवानगी करावी. तुह्मीं चार लक्ष विसाचा ऐवज झाडा दिल्लींत लिहून दिला. पर^{३२५} त्याबरोबर ऐवज पांचशें रुपये तुह्माकडे नक्षा आला तो जमेस न धरिला. याजमुळें पांचशें हिशेबीं बाकी व ऐवज झाड्यापैकीं आठ आणे येतां पांचशें अर्धा रुपया हिशेबाची नकल पाठविली आहे. त्याप्रमाणें मनास आणून ऐवज राजश्री पांडुरंग शंकर यांचे स्वाधीन करावा. आह्मींही बाबांस बहुत प्रकारें लिहिलें आहे, आपणहि समजून सांगावें. त्यांचे तुमचे सर्वांचे विचारास आलिया कराराप्रमाणें लक्षा रुपयांचा निकाल करून द्यावा. कदाचित् ऐवज नच द्यावा असें सर्वांचे चित्तास आलें, तर आह्माकडील दस्ताऐवजीं कागदपत्र सर्व देऊन श्रीमंतांस पत्र देऊन राजश्री पांडुरंग शंकर यांची रवानगी सत्वर आह्माकडे करावी. विलंब न करावा. बहुत काय लिहिणें. हे विनंति.

[२८३]

॥ श्री ॥

६ मे १७६१.

राजश्रियाविराजितराजमान्यराजश्री बाळाजी गोविंद स्वामी गोसावी यांसिः पोष्य बाळाजी बाजीराव प्रधान नमस्कार विनंति उपरि येथील कुशल जाणून स्वकीय कुशल लिहित जाणें. विशेष. चिरंजीव राजश्री भाऊसाहेब यांनीं राजश्री नारो शंकर यांस गुदस्ताचे समजाविशींचे ऐवजी एक लक्ष

३२५ पर ह्यणजे परंतु. पर हा शब्द कऱ्हाडे लोकांच्या बोलण्यांत विशेष येतो.

३२६ वडिलांचा कित्ता चिरंजीवांनीं गिरविला होता

रुपयांची वरात तुम्हावरी दिली. त्यास तुम्हीं वरातेचा ऐवज अद्याप दिला नाही, ह्मणून हुजूर विदित झालें. त्याजवरून हें पत्र लिहिलें असे. तरी वरातेप्रे॥ ऐवज मशारनिल्हेस पत्रदर्शनीं पावता करणें. येविषयीं फिरोन बोभाट येऊं न देणें. जाणिजे. छ ३० रमजान सु॥ सन इहिदे सितैन मया व अलफ. बहुत काय लिहिणें. हे विनंति.

[२८४]

॥ श्री ॥

२१ मे १७६१.

आशीर्वाद उपरि. चवेताळीसशा रुपयांच्या चिठ्या बाबूरायाच्या घेऊन पुण्यास रवाना करितों. तुमचीं पत्रें चिटकोबाकडे रवाना करितों. पत्राप्रे॥ ऐवज देतील. श्रीमंतांचें पत्र पाठविलें तें पावलें. तुत आह्मी रेवातीरीं आहां. श्रीमंत बऱ्हाणपुरीं गेले. सौभाग्यवती गोपिकाबाई येथें राहिली आहेत. नारायणरायास फोड्या आल्या. आठाचौ रोजांनीं येथून गेलियावर वर्तमान निवेदन करूं, तो तुम्हीहि याल. वरकड सविस्तर मजकूर कळला. त्या अलीकडील पत्र तुम्हीं चैत्र शुद्ध १ निघतों ह्मणऊन लि॥ तें उत्तम. त्याप्रे॥ निघोन आलांच असाल. सत्वर भेटी होईल. हे आशीर्वाद. कारकुनांचीं पत्रें पाठविलीं ते पुण्यास चिटकोबा ज्यांचीं त्यांस पावितील. हे आशीर्वाद. मित्ती चैत्र वा २ द्वितीया, शके १६८३ वृषणाम संवत्सरे. हे आशीर्वाद.

[२८५]

॥ श्री ॥

२४ जून १७६१.

सेवेसि जोती गोपाळ कृतानेक साष्टांग नमस्कार विनंति विज्ञापना येथील

३२७ नारायणरावास देवी आल्याचा उल्लेख नानाफडणिसानें आपल्या आत्मचरित्रांत केला आहे (पत्रें व यादी ५३).

३२८ हें पत्र पानिपतानंतर अंतर्वेदीत व दुंदेल वंडांत झालेल्या गडबडीसंबंधाचें आहे.

वर्तमान तागाईत जेष्ठ वा॥ ५ मिति हिंदुस्थानी स्वामीचे कृपावलोकनेकरून सेवकाचे यथास्थित असे. विशेष. स्वामीनीं आज्ञापत्र पाठविलें तें चैत्र शु॥ १४ श्री काशींत पावलें. त्याजवरी वैशाख वा॥ ५ पंचमीस निघालां ते अयोध्यकडून ब्रह्मावर्तास आलों, तां तेथें अमल होऊन आठ दिवस झाले होते. तेथून वैशाख शु॥ ११ गुरुवारी उंबरगडास दाखल झालों. आपले मंडळीची व श्रीमंत राजश्री बाबांची भेट झाली. माणसें श्रींतच ठेविलीं. सडे एक माणूस व तडू असे आलों. सोबती काशीकर ब्राह्मण पांच सात होते, ह्मणून मार्गीं निभाव झाला. अंतरवेदींत बहुतकरून अमल बसला आहे. कड्याकडे अद्यापि दंगा आहे. फर्काबादेपलीकडे रांहिल्यांची फौज आली आहे. ह्मणून वर्तमान आहे. व जाट व गंगोबातात्या मथुरेजवळ उतरून कौलास आले हेंहि वर्तमान आहे. नवाब सुज्यातदौला काशीस दाखल झाला. शहाजादाहि पाटणियाहून दोन मजली आलीकडे आला आहे. सुजातदौले व त्याची भेट होणार. त्यास, त्यांजमध्ये कांहीं विषम पडलें. ह्मणून वर्तमान आहे कीं मिरजाकोचक पूर्वी प्रयागीं होता तो शहाजादा याजकडे गेला होता. त्याजवरी सुज्यातदौला यानें तो तिकडे गेलियावर प्रयाग घेऊन त्याचीं माणसें धरलीं, ह्मणून तो शहाजादापासून अयोध्येस आला. त्याजलाहि धरून बंदीस घातलें. त्यास हल्लीं दिल्लीकडून आल्यावरी त्यास जिवें मारिला. त्याचीं मुलें बायका अशीं सातजण मारून टाकलीं. याकरितां शहाजादा यास विषाद आला आहे. पुढें जें होईल तें होवो. आज तागाईत राजकीय वर्तमान या प्रांतीं ये रीतीचें आहे. राजश्री मल्हारराव होकर सुभेदार माघारे फिरले, ह्मणून वर्तमान आहे. जानोजी भोंसले सागर प्रांतास आले होते, तेहि मल्हारबा देशास गेले असें वर्तमान ऐकून नागपुराकडे गेले. बुंधेले यांचा सला मात्र करून देऊन गेला. संल्याचा करार करून हिंदुपतराजे यानीं बाळाजीपंतास पत्र लिहून दिलें कीं तुमचा व आमचा पूर्ववत् प्रमाणें सलख. कळावें. गुरसराई व कोच या प्रांतीं गव्हारांनीं दगा केला आहे. तूर्त या प्रांतीं गंगा-

धरतात्या मात्र आहेत. मथुरेजवळ उतरून अंतरवेदींत आले हणोन खबर आहे. काय होईल तें पहावं. सेवेसि श्रुत होय. हे विज्ञापना.

[२८६]

॥ श्री ॥

६ जुलै १७६१.

स्वामींचे सेवेसी सेवक त्रिंबक बाबूराव साष्टांग नमस्कार विनंति उपरि येथील कुशल जाणून स्वकीय कुशल लेखन करावयास आज्ञा केली पाहिजे. विशेष. पीरखानाबरोबर पत्र पाठविलें तें पावलें. बारा हजारांच्या हुंड्यांचा ऐवज गणेशपंतास पाववून जाव पाठविला आहे. आह्यांबरोबर हुंडी सहा हजारांची तेहि सकारली व नक्षा रुपये वीस हजार त्याची याद अलाहिदा आहे. यावर दरबारचें वर्तमान. श्रीमंतांस देवआज्ञा झाली हें तों जगप्रसिद्ध कळलेंच असेल. मरणाचे पूर्वी दोन दिवस पर्वतीसच होते. तेथेंच मृत्यु आला. तेथें मृत्यु होतांच शहरची बंदोबस्ती केली. जागा जागा दहा दहा वीस गाड्यांच्या चौक्या ठेवून वाड्याभोंवते हजार बाराशें गाडदी चवकी ठेवून बंदोबस्ती केली. मंगळवारचे दिडा प्रहरा रात्रीस. दुसरे दिवशीं बुधवारीं अग्नि दिला. परंतु ते दिवशीं शहरांत मोठा आकांत झाला. ईश्वरजीस करणें कीं तशामध्ये कोणही परसैन्य नव्हतें; नाहींतर मोठा प्रळय झाला असता. इतकें असतां जो आंग^{३२९}च्या कैदेमध्ये आहे, त्याणें इब्राहिमखां गारदी याचा भाचा चाकरीचे उमेदगारीमुळें सात आठ हजार गारद्यांनिशीं आला आहे, त्याणें श्रीमंत साव^{३२९} असतांच पैगाम केला होता कीं याचा काळ होतांच तूं व आपण मिळून शहर लुटावें, आणि गर्दी करावी. ऐसा पैगाम होतांच तो इकडे काल होयास (झालें). आणि आंगन्यानें त्यास पत्र पाठविलें कीं आतां हे वेळ आहे. गारदी व तुहीं येऊन पोहोंचणें. त्यानें तें पत्र बजिन्नस नेऊन श्रीमंत दादासाहेबांस दाख-

विलें. त्यावरून गारदी याजवर बहुत मेहेरवान झाले, आणि आंगऱ्यावर आणखी चौकी मजबूत गारदियाची ठेवून बंदोबस्ती केली. आणखी जीवन-राव वकील याणें मोगलास पत्रें पाठविलीं होतीं तीं धरलीं, कीं तुह्मीं या वेळेस येऊन पोहोचणें. त्यावरून त्याची अप्रतिष्ठा केली. परंतु कोण्ही देखिली नाहीं. जनआफवा आहे. अस्तु. प्रस्तुत कामकाज कुल याखत्यारी रा॥ रा॥ बाबूराव फडणीस व रा॥ सखारामबापू हे दोघेजण आहेत. यांज-वेगळें काडीमात्र कामकाज होत नाहीं. श्रीमंत दादासाहेब चौदावे दिवशीं सोमवारचे बारा घटका रात्रीं वाड्यामध्ये मुहूर्त करून दाखल झाले. तोंप-र्यंत पर्वतीस होते. श्रीमंत माधोराव व बाईसाहेब बुधवारीं दाखल होणार. पर्वतीस आहेत. पुढें मानस हा आहे कीं सातान्यास जाऊन ताराबाईचे विद्यमानें राजापासून पांघरुणें घ्यावीं, व नवे शिके करावे, मग पुढें राज्याचा जो बंदोबस्त करायाचा तो करावा. जर ताराबाईनें आपले खुशीनें राजा-पासून पांघरुणें दिलीं तर उत्तमच आहे. नाहीतर आपला आपणच कार्य-भाग संपादून सत्वरच यावें, ऐसा निश्चय आहे. मंगळवारीं जेजुरीचा मुकाम होता. पुढें राजश्री चिटकोपंतनाना साहित्यास सोमवारचे रात्रीं पुढें स्वार होऊन गेले, तों मागें फिरून मनसुबा राहिला. चार दिवस मुकाम झाला. चौ दिवसा करार जातील. सारांश कारभार उभयतांकेडे आहे. प्रस्तुत मुल-काची बंदोबस्ती यथास्थित करावी. मग महाल वगैरेचे हिशेब मखलाशां ज्या होणार त्या होतील.

[२८७]

—
 श्री ॥

१ मार्च १७६०.

ढोले व पारखी कऱबे पुणें यांचा होळीचे पोळीचा कजिया आहे. सबब, सरकारचा प्यादा देऊन पोळी लावावी हाणोन परवानगी श्रीमंत राजश्री नानांची. रवानगी राघोपंत गडबाले सुभानजी एसाळ दि॥ बहीरजी नाईक मेरे याजब॥ जाली. छ १३ रजब, इहिदे, फाल्गुन शु॥ १५.

[२८८]

॥ श्री ॥

२७ जून १७६१.

राजश्रियाविराजितराजमान्यराजश्री जनार्दनपंत स्वामीचे भेवेसि:

पोष्य बाँळाजी गोविंद व गंगाधर गोविंद सा॥ नमस्कार विनंति उपरि
 येथील कुशल ता॥ जेष्ठ वा॥ ८ पर्यंत यथास्थित जाणून स्वकीय लिहिलें
 पाहिजे. विशेष. या प्रांतीचें वर्तमान सविस्तर आपणास एक दोन पत्रां
 लिहिलें, त्याजवरून कळलेंच असेल. आह्मी अंतरवेदींत आल्यानंतर सर्व
 ठाणीं सरकारचीं कायम झालीं. मंगळपुरास अहमदखान बंगस याजकडील
 फौज होती, तेथें थोडें बहुत झूज जाहलें. तसेंच फुंदेस रोहिले इटावे
 सकुराबादचे फुंद तालगाव मिळोन अमलदार जमा होऊन हजार बाराशें
 राऊत, दोन हजार प्यादे एक जागा जमा जाहले होते. आठ दहा रोज
 झुजले, शेवटीं निघोन गेले. इटावे, सकुराबादसुद्धा ठाणीं त्यांनीं खालीं
 करून दिलीं. वरकड सर्व ठाणीं सलुखानेंच खालीं जाहलीं. एक गाजी-
 पुरी रूपराय खीचर व कीरतसिंग राहिले. त्याणीं तेथें मातबर सरंजाम
 करून किल्यांत बसले आहेत, यामुळें तिकडील महालीं अमळ सुरळीत
 चालत नाहीं. कृष्णाजी रायाजी, काशी गंगाधर, गंगाधर बापूजी वगैरे
 सर्व गाजीपूरचे शहावर सातशें राऊत, तीन अडीच हजारपर्यंत प्यादा
 जमा करून आहेत. ठाणीं मात्र बसलीं आहेत. परंतु खीचराचे दहशतीमुळें
 जमीदार भेटत नाहीं अमळ चालत नाहीं. गल्ला तो राहिला नाहीं. माल
 खाऊन जमीदार बसले, त्याचें काय करावें ? फुंदेस कुसळसिंग हमनाथ
 व पंचमसिंग चोब्रे वगैरे पहिल्याप्रमाणें जमीदार जाहला. बलोरुह आदि-
 करून गढ्या पूर्ववत् जाहल्या. फुंद कसब्या मात्र ठाणें बसलें आहे.
 तसेंच इटावेयाचे चौधरी गढीबंद जाहले. माल सर्व भाक्षिला. पैसा घेऊन
 कांहीं रोहिल्यां दिला. कांहीं आपण घेतला. एवंच रयतेकडे कांहीं राहिलें
 नाहीं. गढीबंद होऊन बसले आहेत. कांहीं दबाव करावा तर कामेथीस
 पळून जाणार. रोहिल्यांच्या फौजा गंगातीरानें आहेत. यामुळें आह्मांस

येथून कोठें गाजीपुराकडे अगर गढीस लागायास फौज पाठवितां नये. सागराकडेहि मोठा दंगा जाहला होता. हटे, सागर, जटाशंकर, जयसिंगनगर, खेमलासे, येरण, दुरई इतकीं मात्र ठाणीं राहिलीं. वरकड सर्व जागा गेली. राजे पिर्धीसिंग गढाकोटावाले देखील फिरले. सागर खालीं करून मागों लागले. झुंजहि जाहले. तेथें अपाजी विश्वनाथ सागरचे लिहिणार कामास आले. किल्याबाहेर माणूस निघतां नये. हट्यास मोर्चे लागले. एक महिना किल्ला जुजला. शेवटीं त्याणीं तळें फोडलें. एक दोन रोजीं हटे, जटाशंकर किल्ले जावे असा प्रकार जाहला. तेव्हां राजश्री विसाजी गोविंद याणीं राजश्री जानोजी भोसले यांजकडे कारकून पाठवून त्यांस आणिलें. दहा हजार फौज जानोजीबावाच आले. हट्याचे मोरच्यांवर जूजहि त्यांसी व बुंदेल्याचे लोक व डांगी, गोंड तमाम दहा हजार जमा जाहले होते. पांच सातशें माणूस कापून काढिलें, तेव्हां मोरचे सोडून निघोन गेले. जागा सर्व लुटून जाळून फडशा केली. बुंदेल्यांशींहि सलूख तूर्त केला. तेजगड वगैरे ठाणीं लोड्यांकडे राहिलीं आहेत, तीं तूर्त येतां दिसत नाहींत. परंतु ते या बंडांतून निघोन दंगा करतील यास्तव तूर्त सलूख करून घेऊन मग राजश्री जानोजीबावांची खानगी करतील. तेहि नागपुराकडे जाणार. हिंदुस्थानांत कोणीहि राहत नाहीं. रोहिल्याची फौज फिरोन आली. सूकुराबादेचें ठाणें उठवून दिलें. तें देवलीस आलें. फिरोन दंगा जाहला. उपरालांतील मात्र नाहीं. चोहीकडे दंगा याउपरि भार ईश्वरावर आहे. राजश्री गंगाधरपंततात्या जाटापाशीं आहेत. गाजदीखानास वजिरी जाटानें देविली. तेहि बरोबरच आहेत. तात्यारोवर फौज ह्मणावी तर हजार दीड हजार आहेत. राजश्री गणेश संभाजी बुंदेलखंडांत आहेत. त्यांचा एक राऊत आह्लांकडे येत नाहीं. आह्लाीं तूर्त अहमदखानाशीं सलूख केला आहे, परंतु त्याचा विश्वास नाहीं. जाटानें आगऱ्यास मोर्चे लाविले, परंतु किल्ला मजबूद; श्रम त्याचे सार्थक होतां दिसत नाहीं. पन्नास हजार पाऊण लक्षपर्यंत घ्यादे मोर्चास आहेत. शहर घेतलें. मोर्चे बसले आहेत. हे विनंति.

[२८९]

॥ श्री ॥

४ जुलै १७६१.

वडिलाचे सेवेसी साष्टांग नमस्कार विनंति येथील क्षेम त॥ छ २९
जिल्कादपावेतां आशीर्वादेकरून पुणेंत सुखरूप असो. आपण पत्र पाठ-
विलें तें पावलें. तीर्थरूप नाना ज्येष्ठ वय त्रयोदशीस पुणेंस आले. तीर्थरूप
बाबांस बरें वाटत नव्हतें. याजकरितां मी तुळापुरीं गेलों होतो. तिकडून
तीर्थरूपहि आले. मग बाबांस घेऊन पुणेंस अवघे समागमेंच आलों.
आपण उभयतां तीर्थरूपास पत्रें पाठविलीं तीं प्रविष्ट करावीं ह्मणवून आज्ञा.
आज्ञेप्रे॥ दिलीं. मुलेंमाणसें तिकडे आहेत त्यांचा मजकूर आपण लिहिला.
त्यास, तीर्थरूप नानांच्या विचारें आठचार दिवस गलबल करूं नये. तुह्मी
येथें याल त्याउपरि आणावयाची तजवीज करावी लागेल. सारांश, तिकडून
इकडे आणावीं लागतील यांत तो गुंता नाही. परंतु नेहमीं तिकडे होतीं
याजकरितां तुर्त गलबल आधींच करतां नये. याप्रे॥ बोलले. त्यांचे हातचें
उत्तर सकाळ रवाना करतो. भावगर्भ बोलल्याचा लिहिला. सांप्रत उभयतां
श्रीमंत सातारेस जातात. मंगळवारीं पुणेहून निघेन जातात. आण दहा
बारा दिवसांचीं दानें वगैरे. नेहमीं तेथें जाऊन समीप असावें लागेल.
त्याजकरितां तपशील ल्याहावयास ठीक पडलें नाही. सकाळ सर्व तपशील
लिहून पाठवितों. स्वारीसमागमेंहि मजला जावें लागतें. तुर्त दहा दिवसा-
पासून तेरावा चवदावा दिवस होईतोपर्यंत नेहमीं तेथून लिहितां नये.
स्वारीहि लवकर निघणार. तीहि गडबड सांगातेंच जाहाली. सारांश,
आपण तेथें फार दिवस राहूं नये. लवकर यादें दिवस राहावयाचे नाहीत.
तुह्मी येथें आल्याउपरि प्रकार सर्व नजरेस पडेल. त्या डौलावर कराल.
यास्तव जरूर यावें. श्रीमंतांचा आजचा बारावा दिवस आहे. दानधर्म उत्तम
प्रकारें दानें वगैरे होतच आहेत. राजश्री माधवराव क्रिया करितात. तेरावा
दिवसहि उत्तम होईल. श्रीमंत राजश्री माधवराव सातारियास जाणार. एक
विचार, एकटेच जाणार. एक विचार, दादाहि बराबरीच जातील. मुत्सदी
अवघे बरोबर सातारा जातील. श्रीमंत राजश्री नानासाहेबीं राजा कराव-

याचा नेमिला होता तो राहिलासा जाला आहे. श्रीमंत राजश्री दादांचे व गोपिकाबाईंचे मते ताराबाईंचे विचारें जो राजा बसवावयाचा अगर न बसवावयाचा विचार जो करितील त्याप्रें॥ ताराबाईंचे विचारें करावें. त्यास रामराजाच बाहेर काढावा असें असे. श्रीमंत राजश्री माधवराव उद्यांच्या सोमवारीं सातारियास जाणार. सप्तमीस पेशवाईचीं वस्त्रें घ्यावयाचा मुहूर्त आहे. राजश्री त्रिंबकरावमामा व शामरावबाबा व विसाजी दादाजी तिघे सातारा आहेत. राजा बाहेर काढावा, कऱ्हाड वाई प्रांत त्याजकडे द्यावा, असेंहि करतां न ऐकत तरी जसा कळेल तसा बंदोबस्त करावा. परंतु, आधीं वस्त्रें द्यावीं. मग मजकूर जो करणें तो करावा. सांप्रत मुख्यत्वे मखारामपंत व बाबूराव फडणीस हे दोघे एक विचारें आहेत. असें आहे. राजश्री दादासाहेबांपाशीं पेश रामचंद्र गणेश व कृष्णराव काळे या दोघांची चाल बहुत आहे. आवा पुरंधरे व नाना पुरंधरे हेहि आहेत. पुढें कसकसा मजकूर होईल तो लेहून पाठवीन. तमाम शिलेदारांस पत्रें पाठविलीं आहेत. समजाविशी करून, नालबंदी देऊन, फौज जमा करावी असें आहे. अशीहि बोली आहे कीं श्रावण शुद्ध प्रतिपदेस डेरादाखल व्हावें. श्रीमंत राजश्री माधवरायांनीं वस्त्रें घेऊन सातारियाचा बंदोबस्त करून पुणियास यावें. मग बाहेर स्वारीस निघावें. राजश्री माधवरायांनीं घरीं देशीं दहा हजार फौजेनसी असावें, दादांनीं स्वारीस जावें, असें आहे. जागाजागा विचार होतच आहेत. पुढें कसकसे होईल तें लेहून पाठवितों. हे विनंति.

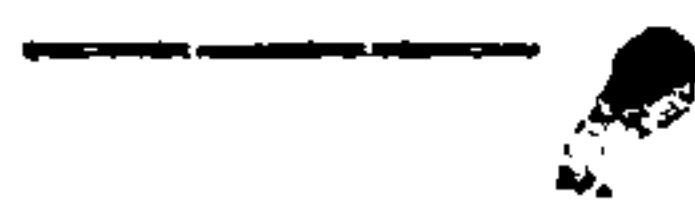
[२९०]

॥ श्री ॥

४ जुलै १७६१.

वाडलाच सेवसी सा॥ नमस्कार विनंति येथील क्षेम ता॥ छ १ जिल्हेज पावेतां आशीर्वादिंकरून पुणंत सुखरूप असो. आपण (पत्र) पाठविलें की

सांप्रत कारभारी कोण ? त्यास, रा॥ सखारामपंत, बाबूराव फडणीस. वर-
कडहि आहेत. परंतु दोघे तुर्त कामकाजाचा बंदोबस्त करितात. श्रीमंत
उभयतां मंगळवारीं निघोन सातारेस जातात. मंगळवारीं जेजूरीस मु॥, बुध-
वारीं दहीगांव, गुरुवारीं माहुली, येणेंप्रमाणें मु॥चा ठराव जाहाला आहे.
तेथूनहि लवकरच येणार. तीन दिवस तेथें राहावें, मागती यावें सारखा
तुर्त येथें निश्चय आहे. तीर्थरूपांनीं पंढरीस जावयाचा छंद धरला आहे.
आपण लवकर यावें. चार वरसें जाहालीं. वडील अवघडांत घालून गेले.
ज्या दिवशीं भेट होईल ते समयीं सर्व काळजी हारवेल. तुर्त येथें स्वारीचा
व दानधर्माचा समय, याजमुळें माणसांस एकदोन दिवस अधिक लागले.
हिशेबाच्या एकदोन कलमांचा तफावत लिहिला ; तर आपण एकादो
दिवशीं येतील. सर्व येथें नीट होईल. तीर्थरूप नाना खासगत यादी सम-
जावयाचे व किरकोळ सरकारी हिशेब समजावणें, सरकारकून कारखाने
तमाम मना होता, त्याहि यादीबिंदी अगवा वेळ नेऊन, सरकारांत दाखवून,
करारमदार करून नवे घ्यावे. तेणेंप्र॥ खर्चवेच करावा. पागा अवघ्या
मोडून पांचपांच प्यादे करावे. कामाठी देखील दूर करितात. दोनचारशें
कामाठी कार्याकारण ठेवावे. असे नानाप्रकारें बंदोबस्त मांडिले. चिरंजीव
सौभाग्यवती बगाबाई आणविली तर तिकडून अवघी महिना पंधरा दिवशीं
आणावयाची आहेत. मग तातड काय ? सेवेसी. हे विनंति.

[२९१]

॥ श्री ॥

४ जुलै १७६१.

तीर्थस्वरूप राजश्री दादा वडिलांचे सेवेसी:

आपत्यें हरीनें साष्टांग नमस्कार. विनंति येथील कुशल ता॥ आषाढ
शुद्ध द्वादशी जाणून स्वकीय लेखन आज्ञा केली पाहिजे. पुण्याहून माणूस
आलें त्याचबरोबर राजश्री त्रिंबकपंत कारकून तेथें आहे त्याच पत्र आलें.

राजकी वर्तमान लिहिलें आहे. तें पहावयासि पाठविलें तें पहावें. जवानी
प्यादियाबरोबर निरोप आला कीं निजामअल्लीपामून वकिलाचा सांडणी
स्वार आला. जप्ती करावयाबद्दल तेथून रवानग्या जाहल्या. त्या प्रांतीं जाहल्या.
इकडेहि लवकरीच येणार. याजकरितां सावध असावें ह्मणोन निरोप आला,
त्याजवरून आपणास लिहिलें आहे. मी उद्यां संध्याकाळ पावेतो येतो.
अजमास हिशेब कांहीं समजाविला. कांहीं आज समजावितों, आणि उद्यां
यतो. बहुत काय लिहिणें. हे विनंति.

[२९२]

॥ श्री ॥

६ जुलै १७६१.

अपत्ये चिटकोवानें चरणावरी मस्तक ठेवून सा॥ नमस्कार विज्ञापना
येथील वर्तमान ता॥ आषाढ शुद्ध ५ पावेतो मुकाम पुणें येथें यथास्थित
असे. विशेष. आपण पत्र पाठविलें तें पावलें. दरबारचें वगैरे सविस्तर
वर्तमान तीर्थरूपांस तजविजीनें पुसोन सत्वरच यावें किंवा आठाचौ दिवसांनीं
आले तरी कार्यास येईल ऐसा खुलासा काढून आह्मांस लेहून पाठवणें.
त्यास, तीर्थरूपांनीं पेशजी पत्र आपल्यास पाठविलेंच आहे. तीर्थरूपांचें
मानस आहे कीं तुह्मीं सत्वरींच यावें. दरबारचा कारभार एक प्रकारचा
जाला आहे. यास्तव त्यांचें मानस आहे कीं लौकर यावें. राजश्री बाळाजी
गोविंद यांस मुजरत पत्रें पाठविलीं आहेत कीं तुह्मीं सत्वर येणें. श्रीमंत
राजश्री दादासाहेब व माधवराव सातारियास जाणार. यास्तव आह्मी
साहित्याबद्दल जेजूरीस गेलों. टोपी व चार गज सकलाद हिरवी गहिरी
रंगाची पाठवणें. त्याजवरून सकलाद गज चार एकूण किंमत आठरा रु॥
व टोपी एक पाठविली आहे. प्रविष्ट होईल. बहुत काय लिहिणें. कृपालोभ
असो दीजे. हे विनंति. श्रीमंत राजश्री चिटकोपंतनाना साहित्याबद्दल जेजूरीस
गेले. मजला जाव लेहून देणें ह्मणून सांगितलें. त्याजवरून पत्र लिहिलें आहे.
श्रीमंत उभयतां सातारियास जाणार. त्यास, ताराबाईस बरें फार वाटत

नाहीं. यास्तव दोन दिवस राहिले. एकादो दिवसांनीं मुहुर्त आहे. जातील. श्रीमंत राजश्री नानाचे मनांत होतें कीं पंढरपुरास जाऊन दोन महिने राहावें. त्यास राजश्री सखारामपंताकडे गेले होते. निरोपाचा विचार पुशिला. निरोप देईनात, यास्तव राहाणें जालें. दरबारीं कारभारी सखारामपंत व राजश्री बाबूराव फडणीस हे उभयतां आहेत. उभयतांचें चित्त एक जालें आहे. राजश्री सखारामपंत करार हणतात. राजश्री दादा यावें हणतात. देणें अद्यापि बंदूच आहे. द्या द्या वरीच चालतं. कमाविसदारांस रसदेचें मागणें लाविलें आहे. राजश्री नारो शंकर यांचा पहिला करार जाला होता तो आपल्यास कळलाच होता. अलीकडे त्यास हणतात कीं, आह्वास कर्जवाम फार जालें आहे. सबब रसद मागतात. ते कांहीं कबूल होत नाहीत. शेवट कसा होईल तें पहावें. राजश्री शिंयाकडील मामलत आहे ती तुकोजी शिंदे याचा भाऊ महादजी शिंदे आउंधकर याचे नांवें सरदारी करावी, राजश्री रामचंद्र गणेश दादासाहेबापाशीं होते त्यांस दिवाणगिरी सांगावी, ऐसें घाटत आहे. शागीर्दपेशा व इमारती व कामाठी व हशम यांचा बंदोबस्त होत आहे. कार्याकारण ठेवितात. वरकड दूर कांहीं केले, कांहीं करणार. इमारती तुर्त चालत नाहीत. सर्वाध्यक्ष उभयतां आहेत. दादांचें व गोपिकाबाईंचें व दोघे कारभारी यांचें एक चित्त एकत्र जालें आहे. पुढें कसकसें चालेल पहावें. राजश्री आबा व नाना पुरंधरे, येथेंच आहेत. तेहि सातारियास जाणार. सातारा गेलियानंतर पुढें कसकसा मजकूर होईल तो पहावा. सेवेसी श्रुत जाणें पाहिजे. मागें जे मुत्सदी होते त्यांची चाल कांहीं विशेष दिसत नाही. शिलेदारांस व खर्चास ऐवज पाहिजे यास्तव कर्जपट्टी करावी ऐसी वार्ता आहे. विदित जालें पाहिजे. श्रीमंत सातारा जाणार. तिकडे कितेक दिवस लागतील तें पहावें. श्रीमंतांचें मानस आहे कीं लौकरींच यावें, मग पहावें. सेवेसी विनंति. पीरखान प्यादा याजबा॥ नवी सकलाद चार गज व जुनी टोपी नानांची पाठविली आहे. पावेल. यादीचे कामास माणसें पा॥ आहेत. कळावें. सेवेसी विनंति.

[२९३]

॥ श्री ॥

९ जुलै १७६१.

से॥ दादो तानदेव कृतानेक सा॥ नमस्कार विज्ञापना येथील वर्तमान ता॥
 आषाढ शुद्ध ८ पावेतो यथास्थित असे. विशेष. श्रीमंत राजश्री उभयतां
 नानांनीं पत्रें आपल्यास लिहिलीं आहेत त्याजरून कळों येईल. मोगला-
 कडील वर्तमान तरी बेदरानजीक आहे. पंचवीस हजार फौज आहे. सर-
 कारांत साठी लक्षांची जागीर घेतली तिची जफती मांडिली आहे. तमाम
 कारकून उठविले. आपले बसविले. आपण मुलंमाणसेंसुद्धा तेथें आहां.
 त्यांस औरंगाबाद जवळ. याजकरितां तजविजीनें माणसें घेऊन आपण इकडे
 यात्रें. येथिशीं श्रीमंत राजश्री नानांनीं आपल्यास लिहिलें आहे. आधीं
 तजवीज करावी. बहुतशी गडबड नाही तो तजवीज करावी. श्रीमंत
 राजश्री दादा व राजश्री माधवराव काल बुधवारीं वानवडीस गेले. आज
 तेथें मुकाम आहे. राजश्री चिटकोपंत नाना जेजूरीस गेले ते काल प्रातः-
 काळीं आले. उदईक थेऊरचा मु॥ आहे. नानाहि जातील. थोरले
 नाना स्वारीबराबर जात नाही. ऐसें दिसतें. वरकड नवलविशेष वर्तमान
 लिहिजेसें नाही. मोगलानें बळ बांधिलें आहे. श्रीमंत सातारा जाऊन
 सत्तरीच येणार. विदित जालें पाहिजे. सेवेसी श्रुत जालें पाहिजे. मुत्सदी
 अगदीं जातात. कळावें. सेवेसी विनंति.

[२९४]

॥ श्री ॥

विनंति. येथील प्रकार सांप्रत नवे घाट सर्वहि होतात. परंतु निश्चय
 हा काळपावेतो कामाकारभाराचा नाही. सातारेहून फिरोज येऊन मग
 येथील कामं चालतील. दिवस पुढील फार अवघड दिसत्या प्रकारांत
 दिसतात. कळावें. हे विनंति.

[२९५]

॥ श्री ॥

५ आगष्ट १७६१.

पे॥ आश्विन शुद्ध ४ शके १६८३.

सेवेसि^{३३१} जोती गोपाळ व लक्ष्मण अंबाजी व कृष्णाजी भिकाजी व अंताजी कृष्ण कृतानेक साष्टांग नमस्कार विनंति विज्ञापना येथील वर्तमान तागाईत श्रावण शुद्ध १५ पर्यंत मु॥ रायपूर स्वामीचे कृपावलोकनेंकरून यथास्थित असे. विशेष. जेष्ठ शु॥ ५ चें गांडापुराहून पत्र आलें तें आषाढ शु॥ ४ स पावलें. त्या आलीकडे आपणाकडून पत्र येऊन वर्तमान कळत नाहीं. तेणेंकरून चित्त सापेक्षित आहे. तरी तपशीलवार वर्तमान लिहावयासि आज्ञा केली पाहिजे. विशेष. उंमरगड गेल्यानंतर उभयतां रायपुरीं आहेत. इटावे येथीलहि ठाणें उठोन आलें. रोहिल्यांचें ठाणें बसलें. राजश्री गंगाधरपंत तात्या कोळेवर आहेत तसेच आहेत. जाटहि कोळेवर आहे. नजीबखान पाणीपतावर आहे. त्यास माधवसिंग व नजीबखान एकत्र जाहले आहेत. जाटाशीं विगाड केला आहे. गंगापारच्या रोहिल्यांचें सूत्र जाटाकडे लागलें आहे. नजीबखान, येकलाच वेगळा पडला आहे. जाटाचे मते सुज्यातदौले यानीं वजीरी करावी, व गाजीदीखानानें बक्षीगिरी करावी. हें पातशाह अलीगोहर याच्या मनास येत नाहीं. गाजिदीखान अगदींच नसावा. आपल्या हातीं द्यावा. त्यास जाट देत नाहीं. यामुळें जाटाचें व त्याचें बिघडेल, असें दिसतें. गणेश संभाजी याणीं राजश्री बाबूराव कोनेर याजकडील मामलत आपल्याकडे त्याचे तर्फेनें करून घेऊन झांशीस गेला, तेथें आहे. झांशीचा किला हवालीं करून घेतला. किसोरसिंग उमरगडीं होता. त्यानें कामकाज चांगलें उमरगडीं केलें. त्यास उमरगड सुटल्यावर तो येथें आला. त्यानें रदबदली केली कीं आपल्याकडे गांव आवरिया वगैरे आहेत, त्यांजपैकीं दहा हजार रुपये सालाबाद घेतां ते माफ करावे. त्यावरून त्यास माफ करून सनद दिल्ली. सन सतराचें येणें होतें तेंहि माफ करून सतराचे

सालापासून सनद करून दिल्ली. त्याजकडे कारकुनी दरसाल पांचशें रुपये घावे असा करार केला आहे. सन १८१८ चे सालापासून घावे असा करार करून चिठी लिहून घेतली आहे. सतराचें त्यानें सोडवून घेतलें. आह्वास ह्मणाले तें माफ करावें. पुढें आपली कारकुनी घ्यावी. मग आह्मीं शेंपनास कमजास्ती करून ठीक करून घेतलें. स्वस्त जाहले तरी येतील. कळावें. राजे रतनसा याजकडील वर्तमान पद्माकरपंतांनीं लिहिला आहे त्यावरून सविस्तर कळेल. त्याजकडील शंभर रुपये मात्र दोनशेंपैकीं आह्मीं येथें घेतले आहेत. सीताराम बक्षीची जागड छ ६ जिल्कादीं दूर केली. आणि त्यापैकीं चारशें स्वार व पांचशें प्यादे ठेविले, तेहि छ ६ जिल्हेजीं दूर केले. त्याची तलब तीन हजार रुपये न दिले. आमची कारकुनी अलीकडील एका महिन्याची न आली. पलीकडील अगदीं घेतली. परंतु त्यानीं चिट्या करून दिल्या आहेत. बारा तेराशें वसूल होणें आहेत. येतील तेव्हां खरे. कळावें. शिंद्यांच्या परगण्यांचे हिशेब सरकारांत पाठवणें ह्मणून श्रीमंत राजश्री दादासाहेब ह्यांचें ताकीदपत्र आलें आहे. त्यास ते परभारा त्यांनीं सरकारांत भरावे किंवा आह्मीं घेऊन सरकारांत घावे याचें सरकारांत ठीक करून लिहून पाठवावें. येथील गृहस्थाचें मानस आहे कीं परभारें सरकारांत घावे. आह्वाकडे दाखला न घावा. सेवेसी श्रुत होय. हे विज्ञापना.

[२९६]

॥ श्री ॥

५ आगष्ट १७६१.

पुरवणी सेवेसी शिरसाष्टांग नमस्कार विनंति. श्रीमंत भाऊसाहेब सि रीस आले. तेथें गणेश संभाजी जाऊन भेटले. तेथें गडी सिरसईची होती, ती घेतली. बंदोबस्त करून उभयतां नरवरास माघारे जाऊन तेथून दतियास गेले. दोन तीन हजार फौज बरोबर आहे. सिरोजेकडे यावयाचा मजकूर

होता. तेथे इजतखान व अहीरखीची एकत्र होऊन श्रीगंतावर रोख केला. दगाबाजीचा विचार पाहोन नरवराहून दतियास गेले. राजश्री विश्वासराय लक्ष्मण करारियास आहेत. अद्याप एक निश्चय गोष्ट समजत नाही. तेथे जाऊन गृहस्त अथवा माणस कोणी जातो तो ह्मणतो निस्संदेह गुंता नाही. कागदीं पत्रीं दस्तक नाही. कशावरून जाणावे? येथून कोणी गृहस्त मायचा जात नाही. बातमीहि ठीक लावून करीत नाहीत. परंतु कागदीं पत्रीं गोष्ट अटकलेंत येत नाही. गणेश संभाजीस हातीं घेतला आहे. कळावे. पेशजी आज्ञा आली आहे त्याप्रमाणे वर्तणूक करीन. यांस सोडून काय कारण जावयाचें? राजश्री बापूजी नारायण यास नरसिंगडची मामलत होती. त्यास तेथून सरकारांतून दूर करून श्रीमंत राजश्री बाबास दिली. सनद येथे आली. उपरांत मामलत गडीसुद्धां दादांचे हवाली करून शिलेदारीनें दोन महिने चाकर होते. उपरांत निरोप घेऊन देशीं जावयासी सागरीं गेले. राजांच्या भेटी जाहल्यावर गेले. राजश्री विसाजी गोविंद यांसि अद्यापवर सलूक नाही. गडीबाहेर सर्व जाग्यांत कारकून याचे बसोन वसूल घेतात. टाणीं सर्व आठ नऊ आहेत, तीं विसाजी गोविंद याचे स्वाधीन आहेत. याज खेरीज पांचशें पागास्वार ह्मणून बरोबर आहेत. दोन महिने लश्करांत बरोबर होते; परंतु सलूखाची गोष्ट न ठरली. शेवटीं घाटीखालीं उतरून लागले, तेव्हां विसाजीपंत बोलिले कीं मला बरोबर नेतां तरी मामलत पूर्ववत् प्रमाणे माझी मजकडे ठेवणें. कारकून सर्व उठवून आणावे. मी बरोबर चाकरीस तयार. तें बनोन न आलें. सारांश, त्याची याची आडभारीयांस जागा घेणें. त्यांस न देणें. यांचा मजकूर तेथील स्वामी जाणतच असतील. मी काय लिहूं? तेथील लिहावयासि आज्ञा केली. शेवटीं हे घाटीखालीं आले. ते सागरास गेले. मागाहून विसाजीपंतास लिहिलें कीं तुमचे भरंशावर आझी इकडे आलां आहां. सर्व उत्तम प्रमाणे बंदोबस्त करणें. त्यांचें उत्तर आलें नाही. दहशत परगण्यांत विसाजीपंताची भारी आहे. या उपरि काय ठरेल तें पहावे. स्वामीस किती दिवस लागतील तें लिहावे. लौकर आलें पाहिजे. हे विज्ञापना.

[२९७]

॥ श्री ॥

५ आगष्ट १७६१.

पु॥ राजश्री जनार्दनपंत स्वामीचे सेवेसि.

विनंति उपरि नजीबखान रोहिले यांणीं इंद्रप्रस्थीं सर्व किल्याचा सुद्धां बंदोबस्त करून पाणीपताकडे जाऊन बहादरखानबलोच्याशीं स्नेह संपादून बागपताकडे अंतरवेदीत आले. शिकंदराबादेकडे येणार. रोहिलेचार, बलोच, सुजातदौला, पठाण, साताचें येक मत आहे. पटण्यास पातशाह आहे, त्यास आणून दिल्लीस स्थापना करून बंदोबस्त करावा. गाजदीखानास जाटाचे विद्यमानें वजिरी दिली. परंतु त्याशीं व रोहिले सुज्यातदौल्याशीं पेंच. किल्यांत बंदोबस्त नजीबखानाचा. पातशाह स्थापिला. यासि वजिराशीं द्वेष. याची वजिरी कोण रीतीनें चालेल ? किल्यांत जाणें तर पांच माणसांनिशीं वजिरानें जावें. असा प्रकार जाहल्यानंतर गाजदीखान किती दिवस राहतील, तें कळतच आहे. जाटाशीं रोहिल्याशीं पेंच पडला. तशाहिमध्ये आगऱ्याचे किल्यास मोरचे लाविल्यानें पातशाही हरामखोरी ठहरली. पातशाह पटण्याहून तीन मजली आलीकडे आला. तो फिरंग्याचें स्वाधीन. सर्व अधिकार फिरंग्याचा तेथें आहे. हिंदुस्थानी कोणी नाहीं. मिरजा कोचक प्रयागचा किल्लेदार सोडून देणें ह्मणून पातशाहाचा हुकूम जाहला असतां सुजातदौल्यानें जिवें मारिला. यामुळें पातशाहाशीं सुजातदौल्याशीं पेंच जाहला. यास्तव सुजातदौला पातशाहास आणावयास जीवनपूरपर्यंत गेला होता तो एक मजल माघारा अयोध्येचे रोखें फिरला, ह्मणून बातमी आली आहे. फिरोन वकीलहि परस्परें गेले आहेत. चोहीकं दंगाच आहे. ईश्वर काय करील पहावें. आपण आजपर्यंत पुण्यास दाखल जाहलेच असतील. तिकडील तपशिलवार वर्तमान सर्व लिहून पाठवावें. आह्मीहि इकडील कांहीं स्वस्थता झाली ह्मणजे महिना पंधरा रोजीं एकजण येऊं. भेटीनंतर सविस्तर कळेल. सागरचे आपाजीपंत ठार जाहले, यामुळें तेथील हिशेब आले नाहींत. आह्मीं पत्रें बहुत पाठविलीं. विसाजीपंत सागरीं गेले ह्मणजे हिशेब सत्वर पाठवितील. राजश्री मल्हारजीबावा या प्रांतांतून गेले. प्रस्तुत इकडे तात्या आहेत. रोहिल्याची

गडबंडेचा प्रसंग आहे. याबद्दल ईश्वर इच्छा असेल तें प्रमाण. मागाहून सविस्तर लिहून पाठवूं. तुमचीं दोन तीन पत्रें पावलीं. मजकूर कळला. सदैव पत्रां कुशलोत्तर संतोषवीत जावें. बहुत काय लिहिणें लोभ असो दीजे. हे विनंति.

राजश्री दादोपंत, धोंडोपंत, नारोपंत, सखोपंत, वेंकाजीपंत यांस नमस्कार लि॥ परिसिजे. लोभ असो दीजे. हे विनंति.

[२९८]

॥ श्री ॥

१ नोव्हेंबर १७६१.

नकल.

अखंडितलक्ष्मीअलंकृतराजमान्यराजश्री नारो आपाजी गोसावी यांसिः—

सेवक रघुनाथ बाजीराव नमस्कार सु॥ इसने सितैन यया व अलफ. जागा जागा किल्यांस फितूर होतात. त्यास, तुह्याकडे पुरंधर, वज्रगड आहेत तेथील तुह्या खबरदारी उत्तम प्रकारें करणें. चौकीपाहारे अलग, नौबत दुरुस्त करवणें. पाहारे फेरवणें. किल्यावर बरें बरें माणूस ठेवणें. किल्ले सर्व सामानांनीं पुरे संजुदे करणें. तुह्या खबरदार सावध आहांच. तथापि चौकशीस अकळस न करणें. किल्यांचीहि रणघरें नीट करून ठेवणें. फितुरी मनुष्य असेल त्याची अगोधर चौकशी करणें. जाणिजे. छ ३ रा॥ खर. बहुत काय लिहिणें.

[२९९]

श्रीशंकर.

२४ जानेवारी १७६३.

राजश्रिया विराजित राजमान्य राजश्री
जनार्दनपंत बाबा स्वामीचे सेवेसि.

पोष्य काशी नरसिंह कृतानेक साष्टांग नमस्कार विनंति येथील कुशल ता॥ माघ शु॥ १० मु॥ आमानगज नजीक पर्णे जाणून स्वकीय लिहीत गेले

पाहिजे. विशेष. कृपा करून पत्र पाठविलें. पावलें. बहुत समाधान झालें. याच प्रकारं सर्वदा पत्र पाठवून संतोषवीत जावं. इकडील वर्तमान सविस्तर राजश्री कृष्णाजीपंतीं लिहिलें आहे. सविस्तर तपशीलवार त्याजरून कळेल. श्रीमंत राजश्री भाऊसाहेबांकडील वर्तमान लिहावं हणोन लिहिलें. त्यास आपण परस्परें तिकडे ऐकतच आहां, त्याचप्रमाणें आहे. अधीकोत्तर लिहावं तर प्रमाणांत दिसत नाहीं. राजश्री गणेश संभाजी प्रस्तुत त्याजकड गेले आहेत. थोडीबहुत नरवरवाल्याची फौज समागमं आहे. या प्रकारचें वर्तमान आहे. आह्मांस बुंदले याणीं बोलाविलें मदतीस, हणोन येथें आलों आहां. एक दो रोजीं भेटी होणार. पुढें विचार जो होईल तो लिहून पाठवूं. आपणाकडील वरचेवर कुशलोत्तर कृपा करून लिहीत असावं. सुजातदौले यांनीं करोलीचे घाटीं पूल बांधोन बणी बद्दादर कामम आली खां यांस पंचवीस तीस हजार फौजेनसी बुंदले यांजवर पे॥ गहोंरा व कालिंजर पावेतो जप्ती केली. राजे पर्णेयांत आहेत. कबीले सर्व डांगेंत तजगड प्रांते पे॥- राहतां कालिंजर, आजे- गड, मडफा, जैतपूर ठाणीं मात्र राहिलीं. बुंदेलखंड त्याणें घेतलें तमाम रजवाडे वोडसे, दतीया, मदींवर इजतखानसुद्धां त्यास मिळाले. सर्वांच्या चित्तीं सिरोंजपावेतो घेऊन यावें. मोंगलाचा जोरा भारी जाहला आहे. याजउपरि हे जागा राहतां मुशकील आहे. असो. ऋणानुबंध असेल त्या- प्रमाणें घडोन येईल. आह्मीं श्रीमंत स्वामीस व उभयतां चिरंजिवांस इकडील साद्यंत वर्तमान वरचेवर लिहीत गलों. त्यांचे मर्जीस फौज पाठवून बंदोबस्त इकडील कांहीं करावा तें येत नाहीं. यास आमचा काय उपाय ? जशी मर्जी असेल तसें करून. आपण प्रसंगीं आहेत. कळेल त्याप्रमाणें विनंति करावी. आजपावेतो जिवाभ्य श्रम करून खावंदाचा नक्षा राखिला आहे. पुढें सर्व मर्जी त्यांची. सिरोंजेस आले हणजे उजेनपावेतो जागा गेली. फौजा माळविघांत नाहीत हें पुढें यवनानें पाहून काम करीत आहे. आणि फौजाहि देशीहून येत नाहीत. कर्णाटक प्रांतीं जात आहेत. हे सर्व खबर

बातमी मोंगलानें पाहोन मनसबा केला आहे. तुह्यास कळावें ह्मणोन लिहिलें आहे. बहुत काय लिहिणें. कृपा लोभ असो दीजे. हे विनंति.

[३००]

॥ श्री ॥

नोव्हेंबर १७६३.

सेवेसि शिरसाष्टांग नमस्कार विनंति. येथील क्षेम असो. विशेष. श्रीमंत राजश्री भाऊसाहेब करारयास अश्विन वा १३ स प्रगट नरवरीं होऊन राजश्री विश्वासराव लक्ष्मण याणीं घेऊन आले. तेथून पत्रें सर्व गृहस्तास आलीं. राजश्री काशी नरसी यांस आलीं. व विसाजी गोविंद यांस व बापूजी नारायण नरसीगडवाले यांस आलीं. खासे यांचींच पत्रें नांवचीं आलीं. खासे अक्षर लिहित नाहींत, ह्मणून राजश्री काशी नरसी मात्र न मानीत. वरकड चोहोंकडे बंदाबस्त होत चालला. सर्वास घरोघरीं परस्परें तेथून पत्रें आपलीं आपलीं येतात, कीं श्रीमंत करार; गुंता किमापि नाहीं. सर्व जनांमध्ये दुसरा अर्थ दिसोन येत नाहीं. तेथून कासीद जोडी दोन आल्या, ते कागद वाचून कासीदास मुखमार्जन शिवीगाळी होतात. कचेरींत थट्टा कीं स्वर्गद्वार मोकळें झालें. ज्या बायकांचे पुरुष वारले असतील, त्याणीं डाई वाढवावी ! नानाप्रकारें वळगना होतात. श्रीमंत स्वामीची आज्ञा आली कीं चार लक्ष रुपये व हत्ती घोडे वगैरे सरंजाम दो लक्षांचा घेऊन हुजूर सत्वर येणें. त्यांचें उत्तरहि पाठवीत नाहींत. सर्व लटकें ह्मणतात. बापूजी नारायण विसाजीपंत यांसहि पत्रें आलीं कीं हुजूर येणें. राजश्री बापूजी नारायण कार्तिक शु॥ १३ स निघान करारयास जाणार. राजश्री गणेश संभाजी सिरोंजेस होते ते करारयास गेले. पावतील. दतियावाले व वोडशावाले यांचे पांच घेऊन पांचले. कांहीं खजिनाहि आला. करार्याचे झासीचे मध्यें दिनारा मातबर जागा दुर्घट आहे. तेथील

१ नारो शंकराचे पुतणे. २ गोविंदपंत बुंदेल्यांचे धाकटे वधू. ३ विसाजी गोविंद चांदोरकर. ४ बुंदेलखंडांतल एक सरदार. ५ गणेश संभाजी खांडेकर हे एक बुंदेल्यांच्या बरोबरचे सरदार.

राजा येऊन भेटला. मामलत केली. कासी नरसी यास पत्र आलें, तें श्रीमंत राजश्री बाळाजीपंत बाबाकडे पाठविलें आहे. दोन त्याची नकल मीं पाठविली आहे. पावेल. मोर्तबांत लेखनसीमा अक्षरें आहेत. विदित होय. प्रस्तुत कासी नरसी सागरांत आहेत. ते बाहेर जात आहेत. तयारी होत आहे. तिकडे जातों ह्मणून ह्मणत आहेत. पहावे. खाशाचे दस्तुरचें पत्र येत नाही, यामुळे गुंता किंचित दिसतो. परंतु राजश्री विश्वासराव लक्ष्मण मातबर माणूस. ते इतकें करणार नाहीत. येथून कोणी मातबर शहाणा माणूस कारकून पाठवून मग करणें तें करावें, ह्मणून मीं पांच चार वेळां ह्मटलें. परंतु त्यांचे विचारास येत नाही. देशीं पत्रें श्रीमंतास गेलीं आहेत. संशय धरावा असें किमपि दिसत नाही. अक्षर मात्र येत नाही. वरकड लिहिणें-याची पद्धत वगैरे खुणांमध्ये अंतर किमपि नाही. संशय किमपि नाही. विदित होय. राजश्री विश्वासरावजींचाहि आकस यांजवर आहे. गणेश संभाजीस तों पिटून बाहेर घातला आहे. राजश्री बापूजी नारायण यांची तों मामलतच नरसीगडची जबरदस्तीने घेतली आहे. राजश्री चिंतो केशव यांज-पाशीं होतें तें बेइजत करून अडीच हजार रुपये सान्याचे हवाला करून घेतले; ह्मणून तो थाकडून निघोन गणेश संभाजीकडे सडा गेला आहे. गणेश संभाजीने आपली दिवाणगिरी दिली. तेहि करारेयास जाणार. यांसी सर्वांसीं विरुद्ध स्वार प्यादा सर्वांसीं कज्या. सलुक आपल्यामध्ये व बाहेर कोंठें नाही. राजश्री जनकोजी शिंदे ह्मणून पेशजी गेले त्यांचे वर्तमान तहकीक कळत नाही. तें लिहावयासी आज्ञा केली पाहिजे. झालें वर्तमान कच्चें पक्कें लिहिलें आहे. सेवेसी विदित होय. हे विज्ञापना.

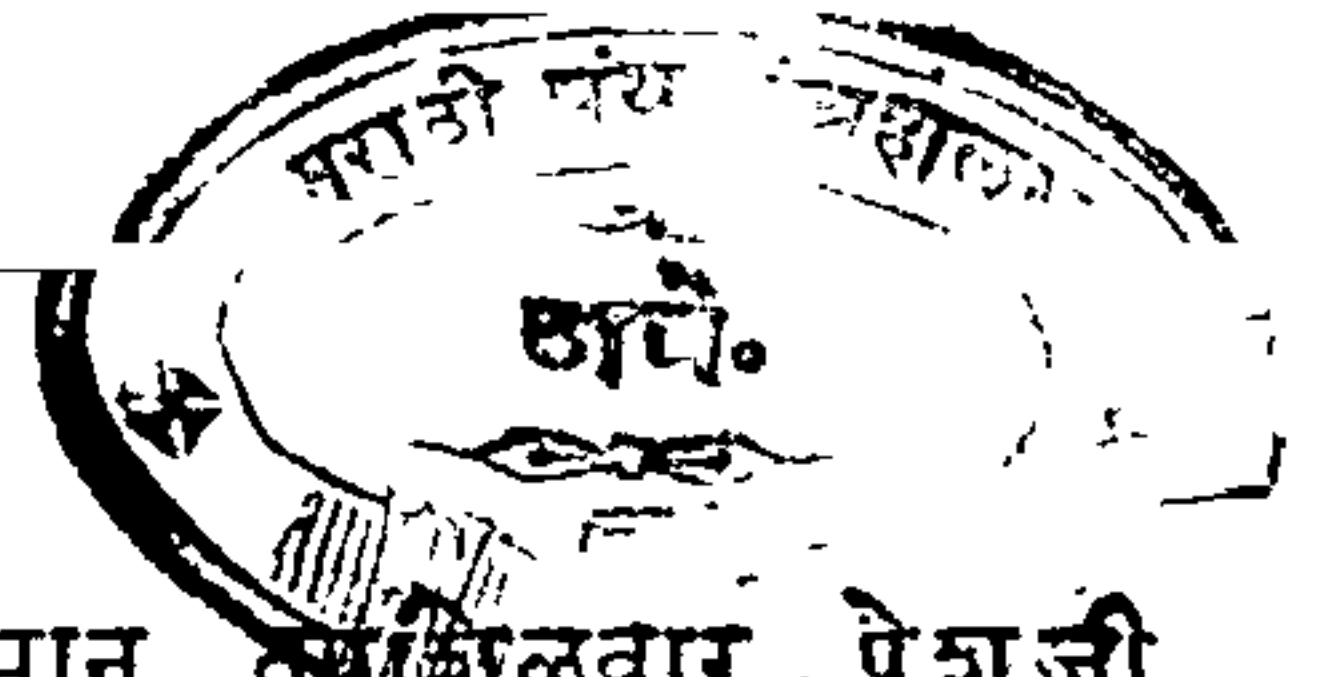
[३०१]

॥ श्री. ॥

नोव्हेंबर १७६३.

पुरवणी सेवेसि शिरसाष्टांग नमस्कार. विनंति विज्ञापना. काशीहून उत्तर

६ जनकोजी शिंद्याचाहि एक तोतया निघाला होता.

आले नाही. आले हणजे पाठवीन. वरकड वर्तमान तपशिलवार पेशजी लिहिले आहे, त्यावरून सेवेसि श्रुत जाले असेल. हल्लीं तपशिलवार लिहावे तरी स्वामीस पत्र पावेल न पावेल. यास्तव न लिहिले. या उभयतांमध्ये हर्षामर्षच चालिला आहे. वरकड गोष्टींविशीं तरी स्वामीची आज्ञा येईल त्याप्रमाणे करीन. दिवसेंदिवस माणस नजरेंत नाहीसें दिसतें. राजश्री खंडो शामराज येथें आले. त्यांस एकांतीं आह्मीं बहुत प्रकार पुशिले. हातचे अक्षर मात्र लिहीत नाही. तें अभिमानास्तव मात्र कीं कोणास कशास पत्र लिहावे, ऐसें भाषण करितात; दुसरा अर्थ किमपि नाही. देशींहि पत्रें श्रीमंत सौभाग्यवतीबाईस गेलीं आहेत. व येथें श्रीमंत करारेयांत ज्यांचे स्थलीं आहेत, त्याणीं विनंति करून चुलतेयास आपले पत्र पाठविले आहे. येकांतीं करून कोणास प्रगट नाही. गुप्तरूपेंकरून पाठविले आहे. तेथें विदित जाले असेल. व एक पत्र श्रीमंत मोरो बल्लाळ जोशी आहेत त्यांस गेले आहे. गुप्तरूपें तेहि येणार, ऐसी बातमी आहे. पहावे. स्वामीस विदित असेल. राजश्री जनकोजी शिंदे देशीं गेले. भेटी श्रीमंताची जाली. उपरांत मनमानें ऐसें वर्तमान लोकांनीं येथें उठविले आहे. लिहिले कोणाचें आले नाही. त्यास सविस्तर सर्व लिहावयासी आज्ञा केली पाहिजे. आपले वर्तमान पेशजी लिहिले आहे त्याप्रमाणे आज्ञापत्र पाठवावे. त्याप्रमाणे मी करीन. विस्तारें काय लिहूं ? करारेयाचे मजकुरांत गुंता किमपि नाही. सेवेसि विदित होय. एकाणिसाचे सालचे हिशेब अद्याप कोणाचे घेतले नाहीत. आणविले आहेत. पहावे. बहुत काय लिहिणें. हे विज्ञाया.

[३०२]

॥ श्री. ॥

नोव्हेंबर १७६३.

पुरवणी सेवेसि शिरसाष्टांग नमस्कार विनंति. करारेयाजकडील श्रीमंतांचें वर्तमान तहकीक तपशिलवार मुजरद काशीदाबरोबर लिहून पाठ-

विणें ह्मणोन आज्ञा. त्यास, येथें राजश्री खंडो शामराज आले तें तों सवि-
स्तर लिहिलेंच होतें. अलीकडील मजकूर तरी राजश्री विश्वासराव व
गोविंद शामराज व चिमणाजी वामन यांनीं करारयांत एके दिवशीं रुबरू
विनंति केली कीं, आज दीड दोन महिने होत आले, फौजा येऊन कोणी
सामील होत नाहीं, आपले हातचे पत्र कोणास जात नाहीं, यास्तव तरी
साहेबीं मेहेरवान होऊन पुण्याच्या जोड्या आल्या आहेत त्यांस पत्र एक
आपले हातची चिठी द्यावी; व सागरीं कासी नरसी आहेत व गणेश संभाजी
आहेत ऐशा तीन चिठ्या द्याव्या. शेवटीं एक चिठी मनास येईल त्यास
द्यावी. आज्ञा झाली कीं आजपासून चौ दिवशीं सर्व सांगाल त्याप्रमाणें
करून देऊं. चिंता न करणें. चवथा दिवस आला ते समयीं प्रातःकाळीं
उठोन तयारी करून कोणास न पुसतां शिकारींस गेले, ते नरवरच्या रोखें.
पाठीमागें विश्वासराय गेले. तों हे नरवरीं दाखल झाले. निमे वाटेहून चिम-
णाजी वामन नरवरीं गेले. विश्वासराय मध्यं मुकाम करून राहिले. संध्या-
काळीं चिमणाजी वामन व खासे एके जागा राहिले. प्रातःकाळीं जावसाल
करणें तों किल्यावर राजाचे भेटीस गेले. सांगोन पाठविलें कीं तुम्ही करारे-
यास जाणें. आह्लाकडे न येणें. हे माघारे सर्व गेले. गोविंद शामराज डमल-
रीस गेले. राजानें हत्ती एक, पांच घोडे नजर केले. सरंजाम दिला. चार
दिवस मेजवानी केली. उपरांत पांच सातशें स्वार बंदुकदार हजारार्थत
राजानें आपला भाऊ देऊन सिरोजचे रोखें आले. प्रस्तुत शहाडौरेयास
आहेत. तेथून एक गृहस्त राजश्री बाजी रघुनाथ चितपावन ह्मणून छोटेखानी
गृहस्त होते, त्यास येथें याजकडे पत्र कीं घेऊन येणें. पत्रें यास आणिलीं
तीं कारकुनानें लिहिलीं. मोर्तब मात्र होतें. करारयाहून पत्रें येत तीं पद्धत-
वार. यांत कांहींच ठिकाणा नाहीं. नकल पाठविली आहे. पावेल. खास
दस्तूर तो नाहीं. गृहस्थ शपथ वाहतो. अन्यथा नाहीं. परंतु कागदापत्रावरून
कळत नाहीं. भाषण हिंदुस्थानी. दक्षणी भाषण नाहीं. कागदपत्रीं ठिकाणा
नाहीं. याणीं कागद पाहिले. गृहस्थास शब्द लाविला, हें काय घेऊन आला ?

शेवटीं गृहस्त जाव वेऊन गेला. तहकीक लागत नाहीं. तेथून गृहस्त जो येतो तो खरें ह्मणतो. पत्रावरून कुठित विचार होतो. लिहीत नाहीं, भाषण नाहीं. हल्लीं आतांच पत्र आलें. गणेश संभाजी जाऊन दाखल जाहले. भेटी जाल्या. त्यांणीं लिहिलेयांत आहे कीं दोन लाख रुपये श्रीमंतास नरसीगडचे ऐवजीं वेगरे पैकीं तूर्त खर्चास पाठवून देणें. गणेश संभाजीची ताकीद आली आहे. एसें वर्तमान झालें आहे. याचें जाणें होईल तेव्हां पहावें. हे विज्ञापना.

[३०३]

॥ श्री ॥

६ नोव्हेंबर १७६३

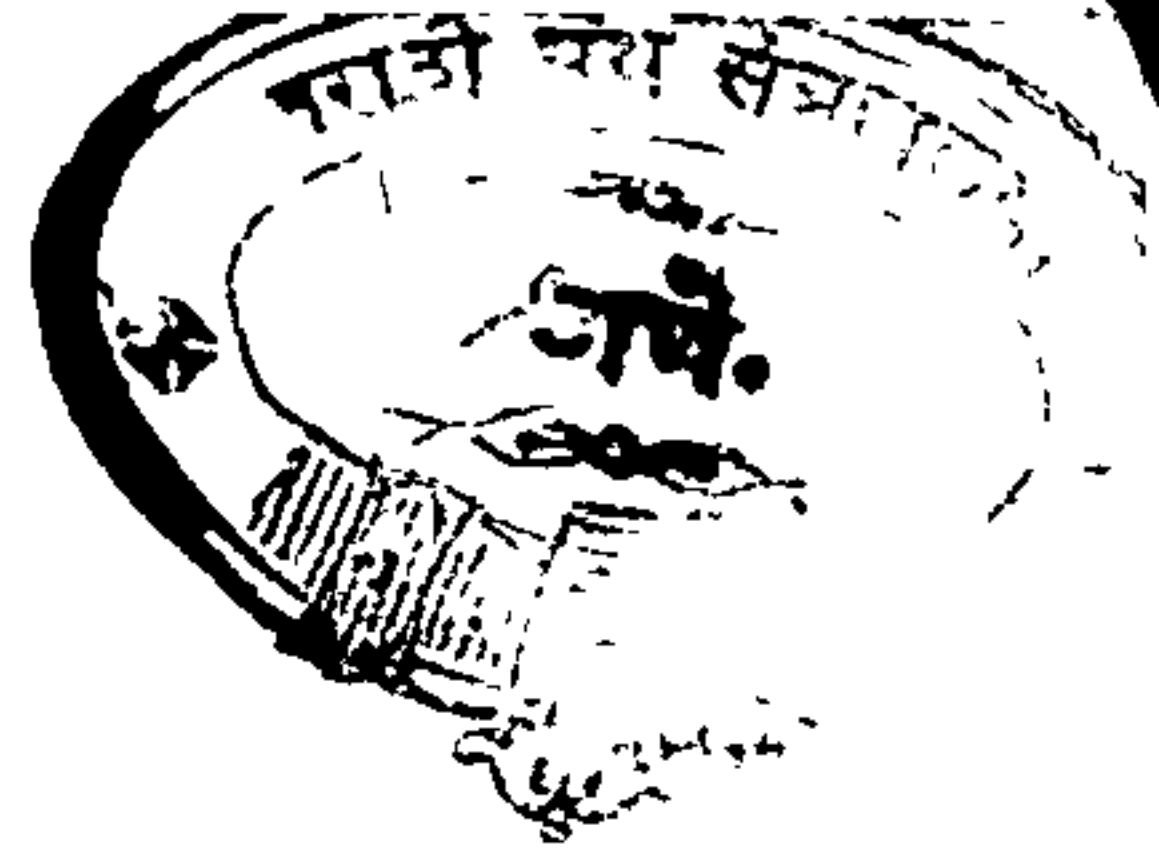
अखंडित लक्ष्मी अलंकृत राजमान्य राजश्री कासी नरसी गोसावी यासिः सेवक सदाशिव चिमणाजी नमस्कार सु॥ आर्वा सितैन मया अलफ. खासा आगमन किल्ले करारियासि जालें. तरी तुह्मीं आपले जमावसुद्धां ठाणेयांची बंदोबस्ती राखोन तुह्मीं पहिले सरंजामविषई लिहिलें त्याप्रमाणें घेऊन हुजूर येणें. जाणिजे. छ २९ माहे रबिलाखर. बहुत काय लिहिणें. मातर्बांत 'लेखन सीमा' ऐसीं अक्षरें आहेत.

[३०४]

॥ श्री ॥

श्रीमत्परमहंसपरिव्राजिकाचार्यब्रह्मानंदाश्रमस्वामीनारायण. स्वस्तिश्री कृष्णाजी भिकाजी फडनीस यांस पूर्वी पावती रुपयांची हुंडी पा॥ होती. त्यांत मुदत एक महिन्याची होती. त्यास मुदत जाहलियावर हुंडीचे रुपये ३६ छत्तीस लक्ष्मण आवाजी याचे विद्यमानें वैशाख शु॥ सप्तमीस पावले. लि॥ मिती जेष्ठ वद्य ७.

१ स्वामीनारायणाचा पंथ गेल्या शतकांच्या उत्तरार्धांत होता असें ह्या पत्रावरून ठरतें. गेल्या शतकांत कृष्णार्जा भिकाजी बुंदेलखंडांत कारकून होता.

जाहिराती.

आर्यधर्मदर्पणः—उत्तम मोहोरेदार कागदावर नियमितपणें प्रसिद्ध होत असलेल्या ह्या ४८ पृष्ठांच्या मासिकपुस्तकांत ज्ञानाचें अनादि भांडार ह्मणून महशूर असलेलें श्रीमहाभारत, अध्यात्मविषयक ग्रंथांपैकीं प्रमुख योगवासिष्ठ आणि धर्मशास्त्रविषयक ग्रंथांचे शिरोभागीं असलेला पराशरमाधव हे ग्रंथ सरळ व सुबोध मराठी भाषांतरासह प्रसिद्ध होत असतात. मासिकपुस्तक सुरू झाल्याला ४ वर्षे संपूर्ण होऊन पांचवें वर्ष चालूं आहे. इतक्या अवधींत श्रीमहाभारतांतील आदिपर्व व सभापर्व हीं दोन प्रकरणें संपूर्ण झालीं असून तिसरें वनपर्वही संपत आलें आहे आणि योगवासिष्ठाचीं पहिलीं दोन प्रकरणें संपून तिसरें प्रकरण सुरू आहे. मासिक पुस्तकाची वर्षाची अगाऊ वर्गणी ट० ह० सह ४०६ आहे. मार्गील वर्षाचे सर्व अंक ग्राहकांना जास्त किंमत न पडतां १२ अंकांना ४०६ ह्या किमतींतच मिळण्याची सवड ठेविली आहे. सारांश, प्रथमपासूनचे अंक घेऊन नवीन होणाऱ्या ग्राहकाला हें पांचवें वर्ष संपेपर्यंतची वर्गणी २१०१४ च पडते. नवीन ग्राहकांना मार्गील अंक घेतलेच पाहिजेत अशी अट नाही.

व्यवस्थापक आर्यधर्मदर्पण. वाई. जि. सातारा.

मोदवृत्तः—ह्या साप्ताहिकपत्रांत राजकार्य व धार्मिकविषय येत असून ग्राहकांना श्रीवाल्मीकिरामायण व सुश्रुत हे ग्रंथ भाषांतरासह दोन्ही मिळून प्रतिवर्षीं सुमारे ८०० पृष्ठें मोहोरेदार कागदावर छापिलेले मिळत असतात. ग्रंथांच्या ८०० पृष्ठांसह पत्राची वर्षाची अगाऊ वर्गणी फक्त दोन रुपये असून परगांवच्या ग्राहकांना टपाल हंशील रीतीप्रमाणें वेगळें द्यावें लागतें. भाषांतरासह सदहूँ ग्रंथ पत्राबरोबर देऊं लागल्याला २ वर्षे संपूर्ण झालीं असून तिसरें वर्ष सुरू आहे. इतक्या अवधींत श्रीवाल्मीकिरामायणापैकीं बालकांड, अयोध्याकांड व अरण्यकांड हीं तीन प्रकरणें संपूर्ण झालीं असून चवथे सुरू आहे. तिन्ही कांडांचीं निरनिराळीं पुस्तकें कापडीबांधणीकेलें बांधून आज तयार आहेत. प्रत्येकाची ट० ह० सह किंमत अनुक्रमें एक रुपाया दहा आणे, तीन रुपये चार आणे व एक रुपाया दहा आणे आहे. वर्तमानपत्राची गोष्ट जरी बाजूला ठेविली तरी मोहोरेदार कागदावर छापिलेलीं मोठ्या साचाचीं ८०० पृष्ठें २ रुपये किंमतींत कोठेंही मिळत नाहीत.

व्यवस्थापक मोदवृत्त. वाई. जि. सातारा.

आर्यधर्मरहस्यः—ह्या ४० पृष्ठांच्या मासिकपुस्तकांत श्रीभगवद्गीता येत असते. प्रथमतः गीतेतील श्लोक; नंतर त्या श्लोकाचें सरळ व सुबोध मराठी भाषांतर; गीतेवरील संस्कृत व प्राकृत अद्वैतपंथी टीकांना मुख्य आधारभूत असलेले श्रीमच्छंकराचार्यांचे

भाष्य; नंतर सदहू भाष्याचें सरळ व सुबोध भाषांतर; स्थलविशेषी भाष्याचें स्पर्शकरण आणि भाष्याला धरून नसलेल्या गीतेवरील अद्वैतपंथी टीकांचा युक्तायुक्त विचार; येणे-प्रमाणें विषयांचा क्रम ठेविला आहे. ह्या मासिकपुस्तकाचें पहिलें वर्ष संपूर्ण होऊन दुसऱ्या वर्षाचे २ अंक प्रसिद्ध झाले आहेत. गुदस्त सालच्या अपरिहार्य कारणामुळें हें मासिकपुस्तक आजपर्यंत बंदच ठेवावें लागलें हातें तें आतां नियमितपणें सुरू झालें आहे. गीतेतील चवथा अध्याय संपूर्ण होत आला आहे. पुस्तकाचा साचा अष्टपत्री असल्यामुळें द्वादशपत्री साच्याच्या ६० पृष्ठांपेक्षांही मजकुर ह्यांत जास्त जातो. कागद अति उत्तम व मोहरेदार असून छपाई सुबक होत असल्याचें तर प्रसिद्धच आहे. वर्षाची अगाऊ वर्गणी अवघी ट. इ. सह २८६ आहे. हा विषय ३ वर्षे चालेल असा अदमास आहे.

कारिनाथ वामन लेले

व्यवस्थापक आर्यधर्मरहस्य

वाई. जि. सातारा.